

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

AVRUPA
TARİHİNDEN
KESİTLER
1789 - 1980

*Stephen
J. Lee*

2.BASKI

DOST

Avrupa Tarihinden Kesitler

1789-1980

E.T.Ü.	
KÜTÜPHANE VE DÖKÜMANTASYON	
DAİRESİ BAŞKANLIĞI	
SICİL NO.	93552
FİYATI	17.44

Stephen J. Lee

Avrupa tarihi üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan Stephen J. Lee, Bromsgrove School Tarih Bölümü'nün başkanlığını yapıyor. Yazarın ilgiyle karşılanan diğer kitapları arasında *The European Dictatorship 1918-1945* ve *The Thirty Years War* sayılabilir.

D

Lee, Stephen J.

Avrupa Tarihinden Kesitler 1789-1980

ISBN 975-298-018-X / Türkçesi; Savaş Aktur / Dost Kitabevi Yayınları

Kasım 2004, Ankara, 392 sayfa

Tarih-Askeri Tarih-İktisat Tarihi-Siyaset

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

AVRUPA TARİHİNDEN KESİTLER 1789-1980

Stephen J. Lee

E.T.Ü. KÜTÜPHANE ve DOKÜMANTASYON DAİRESİ BAŞKANLIĞI	
SİCİL NO.	43552
FİYATI	1244

k

DOST
kitabevi

D
229
23918
2004
k.r

ISBN 975-298-018-X

Aspects of European History 1789-1980
STEPHEN J. LEE

© Stephen J. Lee, 1982

Bu kitabın Türkçe yayın hakları
Dost Kitabevi Yayınları'na aittir.
Birinci Baskı, Mayıs 2002, Ankara
İkinci Baskı, Kasım 2004, Ankara

İngilizceden çeviren, Savaş Aktur

Teknik Hazırlık, Mehmet Dirican - Dost İTB
Baskı ve Cilt, Pelin Ofset

Dost Kitabevi Yayınları
Karanfil Sokak, 29/4, Kızılay 06650, Ankara
Tel: (0312) 418 87 72 Fax: (0312) 419 93 97
www.dostyayinevi.com
bilgi@dostyayinevi.com

İçindekiler

Giriş	9
1 Fransız Devrimi'nin Kökenleri	11
2 Fransız Devrimi'nin Gelişimi	20
3 I. Napoléon'un Reformları	29
4 I. Napoléon'un Düşüşü	38
5 Avrupa İttifakı 1815-48	50
6 Metternich ve Avusturya İmparatorluğu 1815-48	59
7 1848-9 Devrimleri	70
8 Kırım Savaşı'nın Avrupa Diplomasisi Üzerindeki Etkisi	83
9 Cavour, Garibaldi ve İtalya'nın Birleşmesi	91
10 Almanya'nın Birleşmesi	101
11 II. Alexander'ın Reformları	112
12 İkinci Fransa İmparatorluğu'nun Çöküşü	120
13 Bismarck ve Alman Siyasal Partileri 1871-90	130
14 Fransa'da Üçüncü Cumhuriyet'in Bekası 1870-1914	142
15 Alman Dış Siyaseti 1871-1914	153
16 Birinci Dünya Savaşı'nın Patlak Verişi	165
17 Avusturya-Macaristan'ın Çöküşü ve Halef Devletlerin Sorunları	176
18 Çarlık Rusyası'nın Son Yılları	184

19 Bolşeviklerin İktidarı Ele Geçirmeleri ve Elllerinde Tutmaları 1917–24	193
20 Versailles Antlaşması'nın Şartlarına Dair İki Değerlendirme	204
21 Mussolini	212
22 Büyük Bunalım	220
23 Hitler'in İktidara Gelişi ve Nazi Devrimi	229
24 Alman Dış Siyaseti 1918–39	242
25 Sovyet Dış Siyaseti 1918–41	252
26 Milletler Cemiyeti	263
27 İspanya İç Savaşı	274
28 Üçüncü Fransa Cumhuriyeti'nin Çelişkileri 1918–40	280
29 Sovyetler Birliği'nin İktisadi Gelişimi 1917–80	291
30 Nazi Almanyası'nın Bertaraf Edilişi	301
31 1980'e Kadar Soğuk Savaş	309
32 Batı Avrupa'da İktisadi ve Siyasi Bütünleşme 1945–80	321
33 Milliyetçilik	334
34 Marksizm ve 1980'e Kadarki Manifestolar	345
35 Emperyalizm	360
36 Dekolonizasyon	370
Kaynakça	378

Haritalar

Habsburg Monarşisi Halkları 1815–1908	64
Avrupa 1815–48	77
İtalya'nın Birleşmesi	95
Almanya'nın Birleşmesi	108
Birinci Dünya Savaşı'nda Avrupa	167
Avusturya–Macaristan ve Halef Devletler	180
Avrupa'da Askeri ve Ekonomik Saflar 1973	313
Kolonizasyon	363–64
Dekolonizasyon	376–77

Şekil

Avrupa'nın Bütünleşmesi	328

Yine Margaret için,

Giriş

Bu kitap *Avrupa Tarihi'nden Kesitler 1494–1789*'un bir devamıdır. *Avrupa Tarihi'nden Kesitler*, modern Avrupa tarihinde sıkça karşılaşılan kimi konulara getirilmiş yorumsal bir yaklaşım üzerine kuruludur ve standart ders kitaplarına ve uzmanlaşmış çalışmalara ek olarak kullanılmak üzere tasarlanmıştır. Esas amaç, öğrencileri, kitabın söz konusu bölümlerinin içerikleriyle koşutluk veya karşıtlık içinde bir bakış açısı ya da bir çıkarım geliştirmeye cesaretlendirerek düşünmeye teşvik etmek ve onlara deneyimlerin yazılması ve de seminer metinlerinin hazırlanmasında yardımcı olmaktır. Ayrıca, konuların ve konulara yaklaşımın, modern dünyanın kimi sorunlarının geçmişini anlama çabasında olan genel okuyucunun yararına olacağı da ümit edilmektedir.

Bu cilt, birinci bölümde ve kimi diğer bölümlerde, tarihçiler arasında büyük ihtilaflara neden olan bakış açılarına daha doğrudan atıfta bulunmak üzere, birçok çağdaş yaklaşımı içerir.

Bölümler, bir konunun veya bir çıkarımın ele alınabileceği çeşitli yöntemler önerir.

I. 6., 9. ve 21. Bölümler bireysel devlet adamlarının görüşleri, siyasaları ve karşılaştıkları sorunlar üzerinedir.

II. 20. ve 31. Bölümler konuları iki karşıt bakış açısından birden ele almaktadır; çıkarımlar 20. Bölümde birbirinden ayrılmış, 31. Bölümde ise birleştirilmiştir.

III. 4. ve 12. Bölümlerde sadece birer bakış açısı sunulmaktadır ve bu bölümlerde dikkatle seçilmiş olgusal malzeme kullanılmıştır.

IV. Kimi bölümler sadece “güçler”in karşılaştırılması üzerinde durur (“içsel” ve “dışsal”, “merkezkaç” ve “merkezcil”); 1. ve 17. Bölümler buna örnektir. 4., 18. ve 28. Bölümler ve benzerleri ise “karşıtlıkları” ve “paradoksları” vurgular.

V. Kimi bölümlerde karşılaştırmalar ve karşıtlıklar ortaya konulmuştur; örneğin 9. Bölüm iki devlet adamının görüşleri ve siyasaları ile ilgilidir.

VI. 33., 34., 35. ve 36. Bölümler, bir bütün olarak Avrupa’yı ve dünyanın diğer kısımlarını etkileyen dört ana konu hakkında genel bir bakış açısı sunar.

Bütün bölümler geniş not alımı için tasarlanmıştır. Her bölümün kısımları ve paragrafları, söz konusu çıkarımda bir aşamayı temsil etmek üzere planlanmış ve bölümler kademe kademe inşa edilmiştir. Bu yüzden, her bölümü onu oluşturan parçalara ayırmak mümkündür. Bunun, deneme metinlerinin hazırlanışını ve sınav hazırlıklarını kolaylaştırması ümit edilmektedir.

Bu kadar uzun bir dönemin bu boyuttaki bir kitaba sığdırılmasından kaynaklanan soruna bağlı olarak, birinci ciltte olduğu gibi içerik çoğunlukla siyasaldır. Ne ki, birçok bölümde, iktisadi, toplumsal ve entelektüel eğilimler de buna dahil edilmeye çalışılmıştır. 22., 29. ve 32. Bölümler özellikle iktisadi tarihle ilgilidir. Son olarak, 1945 sonrası dönem daha genel bir çerçevede ele alınmıştır. Çünkü, bu dönem öyle karmaşık ve olaylıdır ki, ayrıntılı bir çözümleme kendi başına bir cilt gerektirir.

Fransız Devrimi'nin Kökenleri

Bu başlangıç bölümünün amacı, Fransız Devrimi'nin patlak vermesine dair geliştirilmiş olan önemli yorumların bir sentezini sunmaktır.

1770'ler ve 1780'ler, beraberlerinde ciddi bir iktisadi bunalımı getirdiler ve o zaman için bu, içine düşülecek en kötü durum olarak görüldü. Çünkü, söz konusu iktisadi bunalım uzun bir refah birikimi dönemini takiben ortaya çıktı; bütün sınıflar, statülerinde ani ve ciddi bir düşüşle kaşı karşıya kaldığı için kızgınlık ve şiddetli huzursuzluk hislerinin doğmasına neden oldu. Bu huzursuzluk ortamında, toplumun yapısı iki içsel gücün zorlayıcılığından kaynaklanan bir bozulma tehdidi ile kaşı karşıyaydı. Bu iki iç güç onsekizinci yüzyılın büyük bir bölümünde de var olmuşlardı, fakat şimdi iktisadi kriz tarafından iyiden iyiye öne çıkarılmaktaydılar. Birinci güç, birbirleriyle iyice ters düşmüş olan İkinci Tabaka (aristokrasi) ve Üçüncü Tabaka (burjuvazi, köylüler ve şehirdeki proletarya) arasındaki çekişmeydi. İkinci güç ise, Tabakaların ikisinin de, monarşinin siyasalarından ve mutlakiyetçiliğin içerimlemelerinden kopmaya yönelik eşzamanlı girişimleriydi. Kısa bir süre için Tabakalar monarşinin merkezi iktidarına karşı doğal olmayan bir ittifak oluş-

turdular ve bu yüzden ikinci güç daha baskın oldu bu süreçte. Kendisini ciddi sıkıntılar içinde bulan kral, farklı sınıfların bir araya gelmiş taleplerine teslim oldu ve *Etats Généraux*'ya toplanma çağrısında bulunmaya razı oldu. Artık merkezi otorite çökmüş görünüyordu ve Tabakalar arasındaki asıl düşmanlık kendisini o derecede şiddetli bir biçimde ortaya koydu ki, birinci güç *ancien régime*'in dokusunu paramparça etti. Bu süreç içinde, aristokrasinin nüfuzu Üçüncü Tabakanın yarattığı birbiri ardına gelen dalgalarda boğuluyordu, çünkü burjuvazi, köylüler ve proletarya kendi isteklerini elde etmek için üç koldan bastırıyordu.

*

* *

Devrime sefaletin neden olduğu, genel bir kabullenmedir; Marx, daha da kötüleşen koşulların devrimin yararına bir durum yarattığına kesinlikle inanıyordu. Ne ki, ondokuzuncu yüzyılın ortalarında Alexis de Tocqueville'in geliştirdiği kurama göre, Fransız Devrimi, şartlar iyileşmekteyken patlak vermişti. Onun gözlemlerine göre, "Hiçbir zaman, kötünden daha da kötüye gidilirken bir ülkede devrim olmazdı." Dahası, "Bir devrim tarafından çökertilen şeylerin düzeni, hemen hemen her zaman için ondan bir öncekinden daha iyidir,"¹ diyordu. 1962'de J.C. Davies biraz daha farklı bir yaklaşımı kullandı, fakat de Tocqueville'in bakış açısını tamamladı. Davies'in önerisi "Devrimlerin, aşırı uzamış nesnel iktisadi ve sosyal gelişme süreçlerini kısa bir tersine dönüş döneminin izlediği durumlarda gerçekleştirmeye daha yatkın olduğu"² yönündeydi. Bu, onsekizinci yüzyılın iktisadi eğilimlerinin ortaya çıkardığı bir durum olarak görünmekte.

1741 ve 1746 arasında, Fransa, kapsamlı bir iktisadi büyüme oranı tutturdu. Burjuvazinin önemli bölümü Dunkirk, Le Havre, La Rochelle, Bordeaux, Nantes ve Marsilya gibi limanların canlanan refahı ile birlikte üç kat artan ticaretten ve beşe katlanan deniz ticaretinden önemli kazançlar sağladı. 1741 ile 1765 yılları arasında fiyatların % 65 oranında yükselmesi, tarım ürünlerinin değerini de artırarak kiracı çiftçilerin yaşama koşullarını büyük oranda iyileştirdi. Kıtliklar olmasına rağmen –örneğin 1725, 1740, 1759 ve 1766–68 gibi yıllarda– 1780'lerde, 1693–94 ve 1709–10 dönemlerinde felakete dönüşen açlıkla karşılaştırılacak bir durum yoktu. Zenginliğin genel ve hızlı artışı gibi hususlarda Fransa burjuvazisi ve köylüsü, Orta ve Doğu Avrupa'daki çağdaşlarından bariz bir şekilde çok daha iyi bir durumda görünüyorlardı.

1770'ler ve 1780'lerdeki ani duraklama, ağır bir etki yaptı. Fransa diğer ülkelerin başına gelene benzer bir iktisadi durgunluk dönemine

girdi; bu, belki de, Yeni Dünya'dan gelen külçe altın ve gümüşün azalması tarafından birden bire hızlandırılan, uzun bir iktisadi gidişat üzerindeki geçici bir iniş çıkıştan başka bir şey değildi. Ne ki, Fransız sanayisi ve ticareti, bu durumdan, Fransa'daki kredi olanaklarının yetersiz yapısından dolayı kötü etkilendi. Bu yüzden üretim azaldı, işsizlik arttı ve hemen ardından bu iktisadi durgunluk tarım sektörüne de yansdı. 1785'teki şiddetli kuraklık işleri o kadar kötüleştirdi ki, takip eden yıllarda köylüler gerekli miktarda tohum bulamadıkları için kaçınılmaz sonuç düşük verim oldu. 1788 hasatı anormal derecede yağmurlu geçen yaz dolayısıyla mahvoldu ve 1789'da durum daha da kötüleşti. Kıtlığın düzeyi, XIV. Louis'nin hükümdarlığı döneminde zaman zaman yaşanan kıtlıktan daha düşüktü, ama 1770'ler ve 1780'lerde tüm sınıfların talihindeki kötüye gidişin beklenmedikliği çok daha tehlikeli psikolojik etkiler yarattı. Aristokrasi sahip olduklarını elinde tutmak için umutsuzca çabalarken, burjuvazi ve köylüler elde ettikleri ile beklentileri arasındaki giderek büyüyen uçurumun farkına özellikle vardılar. Sonuç, yaşanan sıkıntılar karşısında derin huzursuzluk ve giderek artan nefretti ki, bunların ikisi de kendi kendine çile çekmeye razı olmaktan ziyade, patlamaya tümüyle hazır devrimci unsurları teşkil ediyorlardı. Birbirlerine ve rejimin kendisine giderek artan bir şüphe ile bakmakta olan toplumsal sınıflar, ulusal refahtan ilk başta paylarına düşeni yeniden ele geçirmek ve daha önceki maddi gelişme arayışlarına devam etmek için umutsuzca çabalıyordu.

*

* *

Onsekizinci yüzyıl, İkinci ve Üçüncü Tabakalar arasındaki ilişkilerin aşama aşama bozulmasına şahit olmuştu. İkisi de konumlarını iktisadi olarak geçmişlerine nazaran geliştirmişti, fakat artık birbirlerini, kendi güvenlikleri ve iyi hallerine karşı birer tehdit olarak görüyorlardı. Bu huzursuzluk 1776 sonrasında iyice arttı.

Kilise içindeki otoritenin konumu, Talleyrand'ın ifadesiyle *presque exclusif de la classe noble'u*^{*3} muhafaza etmeye dönüşürken, aristokrasi *noblesse d'épée*^{**} ve *noblesse de robe*^{***} arasındaki ittifak yoluyla, hükümet ve yerel yönetimler üzerindeki nüfuzunu yeniden elde etmeyi başardı.

* (Fr.) "Neredeyse tamamen soylu sınıfa özgü ayrıcalıklar." (ç.n.)

** (Fr.) Sonradan *bourgeoisie* olarak anılmaya başlanan ifade. (ç.n.)

*** (Fr.) Doğuştan gelen soyluluk anlamında kullanılan ifade. (ç.n.)

Diğer yandan, aristokrasi, burjuvazinin zengin kesimlerinin taleplerinden çekinerek, onların *noblesse de robe*'un idari makamlar ve *parlementler** üzerindeki tekeli kırılmaya yönelik tüm girişimlerine karşı şiddetle direndi. Burjuvazi, geleneksel soylulaştırma yöntemleri ile İkinci Tabakaya dahil olmayı en büyük amacı olarak görüyordu. Ne ki, bu yukarıya doğru hareketlilik, beraberinde her türlü siyasi güç elde etme fırsatı ile birlikte gittikçe engellenmeye başladı. Devrim'in gelecekteki iki lideri, olayların bu haline karşı ayıkmanın doğurabileceği etkileri gözler önüne serdiler. Danton, "Eski Rejim bize yeteneklerimizi geliştirebilmemiz için imkânlar sağlamadan iyi bir eğitim vererek, bizi [devrime] mecbur bıraktı,"⁴ derken, Carnot'nun radikal görüşleri soyluluk kazanma yolundaki başarısız girişimlerinin akabinde olgunlaşmıştı. Eğitimden ve burjuvazinin iktisadi güçlerinden yoksun olmalarına rağmen, köylülerin, onları kırsal aristokrasiyle karşı karşıya getiren beklentileri vardı. Derebeylik hakları ve vergileri sonuna kadar alınıyor, köylüler *banalité du moulin*, *banalité du four*, *banalité du pressoir*, *droit de chasse* ve *droit de bauvin*'in** yarattığı tüm sıkıntılara ve zorluklara katlanmak zorunda kalıyorlardı. Köylülerin 1789'daki *muhtıralarından* birinde, "Aristokrasinin sıradan insanları küçümsemesi, inancın ötesindedir,"⁵ deniyordu. Böylece, aristokrasi, uzun zamandan beri derebeylik ile özdeşleşmiş olan işlevleri yerine getirmeden, bu konumun ayrıcalıklarının tadını çıkaran asalak bir unsur olarak görülmeye başlamıştı artık.

İkinci ve Üçüncü Tabakaların arası 1770'ler ve 1780'ler boyunca gittikçe açıldı. İktisadi durgunluğun etkisi altında, aristokrasi, kendi durumunu kurtarabilmek için vergilerin toplanmasına gittikçe daha fazla bel bağlarken, köylüler derebeylik vergilerini oldukça külfetli buluyorlardı. Böylece, bunalımın getirdiği yük, toplumun bunu en az kaldıracabilecek olan alt tabakalarına doğru yayılıyordu. Burjuvazinin aristokrasiden duyduğu hoşnutsuzluk daha dolaylı, fakat gelecek için önemliydi. Çünkü burjuvazi, aristokrasiyi, iktisadi ve mali yapıdaki her türlü aklileştirmeye karşı direnmekle ve yeniden düzenlemelere en çok ihtiyaç duyulan bir zamanda günün gerekleri ile uyuşmayan kurumları devam ettirmekle suçluyordu.

Ne ki, toplumsal sınıflar arasındaki bu gerilimler aniden patlak veren çatışmalarla sonuçlanmadı. Çünkü, kısa bir süre için ortak bir düşmana,

* (Fr.) Yerel Meclisler. (ç.n.)

** (Fr.) Söz konusu vergiler, *Ücretsiz PDF Kitap Arşivi* <https://gantev.org> üzerinden alınan vergiler. (ç.n.)

yani monarşinin mutlakıyetçi iktidarına karşı oluşturulan geçici ve yapay koalisyon böyle ani bir çatışmayı kısmen engelledi.

*
* *

Sınıfları merkezi yönetime karşı bu ortak cepheyi kurmada harekete geçiren nedenler büyük oranda farklıydı, fakat hepsinin de değişmez bir ortak görüşleri vardı ki, o da rejimin var olan hali ile artık çıkarlarına hizmet edemeyeceği veya onları artık sömürüden uzak tutamayacağıydı. Bu yüzden, yönetimin birtakım değişikliklere uğratılması mecburiydi. Monarşi birleşmiş baskılar altında tam anlamıyla çökene kadar, bunun nasıl gerçekleştirileceği beyhude bir spekülasyon konusu olarak kaldı.

Aristokrasi, 1770'ler ve 1780'lerde mutlakıyetçilikten daha önce hiç olmadığı kadar çekiniyordu. Çünkü, aynı zamanda krallığın yasamalarının sorgulanması anlamına da gelen ve 1715'ten itibaren uzun mücadeleler sonucu kazanılmış olan *parlement*lerin resmen ortadan kaldırılması, aristokrasinin en çok bel bağladığı erkine bir saldırı olarak görüldü. 1774'te *parlement*ler yeniden kurulduğu zaman, sırf emrinde mevcut mali sistem ve vergi muafiyetleri hakkındaki kuşklarını açıkça ifade eden bakanları ve reformcu bir hükümdarın dehşete düşüren hayaletiyle karşı karşıya kaldığı için, aristokrasi tekrar saldırganlaştı. Aristokrasinin toplumsal statüsünü daha önce hiçbir zaman mümkün olması beklenmemiş derecede düşürecek olan kapsamlı bir yeniden yapılandırma programını yürürlüğe koymaya daha eğilimli görüldüğü için, XV. Louis, XIV. Louis'den daha ciddi bir tehdit olarak algılandı. Bu yüzden, aristokratlar, muhtemel her yola baş vurdular; reform programına karşı *parlement*lerde, sarayda ve Soylular Meclisi'nde mücadele ettiler. 1787'de mali kriz ağırlaşınca *Etats Généraux*'nun toplanmasını talep ettiler ki, bu sadece aristokrasinin kralın görmezlikten gelemeyeceğini bildiği eski bir örneğe baş vurmaydı. *Etats Généraux*, doğal olarak, aristokrasinin nüfuzunu pekiştirecekti, çünkü geleneksel oylama sisteminde Birinci ve İkinci Tabakalar Üçüncüye sayıca üstündü.

Burjuvazi, konuya daha farklı bakıyordu, ama aristokrasinin taktiklerini kullandı. Onlar için *Etats Généraux*, burjuvazinin siyasal kurumlar üzerinde daha etkin olabilmesini ve iktisadi yapıyı yeniden tasarlayabilmesini mümkün kılacak olan kökten anayasal reformlar imkânı anlamına geliyordu. Kısaca *Grandes Assemblée* ve Kral Nüplüğü denemelerinden sonra, 1726 akabinde Fransa, Colbert'in merkantilist siyasalarının geri

dönüşüne ve baskıcı lonca sistemi ve iç gümrük engellerinin yeniden inşa edilmesine şahit olmuştu. Bunu izleyen XVI. Louis'nin hükümdarlığı döneminde, hükümet siyasaları tüm yukarıdan yönlendirme vurgularını yitirmiş gibi görünüyordu. İktisadi bunalımın aşırı ağırlaştığı bir zamanda, hükümet, Büyük Britanya'nın piyasa güçlerini salıverme hazırlığı içine girer gibi oldu ki bunun en önemli göstergesi 1786 serbest ticaret antlaşmasıydı. Ne ki, bu antlaşma ile hükümet, emeklemekte olan Fransız sanayisini, korunmaya en çok ihtiyaç duyduğu bir zamanda *laissez-faire*'e karşı korumasız bıraktı. Eğer altüst olmuş iktisadi ve mali sistem yeniden örgütlenecekse, burjuvazi bu süreçte aktif bir rol oynamalıydı. Fakat bunun, XIV. Louis döneminde olduğu gibi, monarşi ile kurulacak özel bir ilişki beklentisi yoluyla gerçekleştirilebilmesi artık mümkün değildi, çünkü aristokrasi siyasi makamlara ulaşma yollarını çoktan kapatmıştı bile. Bu yüzden, çözüm, temsili kurumlar çerçevesinde – daha doğrusu parlamenter bir monarşide bulunmak zorundaydı. Burjuvazi aristokrasiye o kadar kızgındı ki, bu yüzden aristokrasinin *Etats Généraux*'nun toplantıya çağırılması talebine de karşı çıkıyordu.

Köylüler *Etats Généraux*'nun toplanmasını her derde deva görüyorlardı. Bu sayede vergilendirmenin eşitsiz dağılımı sorunu çözülecekti. *Taille*, *capitation*, *vingtième*, *gabelle* ve *aides** yeniden belirlenecekti veya muhtemelen ölçekli toprak veya gelir vergilerinden biri ile değiştirilecekti. Monarşinin kurumları hâlâ saygınlık uyandırıyor, fakat iyiden iyiye hissedilen oydu ki, yetkileri sınırlandırılmalıydı artık. Çünkü köylüler, hükümetin tahıl fiyatlarındaki dalgalanmalardan kazanç sağladığından şüpheleniyordu; bu ve benzeri yakınmalar artık çok daha büyük düzelme beklentileri ile açıkça işlenilebilirdi.

Tüm sınıflar, rejimin siyasalarına karşı muhalefetlerini ifade ederken önde gelen Fransız aydınlanma düşünürlerinin görüşlerinden yararlanıyorlardı. Genelde Montesquieu, Voltaire ve Rousseau'nun devrimci hissiyatın gelişmesi üzerinde doğrudan etkide bulundukları ve dolayısıyla 1789 olaylarını hızlandırdıkları söylenir. Aslında olan, muhalefetin gelişmesinin aydınlanma düşünürlerinin teşvikleri ile gerçekleşmesinden ziyade, muhalefetin onların yazılarından bağımsız bir biçimde yapılan alıntılarla ifade edilmesi idi. Örneğin, Paris *parlement*'i Montesquieu'nün güçlerin dengesi kuramını kullandı. İfadeler daha önceden aydınlanma düşünürlerinden ödünç alınmış olan Amerikan anayasasına çok benzer biçimde kuruluyordu. Benzer bir biçimde, Rennes *parlementi*, 1788'de

Jefferson ve Rousseau'nun görüşlerinin bariz bir bireşimi olan şu deklarasyonu yayınladı: "İnsan özgür doğar, aslen insanlar eşittirler ve bunlar ispata ihtiyaçları olmayan gerçeklerdir."⁶ 1789'da tüm toplumsal grupların *muhtıraları*, genel yakınmaların alışılmamış derecede açık seçik bir biçimde ifade edildiği örnekleri içeriyordu. Bu yüzden, öyle görünüyor ki, Montesquieu ve Rousseau, muhalefetin dile getirilmesi üzerinde muhalefetin aslen oluşturulmasından daha fazla etkili olmuşlardı.

*
* *

Böyle bir ayırım XVI. Louis'ye pek rahat vermeyecekti. Onun hükümdarlığı döneminde monarşi son iki yüzyılın en zayıf durumuna düşmekle kalmadı; yönetimin normal işleyiş sürecine de artık hâkim olamadığını gösterdi. Esas sorun, monarşinin yetkin bir destekten mahrum olması gibi bariz bir nedenden dolayı çeşitli toplumsal güçler arasındaki hassas dengeyi sağlayamamasıydı. XIV Louis, mutlakiyetçiliğin imajını, monarşiyi yüce bir tecrit konumuna yükselterek sağlamlaştırmıştı. Ne ki, onun uyguladığı siyasalara karşı aristokrasinin sık sık kaynaklık ettiği düşmanlığa yanıt vermek için burjuvazinin desteğini sürekli kılma konusunda da özen göstermişti. Benzer bir biçimde, 1851'den sonra III. Napoléon, işçilerin muhalefetini kırabilmesini, köylülerin ona arka çıkmasına borçlu olacaktı. Fransız monarşisi ya siyasal olarak nüfusun önemli bir çoğunluğuna dayanarak ya da daha da zor olan "böl ve yönet" siyasasını uygulayarak ayakta kalabilirdi.

Hükümdarlığı döneminde süregiden mali krizlerin, otoritesini, tebaasının iyi niyeti veya en azından kayıtsızlığı olmadan ayakta tutamaya çağını gösterdiği XVI. Louis'nin zayıflığı hat safhadaydı. Yedi Yıl Savaşları ve Amerikan Bağımsızlık Savaşı, mali yapının üzerine çok ağır yükler getirmişti ve bu yüzden XVI. Louis vergilendirme ölçütlerinde ve yöntemlerinde birtakım değişiklikleri gündemine almaya mecbur kaldı. Bu durumun emsali yok değildi: XIV Louis de Augsburg Cemiyeti Savaşı (1688–97) ve İspanyol Veraset Savaşı (1701–1714) süresince *dixième* ve *capitation*'u* yürürlüğe koymak konusunda anlaşılmaya mecbur kalmıştı. Ne ki, XIV. Louis, görece daha uysal bir aristokrasi ve yoksullaşmış ama henüz dile gelmemiş bir köylü sınıfı ile uğraşmak zorunda kalmıştı. Buna karşın, XVI. Louis, çok daha geniş bir muhalefetle ve özellikle de

1787'den itibaren *Etats Généraux*'nun toplantıya çağırılması üzerinde yoğunlaşan bir taleple karşı karşıya kaldı.

*

* *

Rejime karşı işbirliği yapma mecburiyetinden kurtulmuş olan İkinci ve Üçüncü Tabakalar, artık birbirlerine karşı duydukları çekincelerini daha açıkça ifade etmekteydiler ve bu süreçte de kriz devrimine dönuştü.

Aristokrasi şartlarını, *Etats Généraux*'nun bir araya gelişinde uygulanan geleneksel oylama prosedürlerinin devam ettirilmesi yönünde ortaya koydu. Bu, kendisini ileride Ulusal Meclis olarak yeniden yapılandıracak olan Üçüncü Tabaka ile aristokrasinin farklılıklarını meydana çıkardı. Otoriteye ve geleneksel yapının prosedürlerine karşı açıkça bir meydan okuma olmasından dolayı bu, kurumsal devrimin ilk göstergesiydi. Bu aşamadan sonra, G. Lefebvre'in de göstermeye çalıştığı gibi, çatışan bütün rakip ve tamamen farklı unsurların Üçüncü Tabakaya katılması ile devinirlik iyice arttı. Burjuvazi, Temmuz 1789'daki yeni siyasal durumu daimi olarak kabul etmiş gibi görünüyordu. Fakat köylüler, Ağustos'ta taşrada başlattıkları seri ayaklanmalarla feodal ve derebeylik haklarının ortadan kaldırılması sürecini hızlandırdılar. Paris'in zanaatkarları ve proletaryası, Devrim'i 1791-4 arasındaki çok daha şiddetli aşamaya getirdi ve bu da Ulusal Kongre'nin yaptığı hızla ilerleyen değişikliklere kesintisiz destek sağladı.

Sık sık belirtilen odur ki, Devrim, Paris *parlementinin* yaptığı baskıların bir sonucu olarak 1787'de patlak verdi. Ne ki, bunu daha farklı bir yolla ortaya koymak da mümkündür. Bir devrimin başlaması için kesin bir devinirliğe ihtiyaç duyulur. Ondokuzuncu yüzyılda Fransa, kimi vesilelerle (1830, 1848, 1871) çok ciddi baskılar oluşturmuş olan bir devrimci deneyimler ardiyesine sahip oldu. 1780'ler için ne böyle bir önderlik ne de deneyimden kaynaklanan bir bilgi vardı; ne ki, soylular, tepkisel duruşlarının bir parçası olarak ve güçlü konumlarını kullanarak ilk darbeyi vurdular. Bu siyasal muhalefetin itici gücü ancien régime ile İkinci Tabakayı yıkmaya girişme konusunda Üçüncü Tabakanın farklı kısımlarını cesaretlendirmeye yetti. Bu durum, 1580 gibi erken bir tarihte Montaigne'in "Bir devlete ilk darbeyi vuranların kendileri de, o devletin çöküşü esnasında ilk mahvolanlar arasında yer alırlar" şeklindeki öngörüsünü doğrular nitelikte görünmektedir.

*

En son araştırmalar –özellikle R.R. Palmer ve J. Godechot'nun araştırmaları– Fransa'yı, aynı zamanda Cenevre'yi (1768 ve 1792), İrlanda'yı (1778 ve 1798), Hollanda'yı (1784–7), Polonya'yı (1788–92), Avusturya Hollandası'nı (1787–90), Macaristan'ı (1790) ve Kuzey Amerika Sömürgelerini (1775'ten itibaren) de etkilemiş olan daha genel bir devrimci değişim süreci bağlamına yerleştirdi. Avrupa'yı bir bütün olarak etkileyen önemli ortak sorunların var olmuş olduğu kesin olarak görülüyor. Bu sorunlardan biri, kıta nüfusunun ani bir şekilde, 1700'den 1800'e kadar 100 milyondan 200 milyon kişiye çıkmış olmasıydı. Diğer, uzun bir iktisadi büyüme sürecini takiben 1770'lerde ve 1780'lerde yaşanan ağır bunalımdı. Kapsayıcı sonuç, var olan toprak kaynaklarını elde etmek ve elde tutmak için artan rekabet, işsizlikteki devasa artış ve Avrupa'daki istisnasız tüm hükümetlerin karşı karşıya kaldığı ve geleneksel gelir biçimlerinin yeniden ele alınmasını mecburiyet haline getiren ciddi mali sorunlar oldu. Çoğu hükümetin büyük bir iktisadi bunalımla baş edebilmede yetersiz kaldığı göz önüne alındığında, huzursuzluğun çok yaygın olması hiç de şaşırtıcı değildir.

Ne ki, devrimlerin çoğu başarısızlıkla sonuçlandı. Palmer bu konuda güçlü bir burjuvazinin (ki bu Polonya ve Macaristan'da yoktu) ve toplumsal sınıfların yakın işbirliğinin önemini vurgulamaktadır. Polonya ve Macaristan'da köylülerin çoğu tarafsız kalırken, Hollanda'da köylüler karşıdevrim güçlerine destek verdiler. Sonuçta, en büyük burjuvaziye ve tüm sınıfların kendi hallerinden duyduğu en yaygın huzursuzluğa sahne olan ülke, kökten değişimi yaşamaya en yakın olanıydı. Onsekizinci yüzyıl sonlarındaki yaygın huzursuzluğa rağmen, Fransa'nın en şiddetli altüst oluşları ve akabinde en gelişkin toplumsal ve iktisadi dönüşümleri yaşayan ülke olmasının nedeni de buydu.

NOTLAR

- 1) A. DE TOCQUEVILLE: *The Ancien Régime*.
- 2) J. C. DAVIES: "Toward a Theory of Revolution" J. C. DAVIES (der.), *When Men Revolt and Why* içinde.
- 3) J. LOUGH: *An Introduction to Eighteenth Century France*, Böl. III.
- 4) E.N. WILLIAMS: *The Ancien Régime in Europe*, Böl. 8.
- 5) P. GOUBERT: *The Ancien Régime*, Böl. I, Kısım 2.
- 6) K. KUMAR: *Revolution*, Giriş, Kısım 6.

Fransız Devrimi'nin ilk yılları (1789–92), *ancien régime*'in tüm yapısının yerinden oynatıldığı, ani bir toplumsal ve kurumsal dönüşüm süreci olarak görülebilir. Fakat bu, aynı zamanda, devrimin “ılımlı” dönemiymi de, çünkü Ulusal ve Kurucu Meclislerin liderleri bu süreçte radikalleri kontrol altında tutmak ve “dengeli” bir anayasa yaratmak için çabalandılar.

1789 yılında gerçekleşen değişikliklerin hızı, kralın hükümeti ve Paris halkı arasındaki çift yönlü bir tepkimenin sonucuydu. XVI. Louis, en ilerici bakanı Necker'i görevden alarak ve hükümetini yeniden yapılandırarak son zamanlarda oluşturulmuş olan Ulusal Meclis'e kaptırdığı kimi yerleri yeniden ele geçirmeye kalkıştı. Bu, 14 Haziran'da kraliyet otoritesinin çökmesinin sembolü olan Bastille'in düşüşü ile doruk noktasına ulaşan yürüyüş ve isyanların başlamasını kışkırttı. Fakat kral, Ulusal Meclis'in yaptığı kimi reformcu yasaları reddederek sahip olduğu güçleri korumaya çalıştı. Sonuç, Kadınlar Yürüyüşü (5 Ekim) ve kralın, 1680'den beri kraliyet iktidarının tahtına ev sahipliği yapan Versail-

les'dan Paris'e zorla taşınması oldu. Burada, Paris halkı, kral ve Ulusal Meclis üzerinde daha sürekli ve dolaysız bir baskı uygulayabilirdi. R. R. Palmer'in de belirttiği gibi, kitlesel katılım diğer alanlara da yayıldı: "Kurucu Meclis ve takipçileri en üstten yönetirken, basit insanlardan oluşan kitleler süregiden devrimci hareket içinde en altta yer alıyorlardı."¹

Eğer Paris'in içindeki ve çevresindeki olayların seyri bir sarkaca benzetilirse, merkez ve taşra arasındaki ilişkiler de bir "gelgit" olarak tanımlanabilir. Kırıldaki huzursuzluk ve köylü isyanı tehdidi, Paris ve Versailles üzerinde toplumsal yapıyı değiştirecek yasaları yürürlüğe koymaları için çok ciddi baskı yaratıyordu. Bundan dolayı, Kurucu Meclis, derebeyliği ortadan kaldırdı, kişisel sorumluluklara ve onda birlik vergilere son verdi, İnsan Hakları Beyannamesi'ni formüle etti ve Kilise'nin topraklarının çoğunu satışa çıkardı. Bu arada, karşı akım da, *intendantların* görevlerine son vererek, *parlementleri* askıya alarak ve *ancien régime*'in diğer kurumlarının tasfiyesine devam ederek, Fransa'nın geri kalanını Paris'in etkisi altına soktu.

Ne ki, bu telaşlı hareketliliğin gidişatını kontrol altında tutmak için tüm çabalar da harcandı. Örneğin, 1791 Anayasası siyasal denge ve toplumsal uyum için duyulan arzuyu yansıtıyordu. Bu anayasanın temel ilkelerinden biri, yeni oluşturulan *départementlara*** hatırı sayılır bir özerklik sağlayan ademimerkeziyetçilikti. Diğer, merkezde yasamanın (Kurucu Meclis olarak), yürürmeden (kral ve bakanlarından) ayrılmasıydı. Bu, Montesquieu'nün genel kabul görmüş kuramları ve özet olarak "Birleşik Devletler'in tanıtlanmış deneyimi ile aynı çizgide bir uygulamaydı. Radikalizme karşı daha ileri bir tedbir olarak, Meclis, sayısı 4.3 milyon civarında olan, vergi ödeyenlerin ve mülk sahiplerinin oluşturduğu "aktif" yurttaşlara tanınan imtiyazlara sınırlama getirdi. Bu suretle, esas amaç, kontrolü elden kaçırmadan reform yapmaktır; örneğin, Mirabeau, kendisini, "Düzenin taraftarı, ama eski düzenin değil," diye tanımlıyordu.

Bu uyum ve denge ne kadar uzun süre korunabilirdi ki? 1791 Anayasası, içinden hiç de tahmin edilmeyen çelişkilerin ve karışıklıkların çıktığı "Pandora'nın kutusunu"² açmıştı. 1791 ve 1792 arasında, tarafların anlaşmasına dair tüm umutlar suya düştü ve Fransa Sağ ve Sol olarak ikiye ayrıldı.

* (Fr.) Krallığı eyaletlerde temsil etme hakkına sahip ve kraliyet fermanlarının yerine getirilmesinden sorumlu yerel yönetici. (ç.n.)

** (Fr.) Yönetim birimi. (ç.n.)

Sağ, haliyle, kendisini otoritesinin önündeki engellerin giderek farkına varan krala dayandırıyordu. Kral, Meclis'in göçmenler ve ruhban sınıfı hakkındaki yasalarına şiddetle karşı çıkıyor ve bunu engellemek için, "Krala, kraliyetin belirsiz kılıfından başka ne kaldı ki?"³ diye yakınıyordu çaresizce. Bu arada, sol, cumhuriyet için bastırmaya başlamıştı ve Fransa bir monarşi olarak kaldığı sürece yasama ve yürütmenin her zaman için ayrı olmalarının yanında hısım da olacaklarını savunuyordu. Kimi delegeler, aynı zamanda reformcu yasamanın önüne konan sınırlamalarla da aşırı derecede ilgileniyorlardı; örneğin Marat kanının, "İnsan Hakları Beyannamesi'nden verilen ödünler ve dolayısıyla özgürlüğün ölümcül düşmanı olan birçok kararnamenin fikriyle karıştığını"⁴ söylüyordu. Robespierre gibi kimleriyse, sınırlandırılmış hakları ve bir vatandaş "aktif ya da pasif" yapan "korkunç ayrımları"⁵ kınıyorlardı. Sağ ve Sol arasındaki çatışma, 1791'de Kurucu Meclis'ten Yasama Meclisi'ne doğru yapılan köklü değişim esnasında iyiden iyiye ciddileşti. Bir "kendi kendini dışlayan ferman", Kurucu Meclis'in hiçbir delegesinin Yasama Meclisi'ne de dahil olmamasını temin etti ve dolayısıyla 1789-91 arasında siyasal istikrara katkıda bulunmuş olan kadro sürekliliğine de son verilmiş oldu. Yeni üyelerin iki yüz ellisi Feuillantlar veya her zaman yönetime koşulsuz bağlı kalanlardan ve gerisi de çekirdeğini Jakobenlerin oluşturduğu Girondinlerden ve aşırı Montagnardlardan ibaret radikallerdi. Yakında, Feuillantlar devre dışı bırakılacak ve ardından da radikaller kendi aralarında Devrim'i ele geçirmek ve onu yeniden yönlendirmek için çatışacaklardı.

İkinci aşaması boyunca Devrim, daha da şiddetli ve doktriner oldu. İsviçreli tarihçi Burckhart'ın yaptığı çıkarsamaya göre, Devrim ivmelenip ilerledikçe, daha önceki aşamaların temsilcileri "ılımlı" oldukları için ortadan kaldırıldılar; bu yüzden, *La révolution dévore ses enfants** deyimini bu süreçte yaşananları tam anlamıyla ifade eder.

Bu değişim için katalizör, savaştı. Meclis'in çoğunluğu, Fransa'nın komşularını işgal etmesi fikri ile hayli ilgiliydi; Feuillantlar, bir ulusal çatışmanın sadece kralın otoritesini güçlendirebileceğini düşünüyor, Girondinlere göre, bir "halk savaşı" aynı zamanda monarşiyi de yıkacaktı.

Olaylar Girondinleri haklı çıkardı, D. I. Wright'ın ifadesiyle, savaş, "devrimi daha da devrimcileştirdi."⁶ Başlamak üzere olan Prusya işgali, bir terör dalgasına neden oldu ve iç düşmanlar arayışı ünlü Eylül 1792 katliamları ile sonuçlandı. Aynı ay içinde Ulusal Kongre için yapılan seçimlerde, sağcı Feuillantlar haliyle elendiler ve iktidar 165 Girondin ve 145 Montagnard arasında paylaşıldı. Girondinler, karşıdevrimciler için bir birleşme noktası haline geldiğini ve tahtta kaldığı sürece de Avusturya ve Rusya'nın onu önceki iktidarına kavuşturmaya yönelik çabalarından vazgeçmeye niyetli olmayacaklarını kanıtlamaya çalışarak, kralın suçlanması için bastırıyorlardı. Bundan dolayı, savaşın bir sonucu olarak, 25 Eylül 1792'de cumhuriyet ilan edildi ve XVI. Louis, takip eden Ocak ayında idam edildi.

1793 itibarıyla, Girondinler, esas amaçlarına –halkın savaşına ve halkın cumhuriyetine– kavuşmuşlardı. Şimdi, soluklanmanın ve birlik çağrısında bulunmanın tam zamanıydı. Ardından, Girondin liderlerinden biri şöyle soruyordu: "[İnsanlar] daha fazla ne isteyebilirler ki?"⁷ Girondinler kendilerini artık muhafazakâr olarak görüyorlar ve Sol'un veya Montagnardların devrimin itkisini artırmaya yönelik girişimlerine şiddetle karşı çıkıyorlardı. Brissot ve Lauvet, Montagnardların Ulusal Kongre'yi Paris "ayaktakımının" etkisine açık hale getireceğinden korkuyorlardı; zira Girondinler, kendilerine asıl destek Güneydoğu Fransa'nın *département*larından geldiği için, bu türden bir kitlesel baskıya karşı savunmasız kalacaklardı. Bütün bunlardan ziyade, Girondinler, Paris'in sıkı bir şekilde birbirine kenetlenmiş Jakoben kulüpleri tarafından yönlendirilecek olan muhtemel bir Montagnard diktatörlüğü arayışı fikri karşısında bile dehşete düşüyorlardı. Maalesef, Montagnardlara direnecek veya Devrim'in ilerleyişini frenleyecek güce sahip değillerdi. Bir parti olarak Montagnardlardan daha az birlik içindeydiler ve merkezde aslen belirleyici olan kitlesel destekten mahrumdular. Bu yüzden, Haziran 1793 itibarıyla, içinde bulundukları durum umutsuzdu. Önde gelen Girondin delegeleri, 20,000 kişilik bir Montagnard destekçisi kalabalık tarafından Kongre dışına sürüklendiler ve ardından, sırasıyla, önce yargılanıp sonra idam edildiler.

Artık Montagnardlar duruma hâkim olmuşlar ve Devrim'in "Terör" (1793–4) olarak adlandırılan aşamasını başlatmışlardı. Bu, şüphesiz en karmaşık dönemdi ve bir çelişkiler dizisini ortaya çıkardı. Örneğin, Montagnardlar, *sans-culottesun*,* özellikle de Parisli tüccar, esnaf, zanaatkâr

ve şarap tacirlerinin gösterilerinden bayağı faydalandılar. Ne ki, tüm yürütme yetkilerini birkaç kongre komitesine devrederek, rejimlerinin iktidar temelini gittikçe daralttılar. Kendilerini demokrasiye adadıklarını, hakları genişletip “aktif” ve “pasif” yurttaşlık ayrımını ortadan kaldırarak gösterdiler. Hatta, Fransa’yı, Kamu Güvenliği ve Genel Güvenlik komiteleri yoluyla yönetenler, seçmene karşı Devrim’in başka hiçbir döneminde olmadığı kadar az sorumluydu. Aynı zamanda, ideolojik bir paradoks da vardı ortada. Jakoben liderler, özellikle Marat ve Robespierre, özgürlüğü açıkça devrimin anahtar bir doktrini olarak ele alıyorlardı. Ne ki, bu, bireysel algıda değil, sadece kolektif olarak var olan bir özgürlüktü. Robespierre’e göre insanların bir bütün olarak iradesi, “özgürlüğün doğal siperi”⁸ idi. Bu yüzden, bireyler özgürlüklerine ancak “genel çıkar” ile uyuşarak kavuşabilirlerdi. Robespierre, açıkça, Rousseau’nun *Toplum Sözleşmesi*’ndeki ünlü “genel istenç ile uzlaşmama” hareketi yolu ile muhalefet edenlerin aslında kendilerini köleleştirdikleri ve “gerektiğinde bir kişinin özgürleşmeye zorlanabileceği”⁹ şeklindeki savından etkilenmişti.

Özgürlüğün zorlama yolu ile elde edilebileceği ilkesi, 1794 yılı sürecinde Komiteler ve Devrim Mahkemeleri tarafından uygulandı. Sonuç, Jakobenler tarafından uyarlanan ve güdülenmelerin “katıksız” olmasını sağlayan bir devrimci araç oldu: Terör. Örneğin, Robespierre, “terör”süz “erdem”in “iktidarsızlık” olduğunu savunuyor ve Marat “özgürlüğün şiddet yolu ile kurulması”nda¹⁰ ısrar ediyordu. Daha önce, ayak takımının hüsrânını rasgele sergilemesi olan bu şiddet, artık kurumsallaşmış ve yönetimin tekeli altına girmişti; böylece Mahkeme giyotinlerinin yerini *sans-culottes* kasaplarının bıçakları almıştı. Ne ki, terör kendi kendisini beslemeye başladı ve Robespierreciler tarafından rakip Jakoben fraksiyonlarını yok etmek için kullanıldı. Örneğin, Hébertistler Mart 1794’te, Dantoncular ise bir ay sonra idam edildiler. Robespierre iktidarın temelini o kadar daralttı ki, sonunda kendisini Cumhuriyet’in kişileşmiş hali olarak görmeye başladı. Bu yüzden, Robespierre diğer herhangi bir devrimci figürden daha fazla tartışma konusu olagelmıştır.¹¹ Geleneksel görüş, Terör’ün, Devrim’in amaçlarına ulaşılmasını engellediği ve özellikle Robespierre’in iğrenç bir diktatörlük kurabilmesine izin verdiği yönündedir. Kimi tarihçilerin görüşlerinin benzerliği göz önüne alındığında, Fransız Devrimi, kriz nöbeti Terör olan ateşli bir hastalıktı; hastanın, daha doğrusu Fransa’nın iyileşebilmesinden önce Robespierre istenmeyen kimse olarak bertaraf edilmeliydi. İki Fransız tarihçi, Robespierre’e karşı daha iyimser bir yaklaşımı benimser. Lefebvre onu “bu

devrimci zihniyetin azimli ve inançlı temsilcisi"¹² olarak adlandırırken, Mathiez onun için "Devrimci Fransa'nın en soylu, en cömert ve en samimi yönlerinin cisimleşmiş hali"¹³ demektedir.

Terörü, aynı zamanda bir yapıcı kazanımlar dönemi olarak betimlemek de mümkündür. Ulusu harekete geçirmek ve gıda arzını kontrol altına almak için Kongre tarafından alınan tedbirler, savaşın gelgitinin yönünü değiştirmek ve dolayısıyla da Devrim'i yabancı orduların yıkımından korumak için gereğinden fazlasını yaptı. Carnot'nun *levée en masse*'ı,* savaş durumuna karşı tamamen yeni bir yaklaşım yarattı ve Bonaparte'ın birkaç yıl sonraki zaferlerini mümkün kıldı. Montagnardlar, aynı zamanda Devrim'in birinci aşamasının amaçlarını da yeniden elden geçirdiler. Kurucu Meclis'in gerçekleştirdiği reformlardan bir kısmı tersine çevrildi; buna en iyi örnek, iki yıl boyunca idari karmaşaya neden olan ademimerkeziyetçiliğe son verilmesiydi. Ne ki, diğerleri olumlanarak daha da ileri götürüldü; bunlar, İnsan Hakları Beyannamesi, Ruhban Sınıfı'nın Sivil Bünyesi ve Kilise arazilerinin satışından oluşuyordu. Konsey'in, savaş durumu veya daha önceden hayata geçirilmiş olan reformlar üzerinde değişiklikler yapmanın ötesine pek geçmediği sık sık vurgulanır. Getirdiği yeniliklerin en önemlileri, tamamen bir başarısızlık olan Üstün Varlığa tapınmayı başlatması ve yirmi yıldan daha az süren Devrim Takvimi'ni yürürlüğe koymaya girişmesiydi. Özellikle Konsey'den kaynaklanan, askeri olmayan tek kalıcı yenilik, ağırlık ve ölçü birimlerinin metrik sistemi idi.

*

* *

Devrim'in üçüncü aşaması (1794-9) kapsamlı bir biçimde yeniden yorumlanmıştır. Geleneksel tabloya göre, Devrim, 9 Thermidor** 1794'te Robespierre'in devrilmesi ile doruk noktasına ulaşmış ve bunu takiben sağa dönük ani bir yönelim, Bonaparte'ın 1799'da iktidarı ele geçirişine giden yolu hazırlamıştı. Tarihçiler 1795-9 dönemini, Devrim'in faaliyet alanının dışında olduğu gerekçesi ile dikkate almadılar ve böylece bu dönemi daha önemli ve daha ilginç olarak tasavvur edilen iki sürecin arasındaki belirsizlik durumunun bir parçası haline getirdiler. Ne ki,

* (Fr.) Seferber edilmiş halkın teşkil ettiği askeri birlikler. (ç.n.)

** Fransız Devrimi takviminin, 20 Temmuz'dan 18 Ağustos'a kadar süren on birinci ayı. (ç.n.)

son zamanlardaki çalışmalar, *Directoire** ve Thermidorculara Devrim bağlamındaki yerlerini tamamıyla iade etti. Örneğin, şimdilerde 1794'ten ziyade 1799, Devrim'in can alıcı zamanı olarak alınırken, C. Church, *Directoire*'ı "Devrimci uzlaşma için bir uygulayıcılar kurulu"¹⁴ olarak adlandırır.

Aynı zamanda, diğer kabullenmeler de sorgulanagelmektedir. Thermidor darbesinin, Robespierre'in radikal siyasalarına karşı yapılmış sağ eğilimli bir hareket olduğunda mutabık olunmuştu daha önceden. Fakat M. Lyons, kimi komplocuların –Tallien, Barras ve Fouché gibi– aslında Robespierre'in görüşlerini aşırı ılımlı bulan sol eğilimli Montagnardlar olduğunu kanıtlamaya çalıştı. Aynı zamanda, Robespierre'in Üstün Varlık Kültü'nü öne sürmesine karşı da Genel Güvenlik Komitesi'ndeki ateistlerden çok ciddi bir muhalefet vardı. Hatta bir ara, Thermidorculara Babeuf ve diğer sosyalistler bile katıldı. Lyons, "Bu yüzden, bir bakıma, 9 Thermidor darbesi Sol'un bir ihtilalidir,"¹⁵ demektedir. Ayrıca, Kongre üyeleri arasında, Robespierre'in gelecekteki kurbanlarından biri olma korkusundan kaynaklanan bir panik dalgası da vardı. Bu yüzden, 9 Thermidor olayları, "gerçekleşmek üzere olan bir baskı altına alma hareketine karşı bir nefsi-müdafaa devrimi idi."¹⁵ Bir başka açıdan da, Robespierre kendi kendini köreltti sadece; otoritesinin dayandığı temeli o kadar daraltmıştı ki, onu kaderinden kurtarmak için hiçbir girişimde bulunulmadı. Paris halkının kişileşmiş hali olma iddiasında olan bu adam, giyotine giderken, ironik bir biçimde yine bu halk tarafından yuhalanmıştı.

Thermidor'u belki de Sol esinlemişti, ama ondan asıl büyük faydayı sağlayan Sağ oldu. Robespierre'in devrilmesinden sonra, Kongre'deki çok sayıda ılımlı tekrar ortaya çıktı ve ardından Kongre'nin kendisini ve onları boyunduruk altına almış olan Terör kurumlarını dağıttı. Robespierre'in *département*lar üzerindeki merkezi hükümet kontrolü siyasalarını devam ettirmelerinin yanında, ayrıca, Devrim'i 1789 ve 1791 arasında aslen Kurucu Meclis'in yapılandığı sürece geri döndürdüler. Gelecekte başka bir Jakoben grubunun Kongre'deki yönetimi ele geçirmesini önlemek amacıyla, Jakobenler yasama ve yargı arasındaki kesin ayrılığı tekrar yürürlüğe koymaya karar verdiler ve bununla beraber Paris ayaktakımının etkinliğini azaltmak için de oy hakkının kapsamını daralttılar. Sonuç, yürütme olarak beş kişili *Directoire*'ı ve yasama olarak da Beş Yüzler Meclisi'ni ve Yaşlılar Meclisi'ni kapsayan iki meclisli yapıyı

kuran III. Yıl (1795) Anayasası'nın yürürlüğe girmesi oldu. Bu yeni rejimin yerel tescili etkileyiciydi. 1789'da tedavüle girmiş ve artık değeri aşırı derecede düşmüş olan *assignatlar*, yeni *mandats territoriaux* banknotları ve *ancien régime* döneminden beri ilk olarak sikke temelli para ile değiştirildi. Ayrıca, 1797 itibarıyla, Maliye Bakanı Nogaret tarafından yönlendirilen kapsamlı mali reformlar başlatıldı. Bu arada, haberleşme sistemleri geliştirildi, yerel ve merkezi düzeylerde dikkatler, yetersiz yardımların yeniden örgütlenmesi üzerine yoğunlaştırıldı.

Kazanımları ne olursa olsun, *Directoire*, askeri darbeye ve kişilik kültürünün yükselmesine karşı, herhangi bir başka devrimci rejimden daha savunmasız olduğunu ispatladı. Bonaparte'ın Brumaire darbesinin (1799) başarısı, *Directoire*'in kendisinin, Devrim'e getirdiği türden bir istikrarı asla tecrübe etmemiş olduğunu gösterdi. Bunun tek nedeni, 1795 Anayasası tarafında yürütme ve yargının birbirinden ayrılması, Beşyüzler Meclisi'ne seçilen hiçbir delegenin *Directoire*'a üye olmamasını veya hükümet bakanlığı yapmamasını kesinleştirmesiydi. Çünkü, yürütme makamlarına atamalar, yasamadaki çoğunluklar temelinde yapılmıyordu ve bu yüzden siyasal partilerin örgütlenmesi için hiçbir neden yoktu. Bu, bir anayasanın, aksi takdirde liberal demokrasiye ait özelliklerin çoğuna sahip olabilmesini engelleyen ciddi bir eksiklikti. Aslında, *Directoire* üyeleri, partilerin rejime zarar vereceğini düşünmekle hata ettiler. Örneğin, La Revellière Lépiaux "cumhuriyeti ve onun kurduğu hükümeti savunma onuruyla ölmenin (...) partilerin çirkefi içinde yaşamaya"¹⁶ yeğlenebilir olduğunu kanıtlamaya çalışıyordu. Bu "hizipleşme" tehlikesi takıntısı yüzünden kendi otoritesini neredeyse kaybetti. 1799'da Siéyès ve Ducos, muhtemel bir Jakoben başkaldırısına karşı o kadar tedirgin oldular ki, Bonaparte ile bir anayasal revizyon için entrika çevirdiler. Sonuç, Sağ'a doğru daha bariz bir yönelim ve Konsüllük olarak bilinen dönemin başlaması oldu.

NOTLAR

1) R. R. PALMER: *The World of French Revolution*, Böl. 2.

2) J. M. ROBERTS: *The French Revolution*, Böl. 2.

3) P. H. BEIK (ed.): *The French Revolution: Selected Documents*, Belge 24.

4) D. I. WRIGHT (ed.): *The French Revolution: Introductory Documents*, Belge 17.

5) A.g.y., Belge 18.

6) A.g.y., Böl. 5. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

7) T. A. DI PADOVA: "The Girondins and the Question of Revolutionary France", *French Historical Studies* (1975-6) içinde.

8) A. COBBAN: "The Political Ideas of Robespierre during the Period of the Convention", *English Historical Review* (1946) içinde.

9) J. J. ROUSSEAU: *The Social Contract*, Kitap I, Böl. VII.

10) D. I. WRIGHT: *Revolution and Terror in France 1789-1795*, Böl. 6.

11) Tartışmaların bir incelemesi için C. BRINTON: *A Decade of Revolution, 1789-1799*'a bakınız.

12) G. LEFEBVRE: *Remarks on Robespierre*, B. HYSLOP: *French Historical Studies* (1958) içinde.

13) D. I. WRIGHT: A.g.y. içinde alıntı.

14) C. CHURCH: "In Search of the Directory", J. F. BOSHER (der.): *French Government and Society, 1500-1850: Essays in Memory of A. Cobban* içinde.

15) M. LYONS: "9 Thermidor: Motives and Effects", *European Studies Review* (1975) içinde . Aynı zamanda *France Under the Directory*, 1975.

16) L. HUNT, D. LANSKY ve P.HANSON: "The Failure of Liberal Republic", *Journal of Modern History* (1979) içinde.

I. Napoléon'un Reformları

Napoléon Bonaparte, Fransa'yı 1799 ve 1804 arasında Birinci Konsül ve 1804'ten 1814-15'e kadar da İmparator olarak yönetti. O, her zaman için, belirli bir çağ ile özdeşleştirilmesi zor devlet adamlarından biri oldu; gerçekten de, yönetim biçimi Avrupa tarihindeki üç farklı safhanın karakteristik özelliklerini sergiledi.

Oncelikle, hâlâ "Devrim'in çocuğu" olarak görülmektedir. Tam anlamıyla bir hiçken siyasal iktidarın zirvesine hızla yükselişini, kesin bir şekilde, Devrim'in gelişimine ve *ancien régime*'in sağlayamamış olduğu imkânlara borçluydu. Devrimci Savaş'taki başarısı, *Directoire*'ın siyasal açıdan zayıf düşüşü ile aynı zamana rastladı ki, bu onun birkaç bakanın taktik desteğine sahip bir askeri darbeyle iktidarı ele geçirebilmesini muhtemel kıldı. Birinci Konsül olarak atanmasından (1799) sonra, *Directoire*'ın yerel kazanımlarının teşkil ettiği temel üzerine inşa etti sistemini. "Başlamasına ön ayak olan ilkeler üzerinde istikrara kavuşturduğu"¹ Devrim'in mirasçısı olduğunu önemle vurguluyordu.

Aynı zamanda, Jakobinler ile olan bağlantılarını kopardı ve Fransa'yı

Devrim'in doktriner sürecinden uzaklaştırdı. Rousseau'nun ideolojisini ve Robespierre'in bu ideolojiyi uygulamaya yönelik girişimlerini reddetti. Bu bağlamda, kendi görevinin "Devrim'in Romansı'nın sonunu getirmek"² olduğu kanısındaydı. Entelektüel esin kaynağı olarak Montesquieu ve Voltaire gibi, daha erken dönem Aydınlanma düşünürlerine yöneldi. Bu ona, Avusturya, Rusya ve Prusya'nın Aydınlanmış despotları ile birçok ortak yön kazandırdı; onların, kasvetli "saf ve canı" insan doğası anlayışını ve kaosu engellemenin tek yolunun, insani ve aydınlanmış siyasa-ların katı ve otoriter bir tarzda uygulanması olduğuna dair inançlarını paylaşıyordu. Bu yüzden, Napoléon, 1779 öncesini göz önünde bulun-duruyordu ve aldığı kimi önlemler *ancien régime*'in damgasını taşıyordu. St. Helena sürgününde kendi kariyerini değerlendirirken, kendisinin, "geçmişin Devrime karşı verdiği mücadelede doğal arabulucu"³ olmuş olduğunu yazıyordu.

Ama, sırf bir devrimci veya sırf bir aydınlanmış despot da değildi; dahası, bu ikisinin basitçe bir bileşimi de değildi. Tamamı ile yeni bir sentez ortaya koymak için Devrim'i ve *ancien régime*'i birbiriyle kaynaş-tırdı. Bu kaynaşmanın ürünü, kendi kendisini yetiştirmiş bir adamın çabaları ile başarılmış, geniş bir kitlesel destek ile ayakta duran, kişilik kültünün ihtişamınca güçlendirilmiş ve askeri zaferlere adanmış "de-mokratik" veya "plebisit" bir diktatörlük olarak betimlenebilir. Bu yüz-den, Bonapartizm, ondokuzuncu yüzyıl ile olduğu kadar yirminci yüzyıl ile de bağlantılıdır.

Bu bölümün geri kalanı, Napoléon'un siyasal, iktisadi ve toplumsal reformlarını inceleyerek, Bonapartizm'in bu üç karakteristiğini ele ala-caktır.

*

* *

Devrim, Napoléon'un siyasal ve anayasal değişikliklerine yaşamsal bir arkaplan sağladı. Çünkü, Devrim, *ancien régime*'in kalıntıları olan *parle-ment*ler, korporasyonlar ve elde edilmiş diğer imtiyazların oluşturduğu engellerin hepsini ortadan kaldırdı. Napoléon, Devrim'in kimi kazanım-larını direkt olarak kendi sistemine dahil etti. Yerel yönetimler düze-yinde, 1790'da Kurucu Meclis tarafından yapılandırılmış olan *départe-ment*lar sistemini sürdürerek *Directoire* ve Ulusal Kongre'nin merkezî-leştirme siyasalarını sürdürdü. Ayrıca, *Directoire*'in İçişleri Bakanlığı'nı, Komiserlerin *département*larda tayin hükümleriyle yönetimi olarak kulla-

nılabileceğini keşfedince, takviye etti. İdarenin bu merkeziliği ve düzenliliği, Napoléon'un otoritesinin temelini oluşturuyordu ve Devrim'in sağladığı arkaplandan dolayı, onu, Bourbon hükümdarlarının sahip olmuş olduklarından çok daha etkili erklerin sahibi yapmıştı. Her zaman için, aslen devrimci pratiğin takipçisi ve rasyonelleştiricisi olduğunu iddia etmesine rağmen, konumunun ulaştığı sağlamlık onun yasama ve yürütme özgürlüklerine ket vurabilmesine imkân tanıdı. VIII. Yıl (1799) Anayasası, 1795 Anayasası tarafından başlatılan yasamanın birden fazla meclis yolu ile gerçekleştirilmesi eğilimini devam ettirdi. Fakat şu da belirtilmelidir ki, Napoléon, kendisinden önceki son devrimcilerin akıllarına hiç getirmedikleri kadar ileri gitti; iki yerine üç meclis kurmakla kalmadı, her birinin kesin ve kati olarak sınırlandırılmış otoritelerini de garanti altına aldı. Buna karşın, yürütme de olabildiğince daraltıldı ki, bunun amacı da yine aynıydı; kişisel iktidar meselesi. Yürütme, aslen, Ulusal Kongre'nin çeşitli komitelerinden oluşuyordu, fakat 1795'te yapılan bir değişiklikle *Directoire*'a üye beş kişi ile sınırlandırılmıştı; Napoléon, otoriteyi üç konsülün sorumluluğuna devrederek bu süreci devam ettirdi. Ne ki, 1802'de kendisini Hayat Boyu Birinci Konsül ilan ettiğinde de ve 1804'te kendisini taçlandığında da, "Cumhuriyet hükümeti bir İmparatora emanet edilmiştir,"⁴ iddiasında bulunarak, hâlâ devrime bağlı olduğunun altını çiziyordu. Yasama organları için yapılan seçimlerde uygulanan, *Directoire*'in demokrasiyi dolaylı hale getirmek için kullandığı çoklu liste sistemi formülünü elden geçirmiş ve tasfiye etmiş olmasına rağmen, demokrasinin görüntüsünü geniş haklar yolu ile koruma hususunda da gayet dikkatliydi.

Napoléon, bunun yanında, genellikle *ancien régime* ve aydınlanmış despotizm çağı ile özdeşleştirilecek olan özellikleri de ilk kez ortaya koydu. Örneğin, anayasasında açık ideolojik belirlenimlerden kaçınma konusunda hayli itinalıydı; bu yüzden, Devrim'in *liberté, égalité, fraternité*'sine* hiçbir atıf yoktu anayasasının metninde. Tıpkı Büyük Catherine ve Büyük Friedrich gibi o da, hakların ilanının, yürütmenin otoritesini sekteye uğratmaktan başka bir işe yaramayacağı kanısındaydı. Ayrıca, ona onsekizinci yüzyıl hilelerini kullanabilme imkânını sağlayıp, böylece Devrim'i, Bourbon Fransası ve Friedrich dönemi Prusyası ile harmanlayabilmesini mümkün kılan anayasal reformlara karşı da gayet faydacı bir tutum içindeydi. Bu nedenle, eski *conseil d'état*'dan (devlet konseyi ya da danıştay) uyarlanmış bir senato kurdu ve yerel yönetimlerde de, *inten-*

dant'ı vali veya kaymakam biçiminde yeniden diriltti. Bütün bunlardan başka, Devrimle birlikte kendisine miras kalan iktidar temelini, krallığın geleneksel otoritesi ile birleştirmede başarılı oldu. XIV. Louis gibi Kutsal Hakikat genel görüşü tarafından da desteklendi. Fransız Kilisesi'nde 1804 sonrasında kullanılan bir ilmihalde şunlar yazıyordu: "Tanrı, onu bizim hükümdarımız olarak gönderdi ve ayrıca onu dünya üzerindeki Gücünün Bakanı ve Tezahürü yaptı."⁵ Ayrıca, 1807'de I. Peter, II. Friedrich ve II. Catherine gibi onsekizinci yüzyıl hükümlerlerinin ortaya koydukları emsali takip ederek kendisi için *le Grand* (Büyük) sıfatını benimsedi.

"İmparator" sıfatı, *ancien régime*'e bütünüyle bir geri dönüş değildi. Aynı zamanda, yirminci yüzyıldakilere benzer yan anlamlara da sahipti. Napoléon'un askeri başarıları, parlamenter demokrasileri niteleyen partiler aracılığı ile siyasetten yoksun olan güçlü bir kitlesel destek üzerine kurulu bir diktatörlüğü sürdürebilmesini sağladı. "Bir parti adamı olmayı" reddederek, "ulusu uçuruma götüren" "hizipçi ruh halini" yıkmayı ve dolayısıyla da rejimi depolitize etmeyi amaçlıyordu. Sonradan, Mussolini, kendisinin İtalyan siyasetini "ağa düşürmüş olan Gordion Düğümünü" kestiğini öne sürerek ve ülkesinin "en hayati güçleri" için merkez nokta olduğunu iddia ederek, bu yaklaşımı daha ileri bir noktaya taşıyacaktı. Mussolini gibi Napoléon da kendi konumunu Avrupa'nın yeni tanıştığı kişilik kültürünü etkili bir biçimde kullanarak güçlendirdi. Kamu bilincini, sadece olumlu materyalleri yayınlayarak ve Hitler'in daha sonra "Büyük Yalan" diye adlandırdığı şeyi aşırı derecede kullanarak kendi amacı doğrultusunda yönlendirdi. Napoléon, sıkı bir şekilde kontrol altında tutulan basın ve David ile Géricault'nun tabloları tarafından yaratılan kendinden emin imaja dayanarak, halka herhangi bir konuda kendisine destek vermesi için çok kolay bir şekilde baş vurabiliyordu. Bunu elde etmek için, özellikle İkinci İmparatorluk (1852-70) döneminde popülerleşmiş olan bir hileyi kullandı: Halk oylaması. Bu, daha kapsamlı bir siyasalar bütününden ziyade, özel konularda kitlesel destek sağlanabilmesi için etkili bir araç oldu. Örneğin, 1804'te İmparatorluğun kuruluşu, sadece 2569 hayır oyuna karşılık 3.57 milyon evet oyuyla onaylandı. Nihai olarak, Napoléon, geleceğin diktatörleri tarafından çokça güdülecek bir iddiada bulundu: "Ben tacı zorla ele geçirmediğim ki; ben tacı hendeğe buldum ve Fransa halkı onu benim başıma giydirdi."

Napoléon, Devrim'in kendi iktisadi siyasaları üzerindeki etkisini açıkça beyan ediyordu. *Directoire*'ın *département*ları merkezi hükümetin mali denetimi altına daha fazla almaya yönelik çabalarını yoğunlaştırdı ve yine *Directoire* tarafından Fransa'da vergilendirme oranlarını belirlemek üzere kurulmuş olan *agence des contributions directes*'i* devam ettirdi. Bu merkezileştirme ilkesini, vergi toplayıcılarının *département*lar yerine Paris yönetimi tarafından atanması üzerinde ısrar edecek kadar ileri götürdü. Vergi kaçağını önlemek için ülke çapında bir servet ve mülk tespiti yaptırdı ki, bunun gerçekleştirilmesi için 1793'te Ulusal Kongre'de bir tasarı hazırlanmış, fakat daha sonra bu tasarı rafa kaldırılmıştı. Tedavüldeki nakit para, 1797'de *Directoire* tarafından öngörülen çizgide, yeniden yapılandırıldı ve kredilendirme de yine 1795-99 arasında tasarlanmış bir kurum olan Fransa Bankası (1800) tarafından daha da sistematikleştirildi. Yenilenmiş paranın değeri, Terör döneminde yürürlüğe girmiş fakat 1799 öncesinde sadece bir ara uygulanmış olan ondalık sisteme göre belirlendi. Bunun yanında, Napoléon, *Directoire*'ın başlattığı uygulamalar olan fuar ve sergilerle sanayinin gelişimine ön ayak oldu ve sanayiye bu şekilde destekledi. Genelde, Bourbon çağının iktisadi kaosu-na ve kötü mali idaresine geri dönmemeyi garantilemek için, Devrim'in yapıcı siyasalarından tamamen yararlandı.

Ne ki, Napoléon'un iktisadi düşünme biçimi kimi açılardan daha çok onsekizinci yüzyıl düşünce yapısına yakındı. Burjuvazi çevrelerinde popüler olmasına ve onlardan çok ciddi destek görmesine rağmen, orta sınıfın *laissez-faire* inancına yönelmek yerine, aydınlanmış despotlar gibi hükümet müdahalesi alanının oluşturduğu çerçeve içinde işleyecek olan merkantilizmi tercih etti. Ayrıca, iktisatın temelini sanayiden ziyade tarımın oluşturduğuna yönelik, onsekizinci yüzyıl kaynaklı anlayışa bağlı kaldı: "Tarım, kraliyetin ruhudur, onun temelidir; sanayi, halkın konforu ve mutluluğu ile ilgilenir. Dış ticaret ise aşırı bollukla ilgili bir mevzudur."⁶ Dahası, Ticaret Kanunu'nun (1808) temel ilkeleri, Colbert'in Ticaret (1673) ve Deniz Ticareti (1681) fermanlarının bir benzeriydi. Napoléon, *ancien régime*'in kimi mali kurumlarını da yeniden oluşturdu; 1791'de askıya alınan ticaret odalarına mevkileri geri verildi; 1803 itibarıyla, siyasaların açık ve kesin bir şekilde belirlenmesinde yardımcı olmak amacıyla, her biri bir *départementa* tahsis edilmiş olmak üzere bunlardan yirmi iki tane vardı. Ne ki, *ancien régime*'in pratiklerine belki de en bariz geri dönüş, Napoléon'un doğrudan değil dolaylı vergi-

* (Fr.) Dolaysız vergilendirme kurumu. <https://france.oxfordjournals.org/> (ç.n.)

lendirmeyi tercih etmesiydi. 1804'te bir Gümrük Vergisi Bürosu kurdu ve bunu takiben de bira, alkol, şarap ve tuz üzerine çok ağır vergiler koydu. 1810 itibarıyla, Devrim'in doğrudan vergiler üzerine yaptığı vurguyu tersine çevirmiş ve açıkça onsekizinci yüzyıl Prusyası'ndakilere benzer bir tedbirler dizisini benimsemişti.

Gördüğümüz gibi, Napoléon'un diktatoryal iktidarı, askeri başarılarına ve kişisel prestijine bağlıydı. Bu demek oluyor ki, iktisadi siyasetlerini Avrupa'daki üstünlüğünü garanti edebilecek olan devasa bir savaş makinesini daimi kılmak üzerinde yoğunlaştırmalıydı. Bu bağlamda, gelecek için özellikle önemli birkaç emsal yarattı. Bunlardan birincisi, Fransız sistemini vergilerle ve toplanan askerlerle besleyecek bir iktisadi mevcudiyet olan Büyük İmparatorluk'tu. İkincisi, Berlin ve Milano Kararnameleri (1806 ve 1807) tarafından kurulan ve Avrupa'yı Britanya ticaretine kapatacak olan Kıta Sistemi idi. Bu fikirler, daha sonra tüm kıta üzerinde Alman hâkimiyetinin kurulmasını amaç edinen, Birinci Dünya savaşı boyunca Şansölye (Başbakan) Bethmann Hollweg tarafından hazırlanan muhteris plana da esin kaynağı oldu. Hollweg, komşu ülkelerin ilhakı ile Daha Büyük bir Almanya ve aynı zamanda, Britanya'yı dışlayarak onun ticari temelini de çökertecek olan geniş bir serbest ticaret alanı ve gümrük birliği yaratma peşindeydi. Üçüncüsü, Napoléon, sanayi üzerinde daha önce hiç başarılammış derecede sıkı bir denetim kurdu. Neticede, Mussolini, bu denetimi ve mantıksal sonuçlarını kendi "Korporatist Devleti"ne dahil edecekti.

*

* *

Devrim, toplumsal yapı üzerinde esaslı değişimlere neden olmuştu. Napoléon bunların çoğuna sahip çıktı. *Ancien régime* boyunca görünmeden var olan burjuvazinin iktidarının yolu, A. Soboul'a göre, burjuva toplumunu ve liberal devleti kuran bir devrim tarafından açılmıştı.⁷ Napoléon, Konsüllükte *Directoire*'in daha gelişmiş ve istikrarlı bir çeşitlenmesini gören burjuvazinin desteğini öne çıkarmaya devam etti. Bunun yanı sıra, köylüler, Napoléon'un, Devrim'in derebeyliğin yıkılışı ve Kilise topraklarının satılması gibi kimi önemli başarılarını korumaya eğilimli gördüler ki, bu yüzden küçük mülklerine sahip olmalarını onaylayan bir rejimi desteklemekten de hoşnuttular. Kentli işçiler daha az şanslıydı; Napoléon ağır çalışma koşullarına pek ilgi göstermemekle kalmadı, sık sık da işverenlerin işçiye karşı tutumunu destekledi. Bu durum, zorunlu

olarak Devrim'in yönelimi dışında da değildi; örneğin, bu konuda uyguladığı siyasa, birlikleri ve grevleri yasaklayan Haziran 1791 tarihli Chape-lar Kanunu ile tamamen tutarlılık içindeydi. Dahası, Babeuf ve takipçilerinden söz ederken değinildiği gibi, devrimci önderler her zaman için işçi sınıfının daha radikal unsurlarına karşı olmuşlardı.

Devrim, aynı zamanda, eğitim ve hukuk konularına dair yeni yapılanmalar ve siyasalar da tasarlamıştı, ama bunları uygulamaya geçirebilmek için hayatta kalmaya çabalamakla aşırı derecede meşguldü. Ulusal Kongre, eğitimi ilk, orta ve yüksek diye üç düzeye ayırmıştı. Bunlar Napoléon tarafından da pekiştirildi ve 1808 sonrasında üçü de Emperyal Üniversite bünyesinde birleştirdiler. 1791'de, Kurucu Meclis, "krallığın tümünde geçerli olacak bir medeni kanun"⁸ hazırlanmasına karar vermişti. Bunu takip eden yasaların çıkarılması işi tamamlanamadı, ancak bütün bunlar, özellikle evlilik, boşanma, mülk ve miras gibi alanlarda Napoléon'un yapacağı reformlar için temel çerçeveyi sağladı. J. Godechot, B. Hyslop ve D. Dowd'a göre, Napoléon'un Medeni Kanunu, "Devrim'in getirdiği büyük toplumsal değişiklikleri dile getirdi ve Devrim'in önemli başarılarını pekiştirdi."⁹

Ne ki, Napoléon özellikle bir Fransız soylu sınıfını yeniden yaratarak, *ancien régime*'in kimi pratiklerinin geri dönüşüne ön ayak oldu. *Noblesse* (Soyluluk) Haziran 1790'da bir sınıf olarak ortadan kaldırılmış ve hatta *Directoire*, idari kadrolarda hâlâ bulunmakta olan aristokratların görevine son veren yasaları yürürlüğe koymuştu. 1804'te imparatorluğun kurulmasını takiben Napoléon, bir toplumsal elit zümreyi yeniden kurmaya yöneldi. 1806 ve 1808 yıllarında kalıtsal tımarları iade etmeye başlayarak, yukarıdan aşağıya prensleri, dukleri, kontları, baronları ve şövalyeleri kapsayan yeni bir "soya dayalı aristokrasi" kurdu. Bir noktaya kadar bu ulaşma için yapılanlar bir fedakârlıktı; bir yandan aydınlanmış despotların "hizmet aristokrasisi" üzerine yaptıkları vurguya geri dönerken, diğer yandan da Devrim'in mümkün kıldığı, "yeteneğe açık kariyer yapabilme" ilkesine de sahip çıkılıyordu. Şu da savunulabilir ki, Napoléon, bunu yaparak, XIV. Louis döneminde var olan, fakat onsekizinci yüzyılda zanaatçıların ermiş bulunan, burjuvazi ve aristokrasi arasındaki yukarı yönlü hareketlilik pratiğini yeniden gündeme getirdi.

Yasalar ve din konularında da fedakârlık yapılarak ulaşılan uzlaşma teminleri vardı. Örneğin, Medeni Kanun hukuk önünde eşitliği vurguluyordu, ancak beraberinde de aile reisinin otoritesini neredeyse tiranlık düzeyinde geri getirmişti. Bunların yanında, onsekizinci yüzyıl mülkiyet hukukuna da kısmi bir geri dönüş vardı. Devrim, tüm çocukların eşit bir

şekilde faydalanabilmeleri için, tüm mirasın büyük oğla bırakılması usulünü yasaklamıştı. Medeni Kanunu bu yasağı sürdürdü, fakat bir ödün olarak vasiyetçinin malının % 25'ini istediği şekilde miras bırakabilmesi imkânını sağladı. Napoléon'un kadınlara karşı yaklaşımı, Devrim'in özgürleştirici eğilimlerine tamamen karşıtı. Roma Hukuku'na tamamen geri dönmek ve dolayısıyla da kadınların kocalarına tabi olmaları hususlarında direndi. Ayrıca, aslen *ancien régime*'in kötü bilinen *lettres de cachet*'sinin yeniden canlandırılması olan Ceza Usulü Kanunu (1808) ile ve damgalama usulünü yeniden yürürlüğe koyan Ceza Kanunu (1810) ile de bir defa daha geri adım attı.

Napoléon'un dine karşı tutumu, aydınlanmış despotlarıinkiyle aynıydı. Dini, toplumsal bir birleştirici olarak dikkate alıyor ama din tartışmasının tehlikelerinden de olabildiğince uzak kalmaya çalışıyordu. Bundan dolayı da, "Dinde, yeniden doğuşun gizeminden ziyade, toplumsal düzenin gizemini görüyorum,"⁵ diyordu. Kurduğu toplumsal hiyerarşik düzenin desteklenmesi ile ilgilenen Napoléon, şu çıkarımı yapıyordu: "Toplum fırsatların eşitsizliği, fırsatların eşitsizliği de din olmadan var olamazlardı. Bir adam, karnını tıka basa doyuran bir diğerrinin yanında açlıktan ölürken, bir otorite ona, 'Tanrı böyle olmasını istedi,' demedikçe, onu bu farklılığı kabullenmeye zorlamak imkânsızdır."⁵ Din, çok önemli bir toplumsal işlevi yerine getirdiğinden dolayı, dikkatli bir biçimde yönlendirilmeliydi ve bu da demek oluyordu ki, din, "Hükümetin elinin altında olmalıydı."¹⁰ 1801'de Papa ile birlikte oluşturulmuş olan antlaşma gereğince, din adamlarının atamaları üzerindeki bütün yetki hükümetin olacak ve Fransa'ya papalık müdahalesi olabildiğince aza indirilecekti. Tarihsel bir bakış açısından, bu antlaşma, aynı zamanda Gallikanizm'in, Ultramontanizm ile arasında onyedinci ve onsekizinci yüzyıllar boyunca devam etmiş olan uzun mücadelesindeki nihai zaferini temsil ediyordu.

Fransa'nın toplumsal yapısına Napoléon'un yaptığı özgün katkı, toplumun daha önce hiç kalkışılmamış derecede bilinçli ve kasti biçimde bir kalıba dökülmesiydi. Her biri rejime kendi çıkarlarından dolayı bağlı ve konumunun da bilincinde olan bir sınıflar hiyerarşisi, daha doğrusu istikrarlı bir toplumsal piramit yaratmaya çalıştı. İmparatorun otoritesi, idari yeniden örgütlenme ve yasal değişiklikler aracılığıyla tüm toplumsal düzeylerin içine işlerken, halk da etkili propaganda ve askeri başarıların yardımı ile rejime hissi açıdan bağlanacaktı. Fouché'nin yetkin idaresi altındaki gizli polise, muhalefetin devre dışı bırakılması ve itilafçıların cesaretinin kırılması işi havale edilecekti. Bu, gerçekten önemli bir örnek teşkil edecekti. <http://www.kitapokulu.com> (Napoléon'un)

düşüşünden sonra, kendi hâkimiyetlerini yeniden kuran mutdakiyetçi hükümdarlar, Napoléon'un tekniklerinden ve deneyimlerinden çok şey öğrendiler ve böyle yaparken, aynı zamanda da modern totaliter yönetim tarzının temellerinin oluşmasına katkıda bulundular.”¹¹

*

* *

Napoléon'un başarıları, çok geniş bir tarihsel yorum çeşitliliğine çekici gelebilecek derecede karmaşık bir etkiler ve fikirler sentezini temsil eder. Bir uçta, özellikle Avrupa'nın daha önce devrimci hareketlerle pek karşı karşıya gelmemiş bölgelerinde Napoléon, Devrim'in bir manifestosu haline geldi. Diğer uçta, Napoléoncu İmparatorluk devrimci idealin bozulmuş bir tezahürü olarak algılandı; örneğin, sonraları Troçki, Bonapartizm'i, devrimin gerici askerler tarafından ele geçirilmesini kasteden bir sövgü kavramı olarak kullandı.

Napoléon çağı, aynı zamanda, karşıtlıklara da son vermek zorunda kalacaktı. Bunların en önemlisi, kendisini, güçleri ve ayrıcalıkları *ancien régime*'e kadar geri giden yöneticilerle birlikte var olmaya gerçekten mecbur bırakmış bir hükümdar olan varisin, Devrim'e karşı verdiği mücadeleydi. Bu konu, takip eden bölümde ele alınacaktır.

NOTLAR

- 1) R. B. HOLTMAN: *The Napoleonic revolution*, Böl. X.
- 2) H. A. L. FISHER: *Bonapartism*, Böl. I.
- 3) F. MARKHAM: *Napoleon*, Böl. 17.
- 4) G. BRUUN: *Europe and French Imperium, 1799–1814*, Böl. 14.
- 5) R. B. HOLTMAN: A.g.y., Böl. VI.
- 6) A.g.y., Böl. V.
- 7) A. SOBOUL: *The French Revolution 1787–1799*, çev. A. FORREST VE C. JONES: Sonuç.
- 8) R. B. HOLTMAN: A.g.y., Böl. VI.
- 9) J. GODECHOT, B. HYSLOP ve D. DOWD: *The Napoleonic Era in Europe*, Böl. 2.
- 10) *New Cambridge Modern History*, Cilt IX, XI. Bölüm: “The Napoleonic Adventure”.
- 11) M. LATEY: *Üçüncü İmparatorluk*, Böl. 7.

I. Napoléon'un Düşüşü

Napoléon St. Helena sürgünündeysen, imparator olarak 1804 ve 1815 yılları arasında uyguladığı siyasalarının ayrıntılarına açıklık getiren bir memorandum yazdı. Memorandumun birinci kısmı “Eski ve Yeni Fransa’yı uzlaştırmak”, diğer kısmı da “Fransa’yı Avrupa ile uzlaştırmak”¹ başlıklarını taşıyordu. Birincisinin içerimlemeleri üzerinde 3. Bölümde duruldu; Napoléon rejiminin çöküşünün altında yatan nedenlerin inceleneceği bu bölümde ikincisinin içeriği ele alınacaktır.

Napoléon, hükümdarlığı boyunca Avrupa’da hep dışlanan biri oldu. Diğer krallar onu soy açısından kendilerine dek bir hanedan olarak kabul etmeyi reddettiler. Avrupalılar, ister İtalya veya Almanya’nın orta sınıfı olsun, ister İspanya ve Rusya’nın köylüleri olsun, ondan, *ancien régime*’den geriye kalan lüzumsuz asalaklardan çok daha kötü bir tiran olarak korkuyorlardı. Bütün bunların dışında, Britanya tarafından küçümseniyordu ve İngiliz muhalefetinin üstesinden gelme girişimlerinde, neticede tüm kıtanın birikmiş kızgınlıklarının gemini çezecek olan yollara baş vurmak zorunda kaldı.

Bu öfke, kendisini, giderek daha etkin bir biçimde askeri yollardan ifade etmeye başladı. Başlangıçta Avrupa'nın geri kalanına karşı açıkça daha avantajlı olmasına rağmen, Britanya ve Avrupalı *ancien régime* iktidarları Fransa'nın asker toplama metotlarını benimsedikçe, Napoléon'un stratejisi ile nasıl baş edileceğini deneyimlerinden öğrendikçe veya kendine aşırı güvenmenin ve küstahlığın neden olduğu bir dizi gaftan avantaj sağlamaya başladıkça, Napoléon inisiyatifini giderek kaybetti.

*

* *

Avrupa'nın yönetici sınıfları, 1790'lar Fransısa'nın bir ürünü olduğu için Napoléon'dan nefret ediyorlardı. Örneğin, Metternich ondan "Devrim'in dirilmiş hali"² diye söz ediyordu ve 1813'te Napoléon'a atfen, onun ve Avrupa'nın emelleri arasında "mutlak bir karşıtlık var"³ demişti. Çar I. Alexander'ın kız kardeşi Anna Pavlona onun için "devrimin def edilemeyen belası" ve "bu katil ve kötü adam"⁴ derken, Prusya İmparatoru III. Friedrich Wilhelm'in karısı Kraliçe Louisa, Napoléon'u, "lanet pislik"⁴ diye aşağılıyordu.

Napoléon, aslen aşağı tabakadan olduğunun ve soyunda aristokratlık bulunmadığının kesinlikle bilincindeydi. "Korsan", "gaspçı" gibi yakıştır-malar ve aşağılamalardan daha da ağır olan, İsveç Kralı'nın onun için kullandığı "Monsieur (Bay) Napoléon Bonaparte" ifadesi onu çileden çıkartacak derecede kızdırıyordu. Buna bulunabilecek çözümlerden biri, kendi hanedan soyunu kurması ve Bourbonlar ile arasında dolaysız kan bağı olduğunu iddia etmesiydi; sonuçta, gerçekte "Robespierre'in halefi" olduğunu reddederken, garip bir şekilde, XIV. Louis'den *mon oncle* (amcam) diye bahsediyordu. Diğer çözüm, şan ve başarının çifte erdemini vurgulayan Napoléon Efsanesini yaratmak ve köhne Avrupa'nın sataş-malarına aldırmamaktı. Bu yüzden, diğer devletlerle arasındaki ilişki-lerde, askeri zaferler yoluyla sürekli kabul görmenin ve diplomatik açıdan güçlü bir konuma ulaşmanın yolunu aradı.

Ne ki, Napoléon'un Avrupa'nın diğer yöneticilerine karşı tutumunda temel bir çelişki öne çıktı, bu çelişki, onun ve diğerlerinin kesinlikle bağdaşamaz olmaları üzerine kuruluydu.

Napoléon birileri tarafından kabul görmek için gerçekten istekliydi; 1807'de Çar ile Tilsit'te görüşmesinden sonra şöyle yazıyordu: "Ben Alexander'dan hoşlandım ve umarım o da benden hoşlanmıştır."⁵ Ayrıca, Avrupa'daki kralıklar ile sürekli bağlantı sağlamaya çalışıyordu; bu,

iktidarı için devletlerarası düzlemde askeri üstünlüğün sağladığını aşan bir onay sağlayacaktı ona. Çar'ın kız kardeşi tarafından reddedilmesinin üzerine, Avusturya İmparatoru François'nın kızı ile evlendi. İmparator, bu evliliği, 1810 Avusturya Savaşı'ndaki Fransız zaferinden sonra Napoléon'un kızgınlığını yatıştırmak için bir "kurban etme" olarak görüyordu. Fransız mareşallerden kimileri, özellikle Murat, Napoléon'un Devrim'in mirasına ihanet ettiği görüşüne dayanarak bu evliliğe kusur buluyorlardı. "Fransa, seni tüm Avrupa'nın egemenlerinden daha yükseğe yerleştiren bir sıfatla tahta oturttuğunda, güya bir önder bulmuş olduğuna inanıyordu (...) Ama bugün, senin olmayan ve seninkine karşı olan egemenliğin taleplerine saygı gösteriyorsun," diye çıkışıyorlardı. Napoléon umursamaz bir tavır takındı. "Siz bu evlilikten hoşlanmıyorsunuz, değil mi? Ben de hoşlanmıyorum. Fakat ben bunu, Austerlitz zaferi kadar büyük bir başarı olarak görüyorum,"⁶ diyordu. Dahası, Avrupa kraliyet çevrelerinde, oğlunun doğumundan sonra tam kabul görmeyi umuyordu, çünkü, ne de olsa oğlu yarı yarıya Habsburg ailesinin mensubu olacaktı. Bonaparte ailesinin üyelerini Büyük İmparatorluk içindeki Hollanda, Vestfalya, İspanya ve Napoli tahtlarına yerleştirerek hanedanlığının alanını genişletmeye çoktan başlamıştı bile. "Ben bir krallar ailesi yaratıyorum veya bir kralcıklar ailesi,"⁷ diyordu. Ayrıca, "Hükümdarlar her zaman gösteriş yapmalıdırlar,"¹ inancı ile krallığın bütün ihtişamını etrafındakilere sergilemeye başladı. Bu doğrultuda, 25 Mayıs 1812'de, Dresden'de hizmetindeki tüm prenslerinin, Prusya kralının ve Avusturya imparatorunun katıldığı özenle hazırlanmış bir merasime başkanlık etti. Böyle bir toplantı, ki Dresden bunların en büyüğü ve sonuncusuydu, Napoléon'un elde etmek için çabalamış olduğu onamayı elde ettiği anlamına geliyormuş gibiydi. Bunu sürekli elinde tutabilecek miydi?

Diplomasisine sızmış daha başka ve daha yıkıcı bir unsuru istese de bulamazdı.

Hep kabul görme arayışı içinde olmasına rağmen, Napoléon, ortaklık kurmaya hiç de niyetli değildi. Çünkü, askeri açıdan üstün gelmeye aşırı derecede bel bağlıyordu ve uzun süreli diplomatik uzlaşmalar oluşturabilmeyi asla öğrenemedi, bu yüzden de kendi tezlerine karşı oluşan direnci kırmak için sık sık daha fazla güç kullanmaya mecbur kaldı. Eğer işgal etkili ve sürekli olacaksa, onu takiben, mağlup olanın yanı sıra galip gelenin de kimi tavizler vermesini gerektirecek olan uzlaşmanın sağlanmasının önemini anlamadı. Bunun ayırımına daha sonra Bismarck varacaktı ve kurnaz Talleyrand, Napoléon'a bu yöntemin uygulanması için ısrar etti. Fakat Napoléon, kütadaki üç ana rakibi ile uğraşırken, ona

karşı kin duyulmasından ve dolayısıyla ilerideki başkaldırılara gerekçe olmaktan başka bir şeye yaramayan dengesiz kararlar almaya devam etti.

Avusturya'yı beş defa dize getirmek zorunda kaldı. İlk iki savaş, devrimci Fransa ile Avusturya arasındaki mücadelenin devamıydı, fakat diğer üçü tahammül edilemez antlaşmaların ürünüydü. Avusturya, Lunéville Antlaşması'na (1801) görüşmeler esnasında devam eden geniş askeri hareket yüzünden alelacele razı olmak zorunda bırakıldı. İmparator François'nın bu antlaşmayı tersine çevirme çabaları askeri bozgunla ve Avusturya'yı İtalya'daki topraklarını Fransa'ya ve Almanya'daki büyük varlığını Napoléon'un uydu devletleri olan Bavyera, Baden ve Württemberg'e teslim etmeye mecbur bırakan Pressburg Antlaşması ile sonuçlandı. Talleyrand dikkat edilmesi ve daha yumuşak davranılması konularında ısrar etti ve uyarıları da 1809'daki bir diğer Avusturya başkaldırısı tarafından haklı çıkarıldı. Bunu takip eden Schonbrunn Antlaşması, Illyria ve Galiçya da dahil olmak üzere Avusturya'dan daha fazla toprak kopardı ve Avusturya'yı savaş tazminatı ödemeye mecbur bıraktı. François'ya göre, bu antlaşmanın şartları, "Avusturya'nın varoluşu için ölümcüldü."⁶ Dahası, "Barış antlaşması imzalandığı günden itibaren, biz kendi sistemimizi olayları gidişatına bırakmakla, sıramızı beklemek ve idare etmek üzerine kurmalıyız. Sonuçta, ancak bu şekilde büyük kurtuluş gününe kadar varlığımızı koruyabiliriz,"⁸ diyordu. Prusya kralının dertleri daha da büyüktü. Büyük Friedrich'e (1740–89) karşı duyduğu hayranlığa rağmen, Napoléon, özellikle II. Friedrich Wilhelm ve III. Friedrich Wilhelm dönemlerinde iyice zayıflamış olmasından dolayı artık Prusya'nın Avrupa'daki önemli güçlerinden biri olmadığı görüşündeydi. 1806'daki Prusya zaferini, olağanüstü derecede ağır şartlarıyla Tilsit Antlaşması (1807) takip etti. Prusya, topraklarının yarısını kaybetti, batı illeri Vestfalya Krallığı'na ve Polonya'daki toprakları da Varşova Grandüklüğü'ne verildi; ordusu 42,000 kişilik önemsiz bir kuvvetle sınırlandırıldı ve savaş tazminatı ödemeye mecbur bırakıldı. Prusya kralının antlaşmanın hazırlanmasındaki rolü o kadar önemsizdi ki, Napoléon, Tilsit'te bulunmasının gereksiz olduğunu düşünüyordu. Hatta Napoléon'un en çok saygı gösterdiği güç olan Rusya'nın bile, bu duruma karşı gücenmek için gerekçeleri vardı. Napoléon ve I. Alexander arasında görüşülen Tilsit Antlaşması, Orta ve Batı Avrupa'daki Fransız egemenliğini ve doğuda Rus çıkarlarına ön ayak olunmasını pekiştirerek, Avrupa'nın iki esas etki alanına bölünmesini öngörüyordu. Fakat Napoléon 1807 ve 1812 arasında, Rusların İstanbul üzerindeki taleplerini onaylamayı reddederek

Napoléon'un Rusya'yı Britanya'ya karşı oluşturulan kıtasal bloğa dahil etme çabalarına da çok düşmanca tepki gösterdi ve aniden Tilsit uzlaşmasının aslında "alçakça" olduğu sonucuna vardı.⁹

Tüm bu öfkenin farkına varan Talleyrand, gizlice, Napoléon'un düşmanları ile görüşmeye başladı; örneğin, 1808'de Çar'a Avrupa'yı Napoléon'un gazabından kurtarmak için acele etmesi konusunda ısrar etmişti. Ne ki, 1812'den önce, geçici bir süre için ona itaat ettiler. 1812 savaşındaki Rus zaferi, 1813'te en sonunda Napoléon'u bozguna uğratacak olan bir diğer koalisyonun oluşturulmasına yol açtı. Bu sefer, söz konusu güçler, Napoléon'un onları maruz bıraktığı şartları alt etmeye yönelik çabaları arasındaki esaslı farklılıkları görmezden gelmeye de hazırıldılar.

Napoléon'un hayal kırıklığı 1814'te iyice ortaya çıktı. "Eski bir monarşi ve yeni bir cumhuriyet arasındaki düşmanlığın sürekli olması gerektiğinin"¹⁰ de hep bilincindeydi zaten. Bu yüzden, sadece daha kabulle-nilemez olduğu gerekçesiyle, cumhuriyeti bir monarşiye dönüştürdü. 1813 yılı itibarıyla, Napoléon'un gözünde, Avrupa'yı yönetenler devrimcilerdi. Bundan ötürü, "Ben krallara hükümdar muamelesi yaparken, onlar bana karşı Jakoben gibi davranıyorlar,"¹¹ diye yakınıyordu.

Napoléon'dan Avrupa halkları hiç de daha az nefret etmedi. Ne ki, kısmen kitlesel destek temeline de sahip olmalıydı, sonuçta kendisi de monarşinin *l'intérêt des peuples*¹² tarafından haklı çıkarılmasının gerekli olduğu görüşündeydi. Hanedanlık merakına rağmen, Devrim sürecini Büyük İmparatorluk dahilindeki kurumları yenileyerek sürdürüyordu. Başarıları arasında, Almanya ve İtalya'da var olan toprak köleliğinin ortadan kaldırılması ve çoktandır Fransa'da uygulanmakta olan Medeni Kanun'un imparatorluk çapında yürürlüğe konması da vardı. Buna karışık, "isyan unsuru" ile özdeşleştirdiği "halk egemenliğine"¹³ yönelik tüm eğilimlere de şiddetle karşı çıkıyordu. Bu yüzden, Devrim'in ürünü olarak görüldüğü kadar, tamamıyla aydınlanmış despotizmin de varisi olarak algılanıyordu ve 1808 sonrasında savaşın iyice yayılması ile büsbütün bir tiran olarak görülmeye başladı. Köylülerin aristokratlarla birlikte Joseph Bonaparte'a karşı resmen işbirliği yaptığı İspanya da kitlesel isyanlar başladı. Joseph, umudunu kesmiş bir biçimde, "Burada bir tek destekçim bile yok,"¹⁴ diyordu. Napoléon, Doğu Avrupa'daki köylülerin geçim durumlarını iyileştirmede de pek başarılı olmadı. 1790'ların başlarında yabancı işgaline karşı Polonya başkaldırısının lideri Kosciuszko,

"Bu adam kendisinden başka bir şeyi düşünmüyor,"¹⁴ diye yakınıyordu. Napoléon, Rus toprak kölelerinin özgürleştirilmesi beklentisine aslında ırtını dönmüştü ve "Rus halkının bu büyük, insanlıktan uzak doğal sınıfı"⁹ diye hor görüyordu onları. Toprak kölelerinin Fransızlara karşı direnişi, bitiminde beklenmeyen ve karşı konulamaz gerilla savaşını doğuran 1812 işgalinin hüsrarla sonuçlanmasında anahtar etkenlerden biriydi. Kıtasal blok tarafından geniş orta sınıfın yabancılaştırıldığı ve zorla toplanan sayısız vergilere karşı büyümekte olan dirençten kaynaklanan kitlesel huzursuzluk, Almanya ve İtalya'da da gayet yaygındı; bu durum, bir İtalyan şaire göre, "Başka insanların düşmanları tarafından öldürülmekten"¹⁵ ibaretti. Alman ve İtalyan milliyetçilik fikirleri, Fransız işgaline karşı canlandı. Bu milliyetçiliğin etkisini abartmak da mümkündür, sonuçta Napoléon'u yenenler krallardı, insanlar değil. Ne ki, insanlar 1812 ve 1813 seferlerine katkıda bulundular ve bu da kralların Avrupa'yı özgürleştirme iddialarına güvindiklerini gösteriyordu.

Napoléon'un düşmanları arasında en çetin ve istikrarlı olanı, savaşı 1803'ten 1814'e kadar hiç teslim olmaksızın sürdürebilen Britanya idi. Bonapartizm, İngiliz kurumsallaşmasına, Kıta Avrupası'nın mutlakiyetçi monarşilerine olduğundan daha ters düşüyordu. Edmund Burke'ün yazılarında ve konuşmalarında ısrarla ele aldığı gibi, Bonapartizm, Britanya'nın anayasal gelişimin evrimsel süreci için hayal edilebilecek en kötü tehdidi temsil ediyordu. Çok az sayıda devlet adamı Britanya'da reformun veya değişimin gerekliliğini ilan ederken, çoğu, "dünyanın kuruluşundan beri yapılmış en iyi anayasadır Britanya'nın ve onu daha da iyileştirmek mümkün değildir,"¹⁶ diyen Lord Braxfield ile aynı fikirdeydi. Pitt gibi Britanya liderlerine göre Napoléon, terör ve tiranlığın bir bileşimi olan 1790'lardaki büyük değişimin kaçınılmaz sonucuydu. Britanya, *ancien régime*'in mutlakiyetçiliği ile birlikte var olabiliyordu, ama devrimden kaynaklanan askeri mutlakiyetçilikle olamazdı.

Napoléon, Britanya'yı yıpratmaya çalışırken devasa zorluklarla karşılaştı. Britanya donanmasının gücünün farkındaydı ve başlangıçta işgal planına güvendi. Fakat bu beklenti Trafalgar Muharebesi'nden (1805) sonra suya düştü ve iki ülkenin deniz kuvvetleri arasındaki dengesizlik düzenli olarak arttı. Örneğin, 1813 itibarıyla Fransa (çoğu limanda demirli) 71 gemiye sahipken, Britanya'nın 235 gemisi vardı. Bunun içerimlemeleri devasa düzeydeydi. Britanya, diğer kıtalarla arasındaki ticari bağlantılarını korudu ve geliştirebildi ve ayrıca bu sayede İber Yarımadası'nda Wellington'un komutasındaki seferberlik kuvvetlerine destek sağlayabildi.

napoléon'un Kıta Sistemi'nin zıddına giderek açıkça dile getirmeye başlamıştı. Bu baskılar, Napoléon'u, 1812'de Rusya'ya karşı açıktan savaş ilan etme noktasına getirecek kadar çileden çıkarmıştı, bu savaş, 1813'te diğer hükümdarları da kendisine karşı ayaklanmaları için cesaretlendiren facia düzeyinde bir gaf oldu.

*

* *

Napoléon'un kıtadaki güçlere karşı baş vurduğu askeri tedbirler ilk başlarda hatırı sayılır bir başarı elde etti. Savaş durumunun doğası, Napoléon'a rakipleri karşısında hazır bir üstünlük sağlayan Fransız Devrimi tarafından kökten bir biçimde çoktan değiştirilmişti. Örneğin, 1794 itibarıyla ordusunu büyük oranda kurmuş olmayı, 750,000 kişilik bir ordu sağlamış olan Carnot'nun *levée en masse*na borçluydu. *Levée en masse* 1798 Jourdan Kanunu ile değişikliğe uğratıldı ve son olarak 1811'de kanunlaştırıldı. Hesaplamalara göre, 1800 ve 1812 arasında 1,100,000 asker harekete geçirildi veya 1800–1815 arasında iki milyondur bu sayı. Ortaya çıkan ordu, onsekizinci yüzyılda oluşturulan diğer ordularla karşılaştırıldığında devasaydı; Büyük Friedrich, Leuthen (1857) ve Kunersdorf'ta (1759) 40,000 kişiyi komuta etmişken, Napoléon, Ulm ve Jena seferlerine 190,000 askerle çıkmıştı. Neticede, Napoléon çok büyük iki sorunla karşı karşıya kaldı. Biri, Tilsit ve Schönbrunn antlaşmaları tarafından getirilen sınırlandırmalara rağmen, diğer kıta ülkelerinde giderek büyüyen devasa ordulardı. Örneğin, 1813 itibarıyla, Prusya on yedi ve kırk yaşları arasındaki erkekleri askere alarak toplam 300,000 kişilik bir ordu oluşturmuşken, Avusturya ve Rusya bu sayıyı aşabilecek kapasiteye sahiptiler. Diğer sorun ise Napoléon'un, özellikle Alman İmparatorluğu'nun vassal devletlerinden yabancıları askere alması ve Fransa ordusuna katmasının sebep olduğu kindi. 1814 itibarıyla Fransa ordusunun sadece % 40'ı Fransızlardan ve geriye kalanı ise İtalyan, Alman, İspanyol ve Polonyalı askerlerden oluşuyordu. Sonuçta, Fransız ordusu, müttefik güçlerin ordularının sayıca giderek daha üstünleştikleri bir zamanda, daha az birlik içinde ve daha az homojen bir hal içindeydi. Leipzig Muharebesi'nde (1813), Rusya, Prusya ve Avusturya 195,000'e karşı 365,000 gibi sayıca muazzam ordularıyla Napoléon'u alt ettiler. 1815'te müttefikler Fransa'yı işgal etmek için 600,000 askerin üzerinde bir kuvveti bir araya getirebildiler. Tabii ki, Büyük İmparatorluk küçüldükçe Fransız ordusunu besleyen asker kaynakları azaldı.

Büyük ordular, aslen kişi adları ile tanınagelmekteydi. Örneğin, Carnot'nun yarattığı *levée en masse*, "Ülkeleri tarafından tüm Fransızlara iletilen bir 'özgürlüğün korunması çağrısı'"²⁰ niteliğindeydi. Hüküm vermenin haklı çıkarılması ille de ideolojikti ve iki unsurun bir araya gelmesi 1648 ve 1792 arasındaki görece durgunluktan sonra savaş durumunu canlandırdı. Napoléon, yeniden başlangıçtaki üstünlüğe sahip oldu. Avrupa'nın çoğunu bir fırtına gibi ele geçirdi ve başlardaki askeri başarılarına güvenerek, kuralların koyduğu engeli tanımadan savaşı diplomatik sorunlar için çözüm olarak görmeye başladı. Savaş neredeyse kendi kendisini yeniden üretir bir hal aldı veya Napoléon'un kendi deyişiyle, "Savaş, savaşı desteklemeliydi."²¹ Ne ki, Fransa, savaşla büyüme tekeli elinde tutamayınca düşmanları savaştan yararlanmanın iki kayda değer örneğini verdi. Birincisi, "Büyük Yurtsever Savaşı" olarak adlandırılan 1812 işgaline karşı Rusların gösterdiği tepki; ikincisi de büyük 1813 seferiydi. Leipzig çarpışması, "Ulusların Çarpışması" diye adlandırılır; Avrupa'nın bu savaşa dahil oluşunun boyutları ve sayılarla ölçüldüğünde insanlık tarihindeki en büyük ve kalabalık tek savaş olması göz önüne alındığında, yukarıdaki adlandırma durumu gayet yerinde bir biçimde betimler.

Napoléon'un stratejisi, ilk başta, kıta güçlerinin üzerinde bir dizi şok etkisi yarattı. Savaş alanında düzenli askeri yürüyüşü, zorlamanın ve özellikle de zamanlanmış manevraların önemini öne çıkardı. Her şey devingenliğe bağlıydı. Thiers de bunu şöyle ifade ediyordu: "İmparatorumuz, yeni bir savaşma tarzı buldu; artık kollarımızla değil, bacaklarımızla savaşıyor."²² Birçok alanda Devrim'in siyasasını sürdürüyordu, buna göre, ordular kendi kendine yetebilmeliydi ve artık onsekizinci yüzyıl orduları ile özdeşleşmiş olan ağır mühimmat kafileleri tarafından hızları kesilmemeliydi. Fransız birliklerinden, kendi kendilerini düşman topraklarını yağmalayarak beslemeleri bekleniyordu. Bu taktik, İtalya Seferi'nde (1796-7 ve 1800) iyi işlediği gibi, Avusturya (1805) ve Prusya'ya (1806) karşı da işe yaradı. Ne ki, Yarımada Savaşı ve Rusya Seferi bu uygulamanın kusurlarını gösterdi. 1812 seferine çok dikkatli ve iyi hazırlanmış olmalarına rağmen, Napoléon'un orduları Rusya'nın berbat haldeki yollarında rezil oldular ve bu, temel ekipmanların taşınmasını zorlaştırdı; dahası, verimi düşük Rus tarımı da yağmayı iyice anlamsız hale getirdi. Bu yüzden, Napoléon, kendisini şiddetli bir baskı altında hissetti ve her zamanki inceliği olmaksızın bir askeri karşı karşıya gelişin zeminini hazırlamak zorunda kaldı. Sonuç, Fransa için sınırlı bir yengi olan ve korkunç kayıpların lekelediği Borodino Savaşı oldu. Daha konusuna gelecekti: Moskova

yakıldı ve Fransız ordusu, geri çekilmesi esnasında sürekli yağmalyordu etrafı. Başka bir paradoks ortaya çıktı. Askeri dehasına rağmen, gerilla savaşına karşı Napoléon'un eli kolu bağlanıyordu ve şartlarını kendisinin belirlediği meydan savaşlarından şaşmayacak gibiydi. Elinden gelen, kendi ifadesi ile, "savaşı vahşileştirmekti."¹⁷ Moskova'da olanlar onun üzerinde yoğun bir şok etkisi yarattı. "Kendi elleri ile şehri yakıyorlar... Barbarlar! Ne korkunç bir manzara,"²³ diyordu. İspanya'da, gerillalara karşı Fransızların başarısı aynı derecede etkisizdi. Aynı zamanda, Soult ve diğer mareşaller de, levazım sorununu hafif at arabaları kullanarak ve Tagus burnundaki Britanya donanması ile ilişkilerini sürekli kılarak çözen Wellington tarafından etkisiz hale getirildiler. Müttefikler, ayrıca, Napoléon'un savaş alanındaki sürpriz saldırıları ile nasıl baş edeceklerini öğrendiler ve Fransızlara karşı ikiye-bir gibi kesin bir sayısal üstünlüğü sağlayana kadar uygulanacak olan geri çekilme hareketi ilkesi üzerinde çalıştılar.

Aslında, Napoléon'un savaş taktikleri de, sefer stratejilerindeki gibi bir tür zayıflığı olduğunu gösterdi. Onsekizinci yüzyılın sonlarında çoğu ordu, *ordre profond*'dan (sütunlar üzerine daha fazla yoğunlaşmış bir taarruz türü) yana kimi tercihler olsa da, *ordre mince*'i (uzun saflar halinde saldırı) kullanıyordu. Kendi niyetini gizlerken, düşmanı saldırmaya cesaretlendirmek şeklindeki bir uygulamayla, bu iki konumlanış tarzının da hayli etkili bir bileşimini yeniden oluşturan Napoléon, Avusturya ve Prusya'yı şaşırtma konusunda başarılı oldu. Ardından gelen şaşkınlık ve karmaşa sırasındaki kovalamaca, ezici Fransız yengilerini temin ediyordu. Ne ki, Napoléon'un savaş düzeni üstünlüğüyle, *ordre mince*'i disiplinli saflar ve kare düzeni ile yeniden uygulayan Wellington boy ölçüşmeye başladı. Zaten İngiliz gözlemci J. W. Croker, Fransız stratejisinden önceleri, "Bence, düzenli birliklere karşı yanlış bir strateji,"²⁴ diye bahsetmişti. Bu yargının doğruluğu, Vittoria (1813) ve Waterloo (1815) muharebelerinde kanıtlandı. Napoléon, müttefiklerin kendi taktiklerini geliştirmiş olmalarına karşın, kendisinin buna denk düşen bir ilerleme sağlayamamış olduğunun farkına vardı. St. Helena'da yazdığı anılarında şunu belirtiyordu: "Tam altmış tane muharebeye girdim ve bu deneyimlerimden, başlangıçta bilmediğim hiçbir yeni şey öğrenmedim."

Tilsit'ten önce, Fransa'nın en büyük askeri serveti Napoléon'un kişisel liderliği idi. Ne ki, Tilsit'ten sonra, bu, artan bir sorumluluğa dönüştü. Başlangıçta başarılı olmuştu, çünkü diğerlerinin çekindiği şeye o cüret etmişti. En sonunda da o başarısız oldu, çünkü imkânsızlığı, "Sadece ahmakların sözlüğüdür bu. Kendi kendine olanaklar, kendisini sakınma

duyusunu hepten yitirmişti. Tilsit'ten sonra, kendisinin resmi olarak desteklenen efsanesine o kadar inanmıştı ki, kardeşi Lucien'e, "Artık her şeyi yapabilirim,"⁹ demişti. Hırsı had safhaya ulaşmıştı ve Alexander'a göre "sınır tanımıyordu". Askeri çözümlere her zaman ulaşılabilceği kabulü ile hareket etmeye devam etti. Sonuçta, diplomatik sorunları arttıkça askeri seferleri iyice muhteris olmaya başladı ve bu da Fransa'nın kaynaklarını tükenme noktasına kadar getirdi. Rusya Seferi boyunca aldığı tavır özellikle açıklayıcıdır. Rus orduları geri çekilmeye başladıktan sonra, Napoléon, kapılarında "nihai barış beni orda bekliyor"²⁶ dediği Moskova üzerine yürüme konusunda ısrar etti. Mareşalleri başka türlü düşünüyorlardı ve onu bu fikirden vazgeçirme girişimlerinde başarısız oldular. Murat, "Moskova bizi mahvedecek," diye uyardı. Napoléon, 1709'da XII. Charles ve İsveç ordusunun benzer bir duruma karşı yaşadıkları başarısızlığı hatırlatarak, kendi temel felsefesine dair açıklık getirici bir bakış ortaya koydu: "Başarıyı sağlayan şey kurallar değildir, aksine, kuralları yaratan şey başarıdır ve eğer ben başarıyı daha çok ilerleyerek elde edeceksem, benim yeni başarılarım yeni ilkeler yaratacaktır,"²⁶ diyordu. Hitler, 1941'de Napoléon'un sonunu hatırlayarak benzer yorumlarda bulunmuştu.

Napoléon'un bir lider olarak diğer kusuru, otorite dağılımını etkili bir biçimde gerçekleştirememesiydi. Hiçbir zaman bir halef yetiştirmeyi düşünmedi ve askeri başarılarının altında yatan ilkeleri de mareşallerine bildirmeye nadiren girişti. Sonuçta, kendi stratejisi ve bu stratejinin astları tarafından uygulanması arasında büyük bir boşluk oluştu. Bunun bir sonucu, Ney'in, Bautzen Savaşı'nda Napoléon tarafından kendisine sağlanan üstünlüğü nihai bir zafere dönüştürememesiydi. Diğer bir sonuç, İspanya'daki deneyimsiz mareşallerin, Napoléon'un sadece kısmen bilinen ve kolay kolay da akla gelmeyen savaş durumu ilkelerine baş vurmaya çalışırken Fransız ordusunun yaşadığı felaketler zinciri oldu. Komiktir ki, sonunda Napoléon'u yenilgiye uğratan güçlerden biri de aynı dertten mustarıptı. Büyük Friedrich döneminde (1740-86) Prusya aşırı derecede merkezileşmiş ve tamamen kralın kişiliğine ve siyasalarına bağlı hale gelmişti. Friedrich'in 1786'da ölmesi, Prusya'yı kaosa sürükledi ve bu karmaşa Napoléon'un 1806'daki olağanüstü zaferini mümkün kıldı. Ne ki, ardından bir başkalaşım gerçekleşti. Prusya, elli yıl boyunca kişilik kültürüne benzeyen her şeye karşı derin bir şüphe ile yaklaşılan bir sürecin takip ettiği, kolektif liderlik ve planlama uygulamaları sayesinde yeniden canlandı. Şimdi, kişisel liderliğe bağımlı olan Fransa idi ve 1814-1815 bozgunları bile Napoléon Efsanesinin yıkılması için yeterli olamadı.

Fransa ve Prusya arasındaki mücadele 1870'te tekrarlandı ve bu sefer Bonapartizm'in gerçek Waterloo'su Sedan Savaşı idi.

NOTLAR

- 1) F. MARKHAM: *Napoleon*, Böl. 9.
- 2) G. BRUUN: *Europe and the French Impreium*, 1799–1814, Böl. IX.
- 3) F. MARKHAM: A.g.y., Böl. 14.
- 4) R. BEN JONES: *Napoleon; Man and Myth*, V. Kısım.
- 5) J. M. THOMPSON: *Napoleon Bonaparte: His Rise and Fall*, Böl. XII.
- 6) A.g.y., Böl. XI.
- 7) J. GODECHOT, B. HYSLOP VE D. DOWD: *The Napoleonic Era in Europe*, Böl. 6.
- 8) J. H. ROSE: *The Life of Napoleon*, Böl. XXX.
- 9) E. TARLE: *Napoleon's Invasion of Russia, 1812*, Böl. 1.
- 10) F. MARKHAM: A.g.y., Böl. 7.
- 11) J. M. THOMPSON: A.g.y., Böl. XIV.
- 12) E. TARLE: A.g.y., Böl. 1.
- 13) J. M. THOMPSON: A.g.y., Böl. IX.
- 14) G. LEFEBVRE: *Napoleon*, Böl. IX.
- 15) J. GODECHOT: op. cit., Böl. IX.
- 16) A. BRIGGS: *The Age of Improvement*, Böl. 3.
- 17) J. F. C. FULLER: *The Conduct of War 1789–1961*, Böl. III.
- 18) L. W. COWIE: *Hanoverian England 1714–1837*, Böl. XX.
- 19) J. H. ROSE: A.g.y., Böl. XXIX.
- 20) *New Cambridge Modern History*, Cilt IX, Böl. III.
- 21) J. H. ROSE: A.g.y., Böl. XXXII.
- 22) A.g.y., Böl. XXII.
- 23) E. TARLE: A.g.y., Böl. 6.
- 24) J. ROPP: *War in the Modern World*, Böl. 6.
- 25) J. H. ROSE: A.g.y., Böl. XXI.
- 26) E. TARLE: A.g.y., Böl. 2.

Avrupa İttifakı, Avrupa'daki önemli güçlerin 1815 sonrasında, olası bir geniş çaplı savaş ihtimalinin önüne geçmek amacıyla aralarındaki anlaşmazlık nedenlerinin çözümünde işbirliği yapmaya yönelik çeşitli girişimlerini tanımlamak için kullanılan bir terimdir. Avrupalı devlet adamları, ilk başta konsey sistemini desteklediler; Dörtlü İttifak'ın (1815) VI. Maddesi'nde, "Bu Akde Taraf Olan Yüce Erkler, belirli aralıklarla ortak ve önemli mevzuların ele alınması ve bu dönemlerin her biri dahilinde ulusların huzurunu ve gönencini en çok geliştirmeye ve Avrupa barışının sürekli kılınmasına yönelik olarak baş vurulacak tedbirlerin kararlaştırılması amacıyla bir araya gelme hususunda mutabıklardır,"¹ ifadesi yer alıyordu. Bu, Viyana Kongresi'nin dışında, ileride düzenlenecek olan dört paktın daha –Aix-la-Chapelle (1818), Troppau (1820), Laibach (1821) ve Verona (1822)– üzerine kuruldukları temeli sağladı. Ne ki, 1823 itibarıyla, girişim işlemez hale gelmişti ve böylece diplomasiyi düzenli toplantılarla bağdaştırmak fikrinden de vazgeçilmişti.

Bunun önemli bir gerekçesi, Britanya ve Avrupa anakarasındaki Avusturya, Rusya ve Prusya otokrasilerinin arasının, büyük oranda devrimci hareketlere karşı müdahale sorunu hakkındaki farklı siyasalar yüzünden açılmasıydı. Britanya'nın dışişleri sekreterleri Castlereagh ve Canning, mukavemetlerini Dörtlü İttifak'ın dar ve meşru bir yorumundan sağlarlarken, mutlakıyetçi iktidarlar, esasında 1815 kutsal ittifakının bir yeniden yorumlanması olan 1820 Troppau Protokolü'nü referans alıyorlardı. Bu zıtlasma, anayasal ve otokratik iktidarların ikisini de içeren bir konsey sistemi olasılığına son verdi. Bu durum, 1823'ten önce veya sonra otokratik iktidarların kendilerinin, düzenli bir sisteme vekalet etmedeki başarısızlıklarının nedenini açıklamaz. Bunun gerekçesi iki katmanlıydı. Bir yandan, mutlakıyetçi monarşilerin çok önemli koşullarda birlikte hareket etmelerini engelleyen, birbirleriyle rekabet içinde oldukları konular vardı. Diğer yandan, Britanya ve bu monarşilerin her biri arasında, değişik zamanlarda ve özel sorunlar hakkında hatırı sayılır diplomatik mutabakatlar vardı. Bu yüzden, Britanya'ya karşı Rusya, Prusya ve Avusturya'dan esaslı, sürekli ve birlik içinde bir muhalefet yoktu.

1830 devrimleri, mutlakıyetçi iktidarlara daha çok birlik hissinin aşılmasına yardımcı olmuştu, bu sayede, Britanya ve Fransa arasında kısmen ideolojik bir yakınlaşma başlamıştı. Ne ki, 1830 ve 1853 arasındaki dönemde de, çoğunlukla 1815 ve 1830 arasındaki genel eğilimler hâkimdi: ideolojik oluşumların, bireysel çıkarlar tarafından baltalanması devam etti. Bu yüzden, 1830 sonrasında, belirli konular üzerinde ve özel olarak düzenlenmiş konferanslarda hâlâ mutabık kalınmasına rağmen, konseyi yeniden canlandırmaya yönelik hiçbir girişimde bulunulmadı.

*

* *

"Kongre Sistemi'ndeki" asıl bölünme, 1820 itibarıyla iyice belli olmaya başlamıştı; Britanya, Rusya, Avusturya ve Prusya'dan giderek uzaklaşırken, Fransa'nın bu ayrılığın iki tarafıyla da ilişkileri vardı. Su götürmez biçimde ana mevzu, Avrupa'nın kimi hassas bölgelerindeki anayasal hareketlerle ve devrimlerle ilgiliyken, sistemin uygulanış biçimi ile de bağlantılıydı. Bu kaygı kısmen kaçınılmazdı, çünkü kısmen bütün devlet adamları Fransız Devrimi'nin hâlâ güçlü bir etkiye sahip olmasından korkuyorlardı ve 1815 Viyana Uzlaşması yaygın anayasal ve ulusal emelleri tatmin etmede yetersiz kalmıştı. Metternich, özellikle devrimi "korkunç bir toplumsal facia" olarak görüyor ve "sadece düzenin, dengeyi

sağlayabileceğine”² inanıyordu. Böyle bir denge, ancak en sıkı ihtiyatlılık yolu ile korunabilirdi. Bundan dolayı, 1817’de, “Bende Avrupa’daki Polis Bakanı’nı görürsünüz. Her şeyi dikkatle izlerim. Bağlantılarım hiçbir şeyin benden kaçamayacağı denli iyidir,”³ iddiasında bulunuyordu. Metternich, *Profession of Political Faith* (Siyasal İtikat Mesleği) (1820) adlı kitabında, tüm hükümdarların genel bir harekate her an için hazır olmaları gerektiğini savunuyordu. Troppau Kongresi’nde, önceki liberal görüşlerinden pişman olan ve artık radikalizmden bir “şeytan hükümlanlığı” kurmak için “büyülü yollardan” ilerleyen “şeytani üstün deha” olarak bahsetmeye başlamış olan Rus Çarı I. Alexander ile müşterek ilkeler ortaya koyabilmişti.⁴ Prusya’nın konumu daha az belirsizlik arz ediyordu ama III. Friedrich Wilhelm’in, Metternich ve Alexander’ın siyasalarını reddederek kazanacağı bir şey yoktu. Bu yüzden, genel sonuç, Alexander’ın Kutsal İttifakı’nın, belirsiz ve idealist ilkeleri ile birlikte 1820 Troppau Protokolü’ne dönüştürülmesiydi. Bu protokol, yöneticilerinin destek vermediği anayasal değişim süreçlerine girmiş tüm devletlerin uluslararası ilişkilerine, belli başlı güçlerin müdahalesine özellikle izin veriyordu.

Britanya hükümeti, kongrenin rolünün bu şekilde yorumlanmasına sürekli olarak kuşku ile yaklaştı. Castlereagh, Çar’ın mistik birlik ideali üzerine teessüfünü açıkça dile getirdi ve başarısız bir şekilde onu ve bakanlarını “soyutlamalarından vazgeçip, daha somut bir yaklaşıma” razı etmeye çalıştı.⁵ Kutsal İttifak’a karşı gayet kuşkulu olan Castlereagh, kongre diplomasisinin geçerli amacının sadece antlaşma taraflarının yükümlülüklerine bağlı kalmasını sağlamak ve böylece de herhangi bir devletin üzerinde uzlaşmış sınırları tek taraflı olarak değiştirmeye yönelik girişimlerini önlemek olduğu konusunda ısrar ederek, Dörtlü İttifak’a (1815) sınırlı ve hukuki bir anlam kazandırdı. Ardından da onu kendi dayanağı olarak aldı. Başka bir nedenden dolayı yapılacak olası bir müdahale, Dörtlü İttifak’tan bir sapma anlamına gelecekti. Gerçekten de, “Hiçbir şey, hangi boyutta suistimal edildiği göz önüne alınmaksızın, kurulu iktidarı desteklemek için kendi güçlerinin kolektif olarak alçakça kullanıldığı fikrinden daha ahlaksızca ve önyargılı olamaz,”⁶ diyordu. Bu tez, Troppau Kongresi’ne tam yetkili bir elçi olarak değil de bir gözlemci olarak, 1820 protokolünü kötülemek üzere gönderilen Lord Stewart tarafından kullanıldı. Stewart, kıtasal güçler tarafından ortaya konan siyasaların, “otoritenin iç egemenliğine dair tüm nosyonlar için yıkıcı olduğunu”⁵ da ekledi. Castlereagh’ın 1820’deki ölümünden ve onun yerine dışişleri sekreteri olarak Canning’in geçmesinden sonra, Britanya

ve kıta otokrasilerinin arası iyice açıldı. Canning, Castlereagh'ın toptan müdahaleye karşı düşmanlığını eşit koşulsuzluk şartları ile yeniden diriltti: "İngiltere'nin, bağımsız devletlerin uluslararası ilişkilerine müdahale etme veya müdahale edilmesine yardım etme zorunluluğu asla yoktur," diyordu. Ne ki, Castlereagh, Britanya'yı sırf kıta iktidarlarının siyasalarından uzaklaştırmışken, Canning Latin Amerika'daki yeni cumhuriyetleri tanıyarak ve İspanyol kolonyal idaresinin yeniden yapılandırılmasına dair tüm taslakları dikkate almayı tümenden reddederek sistemi hiçe saymaktan dolayı gayet memnundu. Kendi Amerika siyasasını ünlü, "Yeni Dünya'ya, Eskisinin dengelerini düzeltmesi için işe koyulma çağrısı yaptım,"⁷ sözü ile özetlediği zaman, büyük ihtimalle kongre diplomasisinin yakında çökeceğini de biliyor olmalıydı.

*

* *

Kongre Sistemi'nin çöküşünü, ne salt bir kıta konseyi hareketi ne de onsekizinci yüzyılın herkesin serbest ve yalnız olduğu diplomatik tarzına geri dönüş takip etti. Bunun sebebi, 1815 sonrasında, beklenmeyen bir biçimde rakiplik ve işbirliği hallerinin yaygın olarak çakışması durumunu doğuran uluslararası diplomasinin aşırı derecedeki karmaşıklığıydı. Bu süreç, 1827'den önce, Avusturya-Rusya, Britanya-Avusturya, Britanya-Rusya ve Britanya-Fransa arasındaki ilişkiler kısaca özetlenerek ortaya konulabilir.

Devrimi önlemek gibi benzer kaygılara sahip iki güç olan Avusturya ve Rusya'nın, şaşırtıcı biçimde fırtınalı bir ilişkileri vardı. Buna sebep olan şey, kısmen, Metternich'in 1813 ve 1818 arasında, Alexander'ın liberal iddialarına karşı duyduğu yoğun kuşkuydu. Alexander "mutlakîyetçiliğin saçma hak iddialarından"⁸ bahsettiğinde, şüphe, alarm vermeye başladı. Sonunda, Metternich, Alexander'ı otokratik ilkelere geri döndürmeyi başardı ki, bunda Çarın Almanya'da Kotzebuey'e suikast düzenlenmesi (1819), İspanya'da Riego Ayaklanması (1820), Fransa'da Dük de Berri'nin öldürülmesi (1820) ve St. Petersburg'da Semyonovski Alayı isyanı karşısında düşüncelerini aniden değiştirmesinin de yardımı oldu. Ekim 1820'de, Alexander, ilerici görüşlerini bir yana bırakarak Metternich'e, "Siz olayları çok doğru bir biçimde değerlendirdiniz. Ben, geri kazanmak için çabalamak zorunda olduğumuz zaman kaybı için kederleniyorum,"⁸ diye günah çıkarıyordu. Metternich'in buna cevabı, büyük bir iç rahatlığıyla, "Her kim ki şu ana kadar siyahtan beyaza dönmüş

ise, dönmüştür,”⁹ demek oldu. Alexander’ın fikir değişikliği, tam da Britanya siyaseti en engelleyici olduğu bir zamanda, ki bu henüz Avusturya–Rusya rakipliğini tamamen ortadan kaldırmamıştı, iki ülkeyi ideolojik olarak yakınlaştırdı. Alexander’ın Kongre Sistemi’nin rolü hakkındaki görüşü, her zaman için Metternich’inkinden daha geniş kapsamlı olmuştu ve şimdi İspanya ve Napoli’deki devrimlerin bastırılması için müşterek hareket talep ediyordu. Öte yandan, Metternich, Avrupa’nın bu arada Rus orduları tarafından bir sel gibi işgal edilmesi ihtimalinden çekindiği için, olaylardan etkilenen belli başlı iktidarların tek taraflı olarak acımasız bir şekilde müdahale etmesinden yanaydı. Yunan ayaklanması, çözülmesi çok daha zor olan bir sorunu ortaya çıkardı, çünkü Alexander’ın Balkanlar’daki Hristiyanlara karşı doğal bir sempatisi vardı ve bu, Metternich’in, Osmanlı İmparatorluğu’nunki de dahil, her zaman için otoritenin desteklenmesi ilkesine ters düşüyordu. 1822–1825 arasında, Metternich, bu konudaki Rus siyasetini engellemeyi başardı, fakat Alexander’ın 1825’teki ölümü bu işin daha da zorlaşması anlamına geliyordu. Rusya’yı Avusturya’nın vasiliğinden kurtarma konusunda çok istekli olan I. Nicholas, Osmanlı İmparatorluğu’na karşı birtakım önlemler alma hazırlığına girişti ama Metternich bunun her durumda tehlikeli olduğu görüşündeydi. 1825–1830 arasında iki ülke arasındaki anlaşmazlıklar, bu yüzden Kongre dokusunun yerini alacak bir Avusturya–Rusya konsey sistemimin yokluğunu iyice hissettirecek kadar ileri gitti.

Kuramsal olarak, Britanya ve Avusturya’dan daha karşıt iki gücün tasavvur edilmesi çok zor olacaktır. Ne ki, aralarında birkaç sınırlı bağlantı noktaları da vardı. Örneğin, Castlereagh, Rusya ve Fransa’yı frenlemek için Orta Avrupa’da güçlü bir devletin bulunmasının esas olduğu görüşündeydi; onun gözünde Habsburg İmparatorluğu “Avrupa’nın kaderinin nihai olarak bağlı olduğu en önemli dayanak noktasıydı.”¹⁰ Buna karşın, Metternich, Castlereagh’ın gelecekteki savaşları önlemenin en etkili aracı olarak Avrupa’daki “güçler dengesi” üzerine yaptığı vurguya gayet saygıyla yaklaşıyordu. Aslında, Britanya ve Avusturya 1815’te, Rusya’yı Saksonluk iddiası ile Polonya’yı işgal etmekten vazgeçirmek için işbirliği yapmışlardı. Dahası, Castlereagh, devrime karşı gerçekleştirilen her müdahaleye de karşı çıkmıyordu. Metternich’in muhafazakârlığının boyutundan hoşlanmıyordu ve Troppau Protokolü’ne muhalefet ediyordu, fakat aynı zamanda Avusturya’nın Napoli’ye müdahalesinin yasal bir temeli olduğunu kabul etmeye de hazır, çünkü Napoli isyanı daha önce Habsburglarla imzalanmış olan bir antlaşmayı çiğnemişti. Castlereagh’ı Metternich’ten farklı kılan şey, Metternich’in geçici olarak

Alexander ile uzlaşması ve otokratik güçlerle daha bütünsel bir ideolojik duruşu benimsemesiydi. Böyle olsa da, Castlereagh'ın 1822'deki ölümüne kadar, her zaman için daha ileri düzeyde bağlantıları vardı. Castlereagh'ın ölümü Metternich için tam bir felaketti, çünkü Canning hiçbir şekilde Avusturya ile uzlaşmaya hazır değildi. Metternich'in yeni dışişleri sekreteri hakkındaki görüşleri açıkltı: "Kendisi büyük bir antlaşmayı bozdu, fakat hiçbir şeyi bitirmedi." Onun değerlendirmeleri, kısmen Canning'in Avusturya şansölyesini açıkça küçük görmesi ve kısmen de Canning'in görüşünü teşvik eden Britanya dış siyasetinin resmen daha fırsatçı özü tarafından biçimlendi: "Her ülke kendisi için ve Tanrı bizim için vardır,"⁴ diyordu. Ne ki, Canning bile Britanya'nın Avusturya ile olan bağlantılarını bozmadı. Dış politikası ile çoğu açıdan Canning'in bir öğrencisi olmasına rağmen, Palmerston daha sonra Castlereagh'ın Rusya'ya karşı Avusturya'yı siper etme anlayışını yeniden canlandırdı.

Britanya ve Rusya arasında, dünyanın en büyük deniz kuvvetine ve kıtanın en güçlü ordusuna sahip olmalarından beklenileceği gibi, yoğun ve sürekli bir rekabet vardı. Kongre Sistemi'nin işleyişi üzerine karşılıklı güvensizlik ve Castlereagh'ın Metternich ile olan bağlantıları yüzünden azımsanmayacak bir kin de vardı aralarında. Gerçekte, Alexander'ın yaptığı ise, aynen Castlereagh'ın Rusya ile Avrupa'da "birlik olduğu" gibi, kendi güçler dengesini oluşturmak amacıyla, Fransız ve İspanyol donanmalarının yeniden güçlenmesini teşvik ederek Britanya ile "birlik olmak" için çabalamak oldu. Ne ki, İngiliz-Rus ilişkileri daha da iyimser işbirliği süreçlerine yöneldi. I. Nicholas'ın 1825'te tahta çıkmasını, iki düşman ülke olan Britanya ve Rusya arasında eşzamanlı bir uzlaşma eğilimi ve Rusya ile Avusturya arasında da bir soğukluk takip etti. 1826'da Canning, Çar'a, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasını desteklemek üzere İngiliz-Rus ortak hareketini anlaşmaya bağlayan bir protokolü kabul ettirmeyi başardı. Bunu, Osmanlı donanmasının Navarino'da Britanya, Rusya ve Fransa donanmaları tarafından yok edilmesi ve 1827'de Londra Antlaşması'nın imzalanması takip etti. 1825-27 dönemi, geçici de olsa, dış siyaset üzerinde gerçekleşmesi gereken köklü konumlanmadan kesin bir uzaklaşma süreciydi. Sonuç olarak, Rusya'nın, Avusturya ile uzlaşmaya vardığını varsaysa bile, Britanya'yı bir hedef tahtası olarak algılayıp bir rakip konsüller sistemi oluşturmak için çok az nedeni vardı.

Britanya ve Fransa, 1820'de, genel tutumları açısından birçok ortak noktaya sahipti. Ne müdahale önerilerini kabul ediyorlar ne de Troppau Kongresi'ne resmi temsilci gönderiyorlardı. Avrupa'nın iki anayasal

monarşisi, kendilerine ait ve belirli aralıklarla görüşme imkânı sağlayacak olan kurumları organize etmeye girişemezler miydi? Açıkçası hayır, çünkü diğer meseleler yakın işbirliği ihtimalinden daha ağır basıyordu. Fransa, bir dünya gücü olma yönünde ilk adım olarak, İspanya ile birlikte Bourbon *Pact Famille*'i (Aile Paktını) tekrar kurmak niyetindeydi. Doğal olarak, bu durum Britanya kabinesinde endişeye neden oldu, çünkü bu, onsekizinci yüzyılın büyük İngiltere-Fransa çatışmasını yeniden canlandırabilirdi. Dahası, Canning, Latin Amerika'daki bağımsızlığını yeni kazanmış devletlerde Fransızların entrika çevirmelerinden şüpheleniyordu ki bunlardan biri, 1820'de Bourbon ailesinin bir üyesini Buenos Aires Kralı yapma girişimiydi. Buna karşın Fransa da, Britanya'nın yeni cumhuriyetler ile ticareti tekeli altına almaya çalıştığından şüpheleniyordu. İspanyol devrimcilerine Fransa'nın 1823'teki müdahalesi, böyle bir siyasaya karşı, daha önceki beyanlara rağmen, Britanya'nın Fransa'yı, Avusturya, Rusya ve Prusya'ya karşı sürekli bir müttefik olarak görme konusundaki isteksizliği için bir diğer gerekçeydi.

Avrupa'nın çoğu kesiminde 1830'da gerçekleşen devrimler, Avusturya, Rusya ve Prusya arasındaki ideolojik birliğin kısa bir süre için yeniden canlanmasına ön ayak oldu. I. Nicholas'ın olanlara karşı ilk tepkisi, Polonya Devrimi onun dikkatini başka yöne kaydırana kadar, Orta ve Doğu Avrupa'yı işgal etmek için hazırlanmaya başlamak oldu. Metternich 1830'un bir felaket olduğu görüşündeydi ve ortama hâkim olan korku nedeniyle, Doğu Avrupalı üç hükümdar, 1833'te kendilerini bir dizi antlaşma ile Kutsal İttifak'ı ve Troppau Protokolü'nü tekrar canlandırmaya zorunlu hissettiler. Örneğin, Metternich ve III. Friedrich Wilhelm, Teplitz'te, Alman Konfederasyonu dahilinde liberalizme karşı mücadele etmek için birtakım önlemlerin alınması konusunda uzlaştılar. Münchengratz Antlaşması, Avusturya ve Rusya'nın Doğu Sorunu hakkındaki yanlış anlamalarını önlemek için tasarlanmıştı, ayrıca bir de yan ürünü vardı ki, o da, Ekim ayında Berlin'de imzalanan Üçlü Deklarasyon'du. Bu deklarasyon, Rusya, Prusya ve Avusturya'yı devrimci güçleri alt etmek için yardım isteyen tüm hükümdarlara destek olmakla yükümlü kılıyordu. Bu antlaşmanın en başarılı uygulaması, II. François Joseph'in Macar ayaklanmasına karşı yardım talep etmesi üzerine, Rusya'nın 1849'da Macaristan'ı işgal etmesi oldu.

Britanya bütün bunlara karşı bir tavırla, devrimcilerin kimi emellerine karşı yakınlık duyuyordu. Örneğin, Palmerston, “anayasal devletlerin”, “Britanya’nın doğal müttefiki” olduğu kanısındaydı ve geleneksel “herhangi bir devletin işlerine, silahlı olarak zorla müdahale edilmemesi”¹¹ siyasasını yeniden uygulamaya başladı. 1830’da Bourbon Monarşisi’nin Fransa’da yıkılması, liberalizme kazanılmış bir hak sağladı; Louis Philippe, Palmerston’un genel ilkelerine iyice yakınlaştı. İngiliz-Fransız işbirliği, Belçika meselesi (1830) ve İspanya ve Portekiz ile Dörtlü İttifak’ın biçimlendirilmesi süreçlerinde kendisini iyice belli etti. Metternich ve Nicholas, bu gelişmelere, Dörtlü İttifak’ın Münchengrätz Antlaşmaları’na karşı oluşturulmuş olduğunu vurgulayarak, kaygı ile yaklaştılar.

Ne ki, bir kez daha, bireysel hasımlıklar bu ideolojik ayrılığın sürekli hale gelişini engelledi. 1830’lar boyunca asıl yıpratıcı konu Doğu Sorunuydu. Örneğin, Metternich, Doğu ve muhtemelen Orta Avrupa’da daha fazla Rus yayılması olasılığı konusunda her zaman kaygılıydı. Britanya ve Fransa arasındaki ilişkiler, Louis Philippe 1839’da Osmanlı sultanına karşı Mısır Hıdivi Mehmet Ali Paşa’ya destek verince, hızla sarpa sardı; bu, dolaysız biçimde, Britanya’nın, Rusya’nın Doğu Akdeniz’de yayılmasına karşı bir engel olarak Osmanlı İmparatorluğu’nu destekleme girişimlerine bir meydan okuyuştu. Sonuçta, Dörtlü İttifak’la meydana getirilmiş olan İngiltere-Fransa uzlaşması, karşılıklı olarak şiddetli itimatsızlığa dönüştü. 1840’lar ve 1850’ler, dost bilinen güçler arasında daha fazla anlaşmazlığa şahit oldu. Louis Philippe, bu sefer İspanyol Birliği (1849) konusunda Palmerston’u kızdırdı ve bu arada Avusturya ve Prusya, Friedrich Wilhelm’in 1850’de Prusya ve Kuzey Almanya devletleri arasında Erfurt Birliği’ni kurma önerisi yüzünden askeri çatışmanın eşiğine geldiler. Hatta, 1849’da Rusya’nın Avusturya’ya yardım etmesi bile sorun yarattı. Macaristan Seferi esnasında iki ordu arasında açık anlaşmazlıklar varken, yeni Avusturya Şansölyesi Schwarzenberg, Rusya’dan yardımlar karşılığında verilecek olan ödünler konusunda da kaygılıydı. Gerçekten de, Schwarzenberg, gayet açıkça bir biçimde, “Avusturya, nankörlüğü ile tüm dünyayı şaşırtacaktır,”¹² demişti.

Bunun gibi hasımlıklar, düzenli bir Kongre Sistemi ile yapılacak daha ileri düzeyde denemeleri kesinlikle önledi. Aynı zamanda, bütün bunlar, diplomasiye Londra’da dönemin en tartışmalı konuları üzerine birkaç *ad hoc* konferansın düzenlenebilmesi için gerekli olan akışkanlığı da kazandırdı. Örneğin, 1830’da üç mutlakıyetçi iktidar, Britanya ve Fransa ile, Belçika’nın Hollanda’dan ayrılmasını güvence altına almak için işbirliği yaptılar. Nicholas’ın başka şansı yoktu, çünkü başı Polonya Dev-

rimi ile beladaydı. Metternich, belki de Belçika üzerine sağlanacak uzlaşmanın, Rus ordularının Batı Avrupa'yı işgal etmesi ihtimalini ortadan kaldıracakını umuyordu. 1841'de Britanya, Rusya, Avusturya ve Prusya, Louis Philippe üzerine, Mehmet Ali Paşa'ya verdiği desteği geri çekmesi için diplomatik baskı yaptılar ve bu işbirliği, tüm devletlerin Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünün korunması ve Boğazların tüm ulusların savaş gemilerine kapalı tutulacağı hususlarında uzlaşmaya vardıkları Boğazlar (İstanbul ve Çanakkale) Konvansiyonu ile sonuçlandı. Bu antlaşma, onsekizinci yüzyılın büyük diplomatik başarılarından biriydi ve Avrupa İttifakı'nın, Kongre Sistemi çöktükten çok sonra bile hayatta olduğu görüşünün temelini oluşturdu.

NOTLAR

- 1) W.A. PHILIPS: *The Confederation of Europe*, Böl. III.
- 2) J. DROZ: *Europe between Revolutions 1815-48*, Böl. I.
- 3) M. S. ANDERSON: *The Ascendancy of Europe 1815-1914*, Böl. 1.
- 4) C. W. CRAWLEY: "International Relations 1815-1830", *New Cambridge Modern History* içinde, cilt IX.
- 5) W. A. PHILIPS: A.g.y., Böl. V.
- 6) A.g.y., Castlereagh's Memorandum.
- 7) E. L. WOODWARD: *The Age of Reform 1815-1870*; Kitap II, Böl. I.
- 8) W. A. PHILIPS: A.g.y., Böl. VI.
- 9) A. MILNE: *Metternich*, Böl. III.
- 10) A. PALMER: *Metternich*, Böl. 10.
- 11) E. L. WOODWARD: A.g.y., Kitap II, Böl. II.
- 12) G. VERNADSKY: *A History of Russia*, Böl. 9.

Metternich ve Avusturya İmparatorluğu 1815–48

Dışişleri Bakanlığı (1809–48) ve Avusturya Devlet Şansölyeliği (1821–48) görevlerinde bulunmuş olan Clement von Metternich, Avrupa’da 1815–48 yılları arasındaki en önemli muhafazakâr devlet adamıydı. Avusturya İmparatorluğu içindeki meselelere hâkim olduğu kadar, sıklıkla Alman Konfederasyonu’ndaki ve İtalya Yarımadası’ndaki siyasaları da dikte ettirdi ve Avrupa İttifakı aracılığıyla da uluslararası ilişkilerin dokusunu dolaysız biçimde belirledi.

Hayranları ve muhalifleri tarafından, istisnasız olarak, onsekizinci yüzyılın ilk yarısındaki tüm devrim girişimlerine karşı en başat sözcü olarak görüldü. Kıtasal muhafazakârlık türlerinin önemli bir kuramcısı olarak Metternich, monarşik erklerin tamamen korunması hususunda ısrar ediyordu, çünkü sık sık başlıca korkusuna geri dönüyordu. Onu tedirgin eden şey, insanlığın “saf ve ebedi yasası” üzerine temellenen kusursuz sınırlamaların, toplumsal ve siyasal alanlarda yetkin bir biçimde düzenlenmiş evrimsel gelişim dururken, şiddetli bir değişimi bile isteye cesaretlendiren tehlikeli bir azınlığın giderek artan küstahlıkları tara-

findan tehdit ediliyor olmasıydı. Aynı zamanda, insanın teknik ilerlemelemlerle duyarlı biçimde ilgilenebileceğine dair çekinceleri vardı. 1820'de yazdığı *Siyasal Vasiyetnamesi*'nde, geçmiş yüzyıllarda insan bilgisinin boyutlarının ciddi bir biçimde genişlemiş olduğunu ancak bunun insan bilgeliğinde bir karşılığı olmadığını bildiriyordu. Bu yüzden, icatlar, huzur bozucu yan etkiler üretiyorlardı beraberlerinde. Örneğin, matbaa, yanlış ve otoriteye karşı kışkırtıcı doktrinlerin ve ideolojilerin yaygınlığını artırmışken, Amerika'nın keşfi de değerın kaynağı olarak geleneksel toprak mülkiyeti nosyonunu yıkmış ve bunun yerine, külçe altın ve gümüş üzerine kurulu olan ticari refaha dair daha maymun iştahlı bir tavır getirmişti. İnsanların nihai akılsızlığı da, kontrol altında tutulmayan küstahlığın kaçınılmaz bir sonucu ve "korkunç bir toplumsal felaket"¹ olan Fransız Devrimi idi.

Onsekizinci yüzyılın kimi aydınlanma kuramcılarından etkilenmiş olmasına rağmen, Metternich pek de bir "ilerleme" yandaşı değildi. Siyasette olsun, toplumda olsun veya uluslararası ilişkilerde olsun, kozmik prensip onun için dengeydi. Bununla beraber, dengenin dramatik bir biçimde bozulduğu bir çağda yaşamıştı; bu yüzden, 1815 sonrasında düzen üzerine özel bir vurgu yapıyordu, çünkü "sadece düzen dengeyi sağlayabilirdi."² Hatta, bir buhran anında, "değişmeden kalan herhangi şey, diğer her şeyin üzerindedir, bu sayededir ki, kaybolmuş kişi bir rabıta, yoldan çıkmış insan bir sığınak bulabilsin."³ 1815'teki eski yapının yeniden oluşturulması çabalarına rağmen, Avrupa'daki devrim tehlikesi hâlâ hatırı sayılır düzeydeydi. Yeni tehdit, liberalizmden, özellikle de anayasaların yapılması ve temel hakların tanınması için gelen taleplerden kaynaklanıyordu. Yazılı teminatlar yoluyla bu hakları talep edenlerle uzlaşan tüm hükümdarları, yüz yüze oldukları tehlike konusunda uyardı. "*Parlez d'un contrat social, et la révolution est faite,*"⁴ diyordu. Yapılması gereken şey, hükümdarların dengeyi yeniden, zorla kabul ettirmek için harekete geçmeleri idi; bunu, iç işlerinde gerekli siyasaları uygulayarak, uluslararası ilişkilerde ise Troppau Protokolü (1820) ve Münchengrätz Antlaşması (1833) gibi antlaşmalar temeli üzerinde, ortak hareket ederek başarabileceklerdi.

Metternich'in muhafazakârlığı, değişimi tamamen dışlıyor da değildi. Dahası, "istikrar, devinimsizlik değildir,"⁵ diyordu. Olumlu bir amacı vardı; insanların yaşama koşullarının ve idarenin işleyişinin, aşamalı

* (Fr.) "Bir toplumsal sözleşmeden bahsetmeyegörün, devrim olup bitmiştir bile."
(ç.n.)

ve temkinli olarak geliştirilmesi. Maalesef, polis güçlerinin genişletilmesi ve sansürün zorla uygulanması gibi, yolunu açacak kimi tedbirleri de gerekli görüyordu. Ne ki, görevde olduğu sürece Metternich'in olumsuz önlemleri olumlu başarılarına o kadar ağır basıyordu ki, reformcu yönünün ne kadar zayıf kalmış bir devlet adamını düşünmek bile zordur.

Bu bölümde, söz konusu başarısızlığa dair iki esas neden ele alınacaktır: bir yanda onun çözümlemesinin kusurları, diğer yanda da öngörmediği değişimlerin gerçekleşmesinin önüne çıkan engeller. Birincisine karşı tamamen körken, ikincisinin ise apaçık biçimde farkındaydı. Olumsuz siyasalar ağır basmaya başladıkça ve Avusturya İmparatorluğu'nun iç sorunları çözümsüz kaldıkça, Metternich'in gözü gerçeklere karşı git-tikçe açıldı ve gelecek hakkında da iyice kötümserleşti.

*

* *

Metternich, Avusturya İmparatorluğu'nun ve ona bağlı bulunan toprakların yönetimi için ne gibi önlemler getirdi? Bunlar, onun olumsuz siyaset felsefesini nasıl yansıttılar?

Habsburg İmparatorluğu içindeki en büyük sorun, sınırları içinde dâimelerce radikal grubun var olmasıydı; bunlar Almanlar, Macarlar, Romenler, İtalyanlar ve Slavlardan (ki Slavlar daha sonra aralarında, Çekler, Slovaklar, Ruthenler, Sırlar, Hırvatlar ve Slovenler olarak ayrıldılar) oluşuyordu. İmparatorluğun ana siyasal birimleri Avusturya Kalıtsal Toprakları (Avusturya, Styria, Carinthia, Carniola ve Tirol'ü içeriyordu), Bohemya Toprakları (Bohemya, Moravya ve Yukarı Silezya), Macaristan (beraberinde işgal etmiş olduğu Galıçya, Transilvanya ve Hırvatistan) ve İtalya'nın 1815'te ele geçirilmiş Lombardiya ve Venedik bölgelerinden oluşuyordu. Metternich, değişik oluşumların sonucu olan iktidarların çeşitliliğinin bir bölünme tehdidini beraberinde getireceğine iyice ikna oldu. Bu yüzden, milliyetçiliğin merkezkaç güçlerini kontrol altına almanın tek yolunun merkezci bir iktidarın, yani Habsburg soyunun geleneksel otoritesinin güçlendirilmesi olduğu görüşündeydi. Maalesef, onun tedbirleri ileriye görmekten ve tutarlılıktan yoksundu ki, bu arada da çoğu zaman Orta Avrupa'da milliyetçiliğin psikolojik gücünden de kesinlikle habersiz görünüyordu.

Metternich, rekabet halindeki iç milliyetçilikler sorunu için muhtemel bir çözüm olan federalizme karşı olağandışı bir biçimde kuşkuluydu. Onun, gerçek bir muhafazakâr gibi yerel geleneklere saygılı ve taşra

kurumlarının tam kapasite işlemesinden yana olduğu doğrudur, fakat liberalizm veya siyasal ve toplumsal reform öneren her şeye karşı içgüdüsel olarak karşı çıkıyordu. Bu demek oluyordu ki, büyük saygı gören Avusturyalılar olan Andrian-Werburg ve Kont Széchenyi gibi ılımlı reformistlerle birlikte çalışma fırsatını elinden kaçırdığı vesileler de olmuştu. Széchenyi, Macar Kurultayı'nda, Avusturyalı muhafazakârlık yanlıları ve radikal ayrılıkçıların oluşturduğu iki aşırı uç arasındaki büyük bir grubu peşinde sürüklüyordu. 1820'ler ve 1830'lardaki kimi safhalarda, Széchenyi, Metternich'ten bir dizi ılımlı toplumsal ve siyasal reform için destek istedi, ama elde edebildiği tek şey, açık bir şekilde cesaretinin kırılmasından başka bir şey değildi. Metternich, 1837'den sonra, Macar halkını "aydınlatmak" için tasarlanmış, "akıllandırıcı terör" olarak tanımladığı bir siyaseti uyguladı. Buna 1841'den sonra son vermeye karar vermiş olmasına rağmen, bu süreçte, Széchenyi'nin meydanı aşırı uçta-kilere kaptırması gibi çok büyük bir kayba neden olmuştu. **Avusturya karşıtı Macarların 1840'lardaki sözcülerinden biri olan Kossuth, Metternich'in etkisini şu güçlü ve sert terimlerle betimliyordu: "Soğukkanlılığımızı felç eden ve milliyetçi ruhumuzu körelten ahlak bozucu bir esinti, Viyana sisteminin ölümlerini konulduğu mahzeninden çıkararak üzerimizden geçti."** 1848'de, Viyana ve taşra arasındaki ilişkilerin reforme edilmemesine karşı ters tepkiler Macaristan'da, Bohemya'da ve İtalyan Lombardiya ve Venedik devletlerinde açıkça ortaya çıktı. Macaristan'daki ayrılıkçı hareket o kadar güçlüydü ki, Rus orduları Habsburg hâkimiyetini yeniden kurma gereğini duydular. Metternich, imparatorluğun bölgesel husumetler sorununa bir çözüm bulamamaktan sorumlu tutulamazsa bile, uzlaşma fırsatlarını kaçırdığı için kesin biçimde basiretsizlikle itham edilebilir.

Bunun yerine, Metternich, milliyetçilik hakkındaki kendi içgüdüsel kanılarını takip etti. İmparatorluk içinde, taşralı yerel kimliklerin öne çıkarılmasını desteklemek ve farklı ırklar arasındaki düşmanlığı körükleyen "böl ve yönet" ilkesinin kaba saba bir uygulaması arasında gidip geliyordu. İmparator François, "Husumetlerinden düzen ve nefretlerinden genel barış doğacaktır,"⁶ diye ekleyerek bu uygulamaya tam onay veriyordu. 1848'de böyle bir süreç yoluyla elde edilecek kısa vadeli herhangi bir çıkar, Slavların ve Macarların Almanlara ve Slavların Macarlara karşı patlak veren nefretleriyle iyiden iyide önemli hale geldi. Metternich, imparatorluğun periferisinde ve dışında, Almanların ve İtalyanların yakın milliyetçi bağlar oluşturmaya yatkınlıklarının daha düşük olduğunu tahmin ediyordu. Almanların "taşra yurtseverliğinden"

daha ileri bir şey geliştiremeyecekleri ve İtalyanların da sadece Avusturya'nın kamu barışını koruyabileceğini ve hukuki düzenin bozulmasının önüne geçebileceğini kabul etmek zorunda kalacakları sonucuna varıyordu. Bu kanıların yanlışlığı, daha doğrusu vurdumduymazlığı, Avusturya'nın İtalya'dan 1859'da ve Almanya'dan 1866'da kapı dışarı edilmesiyle gözler önüne serildi.

Metternich federalizme açıkça karşı çıkıyordu, çünkü federalizm, aşırı güçlenmiş temsili bünyeler biçiminde anayasal imtiyazlarla özdeşleştirilmeliydi. Gerçekten yetkin ve başarılı bir devlet adamının "uzlaşmanın gerekli hale gelmesinden kaçınacak şekilde"³ yöneteceği inancıyla, siyasal erkinden hiçbir zaman kendi isteğiyle feragat etmedi. Daha kökten bir şekilde, parlamentarizme kefil olmada liberalizmin oynadığı rol- den de nefret ediyordu; gerçekte, liberalizm, "demagojinin suç ortağından" başka bir şey değildi ve her zaman aynı şekilde kitlesel şiddete giden yolu hazırlardı. "Bu ahlaksal kangrenin" yayılmasından sorumlu olan toplumsal kesim orta sınıftı, çünkü onlar siyasal partilerin oluşumuna ön ayak oluyorlar ve ardından da siyasal partiler anayasal değişim taleplerini ve bu yöndeki baskıları gündeme getiriyorlardı. Belanın nihai kaynağı, "en yıkıcı düsturları" açıkça öğreten, böylece de otoriteye karşı gelmeyi ve geleneği yıkmayı bir erdem haline getiren üniversitelerdi. Bundan dolayı, Metternich'in baskıcı önlemler almaya yönelmiş olması hiç de şaşırtıcı değildir. Kont Sedlnitzky'ninkinden daha küçük ve çok daha hızlı ve verimli bir şekilde çalışan kendi gizli polis gücünü komuta ediyordu. Alman Konfederasyonu içindeki karışıklıklara, 1819'da Carlsbad Kararnameleri ve 1832'de Altı Şart ile hızla karşılık verdi. Bütün bunlardan başka, sansür konusunda uzlaşmayı reddetti. Ona göre sadece iki ihtimal vardı: ya ağır bir sansür veya toptan basın özgürlüğü. Avusturya, Fransa'nın bu ikisi arasında gidip gelerek yaptığı hatayı tekrar etmeyecekti. Avusturya, Rusya'dan sonra Avrupa'daki en sabit fikirli otokrasiydi ve Prusya'nın periyodik olarak siyasal değişimlere açıklığının ve hatta temsili kurumlarla yaptığı denemelerin ortaya koyduğu örneği takip edemez gibi görünüyordu.

Avusturya, ayrıca, toplumsal sorunlarının halledilmesinde de Prusya'nın izinden gitti. II. Joseph, Avrupa'da toprağa bağlı köleliği kaldıran ilk otokrattı, ama onun Avusturya'daki halefleri köleliğin kaldırılması işini o kadar sürüncemeye soktular ki, 1815 ve 1848 yılları arasında Avrupa'da feodalizme müsamaha eden büyük güçler sadece Avusturya ve Rusya idi. İktisadi açıdan gitgide verimsiz ve hatta toprak sahibi aristokrasinin kimi kesimleri arasında tutulmadığı ayan beyan ortada olması

	Almanlar
	Macarlar
	Çekler
	Slovaklar
	Polonyalılar
	Ruthenler
	Slovenler
	Sırp ve Hırvatlar
	Romenler
	İtalyanlar

Habsburg Monarşisi Halkları 1815-1908

nedeniyle, Metternich, Prusya'da 1807 yılında toprak köleliğinin kaldırılmasını sağlayan Stein ve Hardenberg'in ardından gitmeyi reddetti. Metternich, kökten toplumsal reformların sınıf yapısının iç dengesini bozmasından ve yıkıcı devrimci güçlerin önünü açmasından çekiniyordu. Galiçya köylülerinin sırtındaki yükü hafifletti, fakat bu, köylüleri 1846'da Avusturya karşıtı milliyetçi gruplar etrafında örgütlenmiş olan Polonya aristokrasisinden uzak tutmak için tasarlanmış bir taktikti. Başka yerlerde, köylülerin yakınmaları ve şikâyetleri giderek tırmandı; koşullar, iktisadi durgunluk ve 1840'ların ortalarındaki kötü hasat nedeniyle iyice ağırlaştı. Muhtemeldir ki, imparatorluk içindeki yaygın köylü ayaklanmalarını, 1848'de daha dağınık biçimde patlak veren isyanlar engelledi.

Metternich'e göre, Avusturya İmparatorluğu'nun muhafazakârlığı öyle kendine özgüydü ki, Avrupa'da, hem Fransa'nın sergilediği anayasallık ile uzlaşma örneğinden hem de daha acımasız olan Rusya modelinden de aynı anda uzak kalabilme başarısını gösterebilmiş gibi görünen tek muhafazakârlıktı. Sonuç olarak, fikirlerini ve siyasalarını, denge için bir Avrupa formülü bulma umuduyla, sınırlı yerel ölçeklerin ötesine taşıdı; en meşhur iddiası, Avusturya'nın Avrupa'daki Efendilerin Evi olduğuydu. Ne ki, bu alandaki siyasalarında bile ciddi kusurları vardı; dışarıya karşı bulunduğu taahhütler, Avusturya'nın askeri ve iktisadi kaynakları ile orantılı değildi. Bu aşırı derecede kaygısız yaklaşımı, kısmen, yerel düzeyde mümkün kılabilindiğinden daha büyük bir başarıya diplomatik alanda ulaşma beklentisiyle, çaresizce benimsemişti. Bu durum, onun şu itirafını gayet iyi açıklıyordu: "Bazen Avrupa'yı avcumun içine alabildim, ama Avusturya'yı asla."¹

*

* *

Metternich'i savunmak için, onun siyasal programında herhangi bir ilerlemeci unsurun bulunmasını engelleyen dayanılmaz zorluklarla karşı karşıya kalmış olduğu söylenebilir. Asla dikkatleri bu zorluklara çekecek kadar kalın kafalı değildi. Tüm yönetim sisteminin hantal işleyişine atıfta bulunarak, bürokrasi içindeki özellikle mücadele ettiği uyumsuzluğun yarattığı engellerden şikâyetçiydi.

İmparator François'nın desteğini aldığı için şanslıydı ve ona karşı olan güvenini İmparator Siyasal İrade (1835) adlı kitabında gayet açık bir biçimde ortaya koyuyordu. Bu, I. Ferdinand'ı Metternich'e aynı derecede güven vermeye ve "ülke meseleleri üzerine veya kişiler hakkında

onu haberdar etmeden" karar almamaya zorladı. Maalesef, Ferdinand'ın göreve gelişi, şansölye ve imparator arasındaki her türlü özel ilişkinin bittiğinin işareti oldu. Ferdinand, tamamen beceriksiz ve içi boş bir yöneticilik sergiledi. Bir bakanın deyişiyle, Avusturya artık "hükümdarsız bir mutlakiyetçi monarşiye"⁷ sahipti. İmparatorluk, aslında Arşidük Ludwig başkanlığındaki Devlet Kongresi tarafından yönetiliyordu ve otoritenin geriye kalanı Arşidük Francis Charles, Kolowrat ve Metternich arasında bölüştürülmüştü. Sıklıkla iç çatışmaya eğilimli, nadiren uzlaşma erişebilen ve kötü şöhretli bir ekiptiler.

Özellikle yıpratıcı olan, Metternich ve Kolowrat arasındaki çekişmeydi. Kolowrat, 1820'lerde hızlı bir şekilde iktidara yükselmişti ve 1830'larda da mali işlerle ilgili bir dizi komiteye başkanlık etmişti. Metternich, tüm işlerinin Kolowrat'tan sorulmasından ve şansölye olarak kendi yetki alanının sürekli daralmasından şiddetle yakınıyordu. Bu kuşku, yoğun bir kişisel düşmanlık ve ulusal siyasalar hakkında temel bir karşıtlıkla birleşti: Metternich daha geniş ve daha az taşralı bir bakış açısı umarken, bir Çek olan Kolowrat, Bohemya'nın çıkarlarını desteklemeye eğilimliydi. Metternich şu iki karşıtlığı usandırıcı buluyordu. Birincisi, Kolowrat'ın Avusturya'nın askeri hesaplarının sınırlandırılmasının gerektiğine dair ısrarıydı; bu, doğal olarak, Metternich'in Avrupa'daki konumunu zayıflatacaktı. İkincisi de, Kolowrat'ın imparatorluğa ait ilk demiryolu hattının da Bohemya'ya inşa edilmesi talebiydi; bu ise Metternich'i iyice çileden çıkarıyordu, çünkü ona göre, öncelik Kuzey İtalya'nın hassas bölgeleri ile Avusturya Yüksek Komiserliği'nin bağlantısının kurulmasına verilmeliydi. Hepsinden ziyade, Metternich, Kolowrat'ı sağduyudan ve hayal gücünden yoksun, eski kafalı bir bürokrat olmakla ve, daha da kötüsü, sınırlı enerjisini Metternich'in kendi planlarını bozmak için harcamakla suçluyordu.

Aslında, bütün bu dalavereler onun yönetiminin başından sonuna kadar süren bir talihsizlik gibi görünüyordu. Bir reformcu olarak ünlenmemiş olmasına rağmen, Metternich, Avusturya bürokrasisini keskinleştirmek için belli anayasal değişikliklerin gerekli olduğu görüşündeydi de. Örneğin, 1814'te geleneksel heyetlerin yerini modern bakanlıkların almasını önerdi. Tasarı büyük oranda rafa kaldırıldı, çünkü François, icatlardan pek hazzetmiyordu. Metternich, 1816'da iktisadi planlamayı düzenlemek ve etkinliğini artırmak için bir *Kommerz-direktorium* kurdu, fakat bu girişim 1824'te suya düştü. François'ya, Danıştay ve Devlet Kongresi'ne ve bir dizi yeni bölgesel rektörlüklerin kurulmasına dair reformlar üzerine bir muhtıra sundu. François kılını bile kıpırdatmadı

ve 1830'dan sonra üstelendiğinde de, son zamanlarda Batı ve Orta Avrupa'yı etkileyen devrimlere işaret ediyordu. "Ben hiçbir değişim istemiyorum," diye ısrar ediyordu, çünkü "Reform zamanı değil. İnsanlar çok kötü yaralanmış halde. Kimse onların yaralarına dokunup acılarını çoğaltmamalı,"⁸ kanısındaydı. Bu engelleme, François'nın 1835'teki ölümünden sonra, Devlet Kongresi'nin diğer üyeleri tarafından sürdürüldü ve etkisini iktisadi konularda olduğu kadar anayasal hususlarda da giderek artan derecede gösterdi. 1830'lar boyunca, Metternich, Avusturya'nın Zollverein'e (Gümrük Birliği) üye olmasını sağlamaya çabalıyordu, fakat imparatorluğun uyguladığı oranları aşağı çekmesi adımına karşı İmparator Leopold'un sözcüsü namıyla hareket eden Kolowrat ve arşidükler buna şiddetle direniyorlardı. Metternich'e, ters bir biçimde, iktisadi meselelerin kendi yetkisi dahilinde olmadığını hatırlattı. Bu yüzden, Metternich'in, büyüyen siyasal sorunları ve iktisadi durgunluğun vebalini, neden yenilenmemiş, katı ve inatçı bir mülkiyenin idaresine bağlamış olduğunu anlamak zor değildir. Metternich, olasılıkla, üç çeyrek yüzyıl sonraki bir sosyalist liderin, Habsburg otoritesinin temelini "şapallıkla yumuşatılmış mutlakiyetçilik" olduğu görüşünü paylaşacaktı.

*

* *

Fransız Devrimi'nin bir sonucu olarak eski düzenin yıkılması ve Napoléon'un işgalleri, Metternich'de insan işlerine dair bir kötümserlik hissiye neden olmuştu. Kendi hataları iyice ortaya çıktıkça ve uyguladığı siyasalarına karşı direnç güçlendikçe, gittikçe daha açık sözlü olmaya başlamıştı. 1843'te üçüncü karısı onu bir Yeremya olarak tanımlıyordu, ardından da, fakat "kimse onu dinlemiyor,"⁹ diye ekliyordu. "Bizim toplumumuz başaşağı gidiyor" fikrine inanmış görünüyordu ve tüm enerjisini de "kokuşmaya neden olan yapıların temellerini kaydırmaya"⁴ adanmış olduğu kanısındaydı. Onun durumunu en çok açığa vuran da, içinde yaşadığı dünyanın korkunç bir boşluk olduğuna inanmasıydı. 1830 sonrasındaki devrimler için şu gözlemde bulunmuştu: "Eski Avrupa sonun başlangıcındadır... Ne ki, Yeni Avrupa henüz var olmaya başlamamıştır bile ve son ile başlangıcın arası bir kaos olacaktır."¹⁰

Metternich'in başarısızlıklarının, genelde, onun muhafazakârlıklarının çeşitliliği ile Avrupa'nın değişen koşulları arasındaki bağdaşmazlıktan kaynaklanmış olduğu düşünülebilir. Sık sık yıkılma tehdidi ile karşı karşıya olan bir ev metaforunu kullanırdı; örneğin 1825'te

Széchenyi'nin Macaristan'daki reform planlarını şu uyarı ile alenen kınamıştı, "Hayır, hayır! Kubbedeki bir taş yerinden sökersin ve her şey yıkılır." Tasvir, özellikle yerine oturuyordu. Avusturya muhafazakârlığı, artık tamamen yaşayamaz hale gelmişti ve ona meydan okuyan güçlere karşı desteklenmeliydi. İngiliz muhafazakârlığı ise, tam tersine, onsekizinci yüzyılın bitiminden önce Burke'ün fikirlerinin sağladığı kuramsal temel tarafından güçlendirilmişti ve artık gelişmekteydi. Burke, bir ulusun, insanların ve kurumlarının gelişimini canlı organizmalar metaforu ile özdeşleştirmeyi tercih etmişti. Bu varlık, aynen "bir felçli gibi, kendi yaşamının kökenlerine kastetmiş"¹¹ olan Fransız Devrimi benzeri bir büyük buhrandan kesinlikle zarar görebilirdi. Ne ki, gelişme sürerken, bu organizmanın ani ve durumsal düzeltmelere ihtiyacı olabilirdi, tıpkı parlamentonun üstünlüğünü temin etmiş olan 1689 (İngiliz) Devrimi gibi. "Başbozuk, kıvrandıran bir hastalıktan kurtulmak için kuraldışı ve sarsıcı bir hareket, belki gerekli olabilir. Fakat tutarlı olarak ilerleme süreci, Britanya anayasasının sağlıklı doğasının bir parçasıdır." Fransız muhafazakârlığı da, Louis Philippe döneminde Guizot tarafından da ifade edildiği gibi, Fransız Devrimi'nin toplumsal kazanımlarını tanıyarak belli bir hayatiyete sahip olmuştu. İngilizlerin ve Fransızların muhafazakârlık biçimleri, kendi toplumlarının daha yapıcı kesimleriyle uyumlu olmaya ve bu kesimlerin desteğini sağlamaya muktedir olmuştu. Ne ki, Avusturya muhafazakârlığının böyle olumlu bir ruh hali yoktu.

Metternich'in kendi başarısızlıklarına getirdiği açıklamaları, haliyle daha farklıydı. Hiçbir yargı hatasını kabul etmeyecekti. "Benim zihniyetim hakkında geniş bir bahis vardır. Ben her zaman için, çoğu alelade insanın kaygılarının üstünde ve ilerisindeyim; onların çoğunun görebildiği veya görmek istediğinden çok daha geniş bir alanı gözlem altında tutarım. Her gün aynı şeyi –'Ne kadar haklıyım ben ve onlar ne kadar hatalı,' sözünü– yirmi kez tekrar ederek yaşayamam,"¹⁵ Bu yüzden, muhtemel tek açıklama, dünyanın geri kalanının yanlış düşünüyor olmasıydı veya, daha farklı ifade edilirse, o yanlış çağda doğmuştu. Gerçekten de, Metternich, onsekizinci veya yirminci yüzyılda yaşamış olma dileğini açıkça ifade ediyordu. İroniktir ki, genelde kodamanların en tipik örneği olarak dikkate alınan bir adam, kendisini tarihsel bir hata olarak görüyordu.

NOTLAR

1) H. F. SCHWARTZ (der.): *Problems in European Civilisation: Metternich, the "Coachman of Europe"*, A. SOREL tarafından yapılan alıntıdan.

- 2) J. DROZ: *Europe between Revolutions 1815–1848*, Böl. I.
- 3) H. F. SCHWARZ: A.g.y., H. KISSINGER tarafından yapılan alıntıdan.
- 4) E. L. WOODWARD: *Studies in European Conservatism*, Kısım I:

Metternich.

- 5) A. MILLE: *Metternich*, Kısım I.
- 6) A.g.y., Kısım IV.
- 7) A. PALMER: *Metternich*, Böl. 18.
- 8) C. A. MACARTNEY: *The Habsburg Empire 1790–1918*, Böl. 6.
- 9) A. PALMER: A.g.y., Böl. 17.
- 10) A.g.y., Böl. 15.
- 11) E. BURKE: *Reflections on the Revolution in France* (1790).

1848 devrimleri ondokuzuncu yüzyılın en yaygın kitlesel huzursuzluklarının bir sonucuydu; bu kitlesel hareketlerin Fransa, Alman Konfederasyonu, Prusya, Habsburg İmparatorluğu (özellikle Avusturya, Bohemya ve Macaristan), İtalyan devletleri, Eflak eyaleti ve Moldavya üzerinde dolaysız etkileri oldu. İsviçre, Belçika, Danimarka ve İspanya'yı içeren diğer bölgeler çevresel olarak etkilendiler. Sadece Rusya bu olayların etki alanının tamamen dışında kaldı. Ne ki, 1849 tam bir düşkırıklığı ve altüst oluş yılı oldu. Orta Avrupa'da devrimler başarısızlıkla sonuçlandı ve gerici rejimler, 1848'de imkânsız gibi görünen bir şekilde, otoritelerini ve güvencelerini yeniden elde ettiler.

Bu bölümde iki ana konu ele alınacaktır. Birincisi, devrimciler kimlerdi? Onları yönlendiren ve esinlendiren neydi? Ve, ilk başta neden başarılı oldular? İkincisi, devrimler neden başarısız oldular? Ve, yerleşik otoritenin güçlerinin bu kadar hızlı bir şekilde kendilerini toparlayabilmelerini mümkün kılan neydi?

1848 devrimleri, kıta Avrupa'sındaki çoğu ülkede, toplumun geniş kesimlerindeki büyük hayal kırıklığının ve bunun yarattığı yaygın huzursuzluk sürecinde farklı toplumsal sınıflar ile meslek kollarının üyeleri arasındaki geçici işbirliğinin bir sonucuydu. İşçiler, zanaatkârlar ve öğrenciler Paris, Berlin ve Viyana'da barikatları kuran eylemciler ve sokak savaşçılarıydılar; aynı zamanda, başlangıçtaki itki yavaşladığı dönemlerde, taze bir güç kaynağı işlevini de yerine getirmişlerdi devrimci hareketler için. Toplumun daha sağlıklı ve daha etkili unsurları olan işadamları ve hukukçular, ilk başlarda, eylemcilerin kendiliğinden giriştikleri ayaklanmaya sempatiyle yaklaştılar, ama zaman geçtikçe tehlikeli derecede irrasyonel olarak gördükleri güçleri kontrol altına almanın ve devrimleri daha sınırlı ve özel hedeflerin elde edilmesine yönlendirmenin bir yolunu aramaya başladılar. Buna aşırı derecede önem veriyorlardı, çünkü 1848'de çeşitli geçici hükümetlerin kurulması yönündeki görüşlerini açıkça ifade etmişler ve bu süreci etkilemişlerdi.

1848 itibarıyla devrimci militanların çoğu zanaatkârdı, özellikle Paris'te metal işçileri ve Berlin'de dokumacıları kitlesel hareketlerin başını çeken. Son birkaç on yıldır, toplumun patlamaya en hazır unsurlarıydılar, çünkü her yerde iktisadi değişimlerin getirdiği sorunlarla karşı karşıyaydılar. Avrupa'nın belli başlı devletlerinde artan üretim, vasıflı emek üzerindeki vurgunun azalmasına neden oldu ve ustalar ile yöneticilerin arasını iyice açtı. Kuvvetli bir devrimci faktör de, önceden tahammül edilebilir olan koşulların kötüleşmesi ve uzun bir süreç sonucunda oluşturulabilmiş olan toplumsal ve iktisadi yukarı hareketlilik imkânlarının ortadan kalkmasıydı (bu konuyla ilgili olarak 1. Bölüme bakınız); ondokuzuncu yüzyılın ortalarında bu durum giderek yaygınlaşmaktaydı, çünkü sanayileşme ustalıktan yöneticiliğe geçmeyi daha da zorlaştırmış ve vasıflı işçiyi vasıfsız işçi düzeyine indirmekle tehdit ederek huzursuzluğa neden olmuştu. Çoğu ülkede işleri daha da kötüleştiren nüfus artışının taşradan şehirlere göçe neden olmasından dolayı, zanaatkârlar, aşağıdan daha çok baskı görür oldu. Hükümetler, zanaatkârların çıkarlarını göz önünde bulundurma konusunda isteksizdiler. Gerçekten de, onların çıkarlarına karşı gelen yasalar yaptılar ve Fransa'da, Kuzey İtalya'da ve Alman Konfederasyonu'nun batı bölümünde loncaların sağladığı korumalar kaldırıldı. 1840'larda kimi Alman şehirlerinde ve aynı zamanda Paris, Lyon ve Marsilya'da zanaatkârların gözükara huzursuzluğu, nüfusun bu kesiminin hemen harekete geçmeye mecbur kalacak derecede çaresiz kaldığını gösterdi. 1848 bu hareketlerin doruk noktasına ulaştığı bir yıldır. Zanaatkârlar, 22 Şubat'ta Paris, 11 Mart'ta Viyana ve Prag ve 17 Mart'tan

sonra da Berlin sokaklarına çıktılar. Aynı zamanda, Paris'teki geçici hükümetin siyasalarına ve Frankfurt Parlamentosu'nun telkinlerine karşı geldiler.

Eylemcilerin geriye kalan kesimlerinden biri olan fabrika işçilerinin rolü abartılamamalıdır. Bununla beraber, makineleşme, tekstil sanayi dışında hâlâ sınırlıydı ve Paris, Viyana ve Berlin gibi büyük şehirleri orta ölçekli şehirlerden daha az etkilemişti. Şu da söylenebilir ki, devrim bir kere patlak verdikten sonra, fabrika işçileri Almanya'nın batıdaki eyaletlerinde zanaatkârlara destek verdiler. En büyük öneme sahip olanlar, aşırı yoksullar ve işsizlerdi; devrimci bir girişim için aşırı ezilmiş ve örgütlenmemiş olmalarına rağmen, Mart 1848'deki kritik anlarda bari katların arkasındaki kalabalığın sayısını artırmakla kaybedecek bir şeyleri yoktu. Daha önemlisi, Viyana, Prag, Münih ve Kuzey İtalya'daki şehirlerde, gösteri ve ayaklanmalara katılan –bazen de onları yönlendiren– küçük üniversite öğrencisi gruplarıydı ki, onlar, işçilerin ve işsizlerin toplumsal yakınmalarını açıkça dile getiriyorlar ve zanaatkârlara radikal, kimi zamanlar da sosyalist fikirleri aşıyorlardı. Devrimlerde köylülerin oynadığı rol daha değişken ve çelişkiliydi. Bu grubun, militanlık yapmak için kesinlikle sebepleri vardı; nüfus artışının ve küçük çiftçilerin çoğunun aleyhine olan sermaye–yoğunluklu tarımın yaygınlaşmasının sonucu olarak ciddi baskı altındaydılar. Güney İtalya ve Baviera gibi kimi bölgelerde, köylüler, toprak sahiplerine saldırarak ve toprakları işgal ederek harekete geçtiler. Ne ki, diğer bölgelerde pasif kaldılar. Örneğin, Fransa'da Parisli işçilerin radikalizminden, toprak ağaları tarafından sömürülmeye karşı duydukları kızgınlıktan daha fazla çekiniyorlardı; aynı dönemde, Avusturya'daki rejim, onları, toprak köleliğini tamamen kaldırma vaadiyle satın almıştı.

Bu arada, orta sınıfların mesleki ve mali sektörleri, çeşitli hükümetlere karşı kızgınlıklarını içlerine atıp onca zaman biriktirmişti; ayaklanmalara siyasal bir amaç kazandıran ve yöneticilerin mahcubiyetinden en çok fayda sağlayan da onlardı. En görünür yakınmaları siyasal nitelikteydi. Başlı çeken bütün devletlerde iktidardan dışlanmışlardı; hatta “burjuva monarşisi” diye bilinen Fransa'da bile, yüksek mülkiyet şartları, seçmen sayısını 240,000 gibi küçük bir sayıya indirmişti. Toprak mülkiyeti sahipleri, özellikle aristokratlar, hâlâ siyasal sürece hâkimdiler. Bu yüzden, temsili kurumların, orta sınıf önderlerinin 1848'deki en acil hedefi olması hiç de şaşırtıcı değildir. Ne ki, siyasi programın gerisinde bir dizi toplumsal ve iktisadi yakınma yatıyordu. Yeniden, özellikle bürokrasi içinde yükselme umutlarına set çekilmişti. Sayıları giderek artan

eğitilmiş hukukçular için erişilebilir makamlar çok azdı; tesadüf eseri, anayasal reformlar devlet aygıtının faaliyet alanını genişletecek ve böylece de bu darboğazı ortadan kaldıracaktı. *Habeas corpus* (mahkemeye huzurunda yargılanmak üzere çıkarılan yasal çağrı) teminatını da içeren yasal reformlar, avukat ve savunma avukatlarına duyulan ihtiyacı artırarak hukukçuların rolünün önemini artıracaktı. Orta Avrupa'daki bir rejim değişikliği, aynı zamanda Alman işadamlarının kimi iktisadi beklentilerinin de farkına varmalarına yardım edecekti. *Zollverein* ticari yetersizliğini göstermişken bile, Prusya hükümetinin halihazırdaki iktisadi siyasası sanayiden ziyade tarımın lehindeydi. Var olan sistemden daha çekici gelen şey, tek bir Alman devleti bağlamında gözden geçirilmiş bir iktisadi siyasayı işleten anayasal demokrasiydi. Yazarlar, profesörler ve öğretmenler, orta sınıf içindeki son muhalif grubu oluşturmuyorlardı. Son zamanlarda, Metternich'in Carlsbad Kararnameleri (1819) ile Avusturya ve Alman Konfederasyonu'na dayatılmış olan sansüre çatıyorlardı. Bütün bu farklı gruplar yavaş yavaş bütünleştiler ve bu şekilde, anayasaları ve bireysel hakların teminatını elde etme arayışları gibi, sokak muvaşşalarına daha geniş bir amaç sağladılar.

Üç ana nedenden kaynaklanan yoğun baskılar, huzursuzluğu devrimci bir harekete dönüştürdü. Bunlardan birincisi, 1840'larda yaşanmakta olan iktisadi bunalımdı. 1845 patates mahsulü çok kötüydü, 1846 ve 1847 arasındaki mahsulde de sadece küçük bir artış gerçekleşmişti. Tahıl hasatındaki benzer düşüşler, fiyatların yükselmesine neden olarak sefaleti ve sıkıntıları alt sınıflar arasında gayet yaygın hale getirdi. Orta sınıflar, nüfusun harcama kapasitesindeki düşüşün neden olduğu iş bunalımı yüzünden kötü bir biçimde etkilendi. Krizin farklı şekillerde ifade edilmesi, isyanı ya da otoriteye açıktan karşı gelmeyi kışkırttı. İkinci neden, 1815'ten sonra Avrupa'yı sarsan eski rejimin yeniden kurulması dalgasını takiben yaygın bir hayal kırıklığının gündeme gelmesiydi. Napoléon'un devrilmesi Avrupa'nın çoğunun yararına mı olmuştu? Byron, *Don Juan*'da Wellington Dükü'ne soruyordu:

Çok mutlu eder beni bilmek Waterloo'da
Kimin kazandığını sen ve sizinkilerden başka?

Aynı zamanda, 1815'in sadece "meşruiyetin dayanaklarını tamir etmeye" hizmet etmekten başka bir işe yaramamış olduğunu öne sürüyordu. Metternich ve siyasalarının panzehiri tabii ki Fransız Devrimi'nin idealleriydi. Hatta uysal Lamartine bile bunların gücünü, şunu diyerek açık

bir biçimde itiraf ediyordu: “Fransa ya devrimcidir ya da hiçbir şeydir. 1789 Devrimi onun siyasal dinidir.”¹ Fransa’nın, Avrupa’nın geriye kalanını hangi yoldan etkilediği Mart 1848’de Wiesbaden halkının Nassau’da yaptığı deklarasyondan anlaşılabilir: “En son Fransız Devrimi (...) Avrupa’yı sarstı. Şimdi de Almanya’nın kapısını çalıyor.”² Üçüncü etmen ise Orta Avrupa ile sınırlandırılmıştı: İtalya ve Almanya’daki gibi bir ulusal birliğe veya Habsburg İmparatorluğu’ndaki gibi bir ulusal hür iradeye kavuşma arzularıydı bu.

1848 devrimlerinin çoğu örgütlenmemiş hareketlerdi ve hatta hepsinin de başlamaları rastlantı sonucu gerçekleşmişti. Örneğin, Paris başkaldırıları, hükümetin 22 Şubat’taki büyük reform şöleni mitingini iptal etme kararına karşı kendiliğinden gelişen bir tepkiydi. Bunu takiben, Fransa, diğer yerlerdeki hareketler için emsal olmuştur. 3 Mart’ta Kossuth, Pressburg’da, tüm Habsburg İmparatorluğu için bir anayasa talep etti; bu arada, Viyana, izleyen haftalarda kitlesel başkaldırıya dönüşecek olan öğrenci gösterilerine sahne oluyordu. 17 Mart itibarıyla Berlin de aynı süreçlerden etkilenmeye başladı ve Nisan’da barikatlar kuruldu. İtalyan eyaletleri de karışmıştı: Ocak ayında Avrupa’da ilk hareketlenen yer Sicilya olmuş ve ardından Mart ayı içinde Piemonte, Roma, Venedik ve Milano’da da olaylar patlak vermişti. Otorite, her yerde, dikkate değer derecede az direnç göstererek çökmüştü. Louis Blanc’a göre, Louis Philippe “hükümdarlık esasının elinden kaymasına gönüllü olarak müsaade etti;”³ olaylara ilişkin olarak şunu söyleyerek, De Tocqueville de benzer bir sonuca vardı: “Hükümet yıkılmadı, düşüşüne göz yumuldu.”⁴ Diğer rejimler, bir yıl önce herkese inanılmaz gibi görünecek bir şekilde davranarak, alalecele tavizler vermişlerdi. Habsburg Monarşisi, Macaristan için Mart’ta, Avusturya, Bohemya ve Moravia için Nisan’da anayasa vaadinde bulundu. IV. Friedrich Wilhelm de Prusya’ya benzer bir garanti verdi ve sonunda Mayıs ayı içinde Berlin’de bir meclis toplandı. Aynı zamanda, daha küçük Alman ve İtalyan eyaletlerinin yöneticileri rejimlerini liberalleştirmede birbirleriyle yarışıyor gibiydi.

Neden bu kadar uygunsuz bir biçimde otoriteden vazgeçildi?

Halihazırdaki en önemli neden, aniden gerçekleşen olaylar karşısında iktidarların şoka uğramasıydı. Metternich, hükümdarları, burjuvazinin başlarına bela olacağı konusunda haklı olarak uyarmıştı. Ne ki, burjuvazi 1840’larda görece sessiz kaldığı için, idareciler tehlikenin geçmiş olduğunu sandılar. Açıkçası, hiç kimse doğrudan aşağı tabakalardan kaynaklanacak tehlikeli bir durum beklemiyordu. Sonuçta, vurdumduymazlık tüm rejimleri etkiledi ve Şubat–Mart 1848’de farklı toplumsal sınıfların

birleşmiş ve beklenmeyen şiddetli saldırılarının etkisi karşısında tüm rejimler felç oldu. Metternich, monarşilerin "kendilerine güvenlerini" kaybetmiş olduklarını gözlemliyordu. Sokaklardaki şiddete karşı farklı ve birbirine zıt karşı koyma önerileri vardı. Örneğin, Metternich ve Windischgratz, acil askeri müdahale üzerinde ısrar ettiler, ama İmparator I. Ferdinand bunun yerine Metternich'i görevden almayı ve ödün vermeyi tercih etti. Prusya İmparatoru IV. Friedrich Wilhelm'den ordunun Berlin'deki barikatları dağıtması için müsaade istendiğinde, "Tamam, fakat yakmayın," dedi ve ardından duygusal bir ses tonuyla, dudaklarından, "Benim sevgili Berlinlilerim," sözleri döküldü.⁵ Açık emirlerin eksikliğinin ilk elden sonucu, Orta ve Batı Avrupa'da orduların ve askeri niteliği olan fakat orduya bağlı olmayan savunma kuvvetlerinin cesaretinin kırılması oldu. Habsburgların, bütün bunlara ek olarak, onlarca ırka hükmetme zorunluluğundan kaynaklanan ve asilerin Viyana çarpışmalarının başlarında elde ettikleri başarılarla uğraşmak gibi dertleri de vardı. Bunun en iyi kanıtı, geçici Milano hükümetinin, Avusturya'nın Mart'ta bölgeden geri çekilmesinin ardından İtalyan halkına yaptığı duyuruydu: "Ey yurttaş, biz kazandık. Düşmanı, kendi bahtsızlığının olduğu kadar bizim büyük kahramanlığımızın da baskısıyla kaçmaya mecbur bıraktık."⁶ Acaba burada, saferin henüz tamamlanmamış olduğuna ve bahtsızlığın tersine dönüp beraberinde yeniden işgali getirebileceğine dair bir uyarı mı vardı?

*

* *

1848'in sonu itibarıyla devrimler karmaşa içindeydi ve 1849-51 dönemiyle birlikte gerici hareket daha da güçlendi. Habsburglar, kendilerini, Windischgratz'ın Haziran 1848'de Prag'ı, Ekim'de de Viyana'yı bombalamasıyla toparlamaya başladılar. Aralık'ta Ferdinand'ın ardından İmparator olan Franz Joseph, Mart 1849'da Avusturya Meclisi'ni kapatarak baskıya devam ederken, General Radetzky Mart ve Ağustos ayları arasında Kuzey İtalya'nın Lombardiya ve Venedik eyaletlerini boyunduruk altına aldı. Son tehdit olan Macar ayrılıkçıları, Rus ordularının yardımıyla alt edildi. Bu arada, IV. Friedrich Wilhelm, kendisini Prusya'daki anayasal gelişmeleri sekteye uğratmaya kalkışacak, Alman Birliği için yapılan liberal tasarılar karşı çıkacak ve Rus ordularını Dresden'deki (Mayıs 1849) ve Baden'deki (Temmuz 1849) görüş ayrılıklarına karşı harekete geçirmeye yetecek kadar toparlamıştı. Fransa'nın eski rejimin yeniden yapılandırılması sürecine girmekten ziyade kendine özgü gerici hareketin

etkisine girdiği bir gerçektir. Temmuz 1849'da oy hakkının kapsamı daraltıldı ve Eylül ayı içinde de basın üzerinde yeniden sansür uygulanmaya başladı. Aynı zamanda, Fransa'da, Temmuz 1849'da Fransız ordularının Garibaldi'nin Roma Cumhuriyeti'ni yıkmak için kullanılması ile başlayan ve Louis Napoléon'un 1851'deki darbesi ve İkinci İmparatorluğun 1852'deki ilanı ile doruk noktasına ulaşan cumhuriyetçilik karşıtı bir dalga da vardı. Tüm bu devletlerdeki dramatik değişim, devrimcilerin giderek zayıflamasıyla ve Avrupa'nın çeşitli merkezlerindeki güçlü yürütme erklerinin yeniden canlanmasıyla açıklanabilir.

Devrimcilerin başlangıçtaki avantajları beklenmediklik ve ayaklanmaların aynı zamana rastlamasıydı. Ne ki, açıkça konmuş bir amaç ve planlanmış bir kalkışma buna eşlik etmiyordu. Mazzini 1831'de başarılı bir komplo için temel gereksinimleri şu şekilde belirlemişti: "Güvenlik, istenen sonucu verebilme yeteneği ve işbirliğinin hızla ilerlemesi, her zaman için, bir komplonun amaçlarının belirlenmesi, açıklığı ve kesinliği ile orantılıdır." Eşit derecede önemli olan şey de, devrimci unsurların "homojenliği" ve "takip edilecek yol olarak kusursuz bir uyumdu."⁷ Aynı zamanda, "yakıp yıkarkenki" uyumun, sonunda tehlikeli bir "görüş ayrılığı" tarafından baltalanabileceği uyarısında da bulunmuştu Mazzini. Onun en ciddi korkuları, 1848 devrimci hareketlerinin toplumsal yüzleşmeler ve çatışan milliyetçilikler olarak iki yarık boyunca bölünmesiyle gerçek olacaktı.

E. J. Hobsbawm, toplumsal yüzleşmelere ilişkin olarak, 1848'in başarısızlıkla sonuçlandığını, çünkü sonuca götüren çatışmanın eski rejim ve ilerlemenin birleşik güçleri arasında değil, düzen ve toplumsal devrim arasında yaşandığının altını çizerek belirtmektedir.⁸ Diğer tarihçiler, bu süreçte burjuvazinin, özgür basın, yasal eşitlik ve dahası endüstriyel ve ticari ilerlemenin yararına getirilen koşullar gibi liberal taleplerin eşlik ettiği bir anayasayı amaçladığını kanıtlamaya çalışmıştır. Geriye kalan şehirli nüfus ise, tam tersine, daha kapsamlı toplumsal değişiklikler istiyordu; örneğin Berlin'deki işçiler, Mart'ta genel oy hakkının tanınması, çalışma bakanlığının kurulması, günde 10 saatlik çalışma mesaisinin ve bir asgari ücretin karara bağlanması taleplerinde bulundular. İlk başta, geçici liberal hükümetler işçilerin kimi gereksinimlerini ertelediler. Paris'te ulusal işletmeler kuruldu ve Viyana'daki altyapı projeleri yoksullara iş imkânı sağladı. Ne ki, neticede iki farklı felsefeyi –*laissez faire* ve devlet müdahaleciliğini– açığa vuran bir çatışma ortaya çıktı. Bu ikisinden ilki, toplumsal siyasaları iktisadi gelişmeden ayıramaz olarak görürken, ikincisi, gelişmenin önüne belirli sınırlamaların getirilmesini

- Rus İmp.
- Avusturya İmp.
- Prusya
- Sardinya Krallığı
- Napoli Krallığı

İtalyan Devletleri

- P= Parma
- M= Modena
- L= Lucca (1847'ye kadar)

Alman Devletleri

- H= Holstein
- Ba= Baden
- W= Württemberg
- Sa= Saksonya
- Me= Mecklenburg

 Alman Konfederasyonu Sınırları

savunuyordu. Her yerde, orta sınıfın liberalleri yeni yasama meclislerinde en büyük temsil edilme oranına sahip oldular. Fransa Meclisi için Nisan'da yapılan seçimlerde, toplam 876 milletvekilinden seksen beş tane si sosyalistlerden ve radikallerden oluşuyordu (bunların sadece otuzu işçiydi). Benzer bir şekilde, Frankfurt Parlamentosu'nda on üç işadami, doksan iki avukat, yüz dört profesör ve öğretmen ve yüz adli memura karşılık dört usta ve bir köylü vardı.

Orta ve alt sınıflar arasında önceden söz konusu olan ittifak, şimdi karşılıklı korku ve suçlamaya suçlama ile karşılık verme yüzünden bozulmuştu. Bir zamanlar barikatlardaki devrimci itkiyi memnuniyetle karşılamış olan işadamları ve avukatlar, artık devrimi düşmanca bir güç olarak görmeye başlamışlardı. Frankfurt Parlamentosu'ndaki bir delege, "Doğuştan gelen tüm fiziksel ve entelektüel farkları hiçe saymak ve bunların istihdamdaki ve mülk edinmedeki belirleyiciliğini nötrleştirmek arayışında olan"⁹ radikalizmin olası sonuçları hakkında uyarıda bulunuyordu. Roman yazarı Dumas, Fransız burjuvazisinin çoğunun sahip olduğu korkuları ifade etmek için çok daha duygusal bir ifade kullanıyordu: "Teröristler ülkeyi yıkmak için, sosyalistler aileleri dağıtmak için ve komünistler de özel mülkiyeti yıkmak için harekete geçtiler."¹⁰ Bu sözlerle neden olan şey, Haziran'da Parisli işçilerin ulusal işletmelerin kapatılması için çıkarılan hükümet kararnamesine karşı çıkmak için giriştikleri ayaklanmaydı. Benzer kaygılar Viyana'da altyapı düzenleme projelerinin iptaline karşı Ağustos'taki protestolar yüzünden de yaşandı. İki durumda da, mesleki sınıflar, köylülerin arkalarında olduğunu bilmekle de teskin olmayan radikallere karşı orduların kullanılmasını memnuniyetle karşıladılar. Fransız köylüleri, Meclis'in muhafazakâr bileşiminden büyük oranda sorumluydu ve binlercesi gönüllü olarak Ulusal Koruma birliklerine "Süreğen bir biçimde asilik yapan Parisli işçilerin tahammül edilmez diktasına bir son vermek"¹¹ için katılmışlardı. Onların bu davranışına neden olan şey olasılıkla şuydu: artık küçük toprak sahipleriydiler ve mülklerini tuhaf ve tehlikeli ideolojilere karşı korumak çabası içine girmişlerdi. Avusturya köylüsü tamamen pasif kalmıştı ve bu, büyük ihtimalle, otoriteler tarafından siyasal bir manevra olarak toprak köleliğinin kaldırılmasının bir sonucuydu. Orta Avrupa'nın tümünde görüşler radikalizmin tersi yöndeydi ve bu arada Fransa'da İkinci Cumhuriyet onarılamaz bir biçimde zarar görmüştü; Laménais, gerçekten de, Haziran Günleri'nden sonra cumhuriyetin ölümü için yas tutmaya başlamıştı ve acı acı "Cumhuriyet'in kanlı mezarının başındaki gericilerin sefahat bayramından"¹² bahsetmişti.

Bu yüzden, devrimlerin başarısız olmasının nedenlerinden biri, farklı toplumsal gruplar arasındaki geçici işbirliğinin, uzun vadeli bir çıkar birliği demek olmadığının çabucak keşfedilmesi idi. Bir diğeri de, farklı milliyetçiliklerin karşı karşıya gelmesi idi. Bu yüzleşmeler harici ve dahili olarak iki kategoriye ayrılabilir.

Harici tartışmalar, Almanlar ile Slavlar (özellikle Çekler ve Polonyalılar) arasında ve Macarlar ile Slavlar (özellikle Sırlar ve Hırvatlar) arasında gelişti. Almanya'nın birleşmesine dair 1848'de Frankfurt Parlamentosu'na sunulan önerilerden birine göre, Avusturya'daki Alman ve Çek bölgeleri Prusya'ya, küçük Alman devletleri de Alman Konfederasyonu'na katılacaktı. Ne ki, buna Çekler ve önceki birleşimlere katılması için gelen daveti reddeden liderleri Palacky şiddetle direniyordu. Kimi Almanlar, Avusturya topraklarını içermeyen bir formülü tercih ettiler, fakat bu sefer de bir diğer Slav grubu olan Polonyalılarla anlaşmazlık içine düştüler. Frankfurt Parlamentosu'ndaki delegeler, "Prusya'nın işgal hakkı" yoluyla doğudaki Lehçe konuşulan bölgelerin ilhak edilmesi fikrini öne sürdüler. Ne ki, parlamentonun tek Polonyalı üyesi, bu öneriyi getirenleri, "Polonyalılar yenilip yutulmuşlardır hep, fakat Tanrı'nın yardımıyla, sindirilmeleri mümkün olmayacaktır,"¹³ diye uyardı. Bu arada, Macarlar, Habsburg İmparatorluğu'nu yıkarak bağımsız Macaristan'ı kurma girişimlerinde, Slavların yaptığı hataya düşmüşlerdi. Palacky, bu imparatorluk içindeki Almanların ve Macarların hak iddialarını dengelemede işe yarayabilecek bir çarenin farkına vardı. Federasyon prensibine dair ünlü bir savunmasında, "Eğer Avusturya önceden var olmamış olsaydı, onu icat etmek gerekecekti,"¹⁸ diye iddia ediyordu. Geleceği reformdan geçirilmiş ve dengeli bir imparatorlukta gören Avusturya-Slavizm siyaseti, aynı zamanda Hırvatlar, Slovenler ve güneydeki Sırlardan da kabul gördü; hepsi de, Macarların Macaristan'daki diğer ırklara karşı takındığı kibirli tavırdan çekiniyor ve onlardan nefret ediyorlardı. Macar reformcusu Széchenyi'nin yurttaşlarına bu konuda yaptığı uyarılar 1847'ye kadar geri gidiyordu: "Tüm milliyetleri Macarlara karşı kışkırtın ve intikam kadehinizi zehrinizle ağzına kadar doldurun."¹³ Slavların ve Macarların imparatorun getirebileceği çözümleri aşan talepleri birbirine o kadar tersti ki, sonunda iç savaş noktasına kadar getirdiler. İki ve bu savaşta da Habsburglar bir tarafı bertaraf etmek için diğerinin desteğini elde edebildi.

İç çatışmalar, Almanlar, İtalyanlar ve Slavlar arasında da patlak verdi. Frankfurt Parlamentosu, Avrupa'nın Almanca konuşulan bütün bölgelerini yeni kurulacak ulus devletin çatısı altında birleştirmeyi hedefleyen

Pan-Germanizm ve kendisini Prusya ile Alman Konfederasyonu'nun küçük devletleri formülüyle sınırlandıran *Kleindeutsch** hareketi arasında ikiye bölünmüştü. Parlamento, yeni devletin sınırlarını belirleme işi üzerinde o kadar uzun bir süre uğraştı ki, liderlik Prusya kralına takdim edildiğinde devrimci itki çoktan ortadan kalkmıştı. Her halükârda, bu son olay tüm planı bozdu. Otoritesinin, dost hükümdarlardan ziyade insanlardan kaynaklandığının farkına varan kral, Almanya tacını "hendedekten" çekip çıkarmayı açıkça reddetti. İtalyanlar, daha büyük bir siyasal birim yaratma çabalarında daha başarılı olamazlardı. Güneyde Sicilya, Napoli anakarasından ayrılmanın yollarını ararken, Piemonteli Charles Albert sadece Savoy Hanedanlığı'nın topraklarını genişletmek istiyordu; doğuda ise Venedik şehri Venedik anakarasını talihiyle baş başa bıraktı. Hatta Almanların ve Macarların taleplerine direnmekte inat eden Slavlar bile ortak bir anayasal programı ulaşılması imkânsız bir hedef olarak gördüler. Sırpların ve Hırvatların derin kültürel ve dinsel farklılıklara sahip olmalarına karşın, Slovaklar Çekler tarafından gölgede bırakılma ihtimalinden korkuyorlardı.

Bölünmeler giderek artarken, Orta Avrupa'daki rejimler güvenlerini yeniden kazanıyor ve Fransa, umutsuz bir düzen arayışı içinde Bonapartizm'e doğru gidiyordu. Habsburglar ve Hohenzollernler *vornarz* monarşilerinin ikiz desteğine, yani o ana kadar hâlâ devrimcilerin gözünü korkutamadığı veya içine sızamadığı ordu ve bürokrasiye aşırı derecede bağlıydı. Gerçekten de, 1848 ve 1849 süreçlerinde ordu sık sık inisiyatifi eline aldı, Avusturyalı komutanlar Jellacic, Windischgratz ve Radetzky bela çıkaran ana bölgelere karşı düzenlenen seferlerde genelde İmparator'dan ve kabinesinden bir adım öndeydiler. Viyana ve Berlin hükümetleri, kendilerini toparladıkça, orta sınıflara ve köylülere verilen zamanlaması iyi tayin edilmiş tavizleri bir araya getirip geriye kalan radikallere karşı ordunun daha kesin olarak kullanılmasını öngören daha sistematik bir siyasa izlediler. Sonuçta, hükümdarların karışıklıklara karşı başlangıçtaki yanıtları zayıf ve belirsiz kalmasına rağmen, kendilerini toparlamaları istisnasız bir biçimde gerçekleşti: Küdlich'in deyişiyle, "Top mermilerinin yokluğundan dolayı, Mart'ta mutlak ve dokunulmaz konumlarını kaybettiler ve büyük topraklarının gücünün yardımıyla da eski konumlarını Ekim'de yeniden kazandılar."¹⁴

1848'de orduların aşırı derecede kontrol altında olmalarından dolayı, Macarlar bir ihtimal bunun dışında tutulursa, devrimcilerin pek de başa-

* (Alm.) Küçük Almanya. (ç.n.)

nya ulaşma şansları yoktu. Radikaller “Bastille” geleneğine aşırı derecede bel bağlamıştı ve bunun, kitlelerin sokaklara dökülmesini istemeyen rejimleri kısa sürede devirmeye yeteceğini sanıyorlardı. Ne ki, kıta güçleri, çok kötü sarsılmış olmalarına rağmen, kendiliğinden gelişen gösterilerle yıkılacak derecede bitkin değildi. İyice açığa çıkan şey şuydu ki, çok daha etkili bir değişim aracı, büyük bir yıkımın meydana gelmesiydi; 1860’larda arzu edilen kimi reformları devrimden ziyade savaş getirdi. Örneğin, Avusturya 1859 İtalya yenilgisinden sonra anayasal denemelere girişti ve Prusya’ya 1886’da yenilmenin dolaysız bir sonucu olan *Ausgleich* (Mutabakat) aracılığıyla Macaristan’a bağımsızlığını verdi. Fransa, imparatorluğu 1870’teki Sedan felaketinden sonra reddetti. Habsburgların ve Hohenzollernlerin çöküşü, Birinci Dünya Savaşı’yla birlikte gelen yıkımdan sonra ancak gerçekleşebilmişken, aynı savaşta bozguna uğramış olan Rusya da en sonunda devrime boyun eğmek zorunda kaldı. Devrim (Bolşevik Devrimi) 1848’dekine benzer bir şekilde başlamasına rağmen, eski rejim ona karşı savunmasız kaldı, çünkü kendisini korumak için bir orduya sahip değildi artık.

Kendisini, 1848’in kimi etkilerini bünyesine dahil ederek güçlendiren ve bunları gelecekteki devrimlere karşı antikor olarak kullanmış olan bir rejim örneği vardı. Prusya, otoriter bir yürütme ve geniş tabanlı bir meclis arasındaki uzlaşma uğruna, Metternich tarafından desteklenen türden gericiliği bir yana bıraktı. Bismarck her zaman için “1848’in liberal ve demokratik görüşlerinden kurtulmanın” (B. E. Schmitt) yolunu ararken, parlamentarizmin hayaleti 1871 Emperyal Anayasası’nın içine almıştı. Prusya’nın güven verici hali, aynı zamanda liberal demokrasiyle birliğini, muhafazakârlık ve militarizmle yakın bir ittifaka dönüştürerek Alman milliyetçiliğine de egemen olmuştu. Bismarck’ın kendi sözleriyle, Alman milliyetçiliği “Hohenzollern monarşisini genişletecek ve güçlendirecek, ahlaksal güç”¹⁵ olacaktı.

NOTLAR

1) P. N. STEARNS: *The Revolutions of 1848*, s. 50.

2) G. A. KERTESZ (ed.): *Documents in the Political History of the European Continent 1815–1939*, Belge 44a.

3) D. WARD: *1848: The Fall of Metternich and the year of Revolution*, Böl. IX.

4) M. KRANZBERG (der.): *1848—A Turning Point?*, L. B. NAMIER tarafından alıntı

5) E. EYCK: A.g.y., Belge 88b.

6) G. A. KERTESZ: A.g.y., Belge 88b.

7) A.g.y., Belge 84 (Mazzini's Instruction for Members of Young Italy, 1831).

8) E. J. HOBSBAWM: *The Age of Capital 1848–1875*, Böl 1.

9) P. N. STEARNS: A.g.y., s. 163.

10) F. FEJTÖ (der.): *The Opening of an Era: 1848–An Historical Symposium*,

Sonuç.

11) P. N. STEARNS: A.g.y., s. 91.

12) J. P. T. BURY: *France 1814–1940*, A.g.y. VI.

13) A. PALMER: *The Lands Between*, A.g.y. 3

14) D. WARD: A.g.y., Böl. XIII.

15) E. K. BRAMSTED: *Germany*, Böl. 6.

Kırım Savaşı'nın Avrupa Diplomasisi Üzerindeki Etkisi

Kırım Savaşı'nın Avrupa üzerindeki etkisi yanıltıcıydı. İlk başta, özellikle hataya düşen devlet konumundaki Rusya'nın, İngiltere-Fransa ortak arayış hareketi aracılığıyla yola getirilmiş olması ve Osmanlı İmparatorluğu'nun diplomatik arenadan artık dışlanmaması yüzünden, Paris Antlaşması uluslararası işbirliği beklentisini yeniden canlandırmış gibi göründü. Buna ek olarak, taraflar kolektif sorumluluk alanlarını genişletme eğilimindeydiler. Örneğin, Paris Antlaşması'nın XV. Maddesi Tuna Nehri boyunca serbest seyahat için uluslararası bir garanti sağladı; bu, özel bir biçimde Viyana Antlaşması'nda ortaya konmuş olan ilkenin altını yeniden çizdi.

Bunun gibi olumlu göstergelere rağmen, kısa bir süre içinde ortaya çıkan oydu ki, Kırım Savaşı, 1815'ten beri var olmuş olan Avrupa İttifakı'nın mahvolmasına neden olan ve 1860'ların geniş çaplı sınır değişimlerini mümkün kılan ondokuzuncu yüzyıl diplomasisine süreklilik değil kopuş getirmişti. Paris Antlaşması, özellikle Yakın Doğu ile özdeşleşmiş olan sorunları bile çözmedi: gerçekte ise bunlar, yüzyılın geri

kalanı boyunca büyük güçler arasındaki diplomasi için yıpratıcı sorunlar olarak kaldı.

*

* *

1815–54 ve 1856–71 dönemleri arasında büyük bir fark vardır. Birincisi, modern tarihte, Avrupa'nın hiçbir büyük gücünün savaşa girmedığı en uzun dönemdi. Ama Kongre Sistemi'ni çökme noktasına getirmiş olan sayısız çekişmelerin ve karşıt diplomatik akımların bu dönemde var olmuş olduğu da bir gerçektir. Ne ki, Viyana Uzlaşması'nın yaşatılmasında tüm güçlerin çıkarının olması, Kongre Sistemi'nin genelde Avrupa İttifakı olarak bilinen gevşek bir fikir birliği tarafından yaşatılmış olması anlamına geliyordu. Hiçbir gücün uzlaşmayı ihlal etmesine diğer güçler tarafından izin verilmemesine dair, yazıya dökülmemiş bir ilkeye dayanan kırılğan bir diplomatik denge muhafaza edilmekteydi. Süreğen bir Avrupa barışı için sürdürülen genel arayışta, tüm devlet adamları bunun olabirliğini durumsal olarak getirilmiş öz-sınırlamaların zorla da olsa uygulanmasında görüyorlardı. Birinci döneme tamamen ters bir biçimde, ikinci dönem silahlı çatışmaların patlak vermesine şahit oldu; bu dönemde Prusya ve Avusturya'nın her biri üçer ve Fransa ise iki savaşa girdi.

Bu dönüşümün nedeni, Kırım Savaşı'nın, Avrupa'daki statükonun iki geleneksel garantörünü ciddi derecede zayıflatmış olmasıydı. Bu boşluk, revizyonist amaçları ve bu amaçlara ulaşmak için güç kullanmaya hazır olan yeni bir devlet adamı kuşağına –III. Napoléon, Cavour ve Bismarck– eşsiz bir fırsatın verilmesiyle sonuçlandı.

Birçok farklı yönlerine ve rekabet içinde oldukları hususlara rağmen, Avusturya ve Rusya aynı temel çıkarlara sahiptiler; otokrasinin korunması, Orta Avrupa'daki sınır değişikliklerinin engellenmesi ve olası devrimlerin bastırılmasıydı bunlar. Metternich, Avusturya'yı Avrupa dengesinin eksenini olarak görmüştü, fakat Avusturya'nın "Avrupa'nın lordlar kamarası" rolünü yerine getirebilmesi için Rusya'nın diplomatik, hatta askeri desteğinin şart olduğu zamanlar vardı. Yanlış anlamalar ve diplomatik çatışmalar daimi bir askeri ittifakı engellemiş olsa bile, Rusya'nın Avusturya'ya yardım edişine dair özellikle önemli iki örnek vardı. Birincisi, 1849'da I. Nicholas'ın Macaristan'a Macar isyanını bastırmak ve dolayısıyla da Orta Avrupa'daki Habsburg otoritesini yeniden kurmak için müdahale etmiş olmasıydı. İkincisi de, Rusya'nın Avusturya Şansölyesi Schwarzenberg'e, Prusya Kralı IV. Friedrich Wilhelm'e karşı verdiği

diplomatik destekti. IV. Friedrich Wilhelm, Erfurt Birliği yoluyla kimi daha küçük Alman devletlerini Prusya ile daha yakından bütünleştirmeye kalkıştı, fakat Olmütz Antlaşması (1850) tarafından tasarılarından vazgeçmeye ve Alman Konfederasyonu'nun Avusturya'nın başkanlığında yeniden canlandırılmasına razı olmaya zorlandı. Öyle görünüyordu ki, Rusya, Viyana Uzlaşması'na bağlı olduğu ve ideolojik olarak –ve gerekirse askeri yollarla– bu uzlaşmayı korumaya kendini adanmıştı, 1815 çerçevesinin bozulması ihtimali çok azdı.

Ne ki, Kırım Savaşı, Rusya ve Avusturya arasındaki bağı kopardı. I. Nicholas, Rusya'nın 1849'da tarafsız kalıp Rusya'nın düşmanlarından gelen tekliflere yanıt karşılık vermeyerek bulunduğu askeri yardımlardan dolayı Avusturya'dan minnettarlık göstermesini bekliyordu. Avusturya, bunun yerine, Rusya'ya savaş boyunca düşmanca yaklaştı. Örneğin, 1854'te Avusturya, Rusya'ya karşı oluşturulan İngiltere–Fransa İttifakı'na katıldı (Rusya'ya karşı askeri müdahaleye dahil olmamış olsa bile) ve 1855'te Rusya'nın Viyana Dörtlü Antlaşması için doğrudan doğruya onayını talep etti. Savaştan sonra Avusturya ve Rusya arasındaki uzun soluklu anlaşmanın sona ermiş olduğu iyiden iyiye ortaya çıktı; bu durum, Avusturya yandaşı olan Nesselrode'nin Rusya'da dışişleri bakanlığı görevinden alınması ve yerine Avusturya'ya karşı fobisi olan Gorchakov'un getirilmesiyle tescillendi. 1850'lerin geriye kalanı ve 1860'ların tamamı boyunca Avusturya tecrit edildi. Avusturya artık Orta Avrupa'daki siyasi ve sınırsal değişiklikleri önleme gibi imkânsız bir görevle, üstelik Rus desteğinden mahrum olmuş bir halde karşı karşıya kalmıştı. Dahası, Prusya ve Fransa'ninkilerden çok daha az gelişmiş sınai ve iktisadi temeliyle de baş başaydı.

Avusturya'nın içinde bulunduğu sıkıntılara, Kırım Savaşı'nın sonucu olarak, onun Orta Avrupa'daki üstünlüğünü sona erdiren güçler dengisinin bozulması da eklendi. Bu denge, kısmen, Britanya ve Rusya'nın çevresel güçleri tarafından ayakta tutulagelmekteydi; gerçekte bu, Prusya'nın en fazla doğrudan müdahaleyle statükoyu temin etmiş olan himayesiydi. Avusturya'dan ciddi biçimde uzaklaşmış olmasının dışında, Rusya, artık daha önceki rolünü ne geri getirecek araçlara ne de istekliliğe sahipti. (A. J. P. Taylor, Kırım Savaşı'nın Rus askeri gücü mitini ve gerçekliğini yıkmış olduğunu ve dolayısıyla da bunun, Rusya'nın 1856'dan sonra Avrupa meselelerinde 1721'den beri hiçbir zaman olmadığı kadar az nüfuza sahip olmasına neden olduğunu savlamaktadır.¹⁾ Eğer Rusya, askeri açıdan çok ciddi bir biçimde etkilenmemiş olmasaydı bile, var olan sistemi desteklemekte de bir çıkarı olmayacaktı. Şartlarını

ağır derecede aşağılayıcı bulduğu Paris Antlaşması'na karşı hiçbir bağlılık hissedemedi. Viyana Uzlaşması'nın dayanaklarından biri olmasından dolayı, Rusya, revizyonist güçlerin safına katıldı. Artık onun esas amacını temsil eden, Paris Antlaşması'nın Karadeniz ile ilgili hükümlerinin tanınmamasına diplomatik destek vermeye eğilimli tüm hükümetlerle işbirliğine hazırды.

Rusya'nın küçülmesine, büyük rakibi Britanya'nın kıtadaki etkinliğinin azalması eşlik etti. Kırım Savaşı'nın galiplerinden biri olmasına rağmen, Britanya, yirmi yıllık bir belirsizliğin içine sürüklendi ve İtalya'nın birleşmesi, Polonya isyanı (1864) ve Schleswig Holstein tartışması (1864) gibi Avrupa meselelerinde bir sonuca ulaşamadı veya diğer hükümetlerle işbirliğinin olmaması nedeniyle başarısız oldu. Çevresel güçlerin rollerinin zayıflamasının sonucu olan daha akışkan diplomasi, daha önce uluslararası sahnede yer alamamış olan devletlerin yararına oldu. Artık, 1815 uzlaşmasının kalan tek koruyucusu Avusturya'ya saldırımları için Fransa, Piemonte ve Prusya'nın önü açılmıştı.

Halihazırda kârlı çıkan ilk vasi, iki açıdan da revizyonist olan III. Napoléon'du. İlk olarak, Viyana Uzlaşması'nın her türlü aktif Fransız siyasetine dayattığı güçten düşürücü sınırlamaya son vermeyi amaç edindi kendisine. Hatta 1863 Polonya başkaldırısına kadar, Rusya ile müşterek hareket etmeye bile hazırды ve 1858'de II. Alexander'a şu gözlemde bulunmuştu: "Siz kendi adınıza Paris Antlaşması'nı değiştirmeyi arzu ediyorsunuz: Bense kendi adıma 1815 antlaşmalarını değişikliğe uğratacağım."⁷² Paris'in Avrupa diplomasisinin ilgi merkezi ve kendisinin de yeni düzenlemeler ağının aracısı olması beklentisi içindeydi. Ardından, Orta Avrupa'nın parçalanmış bölgelerindeki milliyetçi emellere karşı sempatisini de kesin bir şekilde dışa vurdu; gerçekten de, *Avrupa'nın Yeni Haritası* (1854) başlıklı bir risale bile yayınlamıştı. Avrupa İttifakı'nın Kırım Savaşı sonrasında dağılmış olması, Napoléon'a bir fırsat vermişti. Örneğin, 1858 Romanya bağımsızlık hareketini desteklemek için Rusya ile işbirliği yaptı, 1859'da Avusturyalıları Lombardiya'dan söküp atmak için yardım etmek amacıyla Piemonte'ye askerlerini gönderdi ve Fransa'nın bir uydusu olmak üzere bağımsız bir Kuzey İtalya devleti kurmayı düşlüyordu.

Bu arada, Cavour, Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması'nın sağlamış olduğu fırsatları değerlendirmişti. İtalya davasının uluslararası arenada tanınması, kendisinin ve büyük güçlerin Piemonte'ye yapacakları yardımın yolunu açmak için hazırlanmış uzun vadeli bir planın parçası olarak savaşa girmiş olduğu, kanıtlanmaya çalışılan bir varsayımdır. Ne

ki, çoğu tarihçi, Cavour'un siyasasını, bağdaşık bir zaferin Piemonte'ye toprak kazandıracağı veya en azından Viyana Uzlaşması'nı İtalya'da değiştirmeye yönelik bir eğilimi gün yüzüne çıkaracağı beklentisine temellenen kısa vadeli ve fırsatçı bir siyasa olarak görmektedir. Bu amaçla, Paris Kongresi'nin sağladığı forumu, Piemonte meselesini Lombardiya'daki Avusturya varlığına karşı dayatmak için kullandı. Bunun dolaysız sonuçlar sağlamadığı bir gerçektir; bu aşamada, ne Fransa ne de Britanya hükümetleri Piemonte'yi desteklemeye hazırды. Ne ki, Cavour'un bağlantıları, gelecek için fırsatlar sağlamaları açısından gayet önemliydi. 1858 itibarıyla Fransız ve Piemonte siyasaları açıkça yakın-samaya başladılar; bu, kısmen, Cavour'un ısrarlı diplomasisinin ve de kısmen III. Napoléon'un artan ilericiliğinin sonucuydu. Napoléon, bu andan itibaren, Kırım Savaşı'nın Avusturya'yı etkin bir şekilde tecrit etmiş olduğunun ve Avrupa'daki sınır değişimlerine karşı Viyana Uzlaşması'nın dayattığı psikolojik engelleri ortadan kaldırdığının farkına vardı. Bu, ani ve sonuç verecek bir askeri hareket için ideal zamandı ve tabii ki savaşı başlatma ayıbının da Avusturya'nın üzerine kalmasını sağlayacaktı. Böylece, III. Napoléon, Plombières Paktı ile Fransa'yı Kırım sonrasındaki ilk mücadeleye soktu.

Ne ki, yeni revizyonistlerin en tutarlı ve etkili olanı, 1862 sonrasında Prusya başbakanı olan Bismarck idi. Almanya için Viyana formülasyonunu—Avusturya başkanlığındaki gevşek bir konfederasyonu—reddetti ve bunun yerine yayılmacı bir Prusya siyasası izledi. Onun *Realpolitik* ve "alternatifler stratejisiyle" (Bkz. 10. Böl.) uyumlu olan, uluslararası ilişkilerin 1860'larda içinde bulunduğu anarşik durumdan becerikli bir biçimde yararlandı. Kırım Savaşı'nın ardında bıraktığı kalıtı nasıl istismar ettiğine dair üç örnek verilebilir. İlk olarak, Avusturya'nın zayıflığı ve tecrit olmuşluğu meselesi üzerine eğildi ve sonunda Sadova (1866) zaferi aracılığıyla Prusya'nın Olmütz utancını telafi etti. İkinci olarak, Paris Antlaşması'nın Karadeniz'le ilgili uygunsuz maddelerini yürürlükten kaldırıp Prusya'nın diplomatik desteğini sağlama yoluyla, Alman birliğinin en kritik döneminde Rusya'nın tarafsız kalmasını garanti etti. Üçüncü olarak, 1856 itibarıyla güçlerin eski dengesini bulmasının iyice küstahlaştırdığı, fakat 1860'lar itibarıyla siyasalarının sakınımdan ve doğru dürüst bir bakış açısından yoksun olduğunu gösteren III. Napoléon'un yaptığı diplomatik gafları kullandı. Fransa-Prusya Savaşı (1870-71), Napoléon'un 1856'da elde ettiği tüm avantajları ortadan kaldırdı ve Kırım Savaşı'nın uzun vadede kârlı çıkan mirasçısının Fransa değil Prusya olduğunu gösterdi.

Bu, kısmen, 1856 sonrasındaki uluslararası ilişkilerin içinde bulunduğu durum nedeniyle böyleydi; ortam, Fransa'dan daha çok Prusya'ya uygun bir araç gibi görünen, özel amaçlarla girilmiş kısa bir savaş için gayet elverişli durumdaydı. Tüm zararları ve verdirdiği kayıplarıyla Kırım Savaşı, Viyana Uzlaşması'nı hazırlayanların, büyük güçler arasındaki herhangi bir çelişkinin kaçınılmaz olarak genel bir Avrupa Savaşını da beraberinde getireceğine dair korkularını gayet başarılı bir şekilde yereliğe hapsetmiş ve bu türden tedirginliklerin anlamsız olduğunu ortaya koymuştu. Bu yüzden, kimi hükümetler, savaş durumunu diplomasinin başarısızlığı için bir cezalandırmadan ziyade nihai diplomatik başarıyı temin eden bir araç olarak görmeye başladılar; Clausewitz'in ünlü hükmü, savaşın, diplomasinin başka araçlarla sürdürülmesi demek olduğu ve 1850'ler ile 1860'ların onsekizinci yüzyılın ortalarından beri savaşa baş vurulabilecek en uygun dönem olduğunun doğrulanmış olduğu yönündeydi. Ne ki, bu yaklaşım, en güçlü sanayi temeline sahip olmasının yanında askeri yetkinlik için en büyük potansiyele de sahip olan devlet için geçerliydi. Böylece, bu durum Bismarck'ın yolunu açtı, çünkü Prusya'nın iktisadi gelişmesi Avrupa'daki en hızlı gelişmeydi ve 1860'lar itibarıyla sanayi altyapısı da Britanya'ninkinden sonra ikinciydi. Prusya, ayrıca, saldırılarını haklı çıkarabileceği gerekçelere de sahipti. 1848 devrimlerinin arkasındaki motivasyonlardan biri olan Alman Birliği'nin tamamlanması, artık, insanların hanedanları ikna etmek için bir aracı olmasından ziyade, hanedanlar tarafından tebaalarından yana bir slogan olarak kullanılabilirdi. Bu anlamda, Kırım Savaşı, 1848 devrimlerinin tehlikesini savuşturan dönüşümü olası kıldı.

*

* *

Daha geniş bir bakış açısından, Kırım Savaşı, J. A. S. Grenville'nin de belirttiği gibi, "Avrupa tarihinde bir dönüm noktasını"³ teşkil eder. Fakat aynı şey, Kırım Savaşı'nın çatışmaların geliştiği bölge olan Balkanlar ve Yakın Doğu üzerindeki etkisi için söylenemez.

Paris Antlaşması, Osmanlı İmparatorluğu ve onun Avrupa'nın geri kalanı ile ilişkilerini etkileyen iki ana soruna bir çözüm getirme amacıyla tasarlanmıştı. Birincisi, Rusya'nın Karadeniz üzerindeki kontrolü ele geçirmek ve Doğu Akdeniz'e donanmasını serbest bir şekilde geçebilmek için yaptığı dış baskılar ve girişimlerdi. Bu yüzden, Paris Antlaşması, kesin sınırlamalar dayattı. Rus kara sınırı Bessarabia'ya kadar geri

çekilirken, XI. madde “Karadeniz tarafsızlaştırılmıştır” gerçeğini ilan ediyordu. Sonuç olarak, XIII. maddeye göre, “Kıyılarda deniz üslerinin ve askeri tersanelerin kurulması ve muhafaza edilmesi gereksiz ve amaçsız hale gelmişti.” İkinci sorun, iç huzursuzluk ve toptan dağılma tehlikesiydi. Britanya ve Fransa delegasyonları, bu sorunlu durumla, Balkanlardaki halkları tatmin etmek üzere tasarlanmış geniş çaplı iç reformlar aracılığıyla baş edilebileceği kanısındaydılar. Bundan dolayı, IX. madde, Sultanın “imparatorluğunun sınırları içindeki Hristiyan tebaasına” karşı “cömert niyetlerini” onaylarken, XXI., XXII., XXIII., XXXVIII. ve XXIX. maddeler, “Yüce Tahtın” egemenliği altında olmalarına rağmen, Moldavya, Eflak ve Sırbistan’a daha büyük bir özerklik tanıyordu.

Ne ki, bu çözümler, uzun vadede Paris Antlaşması’nın sağladığı uzlaşmanın yanıltıcı olduğunu gösterdi. Rusya üzerindeki kısıtlamalar yürürlüğe konulamadı; II. Alexander 1870’te Karadeniz maddelerini tersine çevirme konusunda başarıya ulaşmışken, yeniden yapılandırılmış orduları, 1877 itibarıyla, –Avrupa’da bir rol oynayacak kadar değilse de– Osmanlı ordusunu alt edebilecek derecede güçlenmişti. Osmanlı İmparatorluğu içindeki reform beklentileri de suya düşmüştü. Sultan Abdülaziz (1871–76), imparatorluğunun, Rus yayılmasına karşı korunmasının diğer güçler için hayati öneme sahip bir stratejik etmen olduğu ve bu yüzden de gelecekteki yardımların tebaasının özgürleşmesindeki ilerlemeyi dayanak alarak yapılamayacağı kanısındaydı. Bu yüzden, hiçbir şey yapmamak için çok güçlü nedenlerinin bulunduğunu düşünüyordu. Moldavya ve Eflak, 1862’de kötü Osmanlı yönetiminden çıkıp Romanya’nın özerk devletleri olarak yeniden yapılandırıldıklarında büyük oranda kendilerini kurtardılar. Ne ki, imparatorluğun diğer bölgeleri kötü yönetime ve ihmal edilmişliğe maruz kalmaya devam etti. Hoşnutsuzluk 1875 ve 1876 arasında Bosna, Hersek, Sırbistan ve Karadağ’daki bir dizi ayaklanmayla sınıra ulaşmışken, Bulgaristan’daki Türk zalimliği rejimin hâlâ zulme açık olduğunu gözler önüne serdi. Paris Antlaşması, 1877 İstanbul Konferansı’nda büyük güçlerin önüne, Sultan II. Abdülhamit’e baskı yapma girişimlerinde bile engel çıkardı. Reformların hayata geçirilmesinin teminatı için uluslararası bir komisyonu reddederken sultanın dayanak noktası da IX. maddeydi. Bu maddede, taraf güçlerin, “ister birlikte ister ayrı ayrı olsun, sultan hazretlerinin tebaası ile arasındaki ilişkilere ve imparatorluğun iç yönetimine müdahale etme” hakkına sahip olmadığı açıkça belirtiliyordu. Bu çıkmaz, Rusya’nın Osmanlı İmparatorluğu’na karşı tek taraflı harekete geçmesiyle iyice çoğaldı ve 1878’de-

ki Berlin Konferansı, tıpkı Paris Konferansı gibi, bir dizi geçici çözüm getirdi.

1856–1914 dönemi boyunca, Doğu Sorunu, tüm uzlaşmaların dışındaydı. 1865 ve 1871 arasında Orta Avrupa'da gerçekleşen ani değişikliklerin yanında pek de önemli görülmedi. Ne ki, 1871 itibarıyla bu değişimler kendi yollarını çizmişti. Bu süreçte, III. Napoléon devrilmiş, Cavour ölmüş ve Bismarck da artık emellerine savaş yerine diplomasi yoluyla ulaşma arayışı içine girmişti. Tam da bu aşamada Doğu Sorunu sürekli yıpratıcı bir etmene dönüştü, zira Avusturya, Macaristan ve Rusya arasındaki ilişkileri alevlendirmiş ve Avrupa barışını, Osmanlı–Rus Savaşı (1877), Bulgar Krizi (1885–7), Balkan Savaşları (1912–13) ve Saraybosna suikastı gibi olaylarla büyük oranda tehlikeye atmıştı.

NOTLAR

- 1) Bkz. A. J. P. TAYLOR: *The Struggle for mastery in Europe 1848–1948*, Böl. IV.
- 2) R. C. BINKLEY: *Realism and Nationalism 1851–1971*, Böl. 8.
- 3) J. A. S. GRENVILLE: *Europe Reshaped 1848–1878*, Böl. XI.

Cavour, Garibaldi ve İtalya'nın Birleşmesi

Son birkaç yüzyıldır, İtalya, Avrupa'nın birleşme olasılığı en az bölümü olarak görülmüştü ve bundan dolayı da, Metternich'in onun sadece bir "coğrafi ifade" olduğuna dair gözlemini haklı çıkarır bir durumdaydı. Ne ki, tüm bölgelerde yabancıların hâkimiyetine veya yerel baskılara karşı başkaldırma eğilimine eşlik eden ve alttan alta gelişmekte olan milliyetçi düşünce akımları vardı. Aynı zamanda, Gioberti'nin federal birleşme ve Mazzini'nin üniter cumhuriyetçilik tasarılarını kapsayan kuramsal birleşme taslakları da vardı. 1848 devrimlerinin başarısızlığı gösterdi ki, işgalcilerin kovulması ve siyasal birimlerin sayısının azaltılması, kusursuz bir diplomatik ve askeri yeterlilik de gerektiriyordu.

Bu özelliklere, diğerlerinin başarısız olduğu yerde başarıya ulaşmış olan Kont Camillo di Cavour (1810–61) ve Giuseppe Garibaldi (1807–82) sahipti. Bu derecede farklı iki devlet adamının hayal edilmesi bile zor olacaktır. Cavour bir aristokratken, Garibaldi bir deniz tacirinin oğluydu. Cavour 1850'lerde siyasetçi olmadan önce çiftçilik ve gazetecilik yapmıştı. İktisadi ve siyasi kuram ve kurumlar hakkında derin bir

bilgiye sahipti. Garibaldi, kariyerinin ilk dönemini ticaret donanmasında geçirdi. 1834'te Piemonte'den alelacele geri çekilmesinden sonra, 1848'de İtalya'ya geri dönmesinden önce tüm dikkatini Güney Amerika'daki gerilla savaşı üzerinde yoğunlaştırdı. Düşük eğitim seviyesi ve kuramsal bilgiye pek az değer atfetmesi nedeniyle, bir siyasetçiden ziyade askeri bir liderdi.

Bu bölüm, Cavour ve Garibaldi'nin görüşleri ve etkinlikleri arasındaki üç ana farkı dikkatle inceleyecektir: "İtalya" fikirleri, iktidarlarının ve nüfuzlarının temeli ve İtalyan Birliği'ne sağladıkları pratik katkıları.

*

* *

1860'ta kurulan İtalya Krallığı, ne Cavour'un ne de Garibaldi'nin asıl tasavvurlarına uyuyordu. Gerçekte, ikisi de, başlangıçtaki "İtalya" fikirlerinde değişiklik yapmayı ve kimi konular hakkında –Cavour için İtalya sınırlarının coğrafi boyutu ve Garibaldi için İtalya'nın siyasal yapısının türü üzerinde– uzlaşmaya varmayı gerekli gördüler.

1850'ler boyunca, Cavour, tüm yarımadanın birleşmesini ne mümkün ne de arzu edilir bir şey olarak görüyordu; bu yüzden, "*Tek bir İtalya* bizim amacımız olmalıdır"¹ görüşünü savunan ve halihazırda Piemonte, Sardinya, Lombardiya, Venedik, Parma, Modena, Toscana, Papalık Devletleri ve Napoli'yi birleştirmeyi uman Garibaldi ile kökten bir şekilde çelişiyordu. Bu, onun her yerde savaşılmaya hazır Garibaldi tasavvurunun kapsamından kaynaklanıyordu; 1848 ve 1849'da Lombardiya'da Avusturyalılara karşı, 1849'da Roma'da Fransızlara karşı ve 1860'ta Sicilya ve Napoli'de Bourbon yönetimine karşı savaşıyordu. Ne ki, Cavour sadece Lombardiya ve Venedik'i kapsayan genişletilmiş bir Piemonte'yi gözünün önüne getiriyordu. En hırslı haliyle, onun tasarısı bir İtalyan Konfederasyonu'ndan yanaydı; bu, Vittorio Emmanuele'ye gönderdiği, 1858'de III. Napoléon ile oluşturulan gizli Plombières Paketi'nin içeriğini açıkladığı gizli bir muhtıradan açıkça belirtilmişti. Cavour'un uyarısından tamamen haberdar olan Mazzini, onu "İtalya'nın birleşmesinin nasıl engelleneceğini efendilerine öğreten zorunlu kurtarıcı"² olarak tanımlıyordu. Gerçekten de Cavour, İtalyan ulusunun gelişmesini Almanya'nın gevşek konfederasyonu ile ulaşmış olduğuna benzer bir aşamada durdurmaya niyetliymiş gibi görünüyordu.

1859 ve 1860 arasında Cavour art arda gelen olaylar karşısında diremedi ve daha önceki önerilerinde değişiklikler yapmaya mecbur kaldı.

Topyekün birleşmeye karşı duyduğu hoşnutsuzluk, büyük oranda, bunu kendilerine nihai amaç edinmiş olan radikal cumhuriyetçilere duyduğu nefretten kaynaklanıyordu. Ne ki, III. Napoléon, Avusturya ile arasındaki savaştan Fransa'yı 1859'da vakitsiz bir şekilde Villafranca Antlaşması ile geri çektiği anda, Cavour kendisini "devrimci ve komplocu" olma tehdidinden kurtarmak için başbakanlıktan istifa etti. Birkaç ay içinde yeniden göreve çağrılana dek, Cavour kendisini Ricasoli, Farini ve Azeglio'nun Villafranca uzlaşmasını hiçe sayarak Toscana, Modena ve Romagna'nın Piemonte'ye dahil edilmesi için kitlesel destek oluşturmaya yönelik faaliyetlerini onaylar ve onlara bel bağlar vaziyette bulundu. Bu sefer daha da genişlemiş bir Kuzey İtalya krallığına bir defa daha atanmış bir başbakan olarak Cavour, kendisini yeniden değişimin itkisine kaptırdı. Garibaldi ve "Binler"'in Sicilya ile Napoli'deki faaliyetleri ve onların Orta İtalya'daki Papalık devletlerine yönelttikleri tehdit konusunda ciddi biçimde kaygılıydı. Garibaldi'ye karşı çıkmanın, Piemonte de dahil her yerde İtalyan yurtseverlerinin gazabına uğrayacağını farkına vardı. Bu durumda tepkisiz kalmak Garibaldi'nin güneyde rakip bir devlet kurabilmesine imkân verebilir veya en iyimser ihtimalle onun İtalya'yı birleştirme planlarına itibar sağlayabilirdi. Cavour bu ihtimali ters ve dikbaşı buluyordu, çünkü ona göre "Kral, İtalya tacını Garibaldi'nin elinden kabul edemezdi."³ Bu ikileme tek çare, diplomatik ve askeri yollardan harekete geçmekti: Papalık devletlerini istila etmeli ve Garibaldi'ye karşı, onu güneyde elinde tuttuğu bölgelerden vazgeçmeye mecbur bırakacak denli üstünlük sağlamalıydı. Nihai sonuç, tüm yarım-ısladı içine alan bir krallık olacaktı böylece.

Bu yüzden, Cavour'un İtalya'nın boyutları konusundaki fikirlerinin geçirdiği büyük değişime karşılık, Garibaldi'nin en iyi hükümet biçimine yönelik görüşleri de değişmişti. Garibaldi, aslında, Mazzini'nin "Bizim İtalyan geleneğimiz, temelde cumhuriyetçidir"⁴ şeklindeki anlayışını benimsemişti. Diğer yandan, Cavour, cumhuriyetçiliğe, radikalizmin tehlikeli bir biçimi olduğu gerekçesi ile karşı çıkıyor ve onun bakış açısına göre "özgürlük ile düzeni bir araya getirebilir tek yönetim biçimi"⁵ olan anayasal monarşiden başka bir şeyi dikkate almayı reddediyordu. Bu sefer değişiklik Garibaldi tarafından yapıldı. 1855 gibi erken bir tarihte, asıl önceliğin birleşmeye tanınması ve İtalya'daki tüm unsurların "aralarında en güçlü kimse, ona katılması ve onunla bütünleşmesi gerektiği"¹ yönünde bir belirlenimde bulundu. 1857'de Ulusal Cemiyet'in kuruluşunu ve çoğu cumhuriyetçinin Piemonte kralının önderliği üzerinde karar kılmalarını memnunlukla karşıladı. Artık onun sloganı şu olmuştu: "İtalya

ve Vittorio Emmanuele'nin ayrılmazlığını savunan programımıza katılın."⁶ Aynı zamanda, kralla arasındaki, 1860'ta ona "ömür boyu sizin gerçek dostunuzum"⁷ diyebilecek kadar uyumlu olan kişisel ilişkilerini sürdürdü.

Kaçınılmaz bir şekilde, Cavour ve Garibaldi'nin ikisi de planlarını değiştirmelerinin kolay olmayacağını farkındaydılar. Cavour 1861'de aniden ve beklenmedik bir şekilde, İtalya Krallığı birkaç ayını bile dolduramadan öldü; fakat ölmeden önce, büyük oranda Napoli ve Papalık devletlerinin son anda katılmalarının neden olduğu yeni ulusun yerel yönetim şekli konusundaki ciddi sorunlarla karşı karşıya gelmişti bile. Bu yüzden, eğer ölmemiş olsaydı, Garibaldi tarafından Kuzey İtalya'daki krallığı İtalya Krallığı'na doğru genişletmeye mecbur bırakılmaktan dolayı pişmanlık duyacaktı. Garibaldi, kendi payına, Napoli'den vazgeçişini hoşnutsuzlukla anıyordu:

Bourbon'u def ettik ve şimdi de sarıldık bir başkasına,
Bir ölüyü indirip onun hasta kardeşini oturttuk tahta.⁸

Gerçekten de, Garibaldi, İtalya Krallığı'nın 1870'lerde yozlaştığından, geri kaldığından ve birlik içinde olmadığından şikâyet edecek kadar ileri gitti. Bu yüzden, hayatının sonlarına doğru, gençliğindeki ateşli cumhuriyetçiliğine geri döndü ve 1872'de şunu ilan etti: "Cumhuriyetin en çok arzu edilen, şiddet veya hileye tahammülü olmayan ve de dürüst insanlar için en iyi yönetim biçimi olduğuna inandığımdan dolayı, ben bir cumhuriyetçiyim."⁹

*

* *

Belki de, Cavour ve Garibaldi arasındaki en büyük aykırılık, iktidarlarının ana dayanağında ve otorite kavramlarında yatmaktaydı. Cavour, kitlesel katılıma karşı duyduğu derin kuşkuyla birlikte bir parlamenterdi. Öte yandan, Garibaldi, doğrudan kitlelerin desteğine baş vurmaya hazır bir popülistti. Cavour devrime ve radikalizme karşıydı ve Guizot ile Fransız Orléans Monarşisi'nin (1830-48) felsefesine benzer bir muhafazakâr-liberal tutum takındı. Garibaldi ise, kendisini birinci Fransız Devrimi'nin ideolojik takipçisi olarak gören, ondokuzuncu yüzyılın en büyük radikallerinden biriydi.

Siyasal kariyerini şekillendirdikleri için, Cavour'un parlamenter kurumlara karşı büyük bir inanç beslemiş olması hiç de şaşırtıcı değildir.

a) 1848'den önce İtalya

- Avusturya Imp. Eyaletleri
- Habsburg Ailesi Yönetimi
- Pimonte/Sardinya Krallığı
- İki Sicilya Krallığı (Napoli)

(Lucca 1847'de birlikten çıktı)

b) Birliğin evreleri

- 1858'de Sardinya Krallığı (Savoy ve Nice)
- 1859'daki fetihden sonra Sardinya'ya katıldı
- 1860'daki oylamadan sonra Sardinya'ya katıldı
- Garibaldi'nin fethinden sonra 1860'da Sardinya'ya katıldı
- Garibaldi'nin rotası 1860
- 1860'da Sardinya tarafından fethedildi
- 1866'da İtalya Krallığına katıldı
- 1870'de İtalya Krallığına katıldı
- Nice ve Savoy (1860'da Fransa'ya verildi)

1848'de Piemonte Meclisi'ne seçildi ve hızlı bir biçimde Deniz ve Ticaret Bakanlığı (1850), ardından da Başbakanlık (1852) makamlarına getirildi. İktidarını ve etkisini, karmaşık parlamento manevralarına borçluydu. Örneğin, 1852'de Başbakan Azeglio'nun düşüşünü, *connubio* olarak bilinen merkezci bir blok oluşturarak sağladı ve becerikli bir biçimde, hayatının geri kalanı boyunca kendisini destekleyen bir çoğunluğu daimi kıldı. Siyasi muhalifleri ile meşgul olurken, inisiyatifi ele almak için iktidarını tam anlamıyla kullandı ve bu parlamenter *Realpolitik*, ona, Gattina'nın (kıdemsiz bir parlamento üyesi) gönülsüz de olsa hayranlık dolu takdirini kazandırdı: "Kont Cavour, Sir Robert Peel ve Machiaveli'nin bir melezidir."¹⁰

Garibaldi de siyaseti 1847'den önce Uruguay'da, 1849'da Roma'da ve 1860'tan itibaren Torino'da tecrübe etmişti. İtalyan parlamentosunda Garibaldi, Cavour ile meşhur bir münasebetten dolayı çatıştı ve ona yenildi: Cavour, Garibaldi'nin onun son zamanlardaki savaş idaresini kötülemesine karşılık çoğunluğun kendi tarafını tutmasını sağladı. İkisi de hitabet güçlerinde tuhaf bir karşıtlık sergilediler. Gattina, Cavour'un bir İngiliz parlamenter gibi konuştuğunu gözlemledi; tezleri gerekçelendirilmişti, fakat konuşması özellikle etkileyici değildi. Garibaldi ise, tam tersine, tüm Avrupa'da bilinen bir sese sahipti ve duyguları harekete geçiren doğaçlanmış bir nutuk çekmekte üstüne yoktu. Bu yüzden, parlamenter tartışmaları kısır ve sıkıcı buluyor ve genelde kitlelerle doğrudan teması yeğliyordu, bu yüzden halk arasında da *il padre dell'Italia** diye bilinirdi. Bakanlık makamına dair hiçbir özlemi yoktu ve sık sık parlamenter egemenliği sorguluyordu. Belki de İtalya için en iyisi diktatörlüktür önerisinde bulunabilecek kadar ileri gitmişti.

Bu, aslen, Cavour ve Garibaldi arasındaki en büyük anlaşmazlık konusuydu. Cavour, ister kitlesel veya monarşik isterse de devrimci veya gerici olsun, diktatörlük fikrine beslediği düşmanlıkta ödün vermez bir tavra sahipti. Dahası, Cavour, "Parlamento, mutlakiyetçi bir hükümdar için imkânsız olan her şeyi benim yapabilmemi sağlıyor,"¹¹ diye dile getirdiği gerçeğin de gayet farkındaydı. Cavour, Garibaldi'nin diktatörlüğe tutkunluğunu tehditkâr ve korkutucu buluyordu; Garibaldi'nin bu güçle Güney İtalya'da yapabilecekleri, Cavour'un takip eden kısımda anlatılacak olağandışı önlemleri 1860'ta almasına neden oldu. Ne ki, Cavour'un, Garibaldi'nin dürtülerini kimi zamanlar yanlış anlamış olduğu savunulabilir; Garibaldi'yi cezbeden, iktidarın kendisinden ziyade,

* (İt.) İtalya'nın babası. (ç.n.)

İktidarı insanların iyiliği için doğrudan faaliyete geçme aracı olarak görmesi idi ve bu suretle parlamentarizmin içselleşmiş kusuru olarak gördüğü ketlenme ve gecikmeyi ortadan kaldıracaktı. Eski Roma anayasal düzenine geri dönmeyi savunuyordu, bu sayede bir tek lider acil durumlarda toptan otoriteye el koyabilecekti. Bunu İtalya'nın içine düştüğü üç duruma çözüm olarak geliştirmişti. Birincisi 1849'da Roma'daydı, fakat yolu Mazzini tarafından kesildi. İkincisi, 1860'ta Sicilya ve Napoli ele geçirildikten sonra, Garibaldi'nin Bourbon yönetimini söküp attığı ve bunu takiben kararname yolu ile hüküm sürdüğü zamanlara denk geliyordu; Crispi'ye göre, bu kararnameler döneminde yönetim, "zorla değil, sevgi ile"¹² işledi. Bundan birkaç ay önce, Vittorio Emmanuele'yi İtalyan Birliği'nin tamamlanması için daha faal önlemler alma konusunda sıkıştırmıştı: "Efendim, İtalya'nın seçimlere ve özgürlüğe değil savaşa ihtiyacı var; diktatörlüğe ihtiyacı var da diyebiliriz,"¹³ demişti. Vittorio Emmanuele bu ihtimale karşı pek isteksiz değildi, ama hiçbir şey gerçekleşmedi. Cavour, 1855'te parlamentoyu zayıflatmak için temelsiz bir kraliyet girişiyle çoktan yan çizmişti bile ve onun idaredeki konumu sarsılmazdı.

Böylece, İtalya'nın parlamenter kurumları, halkla iletişimi dolaylı ve sınırlı olan bir muhafazakâr tarafından, kişisel cazibesi ve popülerliği su götürmez bir radikale karşı destekleniyordu. Nihai olarak, geleneksel yasama denetimi ve dengesi kavramı, kitlelerin prangalanmamış bir yürütme tarafından kişileştirilmesi talebine baskın çıktı.

*

* *

Pratik olarak, Cavour ve Garibaldi'nin İtalya'nın birleşmesine katkıları neydi?

Cavour'un rolü tamamen diplomatikti ve temel amacı Avusturyalıların Kuzey İtalya'dan çıkarılması sayesinde Piemonte için daha fazla toprağın teminat altına alınmasıydı. Sıklıkla karşılaştırıldığı Bismarck gibi, hedeflerini gerçekleştirme konusunda anlaşılmasaz bir yeteneğe sahipti, hatta dolambaçlı bir yola baş vurulması ve duruma göre esnek davranılması gerekse bile. Bu nedenle, kuzeni de la Rive, onu, "sazlık rengine boyanmış bir demir parmaklık"¹⁰ diye tanımlıyordu. Diplomasi sanatında o kadar deneyimliydi ki, Mazzini ona "Machiavelli'nin soluk hayaleti"¹⁴ diyordu. Buna iki örnek verilebilir. Birincisi, 1859'da Avusturya ile savaşın kışkırtılmasıydı. Eğer Avusturya Kuzey İtalya'dan çıkarılacaksa, Fransa yardımının esas olduğunu bilecek kadar gerçekçiydi Cavour. III. Napo-

léon, kendi sözleriyle, “İtalya için bir şeyler yapmaya” çok istekliydi, fakat Avusturya’nın saldırgan taraf olarak görülmesini istiyordu doğal olarak. Sonuç olarak, 1858’de, Fransa’nın yardımı için Avusturya’nın saldırısını şart koşan gizli Plombières Paktı Fransa ve Piemonte arasında imzalandı. Cavour kendisini savaş hazırlıklarına ve Avusturya’yı ultimatom vermeye itecek bir tezgâh kurmaya adanmıştı; jübilesinde, çapraşık bir metaforla, “Avusturya’yı hep tek bir çıkışı olan bir kumpas içinde tutmuştuk ve hiçbir seferinde büyük bir topu patlatmadan dışarı çıkamıyorduk,” demişti. Cavour’un diplomasi sanatının ikinci örneği, 1860’ta Papalık devletlerini işgal ediyordu. Gerekçesi su götürmez biçimde Garibaldi’nin Roma üzerine yürümesini önlemek olmasına rağmen, Cavour, kendisini mazur göstermenin daha çekici bir yolunu buldu. Marches halkı, Papa’nın tuttuğu yabancı birliklerin “acımasız baskılarına” karşı isyan etmek ve himayesini istemek üzere Piemonte’ye baş vurmak için gizlice yüreklendirildi. Papalık, Piemonte tarafından yabancı birliklerin geri çekilmesi için verilen ultimatomla karşılık veremediği zaman, Cavour tüm bölgeyi işgal etmesi için bir ordu yolladı (Roma ve ona komşu olan Papalık toprakları hariç tutuldu bu işgalde). Bir tarihte yaptığı samimi bir gözlem, olayların bu gidiş sırasına tam da uyuyordu: “Eğer ülkemiz için yaptığımızı kendimiz için de yaparsak, ne kadar alçağız demektir!”²

Garibaldi’nin de kimi dış meseleler konusunda deneyimleri olmuştuk ve İtalya’nın bütünleşmesi konusunda önde gelen devlet adamlarının moral desteğini kazanmaya yönelik özel bir yeteneği vardı, ama Cavour’u başarılı kılan kalpsizlik onun hamurunda yoktu. Oliphant, 1860’ta onun için, “Çok sevimli, masum ve dürüst yaradılışlı birinci sınıf bir gerilla lideri, ama mecliste bir çocuk,”¹⁵ demişti. Gerçekte bir asker olarak güçlüydü. 1848 ve 1859’da Kuzey Lombardiya’da Piemonte’nin düzenli ordularından çok daha büyük başarılar elde ederek Avusturyalıları bezdirdi ve Güney Amerika’daki uzun sürgünde öğrendiği ve mükemmelleştirdiği gerilla savaşı tekniklerini İtalya’ya getirdi. Bourbonlara karşı Sicilya ve Napoli’deki seferleri (1860) özellikle önemliydi. Bu seferler, birleşme planlarının tüm yarımadaı kapsayacak şekilde genişletilmesini sağladı ve İtalyanları, ulusal birliği sadece Cavour’un dış yardımları manipüle etmesiyle mümkün kılmak ayıbından kurtardı. Garibaldi, Avrupa’nın geri kalanına, İtalyanların disiplinli ordulara karşı yaptığı kitlesel seferleri uzun zaman sürdürebileceğini gösterdi.

Geçmiş göz önüne alındığında tamamlayıcı roller olarak görünen şeyler, zamanla aşırı derecede karşıt bir hal alabiliyordu. 1860’lar itibarıyla tüm devlet adamları birbirlerine karşı çok ciddi bir güvensizlik taşıyor-

lardı. Cavour, Garibaldi için, "O talihin bir eri ve görünüşündeki alınganlığın altında bir vahşinin etkileyici yüzü yatar,"¹⁶ derken, Garibaldi de Cavour'u "aşâğılık bir entrikacı" olarak tanımlıyordu. Cavour'un Garibaldi'ye karşı olan tavrı, en iyi, Binler'in Sicilya ve Napoli'yi ele geçirmeleri karşısında izlediği siyasa ile gösterilebilir. Fransa ve diğer güçlerle yaşanması muhtemel yeni diplomatik sorunlardan dolayı, sefere çıkılmasına kökten biçimde karşıydı. Yine de engelleyici bir etkisi olamadı; çünkü Garibaldi, İtalya'nın diğer bölgelerinde olduğu gibi Piemonte'de de aşırı derecede popülerdi. Sonuç olarak, Binler'in Piemonte'den yelken açmasına izin verdi, fakat seçme haklarını da açık bıraktı. Özel olarak şu izlenimi edinmişti: "Eğer isyan başarısız olursa, tek söz etmeyiz; eğer başarılı olursa, düzen ve otorite adına müdahale etmeliyiz."¹⁷ Ne ki, geçici diktatörlüğünü ilan etmeyi ve bu diktatörlüğü Napoli anakarasını işgal etmek için dayanak olarak kullanmayı tercih eden Garibaldi, Sicilya'yı Piemonte'ye teslim etmeye karşı isteksiz olduğunu gösterdi. Şimdi Cavour, Garibaldi'nin bütün Güney İtalya'yı ele geçirmesinin "İtalyan hareketinin ulusçu ve monarşik karakterini"¹⁷ tehdit edeceği konusunda ciddi bir biçimde kaygılanıyordu. Bu yüzden, Cavour, benzer biçimde, Garibaldi'den önce Bourbonları devirmek için komplolar hazırlamaya girişti. Ne ki, Garibaldi'nin Messina Boğazı'ndan Napoli kentine hızla ulaşması Cavour'u şaşkına çevirdi ve tüm çabalarını boşa çıkardı. Neyse ki, Garibaldi Kasım itibarıyla tüm fetihlerini Vittorio Emmanuele'ye devretmeye hazırды ve bu da Cavour'un korkularını yatıştırdı.

Tüm bu olanlar Garibaldi'yi canından bezdirdi ve ardından geciktirme taktiklerinden dolayı Cavour'a saldırdı: "Biz Cenevre'den ayrıldıktan sonra, Napoli'ye ulaşana kadar akla gelecek her türlü engel çıkarıldı yolumuza,"¹⁸ diye yakınıyordu. Ne ki, tüm başarılarına, Cavour'u dikkate almayarak ve Vittorio Emmanuele'nin iyi niyetine ve desteğine güvenerek ulaştı. Böylece, La Farina, Binler'i anakarayı boydan boya geçmekten vazgeçirmek için Cavour tarafından Sicilya'ya gönderildiği zaman, Garibaldi onu anında sınırđışı etti. Yarımadanın güneyinin İtalya'ya sadece kendi çabaları ile katılması için kararlı olan Garibaldi, 1860'taki seferi boyunca Cavour ile uzlaşmayı reddetti. Bu, Cavour'un nefret ettiği kadar yanlış da anladığı bir kibirdi; Garibaldi aslen Vittorio Emmanuele'nin otoritesinin genişlemesi için çalışıyordu, Cavour'un korktuğı gibi Mazzini'nin cumhuriyetçiliğinin hayata geçirilmesi için değil.

Vittorio Emmanuele'nin selefi Charles Albert, zamanında *Italia fara da sé* (İtalya başının çaresine bakacaktır) inancına sahip çıkmıştı. Cavour her zaman bu görüşün uygunsuz olduğu önkabulüyle çalışıp çabaladı ve bu yüzden de yabancıların kovulması için dış yardım sağladı kendisine. Ne ki, birleşme sürecini, ilk baştaki genişletilmiş bir Piemonte tasarısından çok daha ileriye götüren de Garibaldi oldu. Bu bağlamda, İtalya'nın kendi kendisini *tamamladığı* iddia edilebilir.

NOTLAR

- 1) D. MACK SMITH (der.): *Great Lives Observed; Garibaldi*, Kısım 3.
- 2) A. J. GRANT ve H. TEMPERLEY: *Europe in the Nineteenth and Twentieth Centuries*, Böl. XVI.
- 3) *New Cambridge Modern History*, Cilt X, Böl. XXI.
- 4) D. BEALES: *The Risorgimento and the Unification of Italy*, Belge 8.
- 5) D. MACK SMITH (der.): *Italy*, Böl. 4.
- 6) G. M. TREVELYAN: *Garibaldi and the Thousand*.
- 7) D. MACK SMITH (der.): *The Making of Italy 1760–1870*, Kısım 18.
- 8) D. MACK SMITH (der.): *Great Lives Observed; Garibaldi*, Kısım 14
- 9) A.g.y., Kısım 1.
- 10) D. MACK SMITH (der.): *The Making of Italy 1760–1870*, Kısım 9.
- 11) A.g.y., "Cavour to Comtesse Circourt", 29 Aralık 1860.
- 12) D. MACK SMITH (der.): *Victor Emmanuel, Cavour and Risorgimento*, Böl. 10.
- 13) J. RIDLEY: *Garibaldi*, Böl. 27.
- 14) D. MACK SMITH (der.): *The Making of Italy 1760–1870*, Kısım 12.
- 15) J. RIDLEY: A.g.y., Böl. 30.
- 16) D. MACK SMITH (der.): *Great Lives Observed; Garibaldi*, Kısım 11.
- 17) A. J. P. TAYLOR: *The Struggle for Mastery in Europe 1848–1918*, Böl. VI.
- 18) D. MACK SMITH (der.): *Great Lives Observed; Garibaldi*, Kısım 4.

Almanya'nın Birleşmesi

Prusya'nın yeni atanan başbakanı Otto von Bismarck, ilk olarak Prusya Bütçe Komisyonu *Landtag*'a hitaben bir söylev verdi. Delegeler, yakın-
larda von Roon tarafından sunulan, süvari ve piyade alaylarının sayısının
artırılmasına dair yeni Askeri Yasa Tasarısını şiddetle reddetmişlerdi.
Bismarck, onlara, eğer Prusya Almanya'nın meselelerinde baskın bir rol
oynayacaksa bunun askeri güvenlik tarafından alttan desteklenmesinin
gerekliliğini hatırlattı. Konuşmasını, "Almanya, Prusya'nın liberaliz-
miyle değil gücüyle ilgilidir (...) Günün sorunlarına tartışmalar ve çoğun-
luk kararları değil (...) kan ve demir çare olacaktır,"¹ diye bitirdi.

"Kan ve demir" sözleri, birleşik Almanya'nın nihai olarak yaratılması-
nın metodunu anlatmak için en çok kullanılan ifade olarak tarihe geçtiği
kadar söylencelere de girdi. İngiliz iktisatçı John Maynard Keynes'e kadar
bu böyleydi, ama o, Almanya'nın sadece diplomatik ve askeri etmenler
tarafından yaratıldığı yollu, uzun bir süre itibar gören bu kabullenmeye
karşı çıktı. Bunun yerine, Keynes, iktisadi ve sınai hazırlanma sürecinin
dikkate alınması gerektiğini savunuyordu, çünkü bunlar olmasaydı Al-

man ulusu sadece bir kabuktan ibaret olacaktı. Bu yüzden, “Alman İmparatorluğu, kan ve demirden ziyade, kömür ve demir aracılığıyla yaratıldı,” diyordu.

Bu bölümde, Almanya’nın birleşmesinde etkili olmuş iki faktöre – diplomatik-askeri ve iktisadi-sınai– görece ağırlık verilecektir. Aynı zamanda, başka bir tartışma da ele alınacaktır. 1871’de yükselen Alman İmparatorluğu modeli, başlangıçta Bismarck’ın kafasındaki modelin aynısı mıydı? Yoksa bu model bir dizi rastlantısal gelişmenin bir sonucu muydu?

*

* *

Birleşmeden önce, Almanya bir grup küçük devletten ve iki ana güçten –Avusturya ve Prusya’dan– oluşuyordu.

1806’dan önce küçük devletlerin sayısı iki yüzü geçiyordu, ama Kutsal Roma İmparatorluğu’nu yıkan ve yerine kendi Ren Konfederasyonu’nı koyan I. Napoléon, bu sayıyı altmışa indirdi. 1815’te bunlar Viyana Konferansı aracılığıyla Alman Konfederasyonu çatısı altında birleştirildiler. Ondokuzuncu yüzyılın ilk birkaç on yılı, bu küçük devletlerde milliyetçiliğin yükselmesi için hayati öneme sahipti. Napoléon’un sağladığı ana yasal birlik, yüzyıllardır her türlü birlikten uzak kalmış olan küçük devletçikleri ve bağımsız şehirleri ilk elden ortadan kaldırdı. İkinci olarak, Hannover, Mecklenburg, Bavyera, Baden, Württemberg, Saksonya ve diğer devletlerdeki Almanlar, Fransız idaresini kapı dışarı etmedeki ortak rollerinin bilincindeydi. Napoléon’un yeni başlayan milliyetçilikten ziyade, geleneksel güçler tarafından yenilgiye uğratılmış olması gerçekten hiçbir şeyi fark ettirmiyordu. Yurtseverlerin savaşı miti, Alman Romanizmi’nin güçlü biçimde desteklemiş olduğu ortak kültürel mirasla harmanlandı. Sonuç, ilk kez, liberaller, öğrenciler ve orta sınıfların geniş bir kesimi arasında güçlü bir entelektüel ve duygusal bağlılık çabası harlayan “Almanya” idi.

Almanya’nın diğer iki parçası Avusturya ve Prusya’nın, Konfederasyonun içinde ve dışında toprakları vardı. 1815 ve 1848 arasında bu iki güç her türlü Alman milliyetçiliği belirtisine, özellikle de liberal programların eşlik ettiklerine karşı ihtiyatla yaklaştılar, çünkü bu türden milliyetçi eğilimler onların geleneksel hanedanlık kurumlarını tehdit eder gibi görünmekteydi. Bu yüzden, Berlin ve Viyana hükümetleri arasında, konfederasyonun geri kalanına dair uygulanacak olan siyasa hak

ında önemli bir işbirliği vardı. Bu “barışçıl ikilik” dönemi, onsekizinci yüzyılın sert Avusturya-Prusya rekabetiyle tam bir zıtlık içindeydi. Ne ki, 1848 devrimleri bu ikiliğe bir son vererek, Alman sorununun tüm doğasını değiştirdi.³ Daha küçük devletler, Frankfurt parlamentosundaki temsilcileri aracılığıyla birleşmiş bir Almanya'nın tasarlanması yönünde inisiyatifi ele aldılar. Tamamen yerine getirilmemiş olsa da, açtı ki 1815'teki günlere asla geri dönülemeyecek ve var olan Alman Konfederasyonu'nun revizyonu sadece bir zaman meselesi olarak kalacaktı.

Artık öne çıkmakta olan sorun, uzun bir süredir bu birlik için güdülen amacı iki güçten hangisinin kontrol altına alıp yönlendireceği idi. Avusturya ilk bakışta daha uygun gibi görünüyordu. Çünkü çok ırklı ve heterojen bir imparatorluktu ve bu yüzden de olası bir federasyon içinde yer alacak olan daha küçük Alman devletlerinin bireyselliklerine karşı saygılı olmaya Prusya'dan daha yatkın olacaktı. Avusturya önderliği, ayrıca tarihsel evrim süreci ile de uyum içindeydi. Bununla beraber, Kutsal Roma İmparatorluğu'na yüz yıllık ömrünün ikinci yarısı boyunca hâkim olmuştu. Ne ki, 1848'de Alman milliyetçilerinin çoğunluğunun yüzünü döndüğü erk Prusya idi. Çoğunun, Prusya'nın I. Friedrich Wilhelm (1713-40) ve Büyük Friedrich'ten (1740-86) miras kalan askeri gelenek hakkında derin şüpheleri vardı. Prusya'da, siyasaları ve iktisadi ilerici-liğinde Avusturya'dan daha az eski moda ve daha tutarlı bir devlet gören *Kleindeutsch* destekçilerinin sayısı şüphecilerinkinden fazlaydı. Avusturya'nın önderliği belki daha güvenli olacaktı, ama Prusya önderliği, orta sınıfların geleceğin ana önceliği olarak gördükleri iktisadi ilerleme türü ile daha uyumlu olacaktı.

*

* *

Prusya'nın iktisadi yapısı, 1815 ve 1848 arasında düzenli bir biçimde iyileşti ve ardından da 1850 ve 1860'larda kıtadaki ilk sanayi devrimini geçirdi.

İlk dönemlerde Prusya'nın üç büyük avantajı vardı. Birincisi, bir iktisadi reform geleneğine sahipti. Prusya'nın, Napoléon tarafından askeri olarak mağlup edilmesini takiben, Stein ve Hardenberg gibi bakanlar mali sistemi elden geçirdiler ve toprak köleliğini kaldırarak toplumsal yapıyı değişikliğe uğrattılar. Hardenberg'in “yukarıdan, tam zamanında reformlar”⁴ dediği şey, Avusturya'da hâlâ elde tutulan değişmez bir sistem olan özel girişimlere yaşamsal bir itki verdi. İkincisi, Viyana Konferansı'nda

(1815), Rusya tarafından müsadere edilen Polonya illerine karşılık tazminat olarak Prusya'ya Rhineland'ın kömür ve demir üreten bölgeleri verilmişti. Silezya'nın Ruhr ve Saar bölgeleriyle tamamlanması, Prusya'yı görece az doğal kaynaklara sahip bir devlet olmaktan çıkararak, Orta ve Batı Avrupa'nın en zengin mineral kaynaklarına sahip devletine dönüştürdü. Üçüncü olarak, Prusya, 1834 sonrasında Prusya-Hessian, Güney ve Orta Almanya gümrük birliklerini bir araya getiren *Zollverein* (gümrük birliği) aracılığıyla etki alanını dost Alman devletleri üzerinde de genişletebilmişti. 1834 itibarıyla, çoğu küçük Alman devleti ticari olarak Prusya'ya bağlandı ve giderek -*Zollverein* üyesi olamayan- Avusturya'dan uzaklaşmaya başladı. Bu devletlerdeki orta sınıf liberaller, Prusya'yı, geniş bir piyasayı koruyacak ve Almanya'yı iktisadi olarak daha güçlü bir yapıya kavuşturacak bir araç olarak görmenin sağladığı fırsatları ilgiyle karşıladı.

Manteuffel (Başbakan), von der Heydt (Ticaret Bakanı) ve bunların yanında Delbrück'ün (Ticaret Bakanlığı'ndaki bir müsteşar) ilerlemeci siyasalarıyla Prusya'nın iktisadi gidişatı 1850'ler boyunca şahlandı. Prusya'daki demiryolu ağı 1850'de 3869 kilometreden, 1860'ta 7169 kilometreye ve 1870'te 11,523 kilometreye çıkarıldı. Saar madenlerindeki kömür üretimi 1850'de 700,000 tondan 1860'ta 2.2 milyon tona çıkarılırken, aynı dönemde üretim Ruhr'da 2 milyon tondan 4.3 milyona çıkarıldı. 1856'da geliştirilen Bessemer işleme tekniğinin tüm avantajını arkasına alan çelik endüstrisi, dünyadaki hayli gelişmiş kimya endüstrisinin sağladığı imkânlar sayesinde daha da geliştirildi. Endüstriyel gelişim için ihtiyaç duyulan kredi, gerek yabancı yatırımlarından gerekse *Disconto-Gesellschaft* (1851), *Darmstadter Bank* (1853) ve *Berlin Handelsgesellschaft* (1856) gibi Alman anonim bankalarından büyük oranda sağlanabilmekteydi. Prusya'nın iktisadi gelişmesi, Almanya'nın geriye kalanını da arkasından sürükledi. *Zollverein*'in ihracatının toplam değeri 1853 ile 1856 arasında 356.9 milyon talerden 456.1 milyon talere yükselirken, Almanya'nın birleşik kömür üretimi de 1846'da 3.2 milyon tondan 1860'ta 12.3 milyon tona çıktı.

Bu arada, Avusturya, rakibinin küçük devletler üzerindeki etkisi karşısında iyice kaygılanmaya başlamıştı. İşleri daha da kötüleştiren, iktisadi konumunun aşırı derecede güvenilmez bir hal almış olmasıydı. Örneğin, Avusturya'nın ihracatı 1853 ve 1856 arasında 184.3 milyon talerden 150.3 milyon talere düşmüşken, kıtada Kırım Savaşı'ndan sonra yaşanan iktisadi durgunluk 1857'de Avusturya'yı özellikle ağır bir biçimde etkiledi. Viyana hükümeti, *Zollverein*'in Avusturya'yı ticari olarak tecrit etmiş olduğunun farkına geç vardı. Bu yüzden, Avusturyalı bakanlar

Zollverein'i tüm Orta Avrupa'yı kapsayan bir gümrük birliğine dönüştürmenin bir yolunu bulma arayışına girdiler. 1848'den sonra ticaret bakanı olan Bruck, Avusturya'yı, sonuç olarak Berlin'den ziyade Viyana çekim merkezli ve de Ren Nehri'nden Karadeniz'e kadar olan bölgeyi içine alacak olan devasa bir serbest ticaret alanının ortasına yerleştirmeyi umuyordu. Ne ki, bu ve benzeri öneriler başarısızlığa mahkûm oldu. Prusya, gayet başarılı bir şekilde *Zollverein*'i reforme etmeye dair tüm teklifleri ya başından savdı ya da askıda bıraktı ve 1859 itibarıyla Avusturya, İtalya Savaşı gibi çok daha acil meselelere bulaştı. Avusturya, 1860'ların başlarında Prusya ile giriştiği bir dizi yeni görüşmeden çok daha beter sonuçlarla çıktı. 1864 itibarıyla *Zollverein* hâlâ sıkı bir biçimde Prusya'nın egemenliği altındaydı ve Avusturya sınırlı bir katılım için antlaşma girişimlerinden bile ret cevabı almıştı.

Prusya'nın daha küçük devletler üzerindeki iktisadi hâkimiyetinin, Almanya'nın birleşmesindeki nihai başarıda yaşamsal bir rolü olduğundan şüphe edilemez. 1860'lar itibarıyla Alman Federasyonu'nun siyasi çerçevesinin, birleşmeye doğru daha fazla ilerlemenin önünde bir engel teşkil ettiği iyice açığa çıktı. Olmütz Antlaşması (1850) ile konfederasyonun kurumları tamamıyla yeniden yapılandırıldı ve Prusya'nın Erfurt Birliği ile yaşadığı kısa deneyime alelacele son verildi. Konfederasyon, belki Almanya için en mükemmel düzenleme olmayacaktı, ama Avusturya için daha sıkı bir siyasi birliğe ya da daha küçük Alman devletlerinin Prusya'nın etrafına üşüşmesine tercih edilebilir bir şeydi. Bu yüzden, kusurlarına rağmen, konfederasyon, Avusturya için tek tahammül edilebilir Almanya biçimiydi. Avusturya Başbakanı Schwarzenberg'in sözleriyle, "Eski püskü, yırtık bir ceket, ceketsiz dolaşmaktan çok daha iyiydi."⁵ Bu sonuçla, Prusya, 1860 itibarıyla Avusturya'yı *Zollverein*'in iktisadi düzenlemelerinin dışında tutmayı başarabilmiş olsa bile, eşit derecede etkili bir biçimde konfederasyondaki herhangi bir anayasal değişikliği veto etmeyi becermişti. Böylece, birleşik bir Almanya'ya doğru ilerleme, siyasal yollardan çözülmek zorunda olan siyasi bir çıkmaza varmıştı.

*

* *

Bu çıkmazın aşılması, 1862'de I. Wilhelm tarafından başbakanlığa atanan Otto von Bismarck'ın başarısı olacaktı. Takip eden dokuz yıl boyunca Prusya kendisini 1815'ten beri ilk kez ve sayıları üçten az olmayan düşmanlara karşı verilen savaşın içinde buldu. Birincisi, Schleswig ve Hol-

stein dükahıklarını Alman Konfederasyonu'na katılabilmeleri için özgürleştirmek üzere Danimarka'ya karşı girişilen savaştı; ikincisi, Avusturya'yı Almanya'nın dışına çıkardı ve kuzeyi birleştirdi; üçüncüsü, 1871 itibarıyla Fransa'nın yenilmesi ve Güney Alman eyaletlerinin yeni Alman İmparatorluğu'na katılması ile sonuçlandı. Kurnaz bir diplomasiyi ve çıplak bir militarizmi bir araya getiren Bismarck, 1862'de Prusya'nın Almanya'yı "kan ve demir" ile bütünleştireceği beklentisini yerine getirmiş gibi görünüyordu.

Olayların bu gelişimi, üstün bir *Realpolitik* stratejisti tarafından mı böylesine titizlikle planlanmıştı? Bismarck, kendi kendine, bunun böyle olduğu izlenimini yaratmaya çalıştı. 1890'da emekli olduktan sonra, Alman birleşmesinde Prusya militarizminin ve kendisinin doğru koşulların yaratılmasındaki rolünün öneminin altını çizmişti. Bundan dolayı şunları söylemişti: "Almanya'nın içinde bulunduğu koşulların teşkil ettiği Gordion Düğümü, ikili siyasetin nazik metotları ile çözülebilecek gibi değildi, bu düğüm ancak kılıçla kesilebilirdi." Dahası, "Alman yurtseverliği, faal ve etkili olabilmesi için bir kural olarak hanedanlığın dayanağına tutunmalıdır,"⁶ diye de eklemişti. Bu süreçteki kendi rolü konusunda, 1862'de Disraeli'ye geleceğe dair amaçlarını, çoğu yerde alıntılanmış olan şu sözlerle özetlemişti; "Ordu, komuta edilmeye riayet edecek duruma getirildikten sonra, Alman Konfederasyonu'ndan kopmuş olan Avusturya'ya karşı ilk fırsatta savaş ilan etmeli, orta ve küçük büyüklükteki eyaletleri dize getirmeli ve Almanya'ya da Prusya'nın önderliğinde ulusal bir birlik kazandırmalıyım."⁷ Beklenmedik biçimde gelişen olayları yeniden yönlendirme yeteneği konusunda gösterdiği bu açık özgüven, tarihçilere ve dost devlet adamlarına ikaz amacı taşıyordu. Bismarck, gelecek nesillerin onu nasıl yargılayacağıyla daha yakından ilgiliydi ve açıkça tüm yüzyılın en başarılı ve amansız diplomatı olarak ünlenme beklentisi içindeydi.

Aslında, çoğu tarihçi, Bismarck'ın yöntemlerini çok çeşitli biçimlerde betimlemiş. Bismarck'ın büyümekte olan bir belirsizlik döneminde başbakan olarak atanmış olduğunu unutmamak önemlidir: Avrupa'nın haritası yakın gelecekte olası birkaç biçimde değişebilirdi. Hiçbir devlet adamı, böyle bir değişimin gidişatını belirleme konusunda tam bir güvence sahip olamazdı. Diğer yandan, denemekten ve de son çare olarak çatışmaya girmekten gözü korkmayan bir fırsatçı için, normalden daha geniş bir serbest hareket alanı vardı. Bismarck'ın diplomasisinin anahtarı, onun en ılımlı belirlemelerinden biri olan, olayların, tarihin "zaman akışının" karşı konulmaz birer parçası olduğu yönündeki anlayıştı. Bir olay karşısında, "Bir kişi tarih yapamaz," demişti. Ne ki, "zamanın

akışının" bir parçası olma yolu ile, içinde bulunulan durumlara ve karar verme faaliyetine dair sezgisel bir anlayışa sahip olunursa, bu mümkündür. Diğer bir deyişle, "Kişi, olayların akışını biçimleyemez. Sadece kendisini olayların akışına bırakır ve olabildiğince yönünü belirlemeye çalışır."⁸ Ne ki, temel olan şey, eşzamanlı olarak birkaç farklı siyasa izlemek ve bunu olabildiğince uzun sürdürmektir; "Ateşin içinde her zaman iki demirin olsun,"⁹ diyordu. En sonunda, ne de olsa bunlardan biri yegâne olası süreç olarak öne çıkacak ve diğerleri devre dışı kalacaktı. Çoğu devlet adamının yanıldığı nokta, aceleyle planı uygulamaları ve ardından bu planın artık uyumsuz hale gelmesiydi. Bismarck'ın diplomasisi, tam tersine, saldırgandı ve ahlaksal sınırlamalardan da yoksundu, fakat, aynı zamanda, en can alıcı kararı mümkün olan en son ana erteleyebilme kapasitesi, öngördüğü mecralardan birinde tarihi de ardına alarak hareket edebilmesini sağladı. Bunu yaparken de, olayların akışını yönlendirdiği, hatıra çekip çevirdiği izlenimini verdi hep. Fransa ve Avusturya ile arasındaki münasebetler, onun "alternatifler stratejisi"⁹ için gerekenden fazla kanıt sağlamaktadır.

Bismarck, Avusturya'yı 1850 Olmütz Antlaşması'ndan beri Alman birliğinin önündeki bir engel olarak görmüştü. Ne ki, sorunun üstesinden gelmenin çeşitli yöntemleri vardı. Biri, Avusturya ve Prusya arasında varılacak, Almanya'yı Main Nehri ile ikiye bölen uzlaşmaydı. Bir diğeri, tüm küçük Alman devletleri üzerinde Prusya'nın hâkim olması için uğraşmak ve sonuçta da Avusturya'yı Almanya'dan çıkarmaktı. Bismarck, büyük ihtimalle 1860'ların başlarında, Prusya'nın komşuları pahtasına genişlemesinin ötesinde bir "Almanya" kavrayışına sahip değildi; bu yüzden, aynı anda birkaç siyasa izledi. Örneğin, 1864 ve 1865 arasında, Berlin'den daha çok Viyana'ya meyilli olan güneydeki Alman devletlerinin korkularını yatıştıracağını düşünerek, Avusturya ile kurulacak bir ittifakı destekledi. Bu işbirliği, 1864'te Danimarka'ya düzenlenen Prusya-Avusturya ortak müdahalesi ve Schleswig ve Holstein'in işgal edilmesi ile sanki doruk noktasına ulaşmış gibi göründü. Avusturya ve Prusya arasındaki 1865 Gastein Antlaşması, Bismarck tarafından iki güç arasındaki "derin çelişkilerin üzerinin kâğıt ile kaplanması" olarak tanımlanıyordu. Fakat bu belirleme, Bismarck'ın diplomasisinin gerisindeki bir diğer motivasyonu da açığa vurur. Avusturya'nın, Güney Almanya'da Prusya'ya siyasal etkinliğin aslan payını bırakmasını umuyordu. Ne ki, eğer Avusturya bu gelişmeye direnirse, Schleswig-Holstein'daki durum, Prusya'nın kendi belirlediği bir zamanda kaçınılmaz olan çatışmayı hızlandırmak için kullanılabilirdi. Bu arada, Bismarck, bahislerini

a) Almanya'nın başlıca bileşenleri 1815-49

- Küçük Alman devletleri
- Alman Konfederasyonu içindeki Avusturya toprakları
- Alman Konfederasyonu dışındaki Avusturya toprakları
- Alman Konfederasyonu sınırları
- ALS.-LOR = ALSACE-LORRAINE
- BR. = BRUNSWICK
- H. = HESSE
- MECK. = MECKLENBURG
- N. = NASSAU
- OLD. = OLDENBURG
- P. = PALATINATE
- SCHL. = SCHLESWIG
- TH. DEV. = THURINGEN DEVLETLERİ
- WÜRTT. = WÜRTTEMBERG

b) Birleşik Almanya'nın ortaya çıkışı

- Prusya 1864
- 1865-6'da Prusya tarafından ele geçirildi
- Kuzey Alman Konf. Prusya ile birleşti
- İkinci Reich'i oluşturmak üzere 1871'de katıldı
- 1871 Frankfurt Antlaşmasıyla Fransa'ya geçti

Kuzey Alman Konfederasyonu

Almanya'nın birleşmesi

dolaylı olarak uluslararası diplomaside oynuyordu. 1865'te Fransa ile görüşmeleri ve üstü kapalı biçimde toprak kazanımını ima etmesi, III. Napoléon'u Prusya'nın lehinde bir konumda tutarken, Bismarck'ın Rus hükümetine Polonya İsyanı'na dair moral destek vermesi, II. Alexander'ın minnettarlığını kazandı. Bu yüzden, bu iki gücün, Alman Konfederasyonu'ndaki herhangi bir anayasal değişiklikte Avusturya'ya karşı Prusya'yı destekleyeceğine güvenilebilirdi. Prusya savaşa girdiğinde, bu iki komşusunun tarafsız kalması beklenebilir miydi? Bismarck'ın en önemli darbesi 1866 İtalyan ittifakıydı. Bu, Avusturya'yı yoğun diplomatik baskı altına soktu, savaşa sürükledi ve Bismarck'ı İtalyan milliyetçiliğinin hamisi olarak III. Napoléon'un yerine geçmiş gibi gösterdi. Böylece, 1866 itibarıyla, Bismarck'ın konumu sarsılmaz derecede sağlandı; Avusturya ona karşı neye girişirse girişsin, her an buna bir çare bulabilir durumdaydı. Olaylar ilerledikçe, Prusya'yı Kuzey Almanya Konfederasyonu'nun başına geçirecek olan savaşı başlatmaya karar verdi.

Tarihçiler, Fransa'yı, Bismarck'ın Alman milliyetçiliğini ona karşı yönelterek Güney Almanya devletlerini kuzeyle birleşmeye ikna etmede kullandığı bir sıçrama tahtası olarak görürler hep. Ne ki, 1866 ve 1870 arasında, Bismarck, yine birkaç diplomatik çizgide ilerledi. Mayıs 1868'de şunu demişti: "Tüm yakınlığımız, her zaman için elimizi uzatmaya hazır olduğumuz Güney Almanyalı kardeşlerimiz içindir, fakat uzattığımız eli tutmaya onları ne zorlamalıyız ne de onlardan bunu ummalıyız."¹⁰ Gümrük Parlamentosu ve Federal Gümrükler Birliği gibi iktisadi kurumlar tarafından, güneydeki devletleri Kuzey Almanya Konfederasyonu'na bağlamak için tüm çabalar harcanmalıydı. Diğer yandan, Bismarck, Bavyera ve Württemberg'in Fransa'ya meyilli olduğunu biliyordu; sonuçta, III. Napoléon'un yaptığı çeşitli gafları Güney Almanyalıları batıdaki komşularından soğutmak için kullandı. Örneğin, Napoléon'un Saarland ve bunun yanında Ren bölgesinin Bavyera ve Hessa topraklarına yönelik taleplerini ilan etti; bunlar, Bismarck'ın, Avusturya-Prusya savaşında Fransa'nın tarafsız kalması için önceden hazırladığı tavizlerdi. Benzer bir biçimde, Bismarck, 1867 Lüksemburg krizini Fransa'yı gözden düşürmek için kullandı, bu aşamada bir savaşı kışkırtmak aklından bile geçmiyordu. Öyle görünüyor ki, 1869 itibarıyla, Bismarck, Fransa ile girişilecek bir savaşı uzak bir ihtimal olarak görüyordu, fakat bu, zorlanmaması gereken bir durumdu. Bundan dolayı Werthern'e şunu dedi: "Sanırım, Alman Birliği'nin şiddet olayları tarafından yönlendirilmesi muhtemel. Ne ki, böyle ağır bir felaketi başlatmak ve bunun için seçilen zamanın sorumluluğunu taşımak, çok farklı bir şeydir (...) Tarihin gelişiminde

böyle rasgele müdahaleler (...) sonuçta göz alıcı ama olgunlaşmamış meyveler verir.”¹¹ Ne ki, bundan sadece bir yıl sonra Bismarck’ın Ems Telgrafı’nın içerdiği mesajı bile bile çarpıtması, Napoléon hükümetini Prusya’ya savaş ilan etmeye kıskırttı. Öyle görünüyor ki, bu sefer, Bismarck savaşın kaçınılmaz olduğu sonucuna varmıştı. Fransız hükümetinin, Prens Leopold’un İspanya tahtı için adaylığını geri çekmesine yönelik talebi o kadar mütecaviz bir biçimde ifade edilmişti ki, buna razı olmak, bir bütün olarak Hohenzollern ailesine diplomatik bir utanç getirecekti. Bunun yanında, Bismarck, Prusya’nın askeri olarak artık Fransa’yı geride bıraktığının ve Güney Alman devletleriyle birleşmek için zamanın çok uygun olduğunun farkına vardı. Bismarck, aşikâr bir biçimde “her savaşın gereği olan fedakârlığa değecek”¹² bir ödül kazanacağına güveniyordu.

Şüphesiz, Bismarck’ın Avusturya ve Fransa karşısındaki başarısı, kısken, 1860’larda Avrupa’nın içinde bulunduğu uluslararası durumdan kaynaklandı. Güçlerden hiçbiri ona karşı gelmeyi veya onu durdurmayı ciddi biçimde göze alamıyordu, çünkü birbirleriyle sürüp giden anlaşmazlıklar içindeydiler. Her hükümetin kendi sorunları ve öncelik verdiği konular vardı; bir örnek olarak, Britanya’nın Fransa ile arası hiç iyi değildi ve 1860’larda, her durumda, küçük bir orduya ve yıpranmış bir donanmaya sahipti. Avrupa’da, ondokuzuncu yüzyılın diğer her döneminden daha büyük bir iktidar boşluğu vardı ve Bismarck, uluslararası diplomasının zorlayıcı yönlendirmesi tarafından engellenmeden kendi tasarılarını takip edebiliyordu. Artık, saldırgan devlet adamlığının önünde resmi veya ahlaksal bir sınırlandırma yoktu, çünkü 1815 ve 1854 arasında az çok bir güçler dengesini korumuş olan Avrupa İttifakı ortadan kalkmıştı ve 1870’lere kadar da yeniden canlandırılmayacaktı.

NOTLAR

1) H. BÖHME (der.): *The Foundations of German Empire. Selected Documents*, A. RAMM, Belge 69.

2) J. M. KEYNES: *The Economic Consequence of Peace* (1919), s. 75.

3) Bkz. W. CONZE: *The Shaping of German Nation. A Historical Analysis*, Böl. 5.

4) E. K. BRAMSTED: *Germany*, Böl. 5.

5) W. CARR: *Germany 1815 -1945*, Böl. 3.

6) F. B. M. HOLLYDAY: *Bismarck*, Kısım 1.

7) W. CARR: A.g.y., Böl. 4.

8) A. J. P. TAYLOR: *Bismarck: The Man and the Statesman*, Böl. IV.

9) O. PFLANZE: "Bismarck's Realpolitik", J. SHEEHAN (der.): *Imperial Germany içinde*.

10) H. BÖHME: A.g.y., Belge 147.

11) A.g.y., Belge 151.

12) A. J. P. TAYLOR: A.g.y., Böl. IV.

II. Alexander'ın Reformları

1855–81 döneminin Çağdaş Rus tarihinde su götürmez bir önemi vardır. “Kurtarıcı Çar”, sonunda, Rusya’yı ondokuzuncu yüzyıla taşıyan ve II. Nicholas (1894–1917) döneminde yaşanacak daha ileri düzeydeki değişiklikler için arka plan oluşturan bir “büyük reformlar çağına” hükümdarlık etti. Doğrusu, II. Alexander’ın başarılarının boyutu, kimi tarihçiler tarafından Büyük Peter ve Lenin’inkilerle karşılaştırılmaktadır.

Aldığı tedbirler, yenilik için tasarlanmış olmaktan ziyade, güçten düşmüş bir sistemi yeniden hayata döndürmeye yönelikti. Bu yüzden, bu tedbirlerin gerçekteki etkinlikleri hakkında, en azından kimi açılardan kuşku duyulmalıdır. Bu bölüm, bir yandan değişimin boyutunu açıklarken, diğer yandan da II. Alexander’ın fikirleri ve yöntemleri ile onun selefi I. Nicholas’inkiler arasında var olan sürekliliği ortaya koyacaktır. Kimi reformcu fermanların sınırlı etkisi de ortaya konacaktır bu bölümde. Son kısım, bir diğer fakat bununla ilgili ikilik üzerinedir: Hükümdarlık dönemini kronolojik olarak iki ayrı döneme –birincisinde reformcu bir

coşkun, ikincisinde de kasvetli bir gericilik altında duraklamanın baskın olduğu— ayırmak mümkün müdür?

*

* *

Alexander, doğası veya yetiştirilmesi gereği, bir radikal değildi. İlerici ve gelenekselci bakış açılarının bir bileşimine sahipti ki, bu, kısmen müsamahasız bir baba ve bir liberal olan özel öğretmeni Zhukovsky'den aldığı karma eğitimin sonucuydu. Hoşgörü ve her zaman iyi niyetini koruyan biri olmasına rağmen, erken yaşta otokratın insanlık hakkındaki içselleşmiş kötümserliğini özümsemişti bir kere; böylece, bir vesileyle kendisi de “insan ırkının genel ve özel durumu hakkında gayet karamsar bir görüşe sahip olduğunu” itiraf etmişti. Bu yüzden, kaçınılmaz olarak, sınırlı bir ilerici değişim potansiyeline sahipti. D. Field'ın da dediği gibi, “II. Alexander'da, bir reformcunun geniş bakış açısını da, istencin gücünü de bulmak zordur.” Dahası, “onun otokratik iradesi, kendisini gözüpek adımlarla değil, edilgin bir kararlılıkla ortaya koyuyordu.”¹

Ondokuzuncu yüzyıl Rusyası'nı ele alırken, “reform” terimine iki farklı anlamın atfedilebileceğini akılda tutmak yararlı olacaktır. Birincisi, bu terimden, otokrasinin sistemine tümünden karşı bir faaliyet ve Rusya'nın siyasal kurumlarının değişikliğe uğratılması anlaşılabilir: bu, kesinlikle, liberal anayasacıların 1855'te daha az baskıcı ve yeni bir çarın tahta çıkmasından umdukları şeydi. Ne ki, II. Alexander, hükümdarlığının hiçbir aşamasında, geçmişteki siyasal pratikle arasında bir kopuşa eğilimli olmadı. Genelde, I. Nicholas çarlık despotizminin vücuda gelmiş hali olarak görülmüşken, “Tüm yasama, otoritesini otokrasinin bütünlüğünden alır,”² diye direten de II. Alexander olmuştur. Aynı zamanda, bu iki hükümdarın parlamenter hükümete karşı tavırlarında ve toplumsal hiyerarşiyi daimi kılmaya dair istekleri arasında da bir süreklilik vardı; örneğin, I. Nicholas, “Toprak sahipleri, egemenin en güvenilir sıperidir,”³ diye bildirirken, II. Alexander, benzer biçimde, aristokrasiyi “tahtın en büyük desteği”⁴ olarak gözetiyordu. Ayrıca, imparatorluğun Rus olmayan kesimlerinin radikal imtiyazlar elde etmesi de olası değildi. Polonya'ya liberal bir anayasa ile özerkliğin tanınması, herhangi bir yerdeki benzer bölgelerden de benzer taleplerin gelmesini körükleyecekti ve II. Alexander, ne olursa olsun, I. Nicholas'ın siyasalarında değişiklik yapmayı gerekli görmedi. 1856'daki Varşova ziyaretinde, düşkünlüğüne uğramış Polonyalıları, “Ben hiçbir şeyi değiştirmeyeceğim, babam ne

yaptıysa aynısı yapılmaya devam edecektir,”⁵ dedi. Rusya’nın geneli konusundaki niyetine dair de şunu ekledi: “Benim saltanatım, onunkinin bir devamı olacaktır.”

Ne ki, “reform” kavramına dair ikinci bir yaklaşım, II. Alexander’ın başarılarına dair çok daha uygun bir yorum getirir. Otokrasi yıkılmayacak, aksine, onun yönettiği toplumsal ve idari kurumları modernize ederek ve aklileştirerek daha etkili bir biçimde çalışır hale getirilecekti. 1855 itibarıyla, Rusya’nın düze çıkabilmesi için tek çarenin, ihtiyaç duyduğu revizyon olduğu apaçık ortadaydı. II. Alexander, Rusya ciddi bir iç karışıklık yaşarken tahta çıkmıştı; I. Nicholas, ona, “Ülkenin idaresini çok kötü bir durumda sana devrediyorum,”⁶ itirafında bulunmuştu. Kırım Savaşı yenilgisi, ordunun yapısal zayıflığını, mali yönetimin yetersizliğini ve bilhassa toprak köleliğinin artık tehlikeli bir durum teşkil eden eskimişliğini gözler önüne sermişti. Bu yüzden, II. Alexander harekete geçmek zorunda kaldı; kafasından geçen, geçmişten kopmak yerine bütün hiyerarşik yapıyı korumak için kontrolü elden bırakmadan bir şeyler yapmaktı. Muhtemelen, II. Alexander’ı, I. Nicholas’ın tiranik etkisinin yarattığı tutumdan koptmaya çalışan trajik ve potansiyel bir kahramanlık figürü olarak görmeye dönük büyük bir eğilim vardır. İkisi karşılaştırıldığında açıkça daha ilerici olmasına rağmen, II. Alexander’ın kendisine kalan mirasta devrim gerçekleştirmeye hiç niyeti yoktu. Aslında, kimi zamanlar I. Nicholas’ın başlayıp yarım bıraktığı reformların sağladığı temelleri kullandığı bile oldu.

II. Alexander’ın baş vurduğu önlemlerden ilki ve en önemlisi, aynı zamanda ona gayri resmi olarak “Kurtarıcı Çar” sıfatını kazandırmış olanı, ayak direyen aristokrasiye rağmen gerçekleştirdiği 1861 fermanıyla toprak kölelerini azat etmesiydi. Bir bakış açısından, bu, anıtsal bir başarıydı. (M. S. Anderson şunu belirtir: “Daha önce meşru olan kölelik sistemi içinde yaşayan yirmi milyonun üzerindeki insana bireysel özgürlüğün ve asgari sivil hakların tanınması yönündeki bu adım, tüm modern Avrupa tarihi boyunca, bir seferdeki en büyük özgürleştirme tasarrufuydu.”⁷) Artık, köylüler kendi özel hayatlarını düzenleyebilir, mülk edinebilir, ihtilafları mahkemeye götürebilir ve ticaretle meşgul olabilirlerdi. 1861 fermanı, Rusya’ya, 1789’da Fransa’da, 1807’de Prusya’da ve 1780’lerde ve 1849’da Avusturya’da yeniden elde edilen hakları kazandırmıştı. Bunun yan etkisi de çok önemliydi, çünkü derebeylik hukukuna son verilmesi tüm adalet, yerel yönetimler ve askerlik hizmeti sistemlerinde reformu zorunlu hale getirmişti. Bu yüzden, toprak kölelerin özgürleştirilmesi, 1864 ve 1881 arasında süregiden reformlar dizisinin gerisindeki itkiydi.

Ne ki, diğer bir bakış açısından, Azat Etme Fermanı, geleneksel, hatta temkinli bir biçimde hayata geçirilmiş büyük bir reform olarak da görülebilir. Alexander'ın asıl niyeti, şiddet yolu ile gündeme gelebilecek büyük çaplı değişim olasılığını erken davranıp önlemek için, kontrolü elden bırakmayan bir tedbiri yürürlüğe koymaktı. Bundan dolayı, 1856'da aristokratlara, "Toprak köleliğini yukarıdan kaldırmak, toprak kölelerinin kendilerini tabandan itibaren özgürleştirmelerine kadar beklemekten daha iyidir,"⁸ demişti. Dahası, bu azat etme tasarısının tamamının, bir önceki hükümdarın dönemine kadar uzanan kökleri vardı. Toprak köleliğini, "Rus yaşayışının tartışmasız en kötü hali" olarak gören I. Nicholas da ondan pek hoşlanmamıştı. Toprak kölelerini tedricen azat etmenin akılcılığı üzerinde çalışmak için, Speransky ve Kiselev gibi önde gelen reformcuları kapsayan gizli bir komite kurmuştu. Bu komitenin raporları üzerine, I. Nicholas, devlet köylülerini (toplam sayının yarısını oluştuyorlardı) azat etmenin yolunu izledi ve 1835'te gelecekteki değişiklikleri hayata geçirmek üzere devlet şansölyeliğine bir beşinci kısım ekledi. Bu kısmı da Kiselev'in inisiyatifine bıraktı ve savaş haricinde hiçbir idari birimin alamadığı kadar büyük bir ödeneği -1.2 milyon rubleyi- bütçe olarak onun emrine tahsis etti. Ne ki, bu andan sonra, azat etme sürecinin önündeki engeller giderek o kadar ciddileşmeye başladı ki, I. Nicholas, 1843'te, kendisini, aristokrasiye daha fazla değişikliğin tasarlanmadığını garanti etmeye mecbur hissetti. II. Alexander, komite sistemindeki çalışmalarından çok ciddi deneyimler edindi ve I. Nicholas'ın talebi üzerine yapılan araştırmalardan da geniş ölçüde faydalandı. Bu yüzden, 1861 fermanı, bir anlamda, uzun süredir var olan fakat kesintiye uğramış bir girişimin sonuçlanmasıydı.

Sonucun kötülüğü, aynı zamanda, azat etme işleminin temkinli doğasını da gözler önüne serer. Şartların ayrıntılarının taslağı bürokrasi tarafından hazırlandı ve ana amaçlar, her zaman olduğu gibi, aristokrasinin toplumsal ve iktisadi konumunun sağlam tutulması ve de hareketli ve bireyci bir köylülüğün yükselmesinin engellenmesiydi. Dolayısıyla, çoğu eski toprak kölesinin önünü kesen ve üzerinde çalıştıkları küçük arazileri yeğ tuttukları kurtarmalık bedelleri gibi kısıtlamalar ve şartlar yoluyla azat etme işlemi içinden çıkılmaz hale getirildi. Dahası, hükümet, köylü meseleleri konusundaki sorumluluğunu, çoğu bölgede, vergilerin ödenmesini ve toprakların tahsis edilmesini açıkça ifade edilen kalıtsal bir temelden ziyade, yeniden bölünen karmaşık mülkiyet hakları ilkesi üzerinde örgütleyen geleneksel bir komün sistemi içinde bıraktı. Genel sonuç, toprak köleliğinin getirdiği sınırlamalar içinde olmasa bile, kırsal

bölgelerde bile basit ölçekli serbest girişime izin vermeyecek olan bir sistemin cenderesinde sıkışıp kalmış bir köylülüktü.

Azat etmenin hayata geçirilmesini izleyen değişiklikler nelerdi? Yasal sistemin toptan bir elden geçirilmeye ihtiyacı vardı, çünkü artık merkezi hükümet, adli sorumluluğu feodal iktidarının bir parçası olarak aris-tokratlara devredemezdi. 1864 reformları daha da geniş kapsamlıydı; hukuk önünde eşitlik, jüri tarafından yargılanma ve de cezaya ve medeni hukuka ilişkin davaların birbirinden ayrılması gibi Batı hukukuna ait anahtar kavramları yürürlüğe koydular. Ayrıca, bir önceki hükümdar döneminde mahkemeleri etkilemiş olan korkunç düzeydeki rüşveti azalttılar ve vahşi bedensel ceza biçimlerinin değiştirilmesi yönünde de bayağı ilerleme kaydettiler. Ne ki, yine de, değişimin olduğu kadar sürekliliğin de sınırları vardı. I. Nicholas, yasal prosedürler hakkındaki bilgisizliğiyle ünlü olmasına rağmen, yozlaşma sorununun üzerine az çok eğilmişti ve bu yüzden Bludov başkanlığında bir komite atamıştı, bu komitenin mahkemeleri yeniden örgütlemeye yönelik çabaları boşa gitti. II. Alexander'ın reformu, Bludov ve Speransky gibi daha önceki idareci ve hukukçuların görüş açılarını belki çok aşmıştı, ama yine de tamamıyla yeni bir hareket değildi. Değişimi hayata geçirmeye başladığında, geleneksel güçler bir kez daha kendilerini gösterdiler. Eski kilise ve kasaba mahkemeleri çeşitli davalarla meşgul olmaya devam ederlerken, askeri mahkemelere, "kamu güvenliği" ile ilgili olanlar da dahil olmak üzere, davalara bakabilmeleri konusunda önemli yetkiler verildi. 1864 yasası, aynı zamanda, hükümet birimlerinin, normal mahkeme sisteminin dışındaki yargılama usullerini kullanma yetkisine sahip olmalarını sağladı.

Yerel yönetimlerdeki yapısal değişiklikler de ayrıca öncelikliydi. Toprak kölelerinin azat edilmesi, aristokrasinin idare ve yönetimdeki payını yok etti ve yeni kurumların ortaya çıkmasını zorunlu kıldı. *Zemstvoların* 1870'te oluşturulması, ondokuzuncu yüzyıl Rusyası'ndaki temsili kurumların evriminde ilk adım olarak görülmektedir. Bunu, *zemstvoların* şehirli karşılığı olan *dumaları* kuran 1870 yasası izledi. 18. Bölümde *dumaların* daha sonraki anayasal gelişmeler için önemi ele alınacaktır ve bu bağlamda II. Alexander döneminin önemli bir biçimlenme süreci olduğu gayet açık bir biçimde görülebilir. Fakat şu da belirtilmelidir ki, *dumaların* ve *zemstvoların* gelecekteki yararları, onların gücünü mümkün mertebe sınırlandırmak ve hepsini merkezi hükümetin birimlerinin idaresinde tutmak için çabalamış olan II. Alexander tarafından öngörülmemiştir. Onlara, ilköğretimin sağlanması ve sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi

gibi benzersiz bir heves ve yeterlikle yerine getirdikleri, tartışmaya mahal vermeyen işlevlerin kontrolünü verdi ilk başta.

Reformların gelenek tarafından daha az engellendiği iki alan vardı; esasen, bu alanlar dahilindeki reformların otokrasiye bir tehdit oluşturmaya bileceği hiçbir husus yoktu. Birincisi ordu ile ilgiliydi. Çünkü, 1861 ve 1881 arasında savaş bakanlığı yapan Milyutin, Kırım Savaşı'ndan ve Azat Etme Fermanı'ndan dersler çıkarıyordu; bunlardan ilki kurmay sınıfı için bir başkana ve etkili bir bölgesel komuta sistemine duyulan ihtiyacın altını çizerken, ikincisi ise başına buyruk ve korkunç derecede zalim olan asker toplama yönteminin tamamıyla gözden geçirilmesini bir zorunluluk haline getiriyordu. Milyutin'in reformları, 1877'de Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu karşısındaki olağanüstü başarısıyla, diğer tüm reformlardan daha hızlı ve kolay bir şekilde meyve verdi. Bu arada, Reuter, I. Nicholas'ı sıkıntıya boğmuş olan ve Kırım Savaşı boyunca Rusya'yı sürdüren kimi mali problemlerle ciddi bir biçimde boğuşmaya başlamıştı. Gelirlerin ayrı hükümet birimleri tarafından israf edilmesine son vererek, bunun yerine, hazine tarafından yönetilen geniş kapsamlı bir kontrolü yürürlüğe koydu. Ayrıca, daha sistematik bir resmi hesap bilanço kontrolü ve düzenli bir bütçe aracılığıyla, beceriksizliğin ve rüşvetçiliğin önüne geçti. Batı Avrupa'dan sermaye ithali, iktisadi durumun tamamına çokça ihtiyaç duyulan canlılığı kazandırdı. En çok kârlı çıkan, demiryolu inşasıydı; hükümdarlığının başlangıcındaki toplam 660 millik demiryolu uzunluğu, hükümdarlığının sonunda 14,000 mile ulaşmıştı. Ne ki, I. Nicholas'tan miras kalan kimi mali yetersizliklere, yüzyılın sonlarına kadar bile çare bulunamadı. Belki de bu sorunların en önemlisi nakit para sorunu; tedavüldeki paranın işlerliği Kırım Savaşı sürecinde çökmüş ve 1896'da Witte, Rusya'da altın standardını yerleştirene kadar da tamamıyla düzeltilememişti.

*

* *

II. Alexander'ın hükümdarlığı dönemini, birisinde reformun diğerinde gericiiliğin egemenliği altında iki ayrı aşamaya bölen iki ayrı düşünce okulu her zaman varolagelmıştır. Birinden diğerine geçişin, sabık talebe Karakozov'un çarı öldürmeye kalktığı yıl olan 1866'daki asıl dönüm noktası ile 1860'larda gerçekleştiği savunulmaktadır. Genel tutumun, Polonya İsyanı ve 1860-1870'lerde Rusya'da giderek büyüyen huzursuzluk nedeniyle sertleştiği kesinlikle söylenebilir. II. Alexander ve bakanları,

ister gazeteci Chernyshevsky'nin başını çektiği *raznochintsi* biçiminde olsun, isterse de 1870'lerin *Narodnaia Volia* (Halkın İstenci) gibi şiddet yanlısı devrimci dernekleri biçiminde olsun, yükselen radikalizm tarafından psikolojik olarak etkilenmişlerdi. Bundan dolayı, 1860'ların ortalarından itibaren kimi ilerici bakanların yerine eski kafalı muhafazakârlar getirildi. Örneğin, Golovnin, eğitim bakanlığını, daha önceki reformlara karşı çıkmış olan ve ortaokulların müfredatında toptan değişiklikler yapan, üniversite kadrolarının atanmasına doğrudan müdahale eden ve kitaplar, gazeteler ve bildiriler üzerindeki sansürü yeniden getiren Kont Dmitri Tolstoy'a devretti. Önceden liberal olan kimi bakanlar, zamanla çarpıcı bir biçimde sağa kaydılar; toprak kölelerinin azat edilmesini, yasal ve yerel yönetimlerdeki reformları desteklemiş olan Katkov, artık gericiliğin önemli sözcülerinden biri olup çıktı. Tüm yapının temelini oluşturan ve 1866'da Emperyal Şansölyeliğin meşhur Üçüncü Kısımına başkanlık eden, zamanında ilericilik karşıtı bürokrasi içine atanmayı garantilemek için elinden gelen her şeyi yapan Shuvalov'du. D. A. Mil-yutin, 1873'te, "Otuz yıl önce hükümete girdiğim zamanki havaya kıyasla kahredici ve iğrenç bir karşıtlık var"⁹ diyerek ortamdan yakınıyordu.

Diğer yandan, genel tutumdaki ve kadrolardaki benzer değişimler, ille de rejimin tüm temelini aydınlanmış reformdan verimsiz gericiliğe kaymış olduğu anlamına gelmiyordu. Tahtın etrafında, böyle bir vasıfsız kopuşa açık, o kadar çok silsile vardı ki. Örneğin, 1861'den önce azat etmeye yönelik önerilerin geri çevrilmesinde ciddi bir biçimde etkili olmuş olan muhafazakâr bürokratların nüfuzlarına ilişkin kanıtlar vardır; bu süreç, özgür olmanın gerçek koşullarına dair yaygın bir hoşnutsuzlukla sonuçlandı. Ayrıca, merkezi hükümetin yeniden yapılandırılmamış kesimleri arasında etkili bir eşgüdüm eksikliği de vardı, özellikle birimler, şansölyelik ve danıştay arasında; bu durum, saltanatın başından beri fermanların tamamıyla hayata geçirilmesini engelleme eğilimindeydi. Bariz örnekler, 1870 Belediyeler Yasası ve II. Alexander'ın 1881'de, Melikov'un kamuoyunun seçilmiş temsilcilerinden oluşan sınırlandırılmış bir danışma meclisine dair planını kabul etme kararıydı. Aslında, bu ikincisi, ancak II. Alexander'ın suikaste kurban gitmesi ve III. Alexander'ın çok daha gerici bir rejimi dayatmasıyla iptal edildi.

A. J. Reiber, saltanatının başlangıcı ve sonu arasında başka türlü bir sürekliliğin altını çizdi. II. Alexander'ın ana kaygıları, bu sava göre, her zaman için mali ve askeriydi; bunlar, azat etme sürecinin arkasındaki asıl itkiyi sağladılar ve dönem boyunca yerel siyasanın tüm yönlerine egemen oldular. II. Alexander, toprak köleliğinin "modası geçmiş bir

orduyu türetmiş" ve "hazineyi baltalamış"² olduğunun farkına vardı. Bu yüzden, toprak kölelerini azat etme adımı, 1860'lar ve 1870'lerde yaratılmalarına her zaman öncelik tanınmış olan, daha yetkin bir ordu ve daha modern bir mali sistem için bir başlangıçtı. Bu çıkarım, dikkatleri kimi toplumsal ve yasal değişikliklerin değerinden uzaklaştırırsa da, dönem için bir istikrar ve tutarlılık sağladı. En azından, kendisinden hemen önceki iki selefi gibi II. Alexander da, etkin otokrasinin nihai olarak sağlam mali işletmeye ve askeri güce dayandığını anladı. Bu, geleneksel bir Romanov yaklaşımıydı ve tüm aydınlanmış kuramlar kadar, II. Alexander'ın reformları ile de bir arada olabilirdi.

NOTLAR

1) D. FIELD: *The End of Serfdom. Nobility and Bureaucracy in Russia 1855–1861*.

2) A. J. RIEBER: "Alexander II: A Revisionist View", *Journal of Modern History* (1791).

3) B. H. SUMNER: *Survey of Russian History*, Böl. 10.

4) M. T. FLORINSKY: *Russia: A History and an Interpretation*, Cilt. II, Böl. XXXIII.

5) W. E. MOSSE: *Alexander II and the Modernisation of Russia*, Böl. 5.

6) G. VERNADSKY: *A History of Russia*, Böl. 10.

7) M. S. ANDERSON. *The Ascendancy of Europe 1815–1914*, Böl. 5.

8) H. SETON-WATSON: *The Decline of Imperial Russia 1855–1917*, Böl. II.

9) H. SETON-WATSON: *The Russian Empire 1801–1917*, Böl. XI.

İkinci Fransa İmparatorluğu'nun Çöküşü

İmparator III. Napoléon, 8 Mayıs 1870'te, son zamanlarda ikinci imparatorluk dahilinde yapılan liberal değişiklikler için Fransa halkından onama istedi. Halk oylamasının sonucu, 7,358,000 evet oyuna karşılık 1,571,000 hayır oyuyla, büyük oranda güvenden yanaydı. Bu, imparatorluğun ilanını ve dolayısıyla da İkinci Cumhuriyet'in son bulmasını 7,824,000'e karşılık 253,000 oyla sağlayan 1852 tarihli halk oylamasını anımsatıyordu.

Rejim sadece dört ay sonra çöktü; bu, tüm dönemin en dramatik ve beklenmeyen siyasal değişimiydi. Fransa Bonapartizm'e arkasını döndü ve Üçüncü Cumhuriyet'e sürüklendi.

Bu tersine dönüşten sorumlu olan iki faktör, Prusya karşısındaki şok etkisi yapan askeri yenilgi ve bunu takiben Paris şehrinin, Fransa'nın geriye kalanının bağlılığına aldırmandan, gerçek anlamda asla özdeşleşmemiş olduğu bir sistemi ortadan kaldırmaya yönelik girişimiydi. İkinci gelişme, birincisi olmadan gerçekleşemezdi; birincisi ikincisine, sadece en ateşli rakiplerinin kuşkulandığı olduğu, imparatorluk içindeki zayıflığı teşhir etmek için uygun ortamı sağladı.

Fransız askeri yenilgisi, İspanya tahtına adaylık meselesi üzerine yapılan bir dizi diplomatik gafin doruğa ulaştığı ve girilmesine hiç de gerek olmayan bir savaşın sonucuydu.

Prens Leopold Hohenzollern Sigmaringen (kendisi Prusya kralının uzaktan akrabasıydı) İspanya tahtına adaylığını ilan ettiği zaman, Avrupa'nın çoğu sarayı bu durum karşısında kaygılıydı. Çünkü, İspanya ve Prusya arasında kurulacak hanedanlık bağı fikri, Britanya ve Avusturya-Macaristan'ı olduğu kadar Fransa'yı da huzursuz ediyordu. Ne ki, Fransız diplomasisi bu endişeyi savuşturmada başarısız oldu ve bunun yerine bariz bir biçimde göze batan bir tutarsızlık sergiledi. Gerçekten, Paris'te iki ayrı siyasal tavır baskın çıkmak için yarıştı. Gramont ve İmparatoriçe Eugénie katı önlemlerin alınmasını ve acil baskı yapılmasını savunurlarken, Ollivier ve imparator gönül almayı ve uzak durmayı tercih ettiler. Gerçekte ise, bu, iki farklı sürecin feci bir birleşimiydi. İlk baştaki baskı seçeneğini, yinelenen saldırganlık tarafından kazançları yok edilen bir gönül alma takip etti.

Bu durum, Temmuz 1870 olaylarının karmaşık dizilişinde göze çarpar. Adaylık kamuoyuna ilk duyurulduğu zaman, Fransız hükümetinin haliha-zırdaki ilk tepkisi, Prusya kralından Leopold'un adaylığını kayıtsız şartsız geri çekmesini talep etmek oldu. Aslında, İspanya hükümeti üzerinde, taht önerisini geri çektirecek ve böylece de beraberinde Prusya'yı görüşmelerin dışında tutacak daha uygun bir süreç egemen olacaktı. Ancak Prusya kralı tam ve esaslı bir şekilde düşmanlık beslemeye başladığı zaman, III. Napoléon bakanlarını daha ılımlı bir yaklaşıma zorladı. Dolambaçlı ve sakınlı diplomatik kanalların kullanımının klasik bir örneği çerçevesinde, Fransız Rotschildlerine, Londra Rotschildleri aracılığıyla Gladstone ile gizli bağlantı kurmaları teklif edildi. Buna karşılık, Britanya başbakanı, Leopold Hohenzollern Sigmaringen'in kayınbiraderi olan Belçika kralı II. Leopold ile bağlantı kurdu. Bu arada, Kraliçe Victoria'dan nüfuzunu kısmen kullanması rica edilmişti. Sonuç memnun ediciydi; Prusya'nın da uzlaşmasıyla Leopold adaylıktan çekildi. Ne ki, Benedetti'ye, Prusya'nın bu talebin tekrar gündeme getirmeyeceğine dair teminat vermesini sağlamak üzere emir verildiği zaman, bu önemli başarı heba oldu ve kriz tekrar patlak verdi. Napoléon'un bu olaya kişisel olarak hangi boyutta dahil oluşu hiçbir zaman tam belirlenememiştir; fakat öyle görünüyor ki, Fransız "çaylaklar" tarafından zorlanmıştı. *Corps législatif* (yasama organı), Senato ve hükümet bakanlarının kesinlikle birleştiği nokta, Prusya'nın, açıkça, şartlı teslim olmuş olarak görülmesinin gerektiği idi. Prusya'nın bu garantiyi vermeyi reddetmesi, Fransa'yı

savaş telaşına sürükledi; Şansölye Bismarck, bu durumdan, 10. bölümde ele alındığı gibi akıllı bir biçimde yararlanmıştı.

Savaş yanlılarının hem sesi yüksek çıkıyordu hem de sayıları fazlaydı. *Corps législatif* de Guyot Montpayroux, "Prusya, Jena Fransası'nı unutmuş ve biz ona bunu yeniden hatırlatmalıyız!"¹ diye gürliyordu. Ilımlıların bu türden bir tepkiye kayıtsız şartsız teslim olmalarına dair iki neden gösterilebilir. Birincisi, imparator, mesanesindeki bir rahatsızlık nedeniyle acı çekiyor ve bu da onu zayıf düşürüp direncini azaltıyordu. İkincisi, imparator ve Ollivier'nin ikisi de kamuoyuna duyarlı davranma iddiasındaydılar. Ollivier 1863'te savaşın sadece "tüm ulus tarafından arzu edildiği zaman"² meşru olduğunu beyan etmişti; Temmuz 1870'te bütün ulus bir şey üzerinde ısrar eder görünüyordu. Sonuç, yanlış zamanda, mesnedi olmayan bir savaş oldu. 19 Temmuz'da Fransa savaş ilan etmeden önce, Thiers bir görüş ayrılığı notası yayınladı: "Anlaşmazlığın çözüme bağlanmış olmasına rağmen, tüm Avrupa'nın, sırf göstermelik bir sorun nedeniyle ortalığı kana bulamaya karar verdiğiniz mi konuşmasını istiyorsunuz?"³

Peki Fransa seri bir zaferi temi edecek kadar hazır mıydı savaşa? *Corps législatif*'in çoğunluğu böyle düşünüyor gibiydi ve Savaş Bakanı Laboulaye ordunun güç açısından en yüksek düzeyde olduğuna işaret ediyordu. Ne ki, imparator daha az kendinden emindi. Senatoya hitaben, "Beyler, uzun ve çetin bir savaşa giriyoruz,"⁴ uyarısında bulundu. Kuşku için geçerli nedenler vardı ortada.

İkinci İmparatorluk boyunca Fransa'nın savaş durumu deneyiminden yoksun olmadığı bir gerçektir. Bununla beraber, Kırım Savaşı'na (1854-56), İtalyan Birleşme Savaşı'na (1859) dahil olmuş ve Çin, Hindin ve Meksika'ya denizaşırı seferler düzenlemişti. Marx'a göre, gerçekte Fransa'ya *liberté, égalité, fraternité*, "Süvarilik, Piyadelik, Topçuluk"tan daha az rehberlik etmişti. Ne ki, bir bakıma bu deneyim tümüyle anlamsızdı, çünkü, temeli anavatanın savunulmasından ziyade aşırı maceralara dayanıyordu. I. Napoléon'un zaferleri 1792'lerdeki yoğun ulusal işbirliği dönemini temel almışken, 1860'larda Fransa'nın sınırlarında olup biten bir savaş karşısındaki savunmasızlığı birkaç değişik biçimde ayan beyan ortadaydı.

Birincisi, Fransa'nın asker toplama sisteminde ciddi kusurlar vardı. 1790'larda *levée en masse*'ı yürürlüğe koymuş olan ulus, inisiyatifi Prusya'ya kaptırmıştı. Fransız ordusunun asker alımı her zaman için uzun vadeliydi ve bir gizli oylama sistemi üzerine kuruluydu. Sonuç, halkla gerçek bağlardan yoksun bir kuvvetti. Doğrusu, General Trochu şunu açıkça belirtmişti: "İdeal anayasa, içgüdüleri, hissiyatları ve alışkanlıkları, nüfusun

geri kalanının sahip olduklarından uzak bir kurum oluşturan orduyu yaratandır.”⁴ Bunun tam tersine, herkes için kısa bir askerlik hizmetini uzun süredir mecburi hale getirmiş olan Prusya, devasa bir yedek güç oluşturmıştı. III. Napoléon iki ülkenin harekete geçirme kapasiteleri arasındaki eşitsizliğin kesinlikle farkındaydı ve Kasım 1866 Compiègne Konferansı’nda kısa dönemli askere alma için destek sağlamaya çalıştı. Ne ki, *corps législatif*’te buna karşı güçlü bir muhalefet vardı ve Napoléon’un yasamayı güçlendirme yoluyla imparatorluğu liberalleştirme çabalarının sadece yasamanın askeri reformların önünü kesme yetisine yaradığı ortaya çıkıyordu; bilhassa orta sınıf *La Gloire* (Zafer) istiyordu, ama onların parlamentodaki temsilcileri bunun için gerekli olan gerçek asker ihtiyacını hesaba katmıyorlardı. Nihai 1868 uzlaşması ve kısmi süreli *garde mobile*’in (seferberliğin) yürürlüğe konması, Fransız ordularının 1870’te sayıca üstünlüğü tamamen kaybetmesinin önüne geçemedi.

Aynı derecede ciddi olan bir diğer şey de, orduların hantal bir biçimde cepheye sevk edilişiydi. Prusya demiryolu ağını askeri gereklere çok daha etkin bir biçimde uyarlamıştı ve bu da demek oluyordu ki, Prusya orduları daha az gecikmeyle ilerliyordu. Bu, özellikle talihsizlikti, çünkü Prusya’nın Güney Alman eyaletleriyle ittifakını engelleyebilmesi için Fransa’nın o bölgeyi hızla işgal etmesi gerekiyordu. Fransa-Prusya Savaşı boyunca, Bismarck ve von Moltke, Fransız birliklerinin bir araya gelmelerindeki gecikme ve düzensizlik karşısında şaşırmışlardı. (Fransız ordularının hızı 1870’te 1854 ve 1859’dakinden daha yüksek olsa bile). Birlikler cephenin Fransa tarafına düzensiz bir halde ulaştılar ve daha büyük taarruzlara çok kötü bir şekilde katıldılar. Bir savunma savaşı verme beklentisinde olan Prusya inisiyatifi kolayca ele geçirebildi ve Fransız ordularını Wissembourg, Fröschwiller ve Forbach (Ağustos 1870) çarpışmalarında bozguna uğrattı.

Ayrıca, Fransız ordularının yönetimi de ikircikliydi. Aslında, komuta kademelerinde tanınmış isimler hiç de az değildi; Bazaine, Canrobert, Macmahon, Trochu. Ne ki, bu komutanlar, değişime direnen ve geleneksel metotlara bel bağlayan bir elit yaratmışlardı. III. Napoléon, merkezde daha geniş çaplı bir koordinasyon için duyulan ihtiyacın farkına vardı, ama Prusyalı hasmı I. Wilhelm’in kotardığı türden bir savaş kabinesi kuramadı. İşler, uygun olmayan siyasa kararları tarafından daha da kötüleştirildi. Örneğin, savaşın başlangıcında III. Napoléon’un başkomutanlığı üslenmesi, Ren orduları için herhangi bir bağımsız hareket ihtimalini yok etti. Hatta, imparator, Bazaine tarafından devredışı bırakıldıktan sonra bile, kusurlu kararlar alınmaya devam etti. Paris hüküme-

tinin, herhangi bir geniş çaplı savunma stratejisinin uygulanmasına izin vermeme konusunda yaptığı hata yüzünden ordular savaşamaz hale geldiler. Ağustos'ta Macmahon'un ordusunun Argonne'da elverişsiz bir konumdan geri çekilmesi engellendi; bunun yerine Bazaine'e katılması öngörüldü ve sonuç ikisinin de Beaumont'ta bozguna uğratılması oldu. Nihai felaket, III. Napoléon'un, kendi niyeti düzenli bir geri çekilme hareketına girişmekken, Paris tarafından cephede kalmaya zorlanmasıyla yaşandı. Olası bir savunma zaferi için yeniden bir araya gelmek yerine, 2 Eylül'de geriye kalan Fransız kuvvetleri kuşatıldı ve teslim olmaya zorlandı. Artık Valmy olmayacak, sadece Sedan olacaktı.

Eğer Fransa'ya bir veya birkaç müttefik yardım etmiş olsaydı, savaşın sonucu daha az feci olabilirdi. 1870'te diplomatik destekten tamamen yoksun oluşu, imparatorun dış siyasetinin neden olduğu yaygın şüpheyi bağlanabilir. Gariptir ki, saltanatının ilk yıllarında, diğer güçlerin onayını –hatta desteğini– kazanma konusunda hayli başarılı olmuştu. Her zaman için, Fransa'nın yüksek toprak çıkarları ukdesini muhafaza etmişken, aynı zamanda, I. Napoléon'un sözleriyle, milliyetçiliğin gücünden yararlanmıştı: "Avrupa halkı için çekici hale gelecek olan ilk hükümdar, istediği her şeyi elde edebilecektir,"⁵ demişti. Onun nihai amacı, açıkça, 1815 Viyana Antlaşması'nı tersine çevirmek ve Avrupa'da Fransa'nın hâkimiyetini yeniden kurmaktır.

Maalesef, III. Napoléon'un izlediği tarzda bir revizyonizm, Avrupa'daki tüm diğer devletlerin düşmanlığına neden oldu ve bu da 1870 itibarıyla Fransa'yı gayet etkili bir biçimde tecrit etti. Rusya 1858'de Fransa ile bir antlaşma yapmıştı, fakat hâlâ Napoléon'un yeni başlamış olan milliyetçiliği destekleyeceğinden şüphe duyuyordu. 1863'teki Polonya İsyanı'na imparator sempati ile yaklaşıncı, II. Alexander, Fransa ile diplomatik bağlarını kopardı ve Prusya ile daha yakın bir işbirliğini gündemine aldı. Sürekli dostluk için daha ümit verici bir ülke İtalya'ydı; dahası, III. Napoléon 1859'daki İtalyan birleşmesi sürecinde Fransız ordularını ve kaynaklarını seferber etmişti. Napoléon'un saltanatının en büyük hayal kırıklıklarından biri olan "İtalyanların kadirbilmezliği", Cavour ve takipçilerinin, bir dizi uydu devlet hariç tutulursa, İtalyan yarımadasının birleşmesine Fransa'nın müsaade etmeye niyetli olmadığına yönelik şüphelerine bağlanabilir. İtalyan hükümeti, Fransa'nın Villafranca Ateşkesi ile vakitsiz biçimde savaştan çekildiğini asla unutmazken, Garibaldi, özellikle Fransız birliklerinin 1860'larda iki İtalyan hareketının önünü kesmelerinden dolayı, Roma'da Papalık güçlerini destekleyen Fransız garnizonunu İtalyan milliyetçiliğine yönelik en doğ-

nulan ihanet olarak görüyordu. Napoléon'un 1860'ta Nice ve Savoy'u istila etmesinden sonra, ılımlı Vittorio Emmanuele bile Fransa'ya cephe aldı ve Rusya gibi Prusya ile daha yakın ilişkiler kurmaya arayışına girdi. Sonuç, 1866'da imzalanan, İtalya ve Prusya arasındaki askeri ittifak oldu.

III. Napoléon'un diplomasisine karşı Britanya'nın tavrı neydi? İlk başlarda Londra'nın tepkisi olumluydu; Palmerston, Fransa'daki yeni rejimi tanımaya o kadar istekliydi ki, söz konusu anlaşmazlık ilkedен ziyade uygulanacak prosedür nedeniyle çıkmış olmasına rağmen, başbakan ve kraliçe ile başı belaya girdi. Ne ki, olan olmuştu. Fransa ve Britanya Kırım Savaşı'nda üç yıl boyunca resmen müttefiktiler ve Britanya hükümeti, 1856 Paris Barış Konferansı'na III. Napoléon'un başkanlık etmesine müsaade etmekten de gayet hoşnuttu. Ne ki, takip eden beş yıl, özellikle Napoléon'un İtalya'da güttüğü ve pek de gizlemediği hanedanlık tasarılarına ve Almanya'dan toprak alma beklentilerinden dolayı, beraberinde İngiliz düşmanlığını getirdi. 1861'de, Palmerston, Russell'a şöyle yazıyordu: "Bizim siyasetimizin esas amacı, Fransa'nın çok sayıda bölgede genişlemeye yönelik entrikalarını gerçekleştirmesini engellemektir."⁶ İngiltere ve Fransa arasındaki ilişkilerde en kötü noktaya 1870'te varıldı. Bismarck, Fransa'nın Belçika'yı bölme entrikalarından Britanya hükümetini haberdar ettiği zaman, Gladstone "şok olduğunu ve dehşete düştüğünü" ilan etti. Britanya kamuoyu geleneksel Fransız lobisine yeniden kapılmıştı, hatta edebiyat çevreleri bile Napoléon'un kınanması kampanyasına katılmıştı. Örneğin Carlyle, "soylu, sabırlı, içten, dindar ve güvenilir Almanya" ile "caka satan, kibirli, kavgacı, huzursuz ve aşırı alıngan Fransa'yı" karşı karşıya getiriyordu.

Avrupa devletleri arasında, III. Napoléon'a karşı kızgın olmak için en çok gerekçeye sahip olanı Avusturya idi. Birincisi, Fransa, 1859'da Lombardiya'daki Avusturya idaresini yerinden ederlerken İtalyanlara yardımcı olmuştu. İkincisi, Napoléon, 1858'de Rusya ile, Avusturya İmparatorluğu'nun bir kısmına özerklik sağlayacak olan bir antlaşmayı görüşmeye girişmişti. Üçüncüsü, Avusturya kraliyet ailesi, üyelerinden biri olan Maximilian'ı, Napoléon'un dehşet verici Meksika macerasında yitirmişti (1863). Ne ki, Avusturya, 1870'te Fransa'yı desteklemek için en makul gerekçeye de sahipti. Prusya tarafından Yedi Hafta Savaşı'nda yenilgiye uğratılması, Almanya'dan da çıkarılması ile sonuçlanmıştı ve Güney Almanya eyaletleri ile bağlantısını yeniden canlandıracak olan bir fırsatı da açıkça memnuniyetle karşılayacaktı. Bu yüzden, 1870'te Fransız diplomatlar Viyana'da faaliyet içindeydiler, fakat özel bir başarı elde edemediler. Öncelikle, Avusturya askeri olarak tükenmişti; ayrıca,

1867 *Ausgleich*'nin bile tamamen çözemediği, ciddi anayasal ve ırksal sorunlar yaşamıştı. Napoléon, Fransa Güney Almanya'yı gerçekten işgal ettiği zaman, Avusturya'nın onun tarafını tutacağına dair üstü kapalı bir vaatle yetinmek zorundaydı. Ağustos 1870'te Fransa'nın yaşadığı felaketten haberdar olduktan sonra, İmparator Franz Joseph, "dostça tarafsızlığı" yeğledi. Başka bir seçme şansı da yoktu.

Fransa'nın yalnız kalması, Napoléon'un dış siyasetinin temel yapısının çökmesinin bir belirtisiydi. Milliyetçiliği teşvik etme ve Viyana Antlaşması'nı canlandırma yoluyla egemenlik arayışı içindeydi ve bir ara buna ulaştı da. Ne ki, o, bu milliyetçiliğin otoriter rejimlere karşı zafer kazanmış devrimlerin ürünü olacağını ve bu devrimlerin ideolojik esin kaynağını da Fransız Devrimi'nden alacağını sanıyordu. Aslında, 1860'larda Almanya'da yükselen milliyetçilik, Bismarck tarafından bütün devrimci yan anlamlarından arındırıldı ve tümüyle muhafazakârlaştırıldı. Bu yüzden, Fransa, III. Napoléon tarafından öngörüldüğü haliyle yardımsever bir rehber ve akıl hocası değil, Bismarck'ın *Realpolitik*i'nin kurbanı olacaktı. Bismarck, Napoléon'un Ren Nehri'nin sol yakası, Lüksemburg ve Belçika'ya yönelik ihtiyatsız iddialarını sistematik olarak kullandı ve bu yolla Fransa'yı yırtıcı hayvan rolünün içine hapsedti. Bu, Napoléon'un önceden sahip olduğu özgüveni yok etti ve durumu iyice vahim bir hale soktu; von der Goltz, onun için, "İmparator, pusulasını kaybetmişe benziyor," dedi. Sonuçta, eğer bu kısmın başlangıç noktasına geri dönersek, 1870'teki savaş, Fransa için beyhude ve gereksizdi. Bu savaş sadece Prusya'ya yaradı; savaşı Almanya'yı birleştirmek için kullanan Bismarck, Büyük Friedrich'in ünlü, "Savaşsız diplomasi, enstrüman-sız müziğe benzer," yollu gözlemini uygulamıştı.

*

* *

Tek başına askeri yenilgi, İkinci İmparatorluğun çöküşüne neden olmadı. III. Napoléon Sedan Savaşı'nda esir alındıktan sonra, Fransa, İngiltere Kralı III. George veya Prusya Kralı IV. Friedrich Wilhelm'in delilikleri süresince işlemiş olan türden, geçici bir kral naipliği ile yönetilebilirdi. Ne ki, böyle bir durumu mümkün kılacak çıkış yolu, Paris'in 4 Eylül'de cumhuriyetin ilanı ile sonuçlanan müdahalesi tarafından imkânsız hale getirildi. Belli zamanlarda, Paris'in ülkenin geri kalanı üzerindeki etkinliğini abartmak zordur. Napoléon yarım yüzyıldır şuna inanıyordu, "Fransa, Konsüllüğün ve [Birinci] İmparatorluğun idari, hukuki ve mali örgüt-

lenmesi sayesinde ayakta kalabilmiştir.”⁸ Tabii ki, bütün bunlar 1815'ten önce Paris merkezliydi ve hatta Bourbon ve Orléans monarşileri bile, tüm Avrupa devletlerindeki merkezileşmenin en bütünsel formlarına karşı çıkmamışlardı. Paris 1830'da X. Charles'ı, 1848'de de Louis Philippe'i devirmişti. III. Napoléon aynı kaderden kaçabilecek miydi?

Kendisi, Paris'teki belirsiz durumu, iktidarı ele geçirme yolunda ilk olarak 1848'de başkan olmak için, ardından 1851'de on yıl için devlet başkanı olmak üzere ve son olarak da 1852'de imparator olmak amacıyla açıkça kullanmıştı. Fakat en başından beri, kendisini tüm sınıflara ve tüm bölgelere hitap eden ulusal bir lider olarak tasarlayarak Paris'in ulusun yazgısı üzerindeki etkisini kırmaya çalışmıştı. Paris'in hareket halinde tutuyormuş gibi görüldüğü kötü amaçlı çevreleri dağıtmayı umuyordu. Prévost-Paradol'a göre, “Monarşi baştayken Fransa cumhuriyetçidir ve anayasası cumhuriyetçi olunca da yeniden kralcı olur.”⁷ Başlangıçtaki desteğinin boyutu, İkinci Cumhuriyetin başarısızlıklarına karşı yaygın bir bilinçlenme olarak hayat buldu. Köylülerin güvenini, adalet ve düzen sağlayacağına dair verdiği teminatlarla; burjuvazinin güvenini, piyasa güçlerinin müdahale edilmeden işleyeceğine dair vaatleriyle ve proletaryanın büyük bir kısmının güvenini de, kendisi “sıkıntı çeken sınıflara karşı beslediği sevginin”⁹ motive ettiği toplumsal reform vaadiyle kazandı. III. Napoléon, nüfusun tüm kesimleri arasında kurulacak olan dengenin önemini vurguluyordu. En temel düzeyde, Fransa “ne demagogik fikirlerle ne de monarşist yanılsamalarla huzursuz edilmelidir”¹⁰ diyordu. Altında yatan ideoloji radikal, fakat ihtiyatlıydı: “Napoléoncu fikriyat, Devrim kaynaklıdır (...) ne bir partinin belirsiz önderliğinin ne de kitlenin açgözlülüğünün tahakkümü altında kalarak, düzen, özgürlük, insan hakları ve otorite ilkesinin uzlaştırılmış halini temsil eder.”¹¹ Bundan dolayı, 1852 Anayasası, devlet başkanını “ulusa karşı sorumlu” kıldı, ama aynı zamanda ona “hür ve sınırlanmamış bir otorite” sağladı. Fransızların çoğu da bu durumu onaylar görünüyordu.

Peki ne zamana kadar? Saltanatı ilerledikçe, *corps législatif* için yapılan seçimlerdeki oy verme alışkanlıklarında belirli bir değişim oldu. Muhalefeti destekleyen oyların, hükümeti destekleyen oylara oranı zamanla şu şekilde değişmişti:

1: 4, 1852 seçimlerinde

1: 4, 1857 seçimlerinde

2: 5, 1863 seçimlerinde

3: 4, 1869 seçimlerinde

Muhalefet, özellikle yirmi iki büyük şehir ve kasabada yoğunlaşmıştı. Paris, 1857'den sonra hiçbir Bonapartist milletvekili çıkarmadı: aslında, son iki seçimde Paris ezici çoğunlukla ulusal eğilime karşı cumhuriyetçileri desteklemişti. Bu yüzden, emperyal yönetimin merkezi olan başkent, nüfusun en düşmanca kesimini barındırıyordu. Bu, kısmen, rejimin iktisadi siyasalarına ve burjuvazinin giderek artan zenginliğine karşı, kötüleşen çalışma koşullarına ve ücretlere bağlı olarak şehirli işçi sınıfının aniden yabancılaşmasından kaynaklanıyordu. Cumhuriyetçiler, imparatorluğu bir zenginler erki yaratmakla suçluyorlardı; Duchene, bankacı ve tüccar kesiminin en güçlü iki yüz ailesine atıfla, "Antikitede bile bu kadar yoğunlaşmış bir oligarşi örneği yoktur,"¹² diye yakınıyordu. Enflasyon, proletaryayı orta sınıflardan daha fazla etkiledi. Örneğin, imparatorluk dönemi boyunca Paris'te ücretler yüzde 30 artarken hayat pahalılığının yüzde 45 ve kiralarda da yüzde 100 artmış olduğu hesaplanmıştır. Bu yüzden, Parislilerin III. Napoléon'dan önce sahip oldukları, monarşi karşıtı ve aşırı cumhuriyetçi görüşlerine geri dönmeleri hiç de şaşırtıcı değildi. Basın kanunun 1868'de gevşetilmesinden sonra, *La Lanterne* gibi gazeteler yolu ile yapılan propaganda, bu süreci iyice hızlandırdı.

Garip bir şekilde, rejim giderek ılımlılaştıkça, muhalefet yoğunlaştı. III. Napoléon, kurumlarını liberalleştiren ve otoritesinin temelini zayıflatan tek diktatördü. Belki de, fırsatını buldu mu ilerici siyasaları hayata geçirme niyetini taşıyordu; aslında, kendi konumuna yönelen ana tehlikenin değişime *direnmekten* geleceği kanısındaydı. "Kendi çağınızın görüşlerine önder olursanız bu görüşler sizi destekler ve takip eder. Bu fikirlerin gerisinde kalırsanız sizi arkalarından sürükler. Bu fikirlere karşı hareket ederseniz sizi devirir,"¹³ diyordu. 1870'te liberal imparatorluk denen şeyin hayata geçirilmesinden sorumlu olan Ollivier de bu bakış açısına sahipti. Ta 1861'de, "Özgürlüksüz demokrasi, despotizmden başka bir şey değildir. Demokrasiziz özgürlük, imtiyazdan başka bir şey değildir,"¹⁴ fikrini savunuyordu. Ne ki, *corps législatif* ve senatonun etkinliğinin artırılması amacıyla verilen tavizler, cumhuriyetçi muhalefeti tatmin etmede başarısız oldu. Aslında, Gambetta, 1870'in daha ılımlı rejimini sadece "1848'in cumhuriyeti ve geleceğin cumhuriyeti arasındaki bir köprü" olarak görüyordu. Tekinsizce de, "Bizim geçmeye niyetli olduğumuz bir köprü,"¹⁵ diye ekliyordu.

Hiçbir şey olmasa da, Napoléon'un reformlarıydı gerçekte İkinci İmparatorluğu zayıflatan. İmparatorun 1868 ve 1870 arasındaki yerel reform planlarının çoğunu, *corps législatif* ve senato engelledi ve onun Fransız

ordusunu tamamen yetkin hale getirme önerilerine direndi. Dahası, parlamentarizmin yayılması, Bonapartizm'in Fransa üzerindeki hâkimiyetini baltaladı. Napoléon demokrasiye gerçekten inansa da, her zaman için kendisini parlamentodaki grupların çekişmelerinin üstünde ve dışında olarak görmüştü. Bu yüzden, istikrarlı bir siyasalar bütününün izini sürecek ve parlamenter stratejinin anlaşılabilirlikleri hakkında bilgili olacak, birlik içinde bir Bonapartist parti oluşturmaya yönelik hiçbir girişimde bulunmadı. Bundan dolayı, sadece Napoléon'a olan sadakatlerinde birleşen Bonapartistler, *corps législatif*'teki en heterojen grubu oluşturuyorlardı. Bir kere imparator yerinden edilince, çoğu kralcılarının tarafına iltica ettiler, burada da monarşist ilkeler en azından kişileştirilmeden varlıklarını sürdürebiliyorlardı.

Bu yüzden, cumhuriyetçilerin 1870'te inisiyatifi ele alabilmiş olmaları hiç de şaşırtıcı değildir. Fransa'nın geneli için bir azınlık olmalarına rağmen, Paris'e egemen oldular ve sıkı bir şekilde örgütlenerek muhalefeti devredışı bıraktılar. Normal zamanlarda, III. Napoléon, rejimini saldırılara karşı koruyabilirdi; genel seçim sonuçlarında bölgesel destek ayrılıklarını halk oylaması yoluyla maskeleyerek halkın güvenine sahip olduğunu ispatlayabilirdi. Ne ki, Fransa-Prusya Savaşı var olan hükümeti yıkmıştı ve Bonapartizm, cumhuriyetçilerin kontrolü ele geçirmelerini engellemeye yetecek derecede örgütlü değildi.

NOTLAR

- 1) M. HOWARD: *The Franco-Prussian War*, Böl. II.
- 2) T. ZELDIN: *Emile Ollivier and the Liberal Empire of Napoleon III*, Böl. 12.
- 3) T. ARANSON: *The Fall of the Third Napoleon*, Böl. 4.
- 4) M. HOWARD: A.g.y., Böl. I.
- 5) N. RICH: *The Age of Nationalism and Reform*, Böl. 2.
- 6) W. H. C. SMITH: *Napoleon III*, Böl. 12.
- 7) A. HORNE: *The Fall of Paris*, Böl. 2.
- 8) W. H. C. SMITH: A.g.y., Böl. 13.
- 9) A.g.y., Böl. 7.
- 10) J. A. S. GRENVILLE: *Europe Reshaped 1848-1878*, Böl. VI.
- 11) G. P. GOOCH: *The Second Empire*, Böl. I.
- 12) T. ZELDIN: *France 1848-1945*, Cilt. I, Böl. 4.

Bismarck ve Alman Siyasal Partileri 1871–90

İkinci Reich'in Anayasası (1871), beraberinde, Almanya'ya genel oy hakkını ve seçimle oluşturulacak bir Reichstag veya ikinci bir meclisi getirdi. Yeni devlet farklı türden çıkarların –endüstriyel ve tarımsal, Protestan ve Katolik– bir toplamından oluştuğu için, böyle önemli bir ilerlemenin siyasal partilerin gelişmesinin lehinde olması beklenmeliydi. Ne ki, Bismarck, şansölyeliğinin başından itibaren, parlamenter egemenliğin Britanya modeline benzer bir biçimde, yürütmenin yasamaya karşı üstlendiği sorumluluk çerçevesinde evrimleşmesini engellemek için tüm çabasını harcadı. Bunun yanında, parti siyaseti beklentisinden hep nefret etti ve kendisini herhangi bir hizipe sürekli olarak bağlamaya da hiç niyeti yoktu. Buna paralel bir siyasal tavır olarak, çeşitli parti liderleri arasında azami manevra yeteneğini koruyabilmek için, her türlü uzun vadeli bağlılıktan kaçındı. Bir keresinde, amaçlarını, “milletvekillerinin çoğunluğu ile, aynı zamanda tacın gelecekteki otoritesini ve hükümet erklerini zayıflatmayacak veya ordunun yetkinliğini risk altına sokmayacak olan bir uzlaşma”¹ şeklinde tanımlamıştı.

Bu bölümde, Bismarck'ın *Reichstag* içindeki dört ana gruplaşma –muhafazakârlar, liberaller, merkezçiler ve sosyalistler– ile arasındaki ilişkiler incelenecektir. Her bir durumda, parti liderlerinin ve şansölyenin kişisel tutumları özetlenecek ve şansölyenin söz konusu amaçlarına ulaşmadaki başarısının veya başarısızlığının derecesi ve nedenleri hakkında bir yargıya varılacaktır.

*

* *

Bir *Junker* olan Bismarck, 1860'lar boyunca Prusya muhafazakârları ile yakın bir dostluğa sahipti: onların yardımıyla Prusya'nın liberal yönetimini tasfiye etti ve Alman birleşmesi için yapılan hazırlıklar çerçevesinde Alman ordusunu daha da büyüttü. Bu yüzden, yakın ve sürekli işbirliğine dair doğal bir temelin varlığı açıkça ortadaydı.

Ne ki, Alman şansölyesi ve muhafazakârlarının 1871 sonrası süreçteki ilişkileri, en iyi biçimde, bir sevgi–nefret ilişkisi olarak tanımlanabilir. Ana gövdenin sadece bir türevi olan bağımsız muhafazakârlar Bismarck'a sürekli destek verdiler. Muhafazakârlar, başta, Alman Birliği'nin sağlanmasının Prusya'nın geleceğini tehlikeye atmasından endişe duyuyordu. Bismarck, her zaman için, birleşmenin, Almanya'nın Prusya'nın içine çekilmesi anlamına geldiğini savunmuştu: “Prusyalıyız ve Prusyalı kalmalıyız.” Diğer yandan, muhafazakârlar, Prusya'nın bu süreçte Almanya'ya katılması gerektiğini düşünüyorlardı. Muhafazakârlar, Bismarck'ın 1870'lerdeki iki siyasası hakkında özellikle kaygılıydılar. Birincisi, onun Alman Birliği'nin meşru kurumlarını ve para birimini birleştirmek için ulusal liberallerle flört etmesiydi; bunun, Prusya ayrılıkçılığını tasfiye ederek Prusya'nın baskınlığını zayıflatacağı hissediliyordu. İkincisi de, Bismarck'ın Merkez Partisi ile arasındaki mücadeleydi. *Kulturkampf*, muhafazakârların aksi yöndeki saldırılarına uğruyordu, çünkü, devletin anti–klerikal önlemleri, aynı zamanda tüm farklı muhafazakâr grupların desteklenmesini istedikleri Protestan çıkarları konusunda geri tepebilirdi. Bu arada, bir muhafazakâr yayın olan *Kreuz-Zeitung*, Bismarck'ı fırsatçılık peşinde koştuğu gerekçesiyle eleştiriyordu; bu görüşü, Bismarck'ın onların çıkarlarını da gözden çıkarmış olduğu kanısındaki çoğu Prusyalı sağcı da paylaşıyordu.

Ne ki, 1878 itibarıyla uzlaşmaya dair sinyaller vardı. “Daha muhafazakâr bir çizgide yönetmenin zamanının geldiği”² hususunda Kayser ile aynı görüşü paylaşan Bismarck, liberallere sırt çevirdi. Artık, sağın

güvenini kazanmada büyük oranda başarılı olmuş bir iktisadi, toplumsal ve siyasi hedefler birleşiminin izinden gidiyordu. İktisadi siyasasını, 1879'da yürürlüğe konan koruyucu tarifeler şekillendirdi. Büyük Amerikan ve Rus tahıl ithalatları ile zorlu bir rekabet içinde olan Doğu Prusya'nın *Junkerleri* arasında bu hareket özellikle beğeni kazandı. Gerçekten de, *Junkerleri* koruma önlemlerinin kurtardığını söylemek hiç de abartı değildir. Serbest ticaretten aniden uzaklaşmak, aynı zamanda sanayiciler için kazançlı oldu ve dolayısıyla bağımsız muhafazakârları da memnun etti. Sanayi ve tarım aristokrasinin ikisi de, Alman halkı üzerindeki hâkimiyetlerini pekiştirdiler ve "çelik ile çavdar" arasındaki çetin bir ittifak çerçevesinde bir araya geldiler. Bu arada, sosyalizm tehdidini ortadan kaldırmaya yönelik çabaları, Bismarck'a, muhafazakârların sempatisini kazandırdı ve hâlâ ortak bir ideolojik hedefe sahip oldukları gerçeğinin altını çizdi. Bu işbirliği, Bismarck'ın 1880'lerde yaptığı siyasal değişikliklerle pekiştirildi. Örneğin, Prusya'nın etkinliğini yeniden kurmak için kimi hükümet kurumlarının rollerini yeniden belirledi, bunu yaparken Prusyalı İçişleri Bakanı von Puttkamer'in yardımını da alarak artı kalan liberalleri kamu hizmet sektöründeki makamlardan uzaklaştırdı. Doğal olarak, boşaltılan makamlar sağcılarla dolduruldu.

Bu uzlaşma ne kadar tamamlanmıştı? Muhafazakârlar ve bağımsız muhafazakârlar 1878-89 arasındaki kritik dönemde şansölyenin siyasaları için güvenilir destekçiler olarak kaldılar ve özellikle *Kartell* diye bilinen bir seçim ittifakının temellerini hazırladılar. Onlar olmadan, Bismarck'ın *Reichstag*'da nasıl tutunabildiğini anlamak zor olacaktır. Diğer yandan, muhafazakârlar, Prusya Kurultayı'nda sahip oldukları düzeyde bir etkiye *Reichstag*'da, onun daha az sempati duyduğu liberaller kadar sahip değildi. Ne de tüm muhafazakârların gönlü alınmıştı. Daha geleceksel unsurlar Bismarck'a güvenmemeye devam etti ve 1890'da ona karşı Kayser'in tarafını tutarlarken, tüm muhafazakâr gruplar Bismarck'ın halefleriyle bir arada olmayı daha kolay bulacaklardı.

*

* *

Bismarck, Alman liberallerini siyasi tayfın herhangi bir diğer kesiminden daha bütünsel olarak kullandı veya suistimal etti diyebiliriz.

O, Frankfurt Parlamentosu başarısızlığı (1848-9) sonrasında muhafazakârlığa dönmesinden beri liberalizmden nefret ediyordu. 1862'de askeri harcamalar konusunda liberallerle fikir ayrılığına düşmüştü ve

kendi duruşunu ünlü “kan ve demir” konuşmasında belli etmişti: “Almanya, Prusya’nın liberalizmiyle değil gücüyle ilgilidir.” Bunu takiben, devletin yürütme kurumlarındaki liberallerin kökünü kurutmuş ve azılı bir anti-liberal propaganda kampanyasına girişmişti. Bu çatışmanın unsurları, 1871’de *Reich*’ın yaratılmasından sonra da varlıklarını sürdürdüler. Ulusal liberaller ve ilericilerin ikisi de yasamanın önemini vurguluyorlardı ve Bennigsen ile Lasker gibi liderler, şansölyenin kabinesinin *Reichstag*’a karşı sorumlu kılınması için baskı yapıyorlardı. Liberal programdaki bir diğer ana husus da yürütmeye sağlanan bütün fonlar üzerindeki yasama kontrolüydü; bu, liberallerin çoğunluğunun, diğer şeyler arasında hükümetin daha da fazla kendi kendisine yeter hale getirilmesini öngören 1879 İthalat ve İhracat Vergileri Kanunu Tasarısı’na neden karşı çıktıklarını açıklar. İlericiler aynı zamanda korumaya da karşı çıkıyorlardı, çünkü bir diğer inanç ilkesi olarak *laissez-faire*’e arka çıkmaktaydılar. Son olarak, liberallerin tümü, Bismarck’ın sosyalist tehdide karşı aldığı tavizsiz önlemler hakkında endişeliydiler. Ulusal liberallerin çoğu ve ilericilerin hepsi, Bismarck’ın anti-sosyalist mücadeleye ilişkin ilk iki kanun tasarısına (1876 ve 1878), bu tasarıların temel toplumsal ve anayasal haklara ve özgürlüklere karşı duyarsız ve taraflı olduğu gerekçeleri temelinde direndiler.

Bağdaştırılmaz bu apaçık ayrılığa rağmen, 1871–8 döneminde Bismarck ve iki partinin büyüğü olan ulusal liberaller arasında tuhaf bir işbirliği gerçekleşti. Bunun ana nedeni, ulusal liberallerin tek amaçlarının Alman birleşmesinin tamamlanması olmasıydı; zira “kan ve demir” siyasasının sonuçlarını kabul ederek kimi ilkelerinden zaten ödün vermişlerdi ve yeni *Reich*’a sonuca ulaştırıcı bağlantıların eklenmesi için anayasal araçları kullanarak kaybedecekleri çok az şey vardı. Bu nedenle, şansölyelik bürosunun başındaki von Delbrück’e Almanya’ya altın standardını getirmesinde, ticaret ve sanayi kanununu ve genel bir para birimini yürürlüğe koymasında ve *Reichsbank*’ı kurmasında yardım ettiler. Ulusal liberaller, kendi inisiyatifleri ile ve ancak Bismarck’ın onayıyla, *Reich*’a ortak bir medeni kanunu ve ceza kanunu hukuku sağlamak için gerekli olan yasaları yaptılar. Ayrıca, bölgesel ve ayrılıkçı çıkarlarla ilintili görünen her şeye karşı verilecek mücadelede merkezi hükümeti desteklemeye de hazırdılar. Bundan dolayı, Lasker ve Bamberger’in başını çektiği, birbiriyle çatışan bir azınlığın varlığına rağmen, *Kulturkampf* için gerekli olan yasaların gerçekleştirilmesi yolunda işbirliği yaptılar. Genel olarak, sürekli biçimde liberalizme bağlı kalmak gibi bir eğilime sahip olmadığı açıkça bilinmesine rağmen, Bismarck, liberallerin verdiği bu destek-

ten bir hayli çıkar sağladı; *Reichstag* karşısında kendisini daha güvenilir kılmak için elindeki yürütme faaliyeti özgürlüğünü son haddine kadar değerlendirdi.

Bunun tam tersine, liberaller, Bismarck ile işbirliklerinden dolayı ciddi sıkıntılar çekti. 1878 ve 1879 uzun bir düşüşün başlangıcı oldu. Ulusal Liberal Parti'nin büyük bir kesimi 1878'de Bismarck'ın anti-sosyalist mücadele kanunu tasarısını destekleyerek bireysel özgürlüğe yönelik anayasal teminata karşı duydukları inançlarından ödün verirken, 1879'da ithalat ve ihracat vergileri reformu konusunda kendi aralarında ciddi bir fikir ayrılığına düştüler. Merkez Partisi'nin başkanı Windthorst, aşağılayıcı bir şekilde, liberal çağın iflas etmiş olduğunu iddia etti. Bu, kısmen doğrudu. Ulusal liberaller, daha önceki radikal tavırlarının büyük ölçüde yok olmasının sonucu, aşırı bir hevesle kurumsallaşmayı desteklemişlerdi. 1880'ler, beraberinde, liberal saflarda daha ileri düzeyde yaşanan bölünmeleri getirdi. Bir yandan, ulusal liberaller üst-orta sınıftan aldıkları desteği ellerinde tutuyorlardı. Treitschke gibi entelektüeller, üniversiteleri ortodoksinin destekçileri haline getirirken, zengin seçmenler de onların muhafazakârlar ile aralarındaki yakın ilişkileri karşı çıkmaksızın kabullendiler. Genel sonuç, tuhaf ve Almanya'ya özgü bir görüngü olan "sağcı liberalizmin" yükselişiydi. Diğer yandan, ilericiler ve ulusal liberallerin daha radikal unsurları bu eğilime açık bir şekilde tepki gösterdiler ve 1884'te Richter tarafından etkili bir şekilde önderlik edilen ve destek konusunda küçük tüccarlara, düşük kariyerli memurlara ve açık sözlü entelektüellere bağlı olan *Freisinnige* Partisi'ni kurmak üzere birleştiler. Bir ara, bu durum ulusal liberallerin- kinden daha iyi bir seçim performansı sağladı ve 1884 seçimlerinde ulusal liberallerin kazandığı elli bir sandalyeye karşılık altmış yedi sandalye kazandılar. Bu parti, aynı zamanda, veliaht prensin, yani geleceğin III. Friedrich'inin de hamiliğine sahipti. Ne ki, 1887 itibarıyla ani bir düşüş yaşadı ve radikalizm, "muhafazakârlaştırılmış" liberalizmin gerisinde ikinci plana düştü.

Bismarck bu eğilimle bir hayli içli dışlı oldu. 1887 ve 1889 arasında, olayların gidişatını kontrol edebilmeye yönelik anlaşılabilir bir yeteneğe sahip olduğu izlenimini verdi. Ulusal liberalleri yönetilebilir bir sayıya indirmişti ve onları, 1887'de *Reichstag*'da hükümet lehinde büyük bir çoğunluğu kazanmış olan *Kartell* aracılığıyla muhafazakârların seçmen tabanına eklemlemişti. *Freisinnige* Partisi'nin başarısı karşısında ciddi bir biçimde kaygılıydı ve veliaht prensin tahta çıkacak olması nedeniyle kendi makamının akıbeti konusunda endişe duyuyordu. Ne ki, siyasal

manevraları sayesinde tehditlerin ikisine birden yatırım yaptı. 1887'de bir diğer ordu kanunu tasarısı hakkında *Reichstag* ile bir çatışmayı kışkırttı; bu, gerçekten, *Reichstag*'ın dağılması ve milletvekillerinin yeniden seçilmesi için bir bahaneydi. *Kartell*'in karmaşık seçim yönlendirmelerinden dolayı, *Freisinnige*, sandalyelerinin yarısından fazlasını kaybetti ve Bismarck liberallerin arkalarında bıraktıkları miras ile baskın bir şekilde sağcı bir *Reichstag*'da tahta karşı koyabildi. Bismarck'ın zaferi, 1888'de III. Friedrich'in tahtta sadece dört ay kaldıktan sonra ölmesi ile tamamlandı. Radikal tehdit artık ortadan kaldırılmıştı. Ne ki, Bismarck'ın başarısı sadece kişisel bağlantılar çerçevesinde görülebilir. Büyük ve istikrarlı bir liberal partiyi parçalayarak Almanya'ya verilen zararın haddi hesabı yoktu çünkü.

*

* *

Katolik Merkez Partisi ile ilişkilerinde, Bismarck, gereksiz bir çatışmayı kışkırttı ve nihai olarak izlediği siyaseti tersine çevirmeye mecbur kaldı.

1870'te oluşturulan Merkez Partisi, İkinci *Reich*'i aşırı derecede eksik buluyordu ve *Kleindeutsch* (Bkz. 10. böl.) birleştirme projesinin gidişatına sert bir şekilde karşı çıkıyordu, çünkü bu tasarı Katolik bölgeler pahasına, Protestan bir Prusya'nın lehineydi. Bir önceki Alman Konfederasyonu'nda nüfusun yüzde 52'si Katolik ve yüzde 48'i Protestan'dı. İkinci *Reich*'da Avusturya'nın dışlanması ile birlikte bu oran yüzde 37'ye yüzde 63 oldu. Bu yüzden, Merkez Partisi, Avusturya ile yakın ilişkileri desteklemesi bağlamında, eşzamanlı olarak kendisinin pan-Alman ve özel olduğunu keşfetti, çünkü haddini aşan Protestan Prusya'ya karşı Baviera gibi bireysel Katolik eyaletlerin haklarını savunuyordu. Avusturya'nın yeni bir *Grossdeutsch** yapılanmasına dahil edilmesinin beklenmesi zor olacağından dolayı, Merkez Partisi, Prusya'yı çözecek her türlü girişime açık bir federalizm ve ademimerkeziyetçilik planı üzerinde uzlaştı. Parti, aynı zamanda, siyasete de Hristiyan bir etik zerk etmek için uğraştı. Partinin önde gelenleri, ulusal liberallerin ödünde bulunduğu *laissez-faire*'in sert iktisadi aşırılıklarını reddederken, bunun yerine Rahip Kolping ve Piskopos Kettler'in önerdiği çizgide korumacı toplumsal ve sanayi yasamaların yapılmasını talep eden Bismarck'ın *Realpolitik*'i'ne de karşı çıktılar. Sonuç olarak, Katolik Kilisesi'ni korumaya ve onun siyasal kolu olarak faaliyetlerde bulunmaya karar vermişlerdi.

* (Alm.) Büyük Almanya. (ç.n.)

Bismarck, Katolik tehdidi olarak gördüğü her şeye hızlı bir şekilde karşılık verdi. Merkez Partisi'nin iki tarihi tehlikeyi yeniden canlandırdığı kanısına vardı: bu iki tehdit Ultramontanizm ve Frondizm idi. Bunlardan ilki daha tehlikeliydi, çünkü Papa IX. Pius'un Roma'nın manevi ve maddi etkinliğini yeniden canlandırmayı umduğu "Papalığın Yanılmazlığı" saçmalığı ile uyuşuyordu. Bismarck, bunun onyedinci yüzyıldan beri Katolikliğin ilk kez uluslararası bir güç haline gelmesi demek olduğunu düşündü. Fransa ve Avusturya'nın bu işe bulaşacağını söylemeye gerek bile yoktu ve bu, Almanya'ya karşı potansiyel bir tehlikeydi; çünkü Merkez Partisi, Katolik etkinliğinin ülke içinde yayılmasını sağlayabilmek için bu ülkelerle işbirliği arayışına rahatlıkla girebilirdi. Frondeur öge de aynı zamanda tehlike sinyalleri veriyordu. Bismarck, Merkez Partisi'nin Prusya monarşisine direnerek bölücü ayrılıkçılığın yayılmasını desteklemekte ve *Reich*'in çökmesine neden olma çabasında bulunmakta olduğunu iddia ediyordu. Bismarck'ın bulduğu çözüm, Alman Katolik Kilisesi'nin ve Merkez Partisi'nin dış ve iç bölücü siyasal etkilere açık olma potansiyellerini zayıflatmak için tasarlanmış bir dizi cerrahi önlemler dizisi olan *Kulturkampf* idi. Falk'ın Mayıs Kanunları (1873-4), kilisenin eğitim üzerindeki kontrolünü, okulların hükümet tarafından denetlenmesi uygulamasını dayatarak zayıflattı, rahiplerin eğitimini ve atanmalarını devletin yetki alanı içine soktu ve örneğin medeni evliliği yasallaştırarak sekülerleşmenin derecesini artırdı. Bismarck bu uygulamalarla dine saldırmadığını vurgulama konusunda gayet dikkatliydi. Mart 1873'te Prusya Kurultayı'nın Üst Meclisi'nde şunları söyledi: "Önümüzdeki sorun, benim görüşümce, çarpıtılmıştır ve eğer biz onu kiliseye ilişkin dinsel bir sorun olarak görürsek yanlış bir yaklaşımla ele alıyoruz demektir. Temelde siyasal bir sorundur (...) monarşi ve papazlık arasında var olan, insan ırkı kadar eski bir çatışma konusudur."³ Bu usavurma biçimi, tarihçi von Sybel tarafından 1874'te desteklendi: "Şunu görmeliyiz ki, eğer bir devlet herhangi bir zamanda ruhban sınıfının hak iddialarına karşı saf bir kendini koruma sorumluluğu ile başkaldırır ise, o bizim devletimizdir."⁴

Kulturkampf, Bismarck'ın kariyerinin büyük başarısızlıklarından birine dönüştü. 1878 itibarıyla çatışmadan onurlu bir şekilde geri çekilmenin yollarını aramaya başladı ve 1887'de mücadelenin son izlerini de ortadan kaldırdı. Bu tersine dönüşün nedenleri nelerdi?

Birincisi, Merkez Partisi tarafından sergilenen hayrete düşürücü esneklikti; bu, büyük oranda onun desteğinin boyutu ve derinliğinden kaynaklanmıştı. Bismarck iki değişik kaynaktan güç alan bir düşmana karşı ulusal olarak tanımladığı bir mücadeleye girişti. Bir yandan, onun

çekiciliği bir veya birden fazla ulusun siyasi imkânlarıyla sınırlandırılmamıştı; ister aristokrat, ister küçük tüccar, ister zanaatkâr, isterse de köylü veya işçi olsun, her yerdeki Katoliklerin sadakatine sahip çıkıyordu. Diğer yandan da, aynı zamanda Polonya ayrılıkçılığı ve Alsace-Lorraine'nin anti-Alman hissiyatı gibi ulus-içi güçleri de kullanıyordu. Ayrıca, Alman tarihinin en zeki parlamenterleri gözü ile bakılan Windthorst, partiye etkili bir strateji kazandırmıştı. Böylece, 1871 ve 1890 arasında, parti herhangi bir diğer partinin ulaşamadığından daha tutarlı sonuçları elde etti. 1884, 1887 ve 1890 seçimlerinde tek başına sırasıyla 99, 98 ve 106 sandalye kazandı; bu gidişat, Bismarck'ın istifa etmesinden sonra da devam etti; Merkez, 1893, 1898, 1903 ve 1907 seçimlerinde 96, 102, 100 ve 105 sandalye kazandı.

İkinci neden, Bismarck'ın, *Kulturkampf*'ı her zamanki özeni ve ayrıntılara verdiği dikkat olmaksızın planlamış olmasıydı. Falk ile temel metotlar üzerinde bile anlaşmazlığa düştü. Falk yasal önlemler almayı tercih ederken, Bismarck vazifenin idari araçlar ile yerine getirilmesini tasarlıyordu; bu, hükümetin Prusya ve Almanya parlamentoları ile asgari düzeyde ilişkide bulunabilmesini sağlayacaktı. Ne ki, manevranın getireceği sonuç yanlış bir biçimde tahmin edilmişti, çünkü, beraberinde, *Reichstag* içinde yürütmenin anayasal olamayan müdahalelerine karşı mücadele veren bir partiye karşı sempatinin oluşmasını getirdi. *Kulturkampf*'ın kapsamı da yetersiz bir biçimde tanımlanmıştı. Bismarck'ın asıl maksatlarına rağmen, özellikle Mayıs Kanunları, ruhban sınıfının istihdamını kontrol altına alıp Cizvitlerin kovulmasını emrettiği zaman, Merkeze karşı yürütülen kampanya Kilise üzerine bir saldırı halini aldı. Kaçınılmaz olarak, Katolik Kilisesi yaygın bir desteği etrafına topladı; bu, "Papalık Yanılmazlığı" üzerine daha önce yaşanan anlaşmazlıkların neden olduğu ilişkilerdeki soğukluğa son vermede de bayağı yararlı oldu. Bir kere, Bismarck, düşman tarafındaki bölünmeyi sürdürmeyi ve bu bölünmeyi kendi çıkarına kullanmayı becerememişti; bunun yerine istemeyerek bir uzlaşmaya varılmasında etkili oldu, çünkü artık Katolikler, *Kulturkampf*'ın önlemlerinin geçersiz olduğunu ilan eden Papalığın piskoposlara gönderdiği 1875 tarihli tamimi destekleme hususunda acele etmeye başlamışlardı.

Son olarak, Merkez Partisi, Bismarck'ın mücadeleye karşı istekliliğini kaybetmesi konusunda da şanslıydı. 1878 itibarıyla, "Katolik tehdidini" abartmış olduğunun farkına varmaya başladı. Bununla beraber, Merkez Partisi'nin, özellikle SPD* ile karşılaştırıldığı zaman, radikal olarak adde-

* Sozialdemokratische Partei Deutschlands (Almanya Sosyal Demokrat Partisi). (ç. n.)

dilmesi çok zordu. Aynı zamanda, Merkez, hiç de her halükârda artık din karşıtı bir rejim olma yolunda ilerleyen Fransa ile birlikte hareket edecek gibi görünmüyordu. Dahası, Merkez Partisi'nin, Bismarck'ın siyasetleri ile başka bir noktada ortak paydaya sahip olabilecek iki önemli potansiyel niteliği vardı. Avusturya ile yakın ilişkileri, Bismarck'ın Habsburglar ile niyetlendiği yeniden yaklaşma girişimlerine (Bkz. 15. Böl.) destek kazanmada olumlu katkılarda bulunabilirdi. Ayrıca, Merkez Partisi milletvekillerinin desteği muhafazakârlarınki ile bir araya geldiğinde, ulusal liberallerin, ilericilerin ve SPD'nin korumacı tarifelerine yönelttikleri muhalefeti alt edebilecekti. Böylece, Bismarck, *Kulturkampf*'ın enkazından bir şeyler kurtarabilecekti. Hükümetin Kiliseye vereceği ödünler karşılığında, Merkez Partisi, Tarife Kanunu'ndan yana oy kullandı ve aynı zamanda Bismarck'ın 1880'lerdeki devlet sosyalizmi siyasetini de destekledi. Ne ki, Merkezin önde gelenleri, Bismarck'ın ilgisine karşı tetikte kaldılar ve 1887 *Kartell*'nin içinde erimeyi reddettiler. Buna karşılık, Bismarck, Merkeze karşı, liberallere asla göstermediği saygısını kaybetmedi ve son siyasi faaliyeti 1890'da Windthorst'u *Reichstag*'da, hayal kırıklığına uğramış olan ulusal liberallere ve muhafazakârlara karşı dengeyi kuracak olan hükümet lehinde bir birlik oluşturmaya ikna etme girişimi oldu. Ne ki, Merkez, gayet kurnaz bir biçimde, belirli yasama önlemlerinde verilecek olan sınırlı desteği, gözden düşmüş bir şansölyeye toptan itaat etmeye dönüştürmeyi reddetti.

*

* *

Bismarck'ın iktidarda kaldığı dönem boyunca en istikrarlı ve sürekli muhalifi SPD (*Sozialdemokratische Partei Deutschlands*) idi. SPD, onun sürekli olarak kökünü kurutmanın yollarını aradığı ve asla uzlaşma ihtimalini göze almadığı tek partiydi.

SPD, Lassalle'ın Genel Alman İşçileri Sendikası ve Liebknecht ile Bebel'in başını çektiği İşçi Kulüpleri Cemiyeti'nin bir kaynaşmasıydı. 1875 Gotha Programı tümünden *Reich*'a düşman olan Lassalleci ve Marksist ilkelerin bir biresimini ortaya koydu. Halihazırdaki genel oy hakkı sadece bir yapmacıklık olarak görülüyordu ve burjuvaziyle aristokrasinin iktisadi alandaki tekeli acı bir şekilde eleştiriliyordu, çünkü bu, derin toplumsal uçurumlara ve proletarya için sürekli sefalete neden oluyordu. Gotha Programı tarafından önerilen çözümler gayet radikal ve "özgür bir devlet ve sosyalist toplumu", "tüm toplumsal ve siyasal eşitsizliklerin

ortadan kaldırılmasını", "fabrikalarda kadın ve çocuk emeği üzerindeki sınırlamaların kaldırılmasını" ve "fabrikalar, atölyeler ve yerli sanayide devlet nezaretini" içeriyordu. Bu aşamada, SPD'nin stratejisi iki katmandan oluşuyordu: acil toplumsal ve siyasal reformları desteklemek ve uzun vadede sosyalist bir devlete ulaşmak.

Bismarck'a göre, bu gibi amaçlar yeni *Reich*'ın yapısını tümenden tehdit ediyordu. SPD, itina ile gözden geçirilmiş denetimler ve dengeler üzerine kurulmuş olan 1871 Anayasası'nı devirmeye çalışacaktı ve ayrıca çalışma yönetmeliklerini zorla dayatarak rekabetçi Alman sanayisini çökertecekti. Bütün bunlardan ziyade, uluslararası bir sosyalist komployu teşvik ederek, ulusal temeli tehdit edecekti; Bismarck, ne Alman sosyalistlerinin Paris Komünü'ne verdikleri moral desteği ne de onların 1871'de Almanya'nın Alsace-Lorraine müsaderesine karşı çıkmalarını unuttu. Böylece, sosyal demokratlara karşı düzenlenen kampanya bir haçlı seferi görünümüne büründü. Onları ezme kararlılığı çerçevesinde, Bismarck, süreç içinde birkaç defa stratejisini değiştirerek her şeyi denedi. Kendi yerel *Realpolitik* önlemlerinin haklılığını savunurken, bir defasında şu gözlemlerde bulunmuştu: "Sosyal demokrasi ile meşgul olurken, devlet nefsi müdafaa çerçevesinde hareket etmelidir ve nefsi müdafaa yaparken, hiç kimse araçların seçiminde beğenmezlik edemez."⁵ En istikrarlı siyaseti, Ekim 1878 anti-sosyalist kanunu ile somutlaştırılmış olan baskı uygulamalarıydı. Bu, bir yıla kadarki acil durum güçlerinin bir defada tam yetkili olarak kullanılmasını, sosyalist toplantıları ve fon biriktirimlerini yasakladı ve tüm yayınlara ya sansür uyguladı ya da bu yayınları engelledi. Sonuç olarak, kırk yedi gazeteden kırk beşi kapatıldı, sendikalar haliyle ortadan kaldırıldı ve çok sayıda önde gelen sosyalist tutuklandı. Ne ki, Bismarck, ayrıca ek önlemlerin gerekli olduğu kanısındaydı. Bir devlet sosyalizmi siyaseti ile proletaryaya destek verilmesi için çağrıda bulundu; bu çerçevede hükümet, sağlık sigortasına (1883), kaza sigortasına (1884) ve yaşlılık ve sakatlık sigortalarına (1889) dair yapılacak olan yasamalara kefillik edecekti. Ardından, 1889'da baskı siyasetine geri döndü ve anti-sosyalist kanununu yenilemenin yollarını aramaya başladı. Sonuç 1890 krizi oldu ve bu kriz de onu istifa etmeye mecbur bıraktı.

Bismarck'ın SPD'ye karşı yürüttüğü kampanya sadece sosyalist zihniyeti tasfiye etme girişiminde başarısız olmakla kalmadı, aynı zamanda sosyalizmin 1913 itibarıyla en güçlü unsur olarak *Reichstag*'daki nihai yükselişine de katkıda bulundu. Bismarck, Almanya'nın hızla sanayileşmesinin doğrudan bir sonucu olan proletaryanın giderek büyümesini dikkate almama konusunda hata yaptı. Örneğin, 1880'ler boyunca çelik

üretimi ikiye katlandı ve bu on yılda gemi inşası, elektrik ve kimya sanayileri büyük bir değişim geçirdi. Bu sanayi hamlesinin gerçekleşmesini sağlayan iki temel neden hep vurgulanmaktadır; 1897'de uygulamaya konan tarifelerin sağladığı koruma ve Gilchrist-Thomas çelik eritme yöntemi gibi yeni üretim yöntemlerinin geliştirilmesi. Bu sürecin, Almanya'daki nüfus dağılımının değişimi üzerindeki etkisi büyüktü. 1830'da kırsal bölgelerde yaşayanların şehirde yaşayanlara oranı 1:4'tü; 1860 itibarıyla bu oran 2:3 olarak değişti ve ardından 1882'de 3:2'den 1895'te 4:1'e doğru ivme kazandı. Bu değişim, SPD'nin aldığı oylara da yansdı: 1887'de 493,000, 1884'te 550,000 ve 1890'da 1,427,000.

SPD'nin hayatta kalmasında bir diğer faktör, anti-sosyalist kanunun etkisini azaltmak için baştan savmacı ve düzenbaz taktiklerin kullanılmasıydı. Örneğin, 1880 Schoss Wyden, 1883 Kopenhag, 1887 St. Gall gibi gizli yurtdışı konferansları tertip edildi. Bowling, jimnastik ve bisiklet kulüpleri, incelikli hilelerle hükümet gözetiminden kaçan, *Reichstag*'daki parti yönetim kuruluşuyla yakın ilişkileri sürekli kılan yerel örgütler için birer cephe olma görevini yerine getirdiler. Tasarıların duyurulması ve propaganda, 1879'da Zürih'te kurulan ve editörlüğünü Vollmar ve Bernstein'in yaptığı bir gazete olan *Sozialdemokrat* aracılığıyla gerçekleştiriliyordu.

Bu sonuçla, birkaç sosyalisti ürkütmüş olmalarına rağmen, Bismarck'ın tedbirleri, partide bir bütün olarak bir disiplinin ve amaçlı direncin gelişmesine katkıda bulundu. Bismarck bunu fark etmeye başladığı zaman da, devlet sosyalizmi ile baskıyı hafifletmeye girişti. Maalesef, Bismarck için hükümet, yoğun bireysel inisiyatifinden dolayı çok az sadakat kazandı ve proletarya yenilgiyi reddetti. Gerçekleştirilen ilerlemeler, işçiler tarafından hiçbir şekilde şansölyenin cömertliğine değil, SPD'nin yaptığı baskılara yoruluyordu. Dahası, Bismarck sağlıksız çalışma koşulları sorununu da görmemezlikten geldi. Büyük sanayicilerin gücünü sınırlandıracak olan fabrika, yasamalardan pek hazzetmiyordu ve işçiler de bu amansız ortamda hükümetten hiçbir yardım bekleyemeyeceklerini biliyorlardı. Bu yüzden, parlamentarizmin "mutlakıyetçiliğinin çıplaklığını örten bir incir yaprağı"⁶ olması gibi, devlet sosyalizmi de, sadece serbest girişimciliğe verilmiş bir sus payı olarak algılandı.

*

* *

1889 itibarıyla, bilanço, Bismarck'ın lehindeydi. Muhafazakârların ve bağımsız muhafazakârların adanmış desteğine sahipti; liberalleri kendi

aralarında ihtilafa düşürmüş ve bölmüştü; dahası, büyük bir kesimi de yola getirmişti ve Merkezi el altından çökertme girişimlerinde başarısız olmuş olsa bile 1880'lerde bu öbekten kaynaklanan çok az engelleme ile karşılaşmıştı. Sadece SPD tamamen düşmanlığını korumuştur, fakat hileli seçim sistemi, sosyalist şahlanmayı 1900 sonrasına kadar erteleyecekti.

Ne ki, 1890, Bismarck'ın en büyük hüsranı ve nihai başarısızlığı yaşadığı yıl oldu. Sorun, yeni ve kendine güvenen bir Kayser'in, Bismarck'ın sahip olmaya ve kullanmaya alışkın olduğu otoritede gedikler açmasıydı. İronik bir biçimde, şansölyenin bu pervasızlıklara karşı direnebileceği en etkili araç *Reichstag*'ın desteğini arkasına almaktı ve *Reichstag* da Bismarck'ın çok uzun zamandan beri zayıflatmaya çalıştığı kurumun ta kendisiydi. Ancak anti-sosyalist yasama krizi gösterdi ki, Bismarck siyasal hünerlerini kaybetmişti. İnandırıcı bir şekilde 1887 seçimlerini kazanan *Kartell*'i koruyamamıştı ve anti-sosyalist tasarıdan "çıkarılacak" madde üzerinde uzlaşmayı reddederek Kayser ile birlikte ulusal liberalleri ve bağımsız muhafazakârları kendine düşman etti. Hatta, *Reichstag*'a karşı, Almanya'daki prenslerin onayı üzerine kurulacak yeni bir anayasanın oluşturulmasının takip edeceği bir darbeyi bile aklından geçirdi. Ardından, bu entrikayı, Merkez Partisi temelinde oluşturulacak bir diğer *Kartell* uğruna bir kenara bıraktı. Ne ki, bu gibi entrikalar, onun yalnızlığının artmasına ve istifasına yönelik taleplerin yoğunlaşmasına hizmet etti sadece.

Uzun vadede, Bismarck'ın şansölyeliği parti sisteminin tamamını zayıflattı. İkinci *Reich*'ın büyük partilerinden sadece Merkez ve SPD Weimar Cumhuriyeti'ne sağ salim ulaştı; diğerleri ya tamamen dağıldı ya da yeni partiler olarak yeniden kuruldular. *Freisinnige* Partisi'nin mirasçısı olan Demokrat Parti'nin önde gelenlerinden biri 1917'de şunu söylemişti: "Bismarck, arkasında siyasi miras olarak siyasal açıdan eğitimsiz bir ulus bırakmıştı, bu konuda ülke yirmi yıl önce ulaşmış olduğu seviyenin çok daha altındaydı."⁶

NOTLAR

1) G. A. CRAIG: *Germany 1966-1945*, Böl. V.

2) E. EYCK: *Bismarck and the German Empire*, Böl. IV. 3.

3) W. M. SIMON: *German in the Age of Bismarck*, Belge 38.

4) A.g.y., Belge 39.

5) T. S. HAMEROW (der.): *Problems in European Civilisation. Otto von Bismarck: A Historical Assessment*, aktaran J. ZIEKURSCH.

6) W. CARR: *A History of Germany 1815-1945*, Böl. V (Bu sözler K. LIEBKNECHT'e ait).

Fransa'da Üçüncü Cumhuriyet'in Bekası 1870-1914

Eylül 1870'te İkinci İmparatorluğun yerini Üçüncü Cumhuriyet aldı. 12. Bölümde de açıklandığı gibi, bu, büyük oranda Fransa'nın geri kalan kısmının imparatorluğa karşı aşırı bağlılığına göğüs geren Paris'in başa-rısıydı. Ne ki, bu zaferin sürekliliği hiçbir şekilde teminat altında değildi ve taşra her an için sarkacı otoriter yönetimden yana savurabilecek gibi görünüyordu. Şubat 1871'de Versailles'da toplanan Ulusal Meclis cumhuriyet karşıtı bir çoğunluğu barındırıyordu ve Thiers'in başkanlığında sosyalist ve radikal Paris Komünü'nü bastırmak için sert önlemler aldı. Nisan ayındaki meşhur "Kanlı Hafta"da başkentin caddelerinde 20,000 insan katledildi; bu, ismi konulmasa da, fiilen Cavaignac'ın muhafazakâr ve karşı devrimci 1849 "Temmuz günleri" önlemlerinin yeniden yürürlüğe konmasıydı. Sonuç olarak, Cavaignac İkinci Cumhuriyeti yıktı. Thiers'in de üçüncüye aynı şeyi yapması hiç de sürpriz olmayacaktı.

Ne ki, Üçüncü Cumhuriyet, modern Fransa tarihindeki sürekli anayasal gelişmenin en uzun dönemiymi. Üç ayrı tehlike dönemini sağ salım atlattı. Birincisi. 1870'lerin ilk yılları boyunca süren monarşiyi yeniden

kurma girişimleriydi. İkincisi, 1870'ler boyunca Macmahon ve 1880'ler boyunca da Boulanger'nin yasamanın erklerini zayıflatma pahasına yürütmenin erklerini güçlendirmek için çalışırken yarattıkları tehditti. Üçüncüsü ise, Dreyfus Olayı'nın ve yüzyılın dönemecinde aşırı sağ ve aşırı sol arasında yaşanan devrimci fikir ayrılığının neden olduğu, Fransız siyaseti ve toplumu arasındaki derin uçurumdu.

Cumhuriyetin ayakta kalma ihtimali 1875 öncesinde çok zayıf görünüyordu. Destekçilerine Komün'ün hataları yüzünden kara çalınıyordu ve her durumda zaten iki düşman kampa bölünmüş haldeydiler: ılımlılar ve radikaller. Monarşistler 1871'de meclisteki 630 sandalyenin 400'üne sahip olarak genel çoğunluğu elde etmişlerdi. Tahtın üç talibi olmasına rağmen, 1871 ve 1873'te bir dizi entrika çevrilecek ve Kont Chambord'a eski görevi bu sayede yeniden iade edilecekti; bunu Paris Kontluğu izledi; bu formül iki büyük monarşist partiyi, Lejitimistleri ve Orléanistleri bir araya getirir gibi göründü. 1870'lerin ilk yarısının başından sonuna kadar, cumhuriyete karşı sürekli bir bağlılık yoktu. Meclis 1873'te yedi yıllık geçici bir çözüm buldu; buna göre, cumhuriyetçi kurumların görev süresi sadece yedi yıl için, daha uygun bir alternatif oluşturulana kadar uzatıldı.

İlk başlarda cumhuriyeti koruyan şey, Bourbon Krallığı taraftarları, Orléanistler ve Bonapartistler arasında giderek büyüyen çekişme ve monarşi karşıtlarının seçimlerde yeniden başarı kazanmaya başlamaları oldu.

Monarşist akımlar arasındaki siyasal tartışma, onları 1815 ve 1870 arasında karşıt saflara bölmüş olan meselelerin çoğunu gölgede bırakacak gibi görünüyordu. İlk bakışta hiçbir sorun yoktu. Bourbon Krallığı taraftarlarının manifestosu, genel oy hakkı ve parlamenter monarşi vaat ediyordu; Cobban'ın ifadesiyle, gölgesini yitirmemek için iktidarın kendisinden vazgeçiyordu. Anayasal monarşiye çoktan kendilerini adanmış olana Orléanistler, Bourbon Krallığı taraftarlarının yeni tavırlarını gayet kabul edilebilir buldular. Ne ki, cumhuriyete karşı bu monarşist meydan okuyuş, Bourbon Krallığı yandaşı bir Lejitimist olan Kont de Chambord'u Bourbonların beyaz bayrağına geri dönülmesi yollu taleplerinden vazgeçirmeye yönelik umutsuz girişimlere rağmen, yakında –Fransa bayrağı üzerindeki– üç renk karmaşası (1871–3) içinde bölünecekti. Ama kont inatçıydı; eğer Fransa'nın bir sonraki kralı olacaksa, "IV. Henri, I. François

ve Jean d'Arc'ın serbestisinin" elinden alınmasına izin vermeyecekti. Orléanistler de, Fransa'nın kendi kendisine verdiği amblem olan üç rengi bir yana bırakma fikrine karşı çıkmakta o derece inatçıydı. Bu görünüşte sıradan anlaşmazlığın gerisinde, Bourbon Krallığı taraftarlığı, Orléanizm ve Bonapartizm'in kolay kolay uzlaşabilir olmadıklarını gözleri önüne seren derin ve ihtilaf doğuran anayasal sorunlar yatıyordu. Bourbon Krallığı yandaşları, açık bir biçimde, siyasal ve toplumsal etkilerini azaltmaya karar verdikleri 1789 Devrimi'ne karşı X. Charles'ın tavrını destekliyordu. Bunun tam tersine, Orléanistler, Devrim'in sınırlı bir monarşi ile kaynaşması üzerinde ısrar ediyorlardı. Bonapartistler, plebisit diktatörlük biçiminde Devrim'in emperyalist geleneğini yeniden yapılandırma niyetindeydi. Bu yüzden, ele avuca sığmaz bir sorundu ortadaki. Bourbon taraftarları ve Orléanistler, imparatorluktan ziyade krallığın yeniden kurulması hususunda anlaştılar, fakat Bourbon yandaşları bu sefer de Bonapartistlere ve Orléanistlere üç renk sorunu yüzünden ayak diredi. Sadece Orléanistler ve Bourbon yandaşlarının oluşturacakları bir birlik monarşist yeniden yapılanmayı temin edebileceğinden dolayı, Kont Chambord belirleyici olması açısından son sözü söyleyecekti. Thiers, bunun "kesinlikle cumhuriyeti kuracağına" yönelik inancında haklı çıkacaktı.

Dinsel çatışma da, cumhuriyete karşı monarşist kampanyanın zayıflamasında önemli bir rol oynadı. Tüm akımların kiliseyi desteklediği doğrudur, ayrıca asiller, üst düzey burjuvazi ve tek adama bağlı tüm monarşistler de yürekten Katolikti. Ne ki, esaslı vurgu farkları vardı bu iki unsur arasında. Bourbon taraftarları, İtalyan hükümetine karşı askeri müdahale anlamına gelse bile Papalığın dünyevi otoritesini yeniden canlandırmayı istiyorlardı. Montmartre'da Bazilika'nın inşa edilmesini onlarca yıl süren sekülerizme karşılık ulusça ödenen bir bedel olarak görüp *Sacré Cœur* kültürüne de özellikle önem veriyorlardı. Bu, 1871'de Fransız piskoposları tarafından dillendirilen dilekçede müşterek ifade buldu: "*Sauvez Rome et la France au nom du Sacré Cœur.*"¹ Orléanistler ve Bonapartistler, Bourbon yandaşlarının bu Ultramontanizmini tümüyle kabul edilemez buluyorlardı, fakat üzerinde uzlaşacak alternatif bir formül de bulamadılar. Orléanistlerin çoğu Gallikan, hatta kimileri de Jansenist'ken, Bonapartistler "toplumsal bir çimento" olarak faaliyet gösterecek ve aynı zamanda onsekizinci yüzyılın Ultramontan ve Gallikan çıkarları arasındaki çatışmadan uzak duracak güçlü bir kilise için diretiyorlardı.

* (Fr.) *Sacré Cœur* adına Fransa ve Roma'yı kurtarın. (ç.n.)

Monarşist hareketin başarısı hızına bağlıydı. Üç akımın uzlaşması ne kadar uzun sürerse, cumhuriyete o kadar büyük bir hayatta kalma şansı tanıyorlardı. Meclisin önde gelen üyeleri, en başta monarşistlerin kendileri, cumhuriyetin kralcı hizipler arasındaki bitmez tükenmez tartışmalara uygulanabilir bir alternatif olduğunun farkına varmaya başladılar. Bir Orléanist olarak Louis Philippe'in ve bir Bonapartist olarak III. Napoléon'un hizmetinde çalışmış olan Thiers, 1872'de, kendisinin artık bir cumhuriyet yandaşı olduğunu ilan etti. Gerekçesi, mecliste giderek büyüyen bir kesimin sağduyusunu temsil ediyordu: "Sadece bir taht var; bu tahta aynı zamanda üç kişi birden oturamaz." Bu arada, 1871-1873 arasındaki bir dizi ara seçim zaferi ve Chambord'un nihai olarak üç rengi onaylamayı reddetmesinden sonra, bir Orléanist blogun cumhuriyetçilerin tarafına geçmesinin de yardımıyla, cumhuriyetçiler parlamentodaki monarşist çoğunluğun temelini alttan alta zayıflatıyorlardı. Cumhuriyet, ayrıca, 1875 Valon Düzenlemesi ve yine 1875 Anayasal Kanunları tarafından gerçekleştirilen yavaş ve ihtiyatlı değişikliklerden de fayda sağladı. Yedi yıllık başkanlık sistemi ve üst meclis ya da bir senatodan oluşacak yeni kurumlar ileride monarşiye uyarlanabileceklerdi. Bunun iki avantajı birden vardı: öncelikle, monarşistler tarafından cumhuriyete karşı yürütülen kampanyanın aciliyetini ortadan kaldırdı; örneğin, Paris Kontu, "Eğer bir monarşiyi kuramıyorsak, monarşiye mümkün olduğu kadar yakın bir şey kurmalıyız," diyordu. Diğer yandan, anayasanın yarı monarşik görünümü, bir gazete editörünün, "Cumhuriyet rejiminde alacağız boyumuzun ölçüsünü,"² tespitiinde bulunmasına neden olsa da, cumhuriyete kendisini sağlamlaştırması ve tahkim etmesi için bir diğer ve daha büyük fırsat tanıdı ki böylece.

*

* *

Bir deyim vardır, "Fransa'da hiçbir şey geçici olmadığı sürece devam edemez." 1875 Anayasal Kanunları geçici bir önlem olarak tasarlanmıştı: gerçekte ise varlıklarını 1940'a kadar sürdürdüler. Ne ki, cumhuriyet bir elli yıl daha hayatta kalabilmek için verdiği mücadelesine devam etmeliydi. Bu sefer de Macmahon ve Boulanger'nin cumhuriyetçi gücün kaynağı olan yasamayı zayıflatmaya ve sağın dayanağı olacak güçlü bir yürütme yaratmaya yönelik çabaları ile karşı karşıya kaldı.

Başkan Macmahon'un nihai amacı monarşiyi yeniden kurmaktır. Bu arada, erklerini anayasa tarafından öngörülen hadlerine kadar kullan-

maya ve cumhuriyetin daha da radikalleşmesini önlemeye girişti. Cumhuriyetçilere karşı yürüttüğü şiddetli saldırının bir parçası olarak, ılımlı başbakan Simon'un istifa etmesini sağladı ve kendi halefi olarak Orléanist dük de Broglie'yi getirdi bu makama. Temsilciler Meclisi Broglie'ye güvenoyu vermeyince, Macmahon, meşru fakat aynı zamanda tipik Bonapartist olan bir manevra yapmaya mecbur kaldı. Mayıs 1877'de, yeni seçimlerin beraberinde daha uysal bir çoğunluğu getireceği ümidiyle, meclisin feshedilmesi konusunda senatoyla uzlaşmaya vardı. Bu hazırlıklar sürerken, Broglie hükümeti, taşradaki valilikleri ve belediye meclislerini monarşist olamayan kişilerden arındırdı. Bu ve benzer çabalara karşın, seçim sonuçları Macmahon için tam bir felaket oldu. Anayasayı kullanması, cumhuriyetçilerin 326'ya karşı 207 sandalye ile sağa karşı esaslı bir zafer kazanmasını önleyemedi. İyi ama neden?

Birincisi, Macmahon bu girişim için yanlış adamdı. Kişisel karizmadan yoksun olan Macmahon, önlemlerinde hiçbir cazibe ve güven izdüşümü yaratamadı. Büyük reklam kampanyası çok sıkıcı oldu; posterlerin ve portrelerin dağıtılmasına karşın halkın yorumu şu şekildeydi: "Çok anlamlı bakışları var – tıpkı bir at gibi bakıyor." Anayasaya karşı hiçbir doğrudan meydan okumada bulunamıyordu, bu olmadan da, Piskopos Poitiers'nin ifadesiyle, tüm darbeler "suya saplanmış bir kılıç" olabiliirdi ancak. Gerçekten de, Macmahon ve Broglie, aslında anayasanın esiriydiler. Muhafızlarına karşı yasaların izin verdiği tüm yaptırımlara başvurdular ve otoritelerini yerel yönetimlerin kadrolarını değiştirmek için kullandılar. Ne ki, benzer yöntemler sadece daha yoğun bir cumhuriyetçi direnişin kışkırtılmasına ve daha önce çok az birlik beraberliğin olduğu yerlerde birliklerin güçlenmesine hizmet etti.

Cumhuriyetçilerin çeşitli fraksiyonları arasındaki uzlaşma, cumhuriyetin kurtuluşunun ana dayanağı oldu. Fraksiyonel düşmanlıklarının sona ermiş olduğunun sinyalinin vermek için, monarşi karşıtları, "Solda düşmanımız yok" sloganını kullanmaya başladılar. Bunda, kısmen, farklı cumhuriyetçi liderler arasındaki antlaşmanın payı vardı. Önceleri bir radikal olan Gambetta, burjuvazinin ve köylülerin desteğini kazanma çabası çerçevesinde programını artık tüm devrimci yan anlamlardan arıtmıştı. "İhtiyatlı olmalıyız" sloganı, daha gelenekçi olan Grévy'nin, Fransa'ya "güvenilir bir cumhuriyet" teminatının verilmesine yönelik vaadiyle iç içe geçti. Daha büyük bir birlik ve beraberlik, hükümet ve onun tehlikeli siyasalarına karşı daha etkili bir girişimi mümkün kıldı. Cumhuriyetçiler, siyasette giderek büyüyen kilise nüfuzuna, İtalyan hükümetinin Papa'ya dünyevi mülklerini geri vermeye zorlanmasının

yaratacağı muhtemel sonuçlara ve Macmahon'un kendisine tanınmış olan feshetme imtiyazını suistimal ederek yasama sistemi için oluşturduğu tehdide karşı duyulan korkuları kullanıp bundan faydalandı. Saldırıları, etkili bir biçimde, *La République Française* gibi gazetelerde ve köylere dağıtılan afişlerde ifade edildi. Bütün bunlardan başka, Gambetta, başkana karşı yaptığı tavizsiz konuşmalardan oluşan mükemmel bir kampanyayı idare etti. Gambetta'yı kovuşturmaya uğratarak susturma girişimleri ününü ve popülerliğini artırmaktan başka bir işe yaramadı.

Macmahon'un hatası, sadece cumhuriyete yeni bir soluklanma fırsatı sağladığı için değil, ayrıca bir sonraki tehdidin doğasını değiştirdiği için de önemliydi. Macmahon'un yerini "büyük parlamenter hükümet esasına itaat etmeye" kararlı olan Grévy aldı. 1877 sonrasında, başkanlık, yasamaya karşı herhangi bir muhalefeti idame ettiremeyecek kadar zayıflamıştı. Sonuç olarak, herhangi bir cumhuriyet karşıtı hareket tamamıyla anayasal çerçevenin dışından gelmek zorundaydı. Bu da, kaçınılmaz olarak, sağdan gelecek bir sonraki meydan okumanın daha radikal, hatta devrimci olacağı anlamına geliyordu. General Boulanger, 1889'da cumhuriyeti yıkmaya iyice yaklaştı. Bir dizi olağanüstü seçim başarısından sonra, bir darbe yoluyla iktidara el koymaya hazırdı, ayrıca bu darbeyi bir referandumla desteklemek istiyordu. Programı anti-parlamenterdi ve meclislerden birinin kapatılmasını, devlet başkanlığı erklerinin genişletilmesini ve seçimlerin yerine halk oylamalarının getirilmesini hedefliyordu. Bu, desteğini direkt olarak kitlelerden alan ve yasamanın sınırlamalarından bağımsızlaşmış eski Bonapartist otoriter yürütme formülüyüdü. Boulanger, Macmahon'dan çok daha amansız bir tehdit oluşturuyordu, çünkü sağın olduğu kadar solun radikal kanadı için de bir çekim merkeziydi. İlk başta, 1880'ler boyunca var olan yüksek işsizlik oranıyla hayal kırıklığına uğrayan ve cumhuriyetin içine düştüğünde hemfikir oldukları parlamenter oligarşiye karşı daha da eleştirel bir tutum takınmaya başlayan Blanquistler ve Sosyalistler tarafından desteklendi. Milliyetçi haysiyetten dem vurması sağın onun tarafına çekti. 1884'te kurulan Dérouléde'nin Yurtseverler Cemiyeti, Boulangizm'i, 1871'de Alsace-Lorraine'nin kaybedilmesine karşılık Almanya'dan öç almanın bir aracı olarak yorumluyordu. Bonapartistler Boulanger'yi seve seve kabul edilebilir buldular, Paris Kontu aynı günlerde Orléanistlere onu desteklemelerini tavsiye etti ve kampanyanın geneli Bourbon yandaşı Düşes d'Uzès tarafından finanse edildi. Geleneksel olarak anti-cumhuriyetçi olan Kilise, Boulangizm'e resmi onayını verdi ve yeni koalisyona damgasını vurdu.

Ne ki, yine de cumhuriyet ayakta kaldı. Hareketin çöküşü beklenmedik ve dramatik bir biçimde gerçekleşti. Hükümet tarafından itham edilme korkusuyla, Boulanger, 1889'da Fransa'yı terk etti. Aynı yıl yapılan seçimler, sağın elde ettiği 216 sandalyeye karşılık cumhuriyetçilere 366 sandalye kazandırdı. Geriye doğru bakıldığında, Boulangizm'in zayıflıkları bariz bir biçimde ortadaydı. Desteği o kadar çeşitli kaynaklardan geliyordu ki, kesin ve özgül bir program gerçekte asla mümkün olamadı. Radikal sol ve muhafazakâr sağ, nasıl olur da toplumsal ve iktisadi siyasalar üzerinde uzlaşmayı umabilirlerdi ki? Farklı demokrasi kavrayışları nasıl bağdaştırılabilirdi? Öyle görünüyor ki, Boulanger yeni bir ideolojinin yaratıcısı olmaktan ziyade, hoşnutsuzluğun güçlü bir katalizörüydü; Meyer 1889'da, onu "*un talisman promis à tous les malheureux*" olarak addetti. Aynı zamanda, hareket, Paris ve diğer büyük şehirlerin dışında çok az desteğe sahipti. Köylü yığınları onun çağrılarına ya kayıtsız kaldılar ya da mülklerini garanti eden cumhuriyeti faal biçimde desteklediler. Bu açıdan, Boulangizm, Bonapartizm için hayati öneme sahip olmuş olan kırsal temelden yoksundu. Karizmasına ve seçimlerdeki çekiciliğine rağmen, Boulanger, yürütme otoritesinin kişiselleşmesi için gerekli olan güçlü ve sonuca götürücü liderlikten de yoksundu. Aslında tam bir çelişkiler yığınıydı. Bir serüvenci ve fırsatçı olarak, iktidarı ele geçirebilmesi için önüne gelen üç mükemmel fırsatı geri çevirdi. Ve Paris'te çok popüler olmasına rağmen, kendisi için bir imaj yaratma konusunda tamamen Laguerre, Naquet ve Thiebaud gibi danışmanlara bağlı kaldı.

Cumhuriyet, krizin son aşamaları boyunca tipik esnekliğini gösterdi. Siyasal yelpazenin merkezini harekete geçirdi ve nihai olarak radikal solun desteğini yeniden kazanmayı başardı. Boulanger'nin milliyetçilikten ve siyasette kilisenin nüfuzundan dem vurması, sosyalistleri gerisin geriye cumhuriyetçi kampa itti ve "Solda düşmanımız yok" sloganı yeniden canlandırıldı. Olasılıkçıların tavrı tipikti; "Biz işçiler, burjuvazinin tüm insanların beklentilerine ihanet ettiği altmış yılı unutmaya ve tüm yollara baş vurarak cumhuriyetçi kurumlarımızın zayıf tohumunu askeri tehditlere karşı savunmaya ve korumaya hazırız."² Sol, aynı zamanda, "cumhuriyete sadık kalanlar" arasında kurulacak bir ittifakın başını çekmeye ve "her türden gericiliğe ve diktatörlüğe karşı amansız bir mücadeleyi"³ yürütmeye adanmış olan *Société des Droits de l'Homme et du Citoyen*'i** kurdu. Böylesi bir desteği arkasına alabilen hükümet saldı-

* (Fr.) Bütün bahtsızlara vaat edilmiş bir tılsım.

** (Fr.) Yurttaş ve İnsan Hakları Topluluğu.

rıya geçti. Zekice planlanmış meşru bir kampanya sonucu, Boulanger'yi kovuşturmayla tehdit etti, korkaklığını günyüzüne çıkardı ve geri çekilmesini hızlandırdı. Liderlerinden kurtulduktan sonra, hükümet, Dérouté'nin Yurtseverler Cemiyeti ve diğer darbe tehdidi yaratmış olan grupların üzerine giderek yoluna devam etti. Böylece, büyük oranda, Bonapartistleri takiben Boulanger'nin yetersiz bir halef olmasından dolayı, Üçüncü Cumhuriyet, ilki ve ikincisinin nihai kaderlerinden yakayı kurtardı. Asla yeniden ciddi biçimde kişilik kültürüyle sınanmadı. 1890 itibarıyla, Fransa, monarşist ve otoriter aşamaları geride bırakacak derecede dönüşüme uğramış görünüyordu.

*

* *

Ne ki, toplumsal ve siyasi bünyedeki derin uzlaşmazlıklar devam etti. Bütün bunlar 1890 ve 1914 yılları arasında Dreyfus Olayı, rejime karşı olan *Action Française* ve sendikalizmden gelen tepkiler tarafından ağırlaştırıldı.

Dreyfus Olayı, 1914'ten önce cumhuriyete sağdan gelen en son büyük tehdidi oluşturdu. Ordu, Yüzbaşı Alfred Dreyfus'a (kendisi casusluk yaptığı gerekçesiyle yanlışlıkla mahkûm edilmişti) rütbesinin geri verilmesiyle saygınlığının ciddi biçimde tehlikeye gireceği görüşündeydi ve bu yüzden yüzyılın en büyük hukuki mantıksızlığını örtbas etti. Süreç içinde ordu, cumhuriyet karşıtı eğilimini gayet açık bir biçimde ortaya koydu. Aslında bu, daha önce hiç olmadığı kadar çok telaffuz edilmişti. Bu arada, 1880'ler boyunca belli başlı kurumlar cumhuriyetçileştirilmişken, ordu, subay müfrezelerinde ve terfi heyetlerinde artık egemen olmuş olan aristokrasinin korunağı olarak kalmıştı. Ordu, Kilise liderlerinden, özellikle de Toulouse Piskoposu gibi dini tarikatlardan kapsamlı bir şekilde destek görüyordu. Çoğu, Katolik cumhuriyetin ateizmi yayacağından şüphe ediyordu ve Didon, orduyu muhtemel bir araç olarak, daha doğrusu, "misyonu sağ egemen hale getirmek olan kutsal bir kuvvet" olarak görüyordu. Anti-semitizm ve milliyetçilik yeniden hortladı ve Dérouté, Yahudi Dreyfus'un vatana ihanetiyle bizzat cumhuriyet hükümetinin kokuşması arasındaki bağlantının altını çizdi. Ne ki, Dreyfus ve destekçilerinin uluorta ve kesin bir biçimde suçlanmaları, sağ kesim üzerine kurulmuş olumlu ve birlik içindeki bir programın yerini dolduramazdı; bir kez daha, cumhuriyete saldıranlar onun yerine gerçek bir alternatif sunamadılar. Bir kez daha, sağ sadece olumsuz bir ortak payda, yani küskünlük tarafından bir araya getirildi. Hatta bu sefer bir liderden

bile yoksundu. Kusurlarına rağmen, farklı sağcı grupların eylemcilerinin sadakati için bir ilgi odağı olmuş olan Macmahon ve Boulanger'ye hiçbir halef çıkmadı.

Dreyfus Olayı, cumhuriyete karşı sağdan daha zayıf bir saldırı doğurmasına karşın, soldan çok daha güçlü bir karşılığın gelmesini de hızlandırdı. Bu tepkinin harekete geçmesi, Méline ve Dupuy papazlıklarının (1898-9) Dreyfus'a adaletsizlik yapıldığını ima etmeleri ve aşırı sol kesimlerin olayı tamamen sefil bir burjuva çekişmesi olarak görmelerinden dolayı biraz zaman aldı. Dönüm noktasına 1899'da Waldeck-Rousseau'nun başbakan olarak atanmasıyla gelindi. Rousseau ve halefi Combes (1902-5) daha sert bir çizgiyi benimsediler ve siyasal meselelere faal biçimde müdahale etmelerinin bir dizi reform yoluyla engellenmesini teminat altına almak için ordu ve kiliseye karşı ağır bir şekilde saldırıya geçtiler. Bakanlıklar, sağ mücadele ederken daha fazla kendilerine güvenerek hareket edebiliyorlardı, çünkü Temsilciler Meclisi'nde genel çoğunluğu garanti edebilecek düzeyde desteği farklı cumhuriyetçi gruplardan alıyorlardı. Sağın teşkil ettiği tehdit, özellikle Déroulède'nin 1899'da cumhuriyeti yıkma girişimleri, eskilerden kalma "Solda düşmanımız yok" sloganını yeniden gündeme getirdi. Radikaller, "Burjuva Cumhuriyetine" karşı kampanyalarını Jaurés'in terfi ettirilmesi karşılığında durdurmuş olan sosyalistlerle işbirliği yaptı. Aslında Waldeck-Rousseau Kabinesi diğer tüm Cumhuriyetçi nüansları ile birlikte Avrupa hükümetleri arasında bir sosyaliste yer veren ilk kabineydi. Buna karşılık, Combes, solun birliğinin korunması için tasarlanmış bir yönlendirici komite olan *Délégation des Gauches* ile yakın işbirliği içine girdi. Bu arada, siyasal etkinlik, Clemenceau'nun *L'Aurore* ve Guyot'nun *Le Siècle*'i gibi gazetelerdeki geniş anti-sağcı ve aşırı Dreyfusçu propaganda ile bütünlendi. Aynı zamanda *Ligue des Droits de l'Homme* gibi örgütler aşağı orta sınıftan ve şehirli proletaryadan aldıkları kitlesel desteği harekete geçirme konusunda da başarılıydılar.

Cumhuriyet, Dreyfus Olayı'nın bir sonucu olarak olgunluğa erişti ve seçmenlerin büyük çoğunluğu tarafından Fransa için tek mümkün rejim olarak açık bir biçimde kabul gördü. Ne ki, 1900 ve 1914 arasında, eylemcilerin var olan kurumlara karşı bezginlikleri de devam etti. Maurras'ın yeni kurulmuş olan baskı grubu *Action Française* sağcı ideolojinin en aşırı unsurlarını bir araya getirmişti ve demokrasiye, Protestanlığa, Yahudilere, Hür Masonlara ve yabancılara karşı saldırılara başladı. Ayrıca monarşiye ve *ancien régime*'in toplumsal yapısına geri dönülmesi için baskı yaptı. Ne ki, Maurras, bu aşamada cumhuriyete karşı büyük bir

meydan okuma beklentisine asla giremezdi. Gazetesi 50,000'in üzerinde bir tiraja asla ulaşamadı ve ordu ile kilisenin önde gelenlerinin çoğunluğu onu aşırı bir radikal olarak görüyorlardı. Bu arada *Confédération Générale du Travail*'ın kongresinde rejimi daha doğrudan sosyalistleştirmek için harekete geçme yolunda oy kullanan aşırı sol, 1905'te cumhuriyetçi hükümete verdiği desteği geri çekti. Sonuç, 1907 ve 1911 arasındaki grevler atağı ve Sorel'in sendikalizminde ani bir yükseliş oldu. Yine de, bunlar, sık sık karşılaşılandan daha az bir tehdit teşkil ettiler. Militan olmayan ve sayıları 10.6 milyon olarak tahmin edilen işçilere karşı CGT'nin 400,000 kararlı sendikacısı vardı. Hükümet grevlere karşı şiddetli önlemler aldı. 1909'da Clemenceau askeri birlikleri harekete geçirirken, Briand 1910'da demiryolu grevcilerini ihtiyati kuvvetler olarak zorla orduya soktu. Bu önlemler, 1910 genel seçimlerinde ılımlı cumhuriyetçi partilere büyük oranda oy desteği sağlamış olan seçmenlerin çoğunluğu arasında gayet tutulan önlemlerdi.

*

* *

1914 itibarıyla Üçüncü Cumhuriyet ne kadar istikrarlıydı? İlk bakışta Fransa'nın bir siyasal güçlükler akımını deneyimlemiş olduğu görünüyordu. Örneğin, 1871 ve 1914 arasında elliden az kabine yoktu ki bunların yirmi altısı 1899–1914 arasında ve on biri de 1909–1914 arasında görev yapmıştı. Sürekliliği önleyen ana faktör, belirli partilerin yokluğu; kendilerini koşulların öngördüğü şekilde birinden diğerine geçme konusunda serbest gören milletvekilleri, “ittifaklar” veya “federasyonlar” etrafında gevşek bir biçimde gruplaşma eğilimindeydiler. Yasamayı hükümetin ve muhalefetin temsilcileri arasında bölmüş olan parti disiplini kavramı Fransa'ya yabancıydı. Sonuç olarak, siyasa üzerinde büyük bir anlaşmazlık çıktığı anda yeni kabinelerin hızla başa geçmesi bir zorunluluk haline geliyordu.

Ne ki, krize girdiği zamanlarda cumhuriyeti bir arada tutan şeyler de vardı. Birincisi, kabinelerden ziyade kabinelerdeki bakanların istikrarıydı.⁴ Hükümetlerin sık sık değişmesine rağmen, bakanlıkların bünyesinde çalışan personel düzenli olarak görev başındaydı. Örneğin, Delcassé 1898 ve 1905 arasında altı defa dışişleri bakanlığı yaptı. 1870 ile 1940 arasında atanan 561 bakandan, en az 120 tanesi beş ve daha fazla sayıda hükümet içinde yer aldı. Sonuç olarak, Fransa, diğer ülkelerde var olan ve yeni bir hükümetin tamamen deneyimsiz olması veya tamamen yeni

bir süreç başlatması şeklindeki genel manzaradan kopuktu. İkincisi, Fransız idaresi, savaş öncesi dönem boyunca ismen olmasa da fiilen değişmeden kaldı. *Conseil d'état* ve maliye müfettişliği de dahil olmak üzere, ana kurumlar, ne olursa olsun, bakanlık düzeyindeki normal hükümet görevlerini yerine getirmeye devam ettiler; Guérard'a göre "bürokratlar maslalarının başında olduğu sürece Fransa hayatta kalırdı!"⁴ Üçüncüsü, nüfusun çoğunluğu ve 1875 sonrasında parlamentodaki milletvekillerinin yarıdan fazlası cumhuriyet taraftarıydılar. Atalet dönemlerinde hangi cumhuriyet biçiminin hayata geçirilmesi gerektiğine dair görüşleri, radikaller, radikal-sosyalistler, sosyalistler ve sendikalistler arasında büyük ayrılıklarla sonuçlanıyordu. Ne ki, ne zaman sağdan cumhuriyetin kurumlarına karşı büyük bir tehdit gelse, Thiers'in "Cumhuriyet, bizi en az bölen hükümetti" şeklindeki inancını açıkça doğrular bir biçimde, bütün bu unsurlar söz konusu tehdide karşılık vermek için geçici olarak bir araya geliyordu.

NOTLAR

- 1) A. COBBAN: *A History of Modern France*, Cilt. 3, Böl. 1.
- 2) D. W. BROGAN: *The Development of Modern France 1870-1939*; II. Kitap, Böl. II.
- 3) M. CURTIS: *Three Against the Third Republic*, Böl. II.
- 4) W. SHIRER: *Fall of the Third Republic*, Böl.6.

Alman Dış Siyaseti 1871–1914

Almanya'nın tek bir devlet olarak yükselmesi Avrupa'daki güç dengelerini esaslı bir biçimde değiştirdi. Bismarck'ın zaferleri Almanya'nın Avusturya ve Fransa üzerindeki askeri üstünlüğünü açık bir biçimde gösterirken, yüzyılın geriye kalanı da, nüfus patlamasının ve sanayi devriminin sonucu olarak Almanya iktisadi yapısının ani bir şekilde ivme kazanmasına tanık oldu. Bu yüzden, 1871 sonrasındaki Alman devlet adamlarının Avrupa sahnesine egemen olma eğilimleri ve diğer kıta liderlerinin diplomatik yönelimlerini Berlin'den geçer bulmuş olmaları hiç de şaşırtıcı değildir.

*

* *

1871'den sonra, Bismarck, Almanya'yı birleştirme görevini yerine getirmiş olduğunu ve artık çatışmanın ve *Realpolitik*'in yerini sağlamlaştırma ve tasarrufun alması gerektiğini hissetti. İkinci Reich'in doymuş bir erk

olduğunda ısrar ediyordu; bu yüzden, daha fazla toprak katılımı gereksiz ve arzu edilmez bir şeydi. Gerçekten de, kazanılmış olan şey “sadece daha fazla Alman yayılmacılığı için baskı yapma yoluyla tehlikeye atılabildi.”¹ Bunun yerine, Almanya “yatıştırılmalı ve barışçı olmalıydı.”² Bismarck’a göre, “İyi bir sığınağa ulaştığımızda, elde ettiğimizden hoşnut olmalı ve onu ilerletmeye çalışmalıyız.”³ Başlıca kaygısı, yeni devletin iç uyumunu bozacak veya uluslararası güç dengelerini altüst edebilecek faktörlerin önceden sezilerek harekete geçilmesi ve bunların etkisiz hale getirilmesiydi.

Bu yüzden, Batı ve Doğu Avrupa’daki olayları yakın takibe aldı. Şunun gayet iyi bilincindeydi ki, onun 1860’lar boyunca Almanya’yı birleştirmek için kullandığı *Realpolitiki* ve kasıtlı saldırganlığı, önceleri Rusya, Prusya ve Avusturya arasında var olan uzlaşmayı baltalamıştı. Şimdi ya Almanya’ya karşı muhtemel bir Avusturya–Rusya işbirliği ya da ileride Almanya’nın içine çekileceği bir Avusturya–Rusya savaşı tehlikesi söz konusuydu. Bu yüzden, bir şekilde Avusturya ve Rusya hükümetleri arasındaki aşırı yakın veya gergin ilişkileri önlemeliydi. Batı Avrupa’daki durum daha acil bir şekilde tehditkârdı. Bismarck’ın 1870’ler ve 1880’ler boyunca Fransa tarafından 1871 bozgununun öcünü almak için bir girişimde bulunması olasılığı hiç aklından çıkmadı. Yine de, Frankfurt Antlaşması’nda Alsace–Lorraine’den feragat edilmesi yoluyla keskin bir kine dönmüş olan bu durum derin bir psikolojik şok etkisi bıraktı. Fransa tek başına Almanya’ya karşı küçük bir askeri tehdidi teşkil ediyordu. Ne ki, eğer bir müttefik (olasılıkla Rusya) bulursa ne olurdu? Bismarck’ın niyeti, kıta dahilindeki anlaşmazlıkların savaşa baş vurulmadan çözülmesiydi, çünkü, aksi takdirde, başarısız bir elebaşı mevcut tüm destek bulma yollarını deneyebilirdi; Fransa’nın bedeli, şüphesiz, Almanya’ya karşı bir ittifak olacaktı. Bu yüzden, Almanya’nın güvenliğini garanti altına almak için, Fransa, Avrupa diplomasisinin ana akımının dışında tutulmalıydı. Bismarck, 1887’ye kadar, “Fransa, Avrupa’nın savaşa en istekli devletidir ve Avrupa barışı ancak ve ancak Fransa’nın tecrit edilmesi ile temin edilebilir,”⁴ görüşüne sahip oldu hep. Aynı zamanda, Avrupa’daki güçlerin çoğunluğu ile mutabakat içinde olabilmek için, Almanya’nın etkili bir etkili bir savunma sistemine dahil olmaya ihtiyacı vardı. Bundan dolayı, “Ne zamanki beş (güç) var, à trois olmaya çalış,”⁵ fikrini öne sürdü.

Bu gibi meydan okumalara yanıt vermede Bismarck tercih haklarını mümkün olduğu kadar açık bıraktı ve gerekli olduğunda sürecin gidişatını değiştirme şansını elinde tuttu. Şuna inanıyordu: “Siyasette kesinlik ve

belirli sonuçlar gibi şeyler yoktur (...) sürekli olarak her şey yokuş yukarı ve yokuş aşağı gider.”⁶ Sonuç, Alman diplomasisindeki büyük bir karmaşa oldu.

Bismarck, Almanya, Avusturya ve Rusya arasındaki *uzlaşmayı* onarmak ve Fransa’ya karşı sağlam bir cephe inşa etmek için ilk olarak ideolojik faktörleri kullandı. Çekindiği ve istismar ettiği yıkım araçlarından bir devrimdi. Bu yüzden 1872’de üç hükümeti de sosyalizme ve diğer radikal akımlara karşı alınacak olan önlemlerde işbirliği yapmaya sorumlu kılan *Dreikaiserbund*’u kurdu. *Dreikaiserbund* aynı zamanda cumhuriyetçi Fransa’ya karşı monarşik birliği teşvik etmek için de bir araçtı. Bismarck’ın Fransa’ya karşı tavrı tipik olarak iki uçluydu. Cumhuriyetçilerin Almanya’dan intikam alınmasına yönelik taleplerinin devam etmesinden kesinlikle korkuyordu; ne ki, diğer yandan Fransa’yı herhangi bir diğer hükümet biçimi tarafından yönetilir görmeye de isteksizdi, çünkü bu, Fransa’yı Avusturya ve Rusya’nın gözünde daha saygın yapardı. 1873’te, Bismarck, Fransa’da kontrolü ele geçirmek için düzenlenen bir monarşist girişimi desteklediği gerekçesiyle Paris’teki Alman büyükelçi Arnim’i resmi olarak kınadı. Öfkeli bir biçimde, Almanya, neden ideolojik temeli kendi kendini tecrit etmeye dayalı bir rejimin ayağını kaydırmanın yolunu aramalı ki diye soruyordu.

1875’e kadar Bismarck’ın tedbirleri tamamen yerinde hareketler gibi göründü. Avusturya ve Rusya birbirlerine karşı dostça bir siyaset izledi; bu, Almanya’nın aracılığıyla mümkün olurken, hiçbir büyük güç Fransa ile müttefik olamaya dair en küçük bir eğilim bile göstermedi. Ne ki, on yılın ikinci yarısında Bismarck’ın diplomatik olarak yerinde ve doğru kararlar alma yetisini daha bütünsel biçimde sınavan bir durum ortaya çıktı. Son iki yüz yıldır gerilemekte olan Osmanlı İmparatorluğu bir dizi iç isyan ve yeni bir idari karmaşa dönemine girdi. Bismarck iki grup diplomatik dallanıp budaklanma ile baş etmek zorundaydı; bunlar Balkanlar’da Avusturya ve Rusya, Akdeniz’de ise İtalya ve Fransa’ydı.

1875 ve 1877 yılları arasında, Osmanlı Sultanı, Bosna, Hersek, Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ’daki ayaklanmalar ile karşı karşıya kaldı. Osmanlı yönetiminin misillemesi, Rusya’nın geleneksel Balkan Hristiyanlarını koruma iddiasını yeniden harekete geçirdi; bu durum, Viyana için Avusturya’nın İtalya’daki topraklarını kaybetmesinden sonra özel bir ilgi konusu haline gelen bir bölgede, Güneydoğu Avrupa’da Rus yayılmacılığı korkusunun Avusturya tarafından hissedilmesine neden oldu. Rusya ve Avusturya arasındaki ilişkiler Rusya’nın Osmanlı İmparatorluğu’na karşı savaş ilan etmesinden ve onu mağlup etmesinden sonra

hızla kötüye gitti. Şimdi Bismarck'ın bir sorunu ve bir fırsatı vardı. Bir yanda, Balkanlar'daki ciddi mesele Rusya ve Avusturya arasında bir savaşa kolayca neden olabilirdi ve bu hem Avrupa'daki güç dengelerini altüst eder hem de Almanya'yı tehlikeli bir duruma sokardı. Diğer yandan, Balkanlar, Rusya ve Avusturya da dahil olmak üzere, diğer güçlerin bir araya gelmesini önlemek için yıpratıcı bir unsur olarak da kullanılabilirdi. Sorunu çözmeye ve bu fırsatı elinden kaçırmamaya yönelik bir girişim çerçevesinde, Bismarck, Berlin Kongresi'nde (1878) yardımlarını "dürüst bir simsar" olarak sundu ve bu nihai toprak tavizlerinde hayati bir rol oynadı. Ne ki, sonuç tatmin edici olmaktan çok uzaktı. Avusturya ve Rusya arasındaki düşmanlık potansiyel olarak hâlâ tehlikeliyken, II. Alexander kongrede Bismarck'ın açıkça Avusturya'yı desteklemesine sert bir tepkide bulundu ve Rusya'nın elde ettiği haris toprak kazancından ve sözcülüğüne soyunduğu devlet olan Bulgaristan'ın üç eşit parçaya bölünmesinden yakındı. Bismarck bir diğer inisiyatifi ele alması gerektiğini fark etti; bu sefer, Almanya ve Avusturya arasında, özellikle Rusya'ya yönelik ve savunma amaçlı bir ikili ittifaktı bu. Bunun, elebaşlarından birinin güvenliğini sağlarken onun saldırganlığının da önüne geçmek niyetiyle, gerçekleşmesi muhtemelen olan savaş ihtimalini ortadan kaldırmak için tasarlanmış aceleci ve kısa vadeli bir önlem olduğuna dair kanıtlar var. Zaman zaman, İkili İttifak'ın, Bismarck'ın Rusya ve Avusturya arasındaki nihai tercihini temsil ettiği söylenir. Bu böyle değildir. Hâlâ seçme haklarını açık tutuyordu ve Fransa temelli bir karşı ittifakın gelişmesini önlemek için Rusya ile sıcak ilişkilerin yeniden canlandırılması beklentisi içindeydi. Bismarck 1879'da bir tercih yaptı, o da Rusya ve Britanya arasındaydı. Britanya ile doğrudan bir uzlaşma fırsatını tamamen geri çevirdi, çünkü şunu biliyordu ki, böyle bir uzlaşma Rusya ile ilişkilerin soğumasına her şeyden daha fazla katkıda bulunacaktı.

Bu arada, Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuzey Afrika'da gayet zayıf bir biçimde kontrolü altında tutmakta olduğu bölgeler artık yavaş yavaş büyük güçlerin dikkatini çekmeye başladı. Bu sefer olaylar daha doğrudan bir şekilde Bismarck'ın lehinde gelişti. Britanya Mısır ile ve Fransa da Tunus ile aşırı derecede ilgiliydi, bu durum Bismarck tarafından memnuniyetle karşılandı, çünkü bu, cumhuriyetin dikkatini Avrupa'daki meselelerden uzak tutacaktı. Gerçekten de, Bismarck bu müdahaleleri Fransa ve Britanya arasında bir dizi sömürge yüzünden çıkacak olası bir çatışmayı körüklemek için kullandı: daha güvenli bir kıtada büyük güçler arasındaki hasımlığı desteklediğini açıkça itiraf ederken, bir yandan da onları canlı

tutmaya çalışıyordu. Aynı zamanda, Tunus serüveninin de halihazırda bir karşılığı vardı. Kimi zamanlar İtalyan yönetimi Tunus'u kendi etki alanı içerisinde görüyordu; bu, Bismarck'ın Fransa'nın Tunus'u ilhak etmesine onay verirken gayet iyi bildiği bir gerçektir. 1882'de İtalya Bismarck'a yardım için yanaştığında, Bismarck, Üçlü İttifak aracılığıyla sistemi içindeki diğer iki zayıf unsurun üstesinden gelebildi. Birincisi, İtalya ve Avusturya arasında uzun süredir var olan düşmanlığa son vererek İtalya'nın güneyde oluşturduğu tehdidi ortadan kaldırdı. İkincisi, Almanya İtalya'nın askeri desteğinden çok şey elde etmemiş olsa da, en azından Fransa, ona yoğun bir psikolojik destek sağlayan potansiyel bir müttefikinden mahrum edildi.

1880'ler boyunca Bismarck'ın siyasaları, İkili İttifak'ın neden olduğu karışıklıklarla baş etmek zorunda olmasından dolayı çok daha dolambaçlı bir hal aldı; özellikle Fransa ile Rusya arasındaki bir ittifak ihtimali konusunda kaygılıydı ve bunu önlemek için her şeyi denedi. İlk olarak, Üç İmparatorun İttifakı çerçevesinde asıl *Dreikaiserbund* çaresini yeniden gündeme getirdi. Ne ki, bu ideolojik birlik üzerinde pek durmazken, Rusya'nın güvenlik ve yalnız kalmamak gerekçesiyle Fransa ile bir uzlaşma arayışına girmeyeceğini hesaba kattığı için, Avusturya ve Rusya arasındaki toprak tavizi üzerinde daha fazla duruyordu. Ne ki, 1880'lerin ortaları itibarıyla bu düzenleme (1884'te yenilenmişti) Bulgaristan krizinin yeniden canlanmasından dolayı çökme noktasına geldi. Avusturya ve Rusya arasındaki savaş tehdidi hiçbir zaman olmadığı kadar ciddileşmişti. Avusturya hükümeti Rusya'nın Bulgaristan'ın iç işlerine karışmasına ve Bulgar kralı Battenbergli Alexander'ın kaçırılması olayına karışmasına şiddetle karşı çıktı. Bismarck, 1887'de, anlaşmazlığı gidermek ve Almanya'ya Avusturya-Rusya Savaşı'na doğrudan dahil olmaktan kaçınabilmesini sağlayacak bir dayanak sağlamak üzere tasarlanmış ve tartışmalara yol açmış bir dizi tedbiri almaya mecbur kaldı. Reasürans Antlaşması aracılığıyla Rusya'ya, Bulgaristan meselesi hakkında tam diplomatik destek sözü verdi. Buna karşılık, Almanya'nın verdiği, Rusya'ya karşı Avusturya tarafından girişilecek olan saldırıya yardım etmeme garantisine karşılık olarak, Almanya'ya karşı muhtemel bir Fransız saldırısında tarafsızlık garantisini elde etti. Ne ki, Bismarck, bahisleri üzerine doğrudan doğruya açıklama yapmaktan kaçınma konusunda dikkatliydi. Biliyordu ki, Rusya'nın Bulgaristan'a yönelik taleplerine verdiği destek Güney ve Doğu Avrupa'da Rus etkisinin aniden artması sonucunu getirecekti, çünkü aynı yıl içinde Akdeniz Antlaşması'nı akdetmiş olan Avusturya, İtalya ve Britanya, Rusya'nın, hayati öneme sahip olan İstan-

bul ve Çanakkale Boğazları bölgesini ele geçirmesini engellemek için diplomatik baskıya baş vuracaklardı. Bu yüzden de, yaptığı şey, Rusya'ya Almanya'nın dostluğu konusunda güven verirken, Rusya'nın Balkanlara dair planlarının bozulması için de diğerlerine bel bağlamaktı. Aynı zamanda, Avusturya'nın yüzüstü bırakılması da dahil olmak üzere yanlış bir şey yapmama konusunda ve Reasürans Antlaşması'nın yansızlığına dair maddelerinin İkili İttifak'ın şartlarını ihlal etmemesi hususunda gayet dikkatliydi.* Ne ki, müttefiklerinin onun diplomasisinin hinliğini takdir etmeyeceklerinin de tamamen farkındaydı ve güdülerinin kaçınılmaz biçimde kışkırtacağı şüphelerden kaçınmak için Reasürans Antlaşması sıkı gizlilik altında tuttu.

Bismarck'ın dış politikası ne kadar başarılıydı? Geliştirdiği karmaşık sistem için kesin üstünlük iddialarında bulunulabilir. Şansölyeliğinin başından sonuna kadar, Fransa tamamıyla tecrit edilmiş olarak kaldı. Kendisini Avrupa'nın arabulucusu olarak sundu ve Balkan krizlerinin keşmekeşini azaltarak itibar kazandı. İkili ve Üçlü ittifaklar çerçevesinde Orta Avrupa'da Alman etkisinin hüküm sürdüğü sağlam bir bölge bloğu oluşturdu. Aynı zamanda, Fransa temelinde savaşa hazır bir kampın gelişmesini, Rusya ile samimi ilişkileri sürdürerek önledi; izleyen yıllarda, Rusya, Reasürans Antlaşması'nı o kadar işe yarar gördü ki, 1890'da yenilenmesi için talepte bulundu.

Ne ki, diplomasisi hakkında ciddi şüpheler vardır. Karmaşıklık, özellikle de Bismarck'ın kontroller ve dengeler sistemini muhafaza etmek için kendisine bir halef yetiştirmemiş olmasından dolayı, kendi başına bir erdem olarak görülemez. Dışişleri bürosuna ve diplomatik kurmaylarına karşı hep katı ve diktatörce davranmıştı ("Benim büyükelçim askerler gibi hizaya durmalıdır,"⁷ diyordu sürekli olarak) ve inisiyatifte veya bağımsız düşünceye dair tüm işaretleri sistematik olarak kökünden temizledi. En güçlü kişilik Baron von Holstein idi ve hep olduğu gibi Bismarck'ın Rusya siyasetine ciddi biçimde karşı çıktı ve eski şansölyenin 1890'da istifa etmesinden sonra büyük bir değişime ön ayak oldu. Bismarck, haleflerinin "hatalarına" karşı sadece öfkelenemedi. Almanya'nın izlediği dış siyasetinin sürekliliğinin yıkılmasındaki kendi payını görmezden gelerek, Holstein ve Caprivi'nin "aptalca özensizliklerinden" dem vuran Bismarck, bir devlet adamı olarak üstün yeteneklerine dair güçlü

* İkili İttifak, Avusturya üzerine Rusya tarafından gelecek bir saldırıda, Avusturya'ya Alman desteğinin sağlanmasına dairdi; Reasürans Antlaşması ise, sadece Avusturya Rusya'ya saldırdığında Alman tarafsızlığını garanti ediyordu.

bir mit inşa etti. Bu mit, çağdaş Alman tarihçileri tarafından sırası ile müsadere edildi, ayrıntılar ile donatıldı ve ölümsüzleştirildi.

Bismarck'ın istifasından önce sistemin tümünün iflas etmenin eşğine gelmiş olduğu savlanabilir. Şansöyeliğinin son üç yılını umutsuz bir şekilde çelişkili siyasalar ile hile yapmaya çalışarak geçirdi. Özellikle Rusya'ya yaklaşımı hatalıydı. Reasürans Antlaşması'nın önemini kesinlikle abarttı. Rusya, kendisini, sadece Fransa Almanya'ya saldırdığında tarafsız kalmakla sorumlu tutmuştu; fakat Almanya saldıracak olursa, Fransa'nın yanında yer alma hakkı saklıydı. Bundan dolayı, Reasürans Antlaşması hiçbir şekilde Fransa-Rusya ittifakının önüne bir engel teşkil etmiyordu; bu, Bismarck'ın 1890'da Almanya kabinesine antlaşmayı yenilemeleri için baskı yaparken gözden kaçırdığı bir noktaydı. Rusya ve Fransa arasındaki uzlaşmanın hâlâ bir teknik olasılık olmasından dolayı, Bismarck, tüm enerjisini muhtemel bütün güdülerini ortadan kaldırmaya adanmıştı. Bu, bir türlü üstesinden gelemediği bir şeydi. Gerçekten de, Rusya devlet sınırları içinde Alman yatırımlarına karşı çıkmasının, çarın 1880'lerin sonlarında Fransa'dan borç almayı kabul etme kararını vermesinde büyük katkıları oldu. Bu arda, 1885'te Fransa'da Ferry hükümetinin düşmesi Almanya-Fransa ilişkilerindeki geçici ilerlemeye son verirken Boulangizm'in yükselişi öç alma peşindeki zihniyetin ömrünü tazeledi. Bu yüzden, Fransa, Rusya ile salt iktisadi antlaşmadan daha öte kaygılar gütmek için tüm gerekçelere sahipken, Rusya, Paris'ten gelecek yatırımın heyecanıyla, bir cumhuriyetçi müttefik fikrine karşı beslediği nefret duygusunu yitirdi. Aynı zamanda, Bismarck'ın ikincil düzenlemeleri de giderek daha sağlıksız görülmeye başlamıştı. İtalya belirsiz bir müttefikti ve 1888 İtalya-Fransa gümrük tarifeleri savaşında had safhadaki iktisadi zayıflığını gözler önüne sermişti. 1887 Akdeniz Antlaşması sürekli bir düzenleme olarak yorumlanamazdı ve Bismarck'ın 1889'da Britanya'ya askeri ittifak teklif etmesi, Başbakan Lord Salisbury tarafından soğuk bir kabul gördü. Bismarck 1879'da bir Anglo-Alman Antlaşması'nı, Rusya ile olan seçme haklarını açık tutabilmek için kaçınılmaz görmüştü. 1899'da Rusya artık hızla Fransa'ya yakınlaşıyordu ve Britanya da teklifini uzun zaman önce geri çekmişti. Bismarck'ın *à trois* siyasası şansöyeliği süresince hiçbir zaman bu derece tehdit altına girmemişti.

Bismarck'ın "sistemi", aynı zamanda Alman halkının önemli bir kesimi tarafından tarihi bir hata olarak görülüyordu. Diplomaside sınırlandırmalara bağlı kalması, sayıları giderek artan milliyetçilerin hoşnutsuz olmasına neden oluyorken, ordunun önde gelenlerinin çoğunluğu Almanya'nın kuşatılması tehdidinde diplomatik değil askeri hareketle karşı

konulması gerektiği görüşündeydiler. Bütün bunların dışında, güçlü iktisadi baskı grupları, hammaddeler ve üretilen malları satmak üzere yeni yollar açılması için daha faal bir denizaşırı siyasası talep ediyorlardı. Bu yüzden, 1890 itibarıyla, Almanya artık doygunluğuna ulaşmış bir güç değildi. Bu kavramı gündeme getirmiş olan devlet adamı, maalesef, Alman kamuoyunu bu kavramı sürekli olarak benimsemesi için eğitmeyi ihmal etmişti.

*

* *

Bismarck'ın istifası sonrasındaki Alman dış siyasasının gidişatında yaşanan değişme, yukarıda aktarılan nedenlerden dolayı, başarıyla yol alan bir sistemden soğukkanlı bir vazgeçiş anlamına gelmiyordu. Daha doğrusu, bir ritm değişimi ya da Alman siyasasını saldırgan ve ihtiyatsız yapan güçlerin ivme kazanmasıydı. Sınırlandırmanın başat yönlemcisinin tasfiye edilmesiyle, üç ana gelişme gerçekleşti. Rusya ile olan çok zayıf ilişkilerden feragat edildi ve bu, 1894'te Fransa-Rusya ittifakının oluşturulmasıyla sonuçlandı. Ardından, 1890'ların ortalarından itibaren, Almanya, Avrupa'nın sınırlandırmalarını çiğnedi; Almanya'yı bunlara Bismarck zorlamış ve daha hırslı *Weltpolitik*'e* dahil etmişti. Aynı süreç içinde, Britanya'nın denizdeki üstünlüğüne meydan okumaya dair deklarasyonlarla birlikte donanmanın kurulması için devasa bir program başlatıldı. Öyleyse bu değişimlerin nedeni neydi?

Birinci neden Almanya'nın yeni imparatorunun gözüpek tasarılarla sahip olmasıydı, fakat bunları kontrol edecek siyasal bilgelikten de yoksundu. Kayser II. Wilhelm (1888-1918), selefleri I. Wilhelm (1871-88) ve III. Friedrich'den (1888) daha az disiplinli ve daha tez canlıydı. Büyük Friedrich'i örnek alan II. Wilhelm, ordu ve donanma komutanlarını, sivil bakanlarından veya *Reichstag*'dan daha fazla dikkate alarak askeri hususlar için kesin bir öncelik hakkı tanıyordu. Bununla beraber, şuna inanıyordu ki, "Alman *Reich*'i'ni şekillendiren parlamentoların kararları değil, askerler ve ordudur."⁸ Sonuç olarak, Tirpitz, Schlieffen ve Moltke'nin görüşleri ve askeri strateji üzerine yaptıkları vurgu Bismarck'ın dayandığı silahı, yani diplomasiyi köreltmış olsa bile, kuşku duyulmadan kabul edilmişti. 1890-1914 dönemindeki şansölyeler Bismarck'ın etkisinden esinlenemediler ve her durumda farklı bir bütünü temsil ettiler. Caprivi

* (Alm.) Dünya siyaseti. (ç.n.)

(1890-4) ve Chlodwig-Hohenlohe (1894-1900) dışişlerinde deneyimsizdiler ve bu konudaki inisiyatifi Holstein gibi danışmanlara olduğu kadar, Kayser'in askeri çevresine kaptırdılar. Bülow (1900-09) daha güçlüydü ama yeni neslin bir ürünü olarak faal bir biçimde *Weltpolitik* ve donanma programını teşvik etti. Sonuncusu, Hollweg (1909-17), giderek aratan bir uluslararası gerginlik döneminde kendi ihmalkârlığı ile ve ordu komutanlarının Almanya'nın hareket sürecine karar vermek için yaptıkları baskı ile mücadele etmek zorundaydı.

Son dönemin tarihçileri, izlenen siyasetin değişimine dair ikinci bir nedenin altını çizdiler. Şunu savundular: İkinci *Reich*'in hayatta kalabilmesi için Alman halkı ve siyaseti içindeki ciddi iç baskılar, kimi dikkat dağıtıcı şeyleri gerekli hale getirdi; bu açıdan, II. Wilhelm'in getirdiği çözümler ve ikilemleri, III. Napoléon ve II. Nicholas'ınkilere benziyordu. Bismarck Almanyası'nın içselleşmiş çelişkileri, 1890 itibarıyla daha da bariz bir hal aldı. Prusya temelli monarşinin ve yönetici seçkinler tabakasının otokratik geleneği, son dönemde parlamenter demokrasiye verilen ödünle bağdaşmaz gibi görünüyordu. Egemen sınıf aşağıdan gelecek devrimin tedirginliği ile yaşıyor ya da en azından *Reichstag*'da kontrolün sosyalistlerin ve ilericilerin eline geçmesinden çekiniyordu. Almanya'nın devasa sanayi hamlesi tarafından aşırı derecede büyümüş olan işçi sınıfı, neredeyse feodal yapıdaki sınıf yapısına içerlemekteydi ve rejimin eğer fırsat verilirse bir darbe ile yasamanın erklerini budayacağından ve oy hakkını daraltacağından şüpheleniyordu. Siyasal ve toplumsal yelpazenin geriye kalan kısmındaki orta sınıflar, rejimin sosyalizm korkusunu paylaşıyorlardı, fakat parlamenter demokrasiyi desteklemeye de tamamen kendilerini adanmışlardı. Kayser ve bakanları, 1896 itibarıyla, rahatsız edici bir şekilde siyasal faaliyet alanındaki tıkanmanın boyutlarının farkına vardılar. Bu yüzden, iç baskıları gevşetmeye ve bu baskıları, sınıf ve parti kavgalarını yurtseverliğe ve imparatorluk övüncüne dönüştürerek dışarıya döndürmeye hazırlandılar. Bu nedenle, Dışişleri Bakanı Bülow 1897'de şunları söyledi: "Esas mesele dış siyasettir. Sadece başarılı bir dış siyaset uzlaşmaya, güvenliğin sağlanmasına, belli bir amaç için bir araya gelmeye ve beraberliğe yardımcı olabilir."⁹ Hükümet siyasası, aristokrasi ve Muhafazakâr Parti'yi emperyalizmde siyasal başarı arayışına ve *Reichstag* üzerine yapılacak şiddetli bir saldırı beklentilerini unutmaya cesaretlendirmeliydi. Bunu takiben, orta sınıflar parlamenter hususlarda daha az takıntılı hale gelecekti ve emperyalist yayılmanın sağlayacağı iktisadi avantajlara hızla karşılık verecekti. Hatta *Reichstag* bile, sömürgelerle ilgili hususlara karşı beslenen ilginin yaygınlaştırıldığı araç haline

gelecek ve yerel sorunlarla ilgili daha az tartışma gerçekleşecekti burada. Bütün bunlardan başka, monarşi için daha geniş bir kitlesel destek kazanmayı ve daha önceden imkânsız olarak görülen şeyi başarmayı, yani "kitlelerin harekete geçirilmesini" umuyordu. Bülow, "Değişmez bir şekilde işçilerimizin ruhları ile mücadele etmeliyiz,"¹⁰ diye ısrar ediyordu. "En iyi yurtsever güçleri harekete geçirecek" ve "en yüce milliyetçi hissiyata çağrıda bulunacak" olan bu siyasa çerçevesinde, hükümet, sırf aleni baskı grupları, sömürgeci, Pan-Alman ve Donanma Cemiyetleri tarafından gelecek yayılmacılığa dair talepleri teşvik edecek ve kendi çıkarı için kullanacaktı. Bismarck'ın sınırlandırmalarının tasfiye edilmesi sonucunda Kayser'e, Tirpitz'e, Bülow'a ve Almanya'ya kıtasal bir güç olmaktan ziyade bir dünya gücü olamaya dair daha güçlü bir rol verilebilecekken, ülke içindeki düzen, baskı yapmaya gerek olmaksızın sağlanabilecekti.

Ne ki, beklenmedik sonuçlara ulaşıldı, çünkü süreçsel sapmalar, Bismarck'ın Avrupa'da anarşi ve düşmanca kamplaşmalar hakkındaki korkusuna gerçeklik kazandırdı.

1890'lar boyunca Almanya'nın yeni siyasetinin ana hedefi Britanya idi. Örneğin, Holstein, sömürgeci baskının Britanya'yı tavizler vermeye ve bu suretle de Almanya'nın dünyadaki yeni rolünün meşruluğunu tanımaya iteceğine inanıyordu. Bu yüzden, tahrik edici bir çizgi izledi; Almanya 1894'te Samoa Adaları hakkında uzlaşmaya yanaşmadı, aynı yıl Britanya'nın Congolese Antlaşması'nı yadsıdı, 1896 Transvaal krizinde Kruger'i destekledi ve 1897'de Kiaochow'u işgal etti. Tirpitz, aynı zamanda Britanya'nın deniz gücüne karşı da baskıya baş vurulması gerektiğine inanıyordu, çünkü, bir süre sonra Britanya, "Majestelerinin büyük bir denizaşırı siyasetini idare etmesini mümkün kılacak olan devasa bir denizcilik nüfuzunu Majestelerine teslim edecektir,"¹⁰ diyordu Kayser'e. Tasarısındaki anahtar öğelerden biri de Almanya'nın savaş gemisi gücünü artırmaktı, bu suretle Britanya'yı uzak emperyalist üstlenmeleri pahasına karasularını korumaya mecbur bırakacaktı. Bu "risk siyasasını" hayata geçirme sürecinde Almanya, 1899'da Joseph Chamberlain tarafından sağlanan Britanya ile bir uzlaşmaya varma şansını kaybetti. Kayser'in hükümeti, Tirpitz'in etkisi altında, doğrudan yüzleşme sürecinde ve belirli bir gayeye ulaşmak için çok iyi hesaplanmamış bir biçimde büyük bir riski göze alma konusunda aşırı derecede ileri gitmişti. C. A. Craig, Almanya'nın bir dünya gücü olarak davranmaya yönelik çabalarının beceriksizce, kaba ve aşırı olduğu gözleminde bulunmaktadır. G. A. Craig'in görüşüne göre, bir bakıma, Almanya'nın bir dünya gücü gibi davranma çabaları beceriksiz, kaba ve aşırıydı.⁹

Yüzyılın bitiminden çok kısa bir zaman sonra, bu vurgu ne derece haklı olduğunu gösterdi. Britanya'nın dikkatini yeniden Avrupa'ya çekme stratejisi kesinlikle iş gördü, fakat Almanya'nın hiç de beklemediği bir yoldan. Britanya hükümeti, Alman tehdidinin onun kıtasal tecridinden vazgeçmek ve 1904'te Fransa ile antant oluşturmak için yeterli derecede ciddileştiğini düşünüyordu. Almanya'nın daha da yanlış öngörülleri takip etti bütün bu olup biteni. Kayser ve Bülow, 1905'te Fas'taki durumu suistimal etme yoluyla bu işbirliğinin sadece geçici bir fenomen olduğunu ispatlamaya çalıştılar. Ne ki, antantı bozmaktan uzak bir şekilde, Almanya'nın Algeçiras'taki hareketi sadece antantı pekiştirmeye ve sürdürmeye hizmet etti. Daha da kötüsü olacaktı. Holstein, Britanya ve Rusya'nın tamamıyla uzlaşamayacak olmasına mutlak bir güven besliyordu: "Balina ve ayı asla bir araya gelemezler,"¹¹ diyordu. Ne ki, 1907'de iki güç sömürgelerle ilgili anlaşmazlıklarını Anglo-Rus Konvansiyonu ile çözüme bağlarlarken, iki ülkenin Fransa ile olan ilişkileri Üçlü Antant ile perçinlendi. Hatta bu aşamada bile Alman diplomasisi esas olarak saldırganlığını sürdürdü. Agadir Olayı ve İkinci Fas Krizi (1911), Lloyd George'un Maison House Konuşmasında Almanya'ya resmen ikaz etmenin önünü açtı ve Anglo-Fransız ve Anglo-Rus filo manevralarının gerekli görüldüğü bir hava yarattı.

Olayların bu şekilde ters gitmesi, kaçınılmaz biçimde, Almanya'da köklü bir endişe duygusuna yol açtı ve Almanya'nın genel stratejisinin yeniden gözden geçirilmesini gerekli kıldı. Almanya'nın konumunu, diğer güçlere kıyasla, iyileştirmekten çok uzak bir biçimde *Weltpolitik*'in ve donanmayı genişletme stratejisinin izlenmesi, gerçekte, Britanya'nın kıta diplomasisine geri dönmesine zemin hazırladı ve Fransa ile Rusya arasındaki ittifakı sağlamlaştırdı. Almanya'nın coğrafi olarak savunmasız kaldığına dair endişeler yeniden canlandı ve *Weltpolitik*'in aslında Almanya'yı kıtadaki hâkimiyetini korumasını sağlayan kaynaklarından mahrum bırakmış olduğu tespiti bu endişeleri iyiden iyiye keskinleştirdi. Bethmann Hollweg sorunu şu şekilde özetliyordu: "Donanmadan dolayı orduyu ihmal ettik ve 'donanma siyasamız' her yanımızda düşmanlar üretti."⁹ Mümkün olan tek çözüm, bir diğer yöntem değişikliği idi ve Almanya'ya etrafındaki kuşatmayı yarabilmesini sağlayacak bir kıtasal stratejiye geri dönmekti. Maalesef bunun diplomasi yoluyla halledilebilmesi artık mümkün değildi, çünkü uluslararası ilişkiler Bismarck'ın çağında olduğundan çok daha az akıcıydı. Herhangi bir siyasal çözümün yokluğu, askeri liderliğin hükümet üzerinde emsalsiz bir nüfuza sahip olmasını iki yoldan mümkün kıldı. Birincisi, Rusya'ya yapılacak ani bir

saldırıya sadece Fransa'nın mağlup edilmesinden sonra imkân tanıyan Schlieffen Planı'nın (1905) alternatifsizliği, Almanya'nın iki düşman komşusu ile ayrı ayrı uğraşabilmesini imkânsız hale getirdi. Durum, Bismarck'ın her zaman kaçındığı bir hale büründü: diplomatik seçenekler askeri tasarılar tarafından sınırlandırılmıştı. İkincisi, 1912 itibarıyla, Moltke ve Ludendorff gibi komutanlar, hükümete, Rusya'nın yeniden silahlanmasının yoğunlaştıracağı boğucu baskıyı kırmak için savaşı bir araç olarak kullanmak yönünde baskı yaptılar. Böylece, sivil yönetim bir ikileme kapıldı ve 16. Bölümde açıklanacak olan siyasaları uygulamaya mecbur kaldı.

NOTLAR

- 1) I. GEISS: *German Foreign Policy 1897-1914*; Böl. 1.
- 2) W. N. MEDLICOTT ve D. K. COVENEY (der.): *Bismarck and Europe*, Giriş.
- 3) A. J. P. TAYLOR: *Bismarck: The Man and Statesman*.
- 4) F. B. M. HOLLDAY (der.): *Bismarck*; Belge: Bismarck'tan Kont von Hatzfeldt'e Gizli Mesaj, 8 Ağustos 1887.
- 5) H. HOLBORN: *A History of Modern Germany 1840-1945*, Böl. 6.
- 6) O. PFLANZE: "Bismarck's Realpolitik", J. J. SHEEHAN (der.): *Imperial Germany*.
- 7) E. EYCK: *Bismarck and the German Empire*, Böl. IV.
- 8) K. S. PINSON: *Modern Germany*, Böl. XII.
- 9) G. A. CRAIG: *Germany 1866-1945*, Böl. VII.
- 10) V. R. BERGHAHN: *German and the Approach of war in 1914*, Böl. 2.
- 11) H. HOLBORN: A.g.y., Böl. 7.

Birinci Dünya Savaşı'nın Patlak Verişi*

Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden kimin sorumlu olduğu üzerine yapılan tartışma, bu kitabın içinde yer alan herhangi bir başka konudan daha fazla uyuşmazlığa neden olmuştur. 1919'da Savaş Suçları için kurulan Bağdaşık Komisyon, "Savaş, merkezi güçler tarafından önceden tasarlanmıştır" ve "Savaş, savaşı kaçınılmaz kılmak için bilinçli

*Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesindeki ana aşamalar şu şekilde gelişti. 28 Haziran 1914'te Franz Ferdinand, Saraybosna'da bir suikast sonucu öldürüldü. Avusturya-Macaristan'ın bu olaya karşı nihai yanıtı 23 Temmuz'da Sırbistan'a ultimatoy vermek oldu. Sırbistan bu ultimatoyun maddelerinden birini reddedince, Avusturya-Macaristan 28 Temmuz'da Sırbistan'a karşı savaş ilan etti. Rusya 30 Temmuz'da Sırbistan'a destek olmak amacıyla harekete geçti. Almanya 1 Ağustos'ta Rusya'ya ve 3 Ağustos'ta da Fransa'ya karşı savaş ilan etti. Fransa'ya karşı düzenlediği hareketlerin bir parçası olarak Alman orduları Belçika'ya girdi; bunu 4 Ağustos'ta Britanya'nın Almanya'ya karşı savaş ilan etmesi izledi. Halka, 6 Ağustos'ta Avusturya-Macaristan'ın Rusya'ya karşı savaş ilan etmesiyle tamamlandı. İtalya, Almanya ve Avusturya-Macaristan ile müttefik olmasına rağmen 1914'te tarafsız kaldı.

olarak girişilmiş faaliyetlerin sonucudur"¹ ifadesini resmen tasdik etti. 1920'ler ve 1930'lar boyunca Alman hükümeti, 1914'te savaşın patlak vermesine dair ortak sorumluluğun altını çizerek, Versailles Antlaşması'nın Savaş Suçları hükmünün yürürlükten kaldırılmasına yönelik revizyonist bir kampanyanın arkasında oldu hep. Bu kampanya çerçevesinde H. Rothfels² gibi ünlü tarihçilerin de yardımları oldu, yine de, faal bir siyasal kampanyaya dönüşen şeyin önünü kesmiş olması muhtemel kanıtları gizlediği, sadece belli belgelerin kullanılmasına izin verdiği iddia edilmektedir.³ Bu arada, Alman Savaş Suçu kavramının tamamı, siyasetçilerden ve tarihçilerden oluşan çevreler dışında her yerde dikkatle inceleme altına alındı. Örneğin, Lloyd George, savaş sonrası Almanya'sının sağaltımı üzerine kuşkular öne sürerken, H. E. Barnes,⁴ S. B. Fay,⁵ G. P. Gooch,⁶ revizyonist sorunun akademik yanını ayakta tutuyorlardı. 1950'ler boyunca, örneğin A. J. P. Taylor'un çalışması⁷ ile yorumsal döngü yeniden Almanya'nın sorumluluğu meselesine doğru kaydı. Bu yöndeki daha ileri düzeyde ve daha güçlü bir itki de F. Fischer⁸ tarafından sağlandı; Fischer, Almanya'nın, Hitler'in planlarına gerçekten bir başlangıç teşkil eden yayılmacı amaçlar uğruna, savaşın başlamasına bilinçli olarak neden olduğunu savundu.

Fischer'in tavrına, 1960'lar ve 1970'ler boyunca muhtelif yaklaşımlar aracılığıyla karşı çıkıldı, bu esnada onun yaklaşımını savunanlar da oldu. Eleştirel yaklaşanlar arasında G. Rittet⁹ ve günümüze daha yakın dönemlerde de L. C. F. Turner¹⁰ sayılabilirken, Fischer'in tezinin öğeleri I. Geiss¹¹, J. Röhl¹² ve V. R. Berghahn¹³ tarafından kabul edildi.

Bu bölümde sunulacak olan yorum üç bileşenden oluşmaktadır: Almanya'nın sorumluluğuna yönelik temel bir kabullenme, müttefiklerin siyasalarının bir eleştirisi ve savaşın gelişimiyle tüm ittifaklar sisteminin daha geniş bir incelemesi.

*

* *

En saldırgan güçler genelde en emniyetsiz olanlardır. Almanya 1915 itibarıyla çeşitli tehlikelerle karşı karşıya geldi. Bunlardan 14. Bölümde anlatılan birincisi, en iyi ve en kötü ihtimalle iki cephede birden savaşa girme tehdidiydi. İşleri daha da kötüleştiren, itilaf devletlerinin, özellikle de Fransa ve Rusya'nın, Almanya'nın ve Avusturya-Macaristan'ın yakın zamandaki Balkan Savaşları'nda (1912-13) yaşadığı diplomatik hüsrandan büyük bir cesaret almaları ve askeri kapasitelerini genişletme

İttifak Güçleri Merkezi Güçler Tarafsızlar

Birinci Dünya Savaşı'nda Avrupa

sürecinde olmalarıydı. Fransız hükümeti 1913'te askerlik süresini bir yıl artırırken, Rus ordusu, 1917'de tamamlanması tasarlanan bir genişleme programına sokuluyordu. Almanya yönetimi –askeri ve sivil– tasavvur edilmesi güç bir askeri potansiyele ve iç krizlerden kurtulabilmek için açık bir kapasiteye sahip olan iki güç arasında kendisini kapana kısılmış gibi hissediyordu. Özellikle Rusya aşırı derecede kaygı vericiydi. 1914'te Bethmann Hollweg'in ifadesine göre, “[Rusya] büyüyecek, büyüyecek ve bir karabasandan çok daha ağır bir şekilde üzerimize çullanacaktı,”¹⁴ ve Jagow'un daha keskin bir dille ifade ettiği görüşe göreyse, “Birkaç yıl içinde Rusya çarpışmaya hazır olacak, ardından da kalabalık orduları ile bizi ezecekti.”¹⁵ Hatta iktisadi cepheyi bile çok da parlak olmayan beklentiler kaplamıştı. Bülow'un Rusya ile yapmış olduğu ticaret antlaşması çökmek üzereydi ve sanayi öncülüğüne rağmen Osmanlı İmparatorlu-

ğu'nu hâkimiyet altına alma mücadelesi içinde Almanya'nın mali kaynakları Fransa'ninkilerden azdı. 1911'den beri açıkça ikincil güçlerin lehinde gelişmekte olan bir uluslararası durum içinde, Almanya, müttefiklerine karşı bile emin olamıyordu. İtalya'ya güvenilmezken, Avusturya dışarıdaki Slav baskısının büyümesinin şiddetlendirdiği ve onu "daha zayıf ve daha hareketsiz"¹⁶ bırakan ağır bir iç kriz yaşıyordu. Orta Avrupa'daki Alman güvenliğinin merkez dayanağı olan Bismarck'ın İkili İttifakı, bu suretle, felç olma tehdidiyle karşı karşıyaydı. Balkanlar'daki durumun daha da kötüleşmesi Avusturya'yı bir yana-atacak, Almanya'yı düşman komşuları arasında yalnız bırakacaktı, bu olası sonuç, diğerlerinden ziyade, Bismarck'ı tedirgin etmişti.

Bir çözüm var mıydı? Almanya'nın Avrupa'daki egemenliğinin sürekliliğine yönelik teminatın sağlanmasını savunan, tavizsiz biçimde sert hareket etme taraftarlarının oluşturduğu baskı gruplarından yana bir eksiklik yoktu. Ne ki, ordu, açıkça, böyle bir hareketin kısa bir süre içinde başlatılması gerektiğini düşünüyordu, çünkü 1912-17 dönemi boyunca her an için Almanya'nın askeri üstünlüğü ortadan kalkabilirdi. Buna karşılık, Genelkurmay tedbiri elden bırakmayan bir savaştan yandı, fakat giderek azalan bir hevesle bunu istediği de belirtilmelidir. 8 Aralık 1912'de Kayser ve generalleri arasında düzenlenen bir toplantıda, Genelkurmay Başkanı von Moltke, savaşın kaçınılmaz olduğunu savunarak, "En erken olanı en iyisidir,"¹⁷ dedi ve Mayıs 1914 itibarıyla Fransa'nın hızla Almanya'ya yetiştiğini bildirdi; "Geç kalmak, şansımızın azalması anlamına gelir,"¹⁵ diye ısrar ediyordu. Ne ki, tedbiri elden bırakmayan bir savaş, hâlâ Schlieffen Planı'nın hayata geçirilmesi yoluyla kazanılabilirdi.

Bu kaçınılmaz ikileme karşı karşıya kalan Bethmann Hollweg, "çapraz" siyaset olarak bilinen yöntemde karar kıldı; ne olası bir savaşı diplomatik bir çözümle önleme arayışına girdi ne de ordunun beklediği kadar açık bir şekilde savaşı kışkırttı. Saraybosna olayı sonrasında Avusturya hükümetini Sırbistan'a karşı askeri harekate cesaretlendirirken, beraberrinde hesap edilmiş bir riski de göze alıyordu. Eğer Rusya karşılık vermede başarısız olsaydı, Sırbistan yok olacaktı, Balkan tehdidi ortadan kalkacaktı ve itilaf büyük bir utanç tarafından içten içe kemirilecekti. Diğer yandan, Avusturya'nın harekatı Rusya'nın misillemesine uğramalıydı, generallerin başlaması için baskı yaptıkları savaş patlak vermeli ve Almanya Schlieffen Planı aracılığıyla itilafı çökterebilmeliydi. Bethmann Hollweg, bundan dolayı, "Eğer savaş patlak verecekse şu anda başlaması bir iki yıl içinde itilafın daha da güçlendiği bir zamanda başlamasından

iyidir,"¹⁸ fikrinden destek alarak, Avrupa'yı ne olabileceğine dair tam bir bilinçle savaşın eşiğine getirdi. Aldığı tavır, tamamıyla askeri idareye şartlı bir teslimiyetti, bu da nihai olarak sivil kontrolün yıkıldığı gerçeğini pekiştiriyordu. Aslında, Bismarck'ın en önemli ilkelerinden birini yadsıdı. Bismarck, 1887'de, "Hükümdarlarımıza tavsiyelerde bulunma önceliğinin elimizden kayması ve genelkurmayla geçmesi olasılıklarının ikisini de dikkate almalıyız,"¹⁹ uyarısında bulunmuştu. Diplomatik seçme haklarının ortadan kalkması o derece tamamlanmış bir süreçti ki, Bethmann Hollweg son dakikada yaptıklarından ikincil amaçlar gütseydi bile savaştan kaçınmazdı. Bu suretle, Ağustos'un başından itibaren her şey, askeri bir başarı kazanmanın yanında ikinci plana atılmıştı. Kurt Breysig, daha sonra 1919'da şunu itiraf etti: "Bizim ordumuz dünyanın en iyisiydi, ama dünyanın en kötü siyasetini izledi."²⁰

Avusturya-Macaristan bu krizde nasıl bir rol oynadı? Saraybosna'daki suikast iki ana tepki yarattı. Bir yandan Dışişleri Bakanı Berchtold ve Kurmay Başkanı Conrad gibileri Sırbistan'dan kaynaklandığına inanılan tehdidin bir defada ve tamamen halledilmesini istiyorlardı. 1912-13 Balkan Savaşları'nın Sırbistan'ın gücünü büyük oranda artırmış olmasından, Sırbistan'ın Rusya'ya bağlanmaya kışkırtılmasından ve merkezi güçlerin Güneydoğu Avrupa'daki dengelerin dışına savrulmuş olmasından korkuyorlardı. Şunun da farkındaydılar ki, Sırbistan, Bosna, Hırvatistan ve Slovenya gibi güney bölgelerde ayaklanmaları körükleyerek Avusturya-Macaristan'ı istikrarsızlaştırma kapasitesine de sahipti. Bunun içerimlemeleri çok büyüktü: Eğer imparatorluğun güney bölgelerindeki Slavlar huzursuzlanmaya başarlarsa, kuzeyli Slavlar, özellikle Çekler, Polonyalılar, Slovaklar ve Ruthenler de aynı zamanda isyan etmeye kalkışabilirdi. Bu yüzden, Saraybosna olayı Sırbistan'ın tahrik edilmesinin çekici kılınması için bir bahane sağladı. Diğer yandan, Macaristan Başbakanı Tisza, sakinime ve diyaloga daha eğilimliydi; bu, Viyana ve Budapeşte'deki hükümetlerin ikisinin de kimi üyelerinin paylaştığı bir tutumdur. Bir an için, kararsızlığın, suikastın yanıtsız biçimde geçmişe gömülmesine izin vermesi mümkünmüş gibi göründü. Fakat izleyen aylarda, "askeri kuvvetle ihtilafı halletmek isteyenler" Almanya'nın koşulsuz destek vaadiyle iyice ağır basmaya başladılar. Sarkaç, 23 Temmuz'da Sırbistan'a sert bir ültimatın verilmesi sonucu değişmez bir şekilde hareket yanlılarının tarafına kaydı. Geriye doğru bakıldığında, Avusturya-Macaristan'ın yöneticilerinin, ültimatın Sırbistan'ı yerin dibine geçirmesi ve bu suretle Viyana'ya büyük bir diplomatik zafer kazandırması beklentisi içinde oldukları hiç de olası bir ihtimal gibi görünmüyor.

Bunu yerine, ulti­matomdan asıl amaçlanan, Sırbistan'ı bu durumu reddetmeye kışkırtmak ve bu suretle de Avusturya işgali için bir bahane yaratmaktır. Berchtold, Sırp tehdidini diplomasi yoluyla değil de askeri hareket yoluyla yok etmeye kararlıydı. Durum ne olursa olsun, ulti­matomun tarzı, Avusturya'nın müttefiki İtalya da dahil olmak üzere, Avrupa'nın büyük bölümünü Avusturya-Macaristan'a düşman etti. İtalya Dışişleri Bakanı San Giuliano, İtalya'nın Berlin ve Viyana'daki büyükelçilerine şunu bildirdi: "Avusturya, bir savaşı tahrik etmeye niyetli olduğunu açık bir şekilde göstermiştir," ve bu yüzden de İtalya, "İleride Rusya ile savaşa girdiğinde, Avusturya'ya yardım etme yükümlülüğü altında değildir."²¹

*

* *

Almanya, belki de, Avusturya-Macaristan ile gizlice anlaşarak savaşı hızlandırabilirdi, ama müttefik güçler de savaştan kaçınmak için çok az şey yaptılar. Rusya ve Fransa meydan okumayı neredeyse tamamen kabul­lenmeye istekli gibi görünürken, Britanya siyasetinin ise, savaşa karşı takındığı serinkanlı tutum ve bu yönde baskı yapmaması övgüye layık­sa da, engelleyici bir etki yaratmış olduğu şüphelidir.

II. Nicholas olağan sayılamayacak saldırgan ruh hali içinde bir kere­sinde şöyle demişti: "Avusturyahılar hiçbir şey için bağışlanmamalıdır. Her şeyin bedelini ödemeye zorlanmalıdırlar."²² Bu, 1908 Bosna Kri­zi'nden beri Rusya'nın beslediği yoğun Avusturya fobisinin tipik bir örneğiydi. Bu kızgınlık, kısmen Balkanlar'da artan Rus müdahalesinden ileri geliyordu, söz konusu müdahale de Uzak Doğu'daki Rus yayılma­cılığının önünü kesen 1905 Rus-Japon Savaşı'ndaki yenilgiye bir tep­kiydi. Çar, diplomasiyi giderek yayılcılıkla ve Balkan halklarının hak­larını Osmanlı ve Avusturya-Macaristan imparatorluklarına karşı kendi tasarrufunda bulundurma isteğiyle özdeşleştiriyordu. Aynı zamanda, *Novoe Vremya*'nın ifadesiyle Rusya'nın "gittikçe daralan Germen çem­beri" içinde sıkışıp kalmasına dair yoğun bir tedirginlik de vardı. Çarist hükümet, Avusturya-Alman saldırısı hayaletini, dikkatleri ciddi iç so­runlardan başka yöne çekmek için ve *Duma*'da Ekimciler ve Anayasal Demokratlardan hükümet için güvenilir bir destek bloğu sağlama yolun­da faydalı bir araç olarak gördü. Bu yüzden, şovenizmi ılımlılaştırmak için çok az girişimde bulunuldu; hatta 1911'de Sazonov ve Kokovstsev, Stolypin'in barışsever diplomasisini bir yana bırakmak zorunda kaldılar. 1914 itibarıyla gelecekteki barış ihtimaline dair yoğun bir kötümserlik

vardı. Sazanov'a ait bir muhtıraya göre, (21) Şubat'ta Çar tarafından düzenlenen bir konferansta, Osmanlı İmparatorluğu'nun eli kulağındaki çöküşü ve gerçekleşmesi yakın olan Avusturya-Sırbistan çatışması göz önüne alınarak, Avrupa'da savaşın olası olduğuna dair bir ortak görüş ortaya kondu. Çatışmayı, yeniden silahlanmasını 1917'de tamamlayana kadar ertelemek, Rusya'nın çıkarıydı, ama sonuçları ne olursa olsun Sırbistan desteklenmeliydi. Bu arada, halk şundan emindi: "Hiçbir yay-gara Rusya'yı korkutamaz; Rusya savaşa hazırdır."²² Seferberlik planları da aynı zamanda hazırlanmıştı; bu, tıpkı Schlieffen Planı'nın Almanlara verdiği türden bir güven veriyordu genelkurmay; örneğin, Başkomutan Jhilinski Ocak 1914'te kuşkulu ve kararsız bir kişi olan Kokovstsev'e Rusya'nın düşmanları ile "düello" yapmaya hazır olduğu konusunda güvence verdi. Genelkurmayın baskısı, uzun vadede, sivil yönetimin Rusya'nın askeri zayıflığına karşı duyarsız kalmasına hizmet etti. Bu, hükümetin Avusturya-Alman tahrikine alelacele karşılık vermeme kararını engelledi, bu suretle de Temmuz 1914'te Rusya genel seferberliğe giren ilk büyük güç oldu.

Bütün bunlara paralel bir biçimde Fransız siyasalarında da yaklaşan bir çatışmayı kabullenmeye dair güçlü belirtiler vardı. Poincaré, 1912'de, "Fransa savaş istemiyor," fakat buna rağmen "savaştan da korkmuyor"²³ iddiasında bulundu. Joffre komutasındaki Fransız askeri idaresi, Almanya karşısı bir duygusallıkla, 1913'te Alman çıkarlarına karşı mücadele etmek üzere tasarlanmış yeni bir saldırı planı geliştirdi. Ne ki, Fransız hükümeti, muhtemel bir Alman saldırısının asıl yükünü omuzlamaya mecbur kalma konusunda derin bir şekilde kaygılıydı hâlâ. Bu nedenle, 1911'den bu yana Fransız diplomasisinin amacı, Almanya'yı mümkün olan en hızlı biçimde işgal etme işini Rusya'nın üzerine yıkmaktı. Bu, 1912 Balkan Krizi'nde olduğu kadar Temmuz 1914'te de, Laguiche ve Paléologue'un başını çektiği seferberlik sürecinde Paris tarafından Rusya'ya fiilen verilen "açık çeki" açıklar. İki soru üzerinde kurgusal tahmin yürütmek ilginç olacaktır. Eğer Fransa Batı Avrupa'daki güvenliği konusunda bu kadar kaygılı olmasaydı, Rusya'nın Doğu Avrupa'da böyle aktif bir rol oynaması için bu kadar istekli olur muydu? Ve eğer Rusya Fransız desteğinden emin olup Alman birliklerinin çoğunun Paris'e yöneleceği inancıyla kendisini avutmasaydı, Temmuz 1914'te kendisini bu derece geri dönülmez bir biçimde sorumlu hissedecek miydi?

Britanya'nın Temmuz krizindeki inisiyatifi, görev üstlenmeyip dışarıda kaldığı için hatalıydı. Dışişleri Sekreteri Sir Edward Grey, sık sık, bir Alman saldırısı durumunda Britanya'nın Fransa'ya destek vermeye hazır

olduğunu yeterince erken ve güçlü bir şekilde açığa kavuşturmamakla suçlanır. Ne ki, alternatif bir bakış açısı da vardır: denir ki, Grey'in maksadı, her türlü saldırgan niyet ifadesinden kaçınarak durumu kotarmaktı. Britanya'nın müdahale etmeye karar vermesine veya vermesine bakmaksızın, her halükârda Almanya'nın rotası çizilmişti.²⁴ Bir bakıma, Britanya'nın savaştan ne derece sorumlu olduğu sorusu, nihai olarak savaşa girmesinin çatışmanın karakterinde neden olduğu değişimden daha az önemlidir. Olaylar, 1 Ağustos'a kadar bir Avrupa Savaşı çerçevesinde doruğa ulaştı; bu, Almanya ve Avusturya'nın gözü dönmüş bir şekilde atıldıkları tehlikeye Fransa ve Rusya tarafından verilen sert karşılığın bir sonucuydu. Ne ki, 4 Ağustos'ta Britanya'nın savaşa girmesiyle, Avrupa Savaşı, Finlandiya ve Polonya'da olduğu kadar denizde ve sömürgelerde de devam edecek bir dünya savaşına dönüştü. Britanya hükümeti büyük bir ikilemle karşı karşıya kaldı. Emperyalist bir güç olarak Britanya'nın bir kıtasal mücadeleye dahil olması çıkarına değildi. Ne ki, Britanya'nın emperyal ve deniz üzerindeki üstlenmelerini devam ettirebilmesini sağlayan kıtasal güç dengesi Almanya'nın Fransa karşısında galip gelmesi halinde yıkılabilirdi. 4 Ağustos itibarıyla, liberal hükümet doğrudan müdahale etmeyi taahhüt etti, üstelik de ölçüyü kaçıran ve kabinenin dağılması olasılığını önleyen şeyin Almanya'nın Belçika'yı işgal etmesi olmasına rağmen.

*

* *

Daha genel hususlar göz önüne alındığında, Avrupa'nın savaşa girmek için sergilediği neredeyse intihar kabilinden iştah ve yarattığı hava üç bileşenden oluşuyordu. Yıllardır diplomatik aşağılanmalardan kaçınmak için talepler öne sürmeye alışkın olan büyük güçler, kurgunluklarını ve dertlerini sürekli olarak gizlemişlerdi. Bunun anlamı, belirli bir siyasal amaca ulaşmak için büyük bir tehlikeyi göze alma siyasası gütmek ve savaş riskini göze almaya giderek daha istekli olmaktı. Böyle siyasalar, karmaşık bir askeri sorumluluklar dokusuna sahip olan ittifaklık sistemi çerçevesinde hayata geçiriliyordu, ama diplomatik baskı için uluslararası bir forum olmaksızın. Bu durumun modern karşılığı, NATO ve Varşova Paktı'nın var olduğu, ama Birleşmiş Milletler'in olmadığı bir dünyadır.

İttifak sisteminin, kendi içinde, savaşın patlak vermesi için yeterli bir açıklama olduğu ileri sürülen bir görüştür; şöyle ki, silahlanmış iki ayrı kampın var olması durumu, yakın veya uzak çatışmayı kaçınılmaz

kılmıştı. Ne ki, iki nedenden dolayı bu yaklaşım bireysel ittifakların aşırı basitleştirilmiş bir değerlendirilmesini teşkil eder. İlk elden, ittifakların başlıca amacı savunmaydı; 1879 İkili İttifakı, Almanya'yı, Avusturya sadece Rusya tarafından saldırıya uğradığında destek vermekle sorumlu tutarken, 1894 Fransız-Rus İttifakı aynı zamanda düşman saldırısına bağlı olarak karşılıklı yardımlaşmayı da öngörüyordu. Bu şartlar kendi başlarına savaşa ön ayak olamazlardı; tam tersine, bu şartların, müttefiklerden birini diğer müttefikin saldırıyı kışkırtmasının önüne geçmeye ikna etmesi daha olasıydı. İkincisi, savaşın asıl patlak verme şekli antlaşma şartları ile çok az ilintiliydi. İttifakların şartları harfiyen yerine getirilseydi, Almanya Saraybosna suikastinden sonra Avusturya'ya açık çek vermeyecekti. Rusya'nın Sırbistan'a yardım etmek için sözleşmeye bağlanmış hiçbir yükümlülüğü yoktu ve her halükârda Almanya ile değil Avusturya ile ihtilaf halindeydi. Avusturya'ya karşı başlatılan seferberlik girişimi, aynı zamanda Almanya'ya karşı da girişilen genel bir seferberlik olup çıktı. Eğer Fransa 1894 İttifakı'na sıkı bir şekilde bağlı kalmış olsaydı, Almanya'nın Rusya'ya savaş ilan etmesinden sonra, en kısa zaman içinde o da Almanya'ya savaş ilan etmeliydi. Ne ki, pratikte Fransa'ya karşı inisiyatifi ele alan Almanya oldu. Britanya'nın meşru olmasa da ahlaki olarak itilaf güçlerine yardım etme sorumluluğu vardı, ama gerçekte Almanya itilafın tamamıyla dışında bir devlet olan Belçika'ya saldırdıktan sonra savaşa girdi. Ayrıca, ittifak sistemi, savaşın etkisi altında kendi kendine değişikliğe uğradı. İtalya ve Romanya merkez güçlerden uzaklaştılar, sonraki bir tarihte ittifak devletlerine katılacaklardı ama onların yerini 1914'e kadar Almanya ile resmi diplomatik bağlantısı bulunmayan Osmanlı İmparatorluğu aldı. Bu yüzden, öyle görünüyor ki, ittifaklar, işaret edilen hayli özel şartlarından çok daha az bağlayıcıydı.

Ne ki, ittifakların uluslararası ilişkileri etkiledikleri ve 1914'ten önceki on yıl boyunca Avrupa'da gerilimin büyümesine yol açtıkları iki yol vardı. Birincisi, ittifaklar, krizlerin Kuzey Afrika ve Balkanlar gibi çevresel bölgelerden büyük güçlere sıçradığı bağlantıları sağladılar. Doğal olarak, tehlikeler seziliyor ve ilişkiler koparılıyordu; bundan dolayı 1906 ve 1911 Fas krizlerinin boş yere çıkmasına göz yumuldu. Ne ki, Saraybosna'dan sonraki olayların seyri, yerel bir çatışmayı bir kıta savaşına dönüştürebilecek araçların mevcut olduğunu gösterdi. İkincisi, ittifakların silahlanma yarışı ve askeri takvimlerle doğrudan ilintisi vardı. Örneğin, Schlieffen Planı, Alman Baş Komutanlığının 1894 gizli antlaşmasının önemli bir parçası olduğunu düşündüğü Fransız-Rus ortak taarruzuna karşı koymak için tasarlanmıştı. Rusya diğer büyük düşmanı Avusturya-

Macaristan üzerinde yoğunlaşmayı tercih edecekti, fakat 1879 Almanya-Avusturya ittifakı, Almanya'ya karşı da kullanılabilecek ikinci bir plan kurmayı gerekli kıldı. 31 Temmuz'da Rusya seferberlik ilan ettiğinde savaşın kaçınılmaz hale gelmesi, planların ne derece kararlı biçimde hazırlandıklarını ispatladı. Çar, Avusturya'ya karşı kısmi ve toptan seferberlik tercihleriyle karşı karşıya kaldı; ilki ile başladı, fakat ardından hızla ikincisine yöneldi. Almanya'nın verdiği karşılık, Schlieffen'in ölü toprağıyla yön buldu. Ordu, Rusya ile uğraşmadan önce, Fransa'yı alt etmeye hasretti kendini. Bu sonuçla, Çar ve Kayser, kendilerini korkunç bir ikilemin içinde buldular. Rusya'nın kavgası Avusturya'yla idi, ama kısmi seferberlik Rusya'yı Almanya'dan gelen bir saldırıya karşı korumasız bırakmıştı. Almanya'nın acil ihtiyacı Rusya'ya baskı yapmaktı, fakat bu, önce Fransa ile bir mücadeleye girişmeksizin yapılamazdı. Askeri planlamacılar düşman ittifakları yok etmek meselesine o derece yoğunlaşmıştı ki, yarım yamalak hesaplamalara hiç yer vermemişlerdi. Hasımı tarafından boyunduruk altına alınma korkusunu takıntı haline getirmiş olan her bir kamp, genelkurmaylarına sadece topyekün zafer için plan yapma müsaadesi vermişlerdi, sınırlı güç tehdidiyle desteklenen baskıya baş vurmaları için değil. Clausewitz, bir defasında, askeri hedeflerin diplomasinin yanında ikinci planda yer alması gerektiğini ve savaşın sadece son bir çare olarak "diplomasinin diğer araçlarla sürdürülmesi" anlamına geldiğini savunmuştu. Maalesef, 1914'ün siyasetçileri inisiyatifi generallere kaptırmışlardı, onlar da diplomatik kurallar çerçevesinde düşünmeye hiç de alışkın değillerdi.

Bugünkü nükleer çarpışmalarla bu süreç arasındaki paralelliklerin altını çizen bir düşünce okulu vardır. 1945'ten beri silahlanmış *bloklar*, karşılıklı biçimde yoğun düşmanlıklarının bir sonucu olarak, saldırı ve savunma amaçlı silahlarının yayılması için karmaşık teknikler geliştirdiler. "Bu teknikler er ya da geç siyasal ve diplomatik sınırlandırmaları kıracaktır" savından söz ediliyor. Siyasi liderlerin, kendilerini, sadece savaş ateşlemenin çıkış yolu olduğu açmazların içinde bulacağı söyleniyor. Ne ki, nükleer silah taraftarları, bir diğer durumu da vurguluyor. Bugün silahların esas karakteri caydırıcı işleve sahip. Savaş o kadar kökten bir biçimde kabullenilemez ki, terörün dengesi güçlü bir engelleyici rolü oynuyor. Dayanak noktası, bunun, 1914'teki durumdan temel biçimde farklı olması. Savaş patlak verdi, çünkü umulan çarpışma geçmişte olanların ışığında öngörüldü; ani saldırılar ve sınırlı yıkımdı beklenen. Yeni bir silah yoktu ve Amerikan İç Savaşı'ndaki dikenli tellerin ve Rus-Japon Savaşı'ndaki siperlerin geleceğe dair sağladığı ipuçları üze-

rinde durulmadı. Beklenmedik ve bütüncül bir kıyım, askeri düşünceler üzerinde hâlâ çok güçlü bir etkiye sahipti. Örneğin, 1910'da Ludendorff şu görüşteydi: "Her şey ilk çarpışmaları kazanmamıza bağlı."²⁵ Öyle görünüyor ki, Avrupa geriye, 1860'lara dönmüştü yüzünü ve Bismarck'ın olağanüstü zaferleri onun 1870'lerde ve 1880'lerde var etmeye giriştiği koruyucularını ıskartaya çıkarmıştı.

NOTLAR

1) 1919 Ön Barış Konferansına Sunulan Rapor, D. E. LEE (der.): *The Outbreak of the First World War* içinde.

2) Bkz. I. GEISS: "The Outbreak of the First World War and German War Aims," *Journal of Contemporary History* (1966) I. 3 içinde.

3) Bkz. J. RÖHL (der.): *1914: Delusion or Design* (1973).

4) Bkz. H. E. BARNES: *The Genesis of the World War* (1926).

5) Bkz. S. B. FAY: *Origins of the World War* (1930).

6) Bkz. G. P. GOOCH: *Before the War, II. The Coming of the War* (1938).

7) Bkz. A. J. P. TAYLOR: *The Struggle for Mastery in Europe* (1954).

8) Bkz. F. FISCHER: *Germany's Aims in the First World War* (1967).

9) Ritter'in görüşlerine dair bir değerlendirme için Bkz. K. EPSTEIN: "Gerhard Ritter and the First World War", *Journal of Contemporary History*, 1966; I. 3. içinde.

10) Bkz. L. C. F. TURNER: *Origins of the First World War* (1970).

11) Bkz. I. GEISS: A.g.y., ayrıca *German Foreign Policy 1871-1914* (1976).

12) Bkz. J. RÖHL: A.g.y., ayrıca *From Bismarck to Hitler* (1970).

13) Bkz. V. R. BERGHAHN: *Germany and the Approach of War in 1914* (1973).

14) G. A. CRAIG: *Germany and 1866-1945*, Böl. IX.

15) L. C. F. TURNER: A.g.y., Böl. 4.

16) J. RÖHL: A.g.y., RIEZLER tarafından alıntı.

17) V. R. BERGHAHN: A.g.y., Böl. 19.

18) W. CARR: *A History of Germany 1815-1945*, Böl. 8.

19) G. A. CRAIG: A.g.y., Böl. IV.

20) J. RÖHL: A.g.y.

21) L. C. F. TURNER: A.g.y., Böl. 6.

22) I. V. BESTUZHEV: "Russian foreign policy February-June 1914", *Journal of Contemporary History* (1966), I. 3. içinde.

23) L. C. F. TURNER: A.g.y., Böl. 2.

24) Grey'in 1914'teki siyasasının toptan bir incelemesi için Bkz. L. C. B. SEAMAN: *From Vienna to Versailles*, Böl. XIV.

25) V. R. BERGHAHN: A.g.y., Böl. 6.

Avusturya-Macaristan'ın Çöküşü ve Halef Devletlerin Sorunları

Avrupalı güçlerden iç bölünmeye karşı en hassas olanlar Osmanlı ve Avusturya-Macaristan imparatorluklarıydı. 1914 itibarıyla, Osmanlı İmparatorluğu, Balkanlar'daki tebaasına bağımsızlık vermeye zorlanmıştı. Ne ki, Avusturya-Macaristan hâlâ bir aradaydı. Avusturya-Macaristan'ın varlığı, merkezkaç eğilimler tarafından o zamana dek hiç olmadığı kadar tehlikeye sokulmuştu, fakat bu merkezkaç eğilimler o an için merkezci etkilerle engellenmişti. Habsburg İmparatorluğu'nun geleceği kelimenin tam anlamıyla dengede idi.

Merkezkaç güçlerin en aşikâr olanı, imparatorluk içindeki ırkçı gerginliklerdi. 6. Bölümde Alman Avusturyalıları Macar ayrılıkçılığının çıkardığı sorunlar ele alınmıştı. Bu, nihai olarak, Macaristan'a denk kurumlarla işlevini gerçekleştirecek olan federal bir devlet çerçevesinde özerkliği teminat altına alan *Ausgleich* tarafından çözülmüştü. Ne ki, Macarlar ve Almanlar, imparatorluğun elli milyonluk nüfusu içinde sadece yirmi iki milyon kişi olarak hesap edilmişti ve *Ausgleich* tarafından tanınan ayrıcalıkların dışında tutulmuş olan 23.5 milyon Slav yeni bir

tehdit teşkil ediyordu. İmparatorluğun Avusturyalı yarısı özellikle bölgesel çıkar kavgalarından dolayı sıkıntı yaşıyordu; bu, Bohemya Kurultayı ve Viyana hükümeti arasındaki münasebetleri etkilemişti. Hatta 1907'de genel oy hakkının tanınması bile Slavların taleplerini karşılamadı, çünkü seçim sistemi Alman seçmenlerin lehine tuzaklarla doluydu. Diğer yandan, Avusturya parlamentosunda Almanlar hâlâ azınlıktaydılar ve herhangi bir yasama programına kararlı Slav muhalefeti tarafından taş konabilirdi. Herhangi bir milliyetle özdeşleştirilmekten kaçınma ve milliyetler arasında dengeli bir düşmanlığı körükleme şeklindeki geleneksel Habsburg hanedanlık siyasını izleyen İmparator Franz Joseph'den soruna yönelik hiçbir müdahale gelmedi.

Egemenlik haklarını iç ve dış merkezci güçlerin ikisiyle de birlikte sürdürmeyi hesap etti. İçerideki en güçlü nüfuz kozu Macaristan ile mutabakat içinde olmaktı. Ne ki, toplumsal statülerini Çekler ve Slavlarla olan ırksal akrabalıklarından daha yüksekte gören Hırvatistan ve Polonya Galiciyası'nın Alman ve Slav aristokrasileri arasında birçok işbirliği örnekleri de vardı. İmparatorluğun farklı bölgeleri arasındaki bir diğer bağ, Avrupa'nın en geniş serbest ticaret alanının bahşettiği iktisadi avantajdı. Örneğin, Macaristan tahılı Bohemya ve Avusturya pazarlarına herhangi bir sınırlama olmaksızın ulaşabilirken, Bohemya'nın sanayi ürünleri de Macaristan'da müşteri buluyordu. Parçalanmanın önündeki en büyük dış engel, imparatorluğun doğu sınırındaki Rus otokrasisinin varlığıydı. Rusya anayasal gelişmenin çok gerisinde kalmıştı ve yayılmacı tutkusuyla yeni kurulmuş herhangi bir devleti boyunduruk altına almaya kalkışacaktı. Doğu ve Orta Avrupa halkları, aynı zamanda, Emperyal Almanya'nın müdahale etmesi olasılığından korkuyorlardı, böyle bir şey olursa Avusturya-Macaristan bile parçalanırdı. Bu yüzden, koşulsuz biçimde tabi ırklar var olan devlet çerçevesinde reform arayışlarına girdiler. 1899'da Brno'da hazırlanan Milliyet Programı, Slavlara da, Macarlara çoktan verilmiş olan statünün aynısını verecek olan yeni bir *Ausgleich*'i öngörürken, Avusturya sosyal demokratlarının önderlerinden biri olan Bauer 1911'de bir "uluslar federasyonu" için bastırıyordu. 1914'te Avusturya-Macaristan savaşa girdiği zaman tabi halkların esas umudu, yetenekli bir imparatoru gerekli anayasal düzenlemelere başkanlık etmeye ikna edecek hızlı bir yengiydi. Çok az insan, savaşı, devrimi veya ayrılmayı teşvik etmek için bir araç olarak görmeyi akıl ederdi.

Ne ki, 1918 itibarıyla durum çarpıcı bir şekilde değişti. Askeri mağlubiyet, hükümetin dağılmasına ve sonuç olarak da merkezci akımların yıkılmasına neden oldu. Bu, merkezkaç güçlerin önündeki sınırlamaları

ortadan kaldırdı ve imparatorluğun ulusal bileşenlerine ayrılmasına neden oldu.

Avusturya-Macaristan, 1915'ten sonra gittikçe uzayan bir askeri bunalım yaşadı; Ruslar Galiciya'yı işgal etti ve aynı yıl Londra Antlaşması ile savaşa giren İtalyanlar güney sınırını tehdit altına soktu. Müttefiklerle ayrı bir ateşkes için yapılan görüşmeler son derece başarısız oldu ve imparatorluk askeri olarak hayatta kalabilmek için Almanya'ya bağlı kaldı. Bu arada, normal hükümet sürecine, iyi niyetli olsa da Macaristan ile anayasal bağları da koruyamayan deneyimsiz İmparator Charles tarafından el konuldu. Monarşinin Avusturyalı yarısında Slavlar askeri bölgelerin ve sıkıyönetimin yürürlüğe konması tarafından dışlandı. Hatta emperyal birliğe dair iktisadi tezler bile hızla ortadan kayboluyordu. Tuna havzasının tümü, bir dizi kötü hasadın ve müttefik ablukasının sonucunda altüst oldu. Bu suretle, imparatorluğun her bir bölgesi giderek kendi kendine yetmek zorunda kaldı. İşleri daha da kötüleştiren, Mart 1917 Devrimi'nin Çarist baskı belasını başından atması ve Avusturya'nın Slavların en büyük korkularından birini bastırması oldu. Rusya'nın yeni geçici hükümeti, aslında, "ulusların kendi kaderlerine kendilerinin karar vermesi haklarını" ilan ederek Habsburg İmparatorluğu içindeki ayrılıkçılığı açıkça körükledi. Bolşevik Devrim (Ekim 1917) bu siyaseti onaylar gibi görünüyordu ve Rusya'yı kendi içine döndürdü. Dağılmanın önündeki bir diğer engelleyici dış etmen olan Almanya, en sonunda, Kasım 1918'de yenildi. Bu yenilgiyle Avusturya-Macaristan'ın dağılma sürecini hızlandırmış olmasının ilintisi hiç de rastlantı değildir.

Savaş boyunca, farklı milliyetçilikler, Habsburg yönetiminden ayrılmanın kendi akıbetleri için hayırlı olacağı görüşünü benimsedi. Bu nedenle, sürgündeki Çek liderler Masaryk ve Benes, bağımsız bir Çekoslovakya'nın kurulmasına destek vermesi için Fransa'nın nabzını yoklarken, Sırp lar ve Hırvatlar da Yugoslavya Komitesi'nde Sırbistan ile Korfu Paktı'nı imzaladılar ve Güney Slav devletinin kurulması için hazırlıklara giriştiler. Nisan 1918'de Roma'da düzenlenen Ezilmiş Uluslar Kongresi gibi uluslararası konferanslar, ulusal hür irade tezlerini yayıyor ve imparatorluk içindeki Slavları diğer ülkelerdeki soydaşlarıyla irtibata geçiriyordu. Bu dış bağlantılar siyasal perspektiflerin genişlemesine sebep oldu ve Habsburg İmparatorluğu'na kalan sözde bağlılıkları da temelinden yok etti.

Bütün bunlar olurken Batılı müttefikler hangi rolü oynadı? Sonradan onlara şu ithamla fatura çıkarıldı: Batı'da Almanya'ya karşı zaferi garantilemek için bir araç olarak Avusturya-Macaristan'ın çöküşünü bilinçli

biçimde tezgâhlamak. Müttefikler ve imparatorluk içinde yer alan milliyetçilikler arasındaki hatırı sayılır karşılıklı etkileşimi aydınlatan hakikat çok daha karmaşıktır. Başlangıçta, müttefik savaş idarecileri, Avusturya-Macaristan'ın Almanya'ya karşı bir siper ve Orta Avrupa'nın "Balkanlaştırılmasına" karşı bir önlem olarak dağılmadan korunmasından yanaydılar. Ama, 1918 süreci boyunca, Slav sığınmacılar ve kongre tarafından imparatorluğun yıkılmasının kaçınılmaz olduğuna ikna edildiler. Bunda belirleyici olan anahtar etmenlerden biri de imparatorlukla yapılacak ateşkes için düzenlenen müzakerelerin başarısızlıkla sonuçlanmasıydı; 1918 Spa Antlaşması Habsburgları Hohenzollernlere hiç olmadığı kadar yakından bağlayınca, müttefik liderlerin sabrı tükendi ve daha açık bir şekilde Tuna bölgesinde ayrı devletlerin yaratılmasından yana tavır koydular. Ekim 1918'de Başkan Wilson, imparatorun sınırlı bölgesel özerklik üzerine kurulu ateşkes önerisini onaylamayı reddetti ve bunun yerine eğer yeni devletler meydana getirilecekse bile hür irade üzerinde ısrarcı oldu. Şüphesiz, bu siyasa, tam da niyet edildiği gibi, imparatorluğun çöküşünü hızlandırdı. 11 Kasım'da Charles'ın tahtan çekilmesiyle, Avusturya-Macaristan tarihe karıştı.

*

* *

Paris Barış Antlaşması Çekoslovakya'nın yeni bir devlet olarak varlığını resmen ilan etti ve St. Germain ve Trianon antlaşmaları Galisya'nın Polonya'ya, Transilvanya'nın Romanya'ya, Hırvatistan ve Bosna-Hersek'in Sırbistan'a ve Güney Tirol ve Trentino'nun İtalya'ya bırakılmasını onayladı. Avusturya ve Macaristan artık sadece imparatorluğun Macar ve Alman kalıntılarıydı. Masaryk, çoğu çağdaşı gibi, "milliyetçiliğin olumsuz karakterini, ezilmiş halkları ayaklarının üzerinde durdurarak budayan"¹ bu yeni düzeni benimsiyordu. Ne ki, kısa bir süre sonra, yeni devletlerin umutsuz bir hayatta kalma mücadelesine giriştiği ortaya çıktı ve kimi gözlemciler çok-uluslu imparatorluk günlerini özlemle anmaya başladılar. Bunlardan biri, "Avusturya-Macaristan devletinden ayrılmayı temel bir hata"² olarak gören tarihçi E. Eyckht idi. Son zamanlarda, A. J. P. Taylor, imparatorluğun geçişken özelliğine ve aynı zamanda onsuz yapmanın zorluğuna dikkat çekti: "Hanedanlığa dayalı imparatorluk, Orta Avrupa'yı, kırık bir kanadı bir arada tutan bir kalıp gibi güçlü kavradı; eylemin mümkün olması için yıkılması gerektiyse bile, ortadan kaldırılması eylemi muktedir ya da kolay kılmadı."³

a) Avusturya-Macaristan'ın yapısı ve dağılımı 1867-1918 (*=Slavlar)

Avusturya
Almanlar
*Çekler
*Polonyalılar
*Ruthenler
*Slovenler
*Sırp ve Hırvatlar
İtalyanlar
Romenler
Macarlar

Macaristan
Macarlar
Romenler
*Slovaklar
*Hırvatlar
*Sıplar
*Ruthenler
Diğerleri

Bosna-Hersek
(1908'de İmparatorluğu katıldı)
*Sıplar
*Hırvatlar

b) Avusturya-Macaristan'ın yıkılması

1919-38 arasındaki sınırlar

Yıkılmasından öncelikli Avusturya-Macaristan sınırları

Avusturya-Macaristan ve halef devletler

Orta Avrupa'nın Slav halklarına, barış antlaşması tarafından cömertçe davranıldı. Müttefikler onların yararına her türlü çabayı gösterdi; bunlar, Wilson'un kendi kaderini kendi belirleme ilkesini ve aynı zamanda müdafaa edilebilecek sınırları, sanayi ve tarım potansiyellerinin ikisine de sahip olan iktisadi bir temeli içeriyordu. Polonya, Çekoslovakya ve Yugoslavya, sınırları en ümitsiz karamsarların korktuğundan bile fazla daralmış olan Avusturya veya Macaristan'ın her ikisinden de çok daha büyük ve kalabalık devletler olarak ortaya çıktı. Bu tamamen farklı muamele sonucunda iki sorun ortaya çıktı. Birincisi, varlığını sürdürebilir devletler sadece zaptedilebilir azınlıkların dahil edilmesi yoluyla meydana getirildi. Polonya'nın yirmi yedi milyonluk nüfusunun sadece on sekiz milyonu Polonyalıyken, Çekoslovakya'nın 14.5 milyonluk nüfusu, sınır bölgeleri Bohemya'nın sınai iktisadi yapısının tamamlayıcı bir parçası olduğu için Çek yönetimine verilmiş olan 3.1 milyon Studen Almanı kapsıyordu. Ulusal olarak kendi kaderini kendi belirleme destekçilerinin arasında böyle bir anormalliğin kaçınılmazlığına dair kesin bir boyun eğme vardı; örneğin Belçika Kralı Albert, bundan dolayı, Paris'teki devlet adamlarının kararlarını savundu: "Neye sahip olacaksınız ki? Neye sahip olabileceğinizi zaten onlar belirledi?"⁴ İkinci sorun, müşterek milliyetler olarak bir araya getirilmiş olan farklı türden Slavlar arasındaki sıkıntılı ilişkiydi. Slovaklar Çekleri hükümet makamları üzerinde tekel oluşturmakla suçluyorlardı ve bu, Yugoslavya'da Hırvatlar tarafından Sırlara yöneltilen ithamın aynısıydı. Kimi tarihçiler, Tuna bölgesinde var olan milliyetçi gerilimlerin, dağılma sürecinden sonra daha önce hiç olmadığı kadar kötü bir hal aldığını düşünmektedir. Ne ki, Avusturyalı Almanlar ve Hırvat aristokrasisi dışında, farklı halkların, çöken hanedanlığın yeniden yapılandırılmasına yönelik bir arzuları yoktu.

Orta Avrupa'nın yeni devletleri, Avusturya-Macaristan'ın sanayiden ve tarım alanlarından, kaçınılmaz biçimde orantısız kaynaklar elde etti. Çekoslovakya, imparatorluk nüfusunun sadece yüzde yirmi yedisini barındırıyordu ama buna karşın ağır sanayinin neredeyse yüzde seksenine sahip olmuştu; bu, Çekoslovakya'nın çoğu sanayileşmiş Batı devletiyle rekabet edebilmesi için yeterliydi. Macaristan daha az şanslıydı; uzmanlaşmış mühendisliğin ve ağaç işleyen fabrikaların yüzde seksen ila doksanını elde etmiş olmasına rağmen, bunlar yüzde seksen dokuz daha az demir cevherine ve yüzde seksen beş daha az keresteye ulaşabiliyordu. Ayrıca, 1775'ten beri elli milyon kişiyi barındıran serbest ticaret bölgesinde de ciddi aksaklıklar vardı. Macar tarımı ile Avusturya ve

Bohemya sanayisi arasındaki bağlantıya daha önceden dikkat çekilmişti: karşılıklı ilişkiler daha da uzmanlaştırılabilirdi. Örneğin, tekstil sanayisinde iplik eğirme sektörü çoğunlukla Avusturya'da ve dokuma da Bohemya'da yoğunlaşmıştı. Ne ki, 1919'dan sonra yeni bağımsızlığına kavuşmuş olan her ulus, iktisadi hayatlarının önceden daha dengeli bir tarımsal ve sanayi temeli yaratmak için geliştirilmemiş olan alanlarını kurmak zorunda kaldılar. Bu nedenle, Macaristan ağır sanayiye, Avusturya dokuma sanayisini ve Çekoslovakya iplik eğirme sanayisini kurdu. Sonuç, çılgın bir rekabet ve korumacı tarife engellerinin gündeme gelmesi oldu. 1927 itibarıyla Avusturya ithalat vergileri ortalama yüzde 18.6, Macaristan'ınki yüzde 30.7, Polonya'nınki yüzde 43.4 ve Romanya'nınki yüzde 99.2 idi. Tuna serbest ticaret bölgesini yeniden yaratarak rekabetin yanında işbirliğini de teşvik etmeye yönelik girişimlerde bulunuldu, fakat istisnasız olarak hepsi de başarısızlıkla sonuçlandı. İktisadi hayatta kalma mücadelesi içinde, Orta ve Doğu Avrupa'nın yeni devletleri, Çekoslovakya dışında kendi kendine yeterliliği ve bağımsız iktisadi siyaseti benimsediler. Ne ki, ulaşmayı becerdikleri tüm kazanımlar Büyük Bunalım tarafından heba edildi. Nihai bağımlılık ve bunun uğursuz içerimlemeleri üzerinde 23. Bölümde durulacaktır.

1918 ve 1919'da halef devletlerin anayasalarının hazırlanması üzerine büyük bir düşünsel çaba harcandı. Müttelik liderlerin, özellikle de Başkan Wilson'un görüşü, geleceğin Avrupası'nda barışın ve istikrarın en iyi biçimde demokrasinin yayılması ile korunacağı yönündeydi. Sonuçta, genel oy hakkını, oransal temsili, önemli konularda referandum koşulunu ve başkanın seçimle başa gelmesini içeren Batı demokratik düşüncesinin en gelişmiş özellikleri yeni rejimlerde kutsal kabul edildi. İki dünya savaşı arasındaki dönemin en büyük hayal kırıklıklarından biri, Çekoslovakya dışında, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin hiçbirinde anayasaların doğru dürüst işlememesiydi. Buna dair çeşitli gerekçeler gösterilmiştir. Bölgenin çoğu, daha önceden sadece Çarist Rusya otokrasisini veya Habsburgların ılımlı fakat sınırlı anayasal monarşisini deneyimlemişti. Bu yüzden, Polonya gibi daha önceden kendi kendini yönetmeye dair hiçbir deneyimi olamayan bir ülkeden, Üçüncü Fransa Cumhuriyeti'nin deneyimli siyasetçilerini bile şaşırtan tarzda bir anayasanın bile işler hale gelmesini beklemek aşırı bir iyimserlikti. İkincisi, ırksal yapılarında heterojen olan yeni devletler politikaya karşı duruşlarında bölgesel bir tutum almaya mecbur kaldılar; bu nedenle, siyasal partiler arasındaki rekabet, çoğunlukla nefrete açıktı. Üçüncü ve son olarak, 1929 öncesinde ve sonrasında iktisadi sorunların baskısı, otoriter rejimlerin yükselişini hızlandırdı.

1920'lerde Horthy ve Bethlen rejimlerinin 1919'da Bela Kun tarafından temelleri atılan radikalizmi ortadan kaldırma arayışı içine girmesiyle, Macaristan sağa yönelen ilk ülke oldu. 1930'da, Pilsudski, Polonya'da parlamenter demokrasiyi kökünden kazırken, Avusturya Sosyal Demokratlar ve Hristiyan Sosyalistler arasındaki anlaşmazlıkla ikiye bölündü ve nihai olarak Dollfuss ve Schuschnigg'in ortak siyasalarına boyun eğdi. Ne ki, en çarpıcı eğilim, halef devletlerin faşist diktatörlüğe, özellikle de Almanya'ya karşı giderek büyüyen itimatlarıydı.

Bu, Avusturya-Macaristan'ın korunmasını savunmuş olan müttefik liderlerin en esaslı korkularını doğruladı. Eğer Balkanlaştırma gerçekleşecekse, bunun birkaç yayılmacı gücün bütün bölgeyi etkisi altına almasından önce, sadece bir zaman meselesi olacağını savundular. 1920'den sonra, halef devletler arasında açık bir şekilde tanımlanmış iki blok öne çıktı. Bunlardan biri Avusturya ve Macaristan'dan oluşan ve Versailles Antlaşması'nın yeniden şekillendirilmesi arayışı içinde olan bloktu ve aynı zamanda Almanya'ya yönelik ilk hamleydi; bu yönelim, *Anschluss* ve Macaristan'ın Hitler'in Anti-Komintern Paktı'na üye olması ile tamamlandı. İkinci blok, Polonya, Çekoslovakya, Yugoslavya ve Romanya'dan oluşuyordu. Bu devletler kendi aralarında yakın diplomatik ilişkiler kurmuşlardı ve herhangi bir dış saldırıya karşı Fransa'nın koruma garantisine güveniyorlardı. Ne ki, 1930'lar boyunca Orta ve Doğu Avrupa'daki Fransız nüfuzu şaşırtıcı bir biçimde çöktü ve sonuçta bu "Küçük Antant" dağıldı. Polonya ve Romanya, Almanya ile kendi antlaşmalarını yaptılar. Sadece Çekoslovakya, Alman etkisine karşı direndi, fakat 1938'de bu ülke, Almanya, Macaristan ve Polonya tarafından saldırıya uğradı; hepsi de Sudetenland, Güney Slovakya ve Teschen'deki yurttaşları üzerinde hak iddiasında bulunmaya niyetlenmişti. Bunu takiben, Polonya, Eylül 1939'da Nazi savaş makinesine kurban gitti ve onu 1941'de Yugoslavya izledi.

NOTLAR

- 1) I. J. LEDERER (der.): *The Versailles Settlement*, T. MASARYK'in alıntısı.
- 2) E. EYCK: *A History of Weimar Republic*, Cilt. I, Böl. IV.
- 3) A. J. P. TAYLOR: *The Habsburg Monarchy*, Epilogue.
- 4) S. MARKS: *The Illusion of Peace*, Böl. 1.

İmparatorluk Rusyası'nın son yirmi yılının çözümleneceği bu bölüm iki sav üzerine kurulacaktır. Birincisi, Rusya özellikle 1904 ve 1915 yılları arasında bir dizi iktisadi ve toplumsal reformu deneyimledi, bunlar, sıklıkla sözü edilenden daha büyük bir öneme sahiptiler. İkincisi ise, geleceksel ve gerici güçlerin, sürdürülen ilerleme hamlesinin önünde ciddi bir engel teşkil ettiği gerçeğidir. Sonuçta var olan ikilik, Rusya'nın kurumlarını ciddi bir gerilmeye maruz bıraktı ve bu zorlamalar, söz konusu kurumları, Rusya tarihindeki en büyük dış krize, yani Birinci Dünya Savaşı'na karşı savunmasız bıraktı.

*

* * *

İlk bakışta 1905'ten sonra gerçekleştirilen anayasal ve siyasal ilerleme, özellikle II. Alexander'ın (1881-94) olumsuz ve inatçı otokrasisi ile karşılaştırıldığında gayet umut verici görünüyordu. Ekim Manifestosu

(1905), Rusya'nın anayasal geleceğinde herhangi bir Çar tarafından seçilmiş iki meclisli bir yasamanın rol oynayacağına yönelik ilk kabullenmeydi. Yeni devlet *Duma*'sı, aslında, taşrada *zemstvolar*ın ve şehir meclislerinin kurulmasının önünü açan, II. Alexander tarafından 1864'te verilen ödünlerin gecikmiş bile olsa mantıksal bir gelişimi olarak da yorumlanabilir. Başlangıçta yerel yönetimlerle sınırlandırılmış olan yasama erkleri artık merkezdeydi. Ne ki, bu süreç, yerel inisiyatifte zayıflamaya yol açmadı. Tam tersine, yirminci yüzyılın başlarındaki Tüm Rusya Kongresi Forumu'nda eğitimi, sağlığı, tarımı ve iletişimi bölgeler arası daha sistematik bir işbirliğine taşıyan, *zemstvolar* tarafından gerçekleştirilmiş reformlarda bir artış görüldü. Bu yüzden, esaslı bir dengeye ulaşılmış gibi görünüyordu. Rusya gibi büyük bir ülkede, *Duma*'da daha geniş yasama önerilerini hiçbir şekilde engellememiş olan yerel etkinlik aşırı derecede önemliydi. Gerçekte, *Duma*'daki milletvekilleri anayasal prosedüre dair deneyimi *zemstvolardan* edinirken, aynı zamanda reform alanlarını genişletip arıtarak ulusal parti programları haline getiriyorlardı. Örneğin, Anayasal Demokratlar, bir dizi yerel çıkar grubundan birbirine bağlı ve ılımlı güce doğru anayasal değişim için ilerlemeye yönelmiş Batı liberalizminin tipik bir örneği olarak görülebilir. Rusya'nın gelecekteki siyasal istikrarına dair cesaretlendirici bir gösterge de Anayasal Demokratların genel olarak Ekimciler ve ılımlı muhafazakârlar ile geniş bir uzlaşım içinde olmalarıydı. Bu, evrimsel süreci sekteye uğratmaya çalışan aşırı sağ (özellikle Rus Halk Birliği) ve aşırı soldan (sosyal demokratlar da dahil) gelen girişimlere karşı çıkan geniş tabanlı bir uzlaşım sağladı.

Ne ki, anayasal gelişme, resmi muhafazakârlık tarafından engellendi. Bu resmi muhafazakârlığa, 1880–1905 yılları arasında Kutsal Kilise Meclisi Maliye Başkanlığı, III. Alexander'a danışmanlık ve II. Nicholas'a hocalık yapmış olan Pobedonostsev tarafından güçlü bir felsefi temel sağlanmıştı. Dayandığı nokta, insanlığın sonsuz derecede yozlaşabilir olduğu ve sürekli olarak yapılandırılmış bir toplum içinde istikrara ihtiyaç duyulduğuydu; bu, onu, parlamentarizmi “zamanımızın en büyük yanlışlığı”¹ diye nitelendirip reddetmeye ve “Rus düzeninin ve refahının temel sırrı en yukarıda, yüce otoritenin kişiliğinde saklıdır,”² vurgusunu yapmaya götürüyordu. Metternich'inkiler gibi onun görüşleri de, kurulu düzenin radikal güçlere karşı korkusunu dile getiriyor ve yine kurulu düzenin bu güçlere karşı tepkisini tanımlıyordu. Çarist iktidarın iki geleneksel dayanağı olan aristokrasinin ve bürokrasinin bu yeni “anayasal deney” ilerlemektedirken kuramsal meşrulaştırmalarla kendilerini aşırı derecede donatmış olmaları bir talihsizlikti.

II. Nicholas 1905 olayları sonucunda kabul etmeye zorlandığı anayasanın temel erklerini etkilemeyeceğini gayet açık bir biçimde ortaya koydu. 1906'da *Duma*'ya hitaben yaptığı bir konuşmada şunu ilan etti: "Herkes şunu bilsin ki, ben (...) tıpkı unutulmaz babamın yaptığı gibi, sıkı ve kararlı bir biçimde otokrasi ilkesine sahip çıkmalıyım."³ Yakın bir zamanda bu niyet temel kanunların 47. maddesinde somutlaştırıldı, bu kanun "kesin kanunları, kararnameleri ve tüzükleri" "otokratik erke" bağlı hale getiriyordu. *Duma*'nın haklarını sınırlamak için elden gelen her şey yapıldı. Çarın bakanlarının *Duma* tarafından soruşturmaya sevk edilmesi kuramsal bir olabilirlikse de, bu bakanların görevden alınması mümkün değildi; bu, yasamanın kadrolar ve yürütme üzerinde gerçek bir kontrolünün olmadığını hemen kanıtladı. Bütçe tartışmaya açılabilirse bile, *Duma* ne bütçenin yürürlüğe konmasını engelleyebilecek ne de Devlet Hesap Kontrolörünün yaptığı hesapları denetleyebilecek bir yetkiye sahipti; bu, yasamanın mali konulardaki yetkisini ortadan kaldırdı. *Duma*'nın Üst Meclis (Devlet Konseyi) ile reform kararları alabilmesine rağmen, Çar belirleyici olan veto yetkisini elinde tutuyordu; bu, temel kanunların 87 maddesiyle, yasamanın Çarın emri ile tatil edildiği veya feshedildiği zamanlarda kararname ile yönetme yetkisi de verilerek genişletildi. Böylece, bir elle verilen tavizler diğeriyle geri alınıyordu; buysa, arkasında, daha iyi olmaya çalıştığı Batı kurumlarının sadece bir gölgesi olduğunun bilinciyle hüsrana uğramış ve canı yanmış bir parlamento bıraktı. Yasama ve yürütme arasındaki çatışma 1906'da Birinci *Duma*'yı ve ardından da ikincisini dağıttı. 1907'de seçim kanununun değiştirilmesi daha az kavgacı bir parlamento yarattı ve bu parlamento 1912'de görev süresi bitene kadar sürdü, ama Dördüncü *Duma* (1912-17) yasamanın otokrasiye karşı bulunduğu hak taleplerini yeniden canlandırdı. Tüm dönemim felaketlerinden biri de, liberal entelijensiyanın iktidar gerçekliğinden keyfi olarak dışlanmasıydı; bu, beraberinde, liberallerin Çarın kabinesi ve bürokrasi ile giderek daha az işbirliğine yönlenmesi sonucunu getirdi.

Bürokrasi, Speransky'nin reformlarından (1809-11) sonra ilerici bir güç haline geldi. Ne ki, yirminci yüzyılla birlikte çoğu özelliği açık bir şekilde demode olmuştu. Tüm temsili kurumlarla işbirliği yapma konusunda başarısız oldu ve merkezi hükümetin memurları sabit bir şekilde *Duma*'nın, *zemstvoların* ve 1900'den sonra yaygınlaşmaya başlayan gönüllü örgütlerin otoritesini zayıflatmaya çalışıyorlardı. Bundan dolayı, *zemstvoların* ürettikleri reformların gücü etkileyici olmasına rağmen, potansiyellerinin çok altındaydı. Gradovsky bu konuda şu yorumda yaptı: "Erk

hükümet bakanlıklarının ve memurlarının elinde iğreti duruyor; *zemstvo* kurumlarının elindeyse beceri, erk olmasa da var.”²⁴ Aynı zamanda, bürokrasinin çeşitli bölümleri arasında ciddi bir koordinasyon eksikliği de vardı. Kolektif bakanlık sorumluluğu ilkesi hâlâ yoktu ve Çar her bir bölümle kişisel olarak meşgul olmaya devam ediyordu. Jacob Walkin’e göre 1914 itibarıyla bürokrasi, acilen ihtiyaç duyulan reformların ertelenmesi veya iptal edilmesiyle birlikte, “büyük oranda kısır ve zorluk çıkarıcı”²⁵ olmuştu. Bu suretle, zayıflatılmış bir yasamaya uygun düşmeyen bütünleyici bürokrasi, yetkin olmayan bir yürütmeydi.

Rus iktisadi yapısında daha belirgin bir ilerleme, bir dizi bakanlıkla ilgili reformun sonucunda gerçekleşti.

Sanayi alanındaki gelişme, sık sık II. Nicholas’ın hükümdarlık döneminin başlıca başarılarından biri olarak görülür. Başlangıç desteği, yabancı yatırımlardan elde edilen gelirlerle ağır sanayiye yapılacak olan hükümet sübvansiyonlarının önemini vurgulayan Witte’nin 1890’lardaki siyasalarından geldi. Sonuçlar olağanüstüydü. 1890’lar boyunca Rusya, demiryolu ağının uzunluğu göz önüne alındığında, dünya güçleri arasında beşincilikten ikici sıraya yükselirken, kömür ve çelik üretimi iki katına çıktı. 1896’da Rusya’da altın standardını yerleştirerek, Witte, dünyanın geri kalanı ile doğrudan parasal ilişkiler kurulmasını sağladı ve düşük faiz oranlarından azami düzeyde çıkar elde etti. 1900’den 1905’e kadar süren bir iktisadi bunalımdan sonra, Rusya, 1906 ve 1913 yılları arasında yılda yüzde altılık büyüme oranı ve buna karşılık gelen dış ticaretteki artışla ikinci bir atılım gerçekleştirdi. Bu dönem, daha büyük bir iktisadi esnekliğin yanında özel girişim için şartların daha elverişli olmasından dolayı, hükümetin daha da az müdahalesiyle karşılaştı. Bunlar, köylüler arasında tüketim mallarına karşı daha büyük bir talebi ve hükümetin yabancı yatırımı garantilemeye yönelik girişimlerinin gerekliliğini azaltan daha geniş bir yerli sermayenin mevcudiyetini içeriyordu. Ülkenin içindeki ve dışındaki çoğu sanayici ve iktisatçı, Rusya’nın Batı’ya yetişme yolunda gayet sağlam bir biçimde ilerlediğine inanıyordu.

Ne ki, gerçekten de bu böyle miydi? Çoğu yönden, sanayi sektörü uyusuk kaldı ve bu sektöre başlangıç itkisini veren hükümet müdahalesinin, nihai olarak frenleyici bir rol oynaması da mümkündür. Rus sanayisi, kendisini, mantığa aykırı görünen bir konumda kurdu. Bir yanda, sadece hükümet-koruması faaliyetiyle az bir yararı dokunacak ve başka hiçbir yerde olmadığı kadar büyük bir küçük girişimciler sınıfı vardı. Diğer yanda da, bu faaliyet, menfaat sağlaması amaçlanmış olan sanayiciler tarafından 1914’ün çok öncesinden beri eleştirilmekteydi. Yetersiz

toplumsal istastiki araştırmalara ve gereksiz bürokratik düzenlemelere dair sayısız şikâyet varken, 1906'da kurulan Sanayi ve Ticaret Temsilcileri Kongresi, maliye bakanlığı tarafından daha doğrudan konsültasyon sağlanması için baskı yapıyordu. Bütün bunların dışında, sanayileşmeyi sağlayan etmenler hakkında alttan alta ciddi bir şüphe vardı. II. Nicholas, tüm sürecin, siyasal otokrasiyi alttan desteklemek ve yenilemek niyeti ile tasarlanmış olduğuna yönelik görüşünü saklamak için hiçbir şey yapmadı. Bu anayasa karşıtı güdü, Batı'da sanayileşmeyi mümkün kılmış olan ilerici siyasal görüşlerden çok derin bir uçurumla ayrı düşüyordu. Bunun bilinciyle, çoğu Rus sanayicisi, *Duma* içinde siyasal reform için yapılan kışkırtmalara katıldı, ancak bu suretle hükümet siyasaları üzerinde daha doğrudan bir etkide bulunmayı umuyorlardı.

Rusya iktisadi yapısındaki ilerlemenin asıl ölçüsü tarımdaki gelişmelerdi. 1906 ile 1910 yılları arasında Stolypin, II. Alexander'ın toprak kölelerini özgürleştirmesinden geriye kalan gariplikleri düzeltmek için tasarlanan bir dizi önleme kefil oldu. 1906 itibarıyla yapılan değişiklikler, köylülerin yeniden bölünen toprak sahipliği hakkının yerine miras bırakmayı getirebilmelerini ve Komünün zayıflatıcı kontrolünden kaçınabilmelerini sağladı. Diğer kanunlar, Köylü Toprak Bankası'ndan kredi sağladı, Sibiry'a'nın sömürgeleştirilmesini teşvik etti ve geri alma ödemelerini de yürürlükten kaldırdı. 1913 itibarıyla, sadece on dört yıl önce Witte için yoğun bir umutsuzluk konusu olan iktisadi sektörde gözle görülür derecede önemli bir gelişme sağlanmıştı. İki milyonun üzerinde köylü miras bırakılabilir toprak sahipliği hakkına geçmişti ve yeni tarım aletleri ve gübrelerinin yaygın bir biçimde kullanıldığına dair göstergeler vardı, bunun anlamı kaçınılmaz olarak daha yüksek verimli hasat demektir. Ne ki, hiçbir aşamada Rus tarımı Batı'daki verim düzeyine yaklaşmadı. Dahası, siyasal istikrarın gelişmesine yardımcı olacak ve sanayi için bir tüketim çıkışı sağlayacak olan zengin bir köylüler tabakası yaratmak için tasarlanmış olan Stolypin'in reformları hayli ayrımcı olmuştur. Bundan dolayı, kendi ifadesiyle, onun siyasası sadece "sağlıklı ve güçlü olanı gözetiyordu."⁵ Ne ki, fakir ve güçsüz olanlar hâlâ nüfusun çoğunluğunu oluşturuyordu ve toprakların tamamen yetersiz bir biçimde dağıtılması, Rus köylüsünün hiçbir zaman için Fransız hemcinslerinin muhafazakâr istikrarına kavuşamayacağını kesinleştirdi.

Kimi tarihçiler, Çarist Rusya'nın son yıllarına ilişkin olarak, hükümet tarafından refaha yönelik çeşitli reformlar aracılığıyla iktidarın toplumsal temelini yaygınlaştırarak sağlamlaştırmaya yönelik bir girişimin altını çizmektedirler. Örneğin, 1906 kurumlar kanunu temel sendikal hak-

ları verdi ve 1912'de sağlık sigortası tasarısı yürürlüğe kondu. 1900 ve 1913 yılları arasında eğitime yapılan yıllık harcama dörde katlandı ve hükümet üretim kanununun olabilirliğini dikkate alma konusunda daha büyük bir isteklilik sergiledi. Ne ki, Batı'daki gelişmelerle karşılaştırıldığında, bu reformlar yetersizdi ve her halükârda sınırlandırmalarla kuşatılmışlardı. Otokrasiye verilen desteğin derecesinin yirminci yüzyılın ilk on yılında azalmış olduğuna dair kanıtlar mevcuttur. Proletarya 26 Ocak 1906'da Gapon'un ricasına verilen olumlu cevap tarafından sürekli olarak yabancılaştırıldı ve hükümet reformlarının yetersizliği 1906'dan sonra fabrika işçilerini Bolşevik Propaganda için ideal hedef haline getirdi. Orta sınıfın uzmanlaşmış, ticari ve sınai sektörlerinin hepsi de, bürokrasinin, yasamanın siyasal ve iktisadi konulardaki çalışmalarına müdahale etmesine kızgındılar ve aydınların dolaysız ifadelerinden güç bulup daha açık sözlü hale geldiler. Son olarak, yüzyıllardır mutlakîyetin dayanak noktası olmuş olan aristokrasi, kendi krizini yaşamaktaydı. Aristokrasinin kimi mensupları, inancına ters düşse de, *zemstvol*ların daha ilerlemeci olanlarına veya *Duma*'daki liberal partilere katılırlarken, gerici öbek iktisadi sorunlar yüzünden çılgına dönmüştü. Gerçekte, aristokrasinin artık homojen bir sınıfı teşkil edemeyecek hale gelmiş olduğunu söylemek hiç de abartılı değildir; bu, aynı zamanda, gittikçe artan bir oranda halkın geri kalanından tecrit olan bir rejim için de önemli bir gelişmeydi.

*

* *

Kendi gelişim ölçütleriyle değerlendirildiğinde, Emperyal Rusya, 1914'ten yirmi yıl önce kimi etkileyici başarılar ortaya koymuştu ve kendi standartlarına göre hızlı bir evrimleşme düzeyi deneyimlemişti. Ne ki, daha fazla ilerlemenin önündeki engeller kimi "kötümser" tarihçilerin, savaş gibi bir katalizörün yardımı olsun veya olmasın, devrimin kaçınılmaz olduğu sonucuna varmalarına neden olmuştur. "İyimserler" tarafından benimsenen alternatif bir bakış açısına göre de, Çarizm, en azından tahmin edilebilir bir geleceğe kadar mücadele edebilirdi. Toplumunu dönüştürecek olan istençten yoksun olduğu ve kendisini radikal baskılardan korumak için baskıya baş vurduğu zamanlarda bile, otokrasi, azımsanamayacak bir esnekliğe ve hayatta kalabilmek için gerekli olan kapasiteye kesinlikle sahipti. Devrimci güçler, kendi kendilerine mutlakîyeti yıkmak için yeterli değillerdi, aynen 1849'da Orta Avrupa'da

gericiliğin zaferi ve daha sonra Stalin'in zaferinde olduğu gibi. Temel reformları yürürlüğe koymaya hazır olan bir otokrasi, radikalizmin üstesinden gelme tasarısında ilerleme kaydedebilecek gibi görünüyordu. Örneğin, liberaller hız kazanmış evrim beklentisiyle bağdaştırılabilirdi; *Duma*'daki önde gelen milletvekillerinden biri olan Shidlovsky 1914'ten önce şu gözlemlerde bulundu: "Bize bir on yıl daha verin ve düze çıkalım."⁶ Aşırı sol için hükümet tarafından kefil olunan reformlar ciddi birer tehdittiler. Lenin, Stolypin'in reformlarının, işlemelerine fırsat verildiğinde köylülerin çoğunu devrimci eylemcilerden uzak tutmasından korkuyordu. Bu yüzden, öyle görünüyor ki, Çarizm dış baskıdan kurtulabilecek bir fırsat bulabilseydi eğer, uzun bir kendini toparlama sürecine girebilirdi.

Ne ki, Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi her şeyi değiştirdi. Askeri çöküş ülkenin siyasal kurumları üzerinde felaket düzeyinde bir etki bıraktı, bu da yasama ve yürütme arasında çoktandır söz konusu olan ve bağdaştırılması imkânsız anlaşmazlıkların teşkil ettiği sorunları yeniden gündeme getirdi. Aynı zamanda, bu sürecin iktisadi yapı üzerindeki etkisi o derece yaygındı ki, hoşnutsuzluk kendiliğinden gelişen toplumsal patlamalar noktasına kadar vardı. Bu yüzden, aynen Avusturya-Macaristan'da olduğu gibi, savaş, devrim için katalizör işlevi gördü. Aslında, savaş, var olan rejimin yıkılmasına neden olmadı, bunun yerine iç çatışmaları, rejimin sürekliliği için gerekli olan temel kapasitenin temelini çürütecek derecede yoğunlaştırdı.

*

* *

Rusya savaşa hazırlıksız girdi. Ordu yetersiz bir biçimde donatılmışken, Grandük Nicholas, Yanushkevich ve Danilov gibi komutanlar, Kutuzov ve Zhukov gibi generallerin deneyiminden ve ustalığından yoksundular. Subay birliklerinin eğitimi hatalıydı ve Savaş Bakanlığı ile cephe arasında ciddi bir koordinasyon eksikliği vardı. 1915'in ortaları itibarıyla ordunun yetersizliği tamamen ortaya çıktı, bu andan itibaren olup bitenlere bir de tam bir felaket olan, 1812'de Napoléon'a karşı kullanılmış, yakıp yıkarak hızla geri çekilme stratejisini uygulama kararı eklendi. Bunun devasa bir alanı etkilemesinden dolayı, toplumsal ve iktisadi olarak yıkıcı etkileri oldu. Bu stratejiyi Tarım Bakanı Krivoshein bile eleştirdi ve şu uyarıda bulundu: "Savaşın ağır sonuçları arasında bu, en beklenmeyeni, en tehditkâr olanı ve en onarılamaz olanıdır."⁷ Bu, aynı zamanda, her

şeye rağmen Rus halkı içinde küçük bir evren olan Rus ordusunun yavaş ama kaçınılmaz dağılışının da önüne geçmede başarısız oldu.

Rus taarruzunun 1915'teki çöküşü, II. Nicholas'ı en büyük vazifesinin ordunun idaresini kişisel olarak ele almak olduğu konusunda ikna etti. Bunun yönetim üzerinde korkunç bir etkisi oldu, otokrasinin merkezde Rasputin ve İmparatoriçe Alexandra'da vücut bulan daha akıldışı ve daha keyfi bir tezahürü büyük bir gedik yarattı. Etkisinin boyutu zamanında abartılmış olmasına rağmen, Rasputin, *Duma*'nın sert muhalefetine maruz kaldı ve bu muhalefet, Anayasal Demokratlar ve Ekimcilerden, hükümet sürecinde daha doğrudan bir yasama etkisi için yaygara koparmak üzere oluşturulmuş İlerici bir *Bloğu* vücuda getirdi. Gerçekte, rejimin en büyük hatalarından biri, gönüllü grupların çabalarını görmezden gelmek oldu, *Duma* komiteleri ve *zemstvo* meclisleri yakıt, gıda ve taşımacılık gibi savaş durumu gereklerinin yaşamsal öğelerini düzenleyecekti. Bunun yerine, hükümet, *Duma*'yı pas geçerek temel kanunun 87. maddesi çerçevesinde iki yıl içinde 400 özel kararname yayınlarak diktatoryal erkleri üstlendi. *Duma* sonunda imparator tarafından Şubat 1917'ye kadar tatil edildiği zaman, Başkanı Rodzianko, "Sadece ülkesindeki güvenliğin sefasını süren bir hükümet, ülkesini daha fazla mahrumiyete razı olmaya ikna edebilir," diye uyardı. Temsili kurumlarla yaşanan anlaşmazlıklardan çok daha önemli olanı, bürokrasinin yabancılaştırılmasıydı. 1915 itibarıyla, Çarın, ismen olamasa da fiilen, idari sorumluluklardan el çekmesi geniş bölünmelere sebep oldu ve 1915 ile 1917 yılları arasındaki süreç dört başbakan gördü; Goremykin, Sturmer, Trepov ve Golitsin. Bu "emanetçi başbakanlık", bürokrasinin tamamını etkiledi ve 1917 itibarıyla iç ve dış tehditlerle yüz yüzeysen tümüyle bir felç oluşa döndü. Sazanov'a göre, "Hükümet havada asılı kalmıştı ve ne aşağıdan ne de yukarıdan bir destek alıyordu."

İktisadi durum giderek daha da umutsuzlaşıyordu ve 1914'ten önce kaydedilmiş olan tüm ilerlemeler hızla elden gidiyordu. Britanya ve Almanya hükümetlerinin kapsamlı devlet kontrolünü dayattıkları bir zamanda, Rusya yönetimi, sadece uygulamada devlet tekelleri ve özel yatırımların ikili sistemine dayalı yarım önlemler aldı. Bu ikisi birlikte var olabilirlerdi, fakat hükümet özel yatırımları bastırıldığı zaman, siyasi kriz tarafından mahvedilmiş olan bürokrasi, söz konusu değişime ayak uydurmada başarısız oldu. Bu arada, savaştan önce sistematik bir planın olmayışı ciddi kıtlıklarla sonuçlandı ve fahiş enflasyona sebep oldu. Özellikle ciddileşen sorun, hammadde ve gıda teminindeki yetersizlikti; bu, büyük oranda bir dağıtım sorunuydu ve 1914'ten önce Ulaştırma Bakanı Rukhlov

tarafından alınan, demiryolları için ayrılmış harcamaları kesintiye uğratma kararından çok kötü etkilendi. Hükümetin hesapsız bir şekilde kâğıt para basma kararı ile birlikte, bu kıtlıklar, ücretlerdeki dengi uyarlamalar olmaksızın fiyatların yükselmesinin önünü açtı. Gittikçe kötüye giden hayat standardı kaçınılmaz olarak kitlesel huzursuzlukları ateşledi ve aynı zamanda bütün bunlar 1917 Şubat (Mart) Devrimi'nin de en önde gelen faktörleriydi.

23-8 Şubat (8-13 Mart) olayları Rusya tarihinde örneği olmayan olaylar değildi. Ayaklanmalar, grevler ve gösteriler neredeyse tümüyle doğal bir biçimde başlamışlardı ve bütün bunlar imparatoriçe tarafından bir diğer ülkenin "başıbozuk hareketleri" olarak görülüyordu. Ne ki, savaş kesin bir fark yarattı. Sokaklara çıkmaya hazırlananların sayısı dalga dalga arttı ve bu da kanunla düzeni sağlama işini tamamen imkânsız hale getirdi. Çar 1905'te rejiminin hayatta kalmasını, ordunun arka çıkmasına borçluydu. Ne ki, 1917 itibarıyla bu etken şiddetli bir biçimde zayıflamıştı; bu açıdan, Birinci Dünya Savaşı'nın etkisi, orduyu, devrim karşıtı dağılmamış bir güç olarak bırakan Rus-Japon Savaşı'nınkinden çok daha büyüktü. Sonuçta, hükümet o derece gözden düşmüştü ki, Duma, devrimin önderliğini ele almaya ve Çara tahttan çekilmesi için baskı yapmaya hazırdı. Tahta kimin geçeceğine yönelik sorunun çözülmesi için çok az çaba harcandı ve bu, radikallerin yanında ılımlıların da genel kanısının otokrasiye de monarşiye de karşı olduğunun bir belirtisiydi.

NOTLAR

1) B. DMYTRYSHYN (der.): *Imperial Russia. A Source Book 1700-1917*, Belge 42.

2) A. E. ADAMS: "Pobedonostsev and the Rule of Firmness", *Slavonic and Eastern Review*, XXXII içinde.

3) T. RIHA: "Constitutional Development in Russia", T. G. STAVROU (der.): *Russia under the last Tsar* içinde.

4) J. WALKIN: *The Rise of Democracy in Pre-Revolutionary Russia*, Böl. 7.

5) H. SETON-WATSON: *The Russian Empire 1801-1917*, Böl. XVII.

6) A. MENDEL: "On the Interpreting the Fate of Imperial Russia", T. G. STAVROU: A.g.y. içinde.

7) M. T. FLORINSKY: *The End of Russian Empire*, Böl. 9.

Bolşeviklerin İktidarı Ele Geçirmeleri ve Ellerinde Tutmaları 1917-24

Genelde Bolşevik Devrimi'nin Ekim 1917'de tamamlandığı kabul edilir. Modern tarihin en büyük dönüm noktalarından biri olarak bu tarihin önemli olmasına rağmen, Devrim daha geniş bir bağlamda ele alınmalıdır.

Bu yüzden, bu bölümde, 1917 ile 1924 arasındaki dönem, Ekim 1917'de Bolşeviklerin iktidarı ele geçirmeleri, yeni rejimin 1918'deki korunmasızlığı ve 1918 ile 1924 arasında ayakta kalması üzerine yoğunlaşarak, bütünlüğü içinde ele alınacaktır.

*

* *

1917'de Rusya'da gerçekleşen olayların derinlerinde yatan müphem eğilim konusunda ciddi bir görüş ayrılığı vardır. Bu durum, en iyi şekilde, iktidar mücadelesine girişmiş iki lider olan Troçki ve Kerensky tarafından ifade edilir. Bir uç noktada Bolşeviklerin başarısı, diyalektik sürecin

bir parçası ve daha üstün bir devlet biçimine yönelik hareketin tamamlanışı olarak görülmektedir. Örneğin, Troçki, Devrim'in "iktidarın bir sınıftan diğerine geçişi"¹ olduğunu savunuyordu. Diğer görüşe göre de Ekim Devrimi, Rusya'nın tarihsel eğilimini saptıran baştankara bir olaydı. İyi örgütlenmiş bir azınlık grubu, Rus tarihini muhtelif alternatif yollardan birini tutmaya zorlamak için idarenin ve toplumsal karmaşanın faydalarını arkasına almıştı. Kerensky, Bolşeviklerin "sadece komplo, hainlik ve silahlı mücadele yoluyla"² başarılı olduklarına inanıyordu. Bu iki görüş, yaklaşımlarını etkileyen ideolojiler arasındaki uzaklık yüzünden ayrı düşen Sovyet ve Batılı tarihçiler tarafından yinelenmektedir.

Altta yatan eğilimler hakkındaki uyuşmazlığa rağmen, Bolşeviklerin başarısıyla ilgili nesnel ve geçerli nedenler üzerinde uzlaşma alanlarının bulunması da mümkündür. Bu bölümdeki çözümleme, Rusya'yı Mart ayından Ekim ayına kadar yöneten Geçici Hükümet'in savunmasızlığı ve zayıflığı üzerine ve onun ayağını kaydırıp yerini kapatan Bolşeviklerin hızı ve verimliliği üzerine kurulacaktır.

Geçici Hükümet, Rusya'nın Birinci Dünya Savaşı'ndaki askeri çöküşünü takiben Şubat'ta (Mart) kendiliğinden gelişen bir isyan tarafından apar topar iktidara getirildi. Bu hükümet, parçaları bir araya getirmek ve karmaşadan bir düzen yaratmak zorundaydı, bu karmaşayı miras olarak devralmıştı ve geçici hükümetin bir marifeti değildi. Merkezi ve liberal solu temsil eden ılımlı bir rejim, Batılı ve Slav demokrasi kavrayışlarının uyum içinde bir araya getirilmesini umulur kılacak gibi görünüyordu. Ne ki, daha en başında, olaylar bu rejime karşı gelişti. N. Berdyayev'in iddia ettiği gibi, "Liberal ve hümanist ilkelerin arkasındaki ılımlılar, savaş tarafından meydana getirilen bir devrimin afet derecesindeki yıkımının içinde asla sağlıklı bir şekilde gelişemezlerdi."³ 1917'deki durum, liberal ve ılımlı sosyalistlerden ziyade, en sıkı kararlılık, en büyük disiplin ve en etkili dayatma gücüne doğal bir özellik olarak sahip olan Bolşeviklerin lehineydi. Bu yüzden, ılımlı bir rejimin çökmesi hiç de sürpriz değildi, özellikle büyük kusurları göz önüne alındığında.

Bu rejimin esas zayıflığı, tamamen farklı iki kurumun ortaya çıkmasının sonucu olan ikili tabanıydı. Geçici Hükümet'in kendisi aslen *Duma*'nın komitelerinden birinin üyelerinden ibaretti ve resmi olarak (14) Mart'ta oluşturulmuştu. Esasen Lvov, Miliukov ve Guchkov gibi liberallerden oluşan hükümet, Batı tarzında bir parlamenter demokrasinin geliştirilmesine yönelmişti. Bu arada, 27 Şubat'ta (12 Mart), çalışan sınıfları temsil etmek üzere Petrograd Sovyeti kurulmuştu. Petrograd Sovyeti'ne sol, özellikle de daha sonradan Bolşevikler ve Menşeviklere ayrı-

lan sosyalist devrimciler ve sosyal demokratlar hâkimdi. Bu iki kurum arasında karşılıklı bir güvensizliğin baş göstermesi kaçınılmazdı. Sovyet'in, "proletaryanın çıkarları ve halkın geniş demokratik yığınlarıyla örtüştüğü sürece", Geçici Hükümet'in kanunlarıyla iş birliği içinde olmaya yönelik erken bir çözüm tasarısını kabul ettiği doğrudur. Ne ki, rejimin hayatta kalması bundan fazlasına bağlıydı. Gerekli olan şey, herhangi bir sürekli anayasanın Rus demokrasinin parlamenter ve kitlesel geleneğini de kapsayabilmesi için, Geçici Hükümet ve Sovyet'in aşamalı olarak yakınlaşmasından başka bir şey değildi.

Gerçekte ise olup bitenler çok daha karmaşıktı. İlk başta işbirliği mümkünmüş gibi göründü, çünkü Geçici Hükümet'in bakanlarından kimileri Sovyetler arasındandı. Bir sosyalist devrimci olan Kerensky en başından Geçici Hükümet'e katılırken, diğer birkaçı Mayıs ve Temmuz geniş tabanlı koalisyonlarına katılmaya davet edildi. Temmuz itibarıyla Geçici Hükümet'e, asıl liberal üyelerinden ziyade çeşitli sosyalist gruplar el altından hâkim oldu. Fakat bu bile, Geçici Hükümet ile Sovyet arasındaki uyumu teminat altına almadı. Tam tersine, savaşın devamına ve yeniden toprak dağıtımına yönelik siyasaları nedeniyle birbirlerinden iyice uzaklaştılar. Kerensky, kendisini, gitgide Sovyet'ten sola doğru kaymaya devam eden Geçici Hükümet ile bir saymaya başladı. Maalesef, Geçici Hükümet çok daha az homojen görünüyordu, çünkü Kerensky de aynı zamanda liberallerle ipleri koparmıştı. Gerçekte, liberaller, Kerensky'nin Ağustos'ta Kornilov ayaklanmasını desteklemesine karşı protesto olarak hükümetten çekilmişlerdi. Bu yüzden, Eylül itibarıyla, Kerensky, Sovyet'ten büyük bir uçurumla ayrılmış olan hükümet kalıntısı bir görevle neredeyse tecrit edilmiş bir haldeydi. İşleri daha da kötüleştiren, Kerensky'nin, iktidar iddiasının zayıfladığını daha açıklıkla fark etmiş olmasıydı. Geçici Hükümet, bir tarihçinin ifadesiyle, "henüz meşru olmayan bir rejimdi" çünkü parlamento seçimleri tarafından henüz onaylanmamıştı. Ve hâlâ, Kerensky'nin de gayet net bir biçimde bilincinde olduğu gibi, bu aşamada seçim çağrısında bulunmak, sadece, belki de geri dönülmez olarak solu iktidara getirebilirdi. Bundan dolayı, ılımlılığın koruyucusu oldu ama onu koruyacak araçlardan yoksundu.

Neden sosyalist devrimciler ve Menşeviklerin inisiyatifi ele alıp Kerensky'nin rejimine alternatif olacak, çoğunluk rejimine dayanan bir yapıyı kurmadıkları da sorulabilir. Cevap, onların kolayca bağdaşabilecek türden bir sosyalizm için direnmiş olmalarıdır; dahası, ne gerekli disipline ne de örgütlenmeye sahiptiler. Bundan dolayı, aslen bir azınlık partisi olan Bolşeviklerin hızla harekete geçip, Ekim itibarıyla Sovyet'in

kontrolünü ele geçirmeleri için önleri açıktı. Bolşevikler ve sol partiler arasındaki duruş farkı, Temmuz'da düzenlenen Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'ndeki bir olayla görünür hale geldi. Menşevik liderlerden biri olan Tsereteli, Geçici Hükümet'in yerini alacak gerçek bir alternatifin olmadığını savundu. Şu ifadeyle bitirdi sözlerini: "Şu anda, 'İktidarı bizim elimize verin ve gidin, biz sizin yerinizi alacağız,' diyecek hiçbir parti yoktur. Rusya'da böyle bir parti yok." Lenin bunu duyunca, sırasından, "Var!"⁴ diye bağırdı.

Gerçekten de, Lenin, yıllarca sadece böyle bir ortamın olgunlaşması için hazırlandı ve tam da bu anda, Bolşevikler rejimin zayıflığından yararlanabilecek eşsiz bir konumdaydı. Lenin, sürekli olarak, "kendilerine devrimi meslek edinmiş"⁵ bir çekirdek kadronun beraberinde sıkı bir partiye duyulan ihtiyacı vurgulamıştı. 1917'de Bolşevik Partisi'nin önüne çifte bir hedef kondu. Birincisi, örgütlenmesini kitlelerden yana kullanmaktı; Troçki, bu olmadan "kitlelerin enerjisinin bir piston haznesinin içine konmamış buhar gibi dağılacağını"¹ savunuyordu. Bu yüzden, Parti, kitlelerin kendi kendilerine yapamadıklarını başarmalıydı: "Nasıl ki bir demirci çıplak elleriyle kızgın demiri tutamazsa, proletarya da doğrudan iktidarı ele geçiremez."⁶ İkinci hedef, Sovyet'in idaresini ele alarak onu Parti'nin devrimci faaliyetlerini meşrulaştırmak için kalkan olarak kullanmaktı. Ağustos'tan itibaren siyasal bir geçişim süreci yaşandı; Geçici Hükümet desteğini kaybettikçe sürekli olarak zayıflarken, Sovyet giderek daha fazla Bolşeviklerin kontrolü altına girdi. Bolşevikler 31 Ağustos'ta (13 Eylül) sayısal çoğunluğa gerçekten ulaştıktan sonradır ki Lenin gelecekteki Bolşeviklerin tüm faaliyetlerinin Sovyet adı altında gerçekleşeceği kararını açıklayabildi. Örneğin, 7 Kasım'da şöyle dedi: "Eğer bugün iktidarı ele geçireceksek, Sovyetlere karşı değil onlar için ele geçireceğiz."⁷

Ayrıntılı bir genel strateji olmaksızın etkin örgütlenmenin hiçbir faydası olmayacaktı. Bolşeviklerin temel ilkesi sabit bir uzun vadeli hedefe, yakın vadede esnek bir yaklaşım aracılığıyla ulaşmaktı. Uzun vadedeki hedef, Lenin'in *Nisan Tezleri*'nde, "Burjuvaziye iktidarını veren devrimin birinci aşamasından (...) iktidarı proletaryanın ve köylülerin en yoksul tabakalarının eline verecek olan ikinci aşamasına geçmek,"⁴ olarak tanımlanıyordu. Ne ki, kısa vadeli yaklaşım herhangi bir sert ve doktriner üstlenmeden kaçınacaktı. Üç şey özellikle vurgulanıyordu. Birincisi, doğru zamanda doğru derecede güç kullanımıydı. Lenin, rakibin güçlülüğüne ve zayıflığına bağlı olarak, saldırı ve geri çekilme arasındaki bir gidip gelmeden söz ediyordu; daha sonra, etkinin, "sonuca götüren

nihai noktalaradaki ezici bir güç üstünlüğü” olduğunu söyledi. İkincisi, Bolşevikler geçici olarak diğer partilerle uzlaşmalı ve eğer gerekirse onların programlarını benimsemeliydiler. Böylece, Kerensky’ye Kornilov tehdidinin üstesinden gelmesi için yardım etmeye hazırdılar ve aynı zamanda, Sovyet içinde Menşeviklerden ve sosyalist devrimcilerden de esaslı bir destek gördüler. Üçüncüsü, Bolşevikler rejimin temelini çürütmek için baskın çıkan tüm yıkıcı güçlerden de azami düzeyde yararlandılar. Örneğin, yerel Sovyetlerde ve orduda, özellikle Ukrayna’da, bölgesel milliyetçiliği desteklediler ya da teşvik ettiler. Bu taktiklerin, Geçici Hükümet’in iktidarını yıpratmalarından ziyade, Rusya’nın çekirdeğini zayıflattığını fark ettiler.

Bütün bunlar içinde Lenin’in oynadığı kişisel rolün önemi neydi? Tarihçiler arasında, 1917 sürecinde Lenin’in oynadığı can alıcı rol üzerine genel bir mutabakat vardır. Hepsi de, Lenin’in kişisel karizmasına ve hitabet gücüne ve daha da önemlisi onun genel bir lider ve stratejist olarak etkisine dikkat çektiler. Nisan 1917’de sürgünden dönmesi, aylardır süregelen belirsizliğe ve Parti içindeki ayrılıklara son verdi ve diğer partilerde noksan olan belli bir disiplini ve birliği teşvik eden otoriter bir temel sağladı. Bir bakıma, Lenin’in bütüncül iktidar temeli, Çarist idarenin çöküşünden sonra düzenin yeniden sağlanmasına dair tek gerçekçi beklentiyi sunuyordu; bu yönüyle, Lenin, Çar döneminin kimi özelliklerini anımsatıyordu. Hepsinden ziyade, Lenin, Ekim Devrimi’nin zamanlamasından tamamen sorumluydu. Temmuz’daki başkaldırıya toptan bel bağlamanın bir felaket olacağının farkına vardı ve bu yüzden de, bu olayların dizginlenmesinde ısrar etti. Ne ki, Ekim (Kasım) itibarıyla, koşulların acilen harekete geçmeyi haklı kılmak için yeterince olgunlaşmış olduğunu hesap etti. Bu suretle 6 Kasım’da şunu söyledi: “Beklememeliyiz! Her an her şeyi kaybedebiliriz.”⁷ Bu açıdan, Lenin, askeri zaferleri şaşmaz bir zamanlamayla kazanan Napoléon’a benziyordu. Bu iki lider de, tarihsel gidişatın hız kazanmasında veya ilerlemesinde bireylerin oynadığı rolün önemini gösterdiler.

*

* *

Ekim (Kasım) 1917’de iktidarın ele geçirilmesi, hiçbir şekilde sorunun toptan halledildiği anlamına gelmiyordu. Devrimlerin tarihi, başarılı dış istilalar veya Thermidor’u andıran iç tepkilerle karmakarışıktır. Lenin bunun tamamıyla farkındaydı. “Rusya için 1917’nin özel ve eşsiz

tarihsel zemininde bir sosyalist devrime *başlamak* kolaydır, fakat (...) Rusya için devrimi sürdürmek ve mükemmelleştirerek *tamamlamak* Avrupalı ülkeler için olduğundan daha zordur.”⁸ Bu, 1920’de en büyük tehlikeler atlatıldıktan sonra söylendi. Acaba 1918’de durum daha ne kadar tatsız görünüyordu olmalıydı?

Yeni Bolşevik rejimine karşı özellikle ciddi iki tehdit vardı. Birincisi, savaşın muhtemel etkisiydi. Büyük Savaş, Çarist yönetimin çöküşünde olduğu kadar, aynı zamanda Geçici Hükümet’in yıkılmasında da bir katalizör olmuştu. Şimdi, özellikle iç savaş ve karşı devrimle tamamlanırsa, muhtemelen Bolşevikleri de devirecek bir tehlike vardı. İkinci tehdit ise içseldi. Rusya kolayca ulusal bileşenlerine ayrılabilir ve hızla bir siyasal boşluğa sürüklenebilirdi. Aslında Bolşevikler 1918 itibarıyla sadece beşinci yüzyıl Rusyası kadar büyüklükte bir alanı kontrolleri altına almışlardı; burada bile, seçim aritmetiği dikkate alındığında, sosyal devrimciler Bolşeviklerden daha popülerdi.

Bolşeviklerin yakın zamanda gerçekleştirmiş oldukları yönetimi ele geçirme hamlesinin bir benzeri için gerekli tüm koşullar mevcuttu. Bu yüzden, Bolşevikler daha önceki yıkıcı rollerini, hiç alışık olamadıkları yapıcı ve savunmaya yönelik bir stratejiye dönüştürmeliydiler. Bu yapıcı ve savunmacı yavrın, yıkıcı bir yaklaşımdan çok daha zor olduğu ortaya çıktı.

*

* *

1918 ve 1919’da en ciddi tehlike dış kaynaklıydı. Yeni rejimin zayıflığının farkında olan Lenin, çatışmalardan birini, yani Büyük Savaşı, beklenmekte olan karşı devrim ve iç savaş üzerinde yoğunlaşmak amacı ile devreden çıkarmaya karar verdi. Bundan dolayı, “Küçük düşürücü bir barış, proletarya devriminin ve Rusya’nın yeni nesiller yetiştirmesinin çıkarına olduğu için makuldür,”⁹ itirafında bulunarak, Brest Litovsk Antlaşması’nda, galip Almanya’nın dayattığı onur kırıcı şartları kabul etti. Sonuç olarak, Bolşevikler, Beyazlar ve müttefik güçler tarafından başlatılan taarruz üzerine yoğunlaşabildiler. 1918’deki ilk zorluklardan sonra, Bolşevikler, 1919 itibarıyla, Beyaz generallere karşı zafere çok yakındılar; müttefikler durumu umutsuz gördü ve bu yüzden birliklerini ve teçhizatlarını geri çektiler. Böyle bir değişim neden gerçekleşti?

Birinci neden, Bolşeviklerin sahip olduğu coğrafi avantajlardı. İlk olarak, müttefikler Rusya’nın Avrupa’da kalan kesiminde kısıp kal-

mışlardı ve tüm yönlerden düşman tarafından kuşatılmış durumdaydılar. Ne ki, Bolşeviklerin konumları ciddi bir güç kaynağıydı; açık bir biçimde anavatanın kalbini savunuyorlarken, Beyazlar daha az güvenilir taşra bölgelerinin içlerine operasyon düzenlemek zorundaydılar. Ayrıca, Bolşevikler, ana şehirleri ve sanayi bölgelerini kontrol altında tutuyorlardı, bütün bunlardan ziyade Rusya'nın Moskova'dan gelip yayılan demiryolu şebekesi ellerinin altındaydı. Beyazlar, bunun tam tersine, genelde karmaşık siyasal ve askeri anlaşmazlıklar tarafından tıkanan Trans-Sibirya demiryolunda ciddi nakliye sorunları içindeydiler. Bolşevikler savunma birimlerini bir cepheden saldırıya uğrayan bir diğer cepheye hızla kaydırarak iç iletişim yollarından tamamen faydalandılar.

Bolşeviklerin zaferindeki bir diğer etmen de siyasal homojenlikleriydi; bu, düşmanlarının içinde bulundukları dağınıklıkla tam bir karşıtlık oluşturuyordu. Bolşevikler açık ve sistematik bir ideolojiye sahiptiler ve tüm iletişim biçimleri üzerindeki tekellerini ustaca hazırlanmış propagandalarını yaymak için kullandılar. Düşmanlarının tam tersine genel bir planları yoktu, ellerinde olan bir tek ideolojeydi. Aslında, Menşevikler ve sosyalist devrimciler gibi sol partilerden Kadetler ve Ekimciler gibi liberal unsurlara ve sağcı muhafazakârlara kadar siyasal yelpazenin tümünü temsil ediliyorlardı. Alternatif bir rejim üzerinde uzlaşmak imkânsızdı, çünkü çeşitli ihtimaller karşılıklı olarak birbirlerine kapalıydı. Örneğin, sosyalist cumhuriyet taraftarları, Çarist otokrasinin geri dönmelerini isteyenler ile ortak bir nokta bulmayı nasıl umabilirlerdi? Beyaz kontrolü altındaki bölgeler siyasal sorunlara ve bölünmeye maruz kalmıştı; örneğin, Sibirya'da 1918'in hemen başlarındaki hükümet sayısı on dokuzdan az değildi. Hatta, Beyazlara yardım etme amacını güden müttefikler bile, izlenecek strateji bir tarafa, bu işe kalkışmalarının arkasındaki nedenler üzerinde bile uzlaşamadılar. Örneğin, Japonya ve Birleşik Devletler kendilerini bir anda Sibirya'daki iktisadi imtiyazlar üzerine sert bir çekişme içinde buldu. Neticede, Batılı güçler, iç savaş konusundaki ilgilerini kaybettiler, anti-Bolşevik mücadeleye devam etmeyi isteyen Churchill ve Milner gibi devlet adamları da azınlıktaydı. 1920'nin sonu itibarıyla, Britanya hükümeti, Rusya ile daha fazla uğraşmanın muhtemel sonucu olabilecek sendikal hareketler üzerine dikkatini yoğunlaştırırken, Fransız hükümeti, stratejisini, komünizmin Polonya'ya ve Doğu Avrupa'nın geri kalanına yayılmasını engelleyerek bu eğilimi bastırmak olarak değiştirdi.

Bütün bunlardan başka, Bolşeviklerin askeri kabiliyet düzeyiyle Beyazların eksiklikleri arasında da devasa bir fark vardı. Troçki'nin 1918'de

kurulan Kızıl Ordusu, çok sayıdaki eski Çarist subayın deneyimlerinden yararlandı, fakat onların sürekli sadakatini garanti altına almak için de hepsini etkin olarak Parti ajanı olan siyasal komiserlerin yanında ast pozisyonlara yerleştirdi. Aynı zamanda terfiler de teşvik edildi; bu, sonuçta, Voroshilov, Budyonny, Yakir ve Timoshenko gibi nitelikli generalleri ortaya çıkardı. 1918'de yürürlüğe konan askere alma uygulaması Kızıl Ordu'nun mevcudunu Eylül 1918'deki 550,000 rakamından 1919'da üç milyona ve 1920'de 5,5 milyona çıkardı. Bu arada, Beyazlar, genel komuta sürecinin ve temel bir stratejinin noksan oluşu nedeniyle çaptan düştü; daha da önemlisi, bu eksiklikler o dereceye varmıştı ki, tüm hareketlar sonuçsuz kalıyordu. Yudenich'in Petrograd üzerine yürümesi, Kolchak'ın doğu sınırına doğru ilerlemesi ve Deniken'in Moskova üzerine yürümesi, Bolşeviklere yönelik ürkütücü tehditler yaratmasına rağmen, kötü zamanlamadan dolayı çöktü. Hatta destek kuvvetleri bile kararsızdı; Murmansk ve Archangel'de konuşlanan birliklere hiçbir askeri işlev verilmemişti ve 1918'de Fransa'daki Batı Cephesi'nde onlara duyulan ihtiyaçtan dolayı sayıları zaten azdı bu destek birliklerinin. Müttefikler, ayrıca, hareketlerini düzene sokmak için bir Savaş Danışma Kurulu oluşturma konusunda da başarısız oldular. Troçki, müttefiklerin devasa düzeydeki potansiyel güçlerine dikkat çekti ve, "Onlar ortak bir biçimde harekete geçmeyi başardıkları ve bize karşı bir saldırıya giriştikleri zaman, kaybedeceğiz demektir," dedi. Ne ki, şunu da ekledi: "Bu asla gerçekleşmeyecek."¹⁰

Herhangi bir iç savaş durumunda, sivil halkın tutumu çok önemlidir. Kurucu meclis için 1918'de yapılan seçimlerde sadece bir azınlığın desteğini almış olsalar bile, Bolşevikler, çeşitli savaş bölgelerinde yaşayanlarca Beyazlardan daha zayıf bir tehdit olarak görülüyordu. Örneğin, köylüler, Beyazların güçlü toprak ağalarını geri getireceklerinden ve daha önceki vergi ve sorumlulukları yeniden dayatacaklarından korkuyorlardı. Aynı zamanda, Beyaz ordular geçimlerini topraktan sağlamak zorunda kalmışlardı ve kimi hareketları yağma yüzünden ciddi zararlara neden olmuştu. Beyazların en büyük sorunlarından biri de, kontrolleri altındaki taşra bölgelerinin "Rusya'yı yeniden birleştirme" planına şiddetle karşı çıkmalarıydı. Kendi geleceklerini belirlemek, Ukraynalıların, Polonyalıların, Baltık halklarının, Kafkasyalıların ve diğer birçok bölgesel nüfusun başat isteğiydi. Bundan dolayı, Çarist Rusya'nın sınırlarını yeniden kurmaya kalkışan Deniken ve Kolchak, istikrarsız yerel siyasetle baş etmek zorundaydı; Deniken, Ukraynalı ayrılıkçılar ve yağmacı köylülerle baş etmek için kimi kaynaklarını başka yöne kaydırmak zorunda kalmıştı.

Lenin ve Troçki, karakteristik olarak, Beyazlara karşı bu ayrılıkçılığı destekleme ve Beyazlar ortadan kaldırıldıktan sonra da onları Kızıl Ordu ile ezme siyasasını izlediler.

Bu arada, Bolşevikler, devletin bütün kurumları üzerinde sıkı bir kontrolü ele geçirdi. Esas yenilik, farklı türden temsil kurumlarıyla işleyen karma demokrasiden, Sovyet ve partiden ibaret daha homojen bir temele yöneliştir. Bu eğilimin ilk kurbanı Kurucu Meclis oldu. İlk başta, Bolşevikler kendilerini bunu deklare etmekten sorumlu gördü, çünkü Lenin, acilen seçimlerin yapılacağını vaat etmişti. Ne ki, sonuç, Bolşeviklerin 175 sandalyesine karşılık 410 sandalye kazanan sosyalist devrimcilerin ezici bir geçici çoğunluğu elde etmesiydi. Lenin, Kurucu Meclis'e bir burjuvazi kurumu olarak saldırarak yoluna devam etti; ona göre, Kurucu Meclis, "iktidarın, uzlaşmacıların ve Kadetlerin elinde olduğu zaman hayat bulan siyasal güçler arasındaki ilişkinin bir dışavurumuydu."¹¹ Bu yüzden, burjuvaziyi iktidardan dışlamaya ve bir proletarya devletin kuruluşuna daha doğrudan bir biçimde yönelmeye karar verdi. Kurucu Meclis feshedildi ve bundan sonraki bütün yasamalar Sovyet tarafından gerçekleştirildi. Aynı zamanda, 1918 ve 1922'de yapılan iki yeni anayasa, Sovyetlerin yeni hiyerarşisini, muadili olan Parti komitelerine tabi kıldı. Böylece, yeni bir demokrasi biçimi ortaya çıkmış oldu; Partinin anayasanın sınırlandırmaları çerçevesinde hareket etmeye zorlanması yerine, anayasa, Parti'nin siyasasını daha etkin bir biçimde iletmek için vardı artık. Bu, kesintisiz Bolşevik yönetimi için bir çözüm yoluydu ve aynı zamanda Lenin'in proletarya diktatörlüğü kavramıyla de gayet uyum içindeydi.

Rusya demokrasisini Bolşevikleştirme süreci iki teknikle başarıldı; bu ikisi birbirinden farklı olmasına rağmen birbiri için tamamlayıcı nitelikteydiler: terör ve taviz.

Terör, Bolşevik programın aslen önemli bir parçası olmamıştı, ama Lenin'in sık sık vurguladığı gibi, Fransız Devrimi'ndeki ünlü Jakoben Terörü de dahil, tarihte çok sayıda örneği vardı. Bolşevik liderler, tüm muhalefeti çökertmek ve Batı demokrasisi veya Çarizm'in kalıntılarını ortadan kaldırmak için giderek artan derecede şiddet kullanmaya başladılar. Lenin, "Biz, şiddeti işçilerin çıkarına örgütlemek istiyoruz,"¹² diyordu. Bu yöntemlerin meşruiyeti sorunu hiç ortaya atılmadı, zira "diktatörlük, iktidar temelinde doğrudan baskı üzerine kuruludur ve hiçbir kanun tarafından sınırlandırılmamaktadır."¹³ Ahlak bile sorun değildi, çünkü "proletarya tarafından başlatılan sınıf savaşının çıkarları yanında ahlak kaygımızın tümüyle ikinci planda olduğunu biliyoruz."¹² Troçki,

istenilen sonuçları elde edebilmek için gerekirse aşırıya kaçan yöntemlere baş vurulmasını savunuyordu, "Sosyalizm krallığına, beyaz eldivenlerimizle, cilalanmış bir zemin üzerinde yürüyerek girmeyeceğiz,"¹⁴ diyordu. Bundan dolayı, Bolşevik liderler, *Cheka* gibi kurumların kurulmasının ve 1918'de Kadetlere karşı ve 1922'de sosyalist devrimcilere karşı doğrudan operasyon düzenlenmesinin gerekliliğine ikna oldular. Teröre baş vurma konusunda tam bir tekel kurdukları için, Bolşevikler, misillemeyi imkânsız hale getirdiler; kuşku götürmez bir şekilde hak ettikleri yaygın desteğe rağmen, sosyalist devrimcilerin muhalefetlerini hayata geçirebilecekleri hiçbir araçları yoktu. Bolşevikler, aynı zamanda, terörün kendi içlerine doğru yönelmesinden sakınma konusunda da başarılı oldular. 1793 ve 1794 yılları arasında Hébert'i, Danton'u, Robespierre'i ve diğer Jakoben liderlerini yok eden ölümcül çatışmanın yinelenmesi hiçbir şekilde söz konusu olmadı.

Bolşeviklerin katıksız şiddetten yana bir ün kazanmalarını önlemeyi teminat altına almak için, Lenin, stratejik geri çekilmeyi gerekli gördüğü anlarda tavizler de verdi. Aslında, iki adım ileri bir adım geri gidiyormuş gibi görünüyordu. 1918–24 dönemi buna dair iki önemli örneğe sahne oldu: federalizme ve iktisata yaklaşımları. Lenin, Beyazların savaş çabalarını çökertmek için bir araç olmasının dışında, aslen, ulusların kendi kaderini belirleme kavramına karşı çıkmıştı. Ne ki, 1918'de ve yine 1922'de federalizmin gelecekteki dağılma tehdidini önleyebileceğini kabul etti ve dünyadaki en büyük iki federasyonun oluşturulmasına razı oldu: Rus Sosyalist Federe Sovyet Cumhuriyeti ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği. Aynı zamanda, bölgesel özerkliğin bedeli, partinin ilgili organı tarafından sürekli nezaret altında tutulmaktı. Lenin'in iktisadi ilkeler konusunda attığı geri adım, 1921'de savaş komünizmini Yeni İktisadi Siyaseti haline getirişinden bile daha köktenciydi. Ana gerekçesi, tek başına baskının "tüm süreci yıkabileceğiydi." Aynı zamanda, köylülerin içselleşmiş muhafazakârlıklarından dolayı iktisadi stratejisinin başarıya ulaşabilmesinin tahmin ettiğinden daha uzun bir zaman alacağına dair üstü kapalı bir itirafı da vardı. Bu yüzden, geçen zaman içinde, taktiler bir tür "devlet kapitalizmini" de içermeliydi, Lenin'in siyasal değişiklikleri, doğal olarak, buna hiçbir yolla müdahale etmeyecekti.

*

* *

1922–4 yılları, Bolşevik rejiminin doruk noktası olmalıydı. Zira dış tehdit

bertaraf edilmiş ve komünizm içsel olarak sürekli ve değişmez yönetim biçimi olarak kurulmuştu. Ne ki, çoktandır inancın yitirildiğine dair işaretler vardı. Bir Fransız komünisti olan Victor Serge, sonradan, “Geleşmekte olan totalitaryanizm, bizi ezip geçmek için gereken yolun yarısını çoktan kat etti bile,”¹⁵ diye yakınıyordu. Troçki, Stalin’e, artık kişisel diktatörlüğe özendiği gerekçesiyle saldırıyordu. Lenin, Stalin’i ve *Cheka*’nın başkanı Dzerzhinsky’yi kastederek, Bolşevizm’in gelecekteki eğilimleri hakkında açıkça kaygılanıyordu. Hayatının son yıllarındaki en büyük korkularından biri de, Bolşeviklerin, “sadece bir Sovyet” maskesi altında, nefret edilen Çarist rejimin temelindeki kimi özellikleri yeniden canlandırmış olmalarıydı.

NOTLAR

- 1) L. TROTSKY: *The History of the Russian Revolution*, çev. M. EASTMAN, Cilt. I.
- 2) A. KERENSKY: “The Policy of the Provisional Government of 1917” *The Slavonic and East European Review* (1932).
- 3) N. BERDYAEV: *The Origin of Russian Communism*.
- 4) E. H. CARR: *The Bolshevik Revolution*, Cilt. 1, Böl. 4 içinde alıntı.
- 5) V. I. LENIN: *What is to be Done?*
- 6) L. TROTSKY: A.g.y. Cilt. III.
- 7) A. E. ADAMS (der.): *The Russian revolution and Bolshevik Victory*, M. FAINSOD tarafından alıntı.
- 8) S. N. SILVERMAN (der.): *Lenin*, Böl. 3.
- 9) A.g.y., Böl. 2.
- 10) J. SWETTENHAM: *Allied Intervention in Russia 1918–1919*, Böl. V.
- 11) S. N. SILVERMAN: A.g.y., Böl. 2.
- 12) C. H. LEGGETT: “Lenin, Terror, and the Political Police”, *Survey* (1975) içinde.
- 13) V. I. LENIN: “The Proletariat Revolution and the Renegade Kautsky” S. SILVERMAN: A.g.y. içinde.
- 14) E. H. CARR: A.g.y., Böl. 7.
- 15) K. KUMAR: *Revolution*, 5.16.

20

Versailles Antlaşması'nın Şartlarına Dair İki Değerlendirme

Almanya'ya ile ilgili olan Versailles Antlaşması, 28 Haziran 1919'da imzalandı. Özet olarak, 231. madde ile "Almanya ve müttefiklerinin" Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasından sorumlu olduklarını beyan etti ve bu beyan uyarınca, galip gelen müttefiklerin uğradıkları kayıplara karşılık sınır düzenlemelerini, ordu teşkilinde indirime gitmeyi ve iktisadi tazminatı şart koştu. Almanya, Alsace-Lorraine, Eupen ve Malmedy, Kuzey Schleswig, Posen, Batı Prusya, Güney Silezya'nın bir kısmından ve tüm denizaşırı sömürgelerinden feragat etti. Donanma kapasitesi üzerine sınırlamalar getirildi, ordusu 100,000 gönüllü ile sınırlandırıldı ve Rhineland silahsızlandırıldı. Çok sayıda lokomotif ve vagon ile ticari gemi de imha edilirken, Fransa'ya Saar bölgesindeki kömür madenlerine ilişkin olarak ayrıcalıklı haklar tanındı. Son olarak, Alman hükümeti tarafından ödenecek tazminatlara dair koşullar getirildi ve nihai meblâğ 1921'de 136,000 altın mark olarak sabitlendi. Neticede, yapılan hesaplamalara göre, Almanya, bütün bunlarla beraber topraklarının yüzde 13'ünü, nüfusunun yüzde 12'sini, kömür rezervlerinin yüzde 16'sını, de-

mir kaynaklarının yüzde 48'ini, tarım alanlarının yüzde 15'ini ve fabrikalarının da yüzde 10'unu kaybetti.

*

* *

Bu adil bir antlaşma mıydı? Adil olmadığına dair uzun süredir var olan geleneksel bir görüş vardır ve bu da, Harold Nicolson,¹ Norman H. Davies, sözünü sakınmayan iktisatçı J. M. Keynes² ve tarihçi W. H. Dawson³ gibi çağdaş diplomatların ve gözlemcilerin sezileri ile gündeme gelmiştir. Almanya'ya karşı duyulan sempati, Hitler'in iktidara gelişiyle azalmış olsa bile Versailles Antlaşması'nın, sonuçta Nazizm'in yıkıcı görüngesine katkıda bulunmuş olduğuna dair bir kanı vardır. Geçmişe bakıldığında, Kayser'in Almanyası'nın suçunu, aşırı sağ güçlere karşı umutsuzca hayatta kalma mücadelesine girişmiş olan ılımlı bir cumhuriyete yükleme kurnazlığı sorgulanmaya açıktır. Bu arada, Alman tarih yazımı, ister Brandenburg ve Rothfels gibilerinin ılımlı bakış açılarından ister *National-sozialistische Lehrerbund*'un (Nazi Öğretmenler Derneği) ders kitabı yazarlarının bakış açılarından olsun, sürekli olarak Versailles *Diktatı*'na saldırıyordu. Son dönemde F. Fischer gibi Alman tarihçileri, Almanya'nın savaştan sorumlu olması sorununu yeniden ele alarak Versailles Antlaşması'nı yeniden değerlendirdiler ve Alman yazarların çoğu da hâlâ geleneksel görüşü destekler; buna örnek gösterilecek tipik ders kitabı,⁴ Batı Almanya'da yaygın bir biçimde kullanılmakta olan ve soruna yaklaşımı İngiltere'deki çoğu öğretmenin baş vurduğuna benzer olan Hannah Vogt'tur.

Bu kaynakların birkaçını bir araya getirerek, Versailles Antlaşması'nın karma bir eleştirisini kurmak mümkündür. Sınır değişiklikleri sorunu üzerine ulusal olarak kendi kaderini kendi belirleme ilkesinin uygulanmasına dair kimi destekler söz konusudur, ama halk oylamasının düzensiz bir biçimde uygulanması üzerine de ciddi eleştiriler vardır. Örneğin, neden bu olanak Kuzey Schleswig'in Danimarkalılarına ve Güney Silezya'nın Polonyalılarına ve Çeklerine verilirken, Avusturya'daki ve Sudetenland'daki Almanlara verilmedi? W. H. Dawson, Polonya ve Çekoslovakya'daki büyük ve etkilenmemiş Alman azınlıklarına atıfta bulunarak, Almanya'nın sınırlarının "kelimenin tam anlamıyla kanadığı; sınırlardan kalabalık nüfusların fiziksel, ruhsal ve maddesel kaynağının sızdığı,"⁵ iddiasında bulundu. Özellikle Polonya'ya, bedeli Almanya'ya ödetilerek cömertçe davranılmıştı ki, bu, Başkan Wilson'un On Dört

İlkesi'nin onüçüncüsünün "açıkça saptırılmasıydı."⁵ Almanya'nın sömürgelerine el konulmasında olduğu gibi, çoğu gözlemci bir ikiye bölünmüşlük unsuruna dikkat çektiler. Wilson'un Güneybatı Afrika ve Ruanda-Urundi gibi bölgelerin Alman idaresinden çıkarılmasına dair açıkça öne sürdüğü gerekçe, bu bölgelerde yaşayanları Alman idaresinin su götürmez sertliğinden korumak olduğu yolundaydı. Ne ki, onları manda olarak elde eden devletlerin buna bir emsal göstermeleri zordu: örneğin Güney Afrika ve Belçika.

Antlaşmanın iktisadi hükümlerine ilişkin en etkili biçimde eleştiride bulunan kişi J. M. Keynes'ti. Keynes, antlaşmanın, Almanya'nın kendini idame etme araçlarını yıkmaya yönelik amaçları dolayısıyla aklilikten yoksun olduğunu savunmaktadır. Örneğin, kömür ve demir kaynaklarına ilişkin hükümlerin "amaca uygun olmadığı ve felaket olduğunu" savunuyordu. Almanya, 1913'te 110 milyon ton tüketmişken, şimdi yıllık altmış milyon ton üretme kapasitesi ile sınırlandırılacaktı. Durum, gemi yapımına getirilen sınırlandırmalar ve Alman ihracatına karşı konan korumacı gümrük vergileri tarafından iyice kötüleştirildi. Bütün bunlardan ziyade, müttefikler tarafından 1919'da düşünülen tazminat miktarı, Almanya'nın ödeme gücünün çok üstündeydi. Britanya delegasyonundaki görevinden bu durumu protesto ederek çekilen Keynes, gelecekteki gerçek tehlikenin sınır sorunlarından ziyade "yiyecek, kömür ve ticaret sorununda" yattığını gayet iyi biliyordu. "Antlaşma, mümkün olanın sınırlarını aşarak, pratikte hiçbir şeyi uzlaştırmamıştır," görüşüne tümüyle ikna olmuştu. 1923'te markın çökmesi de dahil olmak üzere, Weimar Cumhuriyeti'nin içine düştüğü sonraki iktisadi bunalımlar, Keynes'in tahminini desteklemeye hazır kanıt sunar gibi görünüyordu.

İlk elden neden bu kadar sert bir antlaşma ortaya çıktı? Buna dair en çok işaret edilen neden, Başkan Wilson'un ideallerinin Clemenceau'nun öç alma isteği ve Lloyd George'un yararcılığı tarafından ağır bir şekilde sulandırılmış olmasıdır. Harold Nicolson bu durumu şu şekilde özetliyordu: "Başkan Wilson'un okulunda ateşli acemiler olarak yetiştik; hainler olarak mezun olduk."⁶ H. Vogt'a göre, Clemenceau, tüm yargılama usullerini etkiledi, çünkü "bir tek şey biliyordu, o da Fransa'nın güvenliğiydi."⁷ Britanya delegasyonu daha ılımlı bir tutum takınmıştı, ama Lloyd George ülkesinde Almanya'nın savaşın neden olduğu tüm hasarı ödemesine dair ağır bir kamuoyu baskısı altındaydı. Wilson'un pazarlık masasındaki konumu, aynı zamanda, Avrupa meselelerine dahil olmaya dair Birleşik Devletler'de var olan görüşün eski gücünü yitirmiş olması tarafından da zayıflatılıyordu. Kaçınılmaz olan genel sonuç, ka-

naatler üzerinde Nicolson'un bakışıyla menfaatin galip gelmesiydi ve bu da "ahlaki farkındalığın kötüleşmesine"⁶ yol açtı.

Sadece tek bir çözüm olabilirdi. Antlaşmanın çağdaş eleştirmenleri, değiştirilmesine yönelik taleplerinde hemfikirdiler; Keynes'e göre, "İlk aşamada, antlaşmanın gözden geçirilmesi ve değiştirilmesi gerekli ve kaçınılmazdı."⁸ Kesinlikle bu yönde kimi adımlar atılacaktı. 1924'te Dawes Planı tazminatların ödenme yöntemini değiştirirken, 1930 Young Planı son ödeme tarihini uzattı ve 1932 Lozan Antlaşması ödenmemiş olan tüm tazminatları iptal etti. Bu arada, 1930 itibarıyla Rhineland'daki tüm işgal kuvvetleri geri çekildi ve 1935 itibarıyla Saar'ın Almanya'ya tamamen geri verilmesine dair tüm hazırlıklar Milletler Cemiyeti tarafından yapıldı. Ne ki, antlaşmayı eleştirenler, bu tavizlerin, Alman kamuoyunun onları şiddetle nefret ettiği bir antlaşma ile uzlaştırmak için çok geç kaldığını savunuyorlardı. Aynı zamanda, Keynes ve Nicolson tarafından galip müttefikler arasında varlığı bellilenen vicdan azabından asıl kârlı çıkanların, 1933'te Naziler'in iktidara geldiği hatırlanırsa, Weimar Cumhuriyeti'nin devlet adamları olmadığına dair güçlü kuşku vardı.

*

* *

Keynes, Nicolson ve Taylor gayet etkiliydiler, ama beklenecek tek şey er ya da geç fikirlerinin çatışacağıydı. Hiç de sürpriz olmayan bir şekilde, "Kartaca usulü" bir antlaşmayı dayatan intikamcı bir Clemenceau imajına ilk karşı çıkış, kimi görüşleri daha sonradan E. Mantoux⁹ tarafından ela alınmış olan Fransa Başbakanı Tardieu'den geldi.¹⁰ Bir Amerikalı olan P. Birdsall¹¹ da, öne çıkan antlaşmaya saldırma eğilimine karşı çıktı ve birçok tarihçi de onları izledi; örnekler, Fransa (J. Néré¹² gibi), Almanya (W. Carr¹³ ve J. Nicholls¹⁴) ve uluslararası ilişkiler (S. Marks¹⁵ ve G. Schulz¹⁶) üzerine yazanlar arasından seçilebilir. En son yorum silsilesi, M. Trachtenberg¹⁷ ile W. A. McDougall'ın¹⁸ çalışmasında, Almanya'nın ağır bir biçimde ve Birleşik Devletler ile Britanya'nın da ihtilaflı bir yolla eleştirilmesiyle Fransız siyasasını az çok temize çıkardı.

Böylece, Versailles Antlaşması'na dair bir diğer tasavvur ortaya çıkar. Üç noktayı vurgulayarak, Almanya'ya yapılan muamelenin aşırı derecede sert olmadığını göstermek mümkündür. Birincisi, Almanya'nın 1919'daki toprak kayıpları, muhtemel bir Alman yengisinin getireceği sınırsal değişikliklerle karşılaştırıldığında küçüktü. F. Fischer'e göre,

Almanya'nın savaş amaçları, Belçika, Hollanda ve Fransa üzerinde iktisadi hâkimiyet kurmayı; Doğu Avrupa'da Courland, Livonia, Estonya, Litvanya ve Polonya, Balkanlarda ise Bulgaristan, Romanya ve Osmanlı İmparatorluğu üzerinde egemen olmayı; Doğu Akdeniz ve parçalanmış bir Rusya üzerinde tümenden bir kontrol sahibi olmayı da kapsıyordu. Müttefik elçileri ise, bunun tam tersine, mağlup olmuş bir ülkeyi küçük düşürmekten çok, sadece Alman *Reichi*'na dahil olmalarından dolayı açıkça eziyet görmüş olan etnik azınlıkların tasfiye edilmesine karşı direniş gösterdiler. İkincisi, Fransa'nın korkunç düzeydeki kayıpları dikkate alınırsa, kimi iktisadi tazminatların bunu karşılayacağı belirsizdi; Batı Cephesi'nin büyük kısmı Fransız *département*ları içinde yer alıyordu ve bunlardan bir kısmı Alman ordularının geri çekilmesi esnasında tamamen yağmalanıp mahvedilmişti. Oysa Alman sanayisi büyük oranda yıkımdan kurtulmuştu, çünkü Rhineland ve Ruhr asla müttefik taarruzlarının menzili içinde olmadı. Bu yüzden, bütünlüklü bir sanayi temeline dayanan bir iktisadi yapının gönencinin bir kısmını, yok edilmiş bir iktisadın yeniden inşasına yardım etmek için kullanmak yollu açık bir düşünce vardı. Üçüncüsü, Versailles Antlaşması'nın, Almanya'nın iktisadi durumunu Fransa'ya ve Belçika'ya tazminat ödeme sürecinde kötü yönde etkilediği de sonuçsal olarak kanıtlanmamıştır. 1919 ve 1923 arasındaki süregelen enflasyon, Alman hükümetinin sınırsız miktarda banknotu tedavüle çıkarmasından ve Rhineland sanayicilerinin ağır spekülasyonlarından kaynaklanmıştı. Geriye, Almanya'nın tazminat miktarlarını denkleştirememesinin, zaten buna niyet etmemiş olmasından ileri geldiğine dair güçlü bir kuşku kalıyor. Genel bir vergi artırımını tüm dış borçları karşılayabilir ve markı da istikrarlı kılabiliirdi. Ne ki, hiçbir bakanlık iç direniş riskini göze almaya hazır değildi ve bu durum, kısa vadeli bir siyasa olarak pervasız bir şekilde kâğıt para basılması yoluna baş vurulmasıyla sonuçlandı.

Fransa ve Britanya'nın Paris Barış Konferansı'ndaki rolü de büyük oranda yeniden değerlendirilmiştir. (Néré, McDougall ve Trachtenberg'in üçü de Fransa'nın uzlaşmaz bir güç olduğu ve daha ılımlı bir Britanya'nın önünde sürekli ve yıpratıcı bir engel teşkil ettiği şeklindeki ithamın yanlış olduğunu kanıtladılar.) Öyle görünüyor ki, Fransa, 1918 ve 1923 arasında haksızlığa uğrayan taraf olarak kendisini gözetmek için her hakka sahipti. Fransa'nın rolü, aslen, sadece iki hedefe ulaşmanın yolunu arıyordu: iktisadi yeniden yapılanma ve askeri güvenlik. Bunlara en etkin bir şekilde bir Atlantik Birliği çerçevesinde ulaşılabilirdi ve bu birlik savaş durumu ittifakını sürdürecekti. Bu nedenle, Ticaret Bakanı

Clémentel 1918'de bir ayrıcalıklı tarifeler sistemini işletecek ve para birimi meselelerinde bir uzlaşma sağlayacak bir iktisadi blok önerdi. Fransa'nın gelecekteki güvenliğinin garanti altına alınması için, Fransız delegesi Tardieu, tarafsızlaştırılmış bir Rhineland'ın gelecekteki Alman işgaline karşı en iyi garantiyi sağlayacağını savundu. Bu, Batılı güçler arasındaki sürekli bir pakt ile mümkün olabilirdi. Batı Avrupa bu antlaşmalar sonucunda yeni bir güce ve istikrara kavuştuğu zaman, Almanya'nın iktisadi ve sınai üstünlüğüne yeniden ulaşmasına, gelecekte savaş ve çatışma tehlikesi olmadan izin verilebilirdi. Maalesef, Fransız tasarısı başarısız oldu. Clémentel'in önergesi, iktisadi yapılanması için Fransa'ya Almanya'dan tazminat sağlanmasının şartla bağlanmasıyla Birleşik Devletler tarafından reddedildi. En kötüsü, 19 Mart 1919'da Birleşik Devletler Senatosu Versailles Antlaşması'nı onaylamayı reddedince patlak verdi. Bu demek oluyordu ki, Fransa, Birleşik Devletler ve Britanya arasındaki karşılıklı güvenceler de ortadan kalkmıştı. Birleşik Devletler, Avrupa'daki tüm askeri taahhütlerinden geri çekilirken, ittifaka üyeliği Amerika'nın dahil olmasına bağlı olan Britanya, Fransa'ya karşı olan sorumluluklarını, senatonun kararı ile sona ermiş saydı. Fransa artık neredeyse tecrit edilmişti ve Almanya'nın kaçınılmaz yeniden canlanmasını kendi başına engellemek seçeneğiyle karşı karşıya kaldı. Dahası, 1923 itibarıyla Alman hükümetinin Versailles Antlaşması'nın şartlarından kaytarmak için elinden geleni ardına koymadığı iyice görünür hale gelmişti. Bu yüzden, Poincaré'nin Ruhr'un işgal edilmesi emrini vererek Fransa'nın inisiyatifini yeniden toparlamaya çalışması bir sürpriz miydi?

Bu hareketi eleştirenlerin başını çeken, Britanya hükümetiydi. Ne ki, Britanya delegasyonunun Paris'teki tutumunun ılımlı ya da hatta tutarlı olmaktan çok uzak olduğu savunulagelmektedir. Lloyd George'un, Britanya kamuoyunun baskısı nedeniyle arada bir tavizsiz davranmaya teşvik edilen bir çıkarıcı olduğu şeklindeki genel görüş yeterli bir açıklama değildir. Britanya'nın konumu Fransa'ninkinden çok daha uçtaydı. Örneğin, Lloyd George neredeyse Clemenceau kadar intikamcı göründü; 1918'de Emperyal Savaş Kabinesi'ne hitaben, "Barışın Şartları, yayılmacılığa verilen cezayla ölçülür olmalı,"¹⁷ dedi. Alt komisyonların birinde İngiliz temsilci Lord Cunliffe, Almanya'nın 120 milyar dolarlık tazminatı karşılayabileceğini öne sürdü ki, bu miktarı Fransa Sanayi Yeniden-Yapılanma Bakanı çok yüksek olduğu gerekçesi ile reddetti. Lloyd George Fontainebleau Memorandumu'nda ılımlı bir çizgiyi benimsemiş görünse de, Britanya Hükümeti tazminat miktarını Fransa'nın önerdiğinin iki katı olarak istemiş ve savaş gazilerine bağlanacak emekli maaşı ve

tazminatın savaş zararları kapsamına alınmasını talep ederek işleri iyice karıştırmıştı. Büyük oranda Britanya'nın uzlaşmazlığından dolayı, tazminat miktarları ayrı bir kapsamda belirlendi ve 1921'e kadar da açıklanmadı. Bunun üzerine, Alman hükümeti, galip güçler arasındaki ittifakın aşikâr bir biçimde dağılması ile kendini teselli ediyordu ve Versailles Antlaşması'nın zayıf noktalarını aramaya başladı. Bundan en ciddi zararı gören ülke, tazminatlar meselesinin tamamı konusunda hep makul bir çizgide tavır almış olan Fransa idi.

Hiç kimse Versailles Antlaşması'nın bir başarı olduğunu savunamaz. Ne ki, Antlaşma'yı eleştirenler asıl ihtiyacın temelden bir revizyon olduğunu savunurken, antlaşmanın destekçileri meseleyi daha etkili bir infaz süreciyle bağlantılı görür. Antlaşma, aşırı derecede katı olmasından dolayı değil, Birleşik Devletler ve Britanya'nın geri çekilmesi ve Fransa'nın tek başına kalması ve onu formüle eden ittifakın dağılması yüzünden başarısız oldu. Antlaşma, Ortak Güvenlik ve Locarno Paktı (1925) ile desteklenmiş olsa bile, Almanya'nın uygulamaya dair her türlü reddine karşı savunmasız kaldı. Dawes Paktı (1924) tarafından sağlanan değişiklikler, Stresemann gibi ılımlı devlet adamlarının geçici işbirliğini kazanmak için yeterliydi. Ne ki, uzun vadede Alman kamuoyu, antlaşmayı tümünden bir *Diktat* olarak görmeye devam etti ve Nazi rejimi tarafından nihai biçimde yıkılmasına destek verdi. Antlaşmanın aleyhtarları, Nazizm'in bu antlaşmanın kalıtlarından biri olduğunu savundular; savunucuları da Hitler'in sadece antlaşmanın uygulanmamasından dolayı başarılı olduğunda diretti. Gelecekteki sorunları sezen Keynes, "düşmanların çocuklarının, ebeveynlerinin veya onların yöneticilerinin vebalinden kurtulamayacağı" tehlikesi konusunda uyarıda bulundu; Mantoux, bir vahşet çağına geri dönüp baktığında, aslında olup bitenin, "bir ulusun vebalinin, kurbanlarının çocuklarına kalmasından"¹⁰ ibaret olduğu sonucunu çıkardı.

NOTLAR

- 1) Bkz. H. NICOLSON: *Peacemaking 1919* (New York, 1939).
- 2) Bkz. J. M. KEYNES: "Economic Consequences of the Peace (1919) and the Peace of Versailles", *Everybody's Magazine* XLII (Eylül 1920) içinde.
- 3) Bkz. W. H. DAWSON: *Germany under the Treaty* (Londra, 1933).
- 4) Bkz. H. VOGT: *The Burden of Guilt: A Short History of Germany 1914-1945*, çev. H. STRAUSS (1964).
- 5) W. H. DAWSON: A.g.y., Böl. XIII.

- 6) H. NICOLSON: A.g.y.
- 7) V. VOGT: A.g.y., Böl. II.
- 8) J. M. KEYNES: "The Peace of Versailles", A.g.y.
- 9) A. TARDIEU: *The Truth About the Treaty* (1921).
- 10) E. MANTOUX: *The Carthaginian Peace or the Economic Consequences of Mr Keynes*, İkinci Dünya Savaşı esnasında yazıldı ve ölümünden sonra yayınlandı (1952).
- 11) P. BIRDSALL: *Versailles Twenty Year After* (1941).
- 12) J. NERE: *The Foreign Policy of France from 1941 to 1945*, (1975).
- 13) W. CARR: *A History of Germany 1815–1945* (1967).
- 14) A. J. NICHOLSS: *Weimar and the Rise of Hitler* (1968).
- 15) S. MARKS: *The Illusion of Peace* (1976).
- 16) G. SCHULZ: *Revolution and Peace Treaties 1917–1929* (1960).
- 17) M. TRACHTENBERG: "Reparation at the Paris Peace Conference", *Journal of Modern History* (1979) içinde. Aynı zamanda *Reparation in World Politics*.
- 18) W. A. McDOUGALL: "Political Economy vs National Sovereignty: French Structures for German Economic Integration after Versailles", *Journal of Modern History* (1979) içinde.

A. J. P. Taylor'un Mussolini'yi "fikirsizce ve amaçsızca övünen, kibirli bir gafçı" olarak tanımlamasına karşın, önderliğini yaptığı Faşizm, Nazi hareketinden çok daha az "yönlendiriciydi".¹ İtalya diktatörünün 1922 ile 1943 arasındaki kariyerinin incelenmesine dair temel referans kavramlar, bu bölüm çerçevesinde ele alınacaktır. İlk kısım, fırsatçılığı ve örgütünün zayıflıklarını sömürdüğü araçlar üzerine yoğunlaşarak iktidara geliş sürecini çözümleyecektir. İkinci kısım, iktidarını koruma yöntemlerini, daha önceden var olan idari yapıyı ne derece sürdürdüğünü ve kişilik kültürünün ya da "Mussolinicilik" in aurasını inceleyecektir. Üçüncü kısım, kişisel hatalarının, sistem içindeki giderek büyüyen zayıflamanın ve Nazi Almanyası ile yakın ilişkilerinin verdiği zararlar, ve nihayet iktidarının yıkılışı üzerinde duracaktır.

*

* *

Mussolini'nin ilk yılları hakkındaki en çarpıcı şey, aşırı sola ve Sosyalist

Parti'ye olan bağlılığıdır. Sınıf mücadelesi üzerine değişmez ve ortodoks görüşlere sahipti ve 1908'de şunu ifade ediyordu: "Proletaryanın çıkarları, orta tabakanınkilere terstir. Aralarında hiçbir uzlaşma mümkün değildir. Biri veya diğeri yok olmalıdır."² Ayrıca, milliyetçiliği ve emperyalizmi mahkûm edişindeki tavrı da gayet uzlaşmazdı ve Trablusgarp macerası hakkında, "Milli bayrak, gübre yığınının dikilmesi gereken bir bez parçasıdır," diyordu.

Ne ki, 1922 itibarıyla Mussolini'nin inançları değişmişti. Sola bağlılığını bir tarafa bıraktı ve bir konuşmasında, "Sosyalizme karşı savaş ilan ediyoruz,"³ diye haykırdı. Aynı zamanda, kapitalizmin yüzyıllarca eskiye dayanan ve değiştirilemez bir değerler bütünü teşkil ettiğini öne sürerek, serbest piyasanın ilkelerine yönelmişti. Artık emperyalizmi, "Hayatın ebedi, değişmez kanunu"⁴ olarak görürken, alenen kınadığı Katoliklik de, şimdi "Roma'nın emperyal ve Latin geleneğinin"⁵ kaynaklarından biri olmuştu.

Bu *volte face*'in açıklaması, Mussolini'nin tek direşken inancının sorgusuz bir bağlılığın gerekliliğinde odaklanıyor olmasıdır. 1932'de şunu ilan etti, "Benim kendi doktrinim (...) her zaman için bir dava doktrini olmuştur."² İtalya'nın Birinci Dünya Savaşı'na girmesi konusundaki kararsızlığını ifade ederken, "Sadece manyaklar asla değişmez. Yeni olgular yeni konumlara çağrıdır,"⁴ savını kanıtlamaya çalıştı. Bu yüzden, her şeyden ziyade bir fırsatçıydı ve gerçek gücü, hiçbir genel sisteme ve hiçbir ideolojik yönelime sahip olmamasında yatıyordu.

Bu yararcılık, Mussolini'nin savaş sonrası İtalyası'ndaki karmaşık durumlardan had safhada çıkar sağlayabilmesini sağladı. İktidara gelişi, parlamenter manevra ve parlamento dışı radikal baskı süreçlerinin bir birleşiminin sonucuydu. Yasama ve yargı içindeki zayıflıklar ve bölünmeler üzerinde öyle bir oynadı ki, Faşistler 1921 genel seçimlerinde kazanmış oldukları otuz beş sandalyeden çok daha büyük bir önemi deruhte ettiler. Aynı zamanda, Balbo gibi yerel Faşist liderlere kargaşa yaratma emri verdi ve bu hareketin erken sonuçları Ferrara'nın 63,000 Faşist tarafından el geçirilmesi ve sosyalistler tarafından başlatılan greve karşı girişilen başarılı bir hamle oldu. Ne ki, Mussolini'nin "hareket" üzerine yaptığı vurgunun doruk noktası 1922'deki "Roma Yürüyüşü" oldu, bunun sonucu da III. Vittorio Emmanuele'nin bir sonraki hükümeti kurma görevini Mussolini'ye vermeye zorlanmasıydı.

1919 ile 1922 arasındaki çok önemli dönem boyunca, Mussolini, zorda olan iktisadi durumdan ve Orlando, Nitti, Giolitti, Bonomi ve Facta'nın zayıf yönetimlerinden mümkün olan en yüksek düzeyde yarar

sağlamaya çalıştı. Meclisteki bütün büyük partilere karşı acımasız bir saldırıya girişti. Gazetesi *Il Popolo*'nun sayılarından birindeki manşet şu uyarıda bulunuyordu: "Hükümetin efendileri, çalışan sınıfların taleplerini sağlamanın bir yolunu bulmak için belleklerinizi tazeleyin." Sosyalizmi, "merhametsiz ve aynı zamanda saçma, yeni bir tiranlık,"⁶ diye hicvediyordu. Liberal partiler gibi sosyalistler de siyasalarını gerisinde hiçbir "dayanak" olamayan bir "iskele" üzerine kuruyorlardı. Bu yüzden, kendisini bir birleştirici olarak aksettirdi; bundan dolayı, "Faşizm, İtalyan yaşamını ağa düşürmüş olan ve sıkboğaz eden birçok Gordion Düğünü kesmek için çekmiştir kılıcını,"⁷ diyordu. Yükselişine karşın, İtalyan parlamentosundaki muhalefet zayıf ve belirsizdi. Hatta Mussolini başbakan yapıldıktan sonra bile, Nitti ve ılımlılar her türlü engellemeye karşıydılar: "Faşist deney mutlaka gerçekleştirilmelidir: bizim tarafımızdan hiçbir muhalefet olmamalıdır."⁸ Hatta sol bile, bireysel karşı çıkışlar dışında çok az doğrudan muhalefet gösterdi. Görüşlerini 1924'te öldürülecek kadar açıkça ifade etmiş olan Matteotti, yine de Komünist Parti'nin ortak bir cephe oluşturma önerisini şu sözlerle reddetmişti: "Faşizm ile özgürlük uğruna savaşıyoruz: Faşizm ile bir başka diktatörlük adına savaşamayız."⁸ Bu yüzden, çağdaş gözlemcilerin parlamentonun "ahlaki çöküşünden" dem vurmuş olmaları hiç de şaşırtıcı değildir. Pietro Neni, parti kavgalarının parlamenter sistemin temellerini tümünden tehdit eden bir örgütlenmeye karşı bir arada hareket etmeyi engelleyen mevcut halinden hoşnut genel havayı kınıyordu. Aslında, yanlış olan kanı, Mussolini'nin parti siyaseti için bir maşa olarak kullanılabileceğine ve aşırıya kaçmasının engelleneceğine dair beslenen inançtı. Bundan dolayı, parlamenterler, "sadece kendilerinin akıllı olduğu kuruntusuna kapılmışlardı ve söndürmeleri gereken ateşi körüklediler."⁹

Faşizm, arkasındaki desteği İtalyan halkının hangi kesimlerinden aldı? İlk olarak, yerinden yurdundan edilmiş ve marjinalleşmiş toplumsal unsurlar için çekim merkezi haline geldi; Nazizm gibi, Faşizm de işsizler arasında yaygın bir kabul gördü. Ardından, serbest piyasa sistemi içinde, daha güçlü ve daha iyi örgütlenmiş bir elit zümreye karşı verdikleri hayatta kalma mücadelesinin akıllarını başlarına getirdiği aşağı-orta sınıftan önemli bir kalabalık için ilgi odağı oldu. Aynı zamanda, terhis edilmiş askerlerden ve subaylardan, öğrencilerden ve köylülerden de destek gördü; Faşizm, köylüleri, komünist bir çizgideki toprak ortaklıklarından ziyade, bireysel çiftçilik yapabilmeleri garantisine dair verdiği vaatle kendi tarafına çekti. Mussolini, fabrikalar üzerinde işçilerin kontrolü ele alması fikriyle mutabık olduğunu öne sürerek, destek temelini şehirli

proletarya arasında da genişletmeye yönelik girişimlerde bulundu. Bütün bunlarla eşzamanlı olarak, kapitalizmi destekleme vaadi ve grevlere karşı çıkışı ile de büyük şirket çevrelerinin taktik onayını alırken, St. Germain Antlaşması'nda hasis bir muameleye tabi tutuldukları için Avrupa'daki diğer güçlere karşı iyiden iyiye öfkelenmiş olan muhafazakârlar arasında da, saldırgan bir şekilde içine işlemiş haldeki milliyetçiliğiyle destek kazandı. Mussolini, toplumun bu derecede geniş bir kesimine hitap etmenin, sabit bir ideolojiye kesin bir şekilde bağlılıktan kaçınmakla mümkün olduğunu gayet net bir biçimde anladı. 1932'de Faşizme dair yaptığı nihai tanımlamada, "Bu ilk yıllarda, hiçbir belirli doktriner kaniya"¹⁰ sahip olmadığını belirtti. İlk başlarda başarısı sınırlıydı; örneğin, 1921 genel seçimlerinde meclisteki sandalyelerin sadece yüzde 6.5'ini kazandı. Daha sonra, "hareket, hareket, hareket" vurgusu cömertçe meyvesini verdi ve Faşizmin cazibesi iyice arttı; buna yoğun bir propaganda programı ve *Duce* kültürünün çekicilikleri de katkıda bulundu.

Mussolini kendisini iktidarda nasıl tuttu? 1922'de hükümeti oluşturması istendiğinde, rejimin tüm çehresini değiştirmesinden önceki bir iki ay boyunca, parlamentoculuk oyununu oynadı. Üç anayasal kanun, onun geleneksel parti siyaseti tarafından engellenmemesini sağlama bağladı. 1922 Seçim Kanunu, iktidardaki partiye otomatik olarak Temsilciler Meclisi'nde üçte iki çoğunluk verirken, meclisin yasama erki, 1926'da Mussolini'ye kanun hükmünde kararname ile yönetim yetkisi verildiği zaman fiilen çöktü. 1928'de yeni bir seçim sistemi yürürlüğe konuldu ve bu yeni sistem sayesinde, Genel Faşist Konsey, mesleki ve sanayi örgütler tarafından hazırlanan listedeki parlamenter adayların isimlerine verilecek blok oylarla seçilmeye başladı. Bu arada, muhalefet, gizli polis OVRA tarafından itina ile izleniyordu. 1929 itibarıyla Mussolini şunu açıkça gözler önüne sermişti: "Faşizm parlamenter olamıyor, nasıl parlamenter olunacağını bilmiyor ve ben de şunu ekliyorum; hiç de parlamenter olmak zorunda değil."¹¹ Dahası, örgütlü şiddet, "taviz vermekten ve uzlaşmaktan daha ahlaklıydı." Benzer bir şekilde, Mussolini, bir dizi "savaş" ve halk çalışma programı aracılığıyla iktisadi gidişata kendi kontrol yöntemlerini aşılı. Bütün bunlardan ziyade, "korporatist devleti" yürürlüğe koydu ve bu devlet biçimi çerçevesinde işçi sendikaları kuruldu ve bu sendikalar da ülke genelindeki konfederasyonlar çatısı altında toplandılar.

Ne ki, Mussolini yönetiminin en şaşırtıcı özelliklerinden biri, daha önceki idare yapısının önemli bir bölümünü, özellikle yerel valiler sistemini bozmadan sürdürmesiydi. 5 Ocak 1927'de yayınlanan bir genelge ile, Mussolini, taşra valilerine tüm vatandaşlar tarafından ve hatta önde gelen Faşistler tarafından bile itaat edilmesi talimatını verdi. Sonuç, valilerin parti üzerinde, partinin yönetim üzerinde sahip olduğundan çok daha büyük bir nüfuzu elinde tutması oldu. Gerçekte, Faşist Parti, siyasarın oluşturulmasına çok az katkıda bulundu ve Mussolini, partinin asla Rus Komünist Partisi ve Alman Nazi Partisi kadar sıkı olmamasını genel konseyin üyelerini birbirlerine düşürerek sağladı. Aynı zamanda, partiye yaygın bir şekilde üye olunması üzerinde ısrar etti ve böylece de bu ayrıcalığın değerini düşürdü. Son olarak, idari mekanizmayı daha da karmaşıktırdı, daire personellerinin sayısını artırdı ve, A. Lyttelton'un deyişle, "hükümette, düzensizliği ve mantıksızlığı bile isteye teşvik etti."¹² Peki ama neden?

Ana neden, Mussolini'nin devleti ve partiyi, farklı unsurları dengeleyerek yönetmeyi tasarlamasıydı. Temel korkusu, bu unsurlardan birinin veya birkaçının nihai olarak onun otoritesine meydan okuyabilecek olmasıydı ve hali hazırdaki en yakın tehdit Faşist Parti'nin kendisinden geliyor gibi görünüyordu. Bundan dolayı, şiddetli ve yine de mantıklı bir adım atarak, rejimi depolitize etmeye girişti. Sonuç, tuhaf bir paradokstu: Faşizmin gücü Faşist örgütlenmenin zayıflığına dayanıyordu ya da, bir başka deyişle, faallığıyla tanınan bir hareket, lideri tarafından ataletle teşvik ediliyordu. Mussolini, bilinçli olarak, siyasi ve idari yapıda bir boşluk yaratıyordu, normal şartlar altında bu makamlarda bir yönetici sınıfın veya elitin bulunması beklenirdi. Bunun açıklaması, Mussolini'nin, aslında, onunla iktidar ve halk desteği için yarışacak muhtemel bir grubun yükselmesine karşı çıkıyor olmasıydı. *Duce* kültü ya da Mussolinicilik,¹⁴ Faşist programın temel bir parçası olmaktan ziyade, bu programın en tepesinde konumlandırılmış, özenle hazırlanmış bir üstyapıydı. Ne ki, Mussolini'nin ilgilendiği kadarıyla, bu, onun yönetiminin anlamının tamamıydı; aslında, "Eğer Faşizm beni takip etmeyecekse, hiç kimse beni Faşizmi takip etmeye zorlayamaz,"¹⁵ diyordu. Mussolini'nin kendisini anlatma biçiminin en tipik örneği, İtalya'nın tüm büyük güçleri için "yakınsama merkezi" olma iddiasında bulunmasıydı. Antik Roma'nın donatılarını -*fascies* (otoritenin göstergesi olarak, yüksek yargıcın önünden taşınan mızraklar dizisi)- Roma selamı ve kartal ile kurt sembolleri de dahil olmak üzere yeniden canlandırarak İtalya'nın şanlı geçmişini yeniden harekete geçirmedeki rolünü vurguladı. Aynı zamanda, kendi

kişisel çekiciliğini sürekli vurguladı. Tek başına halka ulaşma ve onun istencini yorumlama kapasitesine sahipti. Aslında, sürü psikolojisinin özel bilgisine sahip olduğunu iddia ediyordu; bu, kısmen, Gustave LeBon'un *Psychologie des foules* adlı yapıtı üzerine yaptığı çalışmasından ve kısmen de faal ve kapsamlı hitabet deneyiminden kaynaklanıyordu. Bir "böbürlenme" izlenimi bırakmasına rağmen, kimileri için etkileyici bir şahsiyet ve başarının somutlaşmış örneği idi. Örneğin, Canterbury Başpiskoposu, onun, "Avrupa'daki yegâne devasa şahsiyet" olduğuna inanıyordu; Churchill, onun için, "Roma dehasının kişileşmiş hali" diyordu. Emile Henriot'nun "Büyük adam Tanrı olma yolunda,"¹³ kanısına varmış olması ise hiç de şaşırtıcı değil.

*

* *

Bu kişilik kültü, aynı zamanda, Mussolini'nin *düşüşünden* de kısmen sorumluydu, çünkü "büyük adam" çeşitli ciddi kişilik zaaflarına sahipti. Örneğin, çok geniş kapsamlı bir idari işler bütününe tek başına başarıyla yerine getirebileceğini sandı. 1929'da sekiz kilit bakanlıktan kişisel olarak sorumluydu; dışişleri, içişleri, savaş, donanma, havacılık, sömürgeler, korporasyonlar ve kamu işleri. 1943 itibarıyla, savaşın baskısına dayanamamakla birlikte, bu bakanlıklardan beşini hâlâ kontrolü altında tutuyordu. İdari işlere dair ayrıntılı bir bilgiye sahip olmadığı ortaya çıktı ve koordinasyon diye kalkıştığı şey tam anlamıyla hayrete düşürücü bir düzensizlikti: "Kitlelerin hislerini yorumlamada asla bir hata yapmadım. Ben kişileri yargılamakta hata yaptım,"¹⁴ diyordu. Her zaman için aşırı basitleştirmeye ve aşırı güvenmeye eğilimliydi ve sezgisel olarak çözülemeyecek şeylere karşı çok az ilgi gösteriyordu. Neticede, kendi propagandasının başarısına kendisini kaptırdı ve kendi kendisini, gerçekten de, İtalya'nın güçlerinin odak noktası olduğuna inandırdı.

Masihçi bir güven, kendi içinde, kaçınılmaz bir felaket formülü değildir. Mussolini, eğer rejimi üzerinde ağır bir baskı olmasaydı, belki de kendisini süresiz olarak iktidarda tutabilirdi. Ne ki, 1930'lar boyunca giderek hareketlenen dış siyasa, *Duce* kültürünün üzerine tahammül edilemez bir zorlama getirdi.

1920'ler boyunca, Mussolini, kendisini Avrupa'nın söz sahibi hakemlerinden biri olarak görmüştü ve 1925'te Locarno Paktı ile vücuda getirilen ortak güvenlik siyasasında önemli bir rol oynamıştı. 1930'lar boyunca, tam tersine, Avrupa'nın saldırgan liderlerinden biri olarak görülüyordu. Bu dönüşümün kökeni kısmen iktisadiydi: 1920'lerde İtalya'daki

yaygın Amerikan yatırımı Mussolini'nin yönetimini dizginlemişti, fakat bütün bunlar 1929 Wall Street İflası sonrasında geri çekildi. Takip eden iktisadi daralma boyunca, Mussolini, daha doğrudan bir hükümet kontrolünü devreye sokarak savaş ve yayılmacılığa dair hazırlıklara girişti. Bu, onun Nazi Almanyası'na yönelik diplomatik yakınlaşmasını, kaçınılmaz değilse de, makul kıldı. Bir bakıma, her zaman için vaat ettiği türden bir görkem kazandırdı İtalya'ya: Habeşistan'ın fethi ve yeni bir Afrika İmparatorluğu kazancı. Diğer yandan, Roma-Berlin Ekseni nihai yıkımı getirdi. Mussolini, daha güçlü olan müttefiki tarafından aceleyle bir dünya savaşına girmeye ikna edildi ve Yunanistan ile Kuzey Afrika'da Alman desteğine muhtaç olmanın verdiği utancın acısını çekti. Askeri başarısızlık, Mussolini'nin kişilik kültürü üzerinde bir felaket etkisi yarattı; daha savaştan önce, *Duce*, *Führer* ile kıyaslanınca gözden düşmeye başladı. Son patlama, çoğu İtalyan'ın, Nazi doktrinlerinin, özellikle anti-semitizmin ithal edilmesine karşı gösterdiği tepkiydi. Temmuz 1943 itibarıyla, Mussolini o kadar gözden düşmüştü ki, Genel Faşist Konsey ve kral tarafından iktidardan uzaklaştırıldı. Özel bir oturumda, Kont Grandi, Mussolini'ye ne olduğuna dair kısa ve sert bir açıklama yaptı: "İnsanların sadakatine sahip olduğunuza inanıyorsunuz (...) Bu bağlılığı İtalya'yı Almanya'ya bağladığınız gün kaybettiniz."¹⁵

Neden Mussolini'nin düşüşü bu kadar ani ve dramatik oldu? Askeri mağlubiyet bu kadar korkunç bir sonuç getirmek zorunda mıydı? Cevap, farklı erkler arasındaki hassas dengede ve Mussolini'nin üzerine titredığı kurumlarda yatmaktadır. Savaşın gerginliği altında bu denge bozuldu ve Mussolini herhangi bir siyasal korumadan mahrum kaldı. 1930'ların başlarında, Faşist Parti'yi daha da homojen kılma ve yozlaşmayı ortadan kaldırma fırsatını kaçırdı. Bu görevi reformdan sorumlu Sekreter Giuriati'ye devredebilirdi, ama o "böl ve yönet" siyasasını sürdürmeyi tercih etti. Sonuç, hizipleşmeler ve kavgalar oldu; bu, Mussolini'nin 1943'te kendisini belanın ortasında bulmasına kadar gayet işe yaramıştı. O sıralarda sadece Farinacci'nin başını çektiği küçük bir gruba sırtını dayayabiliyorken, Genel Faşist Konsey'in çoğunluğu, Grandi önderliğinde, askeri hezimetin sorumluluğunu onun kişilik kültürüne yükleyerek ona karşı cephe aldılar. 1943'te Grandi'nin belirttiği gibi, "Savaşı kaybeden diktatörlüktü, Faşizm değil."¹⁶ Mussolini'nin korunmasızlığı, Hitler'in astlarının çoğundan gördüğü sadakatle tam bir karşıtlık içindeydi. En başından beri, Hitler, Mussolini'nin tedbir ve dengelerinden çok farklı bir yaklaşıma sahipti. Onun amacı devleti Nazileştirmekti, depolitize etmek değil. Bundan dolayı, tüm iç muhalefet, ister faaliyette isterse potansiyel

halde olsun, rejimin askeri bir hezimetle karşı karşıya kalmasından çok önce ortadan kaldırılmıştı.

Mussolini'nin yaralanabilirliği, İtalya'da alternatif bir liderliğin varlığı tarafından iyice arttı. Hitler'den farklı olarak, Mussolini, devlet başkanlığının etkin erklerini bu sıfatı üstlendiği gibi üstlenmemiştir. Dokunulmaz halde bırakılan monarşi, 1943'te İtalyan ordusu için bir araya getirici bir nokta haline gelirken, Mussolini'ye karşı yapılan darbe, Vittorio Emanuele'nin bizzat kendisi tarafından desteklendi ve teşvik edildi. Mussolini'nin İtalyan ordusuna hiçbir zaman kendi damgasını vurmamış olduğu da ileri sürülebilir; örneğin, sadakat yemini hâlâ devlete karşıydı, *Duce*'nin kişiliğine karşı değil. Ne de Hitler'in *Waffen SS*'leri gibi tamamıyla sadık bir askeri seçkinler zümresi yaratmayı becerebildi. Aynı zamanda, tehlikeyi generallerinden önce sezme konusunda da daha dikkatsizdi ve tehlikeleri, komplo kurulmasını veya muhalif oluşumları engellemek için sık sık onların yerlerini değiştirme önlemine itibar etmedi. Hatta istihbarat servisi bile kusurluydu, zira Temmuz 1943 darbesi onun için bir sürpriz oldu. Mussolini'ye karşıya takındığı bildik küçümsemesine rağmen, Hitler, *Duce*'nin devrilmesi karşısında hayretler içinde kalarak, "Bu ne biçim bir Faşizm ki, güneşin altındaki kar gibi eriyor?" diye sordu.

NOTLAR

- 1) A. J. P. TAYLOR: *The Origins of the Second World War*, Böl. 3.
- 2) M. GALLO: *Mussolini's Italy*, Böl. 1.
- 3) SIR I. KIRKPATRICK: *Mussolini, Study of a Demagogue*, Böl. 4.
- 4) M. GALLO: A.g.y. Böl. 2.
- 5) A.g.y., Böl. 5.
- 6) A.g.y. Böl. 3.
- 7) SIR I. KIRKPATRICK: A.g.y., Böl. 6.
- 8) M. GALLO: A.g.y., Böl. 7.
- 9) SIR I. KIRKPATRICK: A.g.y. Böl. 5.
- 10) E. WEBER: *Varieties of Fascism*, Belge 1C.
- 11) M. GALLO: A.g.y., Böl. 9.
- 12) A. LYTTELTON: "Italian Fascism", W. LAQUEUR (der.): *Fascism: A Reader Guide* içinde.
- 13) M. GALLO: A.g.y., Böl. 10.
- 14) P. MELOGRANI: "The Cult of the Duce in Mussolini's Italy", G. L. MOSSE (der.): *International Fascism: New Thoughts and New Approaches* içinde.
- 15) C. LEEDS: *Italy under Mussolini*, Böl. 5.
- 16) M. GALLO: A.g.y., Böl. 15.

J. M. Keynes 1931'de şu gözlemde bulundu: "Bugün modern dünyanın en büyük iktisadi felaketinin, neredeyse tamamen iktisadi nedenlerden kaynaklanan en büyük felaketin tam ortasındayız."¹ İster sanayileşmiş güçleri isterse geliştirmekte olan temel üreticileri olsun, dünyadaki tüm ülkeleri etkisi altına alan, Birleşik Devletler'de başlayan ve yayılan Büyük Bunalım, 1929'da patlak verdi. Yükselen fiyatlar, ticari hacmin küçülmesi ve artan işsizlik biçimindeki şiddetli altüst oluşları beraberinde getirdi. Çoğu devlet üzerinde, anayasal demokrasiden totalitaryanizme doğru kayan yönelimler de dahil olmak üzere, derin psikolojik ve siyasal etkileri oldu. Sonuçta, 1930'lar boyunca uluslararası ilişkilerde büyük değişiklikler gerçekleşti ve Birinci Dünya Savaşı'nın tamamıyla ortadan kaldırdığı farz edilen militarizm ve milliyetçiliğin yeniden harekete geçmesi tüm Avrupa'yı sardı.

Bunalım neden ve nasıl ortaya çıktı? Özellikle iktisat tarihçilerinin bile ayrıntılar üzerinde hâlâ uzlaşmamış olmasından dolayı, böyle karmaşık bir görüngenin herhangi bir çözümlemesi, deneme niteliğinin ötesine geçemez. Bununla birlikte, genel kabul görmüş olan kavramların özet bir sentezini çıkarmak mümkündür.

Dünya çapında bir krizin yayılması, münferit devletlerin birbirlerine karşılıklı bağımlılıklarını ve doğan sonuçların diğer devletleri de etkisi altına alabilmesini sağlayacak olan yolların varlığını ön koşul olarak gerektirir. Böyle bir uluslararası bağlantı, ondokuzuncu yüzyıl boyunca uluslararası ticaret ve bunu tamamlayan hammadde kaynakları, üretilen mallar için pazar ve yatırım yolları arayışının da yaygınlaşması ile gelişti. Bu eğilim, kısa bir süre için Birinci Dünya Savaşı tarafından sekteye uğratıldı, fakat 1920'ler boyunca, sorunların da gönenç kadar rahatlıkla yayılabildiği giderek genişleyen bir ağ aracılığıyla yeniden başladı. Bir ölçüye kadar, sorunlar öngörülebilirdi. Ondokuzuncu yüzyıl boyunca, iç (ve bundan dolayı uluslararası) iktisadi konumlar, her birini geçici bir iktisadi durgunluğun takip ettiği yedi ile on yıl arasında değişen genişleme döngülerini geçirdi. Belli başlı Avrupa ülkelerinin 1913'te böyle bir döngünün tepe noktasına doğru yaklaşmakta olduğuna dair kısmi deliller mevcuttur, ama savaş, söz konusu sürecin devamını 1919-20'ye kadar yapay bir şekilde erteledi ve bunu 1920 ve 1921'deki ani düşüş izledi. Bu söz konusu döngüsel eğilim uyarınca, bir tür iktisadi durgunluk 1920'lerin sonu itibarıyla mümkün görünüyordu.

Ne ki, beklenen olası durgunluk başladığında, "rutin" döngüsel bunalımdan daha ağır olduğunu gösterdi. Temel neden, bu yılların dünyasındaki ciddi iktisadi gelişme dengesizliği idi ve bu da, her başarı görüntüsünün arkasında potansiyel bir krizin pusuya yatmış olduğu anlamına geliyordu. Yaklaşmakta olan kriz, kendisini çeşitli yollarla gösterdi. Örneğin, 1920'ler boyunca Avrupa'da sanayi üretim düzenli bir şekilde arttı. Ne ki, esas sanayiler, özellikle de kömür, gemi yapımı ve çelik sanayileri alanında yaşıyordu bu yoğunluk; bunun bedeli, büyük oranda tüketici piyasaları için yeni yaratılmış olan sanayi kollarıydı. Birleşik Devletler, bunun tam tersine, özellikle motorlu araçlar başta olmak üzere, tüketici piyasalarına mal arz eden sektörleri geliştirmişti ve Avrupa'nınkinden çok daha büyük bir büyüme oranına erişmeyi başarmıştı. Bundan dolayı, Britanya, Fransa ve Almanya gibi Avrupa ülkelerinin gerçekleştirdiği sanayi ilerlemeyi, onların dünya ticaret hacmindeki paylarında yaşanan orantılı bir düşüş izledi. Aynı zamanda, tarım sektörü de sıkıntılar yaşıyordu; Avrupa ve Kuzey Amerika'daki daha yüksek verim

ve yaygın tarımsal mekanizasyon, üretimi artırdı ve fiyatları düşürdü. Tarımsal ürünlerin fiyatlarındaki bu düşüşün, düşen gelirlerini telafi etmek için sanayileşmiş ülkelerden yaptıkları imal edilmiş mal ithalini azaltmak zorunda kalan hammadde üreticileri üzerinde ciddi bir etkisi oldu. Aslında, diğer ülkelerdeki ilerlemeyi engelleyen, Birleşik Devletler'deki iki sektörün ilerlemesiydi. İkincil sektörlerde veya sanayi sektörlerinde, Birleşik Devletler, dünya piyasalarını sel gibi bastı; ne ki, Avrupa mallarına koyduğu ithalat ve ihracat vergileri engelini gevşetme konusunda isteksiz kalırken, birincil tarım ve hammadde sektörlerinde büyük oranda kendi kendisine yeterli hale geldi.

İktisadi durgunluğa engel olma ve ondan kurtulma kapasitesi arasındaki bir diğer çelişki, yabancı yatırımlar konusunda görülebilir. Dışardan bakıldığında, sermayenin yaygın bir şekilde mevcut oluşu, sürdürülecek iktisadi büyüme için esastır ve 1920'ler boyunca da kesinlikle herhangi bir fon sıkıntısı yoktu. Amerika'nın iktisadi üstünlüğü, 1925 ve 1929 arasında diğer ülkelere verdiği büyük borçlarla –sadece Avrupa'ya 2900 milyon dolar verilmişti– kendisini gösteriyordu. Bu para akışı, Versailles Antlaşması'nın bir parçasını oluşturan tazminat talepleri tarafından kötürüm edilmiş Almanya'nın sorununu çözmesini kolaylaştırıyordu elbette. Alman hükümeti, Amerikan yatırımının yardımı ile Britanya ve Fransa'ya karşı olan sorumluluklarının bir kısmını yerine getirebildi ve aynı zamanda sanayileşmeye ve kamu işlerine yaptığı harcamaları artırebildi. Ne ki, Amerikan yatırımının, bir şekilde “borçluluk döngüsü” denilen türden olumsuz etkileri oluyordu. Bunun iki örneği vardı. Birincisi, savaş dönemindeki Amerikan yatırımları karşılığında faiz ödeyen Fransa ve Britanya'ya karşı yüklendiği tazminatları ödeyebilmesi için Almanya'ya verilen Amerikan borçlarıydı. İkincisi, dünyadaki daha fakir ülkelerin önceki borçlarını geri ödeyebilmek için Birleşik Devletler'in vereceği borçlara bağımlı olmasıydı; ödeme fazlalarının dengelenmesi yoluyla mümkün olabilecek bir diğer geri ödeme biçimi de Amerika'nın özyeterliliği tarafından engelleniyordu. 1920'lerin ikinci yarısı boyunca Amerikalı yatırımcıların sermayelerini ihraç etmedeki hevesleri, sanayileşmiş ve gelişmekte olan kimi ülkelerin varlıklarının yüzde 25'lik bir kısmının dış kaynaklara bağımlı olması demekti. Maalesef, ticaret hacmi hiçbir şekilde elde edilen yatırım miktarıyla doğru orantılı olmadı ve bu da, geri ödemelerin genelde altın rezervlerinden yapılmak zorunda olduğu anlamına geliyordu. 1929 itibarıyla, Birleşik Devletler dünyanın altın kaynaklarının çoğunu toplamış ve sonuç olarak mübadele biçimlerinin işleyişini bozmuştu.

Bu, bizi üçüncü bir çelişkiye götürür. Uluslararası iktisata uyumlu bir gidişat sağlamak için çeşitli girişimlerde bulunuldu, fakat çok az başarı elde edilebildi. Örneğin, Britanya 1925'te sterlini altın standardına geri döndürdü ve 1928 itibarıyla diğer ülkeleri kendisini örnek almaya cesaretlendirdi. Fakat bu süreç, tartışmalı bir biçimde, istikrarsızlığı azaltmaktan ziyade artırdı. Hükümetler para birimlerini farklı düzeylerde ve farklı zamanlarda uyarladılar veya ona olduğundan daha yüksek değer biçerek Birleşik Devletler'e daha fazla bir altın akışını teşvik ettiler. 1929'dan çok daha önce parasal, sınai ve ticari anarşi hakkında giderek artan bir endişe vardı. 1927'de sorunu çözümlemek için toplanan Cenevre Konferansı, kendisini hiçbir çözüm öneremez bir durumda buldu ve hükümetler, tarifeler ve kotalar da dahil olmak üzere, koruma kanunlarını giderek daha fazla çekici bulmaya başladılar.

Bu suretle, 1920'ler boyunca iki şey gün gibi ortadaydı. Biri, dünyadaki iktisadi durumların, iyi veya kötü olsun, Birleşik Devletler'in iktisadi durumu ile yakından bağlantılı olduğuydu. Diğeri, hepsinin zayıf olduğuydu. Bu nedenle, dünyanın en zengin ülkesindeki bir altüst oluş, zincirleme bir reaksiyonu başlatacaktı. Eski bir eğretileninin çağdaş bir uyarlamasıyla söylersek, "Amerika hapsirdiğinde dünyanın geri kalan kısmı nezle olacaktı."

Bu da 1929'da oldu. Amerikan sanayinin on yıl süren hızlı gelişmesine, paranın hazır bulunabilirliği ve kısmen de Merkez Bankası'nın bilinçli siyasalarının sonuçları tarafından destek olunmuştu. 1925'ten sonra spekülasyonlar giderek yaygın hale geldi ve 1928'de Merkez Bankası faiz oranlarını yükselterek piyasalarda istikrarı hâkim kılmaya kalkıştığında, denizaşırı yatırımlarda kullanılmış büyük meblağlar, yerel holdingleri şişirmek üzere hızla Amerikan piyasasına geri döndü. Yerel canlanma devam ettiği sürece, bu düzeyde bir spekülasyon, aslında iktisadi durumu zedelemeyecekti. Ne ki, üretimin en yüksek noktasına Temmuz 1929'da ulaşıldı ve bunun anlamı da, gelişmenin sürekli ve duraksamaksızın gerçekleşeceği beklentisinin suya düşmesiydi. Temel neden, malların arzının sonunda tüketici taleplerini aşmasıydı ve bu da çıktılarda bir azalmayı veya bir "envanter durgunluğunu" kaçınılmaz kıldı. Kriz, borsa yatırımcılarının ani bir güven kaybıyla tepki vermesi sonucu hızlandı; Aralık sonu itibarıyla 40,000 milyon dolar kaybedilmişti. Kısmen krizin yansıması olan Wall Street İflası, aynı zamanda, kriz ile birlikte bunalıma doğru kayışı hızlandırma tepkisini de yarattı. Kriz, bankaların batması (sadece 1930'da 1345 banka batmıştı) ve 1929 ile 1932 arasında ulusal gelirin yüzde 38 düşmesi ile giderek yoğunlaştı.

Bu gelişmelerin Avrupa üzerindeki etkisi çok ağır oldu. Kimi sanayileşmiş ülkelerin iktisadi durumu uç noktalara varırken (Almanya Nisan'da ve Britanya da Haziran'da), 1928 sonrasında Amerika'daki daha yüksek faiz oranlarından dolayı yabancı yatırımlar dışarı akıyordu. Wall Street İflası bu genel eğilimi ivmelendirdi. Ani güven krizi, Avrupa'nın dış borç kaynaklarının neredeyse tamamını kuruttu ve yerel kayıpları telafi etmek için Amerika'ya yapılan daha fazla yatırım çağrısı ile sonuçlandı. Belirsizlik dünya para piyasalarına sirayet etti ve bu, ülkeleri geniş çaplı borçlanmalara zorlayarak, gelecekte olabilecek herhangi bir panik durumuna karşı özellikle savunmasız bıraktı. Buna verilecek başat örneklerden biri, önde gelen Avusturya bankası *Credit Anstalt*'ın batışı ile başlayan, Alman banka sistemine yayılan ve ardından Londra'da ciddi bir gerilmeye neden olan 1931 mali krizidir; son durumda, yabancı yatırımcılar Temmuz ve Ağustos arasında 200 milyon sterlini geri çektiler. Gayet açıktı ki, o ana kadar var olan uluslararası parasal sistem artık dağılmıştı. 1931'de Britanya altın standardından geri çekilince bu durum iyice pekişti ve Britanya'yı çoğu diğer ülke izledi. Mali endişe, beraberinde toplam işgücünün Britanya'da yüzde 22'sinin ve Almanya'da yüzde 44'ünün işsizliğe sürüklenmesine neden olan sinai zayıflamayı getirdi. Yayılan bunalım, fiyatları yüzde 66'ya kadar geriletmişti zaman Güney ve Doğu Avrupa'nın temel üreticileri de çöktüler ve dış ticaret ile iç tüketici piyasaları da yıkıldı. 1932 itibarıyla Avrupa'da sadece iki ülke bunalıma karşı dayanabilmiş gibi görünüyordu; biri Birleşik Devletler dışında en büyük altın rezervlerine sahip olan Fransa idi ve bu yolla 1931 mali krizini de savuşturabilirdi. Ne ki, 1934 itibarıyla bu güç, Fransa krize geç de olsa boyun eğdikçe baltalandı. Diğer istisna, Stalin'in tecrit siyasaları tarafından uluslararası iktisadi arenadan yalıtılan Sovyetler Birliği idi.

*

* *

Bir iktisadi krizle baş etmek için çalışacak uluslararası bir çaba gerekli olsaydı, bunun zamanı 1930'ların başlarıydı. Ne ki, kısa bir zaman içinde ortaya çıktı ki, bu yönde çok az şey kazanılacaktı. 1932 Lozan Konferansı, sadece, daha önceden birkaç defa kaçınılmaz olarak zikredilmiş olan şeyi doğruladı: Almanya'nın tazminat ödemesine son verilmesi gerektiği. 1933'te Londra'da toplanan Dünya İktisat Konferansı hiçbir sonuca ulaşamadı. Bu yüzden, hükümetler giderek kolektiften ziyade bireysel siyasalara, genelde tecrit edilmiş ve birbirleriyle çatışır biçimde bu çare-

lere baş vurmaya mecbur kaldılar. Bu uygulamaların en yaygını, yerel sanayiye yabancı rekabete karşı korumak için tasarlanan ithalat vergileriydi. Tüm Avrupa genelinde sıkı bir biçimde kontrollere baş vuruldu ve hatta Britanya bile sonunda seksen altı yıllık serbest ticareti, 1932 İthalat Vergileri Yasası ve Ottawa Konferansı sonucunda Dominyonlarla tasarlanan bir dizi ikili antlaşma ertesinde tersine çevirdi. Fransa, daha sıkı örgütlenmesine karşın benzer bir tercih sistemini, kendi sömürgeleri ile kurdu. 1933 itibarıyla dünya, geçişleri özel düzenlemelerle müzakere edilmek zorunda olan, bir dizi ithalat-ihracat vergileri duvarı ile bölünmüş haldeydi.

Ne ki, Avrupa devletleri korumaya mecbur kalmalarının dışında birtakım farklı teknikler geliştirdiler ki bunlardan üçü özellikle söz etmeye değerdir. Birincisi, deflasyon siyasalarına baş vurulmasıydı. Bu, esasen, 1932'ye kadar Almanya ve 1934'ten önce de Fransa ile sınırlıydı. İki durumda da ücretler ya sabit tutuldu ya da düşürüldü ve kamu harcamaları kesintiye uğradı. İki durumda da kriz yoğunlaştı ve uzadı ve en sonunda önlemler geri çekilmek zorunda kalındı. İkinci yöntem, özellikle Britanya'da baş vurulan bütçesel kontroldü. Bu, sert deflasyondan daha az yıpratıcıydı fakat tamamıyla etkili olamadı. 1934'te başlayan, Britanya'nın iktisadi olarak yeniden canlanması süreci, ucuz paranın bulunabilirliğine ve özel girişimden yana olan genel havaya çok şey borçluydu; bu, kısmen, Ulusal Hükümet'in bir başarısıydı. Ne ki, gerçek etmen, yerel tüketici talebinin yeniden canlanmasıydı ve söz konusu canlanma, 1920'ler boyunca görece olarak ihmal edilmiş olan sanayi kollarını teşvik etti. Sonuç, varlığı sürmekte olan temel sanayi kollarındaki bunalım ve onunla bağlantılı işsizlik düzeyine rağmen, konut inşasında ve motorlu taşıt üretiminde yaşanan patlamaydı.

Üçüncü yaklaşım, doğrudan bir hükümet müdahalesini içeriyor ve buna yönelik herhangi bir karşı çıkışın söz konusu olmayacağını var sayıyordu. En önemli örneği Nazi iktisat siyasasıydı ve bu da ağır sanayiye ve kamu çalışma programlarını teşvik ediyordu. Sonuç, Almanya'da yüzde 44 olarak en yüksek noktaya varan işsizlik düzeyinin 1938'de fiilen yüzde 1'e indirilmesi oldu. Güney ve Doğu Avrupa ülkeleri ile yapılan bir dizi ikili antlaşma yoluyla yeni bir piyasalar ağı kuruldu. Bu, temel hammaddelelerin Almanya'ya akmasını ve buna karşılık olarak Bulgaristan ve Romanya gibi ülkelerin tamamen Hitler'e bağımlı hale gelmesini sağladı. Bir bütün olarak, 1930'ların sonlarındaki Alman iktisadi büyümesi, komünist olmayan Avrupa'nın en ivme kazanmış olan iktisadi büyümesiydi. Ne ki, burada iki şey belirtilmelidir. İktisadi gidişat milita-

rizme ayak uydurmuştu ve bu, en temel iktisadi özgürlükler ve tüketici piyasası pahasına başarılmıştı; bu açıdan, Alman iktisadi gelişimi, Britanya'nınkinin tam tersi yönde ilerliyordu. İkincisi, 1934'ten sonraki düzelme sadece Nazilerin marifetiydi. 1923'te Weimar Cumhuriyeti'ni vuran hiperenflasyon çoğu zayıf sanayi şirketlerini yok olmaya zorladı ve geriye kalanlar da 1924'ten sonra ulaşılabilir olan Amerikan yatırımlarını yeniden donanım ve modernizasyon için kullandılar. Bu yüzden, Hitler tıkr tıkr işleyen bir iktisadi temeli devraldı ve buna kendi üst yapısını ekleyerek devam edebildi yoluna.

*

* *

İktisadi krizlerin siyasal yansımaları olduğu, genel kabul görmüş bir tarihsel genellemedir. Büyük Bunalım derin içsel ve uluslararası etkiler bıraktı.

Avrupa 1920'lerde, çoğu Birinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında kurulmuş bir dizi parlamenter demokrasiden oluşuyordu. Ne ki, bu durum 1930'ların ortaları itibarıyla Britanya, Fransa, Benelüks devletleri, İskandinavya ve Çekoslovakya ile sınırlı kadı. Hatta bu ülkeler bile normal olmayan siyasal eğilimler yaşadılar; örneğin, Britanya kendi olağan tek partili yönetim biçiminden ulusal hükümet uygulamasına kayarken, Fransa'da 1936 bakanlık krizleri Blum'un Halk Cephesi hükümetinin kurulmasına neden oldu. Aynı zamanda, toplumsal güvensizliği vurgulamak amacı ile aşırı sağda çeşitli baskı grupları oluşturuldu; bunun örnekleri Mosley'in Britanya Faşist Hareketi, Fransız Faşist Cemiyetleri ve Fin *Lapua* idi. Daha da kaygılandırıcı olanı, Avrupa'nın çoğunun diktatörlüğe doğru yönelmesiydi. Daha geniş bir açıdan bakıldığında, olup bitenler, 1922'de Mussolini'yi İtalya'da iktidara getiren şeyin bir tekrarıydı. Tüm sınıflar, sınai ve tarımsal kriz tarafından istikrarsızlaştırıldı. Bu sınıflar, parlamenter demokrasilerin hantal işleyişine karşı tahammülsüzlüklerini ortaya koyan aşırı uç partileri desteklediler. Bu sonuçla, yıkılan tarımsal çıkarlar Balkanlar'da sağcı rejimlere arka çıkarken, orta sınıfların ılımlı partilerden uzaklaşması Almanya'da Nazileri iktidara getirdi. Avrupa'nın asıl faşist rejimi olan İtalya, ikinci bir devrim olarak ifade edilen şeyi yaşadı, çünkü Mussolini etkisini yoğunlaştırdı ve Ulusal Korporasyonlar Konseyi'ni dayattı. Hatta Uzak Doğu bile anayasal değişim süreçlerine girdi. Bunalım karşısında Japon hükümetinin ilk tepkisi, askeri harcamaları azaltma girişimi oldu. Ne ki, başbakan Hamaguchi Yuko 1930'da vuruldu ve ordu Japon siyasetinde giderek faal hale gelmeye başladı.

İktisadi sorunlarla baş etmek için alınacak ortak önlemler üzerinde uzlaşmada yaşanan başarısızlık, 1930'lar boyunca siyasal gerginliğin artmasına neden oldu. İktisadi kargaşa kısa bir süre içinde uluslararası karmaşaya neden oldu ve bu süreç Büyük Bunalım'dan çıkan ve iktisadi yapılarını emperyalist yayılma ve savaş için donatmış olan üç büyük güç tarafından hızlandırıldı. Japonya'nın Mançurya'yı işgali (1931), Asya kıtasındaki yeni topraklar arayışının mantıksal bir sonucuydu, fakat buna, yeni savaş makineleri için gerekli olan hammadde kaynaklarının sağlanması gibi ek bir amaç yüklenmişti. Bu arada, İtalyan faşizmi yayılmacı bir ideolojiye dönüştürülmüştü ve bu, Habeşistan (1935) ve Arnavutluk'un (1939) işgalinin altında yatan nedendi. Bundan kısmen sorumlu olan da, İtalyan dış siyaseti üzerindeki tüm sınırlamaların kaldırılması ve Mussolini'yi kendi iktisadi stratejisini yeniden formüle etmeye teşvik etmek gibi ikili bir etkisi olan 1929 sonrası Amerikan yatırımlarının geri çekilmesi idi. Ne ki, uluslararası sistemi etkisi altına alan çok daha büyük bir esinti Almanya'dan çıkıyordu. Hitler'in Dört yıllık Planı, açıkça *Reich*'i 1940 itibarıyla savaşa hazır hale getiriyordu ve askeri harcamalardaki artış 1938 ve 1939 itibarıyla Hitler'in dış siyasette kendisine olan güveninin artmasına büyük oranda katkıda bulundu. Aynı zamanda, Alman yayılmacılığının önündeki esas engel ortadan kaldırılmıştı. Bunalım, Fransa'nın Doğu Avrupa üzerindeki egemenliğine son verdi ve bunun yerine Bulgaristan, Romanya ve Macaristan'ın yeni rejimleri ile Nazi Almanyası arasındaki özel bir münasebeti koydu. Güvenilir müttefikler ve hazır hammaddeler sayesinde Hitler, dikkatini, Daha Büyük Almanya ve *Lebensraum* tasarılarında öne çıkan Orta ve Doğu Avrupa üzerine yöneltbildi. Sonuç, *Anschluss* (1938), Çekoslovakya'nın ilhakı (1938-9) ve Polonya'nın işgali oldu.

*

* *

İki savaş arasındaki dünya temel bir çelişkinin kurbanı oldu; ülkeler, iktisadi ihtiyaçlarını karşılamak için birbirlerine bağımlıydılar ama büyük ödünler vermeye zorlanacakları korkusundan henüz birbirleri ile işbirliği yapmaya hazır değillerdi. Ne ki, işbirliği olmaksızın iktisadi gereklerin yerine getirilmesi, bir yanda sıkı bir şekilde kontrol edilen münferit iktisat uygulamalarını ve diğer yandan da iktisadi ya da siyasal açıdan uluslararası kontrolün olmaması gibi iki uç durumu doğurdu. Sonuç o kadar ürkütücü oldu ki, 1945'ten beri, daha dikkatli bir biçimde koordine

edilen uluslararası kurumları kurmak ve gümrük vergileri duvarlarının inşa edilmesine ön ayak olan korkuları ortadan kaldırmak için hâlâ yoğun çabalar verilmektedir.

NOTLAR

- 1) P. FEARON: *The Origins and Nature of the Great Slump 1929–1932*, Böl. 1.

Hitler'in İktidara Gelişi ve Nazi Devrimi

İki dünya savaşı arasında, Almanya, Weimar Cumhuriyeti'nin anayasal demokrasisinden Üçüncü Reich'in amansız diktatörlüğüne geriledi. Hitler'in iktidara gelmesi ve fikirlerini hayata geçirmesi ile gerçekleşen bu dönüşüm, genelde "devrimci" olarak tanımlanır.

Nasyonal Sosyalizm, Almanya'ya derin bir altüst oluş yaşattı. Batının, başlangıcı 1789 ve ötesine tarihlenen anayasal ve özgürlükçü geleneklerine doğrudan saldırdı; gerçekten de, Goebbels, Nazilerin, Fransız Devrimi'ni "yıkıldığını" savunuyordu. Nasyonal Sosyalizm'in bileşenleri hiç de yeni değildi. Pan-Germanizm, emperyalist milliyetçilik, ırk ve Volk'a yapılan önemli vurgu ve bütün bunlardan ziyade Yahudi düşmanlığı, ondokuzuncu yüzyıl boyunca var olmuşlardı; fakat boyunduruk altında tutulmuşlar ve siyasal alanda daha aşırı bir biçimde dile getirilmeleri engellenmişti. Hitler, bu bileşenlerin kendisi tarafından oluşturulan anlamsal çeşitlemesini tutarlı bir bünye çerçevesinde bir kalıba oturttu ve demagojik yeteneğiyle bunları kötücül tasarılarının bir parçası kıldı.

Ne ki, Nasyonal Sosyalizm, Almanya'nın kontrolünü nasıl ele geçirdi? Hitler sinsi bir fırsatçı olduğu kadar, takıntılı bir fanatikti ve kariyeri süresince pratik yaklaşımını temel olarak devrime yöneltti. İlk başta, şiddeti ve komployu denedi: 1923 Münih *Putsch*'u, Nasyonal Sosyalist devletin inşa edilmesi için temel gereklilik olan Weimar Cumhuriyeti'nin yıkılmasına yönelik bir girişimdi. Bu aşamada yaşadığı başarısızlık, onu, uygulayacağı yöntem üzerine yeniden kafa yormaya zorladı. Darbe yerine, iktidarı anayasal yollarla ele geçirmeyi ve konumunu bir kere güvence altına aldıktan sonra devrimci değişimi yukarıdan yürürlüğe koymayı kendisine amaç edindi. (Aynı zamanda, ne konuşmalarındaki çılgın havayı ne de kitlesel mitinglerinin gözdağı veren gücünü yumuşatmaya dair bir girişimde bulundu; "sözde-meşru" stratejisi hiçbir yolla iletişim tekniklerinde devrim diye adlandırılan şeyi zayıflatmaya yeltenmedi.) Parlamentodaki başarısı, 1929 itibarıyla, Almanya'da Büyük Bunalım tarafından hız verilmiş iç karışıklığa çok şey borçluydu. İktidarının etki alanının genişlemesi ve Weimar Cumhuriyeti'nin sistemli bir şekilde çöküşü, 1933 ve 1934 arasında "Nasyonal Devrim" tarafından tamamlandı.

*

* *

Hitler, aslen, herhangi bir toplumsal ve iktisadi değişimin, amacı var olan rejimi yıkmak olan askeri bir darbe tarafından öncelenmesini tasarlıyordu. Bununla birlikte, Mussolini, İtalyan hükümetini salt Roma üzerine yürüme tehdidi ile teslim olmaya zorlamıştı. Hitler aynı şeyi Berlin yönetimine de yapabileceğini düşündü. "Kasım Suçluları devrilene kadar ne huzura ne de barışa ermeye"¹ karar vermişti. 8 Kasım 1923'te bir bildiri yayınladı: "Kasım Suçluları Hükümetine ve Reich Başkanının görevlerine son verildiği ilan edilmiştir. Yeni bir ulusal hükümet burada, Münih'te bugün tayin edilecektir."¹ Bir devrimcinin, gelecek kuşakların onun yaptıklarına dair düşünecekleri hakkında güttüğüne benzer bir kaygıyla şunu ekliyordu: "Artık geri dönemeyiz: hareketimiz dünya tarihinin sayfalarına çoktan geçti bile."¹

Tüm bu girişimin akıbeti başarısızlık oldu. Yetersiz bir şekilde hazırlanmıştı ve uygulama esnasında ciddi bir karmaşa ortaya çıkmıştı. Baviera Hükümet Temsilcisi General Kahr, Nazi davasına karşı sempati duymuyor değildi, ama kendi idaresinin çökeceğini anladığı anda başkaldırıyı bastırmaya mecbur hissetti kendisini. Bu yüzden, Berlin hüküme-

tine karşı girişilen harekate Kahr'ın destek vermesini uman Hitler, ciddi bir muhakeme hatası yapmış oldu. Aynı zamanda, 1920'lerin başlarında, Almanya'nın geriye kalanında Nazi Partisi'ne verilen desteğin derecesini de olduğundan fazla hesap etmişti. Gerçekte, Nazilerin ulusal düzeyde hiçbir oy potansiyelleri yoktu; sadece, *Reichstag*'da bir sandalyeye bile sahip olmayan, askeri nitelikli bir baskı gurubu olarak görülmektedirler. Hatta, sağın ana partisi bile değillerdi; bu, Nasyonal Parti'nin üstlenmiş olduğu bir roldü. Bu aşamada, radikallerin oyları, daha çok aşırı sola, yani bağımsız sosyalistlere ve komünistlere gitme eğilimindeydi.

Hitler'in en büyük hatası, Fransa'nın Ruhr'u işgal etmesi ve markın enflasyona uğraması sonucunda cumhuriyetin çökme tehlikesi içinde olduğunu var saymış olmasıydı. 1923'teki sorun, 1929'daki Büyük Bunalm'dan daha az yoğun ve çok daha yereldi ve müttefiklerin işbirliği sağlandıktan sonra, 1923'te *Rentenmark*'ın piyasaya çıkarılması ve 1924'te Dawes Planı'nın imzalanması ile üstesinden gelinebilecek bir sorundu. Başarı ve ılımlılık, takip eden altı yıl için ana ilke oldu; bu dönem, ayrıca sağdaki ve soldaki aşırılar için mutsuz bir dönemdi.

*

* *

Münih *Putsch*, abartısız bir biçimde modern Alman tarihinin en komik ve rezilane olayını temsil ediyordu, ama asla önemsiz de değildi. Hitler, bir diğer başarısız olmuş devrimcinin, Kapp'ın teşkil ettiği örneği takip etmeye hazır değildi ve karmaşa içinde kaybolup gitti. En sonunda, *Putsch*, üçlü bir amaca hizmet eder hale getirildi. Birincisi, Nazi Partisi'nin radikal itimatnamelerini, onu sürekli olarak uzlaşmadan uzak biçimde tasarlayarak oluşturdu. Hitler daha sonra şunu söylemişti: "Diyelim ki hiç harekete geçmedik ve hiç hata yapmadık, bu durumda ben asla devrimci bir hareketi kuramayacaktım. İnsanlar haklı olarak bana, 'Diğerleri gibi konuştun ve az çok onların yaptığını yaptın diyeceklerdi.'"² İkincisi, Hitler'in yargılanması, Nazilere ulusal bir ün sağladı ve bu, Hitler'in açıkça cumhuriyetten yakınabilmesini ve şiddetinin yapıcı doğasını vurgulayabilmesini sağladı: "Eğer ben bugün burada bir devrimci olarak duruyorsam, bu, devrime karşı bir devrimcidir."³ Üçüncüsü, Nazi Partisi, Hitler'in hapiste olduğu süreçte (1923-5), partinin aslında Hitler ile bir bütün olduğunu ve onun liderliği olmaksızın çeşitli hiziplere bölüneceğini gördü. Hitler, serbest bırakılmasından sonra, esas rakibini, Gregor Strasser'i devrediş bırakarak, Josef Goebbels gibi kuzeylilere görüşlerini

kabul ettirerek ve parti stratejisinin tüm kontrolünü ele geçirerek yoluna devam etti. 1934'te, *Putsch*'un, mücadeleyi "farklı bir şekilde"¹ değil de tam onun istediği gibi başlatabilmesini sağladığını belirtti.

Putsch'un başarısızlığı, aynı zamanda, iktidara giden tamamıyla farklı bir yol için duyulan gerekliliği gösterdi. Hatta Landsberg Hapishanesi'nde yatarken bile Hitler yeni bir strateji geliştirdi. Askeri isyanın yerini artık düzenli siyasete katılım stratejisi almalıydı. "İktidara silahlı bir darbeye gelmek için çalışmak yerine, burnumuzu tıkamalı ve katolik ve marksist milletvekillerine karşı *Reichstag*'a girmeliyiz."⁴ Ne ki, bu, anayasal demokrasinin altında yatan ilkelere tamamen teslim olmayı da içermiyordu. Tam tersine, "bizim için parlamento kendi içinde bir son değil, sonuç için bir araçtır" ilkesini benimsemişti ve bundan dolayı da, "Anaysa, mücadele alanını belirler, mücadelenin amacını değil," diyordu. Aslında, Hitler, nihai olarak iktidarı elde etmeyi umduğu anayasal süreçle kapışmaya niyetliydi. Tıpkı 1928'de Goebbels'in belirttiği gibi: "*Reichstag*'a, belki kendimizi demokrasinin silahları ile onun cephaneliğinden donatabiliriz diye giriyoruz. Weimar ideolojisinin kendisi bize onu yıkmak için yardım edebilir beklentisi ile *Reichstag* milletvekilleri olmalıyız (...) Şu andaki gidişatı değiştirmek için tüm meşru yollara baş vurmakla sorumluyuz (...) Hiçbir kimsenin, parlamentarizmin bizim *Şamımız* olduğunu düşünmesine izin vermeyelim. Düşmanlar olarak geldik! Koyun sürüsünün içine düşen kurt gibi, işte biz bu şekilde geldik."⁵

Hitler, Nazizm'in bu ikili yüzünü saklamak veya örtbas etmek için hiçbir girişimde bulunmadı. Bunun yerine, anayasal ilkelere üstünkörü riayet ederek genelgeçer bir parti ve bir parlamenter baskı grubunun tüm özelliklerini içeren bir kitle hareketini kurdu.

Diğer yandan, Hitler daha yeterli bir parti yapısı yarattı ve diğer partilere ve çıkarlara karşı daha incelikli bir yaklaşım getirdi. Özellikle önemli olan, 1928 sonrasında Hugenberg'in Nasyonal Partisi ile geçici ittifakıydı. Nazi Partisi'nin ayrıksı kimliğini yok etmeye yönelik hiçbir niyeti olmasa bile, Hitler, Hugenberg'den azami faydayı sağlayana kadar daha evrimci bir dış görünüş sunmaya hazırды. Naziler, Hugenberg'in gazeteler zinciri sayesinde kendilerine ulusal kamuoyunda kapsamlı bir yer edindi; Almanya'nın önde gelen sanayicileri ile kurulan önemli ilişkilerden bahsetmeye hiç gerek yok. Sonunda, Hitler'in Nazileri, gücünü tüketip sağın ana partisi olarak yerine geçtikleri Nasyonal Parti ile aralarındaki tüm bağları kestiler. Bu süreç, Ruhr kömür patronu Kirdorf, çelik üreticileri Thyssen ve Stinnes gibi büyük sermayedarlar tarafından

fon sağlanması sayesinde hızlandırıldı. Onlar, Nazileri, komünizme karşı asli bir koruyucu gibi gördüler ve Hitler'e *Adolphe Légalité* lakabını kazandıran yeni, "anayasal" Nazi imgesi tarafından cesaretlendirildiler. 1930 sonrasında, Hitler, bu parayı Almanya'da görülen en yoğun seçim kampanyasına yatırdı.

Diğer yandan, Nazi hareketi için kitlesel destek temelini, "iletişim içinde devrim" aracılığıyla genişletti. Örneğin, Hitler'in konuşmaları nüfusun devasa derecede geniş bir kesimine ulaştı; Albert Speer daha sonra şunu iddia etti: "Hitler, modern teknolojik araçlardan kendisine yarar sağlayan ilk kimselerden biriydi." Konuşmaları, "Yahudiler", "Bolşevikler" ve "Kasım Suçluları" gibi hedeflerle nitelik kazanıyordu ve bunlar, akılcı bir karşı çıkıştan çok duygusal nefreti kamçılayacak şekilde aşırı derecede basitleştirilmiş ve karikatürize edilmişti. Aynı zamanda, kolektif bir iktidarı tasarladı ve bunu bireyin (ve bundan dolayı liberal demokratik geleneğin) önemsizliğine karşı önerdi; söz konusu kolektif iktidar tasarısını, özellikle en güçlü olanın hayatta kalması yollu bir doğal güçler tasavvuruyla bezedi. Bu güç, kitlesel mitinglerle olduğu kadar, S.A.'nın şiddete dayalı yöntemleriyle de öndere duyulan körü körüne bir bağlılığa doğru kanalize ediliyordu. Bu yüzden, Hitler, siyaseti "kişileştirdi" ve süreç içinde hem bir kıyamet peygamberi hem de ulusal bir kurtarıcı olarak görüldü.

Hitler'in yeniden gözden geçirdiği stratejisinin asıl sonuçları nelerdi? Bir anlık başarıya başarı denmezdi, bir kere elde edildi mi muhteşem olmalıydı. Mayıs 1928 *Reichstag* seçimlerinde, Naziler, oyların yüzde 2.6'sını aldılar;⁶ cumhuriyetin oransal temsil sistemi içinde bu oy oranı on iki sandalye demekti.⁷ Ardından, Eylül 1930'dan itibaren durum ciddi boyutlarda değişti. Naziler oyların yüzde 18.3'ünü aldılar ve 107 sandalye kazandılar ve böylece *Reichstag*'da sosyal demokratlardan sonra ikinci büyük parti oldular. Taktiklerinin bu başarısından cesaret alan Hitler, devletin en yüksek makamı için, başkanlık için işe koyuldu. 1931'deki iki büyük seçim kampanyasında, bu makamın sahibi olan Hindenburg tarafından mağlup edildi. Ne ki, Naziler kitlesel desteklerini artırdılar; ilk seçimde Hitler, Hindenburg'un 18.6 milyon oyuna karşı 11.5 milyon oy alırken, ikincisinde Hitler arayı kapattı (Hindenburg'un 19.25 oyuna karşı 13.4 milyon oy almıştı). Başkanlık seçimini kazanmayı başaramayınca, Hitler, bu sefer de şansöyeliğe soyundu. 1932 *Reichstag* seçimlerinde, Nazilerin performansındaki üst düzey artış işini kolaylaştırdı. Temmuz'da Naziler oyların yüzde 37.3'ü ve 230 sandalye ile en büyük parti oldular. Goebbels, seçim zaferinin hâlâ bir Nazi hükümeti yaratma-

masına sinirlenerek şöyle yakınıyordu: “Seçimleri kazanmaktan bitkin düştük.”⁸ Kasım 1932’deki küçük bir destek azalması, Nazileri yüzde 33.1 oy oranı ve 196 sandalyede bıraktı, bu durumda bile gayet açık bir şekilde *Reichstag*’daki en büyük güçtüler. Nazilere karşı açıkça bilinen hoşnutsuzluğuna rağmen, Başkan Hindenburg, Ocak 1933’te Hitler’i şansölyeliğe atadı.

Weimar Cumhuriyeti’nin, iktidarı, bu parlamenter partinin temsil ettiği kitlesel harekete teslim etmesi, elbette ki yirminci yüzyılın büyük trajedilerinden biridir. Bunda iki etmenin büyük rolü vardı. Birincisi, ılımlı partileri yıkan ve 1932 itibarıyla Nazilere *Reichstag*’daki en büyük parti olma konumunu şartlı olarak teslim eden bir iktisadi felaket, daha doğrusu Büyük Bunalım’dı. İkincisi, cumhuriyetin sürekli olarak sağa doğru kaymasıydı ve nihai olarak 1930’dan sonra, Hitler ile siyasal antlaşma yapmaktan çok az pişmanlık duyan bir dizi otoriter kabinenin yükselmesi idi.

Hitler’in taktikleri, 1925 ve 1928 arasındaki görece iktisadi istikrar döneminde çok az gelişme kaydetti. Hitler’in parçaları yeniden bir araya getirebilmesi için bariz bir şekilde tüm siyasi ve toplumsal yapıyı çatlatacak bir şeyler gerekliydi. Alman toplumu, zaman zaman, sürekli olarak açık bir çatışmaya dönüşme tehdidi içeren iç gerilimler yüzünden sıkıntıya düşmüştü; bu yüzden, herhangi bir krize karşı savunmasızdı. Almanya’yı 1929 sonrasında vuran Büyük Bunalım, bu gerilimlerin önünü açtı ve Weimar Cumhuriyeti’ne daha önce verilen desteğin büyük ölçüde sonunu getirdi. Alman seçmenin önemli bir bölümünün oy verme alışkanlığındaki büyük değişim için bu durum katalizör oldu. Başta gelen kazazedeler liberal partilerdi [Halk Partisi (DVP) ve Demokrat Parti (DDP)], tabii bir de milliyetçiler (DNVP). Orta sınıflar, desteğini siyasal yelpazenin aşırı sağına kaydırmıştı; bu sürece morallerin bozulması ve panik neden olmuştu.⁹ Çiftçiler, zanaatkârlar, beyaz–yakalı işçiler, esnaf- lar ve uzmanlaşmış kadrolar, uzlaşma konusundaki hayal kırıklıklarını ifade ettiler. On yıl içinde ikinci kez birikimleri ve emekli maaşları heba ediliyordu ve Büyük Bunalım’a tahammül edebilmek, onu takip eden iktisadi gelişme döneminden dolayı özellikle zorlaşmıştı. Oylarını sosyal demokratlara (SPD) verebilirlerdi, ama bu, toplumsal statülerinde yaşanacak bir düşüşü de beraberinde getirecekti, çünkü o dönemde SPD temelde bir işçi sınıfı partisiydi. Dahası, Nazi Partisi orta sınıfların değişik kesimlerine de çok şey vaat eden çekici bir programla çıkmıştı ortaya. Bu program, bir iktisadi birim olarak “küçük adamın” önemini özellikle vurguluyor ve komünizm tehdidini ebediyen ortadan kaldırmanın yanın-

da kapitalizmin daha o an için öngörülemeyen güçlerini kontrol altında tutmayı vaat ediyordu. Bundan dolayı, cumhuriyetin çoğu koalisyon hükümetlerine dahil olan partiler, seçmen kitlesinin istikrarlı bir kesimi tarafından, hayata geçirilmeleri nihai diktatörlük riskini içerse bile kurtuluşu daha radikal ve geniş içerikli programlarda aradıkça terk edildiler.

Cumhuriyete verilen destekteki bu düşüş şaşırtıcıydı, ama tamamıyla emsalsiz de değildi. 1918'deki kuruluşundan bu yana, cumhuriyet, çeşitli sağ eğilimli rabıtalılar ve siyasal gruplarla karşı karşıya gelmişti. Örneğin, askerler, deyim yerindeyse "sırtlarından bıçaklanarak" uzaklaştırıldı. İki savaş zamanı genelkurmay başkanından Ludendorff Nazilere iltica etti, Hindenburg ise 1925'te seçilmesinden sonra devlet başkanlığı üzerine otoriter bir damga vurdu; diğer ordu kurmayları bile, askeri darbe fikrine ilgiyle yaklaştı. Kimi durumlarda, tüm eyaletler, cumhuriyetin yeni demokratik özelliğini reddetti ve Kahr'ın Bavyerası gibi fiilen diktatörlüğe bağlı kaldı. Aynı zamanda, birçok sağcı aktivist ve yazar vardı; Moeller, van der Bruck ve Junger gibi İkinci Reich'ı nostalji ile ananlar, yakın gelecekte bir üçüncüyü umuyorlardı. Hatta, Cumhuriyet Anayasası'nın ana hatlarının belirlenmesi işini üstlenmiş olan liberallerin ve sosyalistlerin bile, Almanya'nın demokrasiyi süresiz olarak devam ettirme kapasitesi hakkında şüpheleri vardı; bu yüzden, 48. maddede, acil bir durumda başkanlık erklerinin kapsamlı bir şekilde kullanılmasına yer verilmesine izin verdiler. Alman Federal Cumhuriyeti'nin ilk başkanı olan Theodor Heuss'a göre, "Almanya, demokrasinin üstesinden asla kendi başına gelmemişti."¹⁰ Bu ayrıntı, 1929'dan sonra çok daha bariz bir hal aldı. Büyük Bunalım'ın neden olduğu iktisadi kriz, daha önceki koalisyon kabineleri ve uzlaşma hükümetlerine son verdi, zira siyasaların biçimlendirilmesi daha da karmaşıklaştı. Bu yüzden, Hindenburg'dan daha fazla medet umuldu; yönetim konusunda pederşahi bir yaklaşımdan yana olduğu biliniyordu ve parti siyasetinin karmaşık manevralarına karşı gayet tahammülsüzdü. O ve Brüning, anayasanın 48. maddesine giderek daha fazla baş vurmaya mecbur kaldılar ve 1930'da beş olan başkanlık kararnamelerinin sayısı 1932'de on altıya çıktı. Aynı dönem boyunca, Reichstag'ın kararname oturumlarının sayısı doksan dörtten otuza düştü.¹¹

Sağa doğru hızlı bir yönelim, aniden güçlenen Nazi Partisi için uygun bir atmosfer sağladı ve Hitler'in muhtemel bir ulusal lider olarak yükselişini, 1920'lerde olabileceğinden daha az can sıkıcı hale getirdi. Ne ki, Hitler, iktidarı beklenmedik bir yolla elde etti. 1931'de Hindenburg'u yerinden etme girişimi başarısızlıkla sonuçlandı için iktidara doğrudan

gelemedi. Bunun yerine, Hindenburg'un da rızasıyla, sağcı şansölyeler von Papen ve Schleicher'in birbiri arasında ve Hitler'le birlikte kapalı kapılar ardında planladığı bir dizi manevradan sonra şansölye oldu. Geleneksel sağ, özellikle de Nasyonalistler, ilk başta yeni sağ veya Nazileri kontrol altında tutmaya çalıştı. (Bir keresinde Schleicher, Gregor Strasser gibi önde gelen Nazileri, 1932 kabinesinde onlara da yer vermeyi teklif ederek bölmeyi umdu.) Nazi Partisi'nin bileşenlerine ayırlamayacağı ortaya çıktığı zaman, geleneksel sağ, taktiklerini değiştirdi. Ocak 1933'te Schleicher, kabinesinin düşmek üzere olduğunu bildiği için Hitler'in kendi kabinesini oluşturmaya izin verilmesinden yana tavır aldı. Nazileri iktidarın dışında tutmak için daha fazla çabalamak, kaçınılmaz bir şekilde, bir diğer *Putsch*'un yolunu açabilirdi. Ordu komutanı olan Schleicher için, asla benimsemediği cumhuriyet adına darbe yapmaya mecbur kalmak gayet nahoş bir şeydi. Papen, şansölyeliği Hitler'e bırakmaya çoktan hazırlanmıştı; ardından da Naziler, Nasyonalistler tarafından, cumhuriyetin yapısını çökertme gibi kirli bir iş için kullanılabilirlerdi. Hindenburg, Hitler'i atamaya, yöneticilik deneyimi sayesinde Hitler'in kimi siyasalarını ılımlı kılacağını ve Naziler ile eski sağ arasında yakın bir bağ tesis edileceğini umarak razı oldu.

Hitler'e iktidarın böyle kirli bir yolla verilmesini önlemenin bir yolu var mıydı? Hatta, Büyük Bunalım'ın felaket düzeyindeki etkisi bir yana, Nazilere verilen seçim desteğinin 37.3'te kalması garanti edilemezdi. Gerçekte, bu destek düzeyi düşme eğilimi gösterdi ve Hitler, Kasım 1932'de Nazilerin aldığı yüzde 33.1 oy oranına dehşetle tepki gösterdi. Ortak bir şekilde planlanıp uygulanacak bir muhalefet kesin bir şekilde Hitler'i iktidardan uzak tutmaya yetecek miydi? Bu ortak muhalefet, en azından Hindenburg'un acil durumlarda kararname kullanma yetkisini, 48. maddenin son cümlesinde yer aldığı haliyle, başkanlık kararnamelerinin "*Reichstag*'ın talebi üzerine yürürlükten kaldırılabilirdiği"¹² ifadesi uyarınca daha da yumuşatmaya zorlayamaz mıydı? Kasım 1932 seçimlerinden sonra, Nazilerin ve Nasyonal Parti'nin toplam 247 sandalyeleri vardı. İlimli partiler (Halk Partisi, Merkez, demokratlar ve sosyal demokratlar) toplam 237 sandalyeyi ellerinde bulundururlarken, komünistlerin yüz sandalyesi vardı. Bu suretle, ilimlileri ve aşırı solu içeren bir kabine cephesi sağın ilerlemesine engel olamaz mıydı? Bunun ciddi bir olasılık olmasını iki ana etmen engelledi. Birincisi, komünistler ve ilimli partiler iş birliği yapmaya hazır değillerdi. Komünistler, Nazilerin orta sınıfın desteğini kazanmasına benzer bir biçimde, SPD'nin de işçi sınıfının oyları için bir çekim merkezi haline geleceğine yönelik yanlış

bir inançla, direkt olarak SPD ile işçi sınıfının oyları için rekabet halindediler. İkincisi, kararname kanununun kullanılmasına *Reichstag* karşı çıkıyordu. Ne ki, şansölyeler (her durumda, içlerinden biri Merkez Partisi'nin başkanı olmuşt) her zaman için çözülme arayışıyla karşılık verdiler. Bu yüzden, öyle görünüyor ki, her türlü gerçek parlamenter engelleme 1933'ün başı itibarıyla ciddi biçimde zayıflamıştı.

*

* *

Hitler sözde bir meşruiyetle şansölye olmuşt ama Cumhuriyet Anayasası'na tahammül etmeye hiç niyeti yoktu. Her zaman için, "Biz parlamenter bir parti değiliz,"¹³ diye vurgulamıştı. Aslında, "Anayasal yetkileri ele geçirdiğimiz zaman (...) devleti doğru olduğunu düşündüğümüz kalıbın içine sokmalıyız," diyordu. Bu yüzden, "Nasyonal Devrim", atandığı haftalar içinde başladı, 1934 ve 1935'te ivme kazandı ve 1941'den sonra doruğa ulaştı.

Hitler'in ilk önceliği, otoritesini, yükseldiği merdivene bir tekme atarak dokunulmaz hale getirmektir. İronik bir biçimde, Hitler'in devriminin ilk aşaması, yani kişisel bir diktatörlüğün yaratılması, en azından teknik olarak, anayasanın kapsayıcılığı dahilinde tamamlandı.

Süreç, 28 Şubat 1933'te Başkan Hindenburg'un, anayasanın 48. maddesi çerçevesinde olağan sivil özgürlüklerin askıya alındığına dair kararnamesiyle başladı. Bu kararname için gösterilen gerekçe, *Reichstag*'ın yıkılmasını da içeren bir komünist "entrikaydı". Ardından, Mart ayı içinde, Hitler anayasayı, yine anayasanın kendisine tanıdığı yetkiler çerçevesinde ihlal ederek yoluna devam etti. Bir yerleşik veya anayasal maddenin değiştirilmesi üçte iki çoğunluğu şart koşuyordu. 1933 seçimlerinde Naziler ve Nasyonal Parti kıl payıyla çoğunluğu kazanmış olmalarına rağmen, öngörülen bu çoğunluğu elde edememişlerdi. Hitler, bu çoğunluk sorununu, Merkez Partisi ile antlaşma yoluyla, 28 Şubat kararnamesini kullanarak seksen üç komünistin milletvekilliğini düşürme yoluyla çözdü. Sonuç, 441'e karşı 94 oyla sağlanan bir çoğunluk oldu ve bu çoğunluk, şansölyeye, *Reichstag*'ın onayı olmadan dört yıllık kanunlar çıkarabilme yetkisini sağlayan kanunun olası kılınmasını sağladı. Bu karar, Weimar Anayasası'nın, "*Reich* kanunları *Reichstag* tarafından çıkarılmalıdır," diyen 68. maddesini devredışı bıraktı. Diğer önlemler, Yeni Partilerin Kuruluşunu Engelleyen Kanun (Temmuz 1933) da dahil olmak üzere devam etti ve bu kanun tüm muhalefeti ortadan kaldırdı, ardından da

yürütme üzerinde yasamanın denetimi ilkesini de devredışı bıraktı. Resmen yürürlükten kaldırılmamış olmasına rağmen, anayasa, yeni yönetmelikler tarafından o derecede baltalanmıştı ki, artık faydasızdı. Artık tüm Almanya'daki kurumlar üzerinde Nazi kontrolünün yayılmasının yolu açılmıştı.

Bir sonraki aşama, parti içinde SA tarafından yapılan baskı ile hızlandırıldı. Özellikle, Röhm ve Strasser, SA'nın ordunun kontrolünü ele alacağı ikinci bir devrim istiyorlardı. Ne ki, Hitler kendi yolunu izledi. "Kahverengi bir devrimin" kendi konumunun mahvolmasına neden olacağına ve bir karşı askeri darbeye davetiye çıkaracağına inanarak, *Wehrmacht* komutanları ile bir anlaşma yaptı. "Uzun Bıçaklar Gecesinde" (30 Temmuz 1934), SA'yı zayıflatmasının karşılığında, Hitler, rejimi adına *Wehrmacht*'ın doğrudan desteğinin yanında *Führer*'in kişiliği için sadakat yemini de aldı. SA'nın tasfiye edilmesi, aynı zamanda Hitler'in kendi "ikinci devrimini" de başlatmasına hizmet etti. Bu olay, "meşru değişimler" mitini sona erdirdi ve gelecekte Hitler'in tamamıyla anayasal demokrasinin kalıntılarını temizlemek üzere tasarlanmış kalıcı bir olağanüstü hale bağlı kalacağını açıkça gözler önüne serdi. 1934'te etkili bir şekilde birleştirilen SS ve Gestapo, rejim için güvenli bir temel sağlarken, adalet kavramındaki ve mahkemelerin rolü hakkındaki etkili değişimlerin sonucunda yeni bir yaptırım hukuku oluştu. Hukukun, hükümetin ve yöneten partilerin erklerinin sınırlarını çizmesi mefhumu yerine, "Nasyonal Sosyalist felsefenin, özellikle de *Führer*imiz'in buyurduğu" (Hans Frank)¹⁴ ilkeleri getirildi. Artık baskının ve terörün kullanılması ve Weimar Anayasası'nın *Almanların Temel Hak ve Sorumlulukları* başlıklı bölümünün ortadan kaldırılmasının önünde hiçbir engel kalmamıştı. En aşırı hareket, Yahudilere ve diğer azınlık gruplarına sistematik olarak eziyet edilmesi idi. Weimar Anayasası'nın 109. maddesi şunu açıkça belirtmişti: "Tüm Almanlar kanun önünde eşittirler." 135. maddeye göre, "*Reich*'ın sakinleri din vicdanı özgürlüğünden sonuna kadar yararlanır."¹² Bu koruyucu ilkelerin hepsi Nuremberg Kanunları (1935) ve SS ile Gestapo toplama kampları sisteminin yaygın bir şekilde kullanılması tarafından lime lime edildi.

Nazi sisteminin "olumlu" amacı yeni bir toplumsal düzenin yaratılmasıydı. Asıl vurgu, *Äri* saflığı ve ırk üstünlüğü mefhumlarıyla özdeşleştirildiğinde iyice güçlenen yayılmacı milliyetçilik üzerineydi. Her türlü medya ve eğitim sektörünü ikinci plana itmek için girişimlerde bulunuldu. Mart 1933'ten itibaren yeni Propaganda Bakanlığı'nın başına geçen Goebbels, amacını "toptan propaganda" olarak tanımlarken, basın ile

ideolojik uyumu sağlamak için çok ağır önlemler aldı. Eğitim, bir diğer açık hedefti; amaçlanan şey, Alman gençliğinin sistematik olarak tabi tutulacağı *doktrinleştirme* yoluyla, fanatik bağlılık özelliklerinin ve sorgusuz sualsiz itaatin gelecekteki kuşaklara aşılmasının mümkün hale getirilmesiydi. Eğitime, ayrıca askeri nitelikli bir vurgu da yüklendi: Hitler Gençliğine üye yapılan erkek çocukları sıkı bir biçimde disipline edildiler ve 1936 tarihli Hitler Gençliğine Dair Kanun gereğince, “Fiziksel, zihinsel ve ahlaksal olarak, ulusa ve ırksal topluma hizmet etmek üzere Nasyonal Sosyalizm ruhu ile eğitileceklerdi.”¹⁵ Yüksek eğitim, yine aynı şekilde etkili bir biçimde elden geçirildi. Kuramsal araştırma, Nazi ırksal kavramlarını, bundan dolayı da “Alman” ya da “Âri” fiziği ve matematiğinin yükselmesini destekleme amaçlı çalışmalarla değiştirildi. Temel yol, 1933'te Münih'te toplanan üniversite profesörlerine durumu bildiren kültür bakanı tarafından açıklandı: “Şu an itibarıyla, bir şeylerin doğru olup olmadığını değil, Nasyonal Sosyalist devrimin ruhu içinde olup olmadığını belirlemektir sizin göreviniz.” Bu arada, 1934'te kurulan *Reich* Kültür Meclisi, ulusun estetik beğenilerini yeniden yönlendirmek ve sanatta, edebiyatta ve müzikte “yoz” eğilimlerin kökünü kurutmak için çabaladı. Tüm doktrinleştirme sürecinin altında yatan, üstün olduğu olgusunu sorgulamayacak bir ırkın oluşturulmasıydı. Gelecekte kaçınılmaz olarak daha fazla toprağa ihtiyaç duyacağından dolayı, savaşın bu amaç için doğal bir araç olarak kabul edilmesini sağlamak üzere, bu ırkın saldırganlığı ve kendine güveni kitlesel mitingler ve 1936 olimpiyatları gibi etkinlikler üzerine inşa edildi. Gelecekteki yayılmanın bilincinde olunması, doğal olarak, ağır sanayinin ve silahlanmanın gereklerine tabi kılınan bir iktisadi siyasayı gerekli kıldı ve dört yıllık plan (1936–40), Batı ülkelerindeki normal uygulamadan, tüketici sektörünü gözden çıkarmasıyla ayrıldı.

Nazi Devrimi, İkinci Dünya Savaşı boyunca üçüncü ve en fanatik aşamasına vardı. Hitler, Doğu Avrupa'da *Lebensraum* için devasa bölgeler fethettikçe, yayılma ve zulmün önündeki engeller de ortadan kalktı. 1939'da Polonya'nın ve 1941'de Avrupa Rusyası'nın büyük bölümünün işgal edilmesi, Nazileri milyonlarca Yahudi ve on milyonlarca “aşağılık” Slav'la temas eder hale getirdi. Bu durum, Nazi liderleri tarafından, Hitler'in fikirlerinin nihai olarak yerine getirilmesi arayışını yoğunlaştırdı ve ilk olarak *Mein Kampf*'ta (*Kavgam*) ifade edilen görüşler, Avrupa Yahudiliği'nin büyük bölümünün Auschwitz–Birkenau, Sobibor, Treblinka ve diğer kamplarda yok edilmesiyle şereflelendirildi. Bu soykırım, Heydrich, Himmler ve Eichmann tarafından o derece metodolojik olarak örgütlendi

ki, doğal olarak, “devrim” sözcüğünün çağrıştırdığından çok daha öteye gitti; bu da, uygarlığın altüst edilmesinden daha az vahim olmayan bir şey olarak görülmektedir. Ne ki, tıpkı Hitler’in bir defasında övündüğü gibi, “Merhametsiz (...) Evet, biz barbarız! Ya da olmak isteriz. Bu, saygıdeğer bir yakıştırma değildir. Biz dünyayı gençleştirecek olanlarız. Yaşlı dünya bunun için var.”¹⁶

*

* *

Almanya’nın 1933 ve 1945 arasında derin ve hatta emsalsiz büyüklükte bir değişim yaşamış olmasına rağmen, Nazi Devrimi’nin yapısal zayıflığına ve yetersizliğine dair gereğinden çok kanıt mevcuttur.

Hitler’in asıl hedeflerinden biri, “Devletin gelecekteki tüm kurumları [Nazi] hareketin kendisinden temellenip yükselmeli,” olmuştur. Bu, yüzeysel olarak, Bolşeviklerin tüm devlet kurumlarını kendilerinininkilerle değiştirme amacına benziyordu. Ne ki, pratikte Naziler böyle bir temizleme hareketini ne başarabildiler ne de böyle bir şeye giriştiler. (K. D. Bracher ve diğerleri *Üçüncü Reich*’ın içindekilerin çoğunun uydurulmuş olduğunu savundular: “Hemen hemen her yerde rejim iki düzlemde eşzamanlı olarak işliyor: eski kurumların içine işlemek ve onlarla uzlaşmak, ama aynı zamanda onların üzerine yeni, ayrı ve rakip mekanizmaları inşa etmek.”¹⁷) Örneğin, geleneksel sivil memuriyete Nazi bürokrasisi hâkim oldu, ama hâlâ ondan ayırdı. Sonuç olarak, bu kurumların işlerliği sık sık iki başlı ve hemen her zaman karmaşıktı. Nazi siyasal düzeni içsel olarak tutarsızdı ve sistematik değildi, sürekli yaşayıp işlemesi de *Führer*’in kendisine bağlıydı.

Gerçekte, bir bütün olarak Nazi Devrimi, tamamen bir insanın kişisel karizması üzerine perçinlenmişti. Bu durum, hareketi iki şekilde etkiledi. Birincisi, Hitler sürekli olarak partisinden daha fazla popülerdi ve açıkça ifade edilmemesine rağmen, Nazi devletinin uzun vadedeki geleceğiyle ilgili ciddi bir sorun vardı. Hitler’den başka kim “devlet mekanizmasının ve parti acentelerinin yetki alanlarını, dallarını” tasnif etme vazifesini üstlenebilirdi?¹⁷ İkincisi, Nazizm, gelecekte gelişme kapasitesine sahip sistematik bir ideolojiye doğru ilerlemek için Hitler’in kişisel takıntılara aşırı derecede sıkı bir biçimde bağımlıydı; gerçekte, partinin kuramını bilimselleştirmeye yönelik tüm girişimler Hitler’in hışmına uğradı. Devrimin son aşaması boyunca, Hitler’in siyasaları giderek artan derecede irrasyonelleşti ve hatta yaklaşan yenilginin gölgesinde bile asıl derdi

"Son Çözümün" tamamlanmasıydı. Nisan 1945'te Rus topçusu Berlin'i döerken, Hitler, takipçilerini şuna yüreklendiriyordu: "Her şeyden önce (...) ırkçı yasaları ayakta tutmak adına tüm ulusların zehirleyicisi olan uluslararası Yahudiliğe karşı amansızca direnin." Her türlü akılcı unsurdan mahrum kalan ve yaklaşmakta olan çöküşle yüz yüze gelen "Bin Yıllık Reich", kurucusundan sadece bir hafta daha fazla yaşadı.

NOTLAR

- 1) A. BULLOCK: *Hitler, a Study in Tyranny*, Böl. 2.
- 2) J. C. FEST: *Hitler*, Kitap 2, Böl. 4.
- 3) A. J. NICHOLLS: *Weimar and the Rise of Hitler*, Böl. 10.
- 4) A. BULLOCK: A.g.y. Böl.3.
- 5) J. P. STERN: *Hitler: The Führer and the People*, Böl. 12.
- 6) Bu bölümde, toplam oyun yüzde karşılığı olarak verilen seçim göstergeleri, E. B. WHEATON: *Prelude to Calamity*. Tablo, Reichstag'daki partiler 1919-1932'den alınmıştır.
- 7) Bu bölümde Reichstag'daki sandalye sayısı olarak verilen seçim göstergeleri, S. DELMER: *Weimar Germany*: 9. bölümdeki tablodan alınmıştır.
- 8) J. C. FEST: A.g.y., Kitap 4, Böl. 3.
- 9) Bkz. R. KNAUERHASE: *An Introduction to National Socialism, 1920-1939*, Böl. 2.
- 10) K. SONTHEIMER: "The Weimar Republic and the Prospect of German Democracy", E. J. FEUCHTWANGER (der.): *Upheaval and Continuity* içinde.
- 11) H. BOLDT: "Article 48 of Weimar Constitution, its historical and political implications", A. NICHOLLS ve E. MATTHIAS: *German Democracy and the Triumph of Hitler-Essay in Recent German History* içinde.
- 12) L. L. SNYDER: *The Weimar Republic*, Belge 18: Weimar Anayasası.
- 13) J. C. FEST: A.g.y. Kitap 4, Böl. 2.
- 14) J. REMARK (der.): *The Nazi Years: A Documentary History*, Böl. 4.
- 15) A.g.y., "Law Concerning the Hitler Youth".
- 16) J. C. FEST: A.g.y., Kitap 5, Böl. 1.
- 17) Bkz. K. D. BRACHER: *The German Dictatorship*.

Genelde, Hitler'in iktidara geldiği yıl olan 1933'ün Alman dış siyasetinde bir dönüm noktasını temsil ettiği ve Üçüncü Reich'in hedeflerinin Weimar Cumhuriyeti'ninkilerden kökten bir biçimde farklı olduğu kabul edilir. Bu bölüm, bu bağlamda ortaya çıkan iki temel konuyu ele alacaktır. Birincisi, Naziler Cuno ve Stresemann gibi devlet adamlarının siyasalarından tamamen uzaklaştılar mı ya da sürekliliğe dair en azından birkaç kanıt var mıydı? İkincisi, eğer Hitler'in istekleri ve tasarıları esasen yeni olarak görülebilirse, bu sav, İkinci Dünya Savaşı'nın bunların kaçınılmaz sonucu olduğu iddiasını mı getirir beraberinde?

Nazi Devrimi, yerel düzeyde Hitler'in şansölyeliğe atandığı yıl içinde başladı. Dış siyasetteki değişimler, beş yıl gecikmeyle de olsa, Britanya ve Fransa'daki siyasetçilere, Nasyonal Sosyalizm'in izlediği erken dönem

diplomasisine has ılımlılığın iç sorunlara da uygulanabileceğini ummak için gerekçeler sağladı.

1930'ların başları ve ortaları boyunca Almanya'nın dış siyasetindeki süreklilik için iki temel neden vardı. Biri, Weimar Cumhuriyeti hükümetlerinin, toplumsal yelpazenin daha muhafazakâr unsurlarının, özellikle de İkinci Reich'in muhafazakârlarının ve sağcı Nasyonal Liberallerin görüş ve siyasalarını devralmış olan Nasyonal Halkçı Parti'nin (DNVP) sürekli baskısı altında olduğuydu. İlk başta, bu gelenekselciler, 1920'lerin koalisyonları tarafından kontrol altında tutuldu, çünkü demokratlar ve sosyal demokratlar seçimlerde hatırı sayılır bir desteğe sahiptiler. Ne ki, 1929'dan sonra Reichstag'daki sağa doğru kayış, muhafazakârları iktidara getirdi. Von Schleicher ve von Papen şansölyeyken, dışişleri bakanlığı makamını, sürekli olarak Wilhelm dönemi Weltpolitik'ini hatırında tutan von Neurath ve von Bülow gibi kişiler işgal etti. Cumhuriyet'in büyükelçileri genelde daha önceki aristokrat tabakasındandılar ve Almanya'yı yükselmekte olan önemli bir güç olarak görmeye dair benzer bir bağlılıkları vardı. Bürokratların çoğu, kadroların sürekliliği tarafından siyasadaki herhangi bir ani ve dramatik değişimin olasılık dışı bırakılması sonucunda, Hitler tarafından Üçüncü Reich'in ilk dört yılı boyunca yerinde tutuldu. Aslında, bir ara Hitler, diplomaside ılımlı bir şöret yapmaktan tedirgindi ve gerçekte Nasyonal Parti'nin lideri Hugenberg'den daha az açık sözlüydü. Rosenberg ve Strasser gibi titiz Nazi kuramcılarını geçici olarak görmezden gelmek anlamına gelse bile, görüşlerini Thyssen gibi önde gelen muhafazakâr sanayicilerle ve Schacht gibi eski moda sağ eğilimli iktisatçılarla uyumlu kılmaya hazırdı. Hitler, aynı zamanda, Büyük Bunalım'ın ağır etkilerini tersine çevirmek için sınırlı yeniden silahlanmayı kabul ettiklerinde, 1930'ların sabık cumhuriyetçi liderlerinin kararları ile de uzlaşım içinde buldu kendisini; Hitler, bunu, kendi özel askeri amaçlarına ulaşmak için bir basamak olarak kullandı. Cumhuriyetin siyasalarında egemen olan sağ eğilimi ve 1930 sonrasındaki kurumlar göz önüne alındığında, Hitler'in ilk yıllarda çok az değişimi gerekli görmüş olması hiç de şaşırtıcı değildir. Hatta, von Blomberg ve Beck de dahil olmak üzere Reichswehr (Reich Erki), halihazırdaki liderlerini bile yerlerinde tutabildi ve bu noktaya, orduyu acilen Nazileştirmek isteyen Röhm gibi kendi radikallerini tasfiye ederek geldi.

Cumhuriyetten Reich'a geçiş süreci bağlamında Alman dış siyasetindeki sürekliliğin ikinci nedeni, Versailles Antlaşması'nı yeniden elden geçirmeye dönük ortak ve uzun süredir gündemde olan bir programın varlığıydı. Müttefikler, 6600 milyon sterlin tazminat borcu dayatmanın

yanında, Almanya'nın nüfusunun yüzde 12'sini, toprağının yüzde 13'ünü elinden almışlar ve sanayi kapasitesinin de çoğunu ortadan kaldırmışlardı. İster cumhuriyetin ılımlı destekçileri olsun, ister geleneksel muhafazakâr ya da radikal Naziler olsun, tüm Almanlar antlaşmaya mahkûm edilmişti. Demokrat Parti'nin önde gelenlerinden biri ve Cumhuriyet Anayasası'nın mimarlarından olan Hugo Preuss "Versailles Diktatı'nın suçlu deliliğinden"¹ dem vuruyordu. Bu nedenle, ne yazık ki, 1920'ler boyunca baş vurulacak olan önlemler üzerinde anlaşmaya varamasalar bile, cumhuriyetçi devlet adamları ve muhafazakârlar benzer bir biçimde revizyonist bir siyasanın esas olduğu hususunda uyum içindeydiler. SPD, Merkez Partisi, demokratlar ve Halk Partisi'nin ılımlı koalisyonlarının genel hedefleri 1923 ile 1929 arasında dışişleri bakanlığı yapmış olan Stresemann tarafından ayrıntıları ile belirlendi. Tazminatlar sorununun "Almanya için kabul edilebilir bir anlayış içinde" çözülmesi, "yabancı bir boyunduruk altında ve yabancı topraklarda yaşamakta olan on-on iki milyon soydaşa" yardım edilmesi ve Almanya'nın doğu sınırlarının, üzerinde varılacak "yeni bir uzlaşmaya"² açık tutulması konularında ısrar etti. *Reichswehr*'in operasyonlar kolunun başı von Stölpnagel, "Almanya tarafından elde tutulan bölge üzerindeki egemenliğin tümünden yeniden kurulması" ve "halihazırda ayrılmış olan bölgelerin istisnasız olarak geri alınması"³ için benzer bir yaklaşım ortaya koydu. Bu arada, başkomutan, Versailles Antlaşması tarafından askeri manevralar üzerine koyulan yasağı, Rusya'da Alman birliklerinin eğitimi için gerekli düzenlemeleri yaparak, ki bu Sovyetler Birliği ile 1922'de Rathenau ve 1926'da Stresemann tarafından yapılan antlaşmalar sayesinde mümkün oldu, aşındırmaktan da gayet hoşnuttu.

Bu nedenle, Hitler'in dış siyasetinde belirleyici olan revizyonizm unsurları hiçbir şekilde özgün değildi. 1933'te Milletler Cemiyeti'nden çekilmesi karşısında ılımlılar şok olmuş olsa bile, yöntemlerinin olağanüstü başarı getirdiğini kabul etmek zorunda kaldılar. Başkomutan 1936'da Rhineland'ın yeniden işgal edilmesi sırasında askeri bilgiden yoksun kalmasını sorgulasa da, muhafazakâr (Nazi'den farklı olarak) sağ, Hitler'in diplomasine Stresemann'inkinden daha çok hayrandı. Aslında, Hitler'in 1939'dan sonraki diplomasisine kısa bir bakış, onun, cumhuriyetçi revizyonistlerin tüm hedeflerini gerçekleştirmiş olduğunu gösterecektir. 1936'da Rhineland'ınki de dahil olmak üzere, Almanya, tüm toprakları üzerinde tam egemenliği yeniden ele geçirmişti; 1935'ten beri silahlanma üzerine getirilmiş olan sınırlandırmalar görmezden gelinmişti; Avusturya'daki ve Sudetenland'daki Almanlar *Reich*'a, 1938 *Anschluss* ve Münih antlaşmaları ile dahil edilmişlerdi. Dış siyasetinin

popülerliği, halk oylamalarında kazandığı ezinci çoğunluk tarafından kanıtlanmıştı; örneğin, *Anschluss*'tan yana yüzde 99.08 oranında oy kullanılmıştı. Belki de, bir rejimden diğerine geçişin gözle görülür uyumu tarafından avutularak seçimler sırasındaki yönlendirmeye bir yere kadar müsaade etse de, Alman halkının Hitler'in bu erken dönem diplomasisini, içeride aldığı önlemlerden çok daha büyük bir mutabakatla kabullendikleri kesindir. Britanyalı ve Fransız devlet adamları da ilk beş yıldaki diplomasiyi, Nazizm'in ılımlı yüzü olarak algıladılar ve Hitler'in mantıklı ve sabit hedefleri olduğu sonucuna vardılar.

Ne ki, geriye doğru bakıldığında, Weimar Cumhuriyeti'nin ve Üçüncü Reich'in diplomasisi arasındaki sürekliliğin yanıltıcı olduğu açıktır. Nazi dış siyasetinin, tıpkı içeride izlediği siyaset gibi, devrimci olduğunu gösteren kesin olgu, Hitler'in, revizyonizmi herhangi bir cumhuriyetçi devlet adamının isteklerinin çok ötesindeki projeleri gerçekleştirmek için bir araç olarak görmesiydi. Kuramsal düzeyde, ılımlılar ile muhafazakârların ve Nazilerin amaçları arasındaki fark, iyimserliğin ve kuruntunun bu farkı en aza indirmeye eğilimli olmasına rağmen, gün gibi ortadaydı. Özellikle Nasyonal Parti'deki muhafazakârlar, yüzlerini İkinci Reich dönemine dönmüşlerdi ve kıtasal askeri güç üzerine olduğu kadar, sömürgeler ve donanma gücü üzerine olan vurguları ile birlikte *Weltpolitik*'in yeniden canlanması beklentisi içindeydiler. Ne ki, Almanya'nın sınırları 1914'tekilerin aynısı olmalıydı; hepsinden ziyade, Bismarck bile Reich'in Prusya temelini zayıflayacağı korkusuyla herhangi bir geniş çaplı sınır değişimine karşı çıkmıştı. Cumhuriyetin ılımlıları bir ikilemle karşı karşıya kaldılar. İkinci Reich'in gidişine pişman olmuyorlardı ve içerideki işbirliğinin askeri rekabetin yerini almasını umuyorlardı. Örneğin, Stresemann, Almanya'yı Batı ile Doğu'yu kavuşturacak ve Avrupa'nın uyum içinde gelişmesini beraberinde getirecek bir "köprü" olarak görüyordu. Sonuç olarak, Locarno Paketi'nin oluşturulmasıyla (1925) cumhuriyeti ortak bir güvenlik siyasasına tabi kıldı ve Milletler Cemiyeti'ne üyeliğini sağlayarak (1926) Almanya'nın uluslararası kararlarda söz sahibi olmasını sağladı. Maalesef, Versailles Antlaşması'nın şartları Stresemann'ın siyasasına daha fırsatçı ve daha idealist eğilimleri aşıladı. En azından Almanya'nın yeniden silahlanmasının başlaması ve kaybedilen toprakların yeniden ele geçirilmesinin yolunun açılması için önlemleri tersine çevirmeye zorunlu hissetti kendisini. Ne ki, hiçbir zaman bu revizyonizm siyasasını, kendi selameti için yayılma noktasına kadar götürmedi. Esas derdi, onun deyişiyle, "boyunduruktan kurtulmaktır", daha da genişletilmiş bir Reich yaratmak değil.

Hitler'in amaçları, kıta çapında bir fetihten ve Almanya'nın komşularının çökertilmesinden daha az bir şeyi içermiyordu. Görüşleri gayet açık bir şekilde *Mein Kampf*'ta ve daha da açık bir şekilde *Sır Kitabı*'nda⁴ ortaya konmuştu. Sır Kitabı, Hitler'in temel düşüncesinin radikalliğine işaret eden belli sayıda gözlemleri içeriyordu. Örneğin, daha önceki tüm hükümetlerin siyasalarını "sabit sınırlar" nosyonu ile sınırlandırmış olduklarını iddia ediyordu. Hatta, muhafazakârlar ve neo-Bismarckçılar bile 1914'ün sınır düzenlemelerinden bahsetmekle yanlış yapıyorlardı, çünkü "1914 yılı Almanya'sının sınırları eksik bir şeyleri temsil eden sınırlardı." "Nasyonal burjuva dünyasının" "sınır siyasasına" bir alternatif olarak, Naziler, tüm amacı "insanlarımızın yaşaması için gereken alanı sağlamak" olan "topraksal bütün" siyasasını izlemeliydiler. Bismarck'ın sınırlı siyasaları, belki de, gelecek için bir "iktidar yapısı" kurmak ve inşa etmek adına gerekliydi. Ne ki, Bismarck'ın takipçileri (ki bunlar muhafazakârlar tarafından övgüye değer bulunan devlet adamlarıydı) Almanya'yı doğal yayılma sürecinden mahrum bırakmışlar ve Avusturya-Macaristan ile ittifak ve Britanya ile denizlerde çatışma gibi "çılgınca" bir siyasayı izlemişlerdi. Artık, tarihin hataları düzeltilebilir, *Lebensraum*'a erişilebilir ve "aşağı ırklar", düşük üretkenlikleri ve potansiyellerinin kendilerine hiçbir aidiyet hakkı tanımadığı topraklardan çıkarılabilirdi. *Mein Kampf*'ın içine işlemiş mücadele meselesine geri dönerssek, Hitler şunu tekrar belirtiyordu: "Sağlıklı ve dinç bir halk toprak ele geçirmekte hiçbir sakınca görmez, tersine, olduğu gibi kalmaları yanlıştır." Dahası, barış boyun eğmeye neden olurdu ve her zaman için "tarihte çekiç olmayanın kaçınılmaz biçimde örs olacağına" dair bir tehlike vardı.

Daha net aşamalara indirgendiğinde, Hitler'in hedefleri şu şekildeydi: ilk önceliği Versailles Antlaşması'nı ortadan kaldırmak ve Almanya'nın askeri gücünü yeniden canlandırmaktı. Bununla ilgili olarak tebası arasında biraz görüş ayrılığı vardı. Bunu takip eden aşama, Almanya'nın komşularını parçalayarak daha büyük bir *Reich* kurmaktı. Bu siyasa, Nasyonal Parti'nin kimi daha aşırı üyelerinin görüşleri ile uyum içindeydi, fakat görünür hale gelmeye başladığı zaman genel olarak kuşkuyla karşılandı. Üçüncü basamak, Urallara kadar olan doğu topraklarının, gelecekte 100 milyon Almanın yerleşimi için işgal edilmesi idi. Böylece, Almanya'nın kıtaya hükmetmesi sağlanmış olacaktı. Kimi zamanlar, Hitler'in bir dördüncü hedef tasarladığı iddia edilmektedir: gerekirse Britanya ve Birleşik Devletler'e karşı mücadele ederek ulaşılabilecek olan dünya hâkimiyeti. Gayet açık bir şekilde, son iki proje, çoğu muhafazakâr tarafından imkânsız

olduğu gerekçesiyle pek rağbet görmezken, Hitler'in dördüncüye olan ilgisi tam olarak ortaya çıkarılamamıştır.

Hitler bu aşamalarda nasıl ilerledi? 1933 ve 1936 yılları arasında Versailles Antlaşması'nın çökertilmesi hedefine ulaşılmasında tavizsizliğin ve kullanılacak yöntemlerde de akılcılığın önemini vurguladı. Öyle görünüyor ki, ana kaygısı, Almanya üzerine yapılacak bir müttefik saldırısını önlemektir ve generallerini, "En tehlikeli zaman, silahlı kuvvetlerin inşa edildiği dönemdir,"⁵ diye uyardı. Bundan dolayı, Almanya'nın silahlanmasının önündeki engelleri 1933'te Milletler Cemiyeti Silahsızlanma Komisyonu'ndan çekilerek ortadan kaldırdı, ama halka hitaben yaptığı konuşmalarda hiçbir ülkeyle askeri bir ihtilafa tutuşmaya niyeti olmadığını bildirdi. Kendini korumasını desteklemek için, bir barış adamı olarak 1934'te Nazi-Polonya Saldırmazlık Paktı'nı oluşturdu. Bu, Avrupalı güçler tarafından saklanmayan bir ferahlamayla karşılandı, fakat Hitler salt kazanmak için oyalanıyor ve Fransa'nın Doğu Avrupa'daki güvenlik sitemini çökertmeye çabalıyordu. Aslında, açık sözlü konuştuğu bir anda şunları ifade etmişti: "Polonya ile olan bütün antlaşmalarımız kuramsal olarak geçici bir öneme sahipti. Polonya ile dostluğumuzu sürdürmeye dair ciddi bir niyet taşımıyorum."⁶ Potansiyel rakiplerini bölmede ve diğer devlet adamlarının tepkilerini bir *fait accompli* olarak nitelendirmede özel bir yetenek sergiledi. Örneğin, Almanya'nın askere alma ilanına karşı protesto olarak, açık bir şekilde, kalıcı bir Britanya hali-miyetini teminat altına alacak olan bir donanma antlaşması önerme yoluyla oluşturulmuş Stresa Cephesi'ni yarmayı başardı. Aynı zamanda, Versailles Antlaşması'ndan sapmanın savaş anlamına gelmediğini ve Avusturya'yı işgal etmek gibi bir niyetinin olmadığını da bildirdi. 1936'da Rhineland'ı yeniden işgal etmesinden sonra da benzer vaatlerde bulundu, bu hareket, Fransa ve Britanya hükümetlerinin direnmek için güç kullanmaya hazır olmadıklarını doğru bir biçimde öngörmesinden dolayı başarılı oldu.

İlk yıllarda izlediği diplomasinin başarısından cesaret alan Hitler, baş vurduğu yöntemlerde giderek saldırganlaşmaya başladı ve daha yeni bir genişleme sürecine girişti. Kasım 1937'de dışişleri bakanlığının önde gelen bürokratlarına ve Blomberg, Fritsch ve Reader gibi askeri kurmaylara, genişletilmiş *Reich* ve *Lebensraum* da dahil olmak üzere siyasetin temel ilkelerini açıkladı. Toplantı, Hossbach Memorandumu'nun da kaydettiği gibi, Nazi olmayan unsurların kuşku ve korkularını ortaya çıkardı. Örneğin, Beck, programı "olanaksız" olarak nitelendirirken, Blomberg ve Fritsch, Fransa ve Britanya'dan gelebilecek muhtemel

bir misilleme konusunda kaygılarını ifade ettiler. Hitler, Weimar Cumhuriyeti ile geriye kalan tüm bağları koparak karşılık verdi buna. Weimar Cumhuriyeti'ne hizmet etmiş olan ve şimdi dış siyasette elde edilen başarıların sadece daha büyük bir sonuca ulaşmak için araçlar olduklarını görmeyi reddeden bürokratları işlerinden uzaklaştırdı. Dışişleri bakanlığı görevinden alınan Neurath'ın yerine von Ribbentrop getirilirken, Blomberg ve Fritsch'in ikisi de oldukça dalavereli yollarla görevlerinden uzaklaştırıldılar. Neticede, altmış general emekliye sevk edildi ve diğer kırk dördünün de görev yerleri değiştirildi. Hitler, bir çırpıda, daha önceden Naziler ve *Wehrmacht* arasında var olan ortaklığı sona erdirdi; artık orduyu kendisinin kişisel olarak egemen olduğu bir kuruma dönüştürmüştü. Bu arada, iktisadi yapı da dönüştürülmüştü. 1936'dan sonra sanayicilerle ve geleneksel iktisatçılarla varılmış olan pragmatik mutabakatlar tasfiye edilerek yerlerine Hitler'in dış siyasetini hayata geçirmek için tasarlanan bir savaş makinesinin hazırlanması getirildi. Schacht 1937'de makamından istifa etti ve Almanya'yı 1940 itibarıyla savaşa hazır hale getirmeyi amaçlayan Dört Yıllık Plan'ın sorumluluğu Goering'e verildi. Hitler'in buradaki çıkış noktası, Hossbach Memorandumu'nda ifade edildi. Generallerine, Almanya'nın yayılmasının 1943 itibarıyla ya da en azından 1945 yılının bitiminde tamamlanması gerektiğini söyledi, zira Almanya'nın askeri üstünlüğü, diğer ülkeler aradaki farkı kapattıkça yıpranabilirdi.

1938 ve 1939 yılları, Hitler'in genişletilmiş Almanyası'na ve *Lebensraum* için arayışın başlamasına tanıklık etti. Hitler 1938'de hızlı davrandı, çünkü Britanya ve Fransa *Anschluss* ve Sudetenland'a yönelik talebin Weimar Cumhuriyeti'nden devralınan revizyonist siyasanın son aşamaları olduğu beklentisi içindeydi; aslında bunlar, Almanya'nın Doğu Avrupa'ya doğru yayılmasının başlangıcıydı. Bu durum, 1938'de Hitler Bohemya'yı *Reich*'a kattığı, Slovakya'nın Almanya'nın garantörlüğü altında olduğunu bildirdiği ve Polonya'ya topyekün savaş ilan ettiği zaman, nihai olarak doğrulanmış oldu. Kasım 1939'da diplomasi seçeneğini nihai olarak bir kenara bıraktı ve generallerine, "Uzlaşmaya dair tüm beklentiler çocukcadır,"⁷ talimatını verdi.

*

* *

Nuremberg Yargılamaları, İkinci Dünya Savaşı'nın, Nazi siyasasının ve Hitler'in "kendisine çizdiği yoldan geri dönmeme"⁸ konusundaki inatçılığının bir sonucu olduğu savını ortaya koydu. Toptan sorumluluk soru-

nuna yaklaşmanın iki yolu var. Birincisi, 1939 ve 1945 arasındaki çatışmanın su götürmez biçimde “Hitler’in Savaşı” olduğudur. Şansölye olarak atanmasından sonraki birkaç yıl boyunca, dikkatli bir dış siyaset izlemiş olduğu ve kimi hedeflerinin doğrudan seleflerinin revizyonist yaklaşımıyla aynı çizgide görüldüğü doğrudur. Ne ki, bunların daha hırslı bir tasarının, yani Doğu Avrupa’nın fethedilmesinin önünü açmaya dönük kısa vadeli önlemler olmaması için mantıklı bir neden yoktur. *Mein Kampf*, *Sır Kitabı* ve Hossbach Memorandumu’nun hepsi de militarizmin ve Hitler’in siyasalarının yegâne gerçek amacının neredeyse tamamen sınırsız yayılma olduğunu belirtiyordu. Hitler, aynı zamanda, savaşın ve mücadelenin temel insan faaliyetleri ve ihtiyaçları olduğu nosyonunu takıntı haline getirmişti. “Savaş en doğal ve en sıradan şeydir. Savaş sürekli: savaş her yerdedir. Barışın başı ve sonu yoktur. Savaş hayattır. Tüm mücadele savaştır. Savaş asli olan haldir.” Bu yüzden, mantıksal çıkarsama, kısmen uzun vadedeki hedeflerine ulaşmak için, kısmen de Ari ırkını güçlendirmek için, Hitler’in savaş istediğidir. Gördüğümüz gibi, 1930’ların sonu, Almanya’nın rakiplerinin silahlanması henüz erken bir aşamada olduğu için başarılı bir saldırganlık için en iyi fırsatı sağlamış gibi görünüyordu. Tarihçilerin çoğu, Hitler’in diplomasisinin tek muhtemel sonucunun savaş olduğuna inanmışlardır. Örneğin, R. J. Sontag, Hitler’in 1939’daki siyasetinin, “aynen Avusturya ve Çekoslovakya’nın Sudeten bölgelerinin müsadere edilmesi gibi, sadece “zaman” kazanmak için yapılmış bir ön hazırlık”⁹ olduğunu ortaya koydu. En önemlisi, savaşın patlak vermesinin planlı olmaktan ziyade büyük bir hata sonucu gerçekleştiği görüşünde olan A. J. P. Taylor başta olmak üzere, bu usavurum tarzına eleştiriler getirilmiştir. Hitler’in projeleri, *Mein Kampf* ve Hossbach Memorandumu’nda ana hatlarıyla ortaya konduğu gibi, “büyük oranda gündelik hayatta olup bitenlerle ilgisiz hayallerdi.” Onun görüşüne göre, “Devlet adamları yerleşik bir planı izlemek için olaylara aşırı derecede kaptırmışlardı kendilerini. Onlar bir adım attı ve gerisi bunu izledi.”¹⁰ Ne ki, bu, pek destekçisi olmayan bir bakış açısı olarak kaldı ve Hitler’in çatışma konusundaki sorumluluğu, Taylor’un tezine yaptığı bir eleştiride H. Trevor tarafından pekiştirildi. Tümü *Mein Kampf*’ta belirtilmiş olan, Hitler’in uzun vadedeki amaçlarına bağlılığını ortaya çıkardı: “1930’ların tüm deneyimi, Hitler’in bu amaçları hayata geçirmeye hâlâ niyetli olduğunu gösterdi.”¹¹ Bu çizgi, aynı zamanda, “Savaşa, kimin neden olduğu ciddi bir biçimde ortaya konabilir değildir,”¹² diyerek Ortodoks görüşü pekiştiren, Hitler’in bir Alman biyograficisi olan J. Fest tarafından da izlendi.

Bu sonuçsal çıkarımlar, savaşın patlak vermesinin sorumluluğunu Almanya'dan başkasına yüklemiyor değildir. Ne ki, bu durumda sorumluluk, "suçluluk" ile "yanlış yorumlamadan", "tutarsızlık" ve "hazır bulunmayış" ile olduğundan daha az özdeşleştirilmektedir. Hitler'in savaşta doğru ilerlemesini, paradoksal bir biçimde, savaştan aşırı nefret etmelerinden dolayı Batılı liderler tarafından hızlandırıldığı savlanabilir. Savaşı ahlaksal olarak iğrenç bulan Daladier ve Chamberlain, tüm diplomasinin mantığının barışa doğru yönelmiş olduğunu var saydılar. Özellikle Chamberlain, Hitler belirli amaçlara sahip olsa bile, eğer bunları elde etmesine müsaade edilirse, uluslararası gerilimlerin nedenlerinin ortadan kalkacağını sanarak kesin bir hata yaptı. Hitler, haliyle, Britanya ve Fransa tarafından daha küçük devletler üzerine yapılan baskıdan cesaret aldı ve zayıflık ile diplomatik imtiyaz için barışın yararına gösterilen hoşgörüyü yanlış anladı. Bu, Hitler'in 1938 Sudeten krizi boyunca takındığı, giderek saldırganlaşan tavrının altında yatan nedenleri açıklar. 1939 itibarıyla, Chamberlain, sonunda Hitler'e karşı doğru önlem aldı ve Polonya ile Romanya'ya verilen askeri garantörlüklerin çapını genişletmeye karar verdi. Bu ani değişiklik, iflas etmiş bir siyasa çerçevesindeki umutsuz bir dönüş olarak görüldü ve Naziler için inandırıcı olmaktan uzaktı. Hitler, hiçbir şekilde, Polonya'ya yönelik tasarılarından alıkonmadı ve 22 Ağustos'ta komutanlarına Britanya ve Fransa'nın, topyekün bir Alman işgaline karşı tepkide bulunmayacaklarından emin olduğunu söyledi. B. Liddell Hart, bu durumla, birilerine buhar basıncı tehlike düzeyine yükselene kadar kazanın altındaki ateşi körüklemek için izin vermek ve ardından güvenlik mekanizmasını devreye sokmak arasında bir analogi kurarken; A. J. P. Taylor, Britanya'nın dış siyasetini iki ayaklı bir çıkmaz olarak değerlendirdi; savaştan ya "daha fazla kararlılık" ya da "daha fazla uzlaşma" yoluyla uzak durulabilirdi.

NOTLAR

- 1) J. C. G. ROHL: *From Bismarck to Hitler*, Böl. V, Belge 1.
- 2) A.g.y., Böl V, Belge 7.
- 3) A.g.y., Böl V, Belge 6.
- 4) *Hitler'in Sırlar Kitabı*'ndan alıntılar (*Hitlers zweites Bunc*), 1928'de yazıldı ve 1961'e kadar yayınlanmadı. G. L. WEINBERG ve H. ROTHFELS tarafından yayına hazırlandı.
- 5) H. HOLBORN: *A History of Modern Germany*, Cilt 3, 1840–1945, Böl. 12.

6) G. A. CRAIG: *Germany 1866–1945, many 1866–1945*, Böl. XIX.

7) J. FEST: *Hitler*, Kitap 6, Böl. 3.

8) J. L. SNELL (der.): *The Outbreak of the Second World War*, Nuremberg Yargılamasından alıntı.

9) R. J. SONTAG: "The Last Months of Peace, 1939", *Foreign Affairs*, Cilt XXXV (1957) içinde.

10) A. J. P. TAYLOR: *The Origins of the Second World War*'dan alıntı.

11) H. TREVOR-ROPER: "A. J. P. Taylor, Hitler and the War", *Encounter*, cilt XVII (1961) içinde.

12) J. FEST: A.g.y., "Interpolation Three".

Bu bölüm, Sovyet dış siyasetinin iki savaş arasındaki gelişiminin ana hatlarını ortaya koyacak ve Lenin ile Stalin tarafından sık sık gerçekleştirilen yöntem değişikliklerine dair açıklamalar getirecektir. En iyi haliyle Sovyet siyasası becerikli, kendinden emin ve etkiliydi; en kötü haliyle, hatalı, belirsiz ve bütünlüksüzdü. Söz konusu diplomatik süreç boyunca, bir yanda ideolojik motivasyonlar ve diğer yanda siniklik ile sınırlandırılmış –diyalektik olarak ifade edilebilecek– bir faydacılık arasında içsel bir çatışma vardı.

*

* *

Bolşevik Devrim, beraberinde, Rusya'nın yerel durumu için olduğu kadar, uluslararası ilişkilere de büyük bir değişimi getirdi. Bunun iki nedeni vardı. Birincisi, Bolşevik önderlerinin Batılı güçlere karşı sergiledikleri yoğun düşmanlığı, bunu onların nihai çöküşlerinin kaçınılmazlığına

ve bunun yeni Komünist rejimin hayatta kalması için bir önkoşul olduğuna inanarak yaptılar. Lenin 1918'de şunu öne sürdü: "Devrimimizin nihai zaferine yönelik koşulların, tek başına kaldığında ve diğer ülkelerde devrime yönelik hareketler olmadığında gayet zayıf ve umutsuz olacağına hiç şüphe yoktur."¹ Bu yüzden, yapılacak olan tercih, kapitalist devletlerde devrimi gerçekleştirmek ya da arkaya yaslanıp komünizm üzerine yapılacak nihai ve şiddetli bir kapitalist saldırıya göz yummak arasındaydı. Troçki'ye göre, "Ya Rus Devrimi Avrupa'da devrimci bir hareket yaratacak ya da Avrupalı güçler Rus Devrimi'ni yıkacaklardı."²

İkinci neden, Bolşevik Devrimi, Rusya'nın Birinci Dünya Savaşı'ndan çekilmesinin izlemesiydi ve bu da, Batılı müttefiklerin Almanya'ya karşı mücadelelerinde askeri stratejilerini altüst eden bir gelişme oldu. Lenin, sürekli olarak, tekeli kapitalistler arasındaki bir mücadele olarak gördüğü bir savaşa Rusya'nın dahil olmasına karşı çıktı ve iktidara gelmesiyle birlikte Çarlık arşivlerini açtı, tüm gizli antlaşmaları yayınladı ve "tazminatsız ve müsaderesiz, acil bir barıştan"³ yana tavır aldı. Lenin, Mart 1918'de Almanya ile Brest Litovsk Antlaşması üzerinde uzlaşarak, Bolşeviklerin, yakında tüm diplomasiyi gereksiz kılacak devrimci güçlerin idaresini elde etme yolundaki daha büyük bir serbesti karşılığında, geçici bir diplomatik aşağılamayı göğüslemeye hazır olduklarını gösterdi.

Bu tip hesaplar, kısa bir süre sonra, hayatta kalabilmek için daha acil savunma stratejileriyle değiştirilmeliydi. Çünkü, yeni Bolşevik Rejimine ve Rusya'nın Almanya ile yaptığı barışa karşı Batı'nın tepkisi başından sonuna kadar düşmancaydı. Rusya'nın Brest Litovsk'ta şartlı teslim olması, Almanya'nın 21 Mart 1918'de Batı Cephesi'nde yeni bir saldırıya geçebilmesini sağlamıştı ve Müttefik Yüksek Savaş Konseyi, Versailles'da, askeri müdahale gerektirse bile Rusya'nın yeniden çatışmanın içine çekilmesine karar verdi. Bundan dolayı, Britanya orduları Murmansk, Archangel ve Hazar Denizi bölgelerine yollandı; Fransa, Karadeniz bölgesini işgal etti ve Güney Sibiryaya ile Vladivostok Japonya ve Amerika tarafından işgal edildi. Bu müdahale hızla karşı-devrimcilere yönelik bir desteğe dönüştü, çünkü bu işgaller sürecinde Kolchack, Yudenitch, Deniken ve Wrangel'in Beyaz ordularına yardım edildi. Ne ki, Bolşevikler, tehdidi bastırmada, etkin kişisel liderliği Devrimci Askeri Komite'den oluşturulan Kızıl Ordu ile birleştirerek başarılı oldular. Moskova merkezli demiryolu ağının kontrolünü ellerinde bulundurma avantajına sahiptiler ve *Cheka*'nın büroları aracılığıyla savaşa karşı çoğu iç direnişi devredışı bırakmada başarılı oldular. Ne ki, Sovyet rejimi 1920'deki Polonya tehdidi-

dini başından savma konusunda daha az başarılıydı; Kızıl Ordu'nun Polonya'nın ilk işgal girişimini geri püskürtmesine rağmen, Bolşeviklerin karşı saldırısı, Mareşal Pilsudski ve General Weygand tarafından yeniden örgütlenmiş Polonya ordusunun hamlesiyle bertaraf edildi. Riga Antlaşması (1921) ile Rusya, üç yıl içinde ikinci kez toprak kaybına uğradı.

Bu olaylar, beraberlerinde, Sovyet dış siyasetindeki önemli değişiklikleri getirdi. Bolşevik rejim, kapitalist ve karşı-devrimci güçlerden gelen bir dizi saldırıyı, sağ salim başından savabilmişti. Fakat Batılı Güçlerin kendileri, devrimci faaliyetin yoğun etkisi karşısında hiçbir dağılma işareti göstermediler. Berlin'deki Spartaküs Ayaklanması Ocak 1919'da bastırıldı ve Bavyera Sovyet Cumhuriyeti de bir iki ay sonra çöktü. Hatta, Bolşeviklerden esinlenen Macaristan devrimi bile çöktü ve herhangi bir diğer Orta veya Doğu Avrupa ülkesinde de işçilerin başkaldırısına dair görünürde bir ihtimal yoktu. Bu yüzden, dış siyasetin temel stratejisini yeniden yönlendirmek ve birlikte varoluş koşulları altında düşünme zorunluluğu mantıki olarak ağır bastı. Kasım 1921'de Lenin, kendisinin toptan bir dünya devrimine ilişkin tahminlerinin henüz gerçekleşmemiş olduğunu duyurdu. Bu bağlamda, bir iç istihkam dönemi, bu aşamadaki en acil önceliğe sahipti. Dahası, iç savaş, ülkede yeterli silahlanmanın ve dengeli bir iktisadi yapının hayati önemini öne çıkarıyordu. En kısa yoldan sanayileşmek, söz konusu iki sorunun da halledilmesi için esastı ve bu, Batılı yatırım aracılığı ile gerçekleştirilecekti. 1921'de Kamenev şu gözlemlerde bulundu: "Elbette ki, iktisadi durumumuzu çalışan kitlelerin yiğit çabaları ile onarabiliriz. Ne ki, yabancı sermayeyi çağırmasak, iktisadi durumumuzu kapitalist devletlerin bizi alttirmesini önleyecek kadar hızlı geliştiremeyiz."⁴

Bu yüzden, 1921 ile 1924 arasında, Sovyet idarecileri diplomasi sanatına yeniden başvurdular ve Batı'yı *fait accompli*'deki beklenmedik usulıkları ile şaşkına çevirdiler. Bu iş için seçilen hedef, Birinci Dünya Savaşı'ndaki yenilgi ve Versailles Antlaşması'nın ağır şartları sonucunda yalnız ve savunmasız kalmış olan Almanya idi. Sovyet Dışişleri Bakanı Chicherin, Alman meslektaşı Rathenau ile birlikte gizli görüşmeler gerçekleştirdi. Bu görüşmeler en yüksek noktaya 1922'de Cenova'da vardı. Görünüşte, Almanya ve Rusya, diğer güçler arasında bir tartışma konusuydu, ama Rusya-Almanya Rapallo Antlaşması ilan edildiğinde işler tersine döndü. Almanya'nın, böyle bir uzlaşmaya varılmadığı takdirde Rusya'nın muhtemelen Versailles Antlaşması'nın 116. maddesini onaylayacağına yönelik korkusunu, Almanya'nın ikna edilmesi için bir sıçrama tahtası olarak kullanma yolunda Rus delegasyonu büyük bir hüner

sergiledi. Rapallo Antlaşması bir ittifak değilse bile, Alman yatırımı ve askeri danışmanlığı için bir zemindi.

Ne ki, bütün bu olanların, Troçki'nin dünya çapında devrim tasavvurunun da sona erdiği anlamına geldiği sanılmamalıdır. Tam tersine, Komintern'in rolü olası her yerde, örneğin Almanya'da 1921 ve 1923'te, Komünist devrimi teşvik etmekte. Hatta Batı sermayesinin kullanımı bile ideolojik temeller üzerinde meşrulaştırılabilirdi. Kamenev bu konuda şunun altını çiziyordu: "Sovyet Rusya'yı ve onun üretici güçlerini geliştiren yabancı sermaye, Marx'ın 'sermaye kendi mezarını kazmaktadır' derken öngördüğü işlevi yerine getirecektir."⁴

*

* *

Stalin 1924'te Lenin'in halefi olarak ortaya çıktığı zaman, Sovyet dış siyaseti çok daha karmaşık bir hal aldı. Bu döneme hâkim olan fikirler ve yöntemler yelpazesinin tamamına ilişkin bir genelleme yapmak zor olsa da, Stalin dönemine damgasını vuran belirli eğilimler ortaya konabilir.

1924'ten önce Stalin'in diplomasiyle nispeten sınırlı bir ilişkisi vardı ve sosyalizmin yerel temellerine karşı, dışarıya doğru yayılma hedefinden çok daha fazla ilgi duyuyordu. Sonuçta, Rusya'nın varlığını bağımsız olarak sürdürebileceği yegane sürecin "Bir Ülkede Sosyalizm" olduğunu savunarak, Troçki'nin "Dünya Çapında Devrim" inancıyla çoktan çelişkiye düşmüştü. Stalin, komünizmin nihai, küresel zaferine inanması bağlamında bir Ortodoks Marksist'ti. Ne ki, o bunu başarmanın en iyi yolunun, ayaklanmaları dışarıdan desteklemekten ziyade askeri yöntemlerden geçtiğini savunuyordu; isyan değil savaş zaferine ulaşmanın aracı olacaktı. Rusya'nın bundaki rolü iki katmandan oluşmalıydı. Bir yanda, zafer için somut askeri temeli sağlamak üzere ağır sanayiye geliştirmek için yoğun hazırlıklara girilmeliydi. Diğer yandan, Rusya doğrudan saldırganlıktan kaçınırken, kapitalist güçler arasındaki kaçınılmaz çatışmadan doğacak üstünlüğü ele geçirmek için hazır olacaktı. 1925'te Parti Merkez Komitesi'ne şunları söyledi: "Eğer savaş başlarsa (...) biz de meydana çıkmalıyız, ama bunu yapan en son ülke olmalıyız. Ve biz, nihai dengeleri belirleyecek olan son hükmü vermek üzere ortaya çıkmalıyız."⁵ Stalin bu görüşlerini ne derece etkili bir biçimde hayata geçirdi?

*

* *

Stalin, ilk başlarda, 1922'de Chicherin tarafından Cenova'da taslağı çıkarılan "eski toplumsal düzenin ve şimdi doğmakta olan yeni düzenin bir arada var olması"⁶ şeklindeki siyaseti sürdürmekten hoşnuttu. Sovyet rejiminin 1924 süreci boyunca Britanya, İtalya, Fransa ve Japonya gibi ülkeler tarafından tanınmak gibi bir başarısı oldu ve Stalin'in yabancı sendikal hareketleri, Rusya'ya karşı besledikleri ideolojik düşmanlıklarını azaltmaları için hükümetlerine baskı yapmaya ikna etme konusunda da umudu arttı. Aynı zamanda, Çin'de daha ılımlı bir çizgide ilerlemeye yöneldi. Troçki'nin, Çin'deki siyasal durumun 1917'de Rusya'daki durumla doğrudan karşılaştırılabilir olduğunu savunmasına rağmen, Stalin, dar temelde kurulu Komünist devrimin farklı radikal güçlerin koalisyonundan daha az başarılı olmaya meyilli olduğu görüşündeydi; bundan dolayı, Mao Tse Tung'un Komünist Partisi'ni, Chiagn Kai Shek'in örgütü Kuomintang'a katılmaya zorladı. Bu yüzden, 1927 öncesinde Stalin, kapitalist dünyaya ılımlı bir nüfuz sahibi ve Troçki'nin yıkıcı vurgusuna karşı makul bir alternatif olarak göründü.

Ardından, Stalin'in stratejik değişikliklerinden ilki gündeme geldi. Deutscher, 1923 sonu itibarıyla devrimciler ve 1927 itibarıyla da yatıştırıcılar oldukları gerekçesiyle, dünyanın Bolşeviklere arkasını döndüğünü savunmaktadır. Olaylar Stalin'in tahmin ettiği gibi gelişmedi. Önde gelen Batılı yönetimler, Almanya dışında, giderek düşmanca bir tavır aldılar; Londra'daki Sovyet Büyükelçiliği basıldı ve diplomatik ilişkiler 1927'de sertleşti. Bu arada, Çin'deki komünistler Kuomintang'dan koptular ve bu yüzden de, Stalin'in geniş tabanlı koalisyon siyaseti çökmüş oldu. Stalin'in bu tavır değişikliği için yerel bir gerekçesi de vardı. 1927 itibarıyla CPSU üzerinde tüm kontrolü ele geçirdi ve Troçki'nin yanında Buharin, Kamenev ve Zinoviev'den oluşan sağcı kanadı dışlamayı tasarladı. Kamenev'in Batı'dan alınacak borçları garanti altına alma girişimlerini bir yana bırakarak, Sovyetler Birliği'nin iktisadi durumunu Preobrazhensky tarafından öngörülen radikal çizgide yapılandırmaya niyetlendi. Bir dizi Beş Yıllık Plan çerçevesinde tarım kolektifleştirilmeliydi ve ağır sanayinin gelişmesini desteklemeliydi, bundan güdülen nihai amaç, Sovyetler Birliği'ni önemli bir askeri güce dönüştürmekti. Bu yüzden, yabancı güçlerin farklı görüşte olmaları daha fazla sorun edilmeyecekti ve bu da, hiçbir doğrudan askeri ihtilafa düşmemeyi sağladı. Aslında, Stalin, kapitalist devletleri mümkün olan en kötü biçimde yansıtmayı, kendisinin iktisadi alanda yaptığı değişiklikleri Rus halkının gözünde meşrulaştırmak için gerekli gördü.

Stalin bu yeni tutumunu nasıl açıkladı? Aralık 1927'de kapitalizmin bir istikrarsızlık safhasına girdiğini ilan etti. Bu, "yerini bir emperyalist

saldırıları dönemine bırakarak, barışçıl birlikte varoluş döneminin mazide kaldığı⁵ anlamına geliyordu. 1929'da kapitalist dünyayı vuran Büyük Bunalım'ı, tahminlerinin gerçekleşmesi olarak gördü ve, "Dünya iktisadi krizi, belli sayıda ülkede bir siyasal krize dönüşecektir,"⁷ görüşünü savundu. Bu arada, Batı, istikrarsızlığını artan saldırganlık ve militarizm yoluyla açıkça gösteriyordu.

Niyetinin bir bekleme oyunu oynarken, aynı zamanda sanayileşme sürecini ilerletmek ve geri kalmış bir iktisadi durum temeli üzerinde yeniden silahlanmak olduğu hesaba katılırsa, Stalin'in Batı'yı kötülemesi sorgulanamaz bir mantığa sahipti. Ne ki, bu mantığı son haddine kadar Almanya üzerinde uygulayarak büyük bir hata etti. Büyük Bunalım, Nazilerin seçimlerdeki başarılarında bir patlama yarattı ve 1930 ile 1933 arasında Hitler iktidara yönelik birkaç girişimde bulundu; hedefi başkanlık, eğer bunu başaramazsa da şansölyelikti. Fakat Stalin, Hitler'in önündeki en büyük engel ve 1930'a kadar *Reichstag*'daki en büyük parti olan sosyal demokratlar ile Naziler arasında çok az fark görüyordu. İkisini de faşist olarak değerlendiriyordu; aslında, "nesnel olarak sosyal demokrasi, faşizmin ılımlı kanadıdır"⁸ kanısını taşıyordu. Alman komünist lider Thalmann'ın, "Burjuvazi, Hitler'in iktidara yaklaşmasına asla izin veremeyecektir,"⁸ yönündeki görüşünü benimsiyordu; hatta, gelişmeler bu beklentinin gerçekdışı olduğunu kanıtlaya bile, Stalin'e göre hükümeti asıl kendi çıkarı için kullanacak olanlar, her zaman için Thysenn gibi büyük sanayiciler olacaktı. Eğer Almanya, Sosyal Faşistlerin (SPD) yönetiminden Nasyonal Faşistlerin yönetimine geçtiyse, diyalektiğin emrettiği son büyük içsel değişime yaklaşmış demekti, bu da beraberinde kapitalizmi yıkacaktı. Sonuç olarak, Alman komünistlerine SPD'ye yardım etmeme talimatı verilirken, diğer ılımlı partiler Hitler'i iktidarın dışında tutacaklardı. Troçki, sürgünde olduğu uzaklardan, bu siyasanın tehlikeleri hakkında sayısız uyarıda bulundu. *Komintern* yönetimini, "Alman proletaryasını büyük bir felakete doğru sürüklemekle" suçladı ve faşizmin alternatif bir çözümlemesi çerçevesinde, faşizmin sosyal demokrasiden radikal bir biçimde farklı olduğunu gösterdi. Gerçekten de, "Faşizm iktidara geldiği zaman, kafataslarınızın ve omurgalarınızın üzerinden korkunç bir tank gibi geçecektir (...) sadece sosyal demokrat işçilerle omuz omuza savaşan bir birliktelik yengiyi getirebilir. Elinizi çabuk tutun, çok az zamanınız kaldı,"⁵ diye uyarıyordu. Troçki'nin öngörülleri başından sonuna kadar doğru çıktı. Bir başka metaforla ifade edersek, Stalin canavarın ta kendisinin yaratılmasına yardımcı oldu, oysa ona karşı daha önceden uyarılmıştı.

Stalin yeni duruma nasıl uyum sağladı? Hitler'in 1933'teki başarısı yüzünden kafası bir hayli karışık olsa da, Stalin, bir arada varoluşun mümkün olduğunu ve Nazi Almanyası'nın Bismarckçı bir tarzda Rusya'ya karşı baskı yapma siyasasını izleyeceğini öngördü. Ne ki, bir yıl sonra, Stalin bu yaklaşımı bir kenara bıraktı. Hitler'in tüm iç muhalefeti ortadan kaldırması, Nazi rejiminin Weimar Cumhuriyeti'nin "sosyal faşizminden" çok daha tehlikeli olduğunu gösterdi. Dahası, Sovyetlerin güvenliği, muhtemel bir Rusya karşıtı ittifakın temelini sağlayan 1934 Nazi-Polonya Saldırmazlık Paktı ile tehlikeye girmiş gibi görünüyordu. Bu yüzden, Stalin hızla diplomasiye geri döndü.

Yeni siyasası üç öğeden oluşuyordu. Birincisi, Doğu Avrupa'da kolektif bir güvenlik arayışıydı; bu, birbirine bağlanmış karşılıklı garantilerden oluşmalıydı ve 1925 Locarno Paktı gibi Almanya'yı da kapsamalıydı. Bu tasarı çöktüğü zaman, Stalin, Almanya'yı arkadan vuracak bir antlaşma için Batı'ya yöneldi. Bu girişim, Sovyet-Fransız ve Sovyet-Çekoslovakya paktları ile sonuçlandı. Bu düzenlemeler üçüncü bir siyasa ile tamamlandı, bu ise tüm Avrupa genelinde faşizmin yükselmesine karşı direnmek ve Almanya'nın başına gelen iç felaketin tekrarını önlemek üzere halk cep-heleri oluşturulmasıydı. *Komintern* İspanya ve Fransa'daki komünistlere sosyal demokratlarla, hatta liberallerle aralarındaki uyuşmazlıkları azaltma talimatı veriyordu. Ne ki, İspanya'daki durum Stalin'in önüne bir ikilem çıkardı: Franco'nun iktidarı ele geçirmesini engellemek için komünist bir rejimin kurulması sadece Batı Avrupa'yı yabancılaştıracak ve Fransa ile olan Sovyet Antantını bozacaktı. Bu yüzden, İspanyol komünistlerine mülkiyetin kamulaştırılması ve sanayinin devlet kontrolü altına girmesini talep etmekten kaçınmaları talimatını verdi. Hatta, Franco'ya verdikleri askeri desteğin Hitler ve Mussolini tarafından hiçe sayıldığı ortaya çıkana dek, Müdahale Etmeme Komitesi'nin ilkeleriyle bile oynadı.

Ne ki, 1938'in ortasına gelindiğinde, Stalin, Batılı güçlerin güvenilmez müttefikler olduklarını anladı. Almanya'nın genişlemesine karşı uyanan Anglo-Fransız tepkisi, taviz verme siyasası anlayışı tarafından yönetiliyordu ve Stalin, Hitler'in gayet kolay bir biçimde *Anschluss*'u tamamlaması ve Sudetenland'ı *Reich*'a katması karşısında şok oldu. Sadece Sovyetler Birliği Çekoslovakya'ya askeri destek sağladı, fakat Fransız işbirliğini sağlamada veya Polonya ile Romanya'dan Sovyet birliklerinin topraklarından transit geçişi için müsaade alma konusunda başarısız oldu. Bu yüzden, öyle görünüyordu ki, Almanya'nın yeniden silahlanmasına ve yayılmasına, Batılı müttefiklerin engellemesi olmaksızın müsaade edilecekti. İşleri daha da kötüleştiren, Rus ve Japon askeri birliklerinin 1938 ve 1939'da Man-

gurya ve Moğolistan sınırında birkaç kez çatışmaya girmesi oldu. Bundan dolayı, Stalin, askeri birlikleri Uzak Doğu'ya göndermek zorunda kaldığı takdirde, Avrupa sorunu acil bir uzlaşma gerektiriyordu.

Seçme şansları arasında neler vardı? Sovyetlerin, Britanya ve Fransa ile olan ilişkilerini sürdürebilirdi, ama tersine dönmüş şartlar çerçevesinde; örneğin, daha kesin askeri sorumluluklar üzerinde ısrar edebilirdi. Veya Almanya ile yeniden yakınlaşma arayışına girebilir ve Rusya ile potansiyel çatışma nedenlerini ortadan kaldıracak bir sınır uzlaşmasına varabilirdi. 1939'un ilk dokuz ayı boyunca, Stalin, bu alternatiflerden ikisine de yönelebirmiş ve rakip güçleri ustalıkla devredışı bırakmış gibi göründü. Dışişleri Bakanı Litvinov ve General Shaposhnikov, Batılı güçlerin önüne daha açıkça tanımlanan şartlar sürdüler, fakat onların buna yanıtları çok yavaş geldi. Churchill'in, Britanya hükümetini Stalin'in onaylamaya hazır gibi görüldüğü ittifaka ikna etmiş olmasına rağmen, Chamberlain "Rusya'nın gayet derin güvenilmezliğini" açıkça itiraf ederek tereddütlerini dile getirdi. Bu arada, Stalin, bu görüşmelerin ayrıntılarını Berlin'e sızdırdı ve von Ribbentrop başkanlığındaki bir Alman delegasyonunu Moskova'ya getirmeyi başardı. Sonuç, Doğu Avrupa'nın Nazi ve Sovyet etki alanlarına bölünmesini karara bağlayan gizli protokolle birlikte 23 Ağustos 1939 tarihli Nazi-Sovyet Saldırmazlık Paktı oldu. Bu sefer, Stalin hiçbir ideolojik meşrulaştırma öne sürmedi; bunun yüzyılın en fırsatçı ve faydacı antlaşması olduğu herkesçe malumdu.

Bu pakt Rusya için ne kadar gerekiyordu? Bugün Sovyet tarihçiler Stalin'i hiç anmıyorlar, fakat söz konusu gelişmelere ilişkin olarak, "Sonradan yaşananlar şunu gösterdi ki, bu, o şartlar altında yapılacak tek doğru şeydi. SSCB, bu paktı imzalayarak barışçıl yapılanmaya ve savunmasını güçlendirmeye yaklaşık olarak iki yıl kadar daha devam edebildi,"⁹ diye açıklama getiriyorlar. Ne ki, konuya dair bir diğer bakış açısı da mevcuttur. Çağdaş bir Batılı tarihçi,¹⁰ pakt olmasaydı Almanya'nın 1939'da Rusya'ya saldıracağıının var sayılması gerektiğini öne sürmektedir. "Hitler, Polonya meselesi ve Fransa ile Britanya'nın savaş ilanlarıyla, *Wehrmacht*'tan birliklerini bir diğer saldırı için geri çekemeyecek kadar meşguldü. Bunun yanında, eğer Hitler daha ani biçimde harekete geçmiş olsaydı, Sovyetler Birliği için daha iyi olurdu," diye de eklemektedir. 1941 itibarıyla Almanya'nın silah üretimindeki artış, oransal olarak, Rusya'ninkinden çok daha büyüktü, bu artış, Hitler'in 1939'un askeri koşullarında kesinlikle imkânsız olan türden bir askeri harekate, Barbarossa Taarruzu'na kalkışabilmesini sağladı. Stalin'in 1939'da rakiplerini hem gözünde büyüttmüş hem de hafife almış olduğu görünmektedir.

Beş Yıllık Planı'nın Sovyet ağır sanayisini geliştirmiş olduğunu unutarak, Almanya'nın askeri kaynaklarına, Rusya'nın kilere nazaran daha güçlü oldukları gözöyle bakmıştı. Ne ki, Polonya ve Fransa'yı bozguna uğratan, Almanya'nın *Blitzkrieg* (Yıldırım Harekatı) stratejisinin etkinliğini de hafife almıştı. Aslında, Stalin, kapitalist güçler arasında, birbirlerini kırıp geçirecekleri nihai mücadelenin sonunda başlamış olduğunu umuyordu. 1940 itibarıyla, gayet huzursuz bir biçimde, Hitler'in inisiyatifi yeniden ele geçirmiş olduğunun farkındaydı.

Hatta, onun izlediği siyasetin bile hiçbir hükmü kalmamıştı artık. 1940 ve 1941 sürecindeki bu pasifliğinden dolayı Stalin ağır bir biçimde eleştirilmiştir. Örneğin, Kruşçev 1956'da şunları söyledi: "Savaşın ilk döneminde anavatanımızı sarsan tehlike, büyük oranda, Stalin'in ülkeyi ve partiyi yönetmedeki hatalarından kaynaklandı."¹¹ Churchill, daha önce de Stalin'i ve komiserlerini, "İkinci Dünya Savaşı'nın en kurnazca alt edilmiş beceriksizleri" diye tanımlamıştı.

Bu ithamlar Stalin'in giderek büyüyen Almanya tehdidi ile karşı karşıya kaldığında takındığı tuhaf tavra dayanır. Sovyetlerin Baltık devletlerini işgal etmesinin sonucunda, Almanya ve Rusya arasındaki ilişkilerin hızla kötüye gittiğinin farkında olmalıydı. Ne ki, Rusya'yı savaşın nihailiğine hazırlamak için kılını bile kıpırdatmadı. Nisan 1941'de Britanya istihbaratı aracılığıyla Churchill'den, Hitler'in panzer tümenlerini Güney Polonya'ya kaydırıldığı bilgisini aldı; ve Birleşik Devletler ile kendisinin Berlin'deki ajanlarından da benzer uyarılar aldı. Ne ki, bu manevraların Alman saldırısının ön hazırlığı olduğunu kabul etmeyi reddetti ve *Tass*'da "bu dedikoduların gün gibi aşikâr saçmalıklarına"¹² atıfta bulundu. Kızıl Ordu'yu alarma geçirmeme gafletine düştü ve stratejik hammaddelerin temel kaynaklarını, Naziler artık para ödemeyi durdurmuş olmalarına rağmen, Almanya'ya vermeye devam ederek Hitler'le iyi ilişkilerini koruma çabası üzerinde yoğunlaştı. Hatta, Kızıl Ordu'nun, Almanların gerçekten istemediğini düşündüğü bir savaş durumunu tahrik etmesi halinde, herhangi bir Alman sınır ihlaline direnmemesi gerektiğine dair yönergeler yayınladı. Bütün bunların sonucu olarak, Haziran 1941'de *Wehrmacht* işgali başladığında, şaşkırtıcı bir Rus gerilemesi yaşandı ve ilk altı ay içinde birkaç milyon Sovyet askeri düşmana teslim oldu.

Bu, 1941'de ne olduğuna dair yapılan genel yorumun bir özetidir. Ne ki, aynı zamanda Stalin'in siyasalarına yönelik daha olumlu bir yaklaşım ortaya koymak da mümkündür; içinde bulunulan duruma ilişkin takdiri, akılcı olmamasından ziyade, hep alışık olduğu mantıki usavurum üzerine kurulu olmasından dolayı yanlıştı denilebilir. Stalin, Hitler'in gerçekten

talırik edilmediği sürece Rusya'ya saldırması için herhangi bir nedene sahip olup olmadığından kuşkuluydu. Bu yüzden, iletişimi sürdürmek ve "Alman ve Rus halkları arasındaki kanla bağlanmış dostluk ve kardeşlik, sürekli ve değişmez olmak için tüm gerekçelere sahiptir,"⁵ vurgusunu yapmak önemliydi onun için. Stalin, Sovyetler Birliği Almanya'ya temel hammaddeleri sağladığı sürece, bu birlikte varoluşun sürekli olarak korunabileceğine ikna olmuştu. Aynı zamanda, Sovyet siyaseti diğer yönlerden de kararlı ve olumlu olmalıydı, zira Chamberlain'in ödün verme temeli üzerine kurulu stratejisini benimsemeye hiç de niyeti yoktu. Bu nedenle, Stalin Finlandiya'dan, Baltık devletlerinden ve Romanya'dan toprak müsadere ederek, Sovyetlerin gücü hakkında Hitler'i uyarmalıydı; bu suretle de Rus cephesini güçlendirecek ve sahil boyunca ilerleyecek doğrudan bir Alman işgalinin önünü kesmiş olacaktı. İki ülke savaşı sürüklenir gibi görünüyordu, belirtiler farkına varılabilir düzeydeydi ve Stalin, Hitler'i tatmin etmek için iyi zamanlanmış tavizlerde bulunabilirdi. Sovyetler Birliği'nin kaçınması gereken şey, doğal olarak Hitler'e karşı bir müttefik isteyen Churchill tarafından savaşın içine çekilme olasılığıydı. Stalin, Alman askeri birliklerinin Rusya sınırına doğru kaydırıldığına ilişkin raporlara inanmıyor değildi; fakat onun kendi yorumu, bunların muhtemelen Rusya'nın toprak müsadelerine karşılık, Hitler tarafından Rusya'ya diplomatik baskı yapmak için girişilmiş hamleler olduğu şeklindeydi. Tass makalesindeki ifadesiyle, bunları bir saldırının başlangıcı olarak görmek, "Sovyetler Birliği ve Almanya'ya karşı nişanlanmış güçlerin beceriksiz bir propaganda manevrasına" prim vermek olurdu. Gerçekten de, Stalin, son güne kadar, Hitler'in savaşın çapını genişletmeye niyetli olmadığına inandırmıştı kendisini.

Bu yüzden, 1941'e iki zihniyet hâkimdi; biri tümüyle düşsel, diğeri de onu karmaşık bir diyalektik mantıkla kavramaya çalıştığı için boş çıkan iki zihniyet. Bu yüzden, 1942'nin başından itibaren, Stalin, kapitalizme karşı verilecek nihai mücadelenin başlamış olduğunu düşündü. Bu mücadele, onun tasarlamış olduğu biçimde gerçekleşmedi; yine de, beş yıllık planlar biçimindeki sanayi hazırlıkları Nazizm üzerindeki nihai zaferin teminatıydı.

NOTLAR

- 1) G. F. KENNAN: *Soviet Foreign Policy 1917-41*, Belge 2.
- 2) A. FONTAINE: *A History of the Cold War from the October Revolution to the Korean War 1917-1950*, çev.: D. D. PAIGE, Böl. 1.

- 3) G. F. KENNAN: A.g.y., Belge 1.
- 4) X. J. EUDIN ve H. H. FISHER: *Soviet Russia and the West 1920–1927*, L. B. KAMENEV'in konuşması 15 Mart 1921.
- 5) I. DEUTSCHER: *Stalin: a Political Biography*; Böl. 10.
- 6) J. DEGRAS (der.): *Soviet Documents on Foreign Policy Cilt I*; s. 298–301. Chicherin'in Cenova Konferansındaki açılış konuşması, 10 Nisan 1922.
- 7) G. F. KENNAN: A.g.y., Belge 25.
- 8) W. LAQUEUR: *Russia and Germany: A Century of Conflict*, Böl. 11.
- 9) *A Short History of the Communist Party of the Soviet Union*, Sovyet tarihçilerin düzenlediği bir konferansın metni, s. 247.
- 10) Bkz. W. LAQUEUR: A.g.y., Böl. 12.
- 11) T. H. RIGBY (der.): *Stalin, Great Lives Observed Series*.
- 12) A. FONTAINE: A.g.y., Böl. 7.

Milletler Cemiyeti, büyük oranda Başkan Wilson'un inisiyatifiyle 1919'da kuruldu; sözleşmenin taslağı Paris Barış Konferansı'nda çizildi ve bunu takiben Versailles Antlaşması'nı oluşturan tüm antlaşmalar ile birleştirildi. Ana kurumlar, büyük güçlerden ve dönüşümlü olarak seçilen kimi daha küçük devletlerden oluşan konsey; tüm üye devletlerin temsil edildiği meclis; cemiyetin bürokrasi kanadı olarak faaliyetlerde bulunacak olan sekreteryadan ibaretti. Cemiyet ile ilgili fakat yapısal olarak onun bir parçası olmayan Uluslararası Sürekli Hukuk Mahkemesi ve de Uluslararası Emek Örgütü gibi bir dizi özelleşmiş kuruluş vardı. Cemiyet üyesi ülkelerin 1919'daki toplam sayısı kırk birdi, 1924'e gelindiğinde elliye ve 1934'te de altmışa yükseldi bu sayı.

Bu bölümde, Milletler Cemiyeti üç ana başlık altında ele alınacaktır: kazanımları, nihai olarak dağılmasının ana nedenleri ve halefi olan Birleşmiş Milletler Örgütü için sağladığı temeller.

Milletler Cemiyeti, uluslararası diplomasi ve aracılık için kurumlar oluşturmaya çalışan ilk girişim değildi; 1814 ve 1914 arasında "Avrupa İttifakı" genel tanımlaması çerçevesinde, hükümet başkanlarının hazır bulunduğu sekiz kongre ve on sekiz büyükelçiler konferansı gerçekleştirildi. Ne ki, bu toplantılar özel amaçlarla düzenlenmişti ve gerçek bir uluslararası tartışma forumundan ziyade, hükümetlerin siyasalarını ele almaları için birer vesile olarak tasarlanmışlardı. Dahası, bu birleşimler tüm devletlere açık değildi ve sadece bir avuç büyük gücü temsil ediyorlardı. Aynı zamanda, ondokuzuncu yüzyıl boyunca başka kurumlar da vardı. Bunlar, sayıları yaklaşık 400'ü bulan, siyasal olmayan örgütleri ve Uluslararası Telgraf Birliği (1865) ve Genel Posta Birliği (1874) gibi hükümetlerarası işbirliğini gerekli kılan birtakım oluşumları içeriyordu. Bu zemin üzerinde yükselen Milletler Cemiyeti iki önemli işlevi yerine getirdi. Ondokuzuncu yüzyılın *ad hoc* konferanslarından daha düzenli ve sistematik olan hükümetlerarası konsültasyon için daha süreğen bir çerçeve sağladı. Aynı zamanda, bu çerçevenin etki alanını siyasal oluşumların olduğu kadar, siyasal olmayan oluşumların işbirliği için de genişletti. Sonuç, tüm bilgi ve istatistik toplama ve düzenleme kaynaklarıyla sekreteryanın o güne dek görülmemiş biçimde etkili kullanılmasıyla hayata geçen daha büyük bir işbirliği oldu. 1919'da kurulan sistem mükemmel olmaktan çok uzaktı, ama daha önceki çağın dağınık ve düzensiz kurumlarına karşı önemli bir gelişmeyi temsil ediyordu.

Ciddi zorluklar yaşamasına ve nihai olarak çökmesine rağmen, cemiyet, 1930'ların ortaları itibarıyla çeşitli siyasal başarılarla imza attı. 1914'ten önceki uygulamada olduğu gibi, galip güçlerin biri tarafından geçici ya da sürekli olarak ilhak edilmemiş ama mağlup olmuş bir gücün topraklarının küçük bir parçasının elinden alınabilmesini mümkün hale getiren bir araç sağladı. Örneğin, 1935'e kadar Saar bir idari konsey ve Danzig de bir yüksek komiserlik tarafından yönetildi. Cemiyet, aynı zamanda, Versailles ve St. Germain antlaşmalarında somutlaştırılan, ulusların kendi kaderlerini kendilerinin belirlemesi ilkesi ile uzlaşım içindeki halk oylamalarını da gerçekleştirdi; bunun üç örneği Yukarı Silezya, Schleswig ve Doğu Prusya idi. Azınlıklara sınır değişikliklerinden kaynaklanan her türlü sorunlarını dile getirmeleri için bir fırsat sağlamak amacıyla, zarar gören bölgelerde hiçbir asli yargılama yetkisine sahip olmasa bile, bir Konsey Azınlıklar Alt Komitesi kuruldu. Cemiyetin daha başarılı icraatları, 1920'ler boyunca daha küçük devletler arasındaki sorunları, özellikle Finlandiya ve İsveç arasındaki Aaland Adaları ihtilafını, Türkiye ile Irak arasındaki Musul sorununu, Yunanistan ile Bulgaris-

tan ve Yugoslavya ile Arnavutluk arasındaki müzakereleri çözüme bağlamasıydı. Bu arada, Mandalar Komisyonu, çöken Alman İmparatorluğu'ndan sömürgeler elde etmiş olan büyük güçlerin, bu sömürgeler üzerindeki yönetimlerini gizlilik içinde tutmamaları sağlandı. Cemiyet doğrudan müdahale yetkisine sahip olmamasına rağmen, eleştirme ve soruşturma yetkilerinin varlığının bilincinde olan emperyalist güçler sömürge hükümetlerini daha duyarlı hale getirdi ve 1914 öncesinde sicillerini lekeleyen aşırılıklardan kaçınmaya özen gösterdiler.

Harcanan emek dikkate alınırrsa, cemiyetin kazanımlarından en değerli ve önemli olanı, şüphesiz, toplumsal alandaydı. Sağlık Örgütü cüzam hakkında araştırma yapıp aşılar ve genel kullarımdaki standart haplar üzerine tavsiyelerde bulunurken, Salgın Hastalıklar Komisyonu Doğu Avrupa'daki savaşıñ sonucu olan tifüs ve kolera salgınları ile ilgileniyordu. Aynı sorunun kurbanları olan mülteciler, onların diğér ülkelere yerleşmelerini kolaylaştırmaya çalışan Nansen Raporu'nda söz konusu edildiler. Aynı zamanda, çeşitli işletme biçimleri de araştırıldı. Cemiyet, özellikle, hâlâ süregelen kadın ve çocuk ticareti ve küçük çocukların İran halısı ticaretinde çalıştırılmaları konularında kaygılıydı. Bu arada, Uluslararası Emek Örgütü, hükümetleri, çalışma koşullarını standartlaştırmaya ve işçiler ile işverenler arasındaki ilişkileri düzenlemeye ikna etmeye çalışıyordu; birçok hükümet, örgütün genel konferansı tarafından önerilen yasamaları gerçekleştirerek bu çabalara karşılık verdi. Son olarak, cemiyet, her şeyden çok demiryolu taşımacılığı, ülke içi seyahat ve elektrik gücünün kullanımıyla ilgili bir dizi teknik örgüte hamilik etti. Cemiyet, genel olarak, siyasal olmayan konularla o kadar çok ilgiliydi ki, 1939 Bruce Raporu artan iş yoğunluğunu karşılamak için yoğun kurumsal değişimler önerdi. Bu, cemiyetin tüm siyasal faaliyetlerinin askıya alındığı bir zamana denk gelmişti.

*

* *

Geçmişe bakınca, iki savaş arasındaki dönemin devasa ve hatta bir benzeri daha olmayan zorluklarını görmek mümkündür. Dört imparatorluk yıkılmıştı ve bu da, beraberinde, yüzyıllar süren büyük sınırsal değişiklikleri getirmişti. Aşırı solda ve aşırı sağda güçlü ideolojiler gelişti, söz konusu ideolojik gelişme sürecinde aşırı sağa 1930'ların başlarındaki iktisadi felaket yardımcı oldu. Her türlü uluslararası örgüt bu ortamı boğucu derecede düşmanca bulmaktan kaçınamazdı ve eğer siyasal alanda en küçük bir başarı dahi mümkün olacaksa, bu başarı, büyük güçlerin çoğunluğunun

desteğini ve iyi niyetini alan, büyük anlaşmazlıklara karşı gerekirse ihtiyati gerekirse cezai eylemle yanıt verilecek bir yapıyı gerekli kılıyordu.

Ne ki, bu, kesinlikle Milletler Cemiyeti'nin aldığı biçim değildi. Bir kriz döneminde hayatta kalacak şekilde inşa edilmekten ziyade, iyimser bir bakışla, olası bir barış dönemi bağlamında gözetilen şeyi desteklemek üzere tasarlandı. H. G. Wells'in Büyük Savaş'ın "savaşların son savaşı" olduğuna dair görüşüne karşı yaygın bir destek vardı; bu andan itibaren, Avrupa, ondokuzuncu yüzyıl gibi erken bir tarihte Clausewitz tarafından ifade edilen "Savaş, diplomasinin diğer araçlar yoluyla sürdürülmesidir" şeklindeki geleneksel görüşten olabildiğince uzaklaşmalıydı. Aslında savaş artık suç olarak görülüyordu. Örneğin, 1928 Kellogg-Briand Paktı ile imza sahibi altmış beş hükümet, "uluslararası anlaşmazlıkları çözmek için savaşa baş vurmanın kınanması ve savaşı diğer ülkelerle ilişkilerde ulusal siyaset aracı olarak görmekten vazgeçmek,"¹ için uzlaştılar. Özellikle Britanya ve Birleşik Devletler, kurumlara, zorlamadan ziyade kolektif ve gönüllü uzlaşma için ihtiyaç duyulduğu düşüncesiyle cemiyetin oluşturulmasına olumlu yaklaşıyorlardı. Bundan dolayı, konsey ve meclisin yapısında ve onlara tahsis edilen sorumluluklar çerçevesinde cemiyet, Anglo-Amerikan liberal demokrasi nosyonlarından yoğun bir şekilde etkilenmişti. Fransız delegeler sözleşmenin taslağının çizildiği oturumda konuya daha farklı yaklaştılar; daha güçlü baskı erkleriyle donanmış daha sıkı bir kurul yapısı için ısrar etiler. Ne ki, nihai olarak Anglo-Amerikan yaklaşımı üstün geldi. Cemiyet barışçıl bir hakemlik aracı olacaktı, baskıya sadece son çare olarak baş vurulmalıydı. 1919'da Fransa'nın askeri bir güç kurma yönündeki önerisi reddedildiği için, cemiyet, karalarını uygulamak adına hiçbir araca sahip değildi ve bu yüzden de tamamıyla büyük güçlerin işbirliğine bağımlıydı. Bundan dolayı, P. Raffo'nun deyişiyle, cemiyet, "varlığı ve etkinliği için, desteklemek üzere tasarlandığı amaca ve uluslararası iyi niyete bağımlıydı."²

Cemiyet sözleşmesi bu eksiklikleri gayet açık bir şekilde sergiler. 10. madde, temel amacı ifade ediyordu: "Cemiyet üyeleri, cemiyete üye tüm ülkelerin halihazırdaki siyasal bağımsızlıklarını ve toprak bütünlüklerini kabul edip onları dışarıdan gelecek saldırılara karşı korumakla yükümlüdür."³ 11. madde, cemiyetin, "ulusların barışını korumak için etkili ve mantıklı görülen girişimlerde bulunması" gerektiğini koşul olarak ortaya koyuyordu. Maalesef, olası bir acil gereklilik durumunda hangi prosedürlerin uygulanacağına dair daha fazla hüküm mevcut değildi. 10. madde, üyelerin sorumluluklarını yerine getirecekleri araçlar hakkında konseyin "tavsiyesinin" bağlayıcı olması gerektiğini karara bağlamıştı, ama

bunun geçerliliği, her münferit hükümete kendi sorumluluklarını kendisinin yorumlaması hakkını tanıyan, 1923'te Kanada'nın verdiği bir öneri ile ortadan kaldırıldı. Hatta, ortak hareket etme ihtimalini daha da azaltan, "meclisin veya konseyin birleşimlerinde kararlar, toplantıda temsil edilen tüm üyelerin uzlaşısı ile alınmalıdır," diyen 5. maddeydi. Bu "mutabakat maddesi", 11. madde çerçevesinde cemiyetin, Japonya'nın giriştiği Mançurya işgali sorununa çözüm bulma girişimlerini ciddi biçimde baltaladı ve 16. madde tarafından öngörülen yaptırımların uygulanmasını aşırı derecede güçleştirdi. Sözleşme ile birlikte, büyük güçlerin, süreç içinde hakemlik girişimleri başarısızlıkla sonuçlansa bile, her zaman için kurallarla hareket edebilecekleri öngörülmüştü; örneğin, 12. madde, kontrol edilmesi zor bir anlaşmazlığın taraflardan birini savaşa mecbur bırakmasından önce üç aylık bir "sükunet" dönemini şart koştu. Ne ki, 1930'ların gelişmeleri gösterdi ki, Japonya, İtalya ve Almanya'ya, bu kurallardan hiçbirini kabul ettirilemedi ve 12. madde, dış siyasetini emrivaki ve *fait accompli* üzerine kurmuş olan faşist rejimler için çok az anlam ifade etti.

1920'ler ve 1930'ların başları boyunca, Milletler Cemiyeti'ni barışı koruyucu bir örgüt olarak daha etkili hale getirmek için iki girişimde bulunuldu. Birincisi, sözleşmenin 8. maddesi gereğince başlatılan silahsızlanma sürecindeki uluslararası gerilimi düşürmeyi amaç edindi. Ne ki, 1926-34 dönemi toptan başarısızlık getirdi beraberinde. Cenevre Silahsızlanma Konferansı için oluşturulan komisyon hiçbir ayrıntı ve istatistik içermeyen bir taslak rapor hazırlamak için beş yıl harcarken, konferansın kendisi 1933'te Almanya'nın çekilmesi ile onarılmaz bir şekilde zarar gördü ve 1934'te nihai olarak süresiz biçimde ertelendi. Diğer girişim daha gerçekçiydi. Cemiyet içindeki Fransız baskısı, bir kriz anında gerçekleştirilecek ortak müdahalenin prosedürünün daha kolaylaştırılması yönünde bir teklifin gündeme alınmasına neden oldu; en umut verici olanlar, Karşılıklı Yardım Antlaşması Taslağı ve Cenevre Protokolü'ydü. Fakat bunlar, büyük oranda, Dominyonlar tarafından desteklenen Britanya hükümetinin öngörülen şartlara yersiz taahhütler olarak saldırmasından dolayı asla hayata geçirilemedi. Bunun yerine, 1925 Locarno Paktı üzerine kurulu ve Fransa, Belçika ve Almanya arasındaki sınırları tek yanlı değiştirme girişimlerine karşı güvence veren bir "ortak güvenlik" sistemi vücuda getirildi. Bu, koruma altına alınan üç devlet arasındaki bir anlaşmazlık durumunda cemiyete hakemlik hakkı tanınmasına rağmen, Locarno Paktı, cemiyetle doğrudan ilişkili değildi. Bu plan, 1925-9 döneminde, Alman dış siyasetinin Stresemann tarafından yönlendirildiği süre içinde gayet makul bir biçimde etkili

olmuştu, ama 1933'ten sonra Hitler tarafından hızla yürürlükten kaldırıldı. Dahası, Ortak Güvenlik, Doğu Avrupa'nın daha hassas ve tehlikeli bölgelerini içine almıyordu ve bu yüzden de, Almanya ve diğer Batı Avrupa devletleri arasındaki geçici uzlaşmanın dışında bir şey ifade etmediği için, süreç içinde bir güvenlik yanılmasından başka bir şey değildi.

Konseye barışı muhafaza edici hiçbir ortak erk vermeme hatası, cemiyetin rolünü daha küçük devletler arasındaki hakemlikle sınırladı. Büyük güçlerin nedensiz bir şekilde çıkardıkları anlaşmazlıklar sık sık cemiyet yapısının dışından gelen diplomatik karşılıklara davetiye çıkardı. Örneğin, Mussolini tarafından planlı olarak ortaya atılan Korfu Krizi, nihai olarak, Cemiyet Konseyi'nden ziyade geleneksel Büyükelçiler Konferansı yolu ile çözüme bağlandı. Japonya'nın Mançurya'dan ve İtalya'nın Habeşistan'dan çekilmesini sağlamaya yönelik konsey girişimleri, o kadar iç karartıcı bir biçimde başarısızlığa uğradı ki, 1930'ların ikinci yarısı boyunca cemiyet hep pas geçildi. Britanya ve Fransa, Almanya ve İtalya'ya karşı, tek taraflı savaş tehdidine yönelik taviz verme siyasasını uygulamaya mecbur kalırlarken, İspanya İç Savaşı'nın Avrupa'nın geriye kalmasına yayılmasını engellemek üzere kurulan Müdahale Etmeme Komitesi, asla cemiyetin yargılama yetkisine tabi olmadı (Bkz. 27. Böl.). Çekoslovakya'nın geleceğine 1938'de dört hükümet başkanı tarafından karar verildi ve hatta Başkan Benes onların bu kararına karşılık cemiyete başvurma zahmetine bile girmedi. 1939'da saldırıya uğrayan devletlerden sadece Finlandiya, cemiyet mekanizmasını kullanmaya çalıştı.

Cemiyetin zaten zayıf olan kurumsal yapısı, bireysel iktidarların izleyen kısımda inceleyeceğimiz siyasaları tarafından daha da kötü bir duruma sokuldu. En bariz bir şekilde ortada olan şey, Milletler Cemiyeti'ni oluşturan ve ayakta tutma iddiasında olan Birleşik Devletler, Britanya ve Fransa gibi hükümetlerin kararsızlığı ve Japonya, İtalya ve Almanya'nın *Lebensraum* uğruna açtıkları ölümcül yaralardı.

Milletler Cemiyeti'nin en ateşli savunucusu Başkan Wilson'du ve onun Birleşik Devletler'i sürekli üyelğe tabi kılmaya ilişkin niyetinden şüphe edilemez. Ne ki, 1919 itibarıyla, senato cumhuriyetçilerin hâkimiyeti altına girmişti ve Henry Cabot Lodge'un güçlü liderliği altında, başkan tarafından sunulan sözleşmenin gözden geçirilip kökten bir şekilde değiştirilmesini talep ediyordu. Cumhuriyetçiler, özellikle, 10. madde çerçevesinde Birleşik Devletler'in yerine getirmesi beklencek sorumluluklar hakkında kaygılıydılar ve yönetimin müdahil olması gereken meseleleri belirleme hakkının saklı olması gerektiğini vurguluyorlardı. Ne ki, Başkan Wilson bu yaklaşımı geri çevirerek, kendi yorumuna destek bulmak için ülke gene-

linde, başarısızlıkla sonuçlanan bir kampanyaya girişti. Sonuç, sözleşmenin senatoda reddedilmesi ve Birleşik Devletler'in cemiyetten tamamen geri çekilmesiydi. Bunun etkisi çok ağır oldu; birçok tarihçi, Amerika'nın yalıtılmışlığa geri dönmesinin, cemiyeti daha en başından baltaladığı görüşündedir. Örneğin, S. Marks, "Cemiyet, en büyük sınavında, mutabakat partı ve Amerika'nın eksikliğinin yarattığı ikili sarsıntı yüzünden başarısız oldu,"⁷⁴ demektedir. Kesin bir şekilde, Amerika'nın yalıtılmışlığı 1931'de Mançurya üzerine özel bir harekatı hesaba katmayı imkânsız hale getirdi; Austen Chamberlain şu gözlemlerde bulundu: "Şu an itibarıyla şunu biliyoruz ki, ABD, bize, Japonya'nın Hawaii ve Honolulu üzerine yapacağı ani bir saldırıya askeri olarak karşı koyacağına dair hiçbir vaatte bulunmayacaktır." Benzer bir şekilde, İtalya'ya karşı uygulanacak yaptırımlar Amerika'nın katılımı olmadan anlamsızdı ve Roosevelt'in, Avrupa'nın 1930'ların sonlarına doğru yaşadığı krizlere bulaşmayı reddetmesi, faşizme neden olan koşulları önemli boyutta güçlendirdi.

Britanya ve Fransa, varlığı süresince cemiyete üyeliklerini muhafaza eden yegâne devletlerdi ve hep örgütün ana taşıyıcıları olarak görüldüler. Maalesef, aralarında cemiyetin sürekliliğini sağlamaya yönelik çabalarına kan kaybettiren ciddi yanlış anlamalar oldu. Bu yanlış anlamalardan biri, cemiyetin doğasının ta kendisiyle ilgiliydi. Britanya hükümetleri cemiyeti hakemlik için bir araç ve farklı görüşlerin ifade edilmesi için bir forum olarak görüyorlardı. Bunun tam tersine, Fransızlar, sıkı bir güvenlik sistemi ve 1919 antlaşmalarını garanti altında tutacak bir araç taşıyorlardı; bu yüzden, Britanya'nın Cenevre Protokolü'nü reddetmesi ve Doğu Avrupa'daki yeni sınırların korunmasına yardım etmeye razı olmayışı karşısında, acı bir şekilde hayal kırıklığına uğradılar. Zaman zaman iki ülke arasındaki ilişkilerin dibe vurduğu da oldu; Britanya, Fransa'nın 1923'te Ruhr'daki barış arayışına karşı tamamen duygudaş olmayan bir yaklaşım sergilerken, Fransa 1930 Londra Konferansı'nda görüşülen donanma beherini onaylamayı reddetti. Benzer uyumsuzluklar, esas dertleri sözleşmenin kesin bir yorumuna ulaşmaktan ziyade onun yasal boşluklarından çıkar sağlamaya çalışan güçler için kârlı oldu.

Bunu yapan ülkelerin ilki Japonya idi. 1919 tarihli Cemiyet Sözleşmesi'ndeki asli imza sahiplerinden biri olmasına rağmen, Japonya, asla cemiyetin yarı gönüllü bir üyesi olmanın ötesine geçmedi. Japonya, sözleşmeye ülkeler arası eşitliği vurgulayan bir ifadenin konulmasını cemiyetin Avrupalı üyelerinin beceriksiz bir şekilde reddetmesine ciddi bir biçimde içerledi. Aynı zamanda, Avrupalı güçlerin, cemiyetin içinde veya dışındaki siyasalarından da tatmin olmadı; Washington (1921) ve Londra

konferanslarında (1930) müzakere edilen gemi inşaatı derecelendirmelerinden ve Çin anakarasındaki ticari genişlemesinin önüne konan sınırlamalardan hoşnut değildi. Büyük Bunalım, itaati ve etkin olmayan kızgınlığı meydan okumaya ve saldırganlığa dönüştüren değişim için bir katalizör olarak iş gördü. İktisadi kriz demokratik idarenin kalıntılarını ortadan kaldırdı ve ordu aracılığı ile yapılacak siyasal müdahaleler için ortam hazırladı. Bu, akabinde, Mançurya'daki askeri hareketla başlayan acımasız ve fırsatçı bir dış siyasete ön ayak oldu. Cemiyetin tepkisi, Japonya'nın Manchukuo kukla devletini kurmasını engelleyemeyecek kadar zayıf ancak amansız Japon düşmanlığını üzerine çekmeye yetecek kadar da güçlüydü. Yeni rejim, Milletler Cemiyeti'ni açıkça Batılı bir hizip olmakla suçladı ve Japonya'nın üyeliğine Mart 1933'te son verdi. Daha sonra, yapıp etmeleri üzerinde hiçbir dış sınırlama tanımadığını ilan etti; 1937'de Çin'in geriye kalanına saldırarak ve 1941'de de Britanya, Fransız ve Hollanda imparatorluklarının Uzak Doğu'daki bağlantılarını sona erdirerek yoluna devam etti.

İtalya, cemiyete karşı asla gerçekten kendini sorumlu kılmamış olan bir diğer güçtü. 1923 gibi erken bir tarihte Roma'daki Britanya büyükelçisi, İtalya'nın, cemiyetin gücünü, "gelecekteki yayılmasının hayati gereklilikleri"⁵ ile tezatlık içinde gördüğü belirtmişti. Mussolini, sözleşmede, İtalya'nın Versailles Antlaşması'nda maruz kaldığı hasis muameleyi tersine çevirmeye yönelik planlarına set çeken bir engel gördü. Ne ki, 1920'ler boyunca sakıngan bir siyasa izledi; 1923 Korfu Olayı'nda olduğu gibi, sadece arada bir saldırgan bir tutum benimseyen diplomatik bir akılcılık imajı yansıttı. Ne ki, Büyük Bunalım, Japonya'da olduğu gibi İtalya'da da beraberinde bir dönüşümü getirdi. Bu sefer diplomasiyi kuşatan ikinci bir "Faşist Devrim" gerçekleşti. Britanya ve Fransa'nın Habeşistan'daki kararsız tutumunu fırsat bilen Mussolini, 1935 itibarıyla, emperyalist yayılmayı tam anlamıyla kendisine uğraş edindi. Bir yandan, Hoare-Laval Paketi'nde, görünüşteki Anglo-Fransız kapitülasyonundan cesaret alıyordu; diğer yandan, iktisadi yaptırımlar dayatma girişimi onu çileden çıkardı ve Aralık 1937'de İtalya'yı cemiyet üyeliğinden geri çekti. Mussolini, genelde, cemiyete ölümcül darbeyi vuran lider olarak görülmüştür, bu ortam, Hitler'in, 1930'ların sonlarındaki herkese açık diplomatik kapışmada üstünlüğü ele geçirebilmesini sağlamıştır.

Almanya'nın Milletler Cemiyeti'ne karşı tavrı toptan bir değişim geçirdi. Weimar Cumhuriyeti'nin koalisyon hükümetlerindeki partilerin devlet adamları cemiyete katılmaktan yanaydılar ve bunun için çalıştılar; bu amaç, nihai olarak 1926'da Stresemann tarafından gerçekleştirildi.

rıldı. Ana amaç Versailles Antlaşması'nın gözden geçirilerek değiştirilmesi ve 24. Bölümde anlatılan dış siyaset hedefleri için onay kazanmaktı. Ne ki, 1929 itibarıyla cemiyete karşı yaygın bir hoşnutsuzluk ve Nasyonal Parti'nin, cemiyetin Versailles Antlaşması'nı harfiyen uygulamak için tasarlanmış bir "galipler sendikası"ndan⁶ farklı olmadığına dair suçlamasından destek alan bir eğilim vardı. Groener gibi komutanlar ve Bülow gibi diplomatlar, gayet açık bir şekilde, cemiyetin Almanya'nın ihtiyaçları ile ilgisiz olduğunu belirttiler; örneğin Bülow, eğer cemiyetin amacı gerçekten halihazırdaki statükoyu korumak ve gelecekteki savaşları önlemek ise, "Bizim bu uğurdaki çıkarımız, diğer ülkelerin, özellikle de müttefik güçlerin çıkarlarından daha az olabilir,"⁷ diyordu. Bu yüzden, Hitler, Almanya'nın cemiyetten çekilmesini ezici bir çoğunlukla onaylayan halk oylamasının da gösterdiği gibi, Ekim 1933'te cemiyet karşısı önemli bir kamuoyu tabanına sahipti. Hitler'in bunu takip eden icraatları, gerek Versailles Antlaşması'nın garantörü olarak, gerekse de uyuşmazlıkları çözmesi tasarlanan bir hakem olarak cemiyete karşı açık bir saygısızlıktı. Ne ki, diğer hükümetler için, onun dış siyasetinin her türlü barışçıl diplomasiyle bağdaşmazlık içinde olduğunun farkına varmak zaman aldı.

Sovyetler Birliği'nin cemiyete karşı tavrında da bir değişiklik oldu. Lenin, cemiyeti, kapitalizmden ve sömürgeci güçlerden yana olmakla suçlarken, Stalin cemiyete karşı her türlü bağlılığın Sovyetler Birliği'ni olağandışı bir konuma getireceği kanısındaydı: "Ne zayıf bir ulusun başına tokmak ne de güçlü bir ulus için örs olmak niyetindeyiz,"⁸ diyordu. 1920'ler boyunca, Stalin, büyük oranda Almanya ile kendi düzenlemelerini yapmayı tercih etti. Ne ki, 1930'lar boyunca faşizmin yayılması onu Batılı demokrasilerle işbirliği yapması gerektiğine ikna etti. Bu yüzden, Britanya ve Fransa ile bir ittifakı mümkün kılacağı beklentisiyle, 1934'te Sovyetler Birliği'ni cemiyete soktu. Ne ki, Rusya ve cemiyet, işbirliklerinden çok az şey kazandılar. Stalin, faşist devletlere karşı Anglo-Fransız taviz verme siyaseti tarafından hayal kırıklığına uğratılırken, Britanya ve Fransa hükümetleri Stalin'in Ağustos 1939'daki ittifakını ve akabinde Hitler'in Polonya ve Finlandiya üzerine yaptığı saldırıları nefretle kınadı. Aralık 1939'da son kesin icraatını gerçekleştirdi: Sovyetler Birliği'nin adaylığına son verilmesi.

*

* *

çekleştirildi. Konuşmacılardan biri, Lord Cecil, konuşmasını şu sözlerle bitirdi: "Cemiyet öldü. Çok yaşa Birleşmiş Milletler!" Fransızların *Le roi est mort; vive le roi!** selamlamasının bu yeniden formüle edilişi, aslında iki örgüt arasındaki bağlantının altını çizmeyi amaçlıyordu; Birleşmiş Milletler 1945'te, cemiyet resmi olarak hâlâ varken kurulmuştu ve erkin aktarılışı Ağustos 1946'ya kadar gerçekleştirilmedi.

Neden yani bir örgüt oluşturmaya ve erkin aktarılması için birtakım teferruatlara girişmeye gerek duyuldu? Gördüğümüz gibi, cemiyet, 1930'larda ortaya çıkan sorunlarla baş etmede yetersiz kalmıştı ve sözleşme, modası geçmiş bir şey olarak görülüyordu. 1945 itibarıyla dünya liderleri uluslararası bir örgütü, 1919'da devlet adamlarının Cemiyet Sözleşmesi'ni Versailles ve St. Germain antlaşmalarına bağlamış olmaları gibi, özel bir barış antlaşmasına bağlı kalmanın akılcılığını sorguluyorlardı. Atık ihtiyaç duyulan şey bir barış antlaşmasını *aşabilecek* ve gelecekteki sorunlara *eğilebilecek* bir kurumdur. Aynı zamanda, büyük güçler kendi çıkarlarını 1930'ların geri çekilmelerine yeniden baş vurmaktan korumak istiyorlardı. Veto hakkı en iyi kendini koruma yolu olarak görülüyordu, fakat bu, Cemiyet Sözleşmesi tarafından sağlanmıyordu. Bu ve diğer nedenlerden dolayı, hatta devasa teknik ve resmi zorluklar aşılmış olsa bile, cemiyetin elden geçirilmiş bir hali yeterli olmayacaktı.

Ne ki, Birleşmiş Milletler'in yeni ve daha karmaşık bir kurum olması- na rağmen, cemiyetin geçmişinden öğreneceği çok şey vardı. Lord Cecil 9 Nisan'daki konuşmasında bu konuya değindi: "Cemiyetin büyük deneyimi olmasaydı, Birleşmiş Milletler vücuda gelemeyecekti." Bu, çoğu modern tarihçinin de uzlaştığı bir bakış açısidir: "Gerçekte, Birleşmiş Milletler, cemiyet deneyiminin çocuğuydu."

Bu, cemiyetin ve Birleşmiş Milletler'in kurumlarının karşılaştırılması yoluyla gösterilebilir. BM beyannamesini hazırlayanlar temel konsey fikrini sabit tuttular, ama konseyin işlevlerini daha kesin bir biçimde birbirlerinden ayırmaya karar verdiler. Bunlardan birincisi, dünya barışına zarar verebilecek olan huzursuzlukları önlemekle veya bu tip durumlarla baş etmekle özellikle görevlendirilmiş olan Güvenlik Konseyi idi. Cemiyetin oybirliği üzerine yaptığı vurgu, beş daimi üyeye (Birleşik Devletler, Sovyetler Birliği, Britanya, Fransa ve Çin) veto hakları verilerek, oy çokluğu ilkesi uğruna bir yana bırakıldı. Güvenlik Konseyi'ne, Askeri Kurmay Komitesi komutası altında uluslararası bir barış gücü oluşturma yetkisi verildi; bu, Cemiyet Sözleşmesi'nin en büyük eksikliklerinden birine çare

* (Fr.) Kral öldü; yaşasın kral. (ç.n.)

oldu. İkinci olarak, İktisadi ve Toplumsal Konsey, siyasal olmayan sorunları üstlenmek üzere kuruldu. Benzer bir kurum 1939 Bruce Komitesi tarafından Cemiyet Konseyi'nin yükünü azaltmak üzere önerilmişti. Üçüncü yeni kurum olan Mütevelli Konseyi, aynı zamanda temel barışı koruma vazifesinden özel bir işlevi ayırmak için tasarlanmıştı.

Aynı zamanda, Birleşmiş Milletler Örgütü içindeki diğer kurumlar da cemiyet kökenliydi. Önerilen birtakım değişiklikleri geçirmiş olsa da, Birleşmiş Milletler Genel Meclisi, açık bir şekilde, Cemiyet Meclisi'nin devamıydı. Genel Meclis'e barışı koruyucu daha az erk verilmişti, ama diğer alanlardaki daha anlamlı işlevlerle bu durum dengelendi; örneğin, Mütevelli ve İktisadi ve Toplumsal konseylerin sorumluluğu verildi Genel Meclis'e. Birleşmiş Milletler çok az değişiklikle cemiyetin uluslararası hukuku destekleme yöntemlerini devam ettirdi. Resmi olarak bu yapının dışında olmasına rağmen, cemiyet, Uluslararası Adalet Sürekli Mahkemesi üzerinden işlemişti. Ne ki, bu mahkeme, uygulamada cemiyetin işlerine tamamen dahil olmuştu ve bu yüzden, bağımsızlık kurgusuna, yeni Uluslararası Adalet Mahkemesi'ni Birleşmiş Milletler'in temel bir kurumu yapan beyanname tarafından son verildi. Doğrudan süreklilik, aynı zamanda, Birleşmiş Milletler çeşitlemesinin daha karmaşık ve ek konseylerden dolayı daha büyük bir sorumluluk yüklenmesine rağmen, sekreterlikler düzeyinde de mevcuttu. BM Genel sekreteri, genelde, cemiyetteki muadilinden daha güçlü görülüyordu. Büyük güçler arasındaki derin ideolojik farklardan dolayı, sekreter adaylarını Britanyalı, Fransız veya Rus bürokratlar arasından seçme eğilimde olan cemiyetin aksine, bu göreve getirilecekleri daha küçük devletlerden seçmek bir gelenek haline geldi. Fakat bu, Avrupa temelli bir örgütün yerine, dünya üzerindeki tüm ulusları temsil eden bir örgütün geçmesinin çeşitli sonuçlarından biri olarak görülebilir.

NOTLAR

- 1) J. A. S. GRENVILLE (der.): *The Major International Treaties 1914-1973*, s. 108.
- 2) P. RAFFO: "The League of Nations", *Historical Association Pamphlet* (1974).
- 3) J. A. S. GRENVILLE (der.): A.g.y., s. 60-1.
- 4) S. MARKS: *The Illusion of Peace*, Böl. 1.
- 5) R. HENIG (der.): *The League of Nations*, II. 3A.
- 6) C.M. KIMMICH: *Germany and the League of Nations*, Böl. 1.
- 7) A.g.y., Böl. 10.
- 8) I. DEUTSCHER: *Stalin: A Political Biography*, Böl. 11.

Tarihçiler, 1936 ile 1939 arasındaki İspanya'ya ilişkin olarak iki ana unsura dikkat çekmektedir. Birincisi tam tamına birbirine zıt ideolojilerle iki geniş-tabanlı koalisyonun, ülkenin gelecekteki toplumsal ve siyasal kurumlarını şekillendirme hakkı için aralarında verdikleri mücadele. İkincisi ise, bu mücadelenin, kıtanın [Avrupa] geri kalanı üzerindeki etkisi. E. H. Carr, İspanya mücadelesini, aslında "İspanya topraklarında yaşanan bir Avrupa İç Savaşı" olarak tanımlamaktadır. Bu bölüm, yerel ölçekte sağın galip gelmesinin nedenleri üzerine birtakım alternatif açıklamalarda bulunacak ve bu durumun Avrupalı güçlere ilişkin içermelerini inceleyecektir.

İspanya İç Savaşı'ndaki tarafların ikisi de heterojendi ve her iki durumda da merkezden radikal aşırılığa kadar değişim gösteriyordu. Böylesine farklı öğeleri içlerinde barındırmalarından dolayı, cepheler olarak adlan-

dırıldılar. Nasyonal Cephe (veya Nasyonalistler) muhafazakârlar, monarşistler (özellikle Karlistler), Falanjistler, diğer yarı-Faşist gruplar, ordu komutanları ve üst-ruhban sınıfından oluşuyordu. Halk Cephesi (veya Cumhuriyetçiler) liberalleri, sosyalistleri, komünistleri ve anarşistleri içeriyordu. Tüm geniş tabanlı koalisyonlarda olduğu gibi, bu cephelerden ikisi de iç bölünmelerle yüz yüze geldi, fakat Nasyonal Cephe bu iç ayrılıklara karşı direnmekte daha başarılı oldu ve savaşı kazanmak için gerekli olan birliği sağladı.

İlk olarak, sağ, ideolojik bölünmelere soldan daha az yatkındı. Örneğin, muhafazakârlar ve Falanjistler arasında otoriter bir rejimin gerekliliğine dair genel bir mutabakat vardı. Otoritenin kesin doğası ve askeri nitelikli örgütlerin rolü üzerine her türlü anlaşmazlık ikinci plana atıldı. Belki de, sol eğilimli ideolojilerin sağ eğilimli olanlardan genelde daha çeşitli ve karmaşık olmasından dolayı, cumhuriyetçiler arasındaki fikir ayrılıkları daha köktendi. Hürriyet yanlısı anayasacılar, otoriter sosyalistler veya komünistler ve hürriyet yanlısı anarşistler arasında üç taraflı bir çatışma gelişti. Bunlar arasındaki her türlü uzlaşma her zaman için olumsuz bir temel üzerine kuruldu ve ortak noktaları olan, Nasyonalistlerin galip gelmesi korkusu tarafından bu uzlaşmalara ikna oldular. Nasyonal cephe daha büyük bir ideolojik birliğe sahipti ve aralarındaki bağ Katolik Kilisesi'nin Franco'nun zaferine dair verdiği taahhülle daha da güçlendirildi. Papa XI. Pius düşmanın asla bu derece kolay ayırt edilebilir olmadığını savunarak, Nasyonalistlere bir haçlı seferi misyonu yükledi: "İlk, en büyük ve en baş tehlike, tüm biçimleri ve dereceleriyle komünizmdir,"² diyordu kilise. Ancak Halk Cephesi Marx ve Bakunin taraftarları arasında, hatta Azana ve destekçilerinin durumunda Cromwell hayranları olarak üç ana akıma bölünmüştü. Bütünsel olarak, sağ, fırsatçı siyasetleri hayata geçirebildi ve genel gidişattaki değişimler, en alt düzeyde, iç muhalefetle sağın önderliği tarafından gerçekleştirilebildi.

Bu önderliğin sürekliliği sağın en büyük becerisiydi. Franco yüzyılın büyük zihinlerinden biri değildi; gerçekte, Puzzo'nun belirttiğine göre, "Kafası, bir ölü fikirler mezarıydı."³ Ne ki, solun yoksun olduğu odak noktasını teşkil ediyordu. Azana, Caballero ve Negrin gibi cumhuriyetçi önderler onun tamamen farklı grupları bir arada tutabilme şeklini ondan daha iyi bir biçimde uygulamayı imkânsız gördüler. Franco, tartışmaları örtbas etme ve her türlü derin anlaşmazlığı önleme işlerinde uzmandı. Nihai iktidarı kendi elinde tutarken, tüm Nasyonalist hihiplere anlamlı birer rol verdi. Bu nedenle, Karlistler 1928 Din Adamları Kanunu ile ve Falanjistler de propagandada kendilerine tahsis edilen rolle tatmin edildi.

Topladığı ilk Nasyonal Konsey, yirmi Falanjist ve sekiz Karlist de dahil olmak üzere, tüm sağ bir araya getirdi ve *Caudillo* sıfatı ile kendisine Mussolinici erkler atfederek monarşinin yeniden kurulmasına dair kararları süresiz olarak ertelemeyi başardı. Bunun tam tersine, solcu hizipler, güçlü bir liderliğin dayatılmasına ilişkin her türlü girişimi, kendi bireysel programlarının önünde birer engel olarak gördüler. Bu nedenle, 1937'de Barselona'da anarşistler, sosyalistler ve komünistler arasında çatışma patlak verdi; bu esnada, Caballero ve Negrin, cumhuriyetçi mücadeleye kendi damgasını vurmak için öne çıkmaya çalıştılar.

Siyasal örgütlenmenin etkinliği ve savaşın getirecekleri sıkı bir şekilde ilişkiliydi. Siyasal örgütlenmenin derecesi askeri performansı etkiliyordu, fakat askeri başarı ve başarısızlık da siyasal koalisyonları güçlendiriyor veya zayıflatıyordu. Nasyonalist Cephe, daha büyük bir birlik kapasitesine ek olarak, çok önemli etkileri olan, Almanya ve İtalya'dan yardım alma avantajına da sahipti. 16,000 askeri danışman, en son model uçakları ve Kondor Lejyonu'nun katılımını içeren Alman yardımı olabildiğince nitelikliydi. İtalya çok daha büyük bir yardım sağladı: 50,000 asker, 763 uçak ve doksan bir savaş gemisinin kullanımı. Üç durumda bu yardımların bütünü Nasyonal Cephe için can alıcı öneme sahipti ve beraberinde isyana yardımcı oldular. Birincisi, Franco'nun birliklerinin Alman ve İtalyan uçaklarıyla Fas'tan İspanya'ya nakledilmesi; bu, Franco'nun Endülüs'ü ele geçirmesi için temel öneme sahip bir ön hazırlıktı. İkincisi, 1937'de teçhizat miktarının aniden artışıyla Nasyonalistlerin moral düzeyindeki yükselmeydi. Üçüncüsü ise, son olarak 1939'da yapılan büyük boyutlardaki silah ve nakliye yadımı aracılığıyla, Franco'nun Katalan-ya'daki saldırısı hız kazanmıştı.

Halk Cephesi'nin Sovyetler Birliği'nden ve Uluslararası Tugaylar saflarına katılmış bir dizi ülkenin yurttaşı binlerce gönüllüden destek almış olduğu bir gerçektir. Ne ki, bu, aynı zamanda elverişsiz bir durum yarattı. Stalin, Rusya'yı bu konuda tam anlamıyla sorumlu kılmaya isteksizdi; Sovyet destek yolları daha uzun ve İtalya'ninkilerden daha korunmasızdı ve Stalin, Rusya'yı Almanya tarafından işgale karşı koruması bırakacak aşırı bir adım atmak konusunda kaygılıydı. Ne ki, cumhuriyetin en büyük engellerle karşılaşmasına vesile olan durum, Batılı güçlerle arasındaki ilişkilerdi. Blum ve Daladier'nin başkanlık ettiği bir dizi Fransız hükümeti, Fransız solundaki geçici uzlaşımın elde edilen istikrarı bozabileceği korkusuyla savaşa dahil olmaktan özenle kaçınıyordu. Bu arada, Britanya hükümeti, iki tarafın da şart koşmasını önlemeye dönük bir girişim çerçevesinde, 1936'da Müdahalesizlik Komitesi'ni kurdu.

Maalesef, Britanya, Birleşik Devletler ve Fransa komite yönetmeliklerine bağlı kalırken, Almanya ve İtalya bu kararlara açıkça muhalefet ederek Franco'ya yardımcı oldu. Sonuçta, isyancı güçlere verilen taze kan, demokratik olarak seçilmiş bir hükümetten esirgenmiş oldu, bu da uluslararası eğilimlerde görülen bir tür anomaliydi.

*

* *

İspanya İç Savaşı, Avrupa içindeki ideolojik bölünmelere de yansıdı ve sanatçılarla yazarlar arasında yoğun bir tutku uyandırdı, özellikle de Malraux, Borkenau, Lorca, Picasso, Cornford, Spender, Auden, Orwell ve Hemingway için. Aynı zamanda, 1936 ile 1939 arasındaki uluslararası ilişkilerin sürecini, temel diplomatik eğilimlerin bir noktada birleşmesine neden olarak şekillendirdi.

Bu eğilimlerden birincisi, Avrupa'nın iki faşist lideri arasında giderek büyüyen *dostane ilişkiydi*. İtalya 1920'ler boyunca Fransa ve Britanya ile ilişkilerinde sabit bir biçimde aynı çizgideydi. Ne ki, Habeşistan kriziyle birlikte ilişkilerde ciddi bir bozulma yaşandı ve Mussolini'nin rejimine karşı iktisadi yaptırımlara baş vurulması on yıldır var olan ortak güvenlik sistemini yıktı. İtalya'nın İspanya İç Savaşı'na dahil olması, bu uzaklaşmanın sürekli olacağını ve Batılı demokrasilerle hiçbir uzlaşmanın olmayacağını kesinleştirdi. Aslında savaş bu diplomatik değişime daha ileri bir itki sağladı ve İtalya'yı Almanya'nın kampına savurdu. Kaçınılmaz tecrit hissinin büyük bir diplomatik düzenlemeyle sonuçlanacağını bilen Hitler, gayet becerikli bir şekilde, Mussolini'nin Fransa ve Britanya'ya karşı olan kızgınlığını kullandı. Roma'daki Almanya büyükelçisi Hassel'e göre: "Güçlerin çelişen çıkarlarını tam anlamıyla gözler önüne sermesi bağlamında, İtalya'nın Britanya ve Fransa ile olan ilişkileri göz önüne alındığı zaman, İspanya çatışmasının oynadığı rol Habeşistan sorununun oynadığı role benzer. Tamamıyla açık olan şey, İtalya'nın, Batılı Güçlerle Almanya ile omuz omuza çarpışmanın akılcılığını ayırt edecek olma-
dır."⁴ Bu beklenti başından sonuna kadar doğrudu. İtalya Dışişleri Bakanı Ciano, Mussolini'nin İtalya ve Almanya arasındaki muhtemel bir *yeniden yakınlaşmaya* yönelik minnettarlığını ifade etti. "İtalya, etrafındaki tecrit çemberini kırmıştır; şu ana kadar hiç var olmamış, asla yenilmez siyasi ve askeri bir birleşimin merkezidir." Bu "birleşim", "Roma-Berlin Eksenini", İtalya'nın 1937'de katıldığı Anti-Komintern Paketi ve 1939'da kurulan resmi bir askeri ittifak olan Çelik Paketi'ni de kapsıyordu.

İtalya ve Almanya arasındaki işbirliğinin geniş kapsamlı sonuçları oldu, bunların en önemlisi, Hitler'in Doğu Avrupa'da yayılma siyasasının önündeki İtalya kaynaklı engellerin tasfiyesiydi. *Mein Kampf*'ta, açık bir şekilde, Daha Büyük bir Almanya yaratmak istediğini ifade etmiş olmasına rağmen, Mussolini'nin Avusturya'ya olan ilgisi Hitler'e engel olmuştur. Ne ki, İspanya'ya askeri olarak müdahale edilmesi Mussolini'nin dikkatini o yöne kaydırды ve bu da, 1938'de İtalya'nın engellemesi olmaksızın Hitler'in Avusturya'yı işgal etmesini sağladı. Bu arada, İspanya İç Savaşı, Hitler'in saldırgan diplomasisine verilecek Anglo-Fransız karşılığının koşullandırılmasına yardım etti. Eden, Chamberlain ve Daladier, dikkatli siyasalar izlenmediği takdirde İspanya İç Savaşı'nın kolayca bir Avrupa savaşına dönüşebileceğinden korkuyorlardı. Eden, Müdahalesizlik Komitesi'nde, baskı yapmayı tercih ettiğini açıkça ifade ederken, Chamberlain savaş tehdidi karşısında taviz vermekten yanaydı; ikisi de, Guernica ve Madrid'in bombalanmasıyla çoktan gün yüzüne çıkmış olan mekanize bir saldırının daha fazla yıkıma ve can kaybına neden olmasından tedirgindi. 1938 Münih Antlaşması'nın sonuçlanmasıyla kısa vadeli hedeflerinin çoğuna ulaşmış olan Hitler, bu tepkileri beceriyle kendi çıkarı için kullanıldı. İngiliz-Fransız siyasaları, beraberinde, Sovyet siyasasında önemli bir değişmeye neden oldular; Stalin, 1939 itibarıyla, Batılı Güçleri bir yana bırakarak Hitler ile uzlaşmanın yollarını aramaya başladı (Bkz. 25. Böl.). Böylece, Hitler, İspanya İç Savaşı aracılığıyla büyük kazançlar sağlamış oldu. İtalya ve Almanya arasında yeni bir bağlantı kuruldu, Batı'daki ortak güvenlik, taviz siyasası yüzünden sekteye uğradı ve 1936 Fransa-Sovyetler Birliği Pakti'nin yerini Ağustos 1939'da Nazi-Sovyet Saldırmazlık Pakti aldı.

Savaş, aynı zamanda, silahların ve askeri stratejilerin gelişmesi üzerinde önemli bir etkiye bulundu. En doğrudan biçimde kazançlı çıkan yine Almanya oldu. Hitler, yeniden silahlanma programının ürünlerini denemek için İspanya'yı bir fırsat olarak kullandı, özellikle Alman pilotlarını eğitmek için büyük bir fırsattı bu. Savaşta Almanya'nın kazandığı deneyim, hızlı ve olağanüstü başarı getiren, 1939'da Polonya'ya karşı ve 1940'ta Fransa'ya karşı kullanılan *Blitzkrieg* taktiklerinin şekillendirilmesine yardımcı oldu. Ne ki, İtalya'nın benzer kazançlar sağladığı şüphelidir. İtalya'nın üstlendiği sorumluluklar Almanya'nınkilerden daha bütüncüldü ve deneyimden kazanılacak olan üstünlükler askeri yıpranma tehdidi tarafından anlamsız hale getirildi. Mussolini 1939'da İtalya'nın bir diğer savaşa girmeye hazır olmadığını bilmiyor değildi ve Hitler'in Polonya'yı işgali hakkındaki kuşkuslarını ifade etti. Aynı şekilde, Rusya da İspanya

meselesine bulaşmaktan bir şey kazanmadı. Rus stratejistlerin yanlış askeri sonuçlar çıkardığı da savunulabilir; 1941'de Almanya'nın Rusya içlerine doğru apansız ilerlemesinin nedenlerinden biri, Sovyet tanklarının bağımsız birimler olmaktan ziyade İspanya'da olduğu gibi piyade desteği için kullanılmasıydı. Ne ki, hükümetler, savaşın verdiği derslerin değerini bilmede hata yaptılarsa da, çoğu gerilla bunu yapmadı. 1941'den önce Alman işgaline karşı Fransa ve Yugoslavya'da en faal direniş Uluslararası Tugaylarda gönüllü olarak savaşmış olan partizanlardan geldi.

Son olarak, İspanya İç Savaşı uluslararası bir örgüt olarak Milletler Cemiyeti'nin etkisizliğini daha fazla gözler önüne serdi. Cemiyet daha önceden Japonya'nın Mançurya'yı işgalini önlemede veya İtalya'nın Habeşistan'dan geri çekilmesini sağlamada başarısız olmuştu. Ne ki, 1936 sonrasında, cemiyet, önemli krizlere doğrudan müdahale edemez hale geldi. Müdahalesizlik Komitesi'nin, üye devletlerin bir diğer üye devletin iç işlerine müdahale etmemesi hususunu vurgulayan Cemiyet Sözleşmesi'nden esinlendiği doğrudur. Ne ki, komitenin kendisi cemiyetin dolaysız faaliyet alanının dışındaydı. Cemiyet kurucu devletlerin siyasal amaçlarını yansıtan bir yapıydı, olması gerektiği gibi daha geniş bir yargılama temeline sahip bir kurum değildi. 1937'de Azana, komitenin hiçbir şekilde cemiyetin yerini dolduramayacağını savundu, "zira eğer sözleşme tarafından ortaya konulan ilkelerle uyum içinde değilse, komite bu yapının [Milletler Cemiyeti] bir sonucu değildir, bu yapının sahip olduğu erklere de sahip değildir."⁵ Uygulamada, cemiyet, onun ilkelerini hayata geçirme iddiasında olan *ad hoc* yapılar tarafından uluslararası karar alma işlevinden mahrum bırakılmıştı. Bu husus, daha sonra, farklı komiteler ve merkezi kurumlar arasında daha etkili iletişim yapısının varlığını teminat altına almaya dikkat eden Birleşmiş Milletler'in kurucuları tarafından değerlendirildi.

NOTLAR

- 1) E. H. CARR: *International Relations between Two World Wars*, Böl. 13.
- 2) G. JACKSON (der.): *Problems in European Civilisation: The Spanish Civil War*, F. J. TAYLOR tarafından alıntı.
- 3) D. A. PUZZO: *The Spanish Civil War*, Böl. 2.
- 4) W. L. SHIRER: *The Rise and fall of the Third Reich*, Böl. 9.
- 5) D. A. PUZZO: A.g.y., Belge 20 (Azana'nın 18 Temmuz 1937 tarihli konuşması).

Üçüncü Fransa Cumhuriyeti'nin Çelişkileri 1918-40

Fransa tarihinin bu dönemi, öğrenciler ve genel okuyucular tarafından sık sık görmezden gelinir, çünkü parçalı ayrıntıları ve aşırı derecedeki karmaşıklığı, ağır basan eğilimler ve konular hakkında genellemeler yapmayı zorlaştırır. Sorunu aşmanın yollarından biri, bu dönemi “düşüş içindeki Fransa” olarak belirlemek ve Fransa’nın 1940’daki askeri çöküşü için nedenler bulmaktır. Böyle bir yaklaşım için söylenecek çok şey vardır, fakat iki savaş arasındaki Fransa’ya dair, kaçınılmaz biçimde, tümüyle tek yanlı bir manzara çıkacaktır ortaya. Bu bölümde izlenen alternatif yöntem aracılığıyla anayasayı, iktisadi durumu, diplomasiyi ve askeri planlamayı etkileyen bir dizi çözülmemiş çelişkiye dikkat çekilecektir.

*

* *

Varlığının ilk evresi (1870-1914) boyunca, Üçüncü Cumhuriyet, ayakta kalabilmek için, onu çökertme tehdidinde bulunan sağcı güçlerle baş

etmek zorunda kaldı. Bununla o derece meşgul olunmuştu ki, herhangi bir siyasal kurumun ilerlemeci bir şekilde evrilebilmesi için esas olan rekabet ve uzlaşma süreci bu dönem boyunca yetersiz bir şekilde işlemişti. İkinci evreye kalan miras, siyasal çıkmaz oldu. Temel sorun, kabaca, anayasanın iki ana bileşeni olan yasama ve yürütme arasındaki denge ve uyum eksikliğiydi. 1875 Anayasası'nın Hükümleri bu ikisini aşağı yukarı aynı statüye tabi kılmıştı. Ne ki, 1870'ler ve 1880'ler boyunca yasama veya Ulusal Meclis, yürütme ya da başkan ile anlaşmazlık içine düşmüştü ve büyük oranda artan otoritesi ile öne çıkmıştı. Gerçekten de, başkanlık makamı öylesine zayıflatılmıştı ki, bu defa yasamanın kendi içinden alternatif bir yürütme erki ortaya çıkmak zorunda kaldı. Asli yürütme işleri, artık başbakan ve onun kabinesinde yer alıp da Ulusal Meclis'in seçilmiş üyeleri olan meslektaşları tarafından üstlenilmişti. İlk bakışta bu, parlamenter demokrasinin en iyi gelenekleri üzerine kurulu ideal bir uzlaşma olarak görülebilir. Fakat olup biten şey, meclis ve başkan arasındaki çatışmanın yerini, ülkenin hükümetini oluşturmak isteyen gruplar arasındaki parlamento içi çekişmenin almasıydı. Sonuç, süregelen bir idari istikrarsızlıktı. 1918 ve 1939 arasında yirmi ayrı başbakan tarafından oluşturulmuş en az otuz altı hükümet gelip geçti; aynı dönem boyunca Britanya'nın rekoru beş başbakan yönetiminde dokuz kabineydi. Bu yirmi iki yıllık krize dair çeşitli yargılar geliştirilebilir.

Birincisi, Fransız siyasal sisteminin evriminin nasıl erken bir biçimde durmuş olduğunun örneklenmesidir. Sosyalist lider Léon Blum en büyük noksanlığa dikkat çekti: "Eğer Fransa'da sadece muntazam bir biçimde gelişmiş siyasal partiler vardiysa,¹ bu durumun etkili olması için, yasamanın çok iyi gelişmiş bir parti sistemine sahip olması gerekliydi, aksi takdirde, sürekli bir yöneten çoğunluk arayışı içinde sahip olduğu erkler heba olur giderdi." Diğer bir deyişle, uzun vadeli yasama yerine kısa vadeli siyasal manevralara yoğunlaşmak gerekti.

Fransa, parti siyasetini destekleyen türden sınıfsal ayrılıklarla birlikte normal bir siyasal ideolojiler dizisine sahipti. Ne ki, ana sorun, etkili parti örgütlenmesinin yokluğuuydu. Bundan büyük oranda sorumlu olan, seçim sistemi *scrutin d'arrondissement*'di;^{*} bu sistem, adayın bir parti yönetimine tümüyle bağlı olması yerine bireysel adayı öne çıkarıyordu. Sonuç, her nedense sıradışı bir bağdaşmazlıktı. Avrupa'nın en merkezileşmiş devleti olan Fransa, gerçek güçleri dar temelli taşra desteğinden gelen vekiller tarafından temsil edildi ve yönetildi. Bu yüzden, partilerin görece

* (Fr.) Yerel idare bölgelerinin tasniflenmesi. (ç.n.)

küçük olması ve parti liderlerinin herhangi bir süreğen birlik oluşturmaya olağanüstü güç bulmaları hiç de şaşırtıcı değildir. Örneğin, Blum 1930'ların sonlarında Sosyalist Parti'den fiilen geri çekilmeleri için ikisi de güçlü yerel desteklere sahip olan Pivert ve Zyromski ile çekişmek zorunda kaldı. Herriot ve Daladier yönetimindeki Köktenci (Radikal) Parti 1920'ler ve 1930'lar boyunca "değişen olgulara"² ayak uydurmaya dönük bir çaba çerçevesinde reforme edildi. Ne ki, sonunda iç ayrılıklar yeniden ortaya çıktı ve reformlar geri çekildi. Partinin aşırı derecede çok yerel çıkarları ve çelişkili siyasaları vardı; D. Johnson'un deyişiyle, "[parti] karşıt görüşlerin bir karışımıydı."³

Bu sonuçla, partiler, istikrarlı hükümetlerin eşlik edeceği türden parlamenter desteği idare altında tutma şansını elde etmek için aşırı derecede küçük ve zayıftılar. Peki bu kötü bir şey miydi? Mecliste ve seçmeler arasında daha geniş bir görüşler bütünü temsil edecek koalisyonları ve *bloklar*ı oluşturmaya yönelik bir güdü olmayacak mıydı? İki savaş arasındaki Fransa'nın siyasal tarihinin çoğu tam olarak bunu gerçekleştirmeye yönelik çabalarla ilgilidir. Merkezci ve sağcı partilerin koalisyonları 1919'da Clemenceau tarafından oluşturulan *Bloc National*'i ve 1926'da Poincaré tarafından kurulan Ulusal Birliği içeriyordu. Merkez ve sol, 1924 sonrasında, Herriot önderliğindeki *Cartel des Gauches*'ta* ve 1936'da Blum önderliğindeki Halk Cephesi çatısı altında bir araya geldi. Maalesef, ortak bir temel oluşturmaya yönelik bu girişimler hep başarısızlıkla sonuçlandı, çünkü işbirliğini amaç edinen dış görünüşün altında bir diğer çelişki yatıyordu. Bir yandan, koalisyonlar içindeki iktidar mücadeleleri öyle gemi aزیya aldı ki, hükümetler hiç azalmayan bir hızla kuruldu ve dağıldı. Diğer yandan, düşünülebileceği gibi, siyasalar üzerinde uzlaşmayı yadsımak değildi bunun sebebi, tam tersi bir nedendi uzlaşmayı engelleyen. Tüm partiler yasama önerilerini sınırlamak ve tartışmalı reform projelerini bir yana bırakmak zorundaydı. Bu yüzden, asıl mesele, partilerin izledikleri felsefe açısından pek farklı olmamaları ama kabinedeki makamlar uğruna rekabetten hiç vazgeçmemeleriydi. Paradoks, özellikle iki savaş arasındaki hükümetlerin kabinelerinin çoğunda bakanları bulunmuş olan köktencileri uğraştırdı. Bu dönemin reformcu bir çağdaşının deyişiyle, köktenciler, "aşırı sertlik yoluyla ılımlı" bir pratiğe indirgendiler.

Parti sisteminin zayıflığı, Ulusal Meclis'in güçlü oluşu tarafından daha da ciddi bir sorun haline getirildi. Birinci Dünya Savaşı itibarıyla,

* (Fr.) Sol karteli. (ç.n.)

meclis, siyasal arenaya 1875 Anayasa Kanunları'nın öngördüğünden de fazla hâkim olmaya başladı. İlk olarak, meclisin iki bölümü, Temsilciler Meclisi ve Senato, bakanları itham etme hakkına sahipti. Savaşlar arasındaki tüm hükümetler kapsamlı bir sorgulamayla karşı karşıya kaldı ve çoğu, güvensizlik oyu anlamına gelen *ordre du jour*'un doğrudan sonucu olarak düştüler. İkincisi, meclis bir dizi daimi komite yaratmıştı; bunlar, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra hükümet sürecine katılarak artan bir derecede müdahale etmeye başladılar. D. Thompson, bunlardan ilki, "bakanlık istikrarını siyasa üzerindeki parlamento kontrolüne beceriyle kurban etti,"⁴ demektedir. Maalesef, bu gibi erkler meclisi anayasal reformlara açık hale getirmedi. Örneğin, seçim sistemi şiddetli bir biçimde değişim ihtiyacı içindeydi. Oransal temsil sisteminin yürürlüğe konulması, ulusal meselelerin yerel çıkarlara baskın gelmesine izin vererek parti sistemini çok daha sıkı bir hale getirebilecekti. Fakat meclis sadece sınırlı bir denemeye müsaade etti ve sonraları buna bile son verdi.

Kimi anayasalar, olağan tasarruf sürecindeki olağanüstü bir hükümet için bir aygıtı sahiptir. Fransa devlet başkanlığı böyle bir rolü yerine getirebilirdi. Macmahon ve Grévy'nin zamanından beri çarpıcı bir biçimde gerilemesine rağmen, 1913 itibarıyla Poincaré tarafından başkanlığa anlamlı bir işlev kazandırılmasına yönelik girişimlerde bulunuldu. Ne ki, otoriter yönetime doğru kayma korkusuyla, meclis, başkanlık erkinin yeniden canlanmasını önlemeye gayet eğilimliydi. Bu yüzden, başkanın halk tarafından seçilmesi önerisine karşı oy kullandılar ve bu makamı kısa süreli olarak politikacılara verdiler. Bu sonuçla, 1920'de meclis, başkanlığı büyük bir devlet adamı olarak şerefle bu görevi yerine getirebilecek Clemenceau'ya vermeyi reddetti ve onun yerine az tanınan Deschanel'i bu göreve getirdi, o da birkaç ay içinde akli dengesizlik nedeniyle görevden alındı. Başkanlık tam anlamıyla işe yaramaz bir makam haline gelmişti ve parti üyelerini bir araya toplamaya dair hiçbir inisiyatif kalmamıştı. Bu, bir ara başbakanlık yapmış olan Reynaud'nun 1937'de şu gözlemlerde bulunmasındaki bir diğer faktördü: "Parlamente rejim işlemez hale gelmiştir."⁵

*

* *

Siyasal krizler, genelde, iktisadi sorunlarla birlikte var olur. Fransa'nın içinde bulunduğu durumda bunlar kısmen savaşla birlikte ortaya çıktı, kısmen de 1914 öncesi döneminden miras kaldı. Savaş, Fransa'yı savaşa

giren tüm diğer Batılı ülkelerden daha ciddi bir biçimde etkilemişti. Kuzeydoğu *département*ları yoğun bir yıkıma maruz kalmış ve yaşları on sekiz ile yirmi sekiz arasındaki erkek nüfusunun yüzde otuzu demek olan 1.5 milyon asker kaybetmişti; erkek nüfustaki bu düşüşün, gelecekteki doğum oranına etki eden çarpıcı düşüşten dolayı uzun vadedeki etkisi daha da ciddi oldu. Miras olarak kalan sorunlardan iki tanesi özellikle vahimdi. Fransa'nın sanayi temeli Batılı rakiplerinkilerden çok daha küçüktü (örneğin, 1913'te Almanya'nınkinin yedide biri kadar kömür üretiyordu). Bu yüzden, gelecekteki yayılma çok daha zor olacaktı ve yoğun bir modernleşmeyle desteklenmeliydi. İkincisi, devrim günlerinden beri çok az değiştirilmiş olan mali sistem Avrupa'daki en modası geçmiş sistemdi. Birçok tarihçi zengin sınıfların bencilliğine ve aslında 1920'ye kadar gelir vergisinin yürürlüğe konmasını engellemiş olan, komik bir şekilde hakkaniyetsiz vergi toplama sistemine dikkat çekmişlerdir. Bu yüzden, 1918'de Fransa ikili yeniden inşa ve yenileme vazifeleriyle karşı karşıya kaldı. Ne ki, bütün dikkatler, ikincisinin arkadan geleceğine yönelik kendinden emin bir beklentiyle bunlardan ilkinе yoğunlaştırıldı. Almanya'dan alınacak tazminatlar a inanılmaz büyüklükte umutlar bağlandı. Bu ödemeler sadece savaşın verdiği zararları iyileştirmekle kalmayacak, aynı zamanda sanayinin modernizasyonunu ve iktisadi durumun tümünden yirminci yüzyılın koşullarına uyarlanmasını da mümkün kılacaktı. Fransa, bu yüzden, bu tazminatların beklenenden daha küçük meblâğlarda olduğu, ödeme planının uzun bir döneme yayıldığı ve infazların aşırı derecede ağırlaştığı ortaya çıkınca derin bir psikolojik şoka uğradı.

Bu suretle, 1920'lerden öğrenilen ikinci şey, iktisadi iyileşme ve gelişme için hiçbir net formülün olmadığıydı. Gerçekten de, Fransa, fahiş enflasyon, sınai durgunluk ve sağladığı kamu hizmetlerini Avrupa'nın en ilkeli haline getiren sürekli bir vergi geliri darlığıyla karşı karşıya kaldı. Bu sorunlarla baş etmeye yönelik hükümet girişimleri, iki nedenden dolayı sakınlı ve maceraya kalkışmayan tarzdaydı. Birincisi, hiçbir bakanın, yaygın mali reformu gündeme getirerek bankerlerle veya toplumun zengin kesimiyle karşı karşıya gelmeye gücü yetmezdi, çünkü çoğu milletvekili ve senatörün protestosuyla geri adıma zorlanırdı. İkincisi, Fransa'ya, son zamanlarda ortaya çıkan ve ilerlemeci nitelikteki iktisadi kuram henüz tamamen nüfuz etmemişti; örneğin Keynes'in hiçbir etkisi olmamıştı. Bundan dolayı, Fransız iktisatçılar, hükümetin işlevini iktisadi durumu ileriye doğru itmek olarak değil de doğal iktisadi gelişme için çevresel koşulları yaratmak olarak gördüler. 1920'lerin sonlarında ve 1930'ların başlarında, enflasyonun iktisadi istikrarın en kötü düşmanı

olduğu inancıyla, hükümetler güçlü bir para birimi üzerinde yoğunlaşmaya büyük önem verdi. Bu yüzden, franka 1928'de uygulanan devalüasyonun asla tekrarlanmayacağına dair takıntılı bir saptama vardı. Gerçekten de, 1931 itibarıyla sanayi toparlandı ve altın rezervlerinin toplanması genel iktisadi canlanmanın işareti gibi görüldü. Resmi düşünceye göre, uluslararası güven tarafından desteklenen güçlü bir para birimi, gelecekteki krizlere karşı bir güvenceydi.

Ardından, büyük bir çelişki izledi bütün bu olanları. Bir an için frankın gücü ve devasa altın rezervleri, sanayileşmiş dünyanın geriye kalanını 1931 itibarıyla vuran büyük bunalımın etkisine karşı koruyacak gibi göründü. Ne ki, gerçekte hükümet tarafından verilen, frankın değerini alttan destekleme kararı ile çok büyük zararlara neden olundu. İlk olarak, sadece Bunalımın yaşanması ertelendi, öyle ki, Fransa, diğer ülkeler kendilerini toparlamaya başladıkları zaman en kötü etkilere maruz kaldı. İkinci olarak, nerede olursa olsun, tüm hükümetler altın standardını bırakarak kendi ulusal para birimlerinin kendi dengesini bulmasına müsaade etmeye karar vermiş olmasına rağmen, hükümet, frankı değer olarak çökmekten kurtarmak için amansız bir para darlığı politikası izleyerek, işleri iyice içinden çıkılmaz hale getirdi. Fransız merkez ve sağ partileri bu hatalı mantığın kurbanlarıydılar. Para darlığı politikalarının Fransa'yı Bunalıma karşı üç yıl için koruduğunu savundular. Şimdi bu politikalar, Fransa'yı Bunalımın dışına çıkarmak için yoğunlaştırılmalıydı. Bu yaklaşımların ayırdına varmakta başarısız oldukları şey, Fransa'nın Bunalımdan daha yavaş bir şekilde etkilenmesinin nedeninin güçlü frank değil, Fransa'nın sanayileşmiş diğer büyük ekonomilerin çoğundan daha fazla kendi kendine yetebilmesi olduğuydu. Bunalıma karşı bir kalkan olmaktan çok uzak bir biçimde, para darlığı, yeniden toparlanmaya karşı güçlü bir engel çıkardı. Bu, 1936'da Halk Cephesinin iktidara gelmesi ile duruma çare bulma fırsatını elde etmiş olan sol tarafından vurgulandı. Maalesef, aniden enflasyona kayış, hükümet harcamaları ve yüksek ücretler için beklenmedik bir durumdu ve sadece daha fazla karmaşa getirdi. 1938'e kadar Fransa'nın iktisadi durumunun gerçekten düze çıktığı söylenemez, bu döneme gelindiğinde de, Britanya, Birleşik Devletler ve daha da uğursuz bir biçimde Almanya, Fransa'ya ile aralarındaki sanayi üretim farkını daha da büyütmişlerdi. Bu ülkelerle karşılaştırıldığında, Fransa, artık 1928'de olduğundan da daha kötü bir durumdaydı.

1870'lerden ve 1880'lerden beri Fransa'nın dış siyaseti izolasyondan kaçınarak, Batı ve Doğu Avrupa ülkeleri ile Almanya'ya karşı ittifaklar oluşturma üzerine kuruluydu. Maalesef, böyle bağlantılar iki savaş arasında tehlikeli bir biçimde istikrarsız olduklarını ortaya koydular. Fransa'nın savaştaki müttefiklerinin ikisi de, Almanya bir defa mağlup edildikten sonra Avrupa'ya dair daha ileri derecede taahhütte bulunmaktan kaçınmak istediler; bundan dolayı Birleşik Devletler, Milletler Cemiyeti'nden gönüllü izolasyona çekilirken, Britanya Cenevre Protokolü'nü onaylamayı reddetti ve Fransa'nın Ruhr'u işgalini (1923) resmi olarak kınadı. 1930'lar boyunca, Britanya hükümeti savaş tehdidine karşı verilecek tavizler konusunda takdire şayan bir emsal ortaya koydu ki, bu, Fransa'nın alternatifine sahip olmadığı ve izlemek zorunda olduğu bir siyasa idi. Versailles Antlaşması'nın Fransa ve Belçika'yı korumak üzere tasarlanmış olan maddeleri tek tek Hitler tarafından ihlal edildi, çünkü Baldwin ve Chamberlain Fransa'ya bu maddelerin uygulanmasına yardım etmek için savaş riskini göze alamadılar. Almanya 1935'te yeniden silahlanmaya girişerek, 1936'da Rhineland'ı işgal ederek ve 1938'den sonra topraklarını genişleterek yoluna ile devam etti.

Fransa'nın Doğu Avrupa ile olan bağları uzun vadede daha fazla kârlı olmadıklarını ispat ettiler. Bolşevik Devrimi ve Lenin'in Fransa'ya olan tüm borçları inkâr etmesi, Fransa hükümetinin değersiz Rus ittifakını bir yana bırakmasına neden oldu. Bunun yerine, Polonya (1921 ve 1925), Çekoslovakya (1925) ve Yugoslavya (1927) dahil olmak üzere daha küçük Doğu Avrupa devletleri ile ittifaklar oluşturuldu. Fakat bu, büyük bir gücün desteğinin yerini alan zayıf bir telafiydi. Ardından, 1930'lar boyunca birbirini izleyen Fransız hükümetleri kendilerini içinden çıkılması imkânsız bir ikilemle karşı karşıya buldular. Tam da, Fransa yeniden canlanmış olan bir Almanya'ya karşı savunmaya geçmeye zorlandığı bir zamanda, Hitler'e karşı ayrıca Doğu'daki müvekkil devletlerine yardım etme üzerine kafa yormak zorunda olmak gibi berbat bir olasılıkla karşı karşıya kalmıştı. Bu yüzden, Almanya'yı içinden alıkoymaktan uzak bir biçimde, Fransız sistemi Fransa'yı zayıflatıyor gibi görünüyordu. Muhtemel bir çözüm vardı, o da Rusya ile uzlaşma. Ne ki, 1935 Fransa-Rusya ittifakı bile dağıldı. Beklenenin tam aksine, Rusya ile ilişki kurmak, Fransa'yı daha fazla zayıflattı. Stalin, Fransa'nın Batı'dan karşılık gelen hiçbir Fransız çabası olmaksızın, Rusya'dan Almanya'yı Doğudan kuşatma rolünü yerine getirmesini beklediğinden şüphelendi. Fransa'nın Alman saldırısına karşı savunmasızlığının bilincinde olan Daladier gibi alarma geçmiş bir çimde, 1938'de Chamberlain'in Çekoslovakya'yı yalnız

birakma komplosuna şahit oldu. Fransa ile ittifakın Rusya'ya hiçbir şey sağlamayacağına ikna olmuş bir şekilde, bunun yerine Almanya ile antlaşma arayışı içine girerek, Fransa'nın içinde bulunduğu güvensiz durumu daha da kötüleştirdi. 1939 itibarıyla Fransa Doğu Avrupa'daki önemli olan tüm devletlerle antlaşmalarını karara bağlama süreci içindeydi ve hâlâ diplomatik olarak zayıf kalmıştı ve dahası bir defa daha, 1920'lerdeki kayıtsız tavrı ilk elden Fransa'yı bu telaşlı faaliyetin içine itmiş olan Britanya'nın desteğine ihtiyacı vardı.

Ardından, Fransa'nın en zayıf olduğu bir anda diplomatik bir devrim gerçekleşti. Chamberlain ve Daladier'in ikisi de savaş tehdidi karşısında Nazi Almanya'sına taviz verme uygulamasını tersine çevirdiler ve 1939'da Polonya'ya bir koruma garantörlüğü sağladılar. Bu siyasa onurlu olmasına rağmen, son derecede tehlikeliydi, çünkü Almaya bu tarih itibarıyla Batı'da daha güçlüydü ve uzun süredir çökmüş olan Doğu'daki Fransız ittifaklar ağından da korkacak bir şeyi yoktu. Bütün bunlardan ziyade, Fransa Almanya'ya karşı daha önceki savaş çabasının temel dayanağından, Rusya'nın desteğinden yoksundu. Ne ki, bu söz konusu olan Birinci Dünya Savaşı'ndaki arka çıkma olmasaydı, Fransa Marne Savaşı'nı kazanamamış olacaktı; ve 1940'da Alman saldırısının büyük bölümüne karşı koymada Rus birliklerinin yokluğu, bunu izleyen Fransız mağlubiyetine dair en önemli yegane neden olarak sayılmalıdır.

1930'lardaki Fransız diplomasisinin şaşkınlığına işaret eden bir diğer tezatlık vardır. Almanya'nın en başat düşman ve en ciddi askeri tehdit olarak görülmesine rağmen, Fransız hükümeti İtalya'ya ve Akdeniz'deki duruma daha fazla ilgi gösterdi, çünkü genelde Ren'in bir genişememe ve savunma stratejisi alanı olacağı kabul ediliyordu. Ve hâlâ bunlardan ikincisi Fransa'nın Polonya savunmasında her türlü baskıyı uygulayabileceği tek noktaydı. Bu yüzden, Fransa'nın tam da yerine getirmenin araçlarını kaybettiği bir zamanda faal bir rolü yeniden ele geçirmiş olduğu görülmektedir.

*

* *

1939'da Fransa, bir savaşa girmek için ne derecede yeterli donanımına sahipti? Fransız ordularının Alman güçleri tarafından bastırıldığı alışıl-gelmiş bir düşüncedir. Ne ki, son dönemdeki çalışmalar bütün durumun bundan ibaret olmadığını gösterdi. Batı Cephesindeki 103 Alman tüme-nine karşılık Fransa, tabii ki Britanyalı birlikler tarafından da desteklenen

doksan dokuz tümenle savaşa girdi. Müttefiklerin tank sayısında sadece küçük bir üstünlükleri vardı (3000'e karşı 2700 tank) ve büyük savaş gemilerinde ise devasa bir avantaja sahipti (107'ye karşılık 13). Dahası, Fransızlar 7710 Alman ateşli silahına karşılık 11200 top birimi mevzilendirebildiler. Müttefiklerin tek gerçek yetersizliği, *Luftwaffe*'nin büyük bir üstünlüğe sahip olduğu hava gücündeydi.

Bu yüzden, kâğıt üstünde taraflar eşit bir biçimde eşleşmişlerdi. Ne ki, Fransa tarihinin en hızlı ve en küçük düşürücü mağlubiyetine maruz kaldı. Bu daha mahvediciydi, çünkü askeri hazırlıklar yıllardır savaşın kaçınılmaz olduğuna ikna olmuş olan stratejistler tarafından yapılmıştı. Ne ki, geriye doğru baktığımızda stratejik düşüncenin altında yatan kusurları görebiliriz ve bu Fransız dış siyasetinin başarısızlığına ilişkin hazin bir karşılıktır.

Bir Alman işgaline dair beklenti tamamen bir emsal ile uyuşma içindeydi; Fransa 1870'te Alsace-Lorraine üzerinden ve 1914'te Belçika üzerinden saldırıya uğramıştı. Aynı zamanda şu da mantıklı göründü ki kırk milyon nüfuslu bir ülkeden kendisini altmış beş milyon nüfuslu ve daha güçlü bir sanayi temeli olan bir ülkeden koruması beklenemezdi. Bu yüzden, sağduyu etkili savunmadan yanaydı. Ne ki, ortaya çıkan şey Hitler'in devrimci *Blitzkrieg* taktiklerine tamamen karşı koyamayan ve değişmeye karşı direnen bir sistemdi. Fransız Genel Kurmayı tüm güvenlerini iki savaş arasında çok büyük harcamalarla inşa edilen Maginot Hattına bağladı. Bu Fransa'nın genişletilmiş bir cephe boyunca durağan bir savaşı yaşamaya kendini hazırlamışlığının işaretidir ki, bu diğer bir deyişle, üstün olan Alman savaş makinesini mahvetmiş olan 1914-18'in bir tekrarına dair beklenti idi. Ne ki, tarih kendisini tekrarlamadı. 1940'da Almanlar Hattı pas geçtiler ve Channel limanlarına akın etmeden önce geçilemez olarak kabul edilen (ve bu yüzden de zayıf bir şekilde savunulan) Ardennes'in içlerine doğru bir koridor açtılar. Fransız kuvvetleri şaşkına uğradılar ve açılan boşlukları kapatmak için yeterince hızlı bir biçimde manevra yapamadılar. Genişletilmiş çizgisel savunmayı bu derecede kendilerini şartlandıran Fransız stratejistleri, savunmasız bir bölüme keskin ve yoğunlaştırılmış Alman saldırısı için davetiye çıkardılar. Tarihteki en pahalı ve en itinalı biçimde planlanmış savunma duvarlarından birinin, aynı zamanda en işe yaramazlarından biri haline düşmesi de komiktir.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Fransız ordusu modern teçhizatlar bakımından hiç de zayıf değildi. Aslında, Fransız tankları, silah ve ateş gücü bakımından Alman rakiplerinden daha üstündüler ve 1930'lar

boyunca onları montaj fabrikalarında üretiliyor halde tutmak için yoğun çabalar harcandı. Ve fakat yeni teknoloji ile yenilenmiş askeri fikriyatı bütünleştirmeye dair hiçbir girişim yoktu. 1936'da bir Generaller Komitesi durumu açıklayan demeci verdi, "bu teknik ilerlemenin, taktikler alanında şimdiye kadar kurulmuş olan temel kuralları akla uygun bir şekilde değiştireceğine inanmıyoruz."⁶ Bundan dolayı, Guderian gibi Alman komutanları bağımsız ve manevra yeteneği yüksek tank birimleri kurarken, Fransız yaklaşımı hâlâ Major Laporte'nin ifadesiyle şu yöndeydi, "her şeyden ziyade tank, ayaktaki askerin aksesuarlarından biridir."⁶ Ne ki, sonuçta daha ağır ve daha iyi bir şekilde üretilmiş olan Fransız makineleri, daha hafif ve daha etkili bir biçimde mevzilendirilmiş olan Alman Panzer birlikleri ile boy ölçüşemedi. Benzer bir ihmalkârlık da savaş uçaklarının yıkıcı potansiyeli hakkında gösterildi. *Luftwaffe*, İspanya sivilleri uğruna *Stuka* dalış bombalarını denerken ve göklerinin kontrolünü ele geçirmenin planını yaparken, Fransa Genel Kurmay Başkanı General Gamelin, "Hava savaşı diye bir şey yoktur, sadece karada savaş vardır"⁶ diyordu. 1940 sonrasında olanların ışığı altında bu, modern tarihin en dikkat çeken belirlemelerinden biri olarak addedilmelidir. Eğer tek bir etmenin Temmuz 1940'da Fransız ordusunun moralini çöktüğü söylenebilecekse eğer, bu etmen kesin bir biçimde *Luftwaffe*'nin Fransa semalarını kolay bir biçimde kontrol altına almasıydı.

İdarenin ana kusurlarından bir diğeri de karmaşıklığıydı; yaklaşık olarak aynı şey ordu içindeki komuta yapısı için de söylenebilir. Fransa Joffre, Foch ve Pétain gibi komutanların yerine Weygand ve ardından Gamelin'i getirerek vasat bir askeri devlet adamları takımına sahip olmuştu. Fakat onların, hemen bir altlarındaki astları ile ilişkileri kopuktu. Gamelin gözü dönmüş bir şekilde askeri stratejinin tüm yönlerini kişisel olarak yönlendirme için istekliydi, fakat sorumlulukları yetersiz bir biçimde dağıtmasından dolayı sonunda çok az kontrol sahibi olabildi. Bu de Gaulle'ün, Gamelin'in karargahlarından "onun Vincennes'deki fildişi kuleleri" diye söz ederken işaret ettiği şeydi.

*

* *

O dönemde yaşamış olanların kimileri, Fransa'nın çöküşünün önceki canlılığını kaybetmesinden ve güçlülüğün zayıflığa dönüşmesinden dolayı olduğunu düşündüler. Bundan dolayı Pétain "ahlaksal kaygısızlığımızı" dediği şeyi sorumlu tutarken, bir İngiliz gözlemci Üçüncü Cumhuriyet'i

“yolsuzluğa batmış, beceriksiz, Komünistik ve yozlaşmış” olarak değerlendirdi. Ne ki, gerçek sorun Fransa’nın iç uyumluluktan yoksun olmasıydı, çünkü güçlü etmenlerinden çoğu içe doğru yönelmişti. Bundan dolayı, 1939’da Paul Guérin’in ifadesiyle, Rejim, “paradoksal bir biçimde amaç olarak muhafazakâr, kararlılık olarak devrimci, programlarında aşırı ve idealist, icraatlarında ise fırsatçı ve ılımlıydı.”⁷

NOTLAR

1) A. ADAMTHWAITE: *France and the Coming of the Second World War*, Böl. 1.

2) M. SCHLESINGER: “The Development of Radical Party in the Third Republic: The New Radical Movement 1926–32” *Journal of Modern History* (1974) içinde. Radikal Partideki doktrinistler, MARCEL DEAT tarafından alıntı.

3) D. JOHNSON: “Leon Blum and the Popular Front”, *Tarih* (1970) içinde.

4) D. THOMSON: *Democracy in France since 1970*, Böl. III.

5) S. M. OSGOOD (der.): *The Fall of France 1940*, P. REYNAUD’un alıntısı, editörün çevirisi.

6) W. SHIRER: *The Collapse of Third Reich*, Böl. 12

7) D. THOMSON: A.g.y. içinde çeviri, Böl. V.

Sovyetler Birliği'nin İktisadi Gelişimi 1917-80

Ekim 1917'de iktidarı ele geçirmelerini takiben Bolşevikler Rusya'nın iktisadi yapısını olabildiğince hızlı bir biçimde Marksist ilkelere göre yeniden yönlendirmeye giriştiler. 1918 RSFSR (Rusya Sosyalist Federal Sovyet Cumhuriyeti) Anayasası'nda "insanın insan tarafından sömürülmesine son verilmesi ve toplumun sınıflara bölünmesinin ortadan kaldırılması temel amacı"¹ ifadesi ile terakki ediyordu. Lenin sanayi ve tarım sektörleri arasındaki uyumu ilerletmek ve tüm modern teknikleri kullanmak istiyordu: "Komünizm, Sovyet iktidarı artı tüm ülkenin elektriklendirilmesidir," diyordu bu bağlamda. Aynı zamanda, örneğin kolektivizasyona "zorunlu kuramsal doğruluk"² olarak atıfta bulunarak, sanayi ve tarımın tüm düzeylerinde devlet mülkiyetini ilerletmeyi kafasına koydu.

Ne ki, kısa bir süre içinde ortaya çıktı ki, 1917 ve 1929 arasındaki karmaşık dönem, Marksist kuramların herhangi bir sistematik uygulamasını imkânsız hale getirdi. Bunun yerine Lenin'in iktisadi siyasası, değişebilir bir ideoloji ve yararcılık karışımı ile birlikte deneme-yanılma üzerine kuruluydu.

Lenin'in Bolşevikleri siyasal olarak kurma üzerine yoğunlaşması gibi, ilk vurgu sakınım üzerineydi. Bundan dolayı, yeni rejim sanayide ve tarımda özel girişime görece olarak yumuşak yaklaşıyordu. 1918'in ortaları itibarıyla sadece bankalar, dış ticaret ve silah üretimi gibi stratejik sanayiler devletleştirilmişti. Hatta, Kasım 1917 Kararnamesi işçilerin fabrika komitelerindeki haklarını sadece temsil ile sınırlandırmış ve özellikle karar alma sürecine katılıma ket vurmuştu. Köylülere önemli derecede imtiyazlar tanındı. Lenin, Bolşevik programının tamamı için desteklerini kazanma umuduyla köylülere aristokrasinin mülklerine el koymaları için izin verdi. Mülkler bir kere el değiştirdikten sonra köylülerin gönüllü kolektifizasyon üzerinde uzlaşmalarında bir sorun çıkmayacaktı. Küçük bireysel arazilerini ellerinde tutmaya aşırı derecede kararlıydı köylüler. Lenin onların zihinlerini değiştirmeye çalışmadan önce, kendi siyasal iktidarını sağlamlaştırmasının gerektiğini fark etti.

1918'in ortaları itibarıyla Bolşevikler, koşulların yeni bir yaklaşımı haklı göstermeye yetecek kadar değişmiş olduğunu düşündüler. İşgal ve karşı-devrim tehditlerinden dolayı, Lenin artık içsel olarak sağlamlaşmanın gerekliliğini vurguluyordu. Sonuç 1918 ve 1921 arasında uygulanan Savaş Komünizmi siyasası oldu. Bu, temel olarak tüm üretim ve dağıtım biçimleri üzerinde serbest piyasanın yerine devlet kontrolünü getirmeye yönelik bir girişimdi. Buna yönelik olarak alınana ana önlemler, şehirlerin ihtiyacını tedarik etmek için tüm tahıla resmen el konulması, bankaların ve kredilerin yürürlükten kaldırılması, tüm sanayilerin devletleştirilmesi ve özel üretim hedeflerinin ayrı tutulmasını içeriyordu. Bu ilk devlet kontrolünde iktisadi gidişat girişimiydi, ama yetersiz planlama ve çok az yönerge ile hayata geçirildi. Halktan, özellikle de köylülerden gelen yoğun direniş ve kargaşa ile sonuçlandı. Aynı zamanda, inisiyatifteki ve randımandaki bir azalmaya neden oldu; örneğin, sanayi 1921'de 1914'ün üretim düzeyinin sadece yüzde 13'üne ulaşmayı başaramadı. En kötüsü, Bolşevikler yaygın itaatsizlikle tehdit edilmekteydiler; 1921 Kronstadt İsyanı, "Komünistler olmadan, Sovyetler" talebi üzerine kuruluydu. Tümünden başarısızlık çok yakındı. Sadece toptan devlet kontrolü etkisiz değildi, aslında Bolşeviklerin savaş çabasını engelledi ve açık bir şekilde tersine çevrilmeliydi. Lenin başarısızlığını, Rusya'ya bu siyasanın "geçici bir önlem" olarak "savaş ve yıkım"³ tarafından dayatıldığını açıklayarak mazur gösterdi.

Yeni İktisadi Siyasa biçimini alan stratejik geri çekilme 1921'de ilan edildi. Lenin, artık zaman aralıklarının yıllar olarak değil de on yıllar olarak ölçülmesi gerektiğini savunarak, Rusya'nın sosyalizm yolunda

ilerlemesinin önündeki sorunun büyüklüğünü vurguladı. "Yoksulluğumuz ve harap olmuşluğumuz o kadar büyüktür ki, *bir kalemde* tam düzeyde fabrikasyonu, devleti ve sosyalist üretimi yenileyemeyiz."⁴ Sadece ideolojik terimlerle düşünmek saflık olurdu. "Eğer kimi komünistler, üç yıl içinde tüm iktisadi temelin dönüştürülmesinin, tarımın köklerinin değiştirilmesinin mümkün olduğunu düşünmeye eğilimliydilerse, onlar kesinlikle hayalperesttiler."⁵ Artık temel strateji, siyasal kurumlar üzerindeki sıkı parti kontrolünden uzaklaşmaya ilişkin hiçbir yönetime izin verilmeyecek olmasına rağmen, iktisadi yapıyı belli bir derecede kapitalizme ve özel girişime yeniden döndürmektir. Sanayi girişimlerinin yaklaşık yüzde 91'i tekrara özel mülkiyete ya da tröstlere geri çevrildi, para birimi yeniden kuruldu ve ürüne resmen el konulması uygulamasının yerine, köylülere ödedikleri verginin dışındaki artık ürünlerini özgür bir şekilde değerlendirmelerine müsaade eden yönetmenlikler getirildi. Sosyalist ilkelere kimi ayrıcalıklar tanındı: köylüleri özel mülkiyet takınıtısını bir yana bırakmaya ikna etmek için her türlü çaba gösterilecekti ve kolektif çiftliklerin ve kooperatiflerin gelişmesine yardımcı oluncaktı. Ne ki, temel ilke sabır olacaktı.

İlk sonuçlar düş kırıklığına uğrattıydı, çünkü 1921-2'deki bir kıtlık ve 1923'teki mali kriz nedeni ile iktisadi durum daha da kötüye gitti. Ne ki, 1923 itibarıyla esaslı bir düze çıkma sürecine girildi. Şehirler için daha fazla gıda sağlanabilir hale geldi ve sanayi üretimi sürekli olarak arttı: 1913'teki 29.1 milyona karşılık bu yıl içinde 35.5 milyon ton kömür çıkarıldı. Ne ki, tüm stratejik ödünler gibi, Yeni İktisadi Siyasa uzun vadede hangi sürecin izleneceği sorununu ortaya çıkardı.

*

* *

Gerçekte, YİS'in (Yeni İktisadi Siyasa) ilk aşamalarından beri Bolşevikler iktisadi gelişmenin ilerlemesini sağlayacak olan en iyi araçlar üzerinde görüş ayrılığına düştüler. 1920'lerin ilk yarısında Bukharin'in önderlik ettiği "sağcılar" olarak adlandırılan grup YİS'in tahmin edilebilir geleceğe kadar sürdürülmesi gerektiğini savundular. Gelecekteki büyümenin anahtarı tarımdaki gelişmelerdi: bu demek oluyordu ki, sosyalizm yavaş ve düzenli bir şekilde yürürlüğe konmalıydı; "köylünün beygirinin hızında."⁶ Köylüye daha fazla üretmesi için güçlü bir motivasyon sağlanmalıydı. "Tüm köylülere ve köylülüğün tüm tabakalarına şunu demeliyiz: 'zenginleşin, biriktirin, maddi durumunuzu geliştirin.'" ⁷ Troçki ve Preo-

brazhensky'nin dahil olduğu "solcular", Bukharin'in tarım, sakinme ve kişisel güdüler üzerine yaptığı vurgu ile aynı fikirde değillerdi. Preobrazhensky "oluşturmak için yeterince zamanımız olmayacak"⁸ ve düşman kapitalist devletler bunun farkına varacaklardır diye itiraz ediyordu. Köylü sınıfı içinde özel girişimin gelişmesine destek olmak belayı aramak anlamına geliyordu, çünkü bu kaçınılmaz olarak zengin köylüler, yani *kulaglar* biçiminde yeni bir burjuvazinin yükselişine neden olacaktı. Bu *kulaglar*, Komünist rejimin tüm özelliklerine düşman olacaktı ve "dünya sermayesi" ile bir oldukları düşünülebilirdi. Bu yüzden, izlenecek yegane strateji, sanayileşmenin hızını zorlamaktı. Bu, kısa bir süre içinde Rusya'ya, kendisini Batı'ya karşı savunması için gereken araçları sağlayacaktı, çünkü tüm tarımsal kaynaklar süreci desteklemek için devlet tarafından kullanılabilirdi, *kulag* sınıfı ortadan kaldırılacaktı. Bu yüzden, "solcular" YİS'i uzatmayı dilemekten uzak bir biçimde bu programa olabildiğince kısa bir süre içinde son vermeyi ve etkin bir biçimde planlanmış savaş Komünizmi'ne geri dönülmesini savunuyorlardı.

İzlenecek süreci nihai olarak dikte ettiren kişinin kafasında 1920'ler boyunca ağır basan görüşler çelişkiliydi. Stalin, ilk olarak Bukharin'in fikirlerini solculara saldırmak için kullandı ve ardından da Troçki ile Preobrazhensky'den güvenli bir şekilde kurtulduktan sonra Bukharin'in üstüne gitti. Stalin'in tüm yaklaşımının *siyasal* kaygılar üzerine kurulu olduğu ve onu en çok ilgilendirenin kendi iktidarını en iyi şekilde pekiştirecek araçların sürekliliğinin sağlanması olduğu açıktır. Aşama aşama sadece bir iktisadi stratejiyi oluşturdu ve hatta bu bile, 1928 tahıl kıtlığı sonrasına kadar somut bir hale gelmedi.⁹ Ne ki, 1929 itibarıyla Stalin iktisadi amaçları konusunda daha açık bir noktaya geldi. İlk olarak, Sovyet iktisadi yapısının temeli, yabancı işgali tehdidine karşılık gelecek şekilde tümünden dönüştürülmeliydi. Bunu başarmak için gerekli olan kurumları sadece etkili bir liderlik tasarlayabilirdi ki, bu Stalin'in kişisel iktidar arayışı ile gayet uyumlu bir şekilde örtüşüyordu. Tüm süreç, kolektif bir temelde yeniden örgütlenecek olan tarım tarafından desteklenecekti. İtiraf etmemesine rağmen, Stalin Preobrazhensky'nin fikirlerini devralmıştı. Temel fark, bu fikirleri hayata geçirme konusunda onun daha uzun yol almayı kafasına koymuş olmasıydı.

Araçları bir dizi Beş Yıllık Planlardı ki, bunların hedefleri de Stalin'in kişisel müdahalesi ile Gosplan tarafından planlandı. Tarımın kolektifizasyonunu kısmen içeren birinci Beş Yıllık Plan (1928–33), ağır sanayiye canlandırdı. İkincisi (1933–8) ağır sanayiye daha önceden gelişmemiş olan Kafkaslar ve Sibirya gibi bölgelere yaydı ve aynı zamanda, büyük

kanal ve demiryolu ağlarını geliştirdi. 1938'de yürürlüğe konan üçüncü Plan esas olarak stratejik ve silahlanmaya yönelik sanayi kolları üzerine yoğunlaştı. Tüm planların hayata geçirilmesi sürecine devlet zorlaması refakat etti. Stalin *Cheka*'yı OGPU ve NKDV bünyesinde yeniden canlandırdı, kolektif tarıma karşı köylülerin gösterdiği direniş kırmak için "dekulagizasyon takımlarını" dağıttı, sendikaları "Parti'nin kitlelere ulaşma kuşağı" statüsüne indirgedi ve Avrupa tarihinin en kapsamlı tasfiyesini gerçekleştirdi.

Bu gibi değişmelerin etkileri üzerine kimi tartışmalar olagelmıştır. Stalin'in aldığı önlemler başlangıçta Sovyet tarihçileri tarafından övüldü ve Batı tarafından kınandı, fakat son zamanlarda bir yazarın da dikkat çektiği gibi, "bir noktaya kadar roller değişti."¹⁰ Kesinlikle olumlu ve olumsuz tezler geliştirmek mümkündür bu konu üzerine.

Stalin'in olumlu başarıları neredeyse başından sonuna kadar ağır sanayi ile ilgiliydi. 1928 ile 1941 arasında çelik ve kömür üretimi sırası ile dört kat ve altı kat arttı ve 1937 itibarıyla Sovyetler Birliği, dünyanın ikinci büyük ağır makineler üreticisi oldu. Sovyet iktisadi önlemlerinin en güçlü eleştirmeni L. Pietromarchi bile, Sovyet sanayi temelini kurulmasına dair itibarın Stalin'e ait olduğu görüşündedir. Gerçekte, Stalin üç ana katkıda bulundu. Birincisi, Bukharin ve de hatta Lenin'in sakıncan zihniyetinden uzaklaşarak tüm süreci hızlandırdı. İkincisi, Sibirya'yı fabrikalar ve ekili alanlarla donatarak sanayileşmenin boyutunu genişletti; bunlar Rusya'nın 1941'den sonra Nazilere karşı verdiği ayakta kalma mücadelesinde en önemli etmenler oldular. Üçüncüsü, Rusya'nın iktisadi temelini dönüştürmek için gereken kaynağı Batı yatırımına ihtiyaç duymaya mecbur kalmaksızın buldu. Tarımı sanayiye desteklemek için kullanarak ve paranın her düşüşünü sıradan tüketicinin dışına sıkıştırarak, Stalin acımasız ama etkili bir sermaye biriktirme yöntemi keşfetti.

Diğer yandan, Stalin'in sanayiye dair kararları kapsamlı eleştiriyi de açıktır. Rusya'nın 1929'daki sanayi yetersizliğini abarttığına dair kanıt vardır. Çar, beş ana merkeze kurulmuş olan büyük bir sanayi kapasitesi geliştirmişti: Moskova (tekstil), Petrograd (ağır sanayi), Donetz bölgesi (kömür madenleri), Bakü (petrol) ve Ukrayna (demir ve çelik).¹¹ Bir bakıma, hazırlık işi çoktan yapılmıştı ki, bunun beraberinde Stalin'in böyle hızlı sonuçları elde edebilmiş olması hiç de şaşırtıcı değildir. Aynı zamanda, Sibirya'nın yaygın bir şekilde elektrikleştirilmesi ve geliştirilmesine dair planlarının çoğunun Lenin'den miras kaldığını itiraf etmede de isteksizdi. Stalin üretim istatistiklerine kafayı öyle takmıştı ki, gelişmelerin bir kısmı sadece dış görünümünden ibaretti. En kötüsü de, bütün

bu sanayi büyümeye eşlik eden ciddi yoksunluktu. Rusya, Avrupa iktisat tarihinde halkının yaşam kalitesinde karşılık gelen bir iyileşme olmaksızın sanayi devrimini deneyimleyen tek ülkeydi. Tüm türden tüketici mallarının ciddi kıtlığı, dönemin popüler bir bilmecesine de yansdı: “Neden Adem ve Hava Sovyet yurttaşlarına benziyorlardı? Çünkü onlar Cennette yaşıyorlardı ve giyecek bir şeyleri yoktu.”

Stalin’in tarımsal önlemlerine karşı savlar çok daha esastır. İlk başta, kolektif çiftçiliği yetersiz bilgi ve istatistik ile yürürlüğe koydu. Ardından, yerel memurları bu konuda aşırı istekli olmakla suçlayarak sonuçta ortaya çıkan karmaşanın sorumluluğundan kendisini temize çıkarmaya çalıştı. İkincisi, dekulagizasyon takımlarının yaptıklarından ve devlet tarafından tahıl stoklarına el konulmasından dolayı köylülerin üzerine korkunç sıkıntılar yüklendi. 1930’ların, tahıl hasadının yaklaşık yüzde 50’sini, toplam at sayısının yüzde 50’sini ve koyun ve keçilerin yüzde 66’sını yok eden köylülerin büyük direnişine şahitlik etmiş olması, hiç de şaşırtıcı değildir. 1930’lar boyunca, 1920’lerde olanlardan çok daha büyük bir ayaklanma tehdidi söz konusu idi. Hatta çoğu köylü, Hitler’in kendilerine dair yaptığı planların, Stalin’inkilerden daha tehlikeli olduğunu keşfedene kadar, 1941’de Almanları gayet hoş bir şekilde karşılamaya hazırıldılar. Son olarak, Stalin tarımsal üretimi yirmi beş yıl geriye götürmekle ve gelecek için ürkütücü bir emsal teşkil etmekle itham edilebilir.

İkinci Dünya Savaşı’nı takip eden özel sorunlar, Stalin’in, yönetiminin son safhasını (1945–53) önceki dönem ile bütünleştirmeyi zorlaştırdı. Yeniden ağır sanayi üzerine yapılan vurgu ile öncelik, yeniden yapılanmaya verilmeliydi. Dördüncü ve Beşinci Beş Yıllık Planlarda tüketici kötü muamele görmeye devam etti, kısmen savaş sonrası koşullardan dolay, kısmen de Stalin’in kararlılığını zayıflatmamaya niyetli olmasından dolay. Tarım yeni kolektifler içinde yeniden örgütlendi, ama üretim hep olduğu gibi düşük kaldı. 1953 itibarıyla toplam tarımsal üretim 1914’te olduğundan sadece yüzde 10 fazla iken, çiftlik hayvanları yüzde 10 azalmıştı.

Rusya’nın tarihsel olarak tarıma bağlılığına atıfta bulunarak, Stalin bir seferinde ülkenin “eşit uzunlukta olmayan iki bacakla yürüdüğünü”⁹ öne sürmüştü. 1953 itibarıyla SSCB’yi dünyanın ikinci sanayileşmiş gücü haline getirmişti, ama bu bacağın güçlendirilmesi diğerinin sakatlanması ile başarılmıştı.

1953'ten sonra dengeyi kurmak ve iktisadi bütünlüğün iki sektörünü de geliştirmek için büyük çabalar harcandı. Aynı zaman zarfında, siyasetler daha da pragmatikleşti ve bir dönemden diğerine farklılaştı. Bunun esas nedeni uzun bir bütüncül diktatörlük döneminin sona ermesi idi. Stalin'in halefleri (1955'e kadar Malenkov, 1964'e kadar Khrushchev ve 1964'ten sonra Brejnev ile Kosygin'in ortak liderlikleri) daha az iktidara sahip oldular ve Stalinist baskının aşırılıklarından uzak durmaya dikkat ettiler.

Sovyet ekonomisinin en güçlü alanı hâlâ ağır sanayi idi. Stalin'in üzerinde durduğu konuların değiştirilmesi, kısa bir süre için Malenkov'un tüketim malları üreten sanayi kollarının gelişmesine yardımcı olmayı umması dışında akıllara bile gelmedi. Ne ki, Khrushchev Malenkov'un bir "sapkın" olarak itham edilmesi sonrasındaki süreçte iktisadi durumu gerilettiler. Üretim rakamları hiç olmadığı kadar etkileyiciydi ve 1960 itibarıyla Sovyetler Birliği hidro-elektrik projelerinde ve özellikle türbinlerde olmak üzere ağır mühendislikte dünyada başı çekiyordu. Aynı zamanda, devasa bir konvansiyonel savaş makinesini güçlü bir biçimde hazır tutacak ve nükleer silahları geliştirecek kapasiteye sahipti. 1970 itibarıyla askeri ve ağır sanayi alanlarında Birleşik Devletler'le eşitliği yakaladı.

Ne ki, Sovyet sanayisinin tüm boyutlarının incelenmesi üç sorunu açığa çıkarır. Birincisi, örgütlenmenin karmaşıklığı ve kimi zamanlarda yetersizliği idi. Sovyet liderleri her zaman için bunun bilincindeydiler ve zaman zaman yapıyı değiştirmeye çalıştılar. Örneğin, Khrushchev 1957'de çok sayıda bakanlığı iskartaya çıkardı ve onların yerine 105 bölgesel iktisadi konsey kurdu. Ne ki, Brejnev ve Kosygin bunları yetersiz gördüler ve bir diğer sistem kurdular. Bu da, devlet planlaması için tam yeterlilikten daha alt düzeydeki bir araç olduğunu gösterdi. İkinci sorun sanayi gelişiminin hâlâ tüketiciyi cezalandırıyor olmasıydı. Malenkov hafif sanayiye teşvik etmeye çalıştı, fakat Khrushchev her türlü daha ileri düzeyde iyileşmeyi kötü kaderli 1956 Beş Yıllık Planı'na kadar erteledi. Brejnev ve Kosygin biraz daha ileri gitti; 1971-5 Beş Yıllık Planı tüketici sanayilerine bir öncelik verdi. Ne ki, bir yanda Sovyetler Birliği, diğer yanda Batı ve hatta Doğu Avrupa arasında tüketim malları açısından büyük bir fark kaldı. Üçüncü belenmedik güçlük, sanayinin 1960'lar ve 1970'ler boyunca genelde gelişmiş teknolojiye daha fazla bağlı kalmasıydı. Silahlar ve uzay araştırmaları gibi "yüksek öncelikli" alanlarda Sovyet teknolojisi gayet gelişmişti, fakat 1970'ler boyunca Batı, elektronikte ve bilgisayarlar da bir gelişme atağı başlattı¹², özellikle bunların tüketici piyasaları ile ilgili olduğu alanlarda.

Stalin'in ölümünden beri tarım büyük bir siyasa değişimi deneyimledi. Artık salt sanayi gelişmeyi desteklemek üzere bir araç olarak görülmekten çıktı ve kendi hakkı olan tanınmayı kazandı. Khrushchev tarıma özel bir ilgi gösterdi, çünkü aslında tarım ile kişisel bağları vardı. Yatırımı artırdı, el değmemiş toprakların işlenmesini ve mısır gibi alternatif bitkilerin yetiştirilmesini teşvik etti. Aynı zamanda yüksek fiyatları ve ücretleri garanti etti ve et-süt üretiminde hızlı bir artışı cesaretlendirdi. Sonuçta, 1953 ve 1958 arasında emsalsiz bir tarımsal gelişme dönemi yaşandı ve bu, Batı'yı sollama umutlarını canlandırdı. Fakat bu durum geçici bir görüngü olduğunu gösterdi ve 1958 ile 1963 arasında sorunlar yeniden ortaya çıktı. El değmemiş toprakların işlenmesi dengesiz bir şekilde icra edilmişti ki, bu da, yaygın toprak erozyonuna neden oldu; mısır, merkezi kararlar ile gayet uygun olmayan birçok bölgeye dayatılmıştı; ve et üretimi hayvani besinlerin bulunabilirliğini aşmıştı ki, bu da, yetmiş milyon domuzdan otuz milyonun katledilmesini gerektirmişti. İşleri daha da kötüleştiren, 1963'te yaşanan yetersiz hasat oldu. Khrushchev'in ünü bu kayma tarafından o kadar kötü bir biçimde zarar gördü ki, 1964'te iktidardan uzaklaştırıldı. Brejnev ve Kosygin yeni yatırımları seferber ederek düzelmeyi zorladılar ve aktarılan kaynak Sekizinci ve Dokuzuncu Beş Yıllık Planlarda (1966-75) mevcut olan sermayenin dörtte biri miktarındaydı. İyi yıllarda (1968, 1970 ve 1973) ve kötü yıllarda (özellikle 1972) elde edilen sonuçlar bariz bir şekilde çeşitliydi.

Batılı gözlemciler, tarımın sürekli olarak Sovyet iktisadi yapısını en zayıf alanı olduğu ve Birleşik Devletler ile bu açıdan bir karşılaştırmanın gayet net bir biçimde mümkün bile olmadığı üzerinde mutabık olmuşlardır. 1960'larda Birleşik Devletler, Sovyet ekili alanlarının üçte ikisine ve Sovyet iş gücünün beşte birine sahipti, ama üçe beş oranından daha fazla üretim yapıyordu.¹³ Aynı zamanda şu da hesaplanmıştır ki, Sovyet tarımının Birleşik Devletler'inki ile karşılaştırılabilir bir getiri elde edebilmesi için yaklaşık beş kat daha fazla yatırım yapılması gerekiyordu.¹⁴ Sovyet yönetimi çözümü teknik gelişmelerde ve kolektif ve devlet çiftliklerinin iyileştirilmesinde görüyordu. Ne ki, Amerikan kanısı bu siyasanın yeterli bir biçimde çalışıp çalışmayacağını sorguluyordu. Devlet kontrolü gayet net bir biçimde sanayide sonuçlar getirmişti beraberinde, fakat tarımın farklı bir mesele olduğu düşünüldü. Tarlada her zaman için üretim bandında olduğundan daha fazla bireysel kaniya ihtiyaç duyulur. Aynı zamanda tarımı merkezden hızlı ve verimli bir biçimde yönlendirmek daha zordur, çünkü yerel özgüllükler üretimi sanayide olduğu derecede standartlaştırmayı imkânsız kılar. Doğal olarak, böyle bir

yorumlama Sovyet yönetimi tarafından reddedildi, çünkü her türlü yaygın ademi merkezileştirme YİS'dan bir adım geri atma anlamına gelmekten farklı bir şey değildi. Bu yüzden, çözümler var olan ideolojik çerçevede içinde aranmak zorundaydı.

Diğer alanlarda yönetim daha olumlu sonuçlara ulaştı. 1963'ten sonraki değişmelerin en önemlilerinden biri, Batı'ya ilişkin Sovyet tutumundaydı. Stalin her zaman için sıkı bir tecrit siyasasını sürdürürken Brejnev ve Kosygin Batı ile, özellikle iktisadi ilişkiler arayışına girdiler. Birleşik Devletler siyasasındaki bir değişiklik Batı için karşılık vermeyi mümkün kıldı. Başlangıçta, Amerika Başkanları Doğu *bloğuyla* her türlü ticari ilişkileri Birleşik Devletler ile sanayi ve askeri eşitliği yakalamaya doğru gelişmesinde Sovyetlere bir yardım aracı olarak gördüler. Ne ki, 1960'ların sonlarına doğru bu denkliğin ne olursa olsun yakında sağlanacağı ve iktisadi ilişkilerin bu süreçte çok az değişikliğe neden olacağı bariz bir şekilde ortaya çıktı.¹⁵ Nixon'un 1972'de Moskova'yı ziyaret etmesini izleyen iktisadi antlaşmalar iki alanda özel bir önemlilik teşkil ediyorlardı. Birincisi, tüketiciler kötü hasatların sonuçlarına karşı Kuzey Amerika'dan büyük çaplı tahıl ithali ile korunabilecekti, ki bu da, Stalin rejiminin, kıtlıkların neden olduğu sıkıntılara karşı duyarsızlığı ile tam bir karşıtlık içindeydi. İkincisi, bilgisayarların ve elektronik teknolojinin satın alınması Sovyet sanayisindeki kimi yetersizlikleri giderirdi¹⁶. Ne ki, benzer bağlantılar Sovyet iktisadi yapısının altında yatan yapısal zayıflıkları ortadan kaldıramadı. Bu yetersizlikler takip eden on yıl süresince o derecede ciddileşti ki, 1985'te iktidara gelen Gorbaçov, yaygın yeniden yapılandırma veya "prestroika" aracılığıyla tüm siyasal ve iktisadi yapıyı yenilemek için, bir reform siyasasını yürürlüğe koydu. Özellikle merkezi planlamanın yetersizlikleri dile getirme ve piyasa ekonomisinin kimi ilkelerini enjekte etme üzerine yoğunlaştı. Süreç içinde Stalin, Khrushchev ve Brejnev'in kimi siyasalarını bir yana bırakmaya ve Batı ile daha yakın ilişkiler arayışına girmeye mecbur bırakıldı.

NOTLAR

- 1) A. G. MAZOUR: *Soviet economic Development: Operation Outstrips, 1921-1965*, Okuma No. 8.
- 2) R. D. LAIRD ve B. A. LAIRD: *Soviet Communism and the Agrarian Revolution*, Böl. 3.
- 3) A. G. MAZOUR: A.g.y., Böl. 1.
- 4) A. ERLICH: *The Soviet Industrialisation Debate, 1924-1928*, Böl. I.

- 5) A. G. MAZOUR: A.g.y., Böl.2.
- 6) A. NOVE: *Stalinism and After*, Böl. I.
- 7) A. ERLICH: A.g.y., Böl. I.
- 8) A.g.y., Böl. II.
- 9) Bkz. M. LEWIN: "The Immediate Background to Soviet Collectivisation", *Soviet Studies* (1965-6) içinde.
- 10) O. A. NARKIEWICZ: "Stalin, War Communism and Collectivisation", *Soviet Studies* (1966-7) içinde.
- 11) Bkz. L. PIETROMARCHI: *The Soviet World*, Böl. VII.
- 12) Bkz. R. AMMAN: "Soviet Technological Performance", *Survey* (1977-8) içinde.
- 13) W. KLATT: "Fifty Years of Soviet Agriculture", *Survey* (1967-9) içinde.
- 14) K. BUSH: "Soviet Growth: Past, Present and Projected", *Survey* (1977-8) içinde.
- 15) Bkz. J. BRADA ve A. E. KING: "The Soviet American Trade Agreements: Prospects for the Soviet Economy", *Russian Review* (1973) içinde.
- 16) Bkz. A. WOLYNSKI: "Western Economic aid to the U.S.S.R", *Conflict Studies* No. 72, (Haziran 1976) içinde; ve V. SOBESLAVSKY: "East-West détente and technology transfer", *The World Today* (Ekim 1980) içinde.

Nazi Almanyası'nın Bertaraf Edilişı

Haziran 1940 itibarıyla Hitler, tarihte diğerk hiçbir liderin ulaşamadığı kadar büyük bir alanı Avrupa'da ele geçirmişti. Polonya, Slovakya, Norveç, Danimarka, Benelüks devletleri ve Fransa doğrudan Nazi idaresi altındaydı. Bohemya ve Avusturya, *Reich*'in eyaletleri olmuşlarken; İtalya, Macaristan ve Romanya askeri müttefiklerdi. Hitler, aynı zamanda devrimci *Blitzkrieg*'in etkililiğini kanıtladı ve 1914'te Alman Baş Komutanlığı'nın elinden kaçmış olan insanın aklını başından alacak kadar muhteşem bir zafere ulaşmak için eski Schlieffen Planı'nda değişiklikler yaptı.

Ne ki, beş yıl zarfında Üçüncü *Reich* yıkıldı ve Alman askeri üstünlüğü yok edildi. 1941 sonrasındaki dönem, ulusun kaynaklarının gerçekçi ve doğru olmayan siyasalar uğrunda yanlış bir biçimde kullanılmasına klasik bir örnektir. Bu bölüm, özellikle Hitler'in stratejik ve askeri hataları üzerine ve bir yanda Almanya ile öbür yanda iki Müttefik güç arasındaki devasa endüstriyel eşitsizlik üzerine yoğunlaşacaktır.

Savaş tasarıları Polonya ve Fransa'ya karşı görkemli bir biçimde başarılı olmuş olsa bile, Hitler Britanya, Sovyetler Birliği ve Birleşik Devletler'e karşı yürütülen çarpışmayı çok kötü bir biçimde ve yanlış yönetti.

Britanya'yı asla tam bir düşman olarak görmemişti; gerçekte, *Sırlar Kitabı*'nda Britanya'dan "Almanya'nın doğal dostu" olarak bahsetmişti. Sonuç olarak, her zaman için uzlaşmaya hazırdı, hatta "dünyayı bölme temeli üzerinde"¹ olsa bile. İlk başlardaki stratejisi, Britanya'yı tarafsızlığa geri dönmeye zorlamak üzerine kuruluydu ve 1940'ta Almanya'nın tüm askeri kapasitesini Britanya'yı işgal etmek üzere seferber etmeyerek ağır bir hata etti. Britanya'nın ayakta kalması, Hitler'in *Reich*'nin nihai çöküşüne doğru ilk adımıydı. Tek başına Almanya'yı yenebilecek askeri ve sanayi kapasiteye sahip değildi. Britanya asıl güçlü olduğu alan kara kuvvetlerinde ziyade deniz kuvvetleri olduğu için yanlış türde bir güçtü. Ne ki, aynen Napoléon Savaşları boyunca olduğu gibi, bu durum Britanya'yı uzun süreli bir direnme kapasitesi sağladı. Churchill'in kesin rolü savaş Batı'da sürekli kılmak ve çatışmayı çevresel bölgelere, özellikle Kuzey Afrika'ya ve Atlantik'e doğru genişletmektir. Hitler bu stratejiyi yakalamaya dair kimi çabalarda bulundu ki, bunlara Gibraltar'a karşı bir saldırı ile Franco'nun İspanya'sını işgal etmeye dönük başarısız bir girişim de dahildi. Fakat Amiral Reader'ın Britanya'nın İmparatorluk ile bağlarının koparılmasına ilişkin ve Malta, Süveyş ve Kuzey Afrika'ya harici sefer düzenlenmesine dair önerisine çok az ilgi gösterdi. Ayrıca, Reader'ın Almanya'nın tüm kaynaklarının Batı'daki çarpışma için harekete geçirilmesi için Doğu'ya ilişkin daha ileri düzeydeki projelerin ertelenmesine dair tavsiyesini de dikkate almadı. Britanya'nın savaştaki rolünün etkisi, Almanya'nın Kuzey Afrika'daki ve 1942'den sonra İtalya'daki üstlenmeleri Rusya'daki *Wehrmacht*'ın taarruzunu zayıflattıkça giderek daha da ciddileşti. Aynı zamanda, Britanya Müttefiklerin 1944'te Normandiya'ya yaptığı birleşik çıkarma hareketi için bir üs işlevini yerine getirmesi gibi, Birleşik Devletler'in Almanya'ya karşı düzenlediği bombalamalar için de bir basamak işlevi gördü.

Rusya'nın işgali (1941), şüphesiz Hitler'in kariyerinin en büyük hatasıydı, ki bu işgalin başlatılmasına ilişkin karar da, söz konusu ülkenin çetin coğrafyasını ve iklimini vurgulayan Genel Kurmay'ın tavsiyelerine karşın alınmıştı. Ne ki, öyle görünüyor ki Hitler, eş zamanlı olarak Ari ırkına vaat edilmiş *Lebensraum*'unu verecek ve Avrupa Yahudiliği ile uluslararası Bolşevizm'in kökünü kurutacak olan nihai tasarılarına tavizsiz bir biçimde kendisini adanmıştı. Stratejik meşrulaştırması daha mantıklıydı, ama daha az sorgulanabilir değildi. Örneğin, Rusya işgal edilince

Britanya'nın tecrit edileceğini ve "Rusya mahvedildiği zaman, Britanya'nın son umudu suya düşecektir,"² diye düşündü. Fakat bu, onun 1939'daki "Rusya ile sadece Batı'da rahata çıktıktan sonra karşı karşıya gelebiliriz,"³ şeklindeki görüşü ile direkt olarak uyuşmuyordu. Rusya'yı erken bir biçimde işgal etmesi Nazi-Sovyet Saldırmazlık Paktı'nın tüm avantajlarını ortadan kaldırdı ve 1930'lardaki diplomasisinin büyük bölümünün kaçınmaya çalışmış olduğu Almanya'nın iki cephede birden büyük güçler ile savaşa girmesi sorununu ortaya çıkardı. Hazar Denizi bölgesinin petrol kaynaklarına doğrudan ulaşmak zorunda olduğu iddiası, aynı zamanda inandırıcı değildi, çünkü Stalin petrolün ve temel minerallerin akışına müdahale etmeye dair hiçbir işaret vermedi. "Barbarossa Harekatı'nın" etkisi, Almanya'yı kendisinden nüfus olarak üç kat, toprak olarak dokuz kat, ve sanayi olarak çok daha büyük olan bir güç ile savaşa sokmak oldu. Rusya'da *Wehrmacht* tarafından önemli askeri başarısızlıkların deneyimlenmesi hiç de şaşırtıcı değildir. Akabinde, bunlara Britanya'nın baskısı eklendi ve Akdeniz ile Kuzey Afrika gibi çevresel bölgelerde çıktığı cephelerin bu baskıya katkısı oldu.

Hitler en büyük ihmalkârlığını, 1941'de savaş ilan ettiği Birleşik Devletler'e karşı gösterdi. Etnik ve ırksal karışıklığının Amerika'yı yozlaşmış bir güç haline getirdiğine ve sonuçta, "sürekli olarak devrimin eşiğinde"⁴ olduğuna ikna oldu. Aynı zamanda Birleşik Devletler'in savaş kabiliyetinin, olası bir çatışmada Japonya'nın her halükârda kazanacağı Pasifik ile sınırlı olduğunu sandı. Hitler diğer büyük bir hata daha yaptı. Ocak 1942'de Roosevelt Churchill'e Almanya'nın mağlup edilmesine öncelik vereceğine dair güvence verdi ki, onun düşüncesi Amerika'nın Japonya üzerinde yoğunlaşmasının muhtemelen Rusya ve Britanya üzerinde Nazi galibiyeti ile sonuçlanabileceğiydi. Batılı Müttefikler, aynı zamanda stratejilerinde işbirliği yapma ve Komuta'nın Birleşmiş Genel Kurmay Başkanları Komitesi'ne bırakılması hususlarında uzlaştılar; gerçekten de, tek bir güç olarak savaştılar ve Hitler, Mussolini ve Tojo arasında asla var olamayan bir birlik derecesine ulaştılar. Birleşik Devletler'in girmesi savaşı Batı'da yeniden hareketlendirdi ve 1943'te İtalya'nın işgali de dahil olmak üzere daha doğrudan bir güney stratejisini mümkün kıldı. Almanya 1943 ve 1944 boyunca, aynı zamanda bombardıman akınına maruz kaldı ve bu hava akınları Roosevelt'in deyişiyle, Hitler'in "Avrupa kalesinin", çatısız bir kale olduğunu gösterdi. Bu arada, Hitler, Birleşik Devletler'e direkt olarak saldıramıyordu ve bu da demekti ki, Amerikan sanayi üretimi asla hava akınları ile kesintiye uğratılamayacaktı. Anglo-Amerikan savaş çabası doruğuna, Batı Cephesi'nde Fran-

sa'da 1944'te ulaştı. Rus çekici için örs olmak yerine, Batılı güçler artık kendi taraflarında bir çekiç olmuşlardı.

Hitler'in çok büyük strateji hatalar yaptı. Bu, kaba genellemenin kuşattığı ve mızımız ayrıntıları takıntı haline getirmiş, fakat akıldan ziyade sezgiler tarafından rehberlik dilen bir zihniyetin marifetiydi. 1939 ve 1940'taki ilk başarısından sonra Hitler aşırı derecede kendisine güvenir oldu ve Jöld'ün ifadesiyle "ulusun ve savaşın lideri olarak kendi yanılmazlığına dair neredeyse mistik bir inanç"⁵ ortaya koydu. Benzer ifadeleri kullanarak Manstein de onun yöntemsizliğini eleştirdi: "Nihai olarak, onun kaba kuvvetle ve bu kuvvetin tam etkililiği ile karşıladığı savaş sanatı kavramı, gerisindeki istencin gücü ile garanti edilmiş olarak zannedildi. ⁶ Askeri operasyonları idare edişi de benzer kusurları sergiledi. "Reich'in kaderi bana bağlıdır,"⁷ anlayışına inanmış olarak, Aralık 1941'de *Wehrmacht*'ın tüm kontrolünü üstlenerek komutanlarına hiçbir serbest hareket alanı bırakmadı. Hiçbir askeri komuta deneyimi olmadığından dolayı, cephedeki generallerin karşılaştıkları sorunları gerçekten hiç anlamadı ve izni olamadan, acil durum önlemlerini almalarına müsaade etmeyerek, inisiyatiflerini kullanmalarını da engelledi.

Hitler'in bir askeri lider olarak zayıflığına ilişkin çeşitli örnekler verilebilir. İlki 1940 ve 1941'de Britanya'ya karşı düzenlenen harekati tümünden yanlış bir biçimde yönlendirmesiydi. Goergin, Britanya hava savunmasının dört gün içinde yıkılacağını ve dört hafta içinde şartların işgal için ideal hale geleceğini vaat etti. Ne ki, ani ve ezici bir akın halini alabilecek olan RAF'ın* ayakta kalması sonucu ile, *Luftwaffe* hava üslerinin yıkılmasından, şehirlerin ve sanayi hedeflerinin bombalanmasına dönüştü. Sayısal olarak düşmanı karşısında geri kalmasına rağmen büyük oranda pilotlarının daha iyi eğitiminden, *Spitfire* ve *Hurricane* gibi İngiliz avcı uçaklarının daha iyi manevra yapabilme kabiliyetleri ve radarın uyarı sistemi olarak en başından beri kullanılmasından dolayı, RAF yavaş yavaş üstünlüğü ele geçirdi. Hitler, *Luftwaffe*'yi maksimum kapasitede etkili olarak kullanamıyordu, çünkü esasen bu birim bağımsız bir komuta birimi olarak savaşmaktan ziyade bir *Blitzkrieg* operasyonunda kara kuvvetlerine destek olmak için tasarlanmıştı. Aynı zamanda, hatalarından ders alma ve dikkatini *Luftwaffe*'nin yeniden tasarlanmasına ve İngiltere'nin bilimsel öncülüğüne son vermeye yoğunlaştırma hususlarında başarısız oldu. Bunun yerine, hava savaşının alışılmadık sahnesine olan ilgisini kaybetti ve daha önce denenmiş olan kara taktiklerine geri döndü.

* (İng.) RAF: Royal Air Force (Kraliyet Hava Kuvvetleri). (ç.n.)

Fakat Rusya seferi, Hitler'in askeri idaresinin olumsuz yönlerini gösterdi. "Barbarossa Operasyonu'nun" 1941'in sonundan önce sonuçlandırılacağına katıksız bir biçimde ikna olmuştu, çünkü "biz sadece kapıyı tekmeledik ve tüm çürük yapı bundan sonra çökecektir,"⁸ diyordu. Sonuç olarak, 1941 yazında Balkanlardaki karışıklıkla uğraşmanın gerekmesi tarafından neden olunan harekate başlamadaki gecikmeye rağmen, Alman askerleri kışlık üniformalarına bile sahip değillerdi. Hitler, aynı zamanda ulaşılması gereken en önemli hedefler hakkında bile fikrini değiştirdi. Aslında o Leningrad'ın önemini vurgularken Brauchitsch, Halder, Book, Guderian ve Hoth'un hepside Moskova üzerine toptan bir saldırıyı savundular. Ardından, dikkatini Ukrayna'ya kaydırды ve Halder'e göre tutarsızlığı yüzünden 1941'de Rusya'yı savaş dışına atma fırsatını kaçırdı. Sovyet yönetimi, Moskova'nın mahvının ertelenmesi ile doğan soluklanma boşluğundan, güç toplamak ve bir karşı taarruza geçmek için tamamıyla faydalandı. Stalingrad savaşında Hitler, Paulus'un düzenli bir geri çekilmeye girişmesine izin vermedi ve bunun sonucunda, Zhukov Altıncı Ordu'yu kuşatabildi ve Ocak 1943'te teslim olmaya zorlayabildi.

Stalingrad şüphesiz savaşın dönüm noktası oldu. 1943 itibarıyla Hitler, giderek daha fazla savunmadaydı ki, bu onun nahoş ve zor bulduğu bir roldü. Tüm cephelerde düzenli bir geri çekilme yerine, Hitler Schramm'ın "dalga kırma doktrini" olarak adlandırdığı usulü geliştirdi ve bu şekilde, düşmanın birliklerin gerisine geçmesinden ve onları izole etmesinden sonra bile konumlar korunacaktı. Ayrıca, von Rundstedt gibi cephedeki komutanlar tarafından sık sık kaygılar dile getirilse de, "Atlantik Duvarı" gibi yetersiz savunmalara aşırı derecede güvendi. 1945 itibarıyla Alman birlikleri tüm Avrupa geneline dağılmış durumdaydılar ve bu, Reich'in Sovyet, Amerikan ve İngiliz birliklerinin işgaline karşı savunmada olduğu anlamına geliyordu. Bu tuhaf siyasanın nedeni Hitler'in asla galibiyet ümidini kaybetmemiş olmasıdır ki, onun beklentisi ilk uygun fırsatta savunmadan taarruza kaymaktı; böylece ne pahasına olursa olsun onun getirdiği konumlar korunacaktı. Kendi durumunu 1761'deki Büyük Friedrich'inkine benzetiyordu ve karşısındaki İttifak'ın dağılmasını takip edeceğini hissettiği kurtuluş anının gelmesi için bekledi. 1944'te generallerine şunları söyledi: "Tarihteki tüm koalisyonlar er ya da geç dağıldılar. Tek şey doğru an için beklemektir."⁹ Zaman içinde düşmanlarını bir oyalama savaşı ile yıpratmayı umdu. Sovyetler Birliği ve Batılı Müttefikler aralarındaki farklılıkların Üçüncü Reich'in çökertilmesinin önünde bir engel olmasına izin ver-

mezlerken, yıpratma taktiği savunmadakilere işgalcilerden daha fazla zarar verdi.

*

* *

İkinci Dünya Savaşı, her şeyden önce bir mekanize savaştı. 1939 ve 1940'ta en iyi savaş makinesini kontrol etmesine rağmen, Hitler, 1941 itibarıyla, Almanya tarihin en büyük iki sanayi gücü ile karşı karşıya geldiği için üstünlüğü kaybetti.

Sovyetler Birliği 1941'de "Barbaros Operasyonu" tarafından şaşkına çevrilmişti, ama sonradan gelen kendini toparlama süreci Stalin'in 1929'dan beri uygulamakta olduğu iktisadi siyasaya çok şey borçluydu. Beş Yıllık Planlar, Rusya'nın iktisadi temelini dönüştürmüştü ve bir savaş durumu iktisadiyatına geçiş, olağanüstü bir hızla gerçekleştirildi. Silahlanma komiserlikleri tankların ve savaş uçaklarının seri üretimini, Avrupa Rusya'sından taşınan ve *Luftwaffe*'nin menzilinün ötesine, Ural'lara, Kazakistan'a, Batı Sibirya'ya ve Orta Asya'ya yeniden kurulan fabrikalarda sağladılar. 1942 sonrasında Kızıl Ordu'ya savaş gereçlerinin sağlanması *Wehrmacht*'in giderek artan ihtimaller ile savaşması anlamına geliyordu. Bundan dolayı Tippleskirch şunu itiraf etti: "1943'ten sonra askeri operasyon bölgelerinin semalarındaki düşmanın mutlak kontrolünü sekteye uğratmak, artık mümkün değildi hiçbir şekilde."¹⁰ Aynı şeyler kara donatımına da yapıldı; Kursk Savaşı'nda Sovyet Tankları inkâr edilemez bir sayısal üstünlüğe sahiptiler ve Guderian, Rus KV ve T-34 tanklarının Alman denklerinden performans bakımından üstün oldukları sonucunu çıkardı. Aynı zamanda, Sovyet sahra topları da daha gelişmişti ve buna Stalingrad'da ve daha sonra Berlin'de yıkıcı sonuçlar veren BM-13 (veya *Katyusha*) roketleri de dahildi. Neticede, Sovyetler Birliği silahlanma yarışında tartışmasız bir üstünlük elde etti ve 1942'deki toptan üretim rakamları şöyleydi:

	SSCB	Almanya
Tank	24,700	9,300
Uçak	25,400	14,700
Top	127,000	12,000

Totaliter ideolojilerden biri olan Komünizm, tüm iktisadi sektörleri kontrol etmede ve hepsini de askeri zafer arayışına ikincil hale getirmede, Nasyonal Sosyalizm'den daha becerikli olduğunu ispatladı. Hiçbir aş

mada Nazi Almanya'sı 1942 bütçesinin yüzde 57'sini kapsayan askeri harcamaların düzeyine yaklaşamadı bile.

Amerikan iktisadi yapısındaki tüm sektörlerin askeri durum üretimine dönüşümü tamamıyla farklı bir modeli izledi. Gerçekten de, Goering tamamıyla başarılabilip başarılamayacağı konusunda şüpheliydi, bunu belirtiyordu: "Amerikalılar uçak yapamazlar, sadece dondurma kutusu ve ustura ağı üretebilirler." Ne ki, 1941 itibarıyla sürekli bir tüketim malları akımı üretmiş olan üretim bandı teknikleri, silah imalatı için yeniden donatılmışlardı. Bu dönüşüm Beş Yıllık Planlar ile değil de Roosevelt'in Borçlanma-Kiralama Sistemi siyaseti ile başarıldı. Niyet edilen şey Amerikan silah sanayini, bütünlüğü Birleşik Devletlerin güvenliği için hayati öneme sahip olan tüm devletlere yardım sağlamak için desteklemektir. Böylece, savaşa girmesinden itibaren Amerika "demokrasinin cephaneliği" olmuştu ve kısa bir süre içinde silah üretimi tüm Eksen devletlerinkini geçti. 1940 ve 1945 arasında Amerikan fabrikaları ve projeleri 300,000 uçak, 86,000 tank ve 71,000 savaş gemisi imal etti. 1942 süreci boyunca Almanya'nın uçak üretimi Birleşik Devletler'inin sadece yüzde otuz biri kadardı ve bu da 1943 itibarıyla Müttefiklere hava gücü üstünlüğünü sağlayan bir etmendi.

Bu arada Almanya'nın iktisadi bütünlüğü, giderek artan zorluklarla karşı karşıya kaldı. 1936 Dört Yıllık Planı ile bir savaş durumu yapılanmasına dönüştürülmüş olsa da, esasen yerel kaynakların maksimum kullanımından ziyade, diğer ülkelerin yağmalanması üzerine kuruluydu. Alman halkının, Stalin'in Beş Yıllık Planları altında Rusların yaşadığı zorlukların hiçbirini yaşamamış olduğu doğrudur, ama bunun bedeli Alman iktisadi potansiyelinin çok geç olana kadar asla yoğun bir şekilde işletilmemesi oldu. Hitler'in Silahlanma Bakanı Speer, *Wehrmacht*'in 1941'de iki katı daha fazla olabileceğini savundu ve sürekli olarak, Nazi bürokrasisinin üç milyon erkeği askere almak için serbest hale getirmenin bir aracı olarak kadınların cephane fabrikalarında çalıştırma konusundaki isteksizliğini eleştirdi. Almanya'nın dış kaynaklara ve emeğe bağılılığı, 1943 sonrasındaki mağlubiyetinin aniliğinden kısmen sorumluydu. Doğu'da *Lebensraum*'unun galibiyetlerinden yoksun kalan Almanya, sınırlarını sürekli olarak geriye doğru iten iki sanayi devinin kaynakları ve silahlanması ile baş etmeyi umamazdı.

NOTLAR

- 1) K. HILDEBRAND: *The Foreign Policy of the Third Reich*, Böl. 5.

- 2) G. A. CRAIG: *Germany 1866–1945*, Böl. XX.
- 3) W. L. SHIRER: *The Rise and Fall of the Third Reich*, Böl. 19.
- 4) T. L. JARMAN: *The Rise and Fall of Nazi Germany*, Böl. XV.
- 5) P. E. SCHRAMM: *Hitler: The Mann and the Military Leader*, Ek II. (General Jodl'un günlüğü, 1946).
- 6) J. P. STERN: *The Führer and the People*, Böl. 22.
- 7) W. L. SHIRER: A.g.y., Böl. 19.
- 8) A. BULLOCK: *Hitler: A Study in Tyranny*, Böl. 12.
- 9) T. L. JARMAN: A.g.y. Böl. XVII.
- 10) G. S. KRAVCHENKO: "Stalin's War Machine", *Purnell's History of the Second World War* içinde, s. 1060.

"Soğuk Savaş", savunma paktları olarak nükleer silahlarla donanmış ve koruma alanları çerçevesinde örgütlenmiş iki güç bloğunun karşı karşıya gelmesini tanımlamak üzere kullanılan bir terimdir. Bu rekabet İkinci Dünya Savaşı boyunca şekillendi, ya da daha kesin olarak Sovyetler Birliği ve Birleşik Devletler'in savaşa girmesi ile baş gösterdi. İlk başta, Rusya ve Batı arasında ortak bir düşmana karşı işbirliği söz konusuydu. Örneğin, Churchill Temmuz 1941'de şunu dedi: "Rusya'nın içinde bulunduğu tehlike, bizim de içinde bulunduğumuz tehlikedir."¹ Sürekli bir bağdaşıklık olasılığı vardı ve özellikle Roosevelt, kurumsal deneylerden ve Birleşmiş Milletler Örgütleri'nin savaş durumu Müttefikliği'nin temelleri üzerine inşa edilmesinden yanaydı. Ne ki, yavaş yavaş daha karanlık bir yönü ortaya çıkmaya başladı işin, çünkü Rusya ve Batı Yalta ve Potsdam gibi savaş zamanındaki konferanslarda müzakere edilen antlaşmalara dair farklı yorumlarda bulundular veya mağlup edilen güçlere ve bağımsızlığı geri kazandırılan devletlere karşı uygulanacak muamele konusunda uyuşmazlık içine düştüler. Özellikle kendini açığa vuran ılımlı Roose-

velt'in yerini, haşin siyasaları Churchill'inkilere benzeyen Truman'ın alması ile tavırlar sertleşti.

Soğuk Savaş Almanya'ya karşı verilen mücadelenin son aşamasında ortaya çıktıysa da, yüzyılın ikinci on yılına denk geri giden kökenlere sahipti. Silahlanmış ittifakların karşı karşıya gelişi, derin ve çok eski ideolojik farklılıkların varlığı ile yoğunlaştırıldı. Troçki bir defasında Rusya ve Batı arasındaki büyük görüş ayrılığını, Lenin ve Wilson'u "çağımızın onulmaz zıtları"² olarak addederek kişileştirmişti.

Soğuk Savaş'ı, bir tarafın diğer tarafın saldırganlığına karşı tepkisi olarak görmek gelenekselleşmiş bir şeydir. Bu bölüm, iki tarafın da tavırlarını inceleyerek, bu yaklaşımı sürdürecektir. Özellikle karşılıklı güvensizliğin uzun geçmişi, stratejik güvenlik kaygısı ve özgürlük ile demokrasi üzerine farklı görüşler üzerine yoğunlaşılacaktır. Son kısım, özet olarak 1962 ile 1980 arasındaki ana gelişmeleri ele alacaktır.

*

* *

İkinci Dünya Savaşı esnasındaki geçici işbirliklerine karşın, iki taraf arasında tarihi emsale dayalı derin bir güvensizlik vardı. Batı'nın Sovyetler Birliği'ne dair şüphesinin iki kaynağı vardı. Birincisi, Bolşeviklerin ondokuzuncu yüzyıldan devrildiklerinden şüphe edilen geleneksel Rus yayılcılığına dair korkuydu. Bundan dolayı, Fransa İçişleri Bakanı Sarraut 1927'de "Moskova Komünizmi'nin liderleri, engin Slav hegemonyasının dışında yeni bir emperyalizm yaratmayı umuyorlar,"³ diye yakınıyordu. İkincisi, Batı Troçki'nin "dünya çapında devrim" siyasası ve ideolojik çatışmayı kaçılmaz yapan Leninist özdeyiş tarafından ciddi bir biçimde rahatsız edildi. Bu yüzden, Faşizm tehdidine rağmen 1930'lar boyunca Sovyet diplomasisine güvenmeye ilişkin bariz bir isteksizlik vardı. Dahası, Sovyet yönetimi diplomasi sürecinde ikide bir yaptığı değişiklikler yüzünden kötü bir şöhrete sahipti ve zaman zaman değişmez dogma tarafından kör edilmiş gibi görünüyordu. Stalin 1920'lerin sonlarında ve 1930'ların başlarında Alman Sosyal Demokratları'nın, aslında Naziler gibi Faşizm'in bir manifestosu olduğuna inanıyordu. Bu, söz konusu ılımlı sosyalist partilere sahip demokrasilere güven esinlendirebilecek gibi görünen bir durum değildi. Chamberlain 1939'da "Rusya'ya karşı en yoğun güvensizliği"⁴ dile getirdiği ettiği zaman, aynı zamanda genel bakışı da özetlemişti.

Sovyet tarafındaki itimatsızlık bundan hiç de az değildi. Yeni Bolşevik rejimine karşı iç savaş esnasındaki Batı müdahalesi, vahşice bir hareket

olarak algılandı ve izleyen süreçte bu Batı'ya dair saldırgan ve militarist bakışın şekillenmesine katkıda bulundu. Aynı zamanda, Batılı Devletler 1930'lar boyunca güvenilmez diplomatik ortaklar olarak görüldüler. Sovyet Dışişleri Bakanı Litvinov 1938'de Britanya ve Fransa'nın İtalyan Faşizmi ve Alman Nazizmi ile birlikte var olmayı tercih ettikleri ve "onlara sonsuz tavizlerde bulundukları"⁵ gözleminde bulundu. Münih Antlaşması'na, Rusya'ya Almanya ile kendi antlaşmalarını yapmaktan başka bir seçenek bırakmayan nihai ve aptalca bir taviz gözüyle bakıyordu. Hatta Sovyetler Birliği ve Batı kapitalizmi 1941'de aralarındaki farkları bir yana bıraktığı zaman bile Stalin, Churchill ve Roosevelt'in Rus savaş çabasını bilinçli olarak kendi amaçları için kullanmakta olduklarına inanıyordu. 1941 itibarıyla Stalin sürekli olarak Britanya ve Birleşik Devletler'i, Hitler'e karşı ikinci bir Cephe açmak üzere Fransa'yı teşvik etmeye zorladı. Churchill'in İtalya'ya karşı "yumuşak karınlı" stratejisini Batı için kolay bir tercih ve Rusların hayatını tehlikeye atmanın bir aracı olarak görüyordu. Stalin Ağustos 1942'de bu duruma dair: "Gün gibi ortada olan şey şudur ki," "Kan kaybetmemizi istiyorlar, daha sonra kendi şartlarını gayet kolay bir şekilde bize dayatabilmek için."⁶ Roosevelt, Fransa'nın işgalinin 1944'e kadar gerçekleşemeyeceğini açıkladığı zaman, Stalin şunları söyleyerek Müttefiklerini sert bir biçimde eleştirdi: "Kararınız (...) sadece kendi ülkesi için değil, Müttefikleri için de savaşan Sovyet Ordusu'nu bu amacıyla yalnız bırakıyor."

Bu iki taraflı suçlamaya suçlama ile cevap verme karşısında, Hitler'e karşı oluşturulan Büyük İttifak, yapay ve kısa vadeli bir çare olarak görülebilir. Sürekli bir uzlaşma için çok az olasılık vardı; hatta Üçüncü Reich'in külleri soğumadan önce, İttifak, stratejik düşmanlıklar ve ideolojik ayrımların etkisi altında dağılmıştı.

*

* *

Soğuk Savaş'ın gelişimindeki en büyük faktör, şüphesiz askeri güvenliğe dair bir kaygıydı. Almanya'ya karşı savaşın direkt bir sonucu olarak Birleşik Devletler ve Sovyetler Birliği'nin ikisi de, kendilerini dünya siyasi ve askeri sahnesine daha güçlü olarak aksettirdiler. Birleşik Devletler iki savaş arası döneminde uyguladığı tecrit siyasasını bir yana bırakırken, Stalin daha önceki, kapitalist ülkeler arasında gerçekleşmesini umduğu "ölümcül mücadelenin" arkasından kalanı toparlamak üzere bir kenarda bekleme siyasasını değiştirdi. Hitler kasıtsız olarak tarihteki en büyük

iki sanayi devini harekete geçirmişti. Bu süper güçlerin emsalsiz bir güç gösterisi ile birbirlerine yönelmiş olmaları hiç de şaşırtıcı değildir.

Karşı karşıya gelme süreci, her iki tarafın da diğer tarafın güdülerine ve yöntemlerine dair yaptığı çözümlemeye şiddetlendirildi. Birleşik Devletler, G. F. Kennan gibi Sovyet diplomasisi uzmanları tarafından yapılan ayrıntılı kuramsal çözümlemelerce etkilendi. Sovyet yönteminin nihai zafere duyulan yüce güven üzerine kurulu olduğuna inanılıyordu. Bundan dolayı, "Kremlin, amacını telaş içinde gerçekleştirmeye dair hiçbir ideolojik zorlama altında değil,"⁷ deniyordu; mümkün olduğu her yerde baskıya baş vurabilirdi ve bu ters tepki yarattığında da geri çekilebilirdi. Buna karşı koymanın tek yolu temkinli bir zaptetme siyaseti geliştirmektir. 1946'da şunu çok daha güçlü bir biçimde vurgulamış olmasına rağmen, bu, Truman'ın görüşlerini doğruluyordu: "Rusya demir bir yumrukla ve güçlü bir dille karşı karşıya kalmadıkça, bir diğer savaşın zemini hazır demektir. Sadece bir dilden anlarlar, 'Kaç tümene sahipsiniz?'"¹ Bu arada, Batı'nın tavrına ilişkin Sovyet çözümlemesi, "kapitalist" devletlerin hâlâ tehlikeli ve saldırgan olduğu görüşü üzerine kuruluydu, çünkü onlar Stalin ve daha sonra Brejnev'in "genel bir kriz" içinde olacağına inandıkları sistemi ayakta tutmaya çalışıyorlardı. Bundan dolayı, Stalin, "kapitalist kuşatmanın tehlikeleri," "Hitler Almanyası ile"⁸ ortadan kalkmamıştır diye iddia ediyordu. Bunu takiben, Batılı gözlemciler, dış "tehditleri" ve iç dağılmayı takıntı haline getirmiş bir ideolojinin ve siyasal sistemin içselleşmiş istikrarsızlığına dikkat çektiler. Kimileri bu güvensizlik hissinin, Kremlin'in tüm bakış açısını etkisi altına aldığını ve ne yapacağını, tehlikeli bir biçimde önceden tahmin edilemez hale getirmiş olduğunu iddi ettiler.

Sovyet ve Batılı korkuların karşılıklı etkileşimini göstermek için dört örnek verilebilir: Soğuk Savaş'ın asıl alevlendiği yerler; Polonya ve Almanya, Kuzey yarımküreyi içine alan daha geniş stratejik bölge ve Sovyet sınırları ve Asya ile Afrika'nın Üçüncü Dünya ülkeleri.

Polonya, Sovyetler Birliği ve Batılı Müttefikler arasındaki ilk gerçek çekişme alanı oldu. 1944 ve 1945 süreci boyunca amaçlanan sınırlar ve yeniden yapılandırılacak olan Polonya devletinin yönetim biçimi üzerine tartışmalar vardı. Bu tartışmalar kısa zaman içinde daha geniş stratejik içerimlemeleri üstlendi. Stalin, Sovyetlerin etkin olacağı Doğu Avrupa boyunca kuzeyden güneye, Rusya'nın gelecekteki herhangi bir Batıdan işgale maruz kalması durumunda tampon olarak işlev göreceği geniş bir alan yaratmaya kararlıydı. Polonya üzerinde kontrolün en acil önceliğe sahip olduğu kanısındaydı ki, bu, Polonya'nın iki savaş arasın-

Avrupa Birliği üyeleri

Avrupa Serbest Ticaret Antlaşması üyeleri
(Norveç, İsveç, İsviçre, Avusturya, Portekiz, İzlanda, Finlandiya)

Kuzey Atlantik İşbirliği Örgütü tam üyeleri

Varşova Paktı üyeleri

Ekonomik Yardımlaşma Heyeti üyeleri

daki -1919 ile 1934 arasın kendi başına ve 1934 ile 1939 arasında Almanya'nın bir uydu devleti olarak- sert Sovyet karşıtlığından dolayı değildi en azından. Molotov 1939'da Rusya'nın batı komşusu tarafından neden olunan belirsizlikleri şu şekilde özetliyordu: "Polonya, SSCB için bir tehdit teşkil edebilecek, beklenmedik tesadüfler ve olasılıklar için uygun bir yer olmuştur."⁹ Bu arada Batı, Sovyetlerin Polonya'ya dair isteklerine giderek düşmanca yaklaşımaya başladı. Curzon Hattı'nın doğusundaki Polonya topraklarına ilişkin Sovyet talebini bildirmeye hazırlanırken, Roosevelt ve Churchill Polonya kurumları üzerinde sürekli bir Sovyet kontrolü olasılığına ilişkin olarak yoğun bir biçimde hoşnutsuzdular. Churchill her zaman için Polonya'yı Doğu Avrupa'daki Batı etkisi için bir ileri karakol ve Komünizm'in yayılmasına karşı çok önemli bir engel olarak görmüştü. O ve Truman sonunda Polonya üzerinde *fait accompli* Sovyet kontrolünü kabullenmek zorunda kalmalarına rağmen, Sovyet hedeflerinin faaliyet alanını tamamen değiştirdiler ve nerede olursa olsun bir direnme noktası oluşturmaya karar verdiler.

Bu arada, Almanya Batı ile Doğu arasındaki en büyük yegane anlaşmazlık konusuna dönüşmüştü. Bölgelere ayırmanın ayrıntıları 1945'te Potsdam'da ilişkileri altüst ederken, bunu izleyen 1948 ve 1961 Berlin krizleri aşırı derecede anlam kazandı. Almanya iki taraf için de aslında ne anlama geliyordu? Almanya'nın Batılı ülkeler için önemi onlar ile Sovyet *bloğu* arasında tampon rolü oynamasıydı. İlk Berlin krizi tüm Batı tepkisini Sovyet tehdidine yöneltti. Bir yandan bu tepki, Orta Avrupa'da 1945'ten beri var olan iktidar boşluğunu doldurmak üzere tasarlanan Federal Alman Cumhuriyeti'nin yaratılması ile sonuçlandı. Bir diğer yandan, 1950'lerin başları itibarıyla Birleşik Devletler, Fransa, Britanya, Belçika, Hollanda, Lüksemburg, Danimarka, Norveç, İzlanda, İtalya, Portekiz, Yunanistan, Türkiye ve Kanada'dan oluşan Kuzey Atlantik Antlaşma Örgütü'nün (North Atlantic Treaty Organisation, NATO) kurulmasına ön ayak oldu. Bu örgütün açıkça ifade edilen amacı savunma idi; NATO Beyannamesi'nin 5. maddesi ile imza sahibi ülkeler, "Avrupa veya Amerika'dan herhangi birine ya da birkaçına karşı girişilecek silahlı bir saldırıyı hepsine birden yapılmış sayacaklarına"¹⁰ dair güvence veriyordu. Batı Almanya'yı silahlandırma ve 1955'te NATO üyeliğine kabul etmeye dair karar, daha fazla güvenlik sağlamış gibi göründü ve 1958 ile 1961 arasında Berlin üzerinde yenilenen Sovyet baskısı ile meşrulaştırılmış gibi gösterildi.

Almanya'ya ilişkin Sovyet kanısı, derin bir güvensizlikle şekillendirildi. Bununla beraber, Rusya İkinci Dünya Savaşı'nda Nazilerin elinden

yıkıcı kayıplara maruz kalmıştı. Bu kayıplar 1947'de Molotov tarafından 1710 kasaba, 70,000 köy, 31,850 sanayi kuruluşu, 98,000 ortak çiftlik olarak listelendi. Bunların yanında, yirmi ile yirmi beş milyon arasında insan öldürüldü ki, bu insanlık tarihinde herhangi bir ülke tarafından maruz kalınan en büyük kayıptı. Alman Federal Cumhuriyeti'nin yaratılması faşist militarizmin yeniden doğuşu olarak yorumlanırken, NATO'ya kabul edilişi bu işin son haddine vardırılmasıydı. Bulganın Almanya'nın yeniden silahlandırılmasını, "dünün saldırganına", "saldırının araçlarının sağlanması"¹¹ olarak görüyordu. Sovyetlerin ilk elden verdiği yanıt, SSCB, Polonya, Macaristan, Çekoslovakya, Romanya, Bulgaristan ve Arnavutluk arasında karşılıklı savunma sorumluluklarından oluşan Varşova Paktını oluşturmak oldu. 1950'lerin sonlarında hâlâ Almanya sorunu hakkında endişeli olan Khrushchev, Batı Berlin'in silahsızlandırmak için Rapacki Planı'nı destekledi. Ardından, Doğu Almanya'yı iktisadi açıdan çökertme girişimi olarak gördüğü Batı'nın girişimlerini önlemek için sınırı kesinleştirdi ve Berlin Duvarı'nın inşa edilmesini emretti (1961). Sovyet yönetimi daha sonradan, Ulbricht'in rejiminin ayakta kalmasını ve Avrupa'nın en büyük güçlerinden biri olarak yükselmesini, bu siyasanın direkt bir sonucu olarak gördüler.

Endişe aynı zamanda daha geniş bir alanda da vardı. Amerikan başkanları Komünizm'i Asya'daki sınırlarında zaptetmeye duyulan gerekliliği vurguladılar ve bu yüzden CENTO ve SEATO gibi askeri ittifakları desteklediler. Çeşitli aşamalarda da, Türkiye, İran, Pakistan, Tayvan ve Okinava'da askeri üsler kurma önlemini de aldılar. Bütün bunlardan ziyade, Monroe Doktrini (ki bu 1823'te Birleşik Devletler'in Amerika kıtasına herhangi bir Avrupa müdahalesini onaylamayacağını ilan etmişti) yenilendi ve iki şekilde yeni güçler kazandırıldı. Birincisi kurumsaldı; Amerikan Devletleri Örgütü bir diğer askeri ittifak ve Latin Amerika'daki Sovyet etkisini en aza indirmek üzere bir araç olarak tasarlandı. İkincisi Başkan Kennedy tarafından 1962'de Sovyetler Birliği'nin Castro'nun Küba'sında nükleer silahları bulundurmasını önlemek üzere alınan ihtiyati tedbirdi. Bir televizyon yayınında Khrushchev'in "Amerikan yarımküresel siyasasını"¹² tanımlamış olduğundan bahsetti. Moskova üzerine maksimum baskıyı uygulamak için Küba'yı karantina altına almaya karar verdi ve son çare olarak yeni füze üslerini havadan vurma olasılığına karşı hazırlandı. Bununla aynı zamanda, Adlai Stevenson Güvenlik Konseyi'nde, Küba Krizi'nde doruğa ulaşan Sovyetlerin saldırgan tavırlarına cevaben güçlü bir hareket başlattı. Khrushchev kendi tarafında, Sovyetler Birliği'nin sözde olmasa da fiilen Amerikan hava

üsleri tarafından kuşatılmasından yakınıyordu. Krizin doruk noktasına ulaştığı zaman, Khrushchev, Kennedy'ye yazdığı bir mektupta, Amerikan füzelerinin bulunduğu Türkiye'nin Sovyetler Birliği'ne, Küba'nın Amerika'ya olduğundan daha yakın olduğuna işaret etti. "Kendi ülkenizin güvenliği için tehditkar unsurlar olarak nitelendirdiğiniz bu silahların taşınmasını talep etme hakkına sahip olduğunuzu ve aynı hakkı bize tanımadığınızı mı söylüyorsunuz?"¹² Khrushchev'in alakalı olduğu kadarıyla, nükleer savaş sadece Kremlin'in dizginlemesi ile önlendi.

Üçüncü Dünya 1940'ların sonlarında ve 1950'lerin başlarında süper güçlerin hesaplarına dahil oldular. 1960'ların sonuna kadar Birleşik Devletler'in siyaseti "domino kuramı" üzerine kuruluydu. Abluka altına alma argümanının bir uzantısı olarak bu kuram, komünizme geçen her ülkenin bir komşusundaki süreci tetikleyeceği beklentisi üzerine kuruluydu. Sonuç, Amerika'nın Latin Amerika'daki ve Güney Kore'deki rejimlere destek vermesi ve Birleşik Devletler tarihinin en uzun ve pahalı savaşı özelliğine sahip olan Vietnam kapışmasına dahil olmasıydı. Her zaman için resmi meşrulaştırma, askeri yardımın savunma amaçlı olduğu ve özellikle iktisadi olmak üzere diğer işbirliği biçimleri ile bütünleştiği yönündeydi. Bunun tam tersine, Sovyet yöneticileri Birleşik Devletler'in "yayılmacı" eğilimlerinde dem vuruyorlardı. Örneğin, Brejnev "ABD emperyalizminin Vietnam'da başlattığı saldırgan savaştan" söz ediyordu. Üçüncü Dünya ile, iktidardakileri devirmeyi tasarlar nitelikte olmaktan ziyade, sömürgeciliğin geri dönüşüne karşı verilen savaşa yardım nitelikli olduğu belirtilen Sovyet ilişkileri, gayet kolay bir biçimde daha geniş çaplı bir yardım programının parçası olabilirdi. Her iki tarafta, diğer tarafın devlet adamlarına inanmıyordu ve her türlü yardımı, büyük bir stratejik değere ve çok az derecede de başkalarına yardım etme isteğine yoruyorlardı.

*

* *

Bu stratejik çekişmeleri, tarihte görünmemiş derecede derin ideolojik farklar özellikle keskinleştirdi. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde Adlai Stevenson 1962'de "insanlığın alın yazısının mutlakıyetçi ve çoğulcu kavramsallaştırmaları arasındaki çatışmadan"¹² bahsetti. İki taraf da demokrasiyi ayakta tutma iddiasındaydılar; ikisi de kendi diplomalarını özgürlük ve insanların iyiliği adına meşrulaştırıyorlardı. Sovyet Komünizmi geri dönülmez siyasal ve toplumsal değişmelerle iktisadi ve "sınıf" sömürsünü ortadan kaldırmanın gerekliliğini vurguluyordu.

Batı için bu, diktatörlüğü ve bir halkın sistemi özgür seçimlerle değiştirmeye dair temel hakkının reddedilmesini içerimliyordu. Aynı zamanda, siyasal partiler ve anayasalar anlayışlarında da temel bir fark vardı. Marksizm-Leninizm tek partili devlet çerçevesinde işliyordu ki, bu bağlamda anayasanın amacı, reformları ve değişiklikleri halka en etkin biçimde iletmekti; pratikte, resmi kuramda olmasa bile, anayasa sadece Parti'nin işleyişini kolaylaştırıyordu. Diğer yandan, Batı demokratik geleneğindeki Anayasa, kendi çerçevesinde iktidar için yarışan partileri sınırlandıırıyordu. Bu, Sovyetler Birliği tarafından kapitalist güçlerin karşılıklı etkileşiminin siyasetteki bir uzantısı olarak değerlendiriliyordu; bu bağlamda, vurgu, toplumsal reformdan ziyade prosedür kuralları üzerine yapılıyordu. Buna karşın, Batılı liberal ve sosyal demokratlar, bu kural-ların Sovyet rejimi tarafından tasfiye edilmesini muhtemelen tüm reformcu güdülerini yıkacak bir kalıcı tiranlık tehdidi olarak görüyorlardı.

Avrupa'da demokrasinin geleceğine dair Batı'nın görüşleri, Ağustos 1941'de Churchill ve Roosevelt'in hazırladığı Atlantik Beyannamesi ile itinalı bir biçimde formüle edildi. "İlgili halkların ifade ettikleri beklentileri ile uygunluk içinde olmayan hiçbir sınır değişikliği arzu edilmemektedir."¹³ İlk başta bu formül 1945'te Yalta'da Churchill ve Roosevelt ile Bağımsız Avrupa Deklarasyonu'nu imzalayan Stalin için kabul edilebilirdi. Bu çerçevede, üç büyük güç bağımsızlığını kazanmış olan halklara "kendi tercihlerine göre demokratik kurumları oluşturulmalarında" yardım etme vaadinde bulunuyorlardı. Ne ki, bunun üzerinden uzun zaman geçmeden, Churchill Stalin'i Polonya, Macaristan, Romanya ve Bulgaristan'daki halk cephesi hükümetlerini Sovyet uydu rejimlerine dönüştürmekle suçladı. Fulton'da Mart 1946'da yaptığı "Demir Perde" konuşmasında Churchill şu uyarılarda bulundu: "Polis hükümetleri hemen hemen her yerde baskın geliyorlar" ve "hakiki bir demokrasi yok."¹⁴ Ertesi yıl, Truman Kongre'ye şunları söyledi: "Silahlı azınlıkların veya dış baskıların boyunduruk altına alma girişimlerine direnen özgür halkları desteklemenin, Birleşik Devletler'in temel siyasası olması gerektiğine inanıyorum."¹⁵ Sovyet birlikleri 1956'da Çekoslovakya'yı ve 1968'de Macaristan'ı işgal ettiğinde, Batılı devlet adamları olanlara dehşet içinde ve tiksinierek tepki verdiler. Macaristan sorununda, Başkan Johnson, Sovyetler Birliği'ni "yeniden canlanmakta olan doğal insan özgürlüğünü bastırmak için savunmasız bir ülkeyi"¹⁵ işgal etmekle suçladığı zaman, Batı dünyasının hislerini dile getiriyordu.

Sovyet bakış açısı kaçınılmaz olarak farklıydı. Rusya'nın asla Doğu Avrupa'da Batı tarzı bir demokrasiyi kurmaya ilişkin bir garantide bulun-

madığı ve Rusya'nın bunu izleyen faaliyetlerinin küçük devletlerin bağımsızlığına zarar vermekten ziyade, sosyalizmlerini yozlaştırmaya ve yıkıcı etkilere karşı korumak üzere tasarlandığı öne sürülüyorlardı. Birleşmiş Milletler'de, Macaristan'ın işgalini kınayan bir önergeye cevaben, Sobolev, Macaristan'ın, "yalan propaganda ile işçileri kandırmada" başarılı olmuş olan "karşı devrimci unsurların"¹⁶ tehdidiyle karşı karşıya olduğunu savundu. Benzer bir tema, 1968'de Çekoslovakya'nın işgalini haklı göstermek için de kullanıldı. "Mecburen olağandışı bir adım atmak" zorunda kaldığı iddia edildi. Bu gibi mecburiyetler, "Sosyalizm'e düşman olan iç ve dış güçlerin kimi Sosyalist ülkelerin gelişimini kapitalist rejimin restorasyonuna çevirmeye çalıştığı zaman"¹⁷ ortaya çıkar deniyordu. Bu yüzden, Sovyet yöneticilerin ortak kabulü, Batılı güçlerin, özellikle de Birleşik Devletler'in, her türlü sosyalist zayıflık emaresini sömürerek Doğu bloğunu istikrarsızlaştırmaya çalıştığına ilişkindi. Dahası, Birleşik Devletler'in Marshall Planı aracılığıyla Avrupa'ya egemen olmak için büyük bir iktisadi ağ kurduğu iddia ediliyordu. Almanya'nın Batı bölgelerinin birleştirilmesi Batı kapitalizminin sonuçlarına bir örnekti, çünkü Molotov'a göre "bu birleşme Amerikan ve İngiliz tekellerinin Alman sanayine nüfuz etmelerini kolaylaştıracak ve Alman iktisadi yapısını onların etkilerine tabi kılmak için çok geniş fırsatlar sağlayacaktı."¹⁸ Amerika'nın bu suçlamaya verdiği cevap, Almanya'nın sürekli olarak istikrarsızlaşmasını ve yoksullaşmasını önlemek amacıyla bu bölgelerin birleştirildiği ve iktisadi yardımın sağlandığı yönündeydi. Dahası, sık sık belirtilen odur ki, mahvolmuş ve yoksullaşmış bir halktan 10,000 milyon dolar almakta direten ve bu suretle siyasal boyun eğdirmeye iktisadi köleliği de ekleyen Stalin'in tam tersine, Batılı Müttefikler ellerindeki bölgelerin sanayi mallarını yağmalamadılar.

*

* *

1962 ve 1980 arasındaki dönemde iki özel gelişme ayırt edilebilir: işbirliğine ve uluslararası gerginliği yumuşatmaya doğru bir kayış ve her zaman için Soğuk Savaş'ın özelliği olmuş olan gerginliğin yeniden canlanması.

1960'lar boyunca birlikte varoluş için artan isteğin nedenlerinden biri, 1962 Küba krizi tarafından gayet abartılı bir biçimde ortaya konan nükleer savaşa ve kitlesel imhaya dair ciddi tehlikeydi. Daha az gergin bir atmosferde Sıcak Hat Antlaşması (1963), Kısmi Deneme/Yasağı Antlaşması (1963), Nükleer Azaltma Antlaşması (1968) gibi çeşitli büyük

antlaşmalara varıldı. Bir diğer teşvik Sovyetler Birliği ve Batı Avrupa ülkeleri arasındaki *uzlaşmaydı*. Bunu de Gaulle'in 1960'ların başlarındaki Fransa ile Rusya arasında özel bir ilişki arayışı başlattı ve Brandt'ın 1960'ların sonundaki "*Ostpolitik*" siyaseti (Doğu politikası) güçlendirdi. Sonuç, Alman Federal Cumhuriyeti ve Sovyetler Birliği arasındaki 1970 antlaşması oldu ve bunu Berlin hakkındaki Dört Erk Antlaşması (1971), Demokratik Alman Cumhuriyeti ile antlaşma (1972) ve Çekoslovakya ile antlaşma (1973) izledi.

Uluslararası gerginliği yumuşatma diplomasisi, 1970'lerde iki ana konu üzerinde yoğunlaştı. Birincisi süper güçler arasındaki ilişkilerdi. Açık bir biçimde, en büyük ihtiyaç, nükleer silahların kontrolü üzerinde varılan anlaşmaydı ve Helsinki görüşmeleri nihai olarak Stratejik Silah İndirimi Antlaşması (SALT I) ile sonuçlandı ve bu metin 1972 Moskova Zirvesi'nde Nixon ve Brejnev tarafından imzalandı. Ford ve Brejnev arasındaki ileriki görüşmeler Vladivostok Mutabakatları (1974) ile sonuçlandı ki, bunların da amacı SALT II'nin temelini hazırlamaktı. Bu arada, ABD-SSCB ilişkilerindeki gelişme, ticari ve ileri teknoloji transferine dair antlaşmalar olarak vücut buldu (Bkz. 29. Böl.). Bir diğer önemli konu Avrupa'yı endişelendiriyordu. 1950'lerden beri Sovyet liderleri sürekli olarak, düzenlenen tüm Avrupa konferansları aracılığıyla, Orta ve Doğu Avrupa'daki statükoyu onaylatmak istemişlerdi. 1973 Helsinki görüşmeleri Arnavutluk dışında tüm Avrupa devletlerinin temsilcilerinin, Birleşik Devletler ve Kanada delegasyonları ile bir araya geldiği bir ortam oldu. Bu "Avrupa'da Güvenlik ve İşbirliği Konferansı" (CSCE), geniş tabanlı ve çok yanlı bir antlaşma ile İkinci Dünya Savaşı'na resmen son veren, Avrupa'ya en yakın birleşim olarak tanımlandı. Son Kanun veya Helsinki Deklarasyonu geniş kapsamlı "paketleri" içeriyordu ve bunlardan biri de insan haklarına dair bir dizi teminatı.

Ne ki, 1970'ler sürecinde uluslararası gerginliği yumuşatma çabalarının önünde açık bir biçimde sınırlamalar vardı. Başkan Nixon şuna dikkat çekti: bu, "süreğen bir barış değildir" ve "dünya, tehlikeleri kestirebileceğimiz kadar uzun bir süre daha onu içinde barındıracaktır."¹⁹ Daha az sıklıkla olsa bile, krizler yaşanmaya devam etti, bunun bir örneği 1973 Arap-İsrail Savaşı'nın en kritik zamanında, Nixon'un orduyu alarm geçirmesiydi. 1974 sonrasında bir dizi etmen uluslararası gerginliği yumuşatma sürecini baltaladı ve sonunda SALT II Antlaşması'nı suya düşürdü. Bunlardan biri Carter yönetiminin Sovyetlerin insan haklarına dair geçmişini ayıkmasıydı; bir diğeri Üçüncü Dünya'da, özellikle Angola'da (1975-76) ve Etiyopya (1976 sonrası) aniden artan Sovyet

faalliliğinin Washington'da yarattığı korku idi. Son darbe, 1979'da Sovyetlerin Afganistan'ı işgal etmesinden geldi. Bu, gerginliğin yumuşaması sürecine onarılmaz darbeler indirdi ve 1980'lerin ilk yarısı boyunca Soğuk Savaş'ın yeniden öne çıkmasıyla sonuçlandı. Ne ki, 1985'ten sonra iç reformlar ve Gorbaçov'un diplomatik inisiyatifi ile gerginliğin azalması sürecine tamamen geri dönüldü. 1989 itibarıyla Sovyetler Birliği, Doğu Avrupa üzerindeki hâkimiyetinden bile feragat etmişti ve 1990 itibarıyla artık Varşova Paktına duyulan ihtiyacın kendisi sorgulanıyordu.

NOTLAR

- 1) C. SETON-WATSON: "The Cold War—its origins", J. L. HENDERSON (der.): *Since 1945—Aspects of Contemporary History* içinde.
- 2) A. FONTAINE: *History of Cold War from October Revolution to the Korean War, 1917–1950* çev. D. D. PAIGE, Böl. 1.
- 3) A.g.y., Böl. 3.
- 4) A.g.y., Böl. 5.
- 5) G. F. KENNAN: *Soviet Foreign Policy 1917–1941*, Belge 29.
- 6) A. FONTAINE: A.g.y., Böl. 8.
- 7) G. F. KENNAN: "The Source of Soviet Conduct", *Foreign Affairs XXV* (Temmuz 1947) içinde.
- 8) D. S. MCLELLAN: *The Cold War in Transition*, Böl. 1.
- 9) N. V. SIVACHEV ve N. N. YAKOVLEV: *Russia and the United States*, Böl. 5.
- 10) *Keesings Contemporary Archives*: 9869A.
- 11) A.g.y., 14249A.
- 12) A.g.y., 19057A.
- 13) A.g.y., 4739A.
- 14) A.g.y., 7770A.
- 15) A.g.y., 22993A.
- 16) A.g.y., 15221A.
- 17) A.g.y., 23025A.
- 18) A.g.y., 8579A.
- 19) C. BOWN ve P. MOONEY: *Cold War to Détente*, Böl.18.

Batı Avrupa'da İktisadi ve Siyasi Bütünleşme 1945-80

Avrupa Birliği fikri yeni bir fikir değildir. Abbé de Saint Pierre ve Jeremy Bentham'ın da dahil olduğu kimi düşünürlerin, onsekizinci yüzyıl gibi erken bir tarihte olası bir Avrupa yasama meclisine dair tasarıları vardı. Ondokuzuncu yüzyılda icat edilen "Avrupa Birleşik Devletleri" terimi, yirminci yüzyılın başlarında Avusturyalı devlet adamı Coudenhove-Kalergi ve Fransız siyasetçi Briand tarafından sık sık kullanıldı. Ne ki, Avrupa'nın bir federasyona doğru evirildiğine dair her türlü beklenti, Kıta devletlerinin üçte ikisine akabinde militarizmi ve diktatörlüğü, bunun yanında da tarihteki en yıkıcı çatışmayı getiren 1930'larda yükselen, bilinen en aşırı milliyetçilik biçimi tarafından suya düşürüldü.

İkinci Dünya Savaşı Avrupa'nın her kuşakta bir çatışma yaratma şeklindeki nahoş alışkanlığına dair derin bir ayıkmaya neden oldu. Nazi karşıtı direniş hareketlerinin milliyetçiliğin yıkıcı yönlerini açığa vurmaları ve siyasal-iktisadi bütünleşmenin savunuculuğunu yapmaları hiç de şaşırtıcı değildir. Ventotene'de 1940'da Ernesto Rossi ve Altiero Spinelli tarafından taslağı çizilen Manifestoları, gelecek için ana hedefi,

"Avrupa'nın ulusal egemen devletlere bölünüşüne tam anlamıyla son vermek,"¹ olarak tanımlıyordu. Bunu, Avrupa Federalist Hareketi'nin oluşturulması (1943) ve Fransız yazar Camus'nün "Avrupalı direniş Avrupa'yı yeniden yaratacaktır,"¹ inancına somut bir ifade sağlayan bir dizi konferans izledi. Bu "halktan kaynaklı" federalizm, akabinde Nazi tiranlığı deneyiminden ders almaya eşit biçimde istekli olan Adenauer, de Gasperi, Spaak, Monnet ve Schuman gibi savaş sonrası dönemin siyasetçileri ve iktisatçıları da etkiledi. Bu yüzden, Direniş liderlerinin idealizmi ve büyük ilgisi yeni hükümetleri o derecede etkiledi ki, ilk defa kimi devletlerde Avrupa bütünleşmesi resmi siyasa haline geldi.

1945 ile 1950 arasında bu siyasa ne kadar ilerledi? Bütün olarak, bir veya birden fazla milletin siyasal imkânları ile sınırlı olmanın ve siyasal birlik uğruna müttefiklik veya hükümetler arası işbirliğinin vurgulanması, pratiğe dökülen kuramın gerisinde kaldı. Bu, dönemin üç ana kurum grubunun gelişmesinde görülebilir. Birincisi 1948'de Marshall Planı dahilinde yapılan yardımın dağıtımını düzenlemek için kurulan Avrupa İktisadi İşbirliği Örgütü (OEEC: Organisation for European Economic Cooperation) idi. Bu örgüt olasılıkla bir gümrük birliğine dönüşecekti, ama Britanya hükümeti bu tip tasarılar ciddi bir biçimde karşı çıktı. İkincisi, gelecekteki güvenlik kaygısının beraberinde Britanya, Fransa, Hollanda ve Lüksemburg arasında oluşturulan Brüksel Antlaşması'nı (1948) getirmeydi. Fakat bu 1948'de Kuzey Atlantik Antlaşma Örgütü olarak genişlediği ve Kanada ile Birleşik Devletler'i de içine aldığı zaman, Avrupa'ya ilişkin olma özelliğini yitirdi ve daha geleneksel bir ortak güvenlik çerçevesine dönüştü. Üçüncü eğilim ilk başta umut verici gibi göründü. Siyasal birliğe hazırlık amaçlı olarak sayısız konferans düzenlendi ve bunların en önemlisi olan Hahue'de, "belirli egemenlik haklarının ortak olarak uygulanması için uluslara aktarılması"² kararı alındı. Direkt sonuç, 1949'da kurulan ve bir Danışma Meclisi'ni içeren Avrupa Konseyi oldu. Ne ki, bu Konsey sınırlı erklerle sahipti ve açık bir biçimde asıl planın çok daha seyreltilmiş bir uyarlamasıydı.

Bu riskli girişimlerin sınırlı derecede başarılı olmasının temel nedeni, bütünleşmeye ilişkin çatışan iki farklı yaklaşımın varlığıydı. Kimi hükümetler Birleşik Devletler çizgisindeki bir federal modelden yanayken, diğerleri Birleşmiş Milletler'in daha gevşek yapısına benzeyen kon-federal bir tasarımı tercih ediyorlardı.

Fransa-Almanya çatışmalarında sık sık yıkıcı saldırılara maruz kalmış olan Benelüks devletleri tarafından, Federalizm hevesli bir biçimde destekleniyordu. Hâlâ 1940'ın küçük düşüşünü tersine çevirmeye çalışan

Fransız hükümeti, federalizmi gelecekte Almanya'yı zaptetmek için en etki yol olarak görürken, Almanlar yeniden yapılanmaya ve bağdaşmaya ilişkin bir araç arayışı içindeydiler. Kon-federalizm, Batı Avrupa'nın çevresel devletlerinin, özellikle de Britanya ve İskandinav ülkelerinin tercihiydi. Britanya, aşırı "güç dengesi" kaygısı dışında, uzun bir Avrupa'dan ayrı kalma geleneğine sahipti. Bundan dolayı, Churchill savaştan önce şunun altını çizmişti, "Avrupa ileyiz, ama onun parçası değiliz."³ Her halükârda, Britanya, Birleşik Devletler ile "özel ilişkileri" ile birlikte, denizcilğe dair ve emperyalist çıkarlara sahipti. 1944'te de Gaulle ile bir görüşmesinde Churchill, Britanya'nın önceliklerini gayet açık bir biçimde ortaya koydu: "Ne zaman ki Avrupa ile açık deniz arasında bir tercih yapmak zorunda kalırsak, her zaman için açık denizden yana kullanırız tercihimizi. Ne zaman ki siz ve Roosevelt arasında bir tercih yapmak zorunda kalırsam, tercihim Roosevelt'ten yana kullanırım."⁴ Bütün bunlardan ziyade, Britanya Avrupa'da yurtseverliğe baş vurmada aklı başına gelen tek ülkeydi: Churchill'in savaş zaman konuşması, Britanya'nın kendi kurumlarına dair tam inancını pekiştirmek için galibiyet deneyimi ile birleşti.

Bu suretle, 1950 itibarıyla bu ülkeler arasında Avrupa Birliği'ni isteyenler ve istemeyenler olarak açık bir ayrım vardı. İstemeyenler, tüm bütünleşme tasarılarına karşı şüphe ile yaklaşmaya devam ettiler ve mümkün olan her yerde bu tasarıları zayıflatmaya çabaladılar. Bu arada isteyenler, kendi aralarında açık bir amaç belirlemeye ve bu amaca ulaşmanın gerçekçi araçlarına ilişkin çözümler ürettiler.

*

* *

Çözüm, Fransa yeniden yapılanma programının yöneticisi ve Avrupa Birliği'nin çok uzun zamandır savunucusu olan Jean Monnet'den geldi. 4 Mayıs 1950'de Fransa Dışişleri Bakanı Schuman'a verdiği bir memorandumunda, daha önceden uygulanan tüm araçların bir çıkmaza neden olduklarını ve bunun ancak ilk başta iktisadi bütünleşme üzerinde yoğunlaşarak aşılabileceğini savundu. Süreç içinde bu, siyasal bütünleşmeye doğru geri dönülmez bir itki geliştirecekti: 9 Mayıs'ta yayınlanan Schuman Deklarasyonu bu görüşü yansıttı. Bir inanç ilkesi olarak şunu belirtti ki: "Avrupa federasyonu, barışın sürekliliği için zorunludur." Diğer yandan, "Avrupa, bir defada tek bir bütün haline gelmeyecektir: ilk elden *de facto* (fiili) dayanışmayı yaratacak olan somut kazanımlar tarafından inşa edilecektir."⁵

Bu niyetin pratik ifadesi Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (ECSC: European Coal and Steel Community) idi. Paris Antlaşması (1951) ile oluşturulan bu topluluk Fransa, Batı Almanya, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'dan oluşuyordu. Yüksek Otorite'de, "Tüzel kişilik" sahibi olması tasarlanan, Avrupa'nın ilk gerçek uluslar-üstü kurumuydu. 1957'de altı üye ülkenin liderleri, Roma Antlaşması aracılığıyla ECSC'nin kapsamını Avrupa Ekonomik Topluluğunu (EEC: European Economic Community) ve Euratom'u kurmak üzerinde uzlaştılar. EEC'nin ana kurumları, müşterek iktisadi programları başlatma ve uygulamaya dair erklere sahip olan Komisyon; üye hükümetlerin temsilcileri tarafından kilit kararların alındığı Bakanlar Konseyi; üyelerin ulusal yasama organları tarafından tayin edilen Parlamento ve Adalet Mahkemesi'nde oluşuyordu. 8. madde tarafından, tüm iç sorumlulukların kaldırılmasını ve ortak bir gümrük vergisinin uygulanmasını içerecek olan gümrükler ve iktisadi birliğin kurulması için yirmi yıllık bir geçiş sürecine müsaade edildi. Ortak siyasalar aynı zamanda sanayi, tarım, taşımacılık, sermaye ve hizmetler içinde uygulanmalıydı. Son olarak, ilerlemenin üye ülkeler arasında daha yakın siyasal bağlar kurulmasını doğru sağlanabileceği öngörüldü.

ECSC ve EEC'nin ikisi de İskandinav ülkelerinin ve Britanya'nın üyelikleri olmaksızın oluşturuldu. İskandinav ülkeleri, Kuzey Konseyi (1952) gibi kendi düzenlemelerini tercih ettiler. Herhangi bir bağlayıcı üstlenmeden kaçınma konusunda kaygılı olan Britanya, 1951 ve 1956'da iletilen iki daveti de geri çevirdi. İlk geri çevirme kararı, yakın zamanda kamulaştırmış olduğu kömür ve çelik sanayilerini dış bir bünyenin kontrolü altına bırakmaya hiç istekli olamayan bir İşçi Partisi hükümeti tarafından alındı; bir İşçi Partisi Hükümeti NEC belgesinde şu savunuyordu: "Hiçbir sosyalist parti ulusal siyasanın önemli alanlarının, Avrupa'yı temsil eden bir otoriteye teslim edilmesini kabul edemez." İkinci ret kararı, kıtasal iktisadi planlama türünün Britanya üzerinde olası etkisinden çekinen bir Muhafazakâr Parti hükümeti tarafından verildi. Ne ki, iki parti de tel örgülerle çevrilmemiş bir serbest ticaret alanının avantajlarının farkındaydılar. Bu yüzden, Britanya 1959'da Avusturya, Danimarka, Norveç, İsveç, Portekiz ve İsviçre ile Avrupa Serbest Ticaret Birliği'nin (EFTA: European Free Trade Association) kurulması sürecinde inisiyatifi ele aldı. Tam anlamıyla Komünist olmayan Avrupa, iki iktisadi bölgeye ayrılmıştı; "iç Altı" ve "dış Yedi".

Bu arada, Avrupa'da bir siyasal ve askeri sistem kurmak için bir diğer girişimde bulunuldu. 1950'de Fransa Başbakanı Plevin bir Avrupa

Savunma Topluluğunun (EDC: European Defence Community) oluşturulmasını önerdi. Onun ana güdüsü, Almanya'nın Avrupa bağlamında yeniden silahlanmasına müsaade etmektir; Alman birlikleri, bir Savunma Bakanlığı, bir Başbakanlar Konseyi ve bir Meclis emrinde bir Avrupa savunma gücüne tam anlamıyla entegre edilmeliydi. Bunun, Almanya'nın gücünü Avrupa'daki Birleşik Devletler nüfuzunun yerine koymak için kullanmak, saldırgan Alman milliyetçiliğinin yeniden yükselmesini önlemek ve Sovyet *bloğunun* teşkil ettiği giderek büyüyen tehdide karşı aşırı derecede ihtiyaç duyulan kaynağı sağlamak gibi üçlü bir avantajı olacaktı. Fransa bu tasarinin başarısı için Britanya'nın desteğini esas görüyordu, çünkü sadece Britanya ve Fransa'nın bir birlikteliği Almanya'nın yeniden silahlanması üzerinde etkili bir kontrolü garanti edebilirdi. Ne ki, Britanya hükümeti EDC fikrinden pek etkilenmedi ve bunun yerine, NATO tarafından sağlanan Atlantik ilişkilerini tercih etti. Ernest Bevin, Avam Kamarası'nda, bir Avrupa ordusuna ilişkin getirilen öneri için "faaliyet alanının çok sınırlı olduğunu (...) Avrupa Birliği'nin sadece Avrupa içinde artık mümkün olmadığını ve sadece daha geniş Atlantik Birliği içinde mümkün olduğunu,"⁷ belirtti. Bu arada, uzun zamandır proje üzerinde görüş ayrılığı içinde olan Fransa parlamentosu, sonunda EDC'yi reddetti ve bu tasarı 1954'te ortadan kalktı. Bunu takiben, Eden hükümeti, İtalya ve Batı Almanya'nın Batı Avrupa Birliği'ne dahil edilmesi yoluyla 1948 Brüksel Antlaşması'nı genişleterek, daha gevşek bir biçimde yapılandırılmış bir alternatif kurmaya çalıştı.

1960 itibarıyla, ister siyasal ister iktisadi tek gerçek birleşme şansının EEC'de yattığı açıkça ortaya çıktı. Artık geriye kalan şey, 1950'lerin amaçlarına 1960'larda ulaşıp ulaşılamayacağına bakmaktır.

Bir açıdan EEC dikkate değer bir biçimde başarılıydı. De Gaulle, altı ülkenin hepsinin de hızla zenginleşmesini ve dünyanın en büyük yekpare serbest ticaret *bloğunun* yaratılmasını bir "iktisadi mucize"⁸ olarak tanımladı. 1958 ve 1967 arasında EEC'nin ihracatı bütün olarak üçe katlanırken, dünyanın ihracat hacmi sadece iki katına çıktı. Gayri safi milli hasıla endeksleri de benzer bir gelişme gösterdi; 1953 indeksi 100 olarak kabul edildiğinde, 1965 itibarıyla EFTA'nın (Avrupa Serbest Ticaret Birliği) gayri safi milli hasılası 154 ve Birleşik Devletler'ininki 149 artarken EEC'ninki 188 arttı. Aynı zamanda, Roma Antlaşması'nın iktisadi he-

deflerini yerine getirme yolunda da ciddi ilerleme kaydedildi. Temmuz 1968 itibarıyla sanayi malları, demir, kömür ve tarımsal ürünler üzerindeki tüm iç engellemeler kaldırılmıştı; ortak bir tarım politikası (VAT üzerine kurulu) ve tek bir vergi sistemi yürürlüğe konulmuştu, ortak bir dış tarif işlemekteydi ve üye devletler EEC dışındaki ülkeler ile tarif müzakereleri için ortak bir politika geliştirmişlerdi.

Bütün bu alanların tam tersine, siyasal birliğe doğru her türlü hareket yavaşlamıştı. İktisadi başarı, Batı Avrupa ulusları arasındaki gerilimi ortadan kaldırmaya yardım etmişti, fakat federalizme yönelik olumlu bir teşvik sağlamamıştı. Bir federasyonun, sadece iç veya dış bir siyasal faktörün bir iktisadi bütünleşme arka planı ile ilişkiye girdiğinde kurulabileceği savunula gelmiştir.⁹ Bundan dolayı, Britanya tahtı ile çatışmanın direkt sonucu olarak on üç Sömürge'nin iktisadi birliği Birleşik Devletler'in daha sıkı siyasal yapısına dönüştürülürken, Alman *Zollverein*'i Bismarck'ın devletçiliği tarafından İkinci *Reich*'a çevrilmişti. Bunlara benzer hiçbir siyasal katalizör EEC içinde görünmemişti. 1950'ler boyunca Fransa ve Almanya, ulusal kaygıları siyasal federalizm idealinin çok daha üstüne koyan dış politikalar izlemişlerdi.

Başbakan ve ardından da Beşinci Cumhuriyet'in Cumhurbaşkanı olması üzerine de Gaulle, Fransa'nın Avrupa'daki etkiliğini canlandırmayı ve güçlü Fransa kimliğini pekiştirmeyi kendisine meşgale haline getirdi. Asla ikna olmamış bir federalist olarak, "*une certaine idée de la France*" üzerine yoğunlaşmayı tercih etti ve açık bir şekilde, ilkesinin "*Les nations, ça existe.*"¹⁰ olduğunu belirtti. Üç özel Gaullist politika izledi. İlk olarak, Fransa'nın Birleşik Devletler ile olan ilişkisini kesme kararını çerçevesinde, Fransa'yı NATO'nun askeri kanadından geri çekti, kendi başına nükleer bir güç olma yoluna soktu Fransa'yı ve Sovyet *bloğu* ile gergin olan ilişkileri yumuşatma arayışına girdi. İkincisi, dördüncü Cumhuriyet'in Avrupa bağlamında bir Almanya-Fransa uzlaşması politikasının tersine, Almanya ile geleneksel iki yanlı anlaşma arayışı içine girdi. Üçüncüsü ve en önemlisi, EEC'nin içindeki Fransız çıkarlarının üst sınırını yükseltmeye ilişkin kararlılığıydı. 1965'te de Gaulle, diğer beş üye için kabul edilebilir olsa da, belirli tarım politikaları hakkında Fransa'ya veto hakkının tanınması için ısrar ettiği için büyük bir kriz çıktı. Çözülemeyen anlaşmazlığın aşılması yaklaşık bir yıl sürdü ve sonuç, siyasal bütünleşmeye doğru gidişatı yeniden faal hale getirmeyi isteyen federalistler için acı bir başarısızlık oldu. Lüksemburg Antlaşması (1966) bir uzlaşma sağladı ve bu uzlaşma uyarınca üyelere birine "ortak anlaşma" üzerinde ısrar etme hakkı tanındı. Bu, uluslar-üstü komisyon

pahasına ulusal hükümetleri temsil eden Bakanlar Konseyi'nin erklerini arttırdı.

1960'ların sonu ve 1970'lerin başı itibarıyla Almanya, özel bir dış siyasayı izlemeye başlamıştı. 1948'den beri iktidarda olan Hristiyan Demokratların yerini, 1969 itibarıyla Avrupa Birliği fikrine karşı daha az hevesli olan SPD almıştı. Yeni Sosyal Demokrat Şansölye Brandt 1969'da aslında şunu demişti: "Salt olarak siyasal alanda, ulusalar-üstü yöntemlerden ziyade, hükümetler arası işlemlere bağlı kalmak zorunda kalacağımızı düşünüyorum." Bu, Brandt'ın Doğu Avrupa'daki Komünist rejimlerle iki taraflı anlayış arayışı içinde olmasında olduğu gibi, de Gaulle'ün siyasasının taklidi gibi görünüyordu; örneğin, Ağustos 1970'te imzalanan Rus-Alman Antlaşması'nı kısa zaman sonra Polonya ile bir antlaşma izledi. *Ostpolitik*, CDU ve CSU tarafından, Doğu Avrupa ile uzlaşmanın Batı Avrupa ile daha fazla bütünleşme pahasına gerçekleşeceği gerekçesi ile eleştirildi.

1960'larda kaydedilen ilerlemeye dair *bir* örnek vardı. Temmuz 1967'de ECSC, EEC ve Euratom'un yürütme organları ve Bakanlar Konseyleri daha geniş bir biçimde belirlenen "Avrupa Topluluğu" içinde tek bir Komisyon ve tek bir Konsey çatısı altında birleştirildiler. Ne ki, 1969 itibarıyla şu hâlâ gayet açık bir biçimde ortadaydı ki, Altıların gerçekleştirdiği olağanüstü iktisadi başarı henüz hiçbir siyasal değişme ile bütünlenmemişti. Roma Antlaşması tarafından geçiş süreci için tanıyan yirmi yıllık sürenin artık dolmuş olmasından dolayı, topluluğun geleceğine dair bir karara varılması zorunluydu. Ne ki, bu karar bir ikilemi içeriyordu. Bir yanda, zamansız bir katmanlaşmadan kaçınılması sağlanırken, dönüşüm sürecinin itkisi nasıl sürekli kılınacaktı? Diğer yanda, Topluluğun en güçlü iki üyesi tarafından çok önemli görülen "ulusal çıkarlarda taviz vermeden siyasal bütünleşme"ye doğru daha fazla ilerleme nasıl kaydedilecekti?

*

* *

Kıta hükümetleri bu sorunları yaşarlarken, birbirini izleyen Britanya liderleri de EEC'ye karşı olan tavırlarını tümünden gözden geçiriyorlardı. Liberal Parti her zaman için üyelikten yana olmuştu, ama ikna edilmesi gereken ilk başbakan muhafazakâr Macmillan idi. 20 Eylül 1962'de halka hitaben radyodan yaptığı bir konuşmada şunları söyledi: "Tüm tarihimiz boyunca olduğu gibi (...) şimdi de Avrupa meselelerinin içindeyiz. Bun-

	OEEC (Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı)	OECD (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı)	Avrupa Birliği	EFTA (Avrupa Serbest Ticaret Örgütü)	Comecon (Ekonomik Yardımlaşma Heyeti)	WEU (Batı Avrupa Birliği)	Avrupa Heyeti	NATO (Kuzey Atlantik Birliği Teşkilatı)	Varşova Paktı
Birleşik Krallık	+	+	+			+	+	+	
Fransa	+	+	+			+	+	+	
Belçika	+	+	+			+	+	+	
Hollanda	+	+	+			+	+	+	
Lüksemburg	+	+	+			+	+	+	
İtalya	+	+	+			+	+	+	
Batı Almanya	+	+	+			+	+	+	
Danimarka	+	+	+				+	+	
Norveç	+	+		+			+	+	
İsveç	+	+		+			+	+	
İsviçre	+	+		+			+	+	
Avusturya	+	+		+			+	+	
Eire	+	+	+				+	+	
İspanya	+	+							
Portekiz	+	+		+				+	
İzlanda	+	+		+			+	+	
Finlandiya		+							
Yunanistan		+						+	
Türkiye	+	+					+	+	
Malta							+		
Kıbrıs							+		
SSCB					+				+
Polonya					+				+
Doğu Almanya					+				+
Çekoslovakya					+				+
Romanya					+				+
Macaristan					+				+
Bulgaristan					+				+
Yugoslavya		+							
Arnavutluk									

Avrupa'nın bütünleşmesi: Çeşitli kurumların 1973'e kadarki üyeliği.

Kaynak: The Bartholomew/Warne Atlas of Europe: A profile of Western Europe s. 22-23 (Edinburgh ve Londra, 1974).

dan kaçamayız. Kimi zamanlar denedik, ama yapamadık. Dahası, bunu yapabilmemiz gibi davranmak hiç de iyi bir fikir değildi.”¹¹ İşçi Partisi, kısmen, inançlı bir piyasa karşıtı olan Gaitskell 1963'e kadar başkan olduğu için, bu tasarıya daha uzun bir süre karşı çıktı. Ne ki, 1966'da Wilson, İşçi Partisi hükümetini Britanya'nın birliğe girişini sağlamaya memur kıldı ve “hayır cevabı almayacağından” emindi.

Müzakereler nasıl başarılı oldu? EEC üyelerinin beşi Britanya'nın üyeliğini onayladılar, fakat 1962 ve 1968 yıllarında Fransa'nın dayattığı vetolar yüzünden Britanya'nın girişi on yıldan fazla bir süre gecikti. De Gaulle, Britanya'nın aşırı derecede “ayrılmış” ve “deniz ile alakalı” olduğunu, dahası “İngiltere'nin durumunun doğasının ve yapısının, kıta devletlerinininkilerden derin bir biçimde farklı olduğu”¹² görüşündeydi. Britanya'nın, EEC'yi salt iktisadi düze çıkışı için koltuk değneği olarak kullanmasından, Fransa ile Almanya arasında son zamanda kurulan “özel ilişkiyi” bozmasından; ve de Avrupa içinde, Amerikan siyasal ve iktisadi nüfuzu için “Troya atı” olarak iş görmesinden çekiniyordu. Ne ki, bu görüşler Fransa içinde genel olarak benimsenmiyordu ve 1969'da de Gaulle'ün emekli olmasından sonra yeni başkan Pompiduo, vetoyu kaldırdı. Müzakereler Heath hükümeti tarafından açıldı ve Katılma Antlaşması 1972'de imzalandı ve bunu takip eden 1973 yılı itibarıyla üyelik başladı. Sonradan yapılan ek müzakereler ve 1975 referandumu Topluluk içinde Britanya'nın yerini pekiştirdi.

Bu gelişmeler, Britanya'nın dünyadaki rolünün ciddi bir gözden geçirilmesine ön ayak oldu ve akabinde de, bu ülkenin iktisadi ve siyasal zayıflığına ilişkin giderek güçlenen genel bir bilincin yükselmesine neden oldu.

1945'ten beri Britanya'nın iktisadi performansı EEC ülkelerinininkilerden çok daha gerideydi. Örneğin ihracatı, Topluluğun yüzde 140'tan fazla olan ortalamasının tam tersine yüzde 40'ın altında bir büyüme gösterdi. Buna dair üç gerekçe gösterilebilir: birincisi galibiyetin maliyetiydi. İkinci Dünya Savaşı boyunca Britanya aşırı derecede dış borç biriktirdi, birçok denizaşırı yatırımını sattı ve hizmetleri kesintiye uğrattı. Yarım yüzyılı aşkın bir süredir yatırımlar ve hizmetler, ticaret açığı dengesini genel bir ödemeler dengesi artısına dönüştürmede hayati bir rol oynamıştı. İlk başta Britanya'nın kayıplarının gerçek boyutu, Amerikan borçları ve mağlûp Eksen devletler olan Almanya, İtalya ve Japonya'nın savaş sonrası zayıflığı tarafından gizlendi. Ne ki, 1950'ler boyunca Almanya çökmüş olan sanayisini hızla yeniden yapılandırdı ve süreç içinde hâlâ Britanya'da yaygın olarak kullanılmakta olan modası geçmiş

fabrika türünü değiştirdi. Yavaş yavaş, Almanya'nın bombardımanlardan kaynaklanan hasarının onarılmasının Britanya'nın yatırımlarının gelişmelerini çözmekten daha az zor olduğuna dair acı gerçek ortaya çıktı. Gerçekten de, Britanya'daki daha küçük derecedeki fiziksel yıkımın, aslında sanayideki sistematik modernizasyonu engellemiş olduğu görüşü savunulabilir. İkincisi, Britanya kendi daha küçük iktisadi temelini bariz bir biçimde aşan büyük bir güç olarak aktif bir siyasal rolü oynamaya devam etti. Bunun örneklerinde biri, Britanya'daki tüm savaş sonrası hükümetlerin sterlinin geçerli olduğu alanın bütünlüğünü savunmadaki kararlılıklarıydı; bu açık bir biçimde, geçmişte Britanya'nın devasa bir imparatorluğun merkezi ve dünyanın en büyük ticaret alanı olmasının verdiği sorumluluğun direkt bir sonucuuydu. Gerçekten de, bir tarihçi, Britanya'nın savaş sonrası ticaret ihtiyaçları ve Londra şehrinin çıkarları arasında direkt bir uyumsuzluk görmektedir.¹³ Üçüncü olarak, Britanya yeniden yapılanmaya karşı Almanya, Fransa ve Benelüks devletlerinden daha bölük pörçük bir yaklaşım sergiledi. Muhafazakâr siyasal merkezi kontrol tecrübesi ile mücadele etti, fakat İşçi Partisinin sosyalizmi bile Kıtanın "planlı iktisadi gidişatlarının" tutarlılığından yoksundu.

1960'lar itibarıyla Britanya'nın liderleri Avrupa ile işbirliğinin, sadece iktisadi canlanmayı getirebileceğini düşündüler. Ticaret göstergeleri, geleceğin EEC ile olduğunu doğruluyor görünüyordu. Bu on yıl boyunca Britanya'nın İngiliz Milletler Topluluğu ile ticareti yüzde 29 artarken (1240 milyon sterlinden 1601 milyon sterline), Topluluk ile olan ticareti bununla karşılaştırıldığında devasa bir atılım gerçekleştirerek yüzde 230 arttı (463 milyon sterlinden 1530 milyon sterline). Şimdi ihtiyaç duyulan şey, Britanya'nın ürünlerine, rakiplerinin sahip olduğu avantajı sağlayacak olan genişletilmiş bir piyasa idi. Britanya'nın var olan sınırlandırmalarına atıfla Macmillan'ın dediği gibi: "Bu malları nasıl satacağız, temel, yani yerel piyasanın hacmi onlarınkinin dörtte biriymi?"

Britanya aynı zamanda siyasal bir çöküşü de yaşadı. 1956 Süveyş felaketi, Britanya'nın artık bir dünya gücü olmadığını gösterdi, bu olaydan birkaç yıl daha ders alınmasa bile. Bu olay aynı zamanda Birleşik Devletler ile olan "özel ilişkileri" de gevşetti, çünkü ABD, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde İngiliz-Fransız ortak hareketini kınayan çeşitli tekliflere destek verdi. Geçmişte, Britanya, imparatorlukla kurduğu yakın ilişkilerden hoşnut bir biçimde "görmekli bir tecrite" çekilebildi. Ama, 1960'ların başı itibarıyla Britanya'nın sömürgeleri bağımsızlıklarını kazandılar, ABD Devlet Bakanı Dean Acheson'un ifadesiyle, Britanya "bir

imparatorluğu kaybetmiş ve henüz kendisine yeni bir rol bulamamıştı.”¹⁴ Muhafazakârların çözümü Avrupa'ya dönmekken, İşçi Partisi ilk başta demokratik ve çok uluslu bir İngiliz Milletler Topluluğu'nu canlandırmanın ve buna kılavuzluk etmenin yolunu aradı. 1960'ların ortalarındaki iki olay, Hindistan-Pakistan Savaşı ve Rodezya'nın tek taraflı bağımsızlık ilanı, İngiliz Milletler Topluluğu'nun varlığını doğrudan tehdit etti ve Britanya'nın liderliğinin aşırı derecede sallantıda olduğunu gösterdi. Avrupa *bloğuna* üyelik çok daha fazla çekici bir hale geldi, özellikle dışlanmanın gelecekte tecrit olma ve önemsizleşme anlamına gelmesinden dolayı.

Hatta uzun süredir var olan, istenmeyen siyasal bütünleşme ile ulusal kimliğin kaybedilmesine dair kuşkular bile bir yana bırakıldı. (De Gaulle ve Brandt'ın siyasaları, federalizmin artık Batı Avrupa liderlerinin en büyük hedefi olmadığını gösterdi.) Heath 1961'de şunu söyleyebilmişti: “Bu durum tamamen korunmaktadır ve biz bu konular hakkında yanlış kuruntularla kendimizi korkutmamalıyız.” 1970'ler itibarıyla durum hâlâ aynıydı. Sör Geoffrey Ripon'a göre: “Yukarıdan kuramsal çözümlerin dayatılmasına ilişkin hiçbir sorun yoktur; hiçbir acil bir federasyon tehdidi yok.”¹⁵

*

* *

Bu yüzden, Britanya'nın EEC'ye doğru yönelimi, EEC'nin kendi geleceğine dair hesapları ile örtüştü. Bu durum, aynı zamanda değişme için bir uyarıcı etkisi yaptı. Topluluk kendi dinamizmini yeniden keşfetme ve uzun vadeli ve hırslı bir genişleme programını uygulama yoluyla, başlangıç dönemindeki hararetli tartışmanın olumsuz etkilerini tekrarlamama arayışına girebildi. Bu, akabinde Topluluğun siyasal ve iktisadi kurumlarının elden geçirilmesini gerekli hale getirdi. Belki de, federalistler artık düzenliliğin ve geniş tabanlılığın en iyi siyasal bütünleşme olasılığını sağladığını düşünüyorlardı.

Topluluğun genişlemesi iki işlem aracılığıyla hayata geçirildi: üyelik ve işbirliği. Yeni üyeler Britanya, İrlanda ve Danimarka (1972 Başvuru Antlaşması ile) ve Topluluğa 1980'lerde giren Yunanistan, İspanya ve Portekiz idi. Topluluk ile iki işbirliği alanı garanti edildi. Bunlardan daha büyük olanı Üçüncü Dünya idi: ilk başta bağlantı Yaoundé Konvansiyonu ile eski Fransız ve eski Belçika sömürgeleri ile sınırlandırıldı, fakat bunu takiben kapsam, 1975 ve 1979 Lomé Konvansiyonları ile

Afrika'nın çoğu, Karayip ve Pasifik'e doğru genişletildi. Bu arada, Akdeniz ülkelerine ortaklık statüsü verildi ve Güney Avrupa'da tarım ürünleri için olmasa da sanayi ürünleri için, bir serbest ticaret alanı kuruldu.

İktisadi reform, 1960'lardaki "olumsuz bütünleşme" veya gümrük vergilerinin ortadan kaldırılmasından sonra, "olumlu bütünleşme" veya ortak mali kurumların oluşturulmasının başarılması yolunda tasarlandı. Bunun örneklerinden biri, Mart 1979'da Avrupa Para Sistemi'nin oluşturulmasıydı. Ayrıca, büyük oranda, Topluluk bütçesinin gözetmek eğiliminde olduğu Britanya ve İtalya'nın inisiyatifi ile bütçe katkıları ve ödemeler süreci kapsamında da reformlar gerçekleştirildi. 1972 Zirvesi'nin Topluluğa "daha insani bir çehre" kazandırma tasarısı ile daha özel bir toplumsal siyasanın başlatılması büyük bir kazanımdı; bu, 1975'te İtalya ve Britanya'nın kazançlı çıktığı Avrupa Gelişme Fonu'nun kurulmasına ön ayak oldu.

Siyasal reformlar geleceği dikkate alıyordu, ama etki bırakmaktan çok uzaktılar. 1979 yılı, Roma Antlaşması'nın uzun vadeli projelerinin –Avrupa Parlamentosu için doğrudan seçimlerin– gerçekleşmesine şahit oldu. Ne ki, Topluluğun yürütme yapısı esaslı bir biçimde değiştirilmedi. Avrupa Konseyi ve Bakanlar Siyasal Komitesi gibi çeşitli kurumların geliştirildiği doğrudur. 1980 itibarıyla, bunlar, var olan Komisyon ve Bakanlar Konseyi ile birleşmemişti. Vurgu, hep olduğu gibi, hakiki uluslar–üstücülükten ziyade, hükümetlerarası iktisadi işbirliği üzerine yapıyor gibiydi.

*

* *

Bu bölümün argümanlarını özetlersek, Avrupa federalizmi eski bir idealdi, fakat İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra milliyetçiliğe karşı gelişen güçlü tepki sürecinde gerçek bir sav haline geldi. Bu, geniş tabanlı bir hareket olarak başladı ve ardından çeşitli hükümetler tarafından resmi siyasa haline getirildi. Ne ki, ilk baştaki heveslilik, Britanya ve diğer çevresel devletlerdeki isteksizlik tarafından sekteye uğratıldı. Bu yüzden, Altılar tarafından 1950'lerde alına kararlar, ECSC ve EEC formunda iktisadi bütünleşme üzerine yoğunlaştı ki, Britanya bunun ikisinin de dışında kalmayı tercih etti. EEC, iktisadi ve siyasal gerilemeye maruz kalan Britanya tarafından, 1960'ların başlarında Avrupa'ya karşı takınılan tavrın gözden geçirilmesini sağlayacak derecede olağanüstü iktisadi başarı, fakat sınırlı siyasal ilerleme kaydetti. Bu arada EEC, genişleme ve var olan

üyeler arasında daha fazla acil siyasal birlik yolunda ilerledi. Ardından, 1980'lerin ikinci yarısında siyasal bütünleşme daha düzenli bir biçimde tartışıldı ve kimi üyeler, genişletilmiş bir topluluğun tamamıyla federal bir yapı içinde bağdaştırılabileceğinin farkına vardı. Ne ki, böyle bir bütünlüğün sağlanıp sağlanamayacağı, aslında tüm üyelerin uzlaşmasına bağlıdır. 1990 itibarıyla da, özellikle Britanya buna hâlâ tam anlamıyla ikna olmadı.

NOTLAR

- 1) A. SPINELLI: "European Union and the Resistance", *Government and Opposition* (1967) içinde.
- 2) D. DE ROUGEMENT: "The Campaign of the European Congress", *Government and Opposition* (1967) içinde.
- 3) A. WATSON: *Europe at Risk*, Böl. 6.
- 4) G. LICHTHEIM: *Europe in the Twentieth Century*, Böl. 14.
- 5) F. VON KROSIG: "A Reconsideration of Federalism in the Scope of the Present Discussion on European Integration", *Journal of Common Market Studies* (1970) içinde.
- 6) M. A. WHEATSON: "The Labour Party and Europe 1950-1971", *Government and Opposition* (1967) içinde.
- 7) R. VAUGHAN: *Post-War Integration in Europe*, Belge 15.
- 8) Keesing Çağdaş Arşivleri, 22246A.
- 9) F. VON. KROSIG: A.g.y.
- 10) D. JOHNSON: "The Political Principles of General de Gaulle", *International Affairs* (1965) içinde.
- 11) Keesing Çağdaş Arşivleri, 19015.
- 12) A.g.y. 19197A.
- 13) Bkz. G. LICHTHEIM: A.g.y.
- 14) U. KITZINGER: "Britain's Crisis of Ideology", *JCMS*, Cilt 6. içinde.
- 15) S. HOLT: "British Attitudes to Membership", G. IONESCU (der.): *The New Politics of European Integration* içinde.

Milliyetçiliğin sayısız özelliklerinden üç tanesi özellikle sözünü etmeye değerdir. Birincisi, cemaatin üyeleri arasında ortak olarak paylaşılan, dildeki, kültürdeki (özellikle edebiyatta ve müzikte) ve toplumsal geleneklerdeki doğal bir türdeşliğe ilişkin farkındalıktır. İkincisi, yabancı düşmanlara karşı belirlenmiş sınırların korunması dahilinde merkezi bir hükümetin otoritesine dair kitlesel bir kabullenmedir. Hükümet, kimi zamanlar, eğitim ve kitlesel medya yoluyla belirli değerleri iletmek ve seçilmiş tavırları teşvik etmek aracılığı ile bu bağlılığı büyük bir saygıya dönüştürmek arayışı içine girer. Üçüncüsü ise, halkın yegane kimliğinin farkında olması, bir enerji kaynağı olarak kullanılabilir: komşularının kiler pahasına bir ulusun hudutlarının genişletilmesi veya bunun tam tersine, ister yabancı hanedanlıklar ister emperyal güçler olsun, davetsiz misafirlerin kovulmasıdır.

Ulus devletin kökenleri ortaçağa kadar geri gider¹; örneğin, Fransa ve Britanya'nın ikisi de, onikinci ve onüçüncü yüzyıllarda yeni kurulmaya başlanmış uluslardı. Ardında, erken modern dönemde Avrupalı mut-

lakıyetçi hükümdarlar bu devletlere, tebaalarına iradelerini daha etkili bir biçimde kabul ettirebilmelerini sağlayacak derecede karmaşık bürokratik yapılar kazandırdılar. Onyedinci ve onsekizinci yüzyıl ile birlikte ulus devlet, merkezi hükümetle ve bu hükümetin iktidarının tüm sınırlar dahilinde genişletilmesi durumu ile eş anlamlı hale gelmişti.

Ne ki, milliyetçilik daha yavaş bir gelişim süreci izledi. Ulus devlete bağlılık ve sadakat, kesinlikle onaltıncı yüzyılın İspanyolları, İngilizleri ve Hollandalıları ile onyedinci yüzyılın Fransızları arasında da vardı. Ne ki, bu aşamada hâlâ bir şeyler noksandı. Milliyetçilik köken olarak, diğer sadakatlerin de üzerindeki bir kitlesel bağlılığın ifadesidir. Fransız Devrimi'nden önceki dönemde çoğu ülkenin sakinleri, hâlâ güçlü olan diğer bağlara sahiptiler. Birincisi, bir dizi feodal sorumlulukları ve ortaçağlardan kalma bağlılıklardan oluşan yerel bağlantılardı. Bir diğeri, din söz konusu olduğu zaman olduğu gibi, bireysel devleti aşan *evrensel* değerlere karşı beslenen derin bağlılıktı. Bu suretle, halkın bağlılığı, biri ulusal sınırlar dahilinde sınırları hiç de zorlamayan yerellikler düzeyinde zapt olurken, diğeri bu sınırları aşan iki ayrı ışın demetinden oluşuyordu. Bir ulus devletin tamamıyla tesis edilmesinden önce de, bu iki ışın demeti ulusal sınırlar ile mümkün olduğunca birebir bir biçimde örtüşmeye zorlanmalıydı.

İngiliz milliyetçiliğine, püriten devrimi ve Locke (1632–1704) ile Burke'ün (1727–97) eserleri güçlü bir itki sağladı. Aynı zamanda, İngiliz milliyetçiliğinin pürütan ruhu ilk yerleşimciler ve öncüler arayıcılığıyla Kuzey Amerika'ya da yayıldı. Ne ki, kimi kıta ülkelerinin mutlakıyetçi hükümdarları, kendi tebaalarını etkileyen bir ideoloji olarak milliyetçiliğin gelişmesini hızlandırmaya pek istekli değillerdi. Dikkatleri, özel sorunlar (hanedanlığın sağlamlığı gibi) ve evrensel konular (din çatışması gibi) arasında bölünmüştü. Dahası, bu egemenlerin kitlesel desteği harekete geçirmeye ne ihtiyaçları ne de istekleri vardı. Bununla beraber, devlet, hâlâ egemenin kişisel malı olarak görülüyordu ve "*l'état, c'est moi*"* sloganının milliyetçi tutkuya destek olması pek olası görünmüyordu. Bundan dolayı, milliyetçiliğin daha fazla gelişme kaydebilmesinde önce, devlet ile halk arasındaki ilişkinin yeniden tanımlanması gerekiyordu. Bu da akabinde büyük bir siyasal ve toplumsal değişimi gerektirecekti.

*

* *

Böyle bir değişime, 1789 ve 1815 arasında Fransız devrimi ve Napoléon İmparatorluğu'nun genişlemesi neden oldu. Bu dönem boyunca, milliyetçilik Fransa'yı kasıp kavurdu ve ardından da Avrupa'nın diğer bölümlerine, özellikle de İtalya ve Almanya'nın parçalanmış eyaletlerine yayıldı.

Fransız Devrimi sakınganca başlamasına rağmen, kısa bir süre içinde çok sayıda yerel çıkarı yerinden ederek ve feodalizmin kalıntılarını ortadan kaldırarak, bireyin devletle olan ilişkisini radikal bir biçimde değiştirdi. Fransa 1793 itibarıyla daha ideolojik bir aşamaya girdikçe, çok daha bariz biçimde Rousseau'nun (1712-78) fikirlerinin etkisine girdi. (E. H. Carr, Rousseau'yu, 'ulusun, egemenin kişiliğinde veya yönetici sınıfta cisimleştirilmesini reddetmesi' ve "ulus" ile "halkı" özdeşleştirme cesaretini göstermesi babında, 'modern milliyetçiliğin kurucusu' olarak addeder.²⁾ Rousseau milliyetçiliğin gelişmesine iki önemli katkıda bulundu. Birincisi, onsekizinci yüzyıl Aydınlanması'nın kozmopolitan yaklaşımına saldırdı ve bunun yerine halkın cemaatsel temelini vurguladı. "*chaque nation a son caractère propre et spécifique.*"³ İkincisi, yöneten ile yönetilen arasındaki ilişkiyi yeniden tanımladı. "Genel iradenin" önemini vurgulaması bağlamında, bireye, bir bütün olarak cemaatin içinde bir yer verdi; bunun karşılığında da cemaat, bireyin toptan sadakatinin umma hakkına sahipti. Bu suretle, "*La patrie est dans les relations de l'Etat à ses membres.*"³ Robespierre, Carnot ve Danton gibi Jakoben liderleri bu görüşü ortak bir ulusal amaç belirlemekte kullandılar. Danton'a göre, "Fransa bölünmez bir bütün olmalıdır," idi. Kitlesele olarak askere alma, halk ordularını harekete geçirdi ve bu yeni silahla, Fransız milliyetçiliği Fransa'nın sınırlarını aştı ve beraberinde daha da fazla mesihşileşti. Napoléon idaresinde milliyetçilik radikal demokrasi ile söz konusu olan kimi düşünsel birlikteliklerini kaybetti, fakat militarizmle olan sıkı bağıını korudu.

Fransa, Avrupa üzerinde Roma İmparatorluğu'ndan beri diğer hiçbir gücün sahip olmadığı kadar derin bir etkiye sahipti. Özellikle Napoléon, milliyetçiliğin Fransa'nın sınırlarının ötesindeki gelişimine iki yoldan katkıda bulundu. Birincisi, eski kurumları ve feodalizmin kalıntılarını kökünden temizledi ve İtalya ile Almanya'da parçalanmış toprakları birleştirerek daha büyük devletler haline getirdi; kendi deyişiyle, "onların

* (Fr.) Her ulusun kendisine has ve özgün bir karakteri vardır. (ç.n.)

** (Fr.) Vatan, devletin kendi organlarıyla olan ilişkisinden ibarettir. (ç.n.)

iğrenç karışıklıklarını basitleştirdi.”⁴ İkinci katkısı daha olumsuzdu, ama hiç de önemsiz değildi. İşgalleri ve anlayışsız diplomasisi, Rusya ve İspanya’dan, İtalya ve Almanya’ya karşı bir düzü tepkinin yükselmesine neden oldu. Direniş sonunda, Fransız ordularının Yarımada Savaşı’nda, Rusya Seferi’nde ve Bağımsızlık Savaşı’nda mağlup olmasına neden oldu.

Ondokuzuncu yüzyılın ilk yıllarında Almanya özellikle yoğun bir değişim geçirdi ki, bu değişimin katalizörü, Fransa’nın ideolojik etkisi ve giriştiği işgal hareketleriydi. Goethe (1749–1832) gibi Alman yazarları onsekizinci yüzyıl Aydınlanması’nın ana akımının bir parçası olmuşlardı ve bu geleneğin kozmopolit temelini paylaşmışlardı. Ne ki, Rousseau’nun etkisi altında Alman Romantizmi, onsekizinci yüzyılın evrenselciliğini reddettiği için, Alman kültürü giderek daha bölgesel bir kimlik kazandı.

Alman Romantizmi dilbilimsel bir vurgu ile başladı, çünkü Arndt (1769–1860) gibi yazarlar ulusal kimlik için dilin öneminin altını çizdiler: “Almanlar yozlaştırılmamışlardır. Asıl saflıklarını yitirmemişlerdir ve zamanın ebedi kanunlarına göre yavaş yavaş, ama emin bir şekilde gelişebilmişlerdir.”⁵ Bu görüş, Herder (1744–1803) ve Jahn (1778–1852) tarafından daha geniş bir Alman ırkı ya da *volk* kavramsallaştırması çerçevesinde inşa edildi. Jahn, Goethe’nin kozmopolitan bakış açısından uzaklaşmaya yönelik hareketi pekiştirdi: “Aynı amacın peşindeyiz, ama insanlık çerçevesinde değil, Almanlık çerçevesinde.”⁵ Herder *Volksgeist* biçiminde bir ortak yaratıcılık kavramını ortaya attı: bireysel yazarların ve ressamların başarıları, tüm bir halkın dehası için dışavurum noktalarıydı. Maalesef, bu halk henüz bir ulus değildi ve Fichte (1762–1831) çabasını siyasal yeniden canlanma ve Napoléon’un mağlup edilmesine katkıda bulunma üzerinde yoğunlaştırdı. Hegel (1770–1831) daha da ileriye gitti ve siyasal yeniden yapılanmanın sadece devletin iktidarının büyük oranda genişletilmesiyle başarılabilirliğini vurguladı. “İnsan varlığının sahip olduğunun tümü değerdir (...) o, bunlara sadece devlet aracılığıyla sahip olur.” Şunu da ekliyordu: “Devlet yerküre üzerinde var oldukça, Kutsal Tasarımın ta kendisi de odur.”⁶

Bariz bir şekilde bu ifadeler, bireyin cemaat ile ilişkisi kavramındaki derin değişimin üzerine eklendiler ve güçlü bir ulusal bilince dair kuramsal bileşenleri teşkil ettiler. Ne ki, Orta Avrupa siyasal olarak parçalanmış bir durumdaydı ve bu, 1815 Viyana Kongresi ile de doğrulanan bir durumdu. Artık ortadaki sorun, milliyetçi hassasiyetlerin nasıl siyasal bir yapı kazanabileceği idi. Jahn’ın da demiş olduğu gibi, “*Volk*’tan (milletten) yoksun bir devlet hiçbir şeydir, ruhsuz bir hünerdir”; fakat eşit

derecede önemli olan şuydu ki, “Devletsiz bir Volk (millet) hiçbir şeydir, bedensiz bir hayalettir.”⁵

*

* *

Milliyetçiliğin önemli özelliklerinden biri de, ideolojik açıdan biçimsiz ve sınırlarının belirsiz olmasıdır. Eğer gerekli ise, sadece bir şeyleri dönüştürünce şekil değiştirir, fiilen başka bir ideolojiye uyum sağlar ve tamamıyla farklı biçime girer. Orta Avrupa’da ulus devletlerin yaratılması süreci bu özelliği bariz bir biçimde sergiler. Ondokuzuncu yüzyılın ilk yarısı boyunca Alman ve İtalyan milliyetçiliği gayet net bir şekilde var olan yerleşik sisteme karşı, liberal ve toplumsal güçlerle özdeşleşmiş durumdaydı. Ne ki, 1851’den sonra bu bölgedeki milliyetçilik, yerleşik sisteme alttan destek oldu ve otoriter yönetimlerle işbirliği yaptı.

İtalya, hem ideolojik hem de yapısal olarak Fransız Devrimi’nden derin bir biçimde etkilendi. İtalya milli hareketi, Napoléon Savaşları’ndan sonra bile Fransa tarafından etkilendi; örneğin, *Carbonari* Fransa’nın Avusturya’ya karşı verdiği mücadeledeki fikirlerinden esinlenmişti. En önemli İtalyan milliyetçiliği kuramcısı Mazzini, bariz bir biçimde liberal fikriyat ile bağdaşmıştı ve Machiavelli ile özdeşleştirilen geleneksel daha insafsız iktidar siyasetini reddediyordu. Gerçekten de, Machiavelli’nin çağını, “geçmişe gömülmesi” gereken “yozlaşmış ve aşağılık”⁷ çağlardan biri olarak görüyordu Mazzini. Ne ki, 1848 Devrimleri gösterdi ki, bir İtalyan cumhuriyeti kurmayı amaçlayan kendiliğinden gelişen milliyetçiliğin, Avusturya’nın gücüne karşı çok az şansı vardı. Bu yüzden, diplomasi karşısındaki katı tutumunun yardımıyla İtalya’nın birleşme sürecini yönlendirmek, daha muhafazakâr olan Cavour’a düştü. Olayların gidişatındaki bu değişimden ve eski müridinin şartlı teslim olmasından iğrenen Mazzini, Machiavelli’nin yine de muzaffer olmuş olmasından yakındı.

Aynı zamanda Alman milliyetçiliği de, orta sınıfın siyasal iktidar arayışı ile ulusal birlik isteğinin örtüşmesinden dolayı, başlangıçta liberalizm ile işbirliği yaptı. Ne ki, yine 1948 Devrimleri birleşmeye karşı farklı bir yaklaşıma duyulan ihtiyacı gösterdi ve 1951’den sonra inisiyatif, Prusya’nın otoriter yönetiminin eline geçti. Her zaman için bunun şartlı teslim olma mı, yoksa gönüllü bir yön değiştirme mi olduğu konusunda uyuşmazlık olmuştur. Frankfurt Parlamentosu’nun 1849’daki başarısızlığı liberal birleşme seyrine son noktayı koydu, fakat aynı zaman-

da şu da savunulabilir ki, otoriter yaklaşım, Alman Romantizmine, özellikle de Hegel'in fikirlerine tamamen yabancı değildi. Aynı zamanda, List (1789–1846) gibi iktisat kuramcıları sürekli olarak iktisadi ve sanayi ilerlemeye duyulan gereklilik üzerinde ısrar ettiler. Gerçekleştiği gibi, Prusya devlet iktidarı ve sanayi gücün ikisi için de modeli sundu ve Alman liberalizmi kaçınılmaz olarak görünen şeye teslim ettiler. Liberal tarihçi Baumgarten 1860'larda Bismarck'a karşı alınan tavrın somut örneğini ortaya koydu. Liberal yaklaşımın tümünden hatalı olduğunu itiraf ederek, "Tahrikimizle Almanya'yı dönüştürebileceğimizi sandık," dedi. Ne ki, Prusya'nın Almanya'nın çabasını yeniden yönlendirmesi ile, "Neredeyse emsalsiz bir mucizeyi deneyimledik,"⁸ diye ekledi.

Bu "mucize", takip eden beş yıl içinde bir dizi müzisyen, şair, filozof ve tarihçi tarafından tamamen istismar edildi. Örneğin, Wagner Alman Volk'u (Milleti) mistik unsurunu operalarında yoğunlaştırırken, Treitschke, Ranke, Droysen ve Sybel Bismarck'ın İkinci Reich'i ve Kayser'i daha önceki Alman tarihinin mantıksal ve gerçekte önceden tayin ve tertip ettiği ürünü olarak aksettirdiler. Alman Romantik ruhu ve Prusya militarizmi arasındaki kaynaşma tamamlanmış gibi görünüyordu. Yol, Alman gücünün daha iddialı gösterilmesi için açılmıştı. Artık Alman milliyetçiliği emsalsiz bir kendine güven sergiliyordu; örneğin Treitschke, "Bundan sonra, Alman siyasasının ciddi bir hata yapabilmesi çok zor bir olasılıktır," diye övünüyordu.

*

* *

Milliyetçiliğin, değişebileceğini ve farklı koşullara kolayca uyum sağlayabileceğini gördük. 1871–1914 arasındaki dönem, milliyetçiliğin aynı zamanda farklı düzeylerde de var olabileceğini ispatladı. Bunlar nihai olarak Birinci Dünya Savaşı'nı başlatmak üzere birbirlerinin üzerine göktüler.

Ana düzey, 1871'den sonra Almanya, Fransa, Britanya, İtalya ve Rusya'dan oluşan ulus devletleri kapsıyordu. Bu ülkelerin aralarındaki rekabet, özellikle Almanya ile Fransa ve Almanya ile Rusya arasındaki yarışa paralel olarak, giderek daha da yoğunlaştı. 1870'ten önce, özellikle Michelet ve Quinet Alman Romantizmine itibar etmişken, Victor Hugo şunu söyleyebilecek kadar ileri gitti: "*La France et l'Allemagne sont l'Europe. L'Allemagne le cœur, la France la tête.*"⁹ Ne ki, bu dostluk asla Alman

* (Fr.) Fransa ve Almanya Avrupa'dır. Almanya yürek; Fransa ise baş. (ç.n.)

yazarlarından karşılık görmedi, Heine'in teşkil ettiği istisna dışında. Ardından, Fransa-Prusya savaşındaki bozgun geldi ki, bu Fransa'da acı bir Alman karşıtlığını doğurdu ve bu da Maurras (1868-1952) ve Barrès (1862-1923) tarafından yazılan yazılar tarafından azdırıldı. Gerçekte, Fransa-Almanya düşmanlığı yüzyılın son otuz yılındaki ittifaklar sisteminin gerisindeki anahtar faktördü. Bu arada, Alman milliyetçiliği Doğu Avrupa'nın Slavlarına karşı deri bir küçümseme hissi geliştirirken, Rusya'da Alman etkisine karşı güçlü bir tepki gelişti; bu tepkinin dile getirilmesi Dostoyevski'den Pobedonostsev'in resmi görüşlerine kadar değişik biçimlerde gerçekleşti. Almanya'da olduğu kadar Rusya'da da ortalığı alttan alta bir militarizm eğilimi kapladı ve 1877 Osmanlı Savaşı'ndaki Rus başarısı da bu durumu iyice yoğunlaştırdı. Örneğin, Dostoyevski şunu ilan etti: "Savaş insanları gençleştirir. Halkın ruhunu kabartır ve değerinin farkına varmasını sağlar." Buna denk Alman savaş heyecanı en iyi Nietzsche (1844-1900) tarafından söze döküldü: "Bir düşman arayan gözlerle bakmalısın - kendi düşmanını (...) Araman gereken düşmanın, başlatman gereken savaşıdır."¹⁰

Güçlü ve saldırgan ulusların düzeyinin altı, yeni başlayan milliyetçiliklerin düzeyiydi. Bu esasen Orta Avrupa'da Osmanlıların ve Habsburgların çok-ırklı imparatorlukları içinde vardı. Bu iki ulus devletler "hapishanesi", büyük güçler için hayati derecede stratejik öneme sahip oldukları için, Slavlar tüm dönem boyunca Orta Avrupa'da ve 1913'e kadarda Balkanlar'da kısıtlı kaldılar. Örneğin, Almanya Avusturya-Macaristan'ı desteklerken, Britanya Osmanlı İmparatorluğu'nu doğu Akdeniz'deki Rus yayılmacılığına karşı siper olarak kullandı. Bu ölçekteki bir iktidar siyasası, uzun vadede Slav halkları arasında tehlikeli bir kin birikimi anlamına geliyordu. Yüzyılın başında bu durum, Avrupa'ya egemen olan dört hükümeti pek alakadar ediyor görünmüyordu ve Joseph Chamberlain her halükârda, "Küçük ulusların zamanı çoktan geçip gitti," inancına sahipti.

Chamberlain şunu da ekledi: "Gün, İmparatorlukların günüdür." 1870 ile 1914 arasında büyük güçlerin milliyetçilikleri normal sınırlarını aşmışlardı. Sonuçta ortaya çıkan "süper" milliyetçilikler, bir diğer düzey oluşturdu ve iki özel türü kapsıyordu. Birincisi emperyalizmdi. Britanya, Fransa ve İtalya denizaşırı topraklar için yarışırken, Almanya genel Weltpolitik terimi çerçevesinde sistematik bir sömürgeleşme ve donanmasal büyüme siyasası izledi. Yayılmacı milliyetçiliğin ikinci biçimi, normal ifadenin önüne "pan" öneki konanıydı. Rus tipi pan-Slavizm, Bulgarları, güneyli Slavları, Çekleri, Slovakları ve Polonyalıları Osmanlı

ve Avusturya yönetimlerinden bağımsızlaştırma ve haliyle Rusya'nın nüfuzunu Avrupa'nın kalbine doğru genişletmek arayışı içindeydi. Pan-Almanizm sorgulanmayan iki kabullenme üzerine kuruluydu: birincisi, Almanya'nın sınırlarının Avrupa'nın tüm Almanca konuşan halklarını içerecek biçimde genişletilmesi gerektiği; diğeri de, Doğu'daki Almanlara, Slavların hiçe sayılması pahasına *Lebensraum* hakkının tanınmasıydı. Herder bu kavramı ondokuzuncu yüzyılda şu belirleme ile meşrulaştırmıştı, "Slav halkları, yeryüzünde tarihte kapladıklarından daha geniş alanı kaplıyorlar."¹¹

Emperyalizm ve pan-hareketlerin ikisi de öldürücüydü, ulusal rekabetlere yeni bir keskin yan kazandırdılar. 1871'den sonra gelişen ittifak sistemlerinde kıtasal kaygıların esas belirleyiciler olmuş olmalarına rağmen, özellikle Almanya ile Britanya ve Almanya ile Rusya arasındaki silahlanma yarışını azdıran şey milletler-üstüculüğün yayılması idi. 1914'e gelindiğinde savaşın yayılması için ideal durumlar olan emsalsiz gerginlikler kaplamıştı tüm Avrupa'yı. *Casus belli*,* Arşidük Franz Ferdinand'ın Saraybosna'da bir suikaste kurban gitmesi ile yeni gelişmekte olan milliyetçiliğin alanında gerçekleşti.

*

* *

Milliyetçilik her zaman için şizofreniye yönelik bir eğilime sahip olmuştur. 1919 ile 1945 arasında hiçbir zaman olmadığı kadar aşırılıklar sergiledi. Bir yanda, sürekli barış ve uyuma dair büyük umutlar besleniyordu ve artık, ulusların kendi kaderlerini kendilerinin belirlemesi Avrupa'nın sınırlarının yeniden çizilmesinde rehber ilke olarak kabul edilmişti. Diğer yandan, askeri mağlubiyet ve iktisadi felaket, devrimci, militarist ve yıkıcı olan yeni bir tür milliyetçiliğin yükselmesi için ideal koşulları sağlamıştı.

Galip gelen müttefikler, Büyük Savaşa Almanya'nın saldırgan milliyetçiliğinin ve özellikle Slavlar olmak üzere Almanya'nın azınlık halklarının haklarından mahrum kalmasının neden olduğu kabulü ile 1919 barış antlaşmasını hazırladılar. Bu yüzden, çözüm ulusların kendi kaderlerini kendilerinin belirlemesi ilkesini izlemek ve milliyetçiliklerinin en başından demokratize olmasının sağlanması için gidişata paralel olarak dengeli birer anayasaya sahip bir dizi ulus devletler yaratmaktı. Aynı

* (Lat.) Savaş sebebi. (ç.n.)

zamanda, gelecekteki barış Milletler Cemiyeti formunda enternasyonalizmin izlenmesi ile garanti edilecekti ki, Başkan Wilson'un Ondört Hususuna göre Milletler Cemiyeti, "Büyük ve küçük güçlere aynı şekilde siyasal bağımsızlık ve toprak bütünlüğü garantisini"¹² mümkün hale getirecekti. Milliyetçilik aynı anda hem özgürleştirilecek, hem de kontrol altına alınacaktı; bu yüzden 1914-18 deneyimi "savaşları bitiren savaş" olarak görülecekti izleyen yıllarda.

Diğer aşırı uçta, iki savaş arasındaki dönemin İtalyan Faşizmi, Alman Nasyonal Sosyalizmi ve bu ikisinin Doğu Avrupa uyarlamaları biçiminde, "kızgınlaşmış milliyetçilik" diye adlandırılan şeyin yükselişine şahit oldu. Faşizm ve Nazizm, geleneksel otorite yapısını reddetmelerinde ve sınıfsal engelleri aşagılamaları bakımından ortaklıklar. Birey ve devlet arasındaki ilişkiyi, insanların ortak kimliğini vurgulayarak yeniden tanımlamaya kalkıştılar; Mussolini'ye göre, "Faşist devlette birey bastırılmış değildir, çoğaltılmıştır"¹³ idi. Devletin yenilenmiş gücünün ana amacı, dış yayılmacılığı ve zaferi zayıf komşular pahasına teşvik etmekte. Örneğin Hitler, "çatışmanın, tüm şeylerin atası olduğu" ve savaşın insanın "asli durumu" olduğunu iddia ediyordu.

Nazizm'i, faşizmin bir türü olarak ele almaya yönelik bir eğilim vardır; fakat, gerçekte aralarında birtakım farklar vardır.¹⁴ İtalyan Faşizmi esasen Mussolini'nin fırsatçılığı için bir araçtı ve her zaman için Duce'nin kişilik kültürünün yanında ikici plandaydı. Nazizm, erken Romantiklerin *Volk*'u ile Gobineau'nun *İnsan Irklarının Eşit Olmayışı Üzerine* başlıklı metni tarafından doğrulanan ırksal üstünlük kuramını bir araya getiren daha güçlü ve derin ideolojik kökenlere sahipti. Sonuçta, Alman *Volk* üstün Ari ırkına dönüştü ve de Hitler bunun uğrunda Slavlara eziyet etti, Yahudilerin kökünü kazımaya çalıştı ve sonunda Almanya'nın yıkımına neden oldu.

*

* *

Alman işgali esnasında Avrupalı direniş liderleri ulus devleti tehlikeli ve modası geçmiş olarak görmeye başladılar.¹⁵ Ne ki, bir defa daha milliyetçilik olağanüstü bir sessizlik ve hayatta kalma kapasitesi sergiledi. 1930'ların aşırılıkları ve İkinci Dünya Savaşı tarafından gözden düşürülmesine rağmen, 1945'ten sonra milliyetçilik hiç olmadığı kadar yaygınlaştı.

İlk olarak, 1871-1945 döneminin aşırılıklarından yoksun olsa bile kendisini Avrupa içinde güçlü tutmayı başardı. Batı Avrupa'nın ulus

devleti bir yana bırakıp, siyasal bütünleşme arayışı içine girmesini umanlar vardı. Ne ki, bu yöndeki ilerleme gayet sınırlıydı. Hükümetlerin kararlı bir biçimde iç ve dış işlerinde tam yargılama yetkilerini saklı tutma konusundaki ısrarlarından dolayı, ulus devlet baltalanmak yerine ayakta tutuldu. Doğu Avrupa ülkeleri de ulusal bilinçlerinden hiçbirini yitirmediler. Komünizm gibi uluslararası bir ideolojinin yayılması, Sovyetler Birliği'nin eli ağırlığına karşı verilen ulusal tepkiler tarafından dengelendi. 1945'ten beri bir diğer milliyetçilik biçimi olan büyük güçler arasındaki ulusal gerilimlerin ortadan kaldırılmasından sağlanan çıkar, Avrupa'da temellendi. Çeşitli Batı Avrupa ülkeleri bölgesel milliyetçilikleri deneyimlediler. Kilbrandon Komisyonu (1969-73) Birleşik Krallık içinde İskoç ve Gal milliyetçiliklerinin önemini bildirirken, Fransız hükümeti Bretanya ve Provans ile; İtalyan hükümeti Sicilya ve Sardinya ile; İspanya'daki Franco sonrası rejim Baskılar ve Katalanlar ile ayrılma noktasına geldi. Bu bölgesel milliyetçiliklerin teşkil ettiği durumun var olan devlete ve Batı Avrupa'nın devletler-arası yapısına uyum sağlayıp sağlayamayacağı yüzyılın kalan bölümünde önemli bir sorun olacağı benziyor.

Milliyetçilik Avrupa'ya ait bir görüngenç olarak başladı ve aynı zamanda Avrupa emperyalizminin yayılmasında önemli bir etkendi. Ne ki, 1945'ten beri aynı zamanda Üçüncü Dünya'daki Avrupa egemenliğini geri püskürtmek için de kullanılıyor. Asya'da milliyetçilik, tarihi ve yerli bir zemine ekilen bir dizi Avrupa etkisi olarak gelişti; bu durum, modernizasyonun ve en güçlü etnik grupların geleneklerinin güçlü bir bağımsızlık hareketi seferberliği oluşturmak üzere birleştiği Hindistan, Kamboçya, Tayland, Vietnam, Burma, İran ve Endonezya'ya denk düşer. İlk bakışta, emperyalist sınırların birçok farklı kabileyi bir araya getirmiş olmasından dolayı milliyetçilik, Afrika'nın içinde bulunduğu durum için daha az uygun görünmektedir; örneğin, Nijerya 250 etnik gruptan oluşuyor. Ne ki, Nkrumah ve Nyerere gibi Afrikalı liderler, kabilesel mensuplukları kesen ve emperyal güçler tarafından çizilen sınırları bozmadan koruyacak bir bağlılık yaratmayı amaçladılar. Kongo ve Nijerya'da felaket derecesindeki iç savaşların olduğu ve sayısız sınır anlaşmazlığının Afrika'yı dünyanın en kalabalık sığınmacı nüfusunu barındırdığı doğrudur. Ne ki, ulus devlete alternatifler, özellikle emperyalizm öncesi küçük krallıkların ve geniş siyasal kümelenmeler başarılı olmaktan uzak kaldılar. Afrika'nın dünyadaki kıtalar arasında en çok sayıdaki devleti barındırdığına ve bunların çoğunun görece istikrarlı olduğuna dikkat çekilmiştir. Dahası, bu Afrika ulusları, aynı zamanda "eski imparatorluk-

ların yıkıntılarından"¹⁶ yaratılan Belçikalılarınkinden ve Yugoslavlarınkinden hiç de daha az gerçek değiller.

*

* *

Bugün milliyetçilik, dünyanın tarihte hiçbir dönemde olmadığı kadar büyük bir bölümünü etkilemektedir ve diğer "izmlere" yenik düşmeye dair çok az işaret sergilemekte. Hatta, "çalışan insanın ülkesi yoktur" inancını taşıyan Marksizm bile ulusal biçimler içine yerleşti; gerçekten de, A. D. Smith "Marksist milliyetçiliğin çoğaltılışından ve hayli milliyetçi Marksizm'den"¹⁷ bahsetmektedir. Milliyetçilik ikili karakterini korumaktadır ve gerek özgürleşme gerekse baskı için imkânları hâlâ sağlamaktadır. Bu yüzden, K. R. Minogue'e göre, "Milliyetçiliğin, Uyuyan Güzelliği ve Frankensteinvari canavar ruhlu görünüşünün ikisi için de olanak yoktur."¹⁸

NOTLAR

- 1 Bkz. S. COBBAN: *Nation State and National Self-Determination*,. Böl. II
- 2 E. H. CARR: *Nationalism and After*, Böl. I.
- 3 A. COBBAN: *Rousseau and the Modern State*, Böl. IV.
- 4 H. KOHN: *Nationalism*, Okuma, No. 9.
- 5 H. KOHN: *The Mind of Germany*, Böl. 4.
- 6 H. KOHN: *Nationalism*, Okuma No. 4.
- 7 H. KOHN: *Prophets and Peoples. Studies in Nineteenth Century Nationalism*, Böl. 3.
- 8 H. KOHN: *The Mind of Germany*, Böl. 7
- 9 H. KOHN: *Prophets and Peoples*, Böl. 2.
- 10 "Böyle Buyurdu Zerdüşt", Böl. 1.
- 11 H. KOHN: *Nationalism*, Okuma, No. 3.
- 12 "President Wilson's Fourteen Points, 8 Ocak 1918", J. A. S. GRENVILLE (der.): *The Major International Treaties 1914-1973*, s. 59.
- 13 H. KOHN: *Political Ideologies of Twentieth Century*, Böl. XI.
- 14 Bkz. J. DULFFER: "Bonapartism, Fascism and National Socialism", *Journal of Contemporary History* (1976) içinde.
- 15 Bkz. Böl. 32.
- 16 A. HUGHES: "The Nation State in Black Africa", L. J. TIVEY (der.): *The Nation State* içinde.
- 17 A. D. SMITH: *Nationalism in the 20th Century*, s. 115.
- 18 K. R. MINOGUE: *Nationalism*, Sonuç.

Bu bölümün amacı, kaynağını Karl Marx'ın fikirlerinden alan farklı Komünizm biçimlerinin özet bir incelemesini ve açıklamasını sunmaktır. Marksist düşüncenin temel öğelerinin ana hatları çizilecek ve bu düşüncenin münferit yeniden formülasyonlarının, 1980 itibarıyla değişen maddi koşullar ile etkileşime girip, bariz biçimde birbirlerinden farklı bir dizi yerel uyarlamalar ürettiği gösterilecektir.

*

* *

Eserlerinin çokluğuna ve karmaşıklığa rağmen, Marx ve Engels'in düşüncesindeki üç ana bileşeni tespit etmek mümkündür.¹

Birincisi, toplumun ve iktisadi koşullar ile siyasal iktidar arasındaki ilişkinin belirlenimci bir kavramsallaştırılmasıydı. Toplumun *temeli* veya esası her zaman için egemen sınıfın ulaştığı iktisadi gelişme durumuydu. Ondokuzuncu yüzyılın ortalarına gelindiğinde bu, Avrupa'nın gelişmiş

bölgelerinde burjuva kapitalizmi veya diğer bölgelerindeki çökmekte olan feodalizmdi. *Üstyapı*, egemen sınıfın hâkimiyetini daim kıldığı, siyasal, hukuki ve dini kurumlardan oluşuyordu. Bu kurumların değiştirilmesi, sadece kaynaklandıkları iktisadi temeli ortadan kaldırmakla başarılabilirdi.

İkinci bileşen, değer ve kar kuramlarıydı. Marx, proletaryanın burjuvazi tarafından yaratıldığına ve ücretli işçiler olarak çalıştırıldığına, fakat her zaman için ürettikleri değerden daha azını ücret olarak aldıklarına inanıyordu. Böylece değer bakiyesi, daha fazla ücretli emeği sömürmek için kullanılan kârı oluşturuyordu. Bu kendi kendini daimi kılan süreç içinde esas olan şey, yeni yatırım çıkışları ve taze emek kaynakları bulmaktı. Yerel piyasalar “yaygın aşırı üretimden” dolayı doyduğu zaman, sermaye emperyalizm biçiminde dünyanın diğer kesimlerine yayıldı. Bununla eş zamanlı olarak “kontROLSÜZ rekabetçi mücadele”², küçük boyutlu kapitalizmin ortadan kaldırılması ve tekellerin yükselmesi ile sonuçlandı. Sonunda, tüm kapitalizm türleri bir krize gireceklerdi. Bu kiriz, “devasa kitlelerde yoğunlaşmış olan” ve “sefaletini, bastırılmışlığını, köleliğini, alçaltılmışlığını ve sömürülmesini”³ aşma arayışına giren proletaryanın giderek güçlenmesi ile aynı zamana rastlayacaktı.

Bu gelişmelerin hangi yoldan gerçekleşeceği, Marksist düşüncenin üçüncü ana ögesi idi. Marx ve Engels *Komünist Manifestoları*’nda şunu belirtiyorlardı: “Geçmişteki ve şimdiki insan toplumunun tarihi, aslında sınıf savaşlarının tarihidir.”⁴ İddialarına göre bu tesadüfi değil, Marx’ın büyük oranda Darwin’in evrim sürecini açığa çıkardığı yollarından keşfettiği, tarihin belirli kanunları ile uygunluk içinde ilerleyen kesin bir süreçti. Temel gidişat diyalektikti ve Hegel’in entelektüel yönteminden çıkarsanmıştı: şöyle ki, her tez bir antitez doğuruyordu ve sonuçsal etki-leşim bir sentez ürettiyordu ve bu yeni bir tez olarak bir diğer antitezi doğuruyordu ve de bundan dolayı çatışmayı tekrar ortaya çıkarıyordu. Marx bu kuramı iki düzeyde, “dış dünyada ve insan düşüncesinde” geliştirdi. İçsel olarak, diyalektik, Marksistler ve diğer düşünce akımlarının mensupları tarafından her zaman için bir eleştiri, inceleme ve çözümleme yöntemi olarak kullanıla gelmiştir. Marx tarafından sınıf savaşının tarihsel olarak nasıl geliştiğini göstermek için kullanıldı. Her iktisadi sistem ve sınıf, tez ile kaçınılmaz olarak yeni bir sistem oluşturmak için etkileşecek olan kendi antitezini yaratmıştı. Engels’e göre, “En başından beri burjuvazi kendi karşısavıyla bitlikte var olmuştu: kapitalist, ücretli işçiler olmaksızın var olamazdı.”² Bu sonuçla, *Komünist Manifesto*’nun üzerine basarak belirttiği gibi, “Burjuvazi kendi mezar kazıcılarını üretir. Onun

mahvoluşu ve proletaryanın zaferi aynı biçimde kaçınılmazdır.”⁴ Bu değişimi etkilemek için şiddete baş vurmak belki gerekebilirdi, çünkü “kuvvet, yeni bir topluma gebe olan her eski toplumun ebesidir.”⁵ Burjuva egemenliğinin alternatifi, başlangıç olarak, “proletarya diktatörlüğü” olacaktı; bu, kapitalist üstyapıyı sökecek ve devletin iktidarını, güveni, iletişimi, eğitimi, toprağı ve üretim araçlarını sağlayacak biçimde genişletecekti. Son olarak, toplum ve iktisadi durum tamamen ortaklaşacak ve komünizm ruhu ile işbirlikçi hale gelecekti. Bu, devletin baskı unsurlarının ortadan kalkabileceğı ve onları siyasal kurumların izleyeceğı anlamına geliyordu. Engels şuna inanıyordu: “Devlet iktidarının toplumsal ilişkilere müdahalesi, bir alandan diğerine hükümsüz kalacak ve ardından kendi kendine son bulacaktır (...) Devlet “yürürlükten kaldırılmış” değildir, kendi kendine yok olmuştur.”³ Geride kalan, Marksist “sınıfsız toplum” ideali olacaktı.

“Proletarya diktatörlüğünün” nasıl kurulacağını yöntemi, ondokuzuncu yüzyılın ortalarında asla açık bir biçimde belirlenmedi. *Komünist Manifesto*’da ifade edilmiş biçimi ile bir “hayalet” “Avrupa’da gezmekte” idiyse de, bu hâlâ kuramsal bir hayaletti. Marx ve Engels, kapitalizmi yıkacak olan diyalektik sürecin, kapitalizmin gelişmiş bir aşamasına ulaşmış olan ülkelerde, hâlâ baskın bir biçimde feodalizmin hüküm sürdüğü ülkelerdekinden daha hızlı işleyeceğini farz ettiler. Bununla beraber, en gelişmiş ülkeler, iktisadi sistem kriz dönemlerine girdiği zaman inisiyatifini ele alacak olan en kalabalık ve en hoşnutsuz proletaryalara sahiptiler. Karşılaştırmalı bir bakış açısı ile ele alındığında Orta ve Batı Avrupa en hassas bölgeler olarak görünüyordu; Marx 1848’de şunu belirtiyordu: “Komünistler dikkatlerini başat olarak Almanya’ya çevirmişlerdir.”

*

* *

1850 ve 1914 arasında Marx’ın etkisi, yaygın fakat düzensizdi. İlk Londra’da (1864) ikincisi Paris’te (1869) olmak üzere iki tane Uluslararası Çalışanlar Birliği kuruldu. Esasen geleneksel ütopyacılığa eğilimli olsa da, Fransız sosyalizmi etkili bir Marksist akım kurarken, İngiliz işçi hareketi sendikalizme karşı geleneksel bağlılığına sınırlı düzeyde Marksist düşüncedاشlığı kattı. Ne ki, Marx’ın da önceden bildirdiğı gibi, yeni ideoloji Almanya’da en güçlüydü.

Önceden tahmin edilen şey, Marksist ilkelerin yorumlanması üzerine büyük bir tartışmanın olacağıydı. Bu tüm Avrupa’da gerçekleşmesine

rağmen, en önemli örnek dünyadaki en büyük sosyalist partiye sahip olan Almanya'da idi. Bebel ve Liebknecht tarafından kurulan SPD (*Sozialdemokratische Partei Deutschlands*), özellikle Bismarck'ın şansölyeliği döneminde, İkinci Reich'in siyasal ve toplumsal yapısını sert bir şekilde eleştirdi. Parti'nin ana Marksist kuramcısı Kautsky, tamamıyla ortodokstu ve devrim onun siyasasının esaslı bir özelliği idi. Fakat bu muhakak şiddet bağlamında değil, toplumsal bağlamda anlaşılmalıydı. Parlamenter rejimlerle işbirliği çok az şey kazandıracaktı, ama "Seçimler, kendimizin ve düşmanın boyunu görmede bir araç olarak iş görerek, sınıfların ve partilerin görece gücü ile kaydettikleri ilerlemelere dair net bir görüşü garanti edeceklerdir. Bu şekilde, zamanından önce gelişebilecek patlamaları önlerler ve dolayısıyla da bozgunların gerçekleşmesinin önüne geçerler,"⁶ diyordu. Diğer yandan da, demokrasi, "bu devrimi önleyecek kapasiteye sahip değildir. Demokrasi proletarya için, ışık ve hava organizma için neyse odur; ki onlar olmadan organizma güçlerini geliştiremez,"⁶ diye ekliyordu. Bu yaklaşım ile tam bir zıtlık içinde olan Revizyonizim sorunu, 1890'larda Bernstein tarafından ortaya atıldı. Marksizm, devrime ilişkin takıntısından kurtarılmalıydı ve kendisini parlamenter kurumlarla bağdaştırmaya yanaşmalıydı. SPD Reichstag'da çoğunluğu ele geçirdiği zaman Almanya'nın toplumsal eşitsizliklerinin üstesinden yasa yoluyla gelebilirdi. Gerçekten de yasama, "olumlu toplumsal-siyasal çalışmaya en uyarlanabilir yoldur" diyordu, çünkü "sistemik bir kuvvet olarak işler" idi. Diğer yandan devrim, ne getireceği tahmin edilemez ve yıkıcı bir hareketti, çünkü her şeyden önce o, "ilkel bir kuvvetti."⁷

Alman sosyal demokrasinin ortodoks ve revizyonist kanatlarına ek olarak, Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht tarafından başı çekilen daha radikal bir Marksizm versiyonu gelişti. Bu yüzden, 1914'ten önce bir üçlü ayırım vardı ve SPD'nin ideolojik vurgusu hâlâ üzerinde uzlaşılması gereken bir şeydi.

Ardından Birinci Dünya Savaşı ve bu yıkıcı savaşın beraberinde çok daha sıkı bir siyasa geldi. Her yanı yıkan kapitalimizden öte, Lenin'in umduğu gibi, savaş Orta ve Doğu Avrupa'da militan Marksizm'in ilk dalgasının kırılmasına katkıda bulundu. Buralarda gerçek galip Revizyonizimdi. Sosyalist partiler, Rusya ve Sırbistan dışında milliyetçiliği ilk sıraya koydular ve hükümetlerini desteklediler. Almanya'da, Kautsky (bu arada, Lenin ona "döneklik" damgası vurmuştu) artık Bernstein'in yanında yer alıyordu; Kautsky diyalektik sürecin kapitalizmin yıkılışının yakın olduğu aşamaya henüz ulaşmadığına inanıyordu. Devrimci Marksizm taraftarları artık kendi usulleri ile karşı çıkmaktan ve yönetmek-

ten ziyade, kendilerine bahane olacak olan istisnayı bulmuşlardı. Savaş boyunca SPD'den ayrılan iki kol kendilerine yeni partiler kurdular. Bunlar Bağımsız Sosyalistler ve Spartaküs Cemiyeti idi (kısa bir süre içinde Liebknecht ve Rosa Luxemburg'un başını çektikleri Komünist Partisi'ne dönecekti). İronik bir biçimde, bu hareketler, savaştan sonra SPD'nin egemen olduğu kurulu bir düzenle çatışma içinde buldular kendilerini. Ocak 1919'da başkanı ve şansölyesi SPD'den olan Weimar Cumhuriyeti yönetimi Berlin'de başlayan bir komünist isyanı bastırdılar; olaylar esnasında Luxemburg ve Liebknecht katledildi. Aynı hükümet, birkaç ay sonra, 1918'in sonunda Bağımsız Sosyalistler tarafından kurulan Bavyera Sovyet Cumhuriyeti'ni yıktı.

Olayların seyri Avrupa'nın her yerinde aynıydı. Birçok Marksist, savaştan, revizyonistler gibi parlamenter kurumların sürekliliğini kabul ederek çıkmışlardı. Küçük bir azınlık hâlâ devrimci yaklaşımdan yanaydı ama bu sefer önderlik ve feyzalmak için komünizmin yeni merkezi olan Rusya'ya dönmüşlerdi yüzlerini.

*

* *

Batı ve Orta Avrupa'nın yine de radikal Marksizm'in merkezi olmayacağı'nın ortaya çıktığı sürece paralel bir biçimde Rusya'da devrimci bir itki giderek büyüyordu. Bu, yeni bir biçim içinde Marksizm-Leninizm ya da Bolşevizm olarak geliyordu. Lenin 1903'te daha ılımlı olan Menşevizm ile bağlarını koparmış ve Meşru Marksizm'e ve Revizyonizm'e savaş açmıştı. Marksizm'i parlamenter kurumlar yerine Devrimci koşullara göre uyarlayan Lenin, Bernstein'a aksi yönde ilerliyordu. Esaslı değişiklikler gerekliydi ve bir defasında şu gözlemde bulundu: "Marx'ın kuramını tamamlanmış ve dokunulmaz görmüyoruz."⁸ Diğer Marksist liderler gibi, Lenin'in bu kurama getirdiği değişikliklerin çoğu yeniden gözden geçirilen koşullardan kaynaklanıyordu.

Lenin'in Marksist kurama ana katkısı, ilk devrimin Rusya gibi daha geri kalmış bir ülkede gerçekleştirilebileceğine ilişkin inancıydı: kapitalizm, hayli gelişmiş olduğu yerlerden ziyade, zincirindeki en zayıf bağlantılarda daha savunmasızdı. Savaşın, kapitalizmin her yerde çökmekte olduğunu açığa çıkardığına, fakat eski rejimlerin yıkılması sürecinin Rusya'da başladığına inanıyordu. Diğer daha gelişmiş ülkeler, Rusya'nın devrimci deneyiminden yararlanacaklardı ve bunu takiben de "proletarya diktatörlüğü" dönemi boyunca Rusya, Batı'daki sosyalist gelişmelerden etkilenecekti.

Devrim için hazırlık çerçevesinde Lenin, diyalektiğe riayet etmeyi güçlü bir faydacılık ögesi ile birleştirdi. Kimi parlamenter deneyimlerin işçi sınıfı bilinci ve örgütünün gelişmesi için arzu edilir olduğunu kabul etti. Hatta, Çarist rejimi yıkmak için devrimci burjuvazi ile bile işbirliği yapmak gerekliydi, çünkü bu, Rusya'yı proletarya devrimi için gerekli olan aşamaya daha da yaklaştıracaktı. Fakat bu noktada, Lenin Menşevikler ile derin bir anlaşmazlık içindeydi. Martov yönetimindeki Menşevikler, uzun vadede bir sosyalist sisteme dönüşecek olan sağlam bir parlamenter yönetim döneminden yanaydılar. Bunun tam tersine, Lenin diyalektiğin mutlaka hızlandırılması gerektiği kanısındaydı ve bunu *Nisan Tezleri*'nde (1917) de açıkladı. Mart Devrimi ile Çarın devrilmesinde sonra, bir noktaya kadar Batılı anayasal ilkeler üzerine dayanan bir Geçici Hükümet kuruldu. Lenin şimdi şunu savunuyordu: "Şu anki durumun Rusya için önemi, proletaryanın yetersiz bilinçliliği ve örgütlülüğü sonucu olarak iktidarı burjuvaziye veren devrimin birinci aşamasından, iktidarı proletaryanın eline vermesi gereken ikinci aşamaya geçişe bağlıdır."⁹

Bunun gibi hızı zorlamak bariz bir biçimde her türlü kendiliğinden devrim olasılığını ortadan kaldırdı ve itinalı bir biçimde formüle edilmiş bir stratejiyi esas haline getirdi. Lenin'in getirdiği çözüm, kendisini adanmış profesyonel devrimcilerden oluşan şıkı bir biçimde örgütlenmiş Parti Merkez Komitesi'nin kurulmasıydı. Bunun yanında, "iktidar için mücadelesinde, proletaryanın, örgütlenmeden başka silahı yoktur,"¹⁰ diyordu. Parti komplocu yöntemler geliştirdi ve Geçici Hükümet'in devrildiği Ekim Devrimi, Lenin'in "belirleyici olan yerde, belirleyici anda güçlerin üstünlüğü" (Bkz. 19. Böl.) üzerinde duruşunun bir haklı çıkarılmasıydı.

Devrim'in kötü sonucu, Lenin'in kendi "proletarya diktatörlüğü" versiyonunun kuruluşuna ve onun sosyalizm yorumunun nihai komünizm idealine doğru ilk adım olarak uyarlanmasına şahit oldu. Bu defa roller değiştirilmiş olsa da, bunu başarmak için devasa boyutlarda baskı uygulandı: şimdi, "çoğunluk" azınlığı baskı altına almıştı. Fakat iktidara sahip olma, Marksizm-Leninizm'in gelecekteki öncelikleri olarak, fikirlerin farklılaşmasını da beraberinde getirdi. Troçki ve Stalin arasında derin bir ideolojik ve taktiksel ayrılık gelişti ve bu uyuşmazlık, Troçki'nin nihai sürgünü ve suikast düzenlenerek katledilmesi ile sonuçlandı.

Lenin'in hayatta olduğu süre içerisinde Marksizm-Leninizm içine kısmen dahil edilmiş olmasına rağmen, Troçki'nin esas katkısı "sürekli devrim" (ya da kesintisiz devrim) kuramı idi. Troçki devrimin, burjuva egemenliğinin proletarya tarafından yıkılması ile bitmeyeceğini savunu-

yordu. Hem ulusal çapta, hem de dünya çapında “sürekli devrim” biçiminde devam etmeliydi. Ulusal olarak, sadece “sınıf toplumunun tam anlamıyla tasfiye edilmesiyle”¹¹ sona erebilirdi. Enternasyonal olarak, tamamlanmaya sadece “yeni toplumun tüm gezegenimiz üzerindeki zaferi”¹¹ ile ulaşabilirdi. Bu diyalektik kuramı ile mantıksal olarak uygunluk içinde olsa da, Batı’da devrim ihtimallerine dair giderek büyüyen umutsuzluktan dolayı, enternasyonal vurgu 1920’lerde pek makul görünmüyordu. Bolşevikler iç savaş boyunca (1918–20) Batı’nın yoğun müdahalesi ile karşı karşıya kalmışlardı ve 1919’da Almanya ve Macaristan’daki kendiliğinden gelişen devrimler çökmüştü. Bu yüzden keskin bir tepki oluştu; Rusya’yı kendi kendisine yeter hale getirmek ve düşman bir ideolojik ortamda korunmasızlıktan kurtarmak için artık öncelik “Sosyalizm’i Bir Ülkede” geliştirmeye tanınıyordu. Bu, 1927’de ele geçirdiği iktidarı, Marksist–Leninizm’i iki yönde yeniden yapılandırmak için kullanan Stalin’in başlıca amacıydı.

Birincisi, Marksist “altyapı” ve “üstyapı” kavramlarını uygun bir biçimde yeniden tanımlayarak, liderliğin rolünü yeni bir zirveye taşıdı. “Altyapı, üstyapının yükselmesine ön ayak olur; fakat bu, üstyapının tümüyle altyapıyı yansıttığı ve altyapısının kaderine, sınıfların kaderine, sistemin karakterine karşı edilgen, tarafsız ve kayıtsız olduğu anlamına gelmez. Tam tersine (...) [üstyapı] bu yolla en aktif güç haline gelir, altyapısına şekillenmesi ve güçlenmesi için faal olarak yardım eder ve yeni düzenin tamamlanmasına yardım etmek ve eski altyapıyla eski sınıfları tasfiye etmek için her türlü çabayı harcar.”¹² Bu, direkt olarak baskıya baş vurulmasını ve OGPU ile NKDV gibi baskı organlarının kurumsallaştırılmasını meşrulaştırdı ve bu arada, tüm siyasal karar alma süreçlerinde liderliğin müdahalelerinin belirleyiciliğinin derecesi hakkında da hiçbir şey söylemeye gerek yok. Parti, artık gerçek anlamıyla “proletaryanın diktatörlülüğün aracı”¹³ haline gelmişti. Mantıki sonuç tüm muhalefetin ortadan kaldırılmasıydı, çünkü ihtiyaç duyulan şey, “Parti üyelerinin tüm kesimlerinde mutlak ve tam hareket birliği”¹³ idi. (Bu aslında, Parti içinde Lenin’in daha önceden teşvik ettiği diyalektik karşıtlık ile tezatlık içindeydi.)

İkincisi, Stalin işgücünü ve sanayi üretimini genişletme üzerinde yoğunlaşarak Sovyet Devleti’nin inşa sürecini hızlandırdı. Bunun ana nedeni, dışardan müdahale tehdidine dair takıntısı idi, çünkü o, Rusya’ya yardımın dünya çapında devrim ile iletileceğine ilişkin Troçkist görüşe karşı hiçbir inanç beslemiyordu. Stalin için yalın bir tercih söz konusuydu. “Gelişmiş ülkelerin elli ya da yüz yıl gerisindeyiz. Bu farkı on yıl

içinde kapatmalıyız. Ya bunu yapacağı, ya da bizi çökertecekler.”¹⁴ Yönetimleri yeni bir insafsızlık zirvesine ulaştı. Üstyapı altyapıyı, tarımı zorla kolektifleştiren ve Sovyetler Birliği’ni bir sanayi ve askeri güce dönüştüren bir dizi Beş Yıllık Planlar çerçevesinde yeniden tasarladı (Bkz. Böl. 29).

Yönetiminin son on yılında, Marx, Lenin ve Troçki’nin uslarında asla canlandırmadıkları bir yoldan olsa bile, Stalin Komünizm’i yayan ilk etmen oldu. Komünizm, Batı Avrupa’da Rus örneği tarafından esinlendirilen, bir dizi yerel olarak tasarlanmış devrim ile egemen olmadı; bunun yerine, İkinci Dünya Savaşı’nın sonunda başlayan askeri işgal sürecinde Doğu Avrupa’ya yayıldı. Bu yüzden, uydu devletler, Lenin’in umduğu gibi Rusya’ya esin kaynağı olacak olan daha gelişmiş devletlerden çok farklıydı.

1953’e gelindiğinde Stalin, üstyapıyı diktatörlük biçiminde kişiselleştirmişti. Ne ki, halefleri kahraman kültürünü ve aşırı baskıyı eşit derecede kabul edilmez buldular ve yollarına dengeyi yeniden kurarak ilerlediler. Khrushchev tarafından bir destalinizasyon kampanyası başlatıldı ve kendisi 1956’da şunu açık bir biçimde belirtti: “Stalin, Leninist ikna etme ve eğitme yöntemini, idari şiddeti, kitlesel baskıyı ve terörü tercih ederek, bir yana bıraktı.”¹⁵ Bundan dolayı da, “birey kültürü, Marksizm-Leninizm’e yabancı bir şey olmasından dolayı yok edilmeli,”¹⁵ idi. Ne ki, Khrushchev’in revizyonist damgası Stalinist etkilerin kökünü tamamıyla ortadan kaldırmadı. Khrushchev 1964’te iktidardan indirildikten sonra, Brejnev’in Stalinist aşırılığa son vermiş olmasına ve kişilik kültürünü yeniden kurmak için hiçbir girişimde bulunmamış olmasına rağmen, üstyapı bir defa daha yeniden güçlendirildi. 1953’ten sonraki Sovyet liderleri Stalinizm’in kimi takıntılarını ortadan kaldırmayı başardılar; hatta, daha önce eşlik eden dehşet olmaksızın zor kullanmanın bir yolunu bile buldular. Ne ki, yenilenmiş Sovyet Komünizmi giderek sertleşti ve içedönükleşti. Aynı zamanda, başka yerlerdeki Komünist hareketler üzerinde de yegane büyük belirleyici etkinin kaynağı değildi artık.

Stalin her zaman için Dünya Komünizmi’ni Moskova’ya boyun eğen, bütüncül bir örgüt olarak bir arada tutmayı amaçladı. 1940’ların sonlarına gelindiğinde, bu kavrama, Yugoslavya’daki Komünizm’e damgasını vurmaya kararlı olan ve ardından başa belalığından dolayı Stalin’in Kominformu’ndan (Komünist Enformasyon Bürosu) kovulan Tito tarafından meydan okunmaya başlanmıştı bile. Daha kötüsü 1949’da Çin Komünist yönetimi, Sovyet egemenliğine karşı büyük bir rakip olarak öne çıktığında geldi. Fakat Komünizm’in bütünsel imajını kesinleştiren

Khrushchev'in destalinizasyon siyasasıydı ve bu doğrudan ve dolaylı olarak "çok-merkezliliği" ya da daha şık kullanılan biçimi ile söylersek, bölgesel varyasyonları teşvik etti. Bu, iki ana nedenden dolayı gerçekleşti. Birincisi, kişilik kültüne karşı saldırı, birliği merkez noktasından baltaladı ve aynı zamanda, Maoizm'in bileşenlerinden birine saldırdığı için de, Çin'i sert bir biçimde kızdırdı. Bu yüzden Pekin Moskova'ya rakip bir merkez olarak ortaya çıktı ve yoğun bir propaganda ile Khrushchev'in çizgisini alenen "revizyonistlik" ile suçladı. İkincisi, destalinizasyon Doğu Avrupa üzerinde ciddi bir rahatsızlığa neden oldu. Zaten çürük olan Stalinist rejimler, Khrushchev'in açığa vurduğu idari terör yüzünden ciddi biçimde rahatsız oldular ve Macaristan'da Kasım 1956 başkaldırısında doruk noktasına ulaşan bir dizi huzursuzluk ile karşı karşıya kaldılar. Khrushchev'in bu huzursuzluklar karşısında yaptıkları, dünyanın geri kalanını şoka uğrattı ve Sovyetler Birliği'nin uydu devletlerindeki kontrolünü koruma ile, dünya Komünizmi'nin liderliğine dair ahlaki iddiasını koruma veya gözden geçirme ile olduğundan daha fazla alakalı olduğunu gösterdi. İronik bir biçimde, Sovyetler Birliği, seleflerinkinden daha az baskıcı bir rejim ile bir süper güç olarak yükselmışti ve şimdi diğer Komünistler tarafından Stalin dönemindekinden daha az bağlılık görüyordu.

*

* *

Bu arada, 1949'da Chiang Kai-Shek'in rejimini devirmesinden önce ve sonra Mao Tse Tung tarafından alternatif bir devrimci Marksizm biçimi geliştirilmişti. Çin Komünizmi, kısmen Rus Marksizm-Leninizmi'nin bir türevidir, kısmen de Çin koşullarına uyarlanmış bir Marksizm idi.

Mao, Lenin'e ve Marksizm'i Çin'e taşıyan "Ekim Devrimi'nin top atışlarına"¹⁶ olan borcunu açıkça ifade etti. Aynı zamanda, Bolşeviklerden, örgütlenmenin ve komplonun önemini öğrendi ki, bunlar onun şu görüşünü şüphesiz bir biçimde etkiledi, "Bir devrim (...) bir sınıfın diğer bir sınıfı devirdiği bir şiddet hareketidir."¹⁷ Dahası, "İktidarın silahlı güçler tarafından ele geçirilmesi (...) devrimin temel hedefi ve en yüksek biçimidir,"¹⁸ görüşündeydi.

Ne ki, Mao kimi açılardan Marx ve Lenin'i, onların fikirlerini Çin düşüncesine ve koşullarına uyarlayarak yeniden yorumladı. Felsefi düzeyde, her varoluş biçiminde karşıtların uyum içinde bulunduğu yönündeki geleneksel *yin* ve *yang* Çin kavramlarına diyalektiği empoze etti. Uyum yerine çelişkiyi koydu, ama bu arada da, karşıtlar nosyonunu aynen bırak-

tı. Böylece, "İçindeki bu çelişkiler yüzünden, bir şey hareket eder ve gelişir,"¹⁹ diyordu. Ne ki, şunu da vurguladı ki, onun düşmanca olan ve düşmanca olmayan olarak sınırlandırdığı iki tür çelişki vardı. İkinci tür çelişkilerin, birinci tür çelişkilerle baş edebilmek için her zaman kendilerini bağdaştırmak zorunda olduklarını savunuyordu. Veya siyasal terimlerle ifade edersek, daha küçük farklılıklar, büyük düşmandan kurtulabilmek için ortadan kaldırılmalıydı.

Bu yaklaşım, devrimi başlatmada derhal esnek ve faydacı bir faaliyet süreci ilişkin yolu açtı ve Çin Komünizmi'ni gayet özel bir duruma getirdi. Sınıflar arasındaki iç çelişki üzerine daha az ve feodalizmi ile emperyalizmi yıkmak için oluşturulan ortak cephe üzerine daha fazla vurguda bulunuluyordu Mao; sosyalizmin hayata geçirilmesi bu rotayı izleyecekti. Bundan dolayı, Marksizm'in ve Marksizm-Leninizm'in kimi temel fikirlerini yeniden kalıpladı. Devrim tarafından çökertilen rejimin yerini doldurmak için çeşitli devrimci sınıfların ortak devrimci diktatörlüğünü tasarlayabildi bu şekilde.²⁰ Böylece, Çin'deki duruma karşı daha esnek ve faydacı bir yaklaşım uyarlayabildi. Şunu belirtti ki, "Ütopycı değiliz ve kendimizi, karşımıza çıkan gerçek durumlardan ayıramayız."²¹ Çin halkının ezici bir çoğunluğunun köylülerden oluşmasından dolayı, devrimci kuvvet onlardan oluşmalıydı, Lenin ve Stalin'in deyişiyle "işçi sınıfının yedek gücü ve müttefiki" olarak kalmamalıydılar. Bu şekilde kırsal bir öncü kuvvetin yaratılması, Mao'nun en önemli mirasıydı, çünkü "halkın savaşı" kavramı ile ve şehirlerden ziyade kırsal bölgeler için tasarlanmış gerilla taktikleri ile ilişkilendirilebilirdi.

Çin'deki 1949 sonrası eğilimler dünyanın geriye kalanının kafasını karıştırdı ve bu eğilimlerin gerçek önemine dair de kimi ciddi tartışmalar vardı. Olası açıklamalardan biri budur. 1950'ler boyunca Mao yaygın bir tartışmaya ön ayak oldu, böylece de kendisinin çelişki üzerine görüşlerini pratiğe dökmüş oldu. "Yüz çiçek açmalı; ve yüz düşünce okulu çekişmeli."²² Ne ki, on yılın sonuna gelindiğinde Mao, Çin'deki sanayi ve tarımsal gelişme oranından memnun değildi ve tartışmanın hızla eleştiriye dönmesinden kaygılanmaya başladı. Dahası, Çin Komünist üstyapısının Rus karşılığı kadar sertleşmekte olmasından endişeleniyordu. Bu yüzden, Çin devrimci ruhunu yeniden keşfetmeye yönelik bir girişim çerçevesinde, "Büyük Proletarya Kültür Devrimi"ni başlatarak "kapitalist restorasyonun önüne geçti ve sosyalizmin inşasına katkıda bulundu." Aynı zamanda kendi kişilik kültürünü bir doruk noktasına getirdi ve tüm iç uyumsuzluğun ve dış Sovyet etkilerinin kökünü kuruttu. Ne ki, 1969'a gelindiğinde, Kültürel Devrim kendi kendisini tüketti ve 1970'ler

boyunca Çin Komünizmi daha faydacı bir sürece girdi. Bunun en dikkat çekici örneği, Mao'nun ölümünü izleyen yıllarda yaşanan, Çin ve Batı arasındaki uzlaşma idi. Mao'nun halefleri Çin'in acil stratejik çıkarlarını ve Rusya'ya karşı yoğun düşmanlığını, Batı ile herhangi bir ideolojik çatışmanın üstüne koyarak, başkanın Kültürel Devrim öncesi "Çin'de ve var olan koşullar altında,"²³ sözü bağlamında faaliyet göstermekte-lermiş gibi görünüyordu.

*

* *

1966'da Lin Piao, "Tüm dünya göz önüne alındığında, Kuzey Amerika ve Batı Avrupa 'dünyanın şehirleri' olarak adlandırılabilir ve ardından Asya, Afrika ve Latin Amerika 'dünyanın kırsal kesimlerini' oluşturur,"²⁴ demektedir. Şunu da ekliyordu ki, 1945'ten beri devrimin itkisi, yukarıda bahsi geçen ilk alanlarda "geri kalmış" ve ikinci alanlarda da hızlanmıştı. 1960'ların ve 1970'lerin olayları bu çözümlemeyi destekler gibi görünüyordu. Devrimci inisiyatif Üçüncü Dünya Komünizmi tarafından ele geçirilirken, Avrupa'da daha ılımlı olan Eurocommunism (Avrupa Komünizmi) evrimsel bir yaklaşım benimsedi.

Üçüncü Dünya Komünizmi, Marksizm'den, Marksizm-Leninizm'den ve Maoizm'den türedi. Marx, burjuvazinin "kendi imajının arkasında bir dünya" yaratmış olduğunu iddia etmişti. Lenin, tabi halkların emperyalizm ya da "tekelci aşamadaki kapitalizm" tarafından bastırıldığına inanıyordu. Dahası, "emperyalist çağda savaşların sömürgeler ve yarı sömürgeler tarafından başlatılması sadece mümkün değil aynı zamanda kaçınılmazdı da." Mao Tse Tung emperyalizmin çökertilmesinin nasıl başarılacağını ve aynı zamanda dünyanın daha geri kalmış bölgelerinin ihtiyaçlarına cevap veren bir Komünist rejimin nasıl kurulabileceğini açıkladı; birincisi gerilla savaşı ile, ikincisi de Marksist-Leninist ideolojiyi proletaryadan ziyade köylülere aktararak. Gerilla savaşı taktiklerini, şu özdeyiş üzerine kurarak en ince ayrıntılara kadar sıraladı: "Savaş, yenil, yeniden savaş, yeniden yenil (...) zafere kadar; halkın mantığı budur."²⁵ Zaman ve direşkenlik hayati etmenlerdi, çünkü emperyalizm halk hareketlerine karşı gayet dayanıksızdı. Onun görüşüne göre, Batılı güçler "kâğıt kaplanlardan" başka bir şey değillerdi.

Lu Ting-yi'nin (Çin Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin üyelerinden biri) 1951'de şunu söylerken gayet sağlam gerekçeleri vardı, "Sömürge ve yarı sömürge ülkelerde klasik devrim türü Çin Devrimi'dir."²⁶ Ne ki,

Üçüncü Dünya devrimcileri aynı zamanda kendi bölgelerindeki koşullar ve şartlar tarafından da etkilendiler. Özellikle başarılı olmuş iki lider, Vietnam'ın Ho Chi Minh'i ve Küba'nın Castro'su, olaylara yaklaşım şekillerinde Mao Tse Tung'dan bile faydacıydı. Kendi itiraflarına bakılırsa, Castro, kariyerinin gayet geç bir döneminde bir Komünist oldu. Şüphesiz, şartlar üzerine bu yoğunlaşma Üçüncü Dünya'nın Komünist rejimleri ile büyük Komünist güçler arasındaki ilişkileri de etkiledi. Çin'e daha fazla benzemelerine rağmen, Küba ve Vietnam büyük oranda iktisadi ve stratejik nedenlerden dolayı Sovyetler Birliği ile yakın ilişkiler kurdular. Aynı şey Afrika'nın yeni Marksist devletleri Angola ve Mozambik için de geçerliydi.

Batı Avrupa'daki Marksizm 1950'ler, 1960'lar ve 1970'lerde Sovyetler Birliği'ne dair hayal kırıklığıyla damgalandı. Bu durum, Stalin'in aşırılığına rağmen SSCB'nin "aşırı sol" entelektüellere "uluslararası proletaryanın anavatanı" olarak çekici geldiği ve Britanya'da Philby ve Burgess gibi sayısız ajanı toplayabildiği 1930'lar ve 1940'lar ile tam bir tezatlık içindeydi. Bu hayal kırıklığının nedenlerinden biri, Sovyetler Birliği'nin dünyanın iki askeri süper gücünden biri olarak yükselmesi; Batılı Marksistler, Sovyetler Birliği'nin tamamen ulusal ve stratejik çıkarları üzerine yoğunlaştığını ve dünyadaki ideolojik rolü bakışını kaybetmiş olduğunu hissetmeye başladılar. Diğer, Doğu Avrupa dize getirilirken içine düşülen dehşetti. Sovyetlerin Macaristan (1956) ve Çekoslovakya (1968) işgalleri, bu olaylara Kremlin'i kınayarak izleyen Batılı Komünist partilerini şok etti. Ne ki, ister serbest girişim ister Batı Avrupa'nın sosyalist partilerinin desteklediği planlı iktisadi yapılar biçiminde olsun, Batı kapitalizmi hâlâ kabul edilmez olarak görülüyordu. Peki, çözüm neydi?

1970'ler boyunca Sovyet bloğu dışındaki Avrupa ülkelerindeki Komünist partilerinin çoğu, stratejilerini gözden geçirdiler ve büyük oranda aynı şekilde ideolojilerini yeniden mercek altına yatırdılar. Bu partilere atıfla giderek yaygın bir biçimde "Eurocommunists" (Avrupa Komünistleri) nitelenmesi kullanılmaya başlandı, bu etiketin her partinin ulusal kimliğinin kaybını veya uluslararası bir bünyenin yükselmesini içermemiyor olmasına rağmen. Yavaş yavaş İtalya, İspanya ve Fransa'daki Komünist liderler ve sözcüler yeni bir strateji inşa ettiler. Radikal değişim hâlâ esas olarak görülüyordu, Napolitano'nun deyişiyle, "kapitalist gelişmenin anarşisine"²⁷ son vermek için. Ne ki, değişim süreci anayasal araçlarla sağlanmalıydı ve Sovyet sisteminden kaçınılmalıydı. Aslında, Azcárate bu tip Komünizm'e "Marksizm'in parodisi"²⁸ diye atıfta

bulunurken, Ellenstein şunu ilan etti: "Bizim için Sovyet sistemi ne bir örnektir ne de bir modeldir."²⁹ Bu suretle Avrupa Komünizmi, Leninizm'i temel esin kaynaklığı konumundan tasfiye etme yönündeki radikal adımını atmış oldu. Devrime yaklaşımı da anti-Leninistti. Avrupa komünistleri işlemekte olan bir anayasayı bozmayacaklardı, fakat Carrillo'nun da belirttiği gibi, "Eğer egemen sınıflar demokratik yolları tıkarlarsa, iktidara devrimci yollardan ulaşmayı hiçbir surette bir kenara bırakmıyoruz,"²⁹ diyorlardı. Diğer bir deyişle, devrim demokrasiyi ayakta tutmak için bir savunma taktiği olarak görülüyordu, demokrasinin yıkılacağı bir saldırı aracı olarak değil. 1980'e gelindiğinde, kendilerini gerçek anlamda devrimci olarak gören grupların Avrupa Komünizmi çizgisindeki partilerinin, kurulu düzenin bir parçası olmakla ve enternasyonalizme arkalarını dönmekle suçlamaları hiç de şaşırtıcı değil.

*

* *

Marksizm'in sürekli yeniden formülasyonu, 1970'lere gelindiğinde dünya nüfusunun üçte birini kontrol eder hale getirmişti onu; fakat bu yeniden formülasyonlar aynı zamanda çeşitli genel sorunları ortaya çıkardı. Marx ve Engels'in asıl beklentilerinden biri, tamamen materyalizm üzerine kurulu bir ideolojinin yüksek yaşama standardını ve maddi rahatlığı en iyi şekilde sağlayacağına ilişkindi. Pratikte Komünizm'in sonuçları hayli karmaşıktı. Üretimdeki her türlü artışın bedeli devasaydı; Sovyet ve Çin kolektivizasyonları milyonlarca kurbana ve yaşama standartlarında ciddi dalgalanmalara neden oldu. Tüm Marksist hükümetlerin karşı karşıya kaldığı ikilem, planlı bir ortak iktisadi yapı ve halk için, Komünist olmayan Batı toplumlarının yaşam standardı ile yarışabilecek bir hayat kalitesi sağlama arasındaki dengenin nasıl kurulacağıydı. Aslında yaşam kalitesiydi sorunu büyüten; Marx'ın öngörmüş olduğu gibi, paldır küldür düşmekten gayet uzak bir biçimde, Batılı Kapitalist toplumlar iktisadi ve tüketimsel gelişme ile güçlü bir barışı sürekli kıldılar ki, bununla İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyetler Birliği bile yarışmakta zorlandı. Bu nedenle, çoğu Marksist hükümet kimi siyasalarını gözden geçirmeye ve eski sanayi-tarımsal kalkınma hedeflerinin güdülmesi ve tüketici taleplerine dönemsel tavizler verilmesi arasında gidip gelmek zorunda kaldılar. Tabii ki, buna dair hiçbir ideolojik reçete yoktu, çünkü her rejim kendi sorunları ve şartları tarafından büyük oranda etkileniyordu. 1980'lerin başları boyunca Komünist dünya ve Batı arasındaki fark hiç

olmadığı kadar belirgin hale geldi ve bu durum Sovyetler Birliği'nde Andropov ve Gorbaçov'un başkanlık dönemlerinde bir dizi reformu kaçınılmaz hale getirdi.

1990'ların başlarına gelindiğinde Marksizm bir önceki on yılda ulaştığı yüksek başarı noktasından gerilemiş gibi görünüyordu. Sovyet Komünizmi, Gorbaçov tarafından alternatif siyasal bakış açılarını ve iktisadi yapıda piyasa ilkelerini dikkate almak için radikal bir biçimde yeniden tanımlanmıştı; Doğu Avrupa'daki Sovyet uydu devletlerindeki sert mizaçlı Komünist rejimler çökmüştü; Afrika'daki Marksist rejimler dogmatik süreçlerini bir yana bırakmaya mecbur kalmışlardı; belli sayıda Avrupalı Komünist parti daha önceki sıfatlarından vazgeçmek zorunda kaldılar. Gayet net bir şekilde, Marksizm bir kriz içindeydi. Ne ki, bu durumun, söz konusu büyük değişiklikler ile Marksizm'in toptan iflasını mı temsil ettiği, yoksa bu ideolojinin demode olmuş bileşenlerini yenilemeye dönük özellikle faal bir adaptasyon çabası dönemi olduğu ileride ortaya çıkacaktır. Şu da mümkündür ki, geriye kalan geniş çaplı reformları yürürlüğe koymuş olan Marksist devletler, gelecekte daha geleneksel bir Marksizm biçimine geri dönebilirler.

NOTLAR

1) Ayrıca bkz. V. I. LENIN: *The Three Sources and Three Component Parts of Marxism* (1913).

2) F. ENGELS: *Anti-Dühring*, C. WRIGHT MILLS: *The Marxists* içinde alıntı.

3) V. I. LENIN: *Karl Marx* (1914'te yazılmış).

4) K. MARX ve F. ENGELS: *Manifesto of Communist Party* (1948), I.

5) LIN PIAO: "The International Significance of Comrade Mao Tse Tung's Theory of People's War, 1965" tarafından alıntı, F. SCHURMANN ve O. SCHELL (der): *Communist China*, s. 343.

6) K. KAUTSKY: *The Social Revolution* (1902), C. WRIGHT MILLS: A.g.y. içinde alıntılar.

7) E. BERNSTEIN: *Evolutionary Socialism* (1911), C. WRIGHT MILLS: A.g.y. içinde alıntılar.

8) V. I. LENIN: *A Short Bibliography*, s. 34.

9) E. H. CARR: *The Bolshevik Revolution*, Cilt. 1, Böl. 4.

10) V. I. LENIN: *A Short Bibliography*, s. 51

11) L. TROTSKY: *The Permanent revolution*, C. WRIGHT MILLS: A.g.y. içinde alıntılar.

12) Stalin'in 1950 dil üzerine yazılarından birkaç alıntı, T. H. RIGBY (der.): *Stalin* içinde.

- 13) J. V. STALIN: *Leninism*, C. WRIGHT MILLS: A.g.y. içinde alıntı.
- 14) J. V. STALIN: *The Task of Building Executives*, T. H. RIGBY (der.): *Stalin* içinde alıntılar.
- 15) N. KHRUSHCHEV: *Speech to Twentieth Congress*, 25 Şubat 1956, , C. WRIGHT MILLS: A.g.y. içinde alıntı.
- 16) S. SCHRAM: *Mao Tse Tung*, Böl. 3.
- 17) *Quotations From Chairman Mao Tse Tung* (Pekin 1966), s. 11.
- 18) A.g.y. s. 18.
- 19) MAO TSE TUNG: *On Contradiction*, F. SCHURMANN ve O. SCHELL (der.): *Communist China*, içinde alıntı.
- 20) S. SCHRAM: A.g.y., s. 216.
- 21) MAO TSE TUNG: *On New Democracy* (1940), V. SIMONE (der.): *China in Revolution*, Kısım 4 içinde alıntı.
- 22) I. DEUTSCHER: *Russia, China and the West 1953–1966*, Böl. 7.
- 23) C. P. FITZGERALD: *The Birth of Communist China*, Böl. 6.
- 24) LIN PIAO: A.g.y.
- 25) *Quotations From Chairman Mao Tse Tung* (Pekin 1966), s. 68.
- 26) C. P. FITZGERALD: A.g.y., Böl. 7.
- 27) "Eurocommunism. The long, long march away from Stalin", *The Economist* (7 Kasım 1977) içinde.
- 28) M. AZCARATE: "What is Eurocommunism?", G. R. URBAN (der.): *Eurocommunism, its roots and future in Italy and elsewhere*.
- 29) J. ELLENSTEIN: "The Skein of History Unrplled Backwars", G. R. URBAN (der.): A.g.y. içinde.

Onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyıllarda uluslararası ilişkileri güçleştiren emperyalist denizaşırı çatışmalarda, 1815 ve 1880 yılları arasında görece bir durgunluk yaşandı. Beş sömürgeci güçten üçü ağır kayıplara uğramıştı ve geriye kalan ikisinin de kendisini korumaktan başka yapacak bir şeyleri kalmamıştı. Örneğin, İspanya bağımsızlık hareketlerinde Orta ve Güney Amerika'yı kaybetmişti ve bu yüzden Küba, Rio de Oro ve Filipinler ile yetinmek zorunda kalmıştı. Portekiz Brezilya'dan mahrum edildikten sonra, Gine, Mozambik ve Angola sahillerindeki yerleşim bölgelerinde hapis olurken, Hollanda'nın elinde 1815'te Ümit Burnu'nu ve Seylan Adası'nı Britanya'ya devrettikten sonra sadece Doğu Hindus ve Surinam kalmıştı. Diğer iki sömürgeci güç faal olmaya devam ettiler. 1815 itibarıyla bir imparatorluğu kaybeden Fransa, 1830'lar ve 1840'larda Cezayir'i işgal ederek, 1850'lerde nüfuzunu Senegal'a kadar genişleterek ve Tahiti, Marquesas ve Hindicini'nin bir kısmı üzerinde tamamen kontrolü ele geçirerek bir diğer İmparatorluğu inşa etme işine girişti. 1815'teki ilerlemeleri ile donanma gücünü iyice çoğaltan Britanya, istikrarlı bir biçimde

iktidarını Avusturya ve Yeni Zelanda üzerine yayarken, beraberinde Singapur (1819), Burma'nın bir kısmı (1852) ve Lagos'u (1861) ele geçirdi. Ne ki, yine de bu yayılmalar görece rahat gerçekleşti. Onsekizinci yüzyılda olduğu gibi Britanya'nın ve Fransa'nın nüfuz ettikleri alanlar çakışmadı ve her halükârda Britanya İmparatorluğu'nun ulaşabileceği sınırların haddine erişmiş olduğuna dair resmi bir görüş vardı. Örneğin, 1829'da Wellington Dükü şöyle dedi: "Sömürgelerimizi genişleterek diğer güçlerin dikkatine ve kıskançlığına hedef olmaktan kaçınmamız gerektiğini düşünüyorum."¹ Aslında, kimi çevrelerde emperyal sorumluluklara karşı muhalefet vardı. Örneğin, Codben, "İngiltere'nin Asya kıtasında bir dönüm toprağa bile sahip olmadığı gün, mutlu bir gün"² olacaktır diye ekleyerek, imparatorluğun ticaretle alakası olmadığına dair, moda olan Manchester Okulu'nun fikrini dile getirdi.

Ardından, ondokuzuncu yüzyılın son yirmi yılı ve savaştan hemen önceki dönem boyunca emperyalist çekişmeler, daha önce hiç olmadığı kadar büyük bir yoğunluğa ulaşarak yeniden başladı. Monroe Doktrini (1823) Avrupa devletlerinin dikkatlerini Amerika kıtasına yöneltmekten caydırdı, ama Afrika, Uzak Doğu ve Pasifik'in hepside bölünmeyi yaşadı. 1880'ler ve 1890'lardaki Britanya'nın edintileri Mısır, Nijerya, Doğu Afrika, Uganda, Bechuanaland, Rodezya, Nyasaland, Sierra Leone, Sudan, Swaziland, Burma, Malaya, Yeni Gine ve Borneo'dan oluşuyordu. Fransa egemenlik alanını Laos'un tümü, Hindişin'deki Annam ve Tong King ve Batı Afrika'nın iç bölgelerinin tümü üzerinde genişletti. Almanya, Doğu Yeni Gine'nin Pasifik'teki tüm sömürgeleri, Bismarck Archipelago'su ve Karoline Adaları ile birlikte, Güneybatı Afrika, Togo, Kameronlar, Alman Doğu Afrikası'nın kıyı bölgelerindeki yerleşimleri kendi payına kattı. İtalya, Eritre, Somali ve 1912'de de Libya'yı sömürgelerine kattı. Son olarak, Rusya Asya'daki ilgi odağını Çin'in Liaotung Yarımadası bölgesine kadar genişletti. Bu suretle, 1914'e gelindiğinde yerkürenin büyük bölümü Avrupalı ülkelerin veya asıl metropol güçten bağımsızlığını ilen emiş olan Avrupalılar tarafından yönetiliyordu. Özerkliklerini korumayı başarmış olan devletler Japonya (kendi kendisini Avrupalılaştırmıştı), Çin (yabancı yerleşim bölgelerine ve elverişsiz ticari antlaşmalara tahammül etmek zorunda kalmıştı), Siam, Afganistan, Etiyopya ve Liberya idi.

İkinci emperyalizm dalgası ya da tam anlamıyla "Afrika için kapışma", iktisadi, diplomatik, insani ve irrasyonel etmenlere dayalı vurgu ile büyük bir tarihsel tartışmanın konusu olagelmıştır. Açıklamaların bu çokluğu, emperyalizmin karmaşıklığının kaçınılmaz sonucudur; bir ülkenin, hatta bir kıtanın dışı doğru yayılışına bir dizi içi baskının neden olduğu

kadar, bu sürece çevresel koşullarca da yardım edildi. Bu nedenle, bu bölüm takip eden kısmında, emperyalizmin Avrupalı güçler içindeki ve arasındaki baskıların sonucu olduğuna dair kimi ana savların bir taslak özeti sunulacaktır. Son kısım bir diğer yaklaşımın üzerinde duracaktır. Avrupalı hükümetler her zaman için emperyalist maceralara hevesli değillerdi, ama icap ettiği durumlarda, isteksizce sömürgeleştirme sürecinin içine çekildiler.

*

* *

İktisadi faktörlerden kaynaklanan baskıyı çözümleyen ilk yazarlardan biri, *Imperialism* (1902) başlıklı kitabında, Avrupalı devletlerin sanayileşme ve mali gelişmeler aracılığıyla devasa düzeydeki bir refah eşitsizliği yarattığını savunan J. A. Hobson idi. Refahın azınlığın elinde yoğunlaşması bir krize neden oldu, çünkü bu “artık sermaye”, “ülke içinde yatırım bulamadı” ve kendisine denizaşırı çıkışlar aramak zorunda kaldı. Bu sonuçla, Britanya, Almanya ve Fransa “giderek artan miktardaki iktisadi kaynaklarını halihazırda var olan siyasal egemenlik alanlarının dışına konumlandırmaya ve yeni bölgeler ele geçirmek için bir siyasal yayılma siyasasını teşvik etmek zorunda kaldılar.”² Bu argüman daha sonradan Lenin tarafından ayrıntılı bir biçimde ele alındı, fakat Lenin Hobson’un, artık refahın iç “toplumsal yatırıma” yönlendirilerek durumu kurtarabileceğine dair inancını reddetti. Çoğu tarihçi, Hobson–Lenin tezinin emperyalist yayılmanın olgusunu karşılamadığına dikkat çekmişlerdir. Kesin bir biçimde Avrupa’dan devasa bir sermaye çıkışı vardı, ama bunun çoğu daha sonradan müsadere edilmeyen Kanada, —Birleşik Devletler, Latin Amerika ve Rusya gibi bölgelere gitti. Bundan dolayı atık sermayenin birikmesi, emperyalist yayılmanın genel bir uyarıcısı olarak görülemez. Fakat bu, iktisadi etmenlerin hiçbir etkiye sahip olmadıkları demek de değildir. 1880’ler ve 1890’larda art arda gelen Britanya hükümetleri Almanya, Birleşik Devletler ve diğer ticari rakipler tarafından korumacı ithalat–ihracat vergilerine karşı giderek artan bir endişe sergilediler. Örneğin, Britanya başbakanı Lord Salisbury 1895’te şu şekilde yakınıyordu: “Her yerde, koruma doktrini ile sağlanan devasa gelişme ile kontrol edilen ticaretin ilerlemesini görüyoruz.”¹ Salt özel girişimden, emperyalizme yönelik daha bilinçli hükümet siyasasına geçişe ilişkin resmi ve kamuoyu görüşü desteğini sağlayan güçlü siyasal baskı grupları ortaya çıktı. Özellikle Joseph Chamberlain, yeni hammadde kaynakları ve üreti-

a) Asya'nın 1914'e kadarki kolonizasyonu

Kolonizasyon

len mallar için yeni pazarlar elde ederek Britanya'nın ticari üstünlüğünü yeniden canlandırmaya çalıştı. Bu arada Almanya hükümeti Güneybatı Afrika'da ve Pasifik Adaları'nda kurduğu yönetim biçimi türünde Bremen, Hamburg ve Lübeck'in ticari çıkarları tarafından çok güçlü bir biçimde etkilenmişti.

Bismarck bir vesile ile, bu güçlü bir devletin koruması altındaki küçük devletlere dair, "bayrak, ticareti izler"³ savunusunda bulunarak bir "iş teklifi" oldukları yolunda onlara atıfta bulunmuştu. Dahası, 1890'da kurulan yeni *Kolonialrat* her zaman için Hamburg, Bremen ve Köln ticaret odalarına söz hakkı tanıma konusunda da gayet dikkatliydi.

Ne ki, Britanya ve Almanya'da resmi emperyalizmin gerisindeki tek kuvvet bu türden baskı grupları değilken, Fransa'ya ilişkin olarak, "iktisadi etmenler (...) sömürgeci siyasanın (...) yürürlüğe konmasında hiç de sorumlu değildir,"⁴ görüşü savunulmaktadır. W. L. Langer ve A. J. P. Taylor, emperyalizmin yayılmasını iktisadi terimler yerine diplomatik terimlerle tanımladılar;⁵ bu, "Emperyalizm, Avrupa içindeki siyasal mücadelelerin, çevresel bölgeleri de içine alacak şekilde genişletilmesi olarak

b) Afrika'nın 1914'e kadarki kolonizasyonu

Kolonizasyon

da görülebilir,”⁶ diyen D. K. Fieldhouse tarafından desteklenen bir yaklaşımdı. D. Thomson buna yakın bir benzetmeyi kullandı: “Yeni sömürgeciliğin çıplak iktidar siyaseti, denizaşırı bir ekranda Avrupa’nın devlet içi sürtüşmelerinin ve çekişmelerinin korunmasıydı.”⁷

Bismarck’ın bu durumdan dolayı kısmen sorumlu olduğu savunulabilir. Fransa’nın 1870’te küçük düşürülmesinin öcünü almak için yeni oluşturulan Alman Reich’i’na karşı bir ittifak kurmaya çalışması olasılığının kaygısı ile Bismarck, Üçüncü Cumhuriyet’i tecrit etme ve mümkün olan en yüksek düzeyde Alman iyi niyetine bağımlı kalmasını sağlama arayışına girdi. Bu amaçlara ulaşmanın en etkili aracı, Fransa ile potansiyel müttefikleri arasındaki ilişkilerin görece soğukluğunu istismar etmektir. Ne ki, Avrupa böyle bir tasarı için aşırı derecede istikrarsızdı, ama Afrika’daki bir çatışma çok küçük bir büyük savaş tehlikesini taşıyordu. Bu usa vurum, Şansölye’nin “Benim Afrika haritam Avrupa’da yatar,” şeklindeki ünlü sözü tarafından da yansıtılıyordu. Kaybolan prestijini yeniden kazanmanın bir aracı olarak, Fransa’nın bir imparatorluğa dair yeniden canlanan hevesi ona yardım etti. Gambetta’nın dediği gibi, “Fransa, Afrika’da iyileşmeye doğru ilk sendeleyeni adımlarını atacak”⁸ idi. Bundan dolayı, Fransa’yı gizlice 1881’de Tunus’u istila etmeye cesaretlendirdi. Sonuç, söz konusu bölgeye dair planları olan İtalya’nın, yoğun

bir fransız-fobisi dalgasına girmesi ve nihayetinde de 1882 Üçlü İttifa-
k'ında Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın yanında yer alması oldu.
Bismarck, aynı zamanda Fransa ile Britanya arasında olası herhangi bir
antantı engellemeye çabalarken, beraberinde de Fransa'yı, Afrika'da tela-
fi arayarak Alsace-Lorraine'in kaybını unutmaya teşvik ediyordu.
(1885'te Fransa büyükelçisine şunu söyledi: "Ren sorununu boş verin;
tüm diğer konularda talep ettiğiniz tazminleri elde etmenizde size yar-
dımıcı olacağım."⁹) Fransa'ya karşı verdiği söze bağlılığının bir kanıtı
olarak, Bismarck Britanya'nın Afrika ve Pasifik'teki konumuna meydan
okura benzeyen bir siyasa izliyordu. Örneğin, Britanya'nın nüfuzu altın-
daki bölgelere komşu yerlere dair iddialarda bulundu ve Güneybatı Afrika,
Togo, Kameronlar, Tanganyika ve Doğu Yeni Gine'yi müsadere ederek
yoluna devam etti. Aynı zamanda, "uzak bir yerlerde" karşı karşıya gelme
arayışı içinde olmaya dair yerel nedenler de vardı. Bismarck, 1884'ten
sonra Kayser'in kötüye giden sağlık durumunun, Tacın yakında Prens
Friedrich'e geçmesi anlamına gelmesi gerçeği karşısında kaygılanıyordu.
Açık bir biçimde İngiliz hayranı ve liberal olan Prens, büyük olasılıkla
Bismarck'm hizmetlerini hiçe sayacak ve bir "Gladstone kabinesi" kura-
caktı. Diğer yandan, eğer Britanya ulusal bir tehdit olarak görülürse,
onun konumu da istisnasız bir biçimde sarsılacaktı. Herbert Bismarck
1890'da şunu itiraf etti; Friedrich'in iktidarını zayıflatmak için, "Popüler
olan ve her an için İngiltere ile çatışmalara neden olabilecek bir sömürge
siyasasını yürürlüğe koymak zorundaydık."

Britanya ve Fransa bu entrikalara nasıl tepki verdi? Ferry'nin liderli-
ğindeki Üçüncü Cumhuriyet, Fransa'nın nüfuzunu Cezayir ve Senegal'in
sınırlarının ötesine genişleterek, elverişli diplomatik durumun tüm
avantajını ele aldı. Berlin Konferansı'na (1885) gelindiğinde Britanya'nın
manevra yapamaz hale geldiği ortadaydı ve daha olumlu adımlar atıl-
madıkça kendi çıkarları tehdit altına girebilirdi. Böylece, 1890'ların orta-
ları itibarıyla "Afrika için kapışma", kendi devingenliğine sahip bir şekil-
de ivmelenmişti. Doğrudan müsadere etmenin alternatifi artık hiçbir
şekilde bağımsızlık değil, Avrupalı bir rakibin kesin müdahalesiydi. Bu
nedenle, doğuya doğru Nil'e yönelik Fransız genişlemesi ve Viktorya
Gölü kıyısındaki Alman faallliği Britanya'nın Doğu Afrika'daki ve Mı-
sır'daki çıkarlarını tehdit ediyordu ve bu da Britanya'ya, Uganda'yı işgal
etmenin dışında çok az şans bırakıyordu. Benzer bir biçimde, Güneybatı
Afrika'daki Alman varlığı, kıtanın bu bölümündeki zayıf istikrarı bozdu
ve kesinlikle Behuanaland ve Rodezya'nın sömürgeleştirilmesini hız-
landırdı.

Diplomatik etmenlerden daha az kesin olan diğer üç güç, merak, endişe ve ulusal ifaydı. Merak, Nachtigal, Barth, Flatters, Brazza, Speke, Burton, Livingstone ve Stanley gibi keşiflerin araştırmaları tarafından teşvik edildi ve de canlı tutuldu. Nil'in kaynağı üzerine tartışma, Britanya genelinde tutkulu bir ilgi ile izlendi ve "Kara Afrika"daki yeni bir emperyalist inisiyatif, kamuoyunun onaylamaya hazırlanmasına birçok katkılarda bulundu. Fransa'da da, Batı'daki ve Ekvatoryal Afrika'daki keşifler üzerine benzer heyecanlar egemen oldu. Bir dönem için, Başkan Macmahon'un deyişiyle, "Coğrafya dünyanın felsefesi oldu(muştı)."¹⁰ Endişe, bir dizi biçimler çerçevesinde var oldu. Moffat ve Redman gibi misyonerler tüm kabileleri Hristiyanlığa döndürmeye ve tüccarlarla ilişkiye geçerek maddi durumlarını düzeltmeye teşvik etmeye çalıştılar. Kimi zamanlar, misyoner dernekleri hükümetlere, Doğu Afrika köle ticareti ya da Hristiyanlığa tehditler gibi şeytanların bastırılmasında daha faal rol almaları için baskı yaptılar. Zaman zaman hükümet her şekilde müdahale etti; Almanya'nın 1897'de Kiaochow'u işgal etmesi, tamamen Çin'de iki Cizvir'in öldürülmesinin sonucuydu. Endişenin bir diğer ifadesi, yerli halkların kendi yararları için mutlaka üstün Avrupalı kültürlerle ilişki içine sokulması gerektiğine dair sorgulanmayan kabullenme idi. Ayrıca, siyah adamın uygarlaştırılması da beyaz adamın göreviydi. Lord Curzon 1907'de şunu belirtti: "İmparatorluk içinde sadece görkem ve refahın anahtarını değil, aynı zamanda insanlığa hizmet etme çağrısını ve araçlarını bulduk."¹¹ Diğer devlet adamları ve kuramcılar, emperyalizmin ulusal ifanın bir aracı olarak önemini vurguladılar. Bu, özellikle Kayser II. Wilhelm'in açık bir biçimde *Weltpolitik* siyasasını izlediği Almanya'daki durumdu ve tarihçi Treitschke şunları yazmak zorunda hissetti kendisini: "Her güçlü halk sömürge gücü kurmuştur (...) Kendi güçlerinin sınırlarına erişmiş olan her büyük ulus, yabancı topraklara kendi damgasını vurma arzusuna sahiptir." Şunu da ekliyordu: "Sömürgeleştirme güdüsü, her ulus için hayati bir mesele haline gelmiştir."¹² İtalya Başbakanı Crispi, sömürgelerin "modern hayatın bir gereği olduğunu"¹³ iddia edecek kadar ileri gitti.

*

* *

Dünyanın sömürge yönetimi altına girmiş kesimlerinin tamamen tepkisiz kaldığını düşünmek yanlış olacaktır. Tam tersine, Afrika'nın kimi kesimleri özellikle Britanya sömürgeciliği üzerinde azımsanamayacak bir "çekimi"

gayrete getirdi; bu daha az Avrupa merkezci olan tarihçilerin altını çizdiği bir argümandır. (Örneğin, R. Robinson'a ve J. Gallagher'e göre, Britanya Afrika'ya "Mısır'daki sürekli kriz"¹² ve Güney Afrika'daki Boer Cumhuriyeti'nin Britanya çıkarlarına teşkil ettiği tehdit tarafından çekildi.)

Britanya hükümetinin en önemli kaygısı, İmparatorluğun en savunmasız bölümü olan Süveyş Kanalı ve Ümit Burnu çevresinden geçen Britanya'nın Hindistan yollarını korumaktı. Maalesef, yerel sorunlar Afrika'nın kuzey ve güney uçlarını hayli istikrarsızlaştırmıştı. Mısır Hıdivi 1881'de, Mısır'ı tüm Avrupa nüfuzundan bağımsızlaştırmak isteyen Arabi Paşa'nın çıkardığı bir isyan tarafından tehdit edilmişti. 1882'deki İngiliz işgali meselenin sonu olmadı, çünkü Sudan'daki İngiliz-Mısır yönetimine karşı çıkan büyük İslami ayaklanma, Kitchener tarafından komuta edilecek bir askeri harekatı zorunlu hale getirdi ve çatışmalar 1898 Omdurman Savaşı'nda sonuçlandı. İslami tehdidi kuşatmanın ve Fransa ile Almanya'nın hareketlerine karşı koymanın gerekmesi üzerine, Britanya egemenliği Nil'in yukarılarına ve Doğu Afrika'ya doğru genişledi. Bu arada, Transval ve Orange Bağımsız Eyaletleri'nin Boer Cumhuriyetleri, Britanya'nın Ümit Burnu'nu ve Natal'ı da içine alacak olan gevşek bir Güney Afrika devletleri federasyonuna dair uzun vadeli tasarılarını tehdit ediyordu. Bunun alternatifi, gayet kolay bir biçimde bir cumhuriyetçi Transval'ın hâkim olduğu ve her türlü Britanya nüfuzuna ciddi biçimde düşman olan bir Güney Afrika Birleşik Devletleri olabilirdi. Bu yüzden, Britanya Hükümeti meydan okumayı, kuşatmaya ya da tecrit etmeye dair bir araç olarak kullanıp, toprak elde etmek için baskı uygulamaya yeniden açıldı ki, bu sefer Transval'ın batı sınırlarına ve Rodezya'nın kuzeyine doğru sömürgeleştirmeyi destekleyerek yapılacaktı bu. İki ayrı genişleme sürecinin genel sonucu, sadece Tanganyika Alman sömürgesi tarafından kesintiye uğratılan, Ümit Burnu'ndan Akdeniz'e kadar uzanan bir Britanya toprağı kuşağı oldu.

İngiliz emperyalizminin, Afrika'nın içlerinde çalışmış olan Rhodes, McKinnon ve Goldie gibi adamlar tarafından faal bir biçimde desteklenmiş olması önemlidir. Kimberley ve Johannesburg'daki altın kayalıklarındaki elmas madenlerinden bir servet edinmiş olan Rhodes, dikkatini Limpopo'nun kuzeyine doğru topraklarını geliştirme üzerinde yoğunlaştırdı ve de nihai amacı Ümit Burnu'ndan Kahire'ye bir demiryolu inşa etmektir. Rhodes'in İngiliz Güney Afrika Şirketi'ne bir Kraliyet Fermanı çıkaran Britanya hükümeti, Matabeland ve Mashonaland'daki faaliyetlerini Boerlerin teşkil ettiği tehdidi ortadan kaldırmanın görece pahalı olmayan yolları olarak direkt onayladı. Britanya nüfuzunun çapını

Zambezi'nin ötesine kadar genişleterek, Rhodes Sömürge Bürosu'nun beklentilerini büyük oranda aştı.

Benzer bir şekilde, 1888'de Britanya'nın çıkarlarını Alman ve yerli tehditlerine karşı koruması için ferman verilen McKinnon'un İngiliz Doğu Afrika Şirketi, nihayetinde Britanya Tacını Kenya ve Uganda'nın hiç umulmadık geniş topraklarına sürükledi. Büyük oranda Fransa'nın kontrolü altındaki Batı Afrika'da bile, bir diğer yerel imparatorluk kurucusu olan ve Kraliyet Nijerya Şirketi yoluyla faaliyet gösteren Goldie'nin enerjisinin ve hırslının direkt bir sonucu olan Nijerya İngiliz yerleşimi vardı.

Yanılıcı bir biçimde, büyük güçler kimi bölgelere, yerli kültürlerin ve liderlerin giderek artan Avrupa etkisine karşı dirençleri tarafından çekildi. Bu durumlarda, ticari antlaşmaların ve koruma antlaşmalarının yerini tamamıyla işgal aldı. Büyük bir yerli başarısı, Etiyopyalı lider Meinelik'in 1896'da Adowa'da İtalyanlara karşı kazandığı zaferdi, ama bu bile sadece İtalya'nın İmparatorluk'a karşı bağımlılığının güçlenmesine ve 1930'larda Mussolini'nin Afrika siyasasının şekillenmesine hizmet etti. Başka yerlerde cihat aracılığıyla kendilerini kâfirlerden arındırmaya çalışan İslam devletleri, sadece kendilerini işgale açık hale getirmede başarılı oldular. Örneğin, Britanya Sudan'daki Mahdist devletini yıkar-ken, Samori gibi direniş liderlerinden ve Ahmadu Numerous Negro gibi halklardan dolayı, Fransızlar Batı Afrika'daki faaliyetlerini yoğunlaştırdılar ve ayrıca Bantu eyaletleri ile oluşturulan konfederasyonlar dağıldı; bunun örnekleri Ashanti, Dahomey, Bunyoro ve Matabele idi. Ne ki, yerli tepki çıkarıcı ve saldırgan bir kıtaya karşı ters tepmiş olsa da, uzak gelecek için bir emsal oldu. Elli yıl sonra, Avrupa'nın görece zayıflaması, onu sömürge ayaklanmaları ve ulusal bağımsızlık hareketleri ile daha az baş edebilir hale getirecekti.

NOTLAR

- 1) M. S. ANDERSON: *The Ascendancy of Europe 1815-1914*, Böl. 4.
- 2) J. A. HOBSON: *Imperialism; A Study*.
- 3) Bkz. M. E. TOWSEND: "Commercial and Colonial Policies of Imperial Germany", G. H. NADEL ve P. CURTIS (der.): *Imperialism and Colonialism* içinde.
- 4) T. E. POWER: *Jules Ferry and the Renaissance of French Imperialism*; Böl. 8.
- 5) Bkz. W. L. LANGER: *The Diplomacy of Imperialism and European Alliances and Alignments 1871-1890*; ayrıca A. J. P. TAYLOR: *The Struggle for Mastery in Europe*, özellikle Böl. XIII.

- 6) D. K. FIELDHOUSE: "Imperialism; an Historiographical Revision", *Economic History Review*, XIV.
- 7) D. THOMSON: *Europe Since Napoleon*, Böl. 20.
- 8) A. J. P. TAYLOR: A.g.y., Böl. XIII.
- 9) W. L. LANGER: *European Alliances and Alignments*, Böl. IX.
- 10) H. BRUNSCHWIG: "The Origins of the new French Empire", G. H. NADEL ve P. CURTIS (der.): A.g.y. içinde.
- 11) J. JOLL: *Europe since 1870; An International History*, Böl. 4.
- 12) R. ROBINSON ve J. GALLAGHER: *Africa and Victorians*, Böl. XV.

Avrupa'nın, dünyanın diğer bölümleri üzerindeki egemenliğinin doruk noktasına, 1914 öncesinden Birinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasına kadar geçen on yıl içinde ulaşıldı. Daha sonra, emperyalist yayılma süreci yavaş yavaş bir geri çekilme sürecine dönüştü. İlk başta hissedilmez ve ardından da aşamalı bir biçimde gerçekleşen bu değişim sırasında, 1950'ler ve 1960'lar boyunca, asıl kapışmanın kendisinden bile hızlı bir şekilde, sömürgelerin bağımsızlaşması süreci yaşandı.

Bu "dekolonizasyon" iki yolla açıklanabilir. Bir yandan, sömürgelerdeki merkezi yönetime karşı güçlü bir muhalefet gelişirken, diğer yandan da emperyalizme karşı yeniden canlandırılmış ve sonuçta o toprakları terk etmelerini kaçınılmaz kılan bir tavırla merkez güçlerinin direnişi kırıldı. Bu değişimin zaman ölçütü savaş tarafından daraltıldı; İkinci Dünya Savaşı'nın Asya sömürgeleri üzerindeki etkisi, neredeyse ondokuzuncu yüzyılın başında İspanyol ve Portekiz Amerikası'ndaki Napoléon Savaşları'ninki kadar yıkıcı oldu.

Emperyalist güçlere verilen tepki üç ayaklıydı; Asya ve Afrika'daki yerli milliyetçiliği, Birleşmiş Milletler gibi kurumlarda uluslararası bir foruma erişen dünya çapındaki sömürge karşıtlığı ve son olarak, iki süper güç –Birleşik Devletler ve Sovyetler Birliği– tarafından dekolonizasyon yönünde yapılan baskı.

Ondokuzuncu yüzyılın sonunda emperyalist egemenliğin yayılması süreci, kimi bölgelerde ciddi direnişe maruz kalmıştı; bu, kendi içinde, yerli milliyetçiliğinin derin köklerinin kanıtıydı. Ancak, büyük oranda kabile savaşı veya İslami *cihat* bağlamında ortaya konduğundan, bu meydan okuma, Avrupa'nın güçlü baskısı karşısında çok zayıf kalmıştı. Ne ki, yirminci yüzyıl boyunca sömürge karşıtı hareketler çok daha etkin bir hale geldi. Öncelikle, özgürlük, eşitlik ve kendi kaderini belirleme gibi Avrupa'ya has kavramları, çoğu kez sınıf savaşı bağlamında gelişen Marksist bir tavırla birleştirerek ve sonucu da tarihsel gurur ve kültürel yeniden keşfe zerkederek kendi içlerinde erittiler. Bu nedenle, siyasal partiler, en ileri düzeydeki Avrupa geleneği çerçevesinde seçim reformları gerçekleştirmek ve daha geniş yasama temsiliyle sömürgelerin yürütme organlarının kontrolünü ele geçirmek için kampanyalara girişti. Buna paralel olarak, sendikalar ve diğer baskı grupları, ırkçılığın iktisadi ve toplumsal manifestolarını ortadan kaldırmaya çalıştılar. Bu yeni taktikler, bir toplumsal dönüşümle mümkün oldu; sömürgeciliğin yıkılmasına yardımcı olan sömürge döneminin iki mirası, bağımsızlaştırıcı rolünün bilincinde olan eğitilmiş bir yerli elit ve daha ağır bir biçimde şehirli proletarya olarak yoğunlaşan ve giderek büyüyen bir kitleydi.

Birinci Dünya Savaşı'nın milliyetçilik üzerindeki etkisi yaygın, fakat düzensizdi. Belki de, bu etkinin en derin boyutta gerçekleştiği yer Orta Doğu'nun Arap bölgeleriydi. Mısır, savaş zamanının enflasyonu altında ezilmiş olan ve Zaghul'un yaygın reform ve öz-yönetim taleplerine arka çıkmaya hazır olan huzursuz bir orta sınıfa sahipti. Milner durumu o derece ciddi olarak görüyordu ki, 1922'de özerklik kabul edildi. Birinci Dünya Savaşı boyunca Osmanlı idaresinden bağımsızlaşan ve Fransa ile Britanya'nın mandası altına giren diğer Arap devletlerinde de baskılar artmaya başladı. Asya kıtasındaki emperyalist egemenliğin de ayakları yerden kesilmişti; 1919 Amritsar Katliamı, Hint muhalefetinin yoğunluğunu gözler önüne serdi ve, Gandhi'nin sivil itaatsizlik kampanyasını ertelemesine neden olsa bile, emperyalist yönetim gözden düştü. Britanya hükümeti, sonunda, 1935'te yerel yöneticilerin erklerini genişleten Hindistan Hükümeti Kanunu'nu yürürlüğe koyarak gelişen olaylara karşılık verdi. Aynı zamanda, yakın bir gelecekte kıtaya, Kanada ve Avus-

turya çizgisinde bir egemenlik hakkının verilmesi de desteklenen bir görüştü.

Ne ki, Mısır hariç tutulursa, hiçbir Avrupa sömürgesi Birinci Dünya Savaşı'nın doruk noktasında tam bağımsızlığa ulaşamadı. Askere alma, zorla çalıştırma ve iktisadi aksaklık, yerlilerin öfkelerini keskinleştirdi ama emperyalist egemenlik bir süre için daha bozulmadan kaldı. Gerçek çöküş, İkinci Dünya Savaşı ile birlikte geldi. Japonya, Güneydoğu Asya'nın ve Endonezya'nın büyük bölümünü işgal etti ve sistematik olarak Fransız ve Hollanda yönetimlerini yerinden ederek yoluna devam etti. Avrupa'nın zayıflığı, İngiliz Malayası'nın, Singapur'un ve Hong Kong'un düşüşü ile daha fazla gözler önüne serildi. Bu bölgeleri Japonya'nın işgal etmesi, milliyetçiliği iki yolla harekete geçirdi. Birincisi kasıtlıydı; yoğun bir Avrupa karşıtı propaganda, bu süreçte hapse atılan Fransız ve Hollandalı bürokratların yerine yerli bürokratların atanmasıyla birleştirildi. Ne ki, ikincisi, insafsız bir baskının hiç hesapta olmayan yan ürünüydü; gerilla taktikleriyle, ister Avrupalı ister Asyalı olsun, tüm yabancı egemenlik biçimlerine son vermeye kararlı olan Ho Chi Minh gibi yurtsever liderlerin ortaya çıkmasıydı bu. Bu yüzden, Fransızlar ve Hollandalılar, Amerikan ordularının yedeğinde Güneydoğu Asya'ya geri döndüklerinde, Sukarno ve Muhammet Hatta'nın önderlik ettikleri Viet Minh ve Endonezya hareketlerinin şiddetli direnişi ile karşılaştılar. Sonuç, Endonezya Cumhuriyeti'nin ilan edilmesi ve 1954'te Dien Bien Phu'da Fransa'nın bozguna uğratılmasını takiben Fransa'nın Vietnam'dan tamamen geri çekilmesi oldu. Bu arada, Hindistan, savaş boyunca vaat edilen bağımsızlığını elde etti; Attlee ve Cripps, en azından, işlerin Japon saldırısından önceki haline dönmeyeceğini görmelerini sağlayacak derecede gerçekçiydiler.

İkinci Dünya Savaşı, aynı zamanda, daha az doğrudan ve uzun bir süreçte olsa bile, Afrika'daki milliyetçiliğin gelişmesini etkiledi. Özellikle İngiliz Batı Afrika'sındaki kapsamlı iktisadi değişimler sendikalizmin gelişmesini teşvik etti. Bu, iktisadi ve siyasal sıkıntıların sonucu olarak, örgütlenmeyi ve militarizmi getirdi beraberinde. Örneğin, Nijerya 1945'te ve Gold Kıyısı da 1950'de birer genel grev yaşadılar. Bu arada, Afrika milliyetçiliği, Güneydoğu Asya ve Endonezya'daki bağımsızlık hareketlerinin teşkil ettikleri örnekten çok şey öğrendi. Bu açıdan, 1954'te *Listener*'in de gözlemlediği gibi, artık her sömürge hareketinin gerisinde, "Asya'nın devasa desteği" vardı.¹ Yavaş yavaş, Tropik Afrika'nın liderleri -Nkrumah, Azikiwe, Nyerere, Banda, Sekou Touré ve Awolowo- kendilerini bir önceki on yılda Gandhi ve Nehru'nun temsil ettiği konuma getirdiler. Egemenlik istencini yitiren, fakat o an için

varlıklarını gerekli gören sömürge güçlerinin uzaklaşmasını hızlandırdılar. Ani saldırı, 1957'de Gana'nın bağımsızlığı ile geldi ve bunu 1960 ve 1970'te Fransız ve İngiliz sömürgelerinin benzer gelişmelere tam anlamıyla ev sahipliği yapması izledi.

Uluslararası kamuoyunun harekete geçmesinin, sömürge egemenliğinin geri püskürtülmesinde önemli bir rol oynadığına şüphe yoktur. Birleşmiş Milletler Örgütü sürekli olarak sömürge güçlerine baskı yaptı ve yeni bir insan hakları ve özgürlükler anlayışı geliştirdi. Siyasal ve ideolojik rolü, Afro-Asyatik *bloğa* katılan yeni ulus devletlerin sayısı ile doğrudan orantılı olarak daha da saldırganlaştı. 1960'ta Birleşmiş Milletler Sömürge Ülkeleri'ne ve Halkları'na Bağımsızlığın Garanti Edilmesi Beyannamesini yayınladı. Bu beyanname, sömürge güçlerine karşı gayet tavizsizdi: "İnsanların yabancı boyunduruğuna, egemenliğine ve sömürüsüne tabi kılınması, temel insan haklarının çiğnenmesi demektir ve Birleşmiş Milletler Beyannamesi'ne karşıdır; dünya işbirliği ve barışının desteklenmesinin önünde bir engeldir."² 1965'teki bir BM önergesi daha da ileri gitti; bu sefer, sömürge egemenliği "insanlığa karşı bir suç"³ addedildi. Avrupa egemenliğine karşı benzer düşmanlıklar, 1955 Bandung Konferansı'nda Asyalı liderler tarafından ve 1963'ten sonra Afrika Birliği Örgütü tarafından dile getirildi. Bu, Lord Curzon'un 1907'deki meşhur, "İmparatorluk, insanlığa hizmet etmenin aracıdır!"⁴ yönündeki saptamasıyla tam bir karşıtlık içindeydi. Genel kurulda böyle yoğun bir düşmanlıkla yüz yüze gelip "beyaz adamın külfetinin" yeni bir anlamını keşfedince, Belçika gibi daha küçük sömürge güçleri, bir zamanlar onlara azameti tattıran sömürgelerden feragat etmede Britanya ve Fransa'yı izlediler. Yegâne istisna, 1975'teki yerel ihtilaller onu dekolonizasyona zorlayanaya kadar Afro-Asyatik *bloğunun* gazabının hedefi olan Portekiz'di.

Son olarak, önde gelen iki dünya gücü olan Birleşik Devletler ve Sovyetler Birliği tarafından da güçlü baskılar uygulandı. ABD 1775 Devrimi'nin sonucunda kuruldu ve dünyanın açık bir biçimde sömürge karşıtı ilk ideolojisini anayasasına dahil etti. Amerikan nüfuzu iki yoldan harekete geçirildi. Birincisi, Avrupa devletlerine emperyalist bağlarını zayıflatmaları ve koparmaları yönünde baskı uygulayan resmi başkanlık siyasasıydı. Örneğin, 1918'de Başkan Wilson, muzaffer müttefiklerini, "ulusların kendi kaderini belirlemeleri ilkesinin" Avrupa'ya olduğu gibi Afrika ve Asya'ya da tanınması için ikna etmeye çalıştı ama başaramadı. 1940'da, Churchill ve Roosevelt, Atlantik Sözleşmesi'nin Üçüncü İlkesi'ni –"Halkların altında yaşayacakları yönetim biçimini seçme hakkını"– yorumlayışlarında uyuşmazlık içine düştüler. Roosevelt, Doğu

Avrupa sorununu, İngiliz Hindistanı'nın ve Büyük Sahra sömürgelerinin bağımsızlaştırılmasından daha önemli görüyordu. 1950'den sonra, Birleşik Devletler tarafından ikinci bir atılım gerçekleştirildi, bu seferki baskı, Amerikalı zencilerden geldi ve esas kazançlı çıkan Batı Afrika oldu. Amerikalı zenciler ırksal ve kültürel kökenlerini ararken, Afrikalı renktaşları sivil haklar kampanyasının yöntemine ve örgütlenmesine dair bir fikir edindiler. Bu arada, Sovyetler Birliği, sömürgecilğe karşı, onu kitlesel çaptaki siyasal ve iktisadi sömürüyle eş tutan ve sınıf savaşı ile devrim üzerine kurulu bir özgürleşme ideolojisi sunarak, güçlü ve nefret dolu bir saldırıyı 1920'den beri sürekli kılmıştı. Süper güçler arasında sömürge konularında işbirliği yapıldığı zamanlar da oldu, fakat bunlar, onların yeni oluşan ulus devletler üzerinde nüfuz rekabeti içine girmelerini ve süreç içinde birbirlerini "neo-kolonyalizm" ile itham etmelerini engellemedi.

*

* *

Emperyalizm ondokuzuncu yüzyılın sonlarında aşırı derecede yaygınlaşmıştı. Ne ki, başından beri onu engellemek isteyen güçler de olmuştu. Marx, Hindistan'daki İngiliz inisiyatifini ağır bir biçimde eleştirmişti. "Aristokrasi [Hindistan'ı] zaptetmek istiyor, parababaları [Hindistan'ı] yağmalamak istiyor, askeri erk de [Hindistan'ı] yok pahasına elden çıkarmak istiyor." Eleştiri, ayrıca Liberal Parti içindeki Labouchère, Morley ve Scott gibi radikallerden de geldi. J. A. Hobson 1902'de emperyalizme yönelik o zamana kadarki en bütünlüklü, organize ve mantıklı suçlamayı dillendirirken, Lenin, bunu takiben, Hobson'un argümanlarından bir kısmını kendi kitabı *Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*'na dahil etti. Bu arada, İngiliz işçi hareketi, Lansbury'nun 1896 tarihli, "tüm uluslar için tam egemenlik hakkı"⁵ talep eden önergesine *blok* olarak destek verdi. Benzer bir biçimde, Fransız sosyalistleri ve Alman sosyal demokratları, Afrika ve Uzak Doğu'ya yönelik hükümet siyasalarına saldırdılar. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra emperyalizme karşı muhalefet bir defa daha yetkinleşti ve uluslararası bir boyuta ulaştı. Örneğin, 1929'da Brüksel'de düzenlenen konferansın sonucu olarak emperyalizm karşıtı bir cemiyet kuruldu. 1939'a gelindiğinde, Avrupa solu, sömürgelere yönelik iyeliğin devam ettirilmesinin iki büyük tehlike doğuracağı sonucunu çıkardı. Birincisi, kimi durumlarda meşru gösterilebilecek sömürge yönetimleri, ırkçılık ve iktisadi sömürü suçlamalarına açıktı. İkincisi, yerel kaynakların sömürge yatırımlarına ayrılması, anavatandaki toplumsal reformu ve bununla birlikte de refah devletinin yükselişini geciktiriyordu.

Sağın dekolonizasyonu desteklemesi çok daha geç gerçekleşti. İkinci Dünya Savaşı boyunca Churchill şunu tekrar tekrar belirtti: “Ben, Britanya İmparatorluğu’nun çöküşüne başkanlık etmek için Kralın Birinci Bakanı olmadım.”⁶ Ne ki, on yıl içinde, yandaşı muhafazakâr Oliver Lyttelton şunu söyleyebilecekti: “Belirli ana siyasa çizgileri, parti siyasetinin üstünde kabul edilir (...) Bunların ilki, sömürge topraklarına kendi öz yönetimlerini oluşturmaları için yardım etmeyi amaçladığımız gerçeğidir.”⁷ 1950’lerin sonlarına gelindiğinde Muhafazakâr Başbakan Harold Macmillan, Afrika’da esen “değişim rüzgârlarına” atıfta bulunurken, Sömürge Bakanı Iain Macleod, “başka türlü bir siyasanın Afrika’da kan dökülmesine neden olacağı” inancıyla, “bağımsızlık hareketlerinin kasıtlı olarak hızlandırılmasından” bahsediyordu.⁸ Tüm siyasal yelpaze için bu uzlaşımı iki etmen mümkün kılmıştı. 1945’te İşçi Partisi’nin seçim zaferi, imparatorluk içinde bir dizi olayın başlangıcı olmuştu; bu gidişatı, İşçi Partisi’nin 1951’deki seçim mağlubiyetinden sonra Muhafazakâr Parti’nin Churchill yanlısı kanadı bile tersine çeviremedi. Dahası, eski sömürgelerin içine oturtuldukları egemenlik statüsü çerçevesinden dolayı Britanya’nın geri çekilmesi daha az zarar verecek bir felaket olarak görüldü; bu, Westminster Tüzüğü (1931) tarafından, Britanya Tacının erklerinin üleşimi için sürekli ve düzenli bir anayasal araç olarak onaylanmıştı. Bundan dolayı, dekolonizasyon, gerçekte imparatorluğun yerini İngiliz Devletler Topluluğu’nun aldığı temeli üzerinde anavatan için kabul edilebilir hale getirilebildi. Fransız hükümeti bu deneyimde daha az şanslıydı. Savaş öncesindeki ödünsüz asimilasyon siyasasında değişiklik yapmaya çalışsa da, bir Fransız Birliği’ne ilişkin tasarıları felaketle sonuçlandı; nihayetinde, dekolonizasyon planları, 1954 Güneydoğu Asya felaketinden sonra geri çekilmeye başladı. Yeni başbakan Pierre Mendès-France, sarsılmış bir ulusa, Fransa’nın Kuzey Afrika’nın bazı kısımlarından feragat edeceğini söylediği zaman, Dien Bien Phu’nun direşkenliğinde önemli bir değişim gerçekleşti; bu, Beşinci Cumhuriyet’in oluşturulmasından sonra de Gaulle’ün onurlandırdığı bir taahhüt oldu.

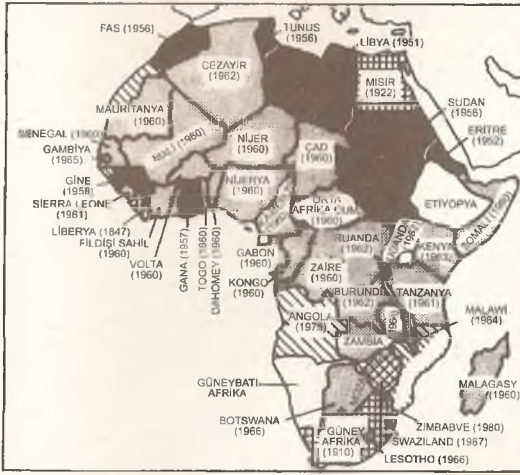
Bu arada, Joseph Chamberlain’in zamanında emperyalizmle ilişkilendirildiği zincirleme ticari ve mali kazanç kavramının ipliğini pazara çıkaran yeni kuşak iktisatçılar tarafından emperyalizm eleştirilmekteydi. 1945’ten sonra imparatorluklar, giderek daha fazla bir biçimde, anavatanın harcamaları üzerinde bir yük olarak görülmeye başladı. Bununla beraber, tüm sömürge zorunluluklarından bağımsız olan Batı Almanya, Avrupa’nın geriye kalanından çok daha önce iktisadi bir patlama yaşıyordu. Diğer devletler, iktisadi yapılarını imparatorluklarından kopardıklarında, büyük

a) Asya'nın dekolonizasyonu (bağımsızlık tarihleriyle beraber)

Dekolonizasyon

ölçüde bellerini doğrultmuş olacaktı. Hollanda'nın Doğu İndus'u kaybetmesinin Hollanda iktisadi yapısını çökerteceğine dair tüm korkular boşa çıktı, çünkü daha önce Endonezya'da çalışan şirketler şimdi sermayelerini ve işletme becerilerini ana piyasaya yönlendirmişlerdi; bunun, 1950'lerin ortalarında, Hollanda iktisadi yapısının ciddi bir gelişme yaşamasına büyük oranda katkısı oldu.⁹ İkinci Dünya Savaşı'nın Avrupa'da neden olduğu büyük değişim, aynı zamanda tüm siyasa alanı üzerinde de olağanüstü bir etki bıraktı ve temel önceliklerin bir daha gözden geçirilmesini kaçınılmaz hale getirdi. Nazi Almanyası'nın ve İtalya'daki Faşist rejimin yıkılması, Avrupa milliyetçiliğinin keskin ağzını köreltti; bu da demek oluyordu ki, Batı iktisadi bütünleşmesi ve siyasal işbirliği için tasarılar hazırlamak ve aynı zamanda Avrupa'yı daha fazla kendi kendisiyle ilgili ve daha az yayılmacı kılmak mümkündü artık. Bu işbirliği, aynı zamanda savaşın diğer mirasına –aşırı derecede güçlenmiş olan Sovyet savaş makinesine– karşı örgütlü bir savunma ihtiyacı temeli üzerine de kuruluydu. EEC, EFTA veya NATO'ya karşı eşzamanlı taahhütler, denizaşırı üstlenmelerin anlamının tamamen yeniden gözden geçirilmesini gerekli hale getirdi. Doğal olarak, petrol de dahil olmak üzere, Üçüncü Dünya'dan sanayileşmiş ülkelere sürekli olarak bir hammadde akışı gerekiyordu. Ne ki,

b) Afrika'nın dekolonizasyonu (bağımsızlık tarihleriyle beraber)

Dekolonizasyon

daha önce kaynaklar siyasal egemenlik tarafından sağlanırken, şimdi bağımsızlaştırılmış halkların kendi çıkarlarına bel bağlamak daha mantıklı görünüyordu. İstikrarsız bağlılığı sürdürmekten ziyade, istikrarlı özerkliği desteklemek daha iyi değil miydi?

Özetle, savaş sonrasının Avrupası bir yeniden yapılanma ihtiyacı içindeydi; fakat her türlü gerçek iyileşme, Avrupa'nın güç ve nüfuz olarak zayıflamış olduğuna ilişkin bir kabullenme üzerine kurulmak zorundaydı.

NOTLAR

- 1) *The Listener* (10 Aralık 1954).
- 2) K. J. TWITCHETT: "The Colonial Powers and the United Nations", *Journal Of Contemporary History*, IV.1.(1969) içinde.
- 3) R. EMERSON: "Colonialism", *Journal Of Contemporary History*, IV.1.(1969) içinde.
- 4) Bkz. 35. Böl.
- 5) F. BROCKWAY: *the Colonial Revolution*, Böl. 2.
- 6) C. E. CARRINGTON: *The Liquidation of British Empire*, Böl. I.
- 7) A.g.y. Böl. II.
- 8) D. AUSTIN: "The Transfer of Power: Why and How", W. H. MORRISJONES ve D. AUSTIN: *Decolonisation and After*.
- 9) Bkz. H. BAUDET: "The Netherlands After the Loss of Empire", *Journal Of Contemporary History*, IV.1. (1969) içinde.

GENEL

New Cambridge Modern History (Cambridge):

- VIII The American and French Revolutions 1763-93 (1965)
- IX War and Peace in an Age of Upheaval 1793-1830 (1965)
- X The Zenith of European Power 1830-70 (1960)
- XI Material Progress and World Wide Problems (1962)
- XII The Shifting Balance of World Forces 1898-1945 (1968)
- XIII Companion Volume (1979)
- XIV Atlas (1970)

Problems in European Civilization (Lexington, Mass.):

- R. W. GREENLAW (haz.): The Economic Origins of the French Revolution
- D. H. PINKNEY (haz.): Napoleon
- H. F. SCHWARTZ (haz.): Metternich, the 'Coachman of Europe'
- KRANZBERG (haz.): 1848 – A Turning Point?
- S. M. OSGOOD (haz.): Napoleon III
- T. S. HAMEROW (haz.): Otto von Bismarck
- A. E. ADAMS (haz.): Imperial Russia after 1861
- H. M. WRIGHT (haz.): The 'New Imperialism'
- R. F. BETTS (haz.): The 'Scramble for Africa'

- L. DERFLER (haz.): The Dreyfus Affair
 D. E. LEE (haz.): The Outbreak of the First World War
 A. E. ADAMS (haz.): The Russian Revolution and Bolshevik Victory
 S. W. PAGE (haz.): Lenin
 I. J. LEDERER (haz.): The Versailles Settlement
 R. N. HUNT (haz.): The Creation of the Weimar Republic
 R. V. DAIELS (haz.): The Stalin Revolution
 G. JACKSON (haz.): The Spanish Civil War
 L. F. SCHAEFER (haz.): The Ethiopian Crisis
 J. L. SNELL (haz.): The Nazi Revolution
 J. L. SNELL (haz.): The Outbreak of the Second World War
 D. E. LEE (haz.): Munich
 S. M. OSGOOD (haz.): The Fall of France, 1940
 N. A. GRAEBNER (haz.): The Cold War
 E. J. HOBSBAWM: The Age of Revolution: Europe 1789-1848 (Londra, 1962).
 R. F. LESLIE: The Age of Transformation (Londra, 1964).
 K. R. PERRY: The Bourgeois Century. A History of Europe 1780-1870 (Londra, 1972).
 F. L. FORD: Europe 1780-1830 (Londra, 1971).
 J. ROBERTS: Revolution and Improvement. The Western World 1775-1847 (Londra, 1976).
 C. BRINTON: A Decade of Revolution 1789-1799 (New York, 1943).
 G. BRUUN: Europe and the French Imperium 1799-1814 (New York, 1938).
 N. HAMPSON: The First European Revolution (Londra, 1969).
 R. R. PALMER: The World of the French Revolution (Londra, 1971).
 G. RUDE: Revolutionary Europe 1783-1815 (Londra, 1964).
 J. GODECHOT, B. HYSLOP ve D. DOWD: The Napoleonic Era in Europe (New York, 1971).
 D. THOMSON: Europe Since Napoleon (Londra, 1957).
 R. ALBRECHT-CARRIÉ (haz.): The Concert of Europe (Londra, 1968).
 H. G. SCHENK: The Aftermath of the Napoleonic Wars (Londra, 1947).
 F. B. ARTZ: Reaction and Revolution 1814-1832 (New York, 1932).
 J. DROZ: Europe Between Revolutions 1815-1848 (Londra, 1967).
 M. S. ANDERSON: The Ascendancy of Europe 1815-1914 (Londra, 1972).
 M. WALKER (haz.): Metternich's Europe (Londra, 1968).
 W. N. MEDLICOTT: From Metternich to Hitler (Londra, 1963).
 L. C. B. SEAMAN: Vienna to Versailles (Londra, 1955).
 E. H. CARR: From Napoleon to Stalin and Other Essays (Londra, 1980).
 J. WEISS: Conservatism in Europe 1770-1945 (Londra, 1977).
 E. L. WOODWARD: Three Studies in European Conservatism (Londra, 1963).
 R. ALBRECHT-CARRIÉ: A Diplomatic History of Europe Since the Congress of Vienna (Londra, 1958).
 J. L. TALMON: Romanticism and Revolt. Europe 1815-1848 (Londra, 1967).

- W. L. LANGER: Political and Social Upheaval 1832-1852) (New York, 1969).
- F. FEJTÖ (haz.): The Opening of an Era: 1848 (New York, 1966).
- D. WARD: 1848. The Fall of Metternich and the Year of Revolution (Londra, 1970).
- J. SIGMAN: 1848. The Romantic and Democratic Revolutions in Europe, çeviri (Londra, 1973).
- P. N. STEARNES: The Revolutions of 1848 (Londra, 1974).
- F. EYCK (haz.): The Revolutions of 1848-49 (Edinburgh, 1972).
- E. J. HOBSBAWM: The Age of Capital 1848-1875 (Londra, 1975).
- L. L. SNYDER (haz.): Fifty Major Documents of the Nineteenth Century (Princeton, N.J., 1955).
- G. A. KERTESZ (haz.): Documents in the Political History of the European Continent 1815-1939 (Oxford, 1968).
- N. RICH: The Age of Nationalism and Reform 1850-1890 (Londra, 1971).
- H. GOLLWITZER: Europe in the Age of Imperialism 1880-1914 (Londra, 1969).
- A. J. P. TAYLOR: The Struggle for Mastery in Europe 1848-1918 (Oxford, 1954).
- M. S. ANDERSON: The Eastern Question 1774-1923 (Londra, 1966).
- W. N. MEDLICOTT: The Congress of Berlin and After (Londra, 1963).
- W. L. LANGER: European Alliances and Alignments 1871-1890 (New York, 1931).
- W. L. LANGER: The Diplomacy of Imperialism (New York ve Londra, 1935).
- D. K. DERRY ve T. L. JARMAN: The European World 1870-1945 (Londra, 1951).
- C. J. H. HAYES: A Generation of Materialism 1871-1900 (New York, 1941).
- J. JOLL: Europe Since 1870 (Londra, 1973).
- J. M. ROBERTS: Europe 1880-1945 (Londra, 1967).
- J. R. WESTERN: The End of European Primacy (Londra, 1965).
- G. LICHTHEIM: Europe in the Twentieth Century (Londra, 1972).
- R. O. PAXTON: Europe in the Twentieth Century (New York, 1975).
- H. W. KOCH (haz.): The Origins of the First World War (Londra, 1972).
- J. ROHL: 1914: Delusion or Design? (Londra, 1973).
- P. KENNEDY (haz.): The War Plans of the Great Powers 1880-1914 (Londra, 1979).
- F. FISCHER: Germany's Aims in the First World War, çeviri (Londra, 1967).
- F. FISCHER: World Power or Decline. The Controversy over Germany's Aims in the First World War, çeviri (Londra, 1974).
- J. C. KING (haz.): The First World War (Londra, 1972).
- D. F. FLEMING: The Origins and Legacies of World War I (Londra, 1969).
- M. FERRO: The Great War 1914-1918, çeviri (Londra, 1973).
- A. J. TAYLOR: War by Timetable (Londra, 1969).
- A. J. P. TAYLOR: The First World War (Londra, 1963).

- M. GILBERT: *The European Powers 1900-45* (Londra, 1965).
- S. MARKS: *The Illusion of Peace, International Relations in Europe 1918-1933* (Londra, 1976).
- M. TRACHTENBERG: *Reparation in World Politics* (Londra, 1980).
- H. W. GATZKE: *European Diplomacy Between Two Wars, 1919-1939* (Chicago, 1972).
- E. H. CARR: *The Twenty Years' Crisis 1919-1939* (Londra, 1939).
- A. ADAMTHWAITE (haz.): *The Lost Peace* (Londra, 1980).
- M. GILBERT ve R. SCOTE: *The Appeasers* (Londra, 1963).
- E. WISKEMANN: *Europe of the Dictators* (Londra, 1966).
- F. P. WALTERS: *A History of the League of Nations* (Londra ve New York, 1960).
- E. LUARD (haz.): *The Evolution of International Institutions* (Londra ve New York, 1966).
- G. SCOTT: *The Rise and Fall of the League of Nations* (Londra, 1973).
- R. HENIG (haz.): *The League of Nations* (Edinburgh, 1973).
- C. M. KIMMICH: *Germany and the League of Nations* (Chicago, 1976).
- M. BEAUMONT: *The Origins of the Second World War* (Londra, 1961).
- A. J. P. TAYLOR: *The Origins of the Second World War* (Londra, 1961).
- E. M. ROBERTSON (haz.): *The Origins of the Second World War* (Londra, 1971).
- P. CALVOCORESSI ve G. WINT: *Total War* (Londra, 1972).
- B. H. LIDDELL HART: *History of the Second World War* (Londra, 1970).
- W. LAQUEUR: *Europe Since Hitler* (Londra, 1970).
- P. CALVOCORESSI: *World Politics Since 1945* (Londra, 1968).
- S. C. EASTON: *A World History Since 1945* (Londra, 1968).
- J. WATSON: *Success in Twentieth Century World Affairs* (Londra, 1974).
- FONTAINE: *History of the Cold War, çeviri* (Londra, 1964).
- E. LUARD (haz.): *The Cold War: A Re-appraisal* (Londra, 1969-70).
- L. J. HALLE: *The Cold War as History* (Londra, 1967).
- D. HOROWITZ: *From Yalta to Vietnam* (Londra, 1967).
- C. BOWN ve P. MOONEY: *Cold War to Détente* (Londra, 1976).
- F. S. NORTHEGE (haz.): *The Foreign Policies of the Powers* (Londra, 1968).
- H. G. NICHOLAS: *The United Nations as a Political Institution* (Londra ve New York, 1975).
- M. HILL: *The United Nations System* (Cambridge, 1978).
- The Fontana Economic History of Europe (Londra).
- 3 The Industrial Revolution
 - 4 The Emergence of Industrial Societies, 2 cilt
 - 5 The Twentieth Century, 2 cilt
 - 6 Contemporary Economics, 2 cilt
- D. H. ALDCROFT: *The European Economy 1914-1980* (Londra, 1978).

- S. B. CLOUGHT, T. MOODIE ve C. MOODIE (haz.): *Economic History of Europe: Twentieth Century* (Londra, 1969).
- S. POLLARD: *European Economic Integration 1815-1970* (Londra, 1974).
- A. WATSON: *Europe at Risk* (Londra, 1977).
- H. ARBUTHNOTT ve G. EDWARDS (haz.): *A Common Man's Guide to the Common Market* (Londra, 1979).
- P. COFFEY: *Economic Policies of the Common Market* (Londra, 1979).
- G. IONESCU: *The New Politics of European Integration* (Londra, 1972).
- J. M. VAN BRABANT: *Socialist Economic Integration* (Cambridge, 1980).
- M. B. BROWN: *The Economics of Imperialism* (Harmondsworth, Middx, 1974).
- G. LICHTHEIM: *Imperialism* (Harmondsworth, Middx, 1971).
- D. K. FIELDHOUSE: *The Colonial Empires. A Comparative Survey* (Londra, 1966).
- D. K. FIELDHOUSE: *Colonialism 1870-1945* (Londra, 1981).
- P. D. CURTIN (haz.): *Imperialism* (Londra, 1971).
- W. J. MOMMSEN: *Theories of Imperialism* (Londra, 1980).
- R. ROBINSON ve J. GALLAGHER: *Africa and the Victorians* (Londra, 1961).
- F. BROCKWAY: *The Colonial Revolution* (Hart-Davis, St Albans, Herts., 1973).
- A. D. SMITH (haz.): *Nationalist Movements* (Londra, 1976).
- R. EMERSON: *From Empire to Nation* (Cambridge, Mass., 1960).
- H. KOHN ve W. SOKOLSKY (haz.): *African Nationalism in the Twentieth Century* (Princeton, N.J., 1965).
- E. H. CARR: *Nationalism and After* (1945).
- H. KOHN: *Prophets and Peoples. Studies in Nineteenth Century Nationalism* (1946).
- H. SETON-WATSON: *Nations and States* (Londra, 1977).
- K. W. DEUTSCH: *Nationalism and its Alternatives* (New York, 1969).
- H. LUBASZ: *Fascism: Three Major Regimes* (New York ve Toronto, 1973).
- G. L. MOSSE (haz.): *International Fascism* (Londra ve Beverly Hills, 1979).
- E. NOLTE: *Three Faces of Fascism* (New York, 1963).
- M. KITCHEN: *Fascism* (Londra, 1976).
- F. CARSTEN: *The Rise of Fascism* (Londra, 1967).
- M. VAJDA: *Fascism as a Mass Movement* (Londra ve New York, 1976).
- S. J. WOOLF (haz.): *The Nature of Fascism* (Londra, 1968).
- P. HAYES: *Fascism* (Londra, 1973).
- R. N. CAREW HUNT: *Theory and Practice of Communism* (Harmondsworth, Middx, 1963).
- C. WRIGHT MILLS: *The Marxists* (Harmondsworth, Middx, 1963).
- I. DEUTSCHER: *Marxism in Outline* (Londra, 1972).
- D. MCLELLAN: *Marx* (Londra, 1975).
- * D. MCLELLAN: *Engels* (Londra, 1975).

- N. MCINNES: *The Western Marxists* (Londra, 1972).
 G. R. URBAN (haz.): *Eurocommunism, its Roots and Future in Italy and Elsewhere* (Londra, 1978).

FRANSA

- J. P. T. BURY: *France 1815-1940* (Londra, 1949).
 D. W. BROGAN: *The French Nation from Napoleon to Pétain 1814-1940* (Londra, 1957).
 A. COBBAN: *France Since the Revolution* (Londra, 1970).
 A. COBBAN: *A History of Modern France*, 3 Cilt (Harmondsworth, Middx, 1969-70).
 T. ZELDIN: *France 1848-1945*, 2 Cilt (Oxford, 1973).
 D. JOHNSON (haz.): *French Society and the Revolution* (Cambridge, 1976).
 W. DOYLE: *Origins of the French Revolution* (Oxford, 1980).
 J. GODECHOT: *France and the Atlantic Revolution of the Eighteenth Century, 1770-1799* (New York, 1965).
 J. KAPLOW (haz.): *France on the Eve of Revolution* (New York, 1965).
 P. H. BEIK (haz.): *The French Revolution* (Londra, 1970).
 A. COBBAN: *The Social Interpretation of the French Revolution* (Cambridge, 1964).
 A. COBBAN: *Aspects of the French Revolution* (Londra, 1968).
 A. COBBAN: *The Debate on the French Revolution* (Londra, 1950).
 O. CONNELLY: *French Revolution/Napoleonic Era* (New York, 1979).
 N. HAMPSON: *A Social History of the French Revolution* (Londra ve Toronto, 1963).
 L. MADELIN: *The French Revolution*, çeviri (Londra, 1916).
 G. LEFEBVRE: *The French Revolution from 1793 to 1799*, çeviri (Londra ve New York, 1964).
 J. M. ROBERTS: *The French Revolution* (Oxford, 1978).
 A. SOBOUL: *The French Revolution 1787-1799*, 2 Cilt, çeviri (Londra, 1974).
 M. J. SYDENHAM: *The French Revolution* (Londra, 1965).
 M. J. SYDENHAM: *The First French Republic 1792-1804* (Londra, 1974).
 J. M. THOMPSON: *The French Revolution* (Oxford, 1943).
 A. GOODWIN: *The French Revolution* (Londra, 1953).
 R. BEN JONES: *The French Revolution* (Londra, 1967).
 J. M. THOMPSON: *Leaders of the French Revolution* (Oxford, 1959).
 D. I. WRIGHT (haz.): *The French Revolution: Introductory Documents* (Queensland, 1975).
 D. I. WRIGHT: *Revolution and Terror in France 1789-1795* (Londra, 1974).
 C. HIBBERT: *The French Revolution* (Londra, 1980).
 N. HAMPSON: *Danton* (Londra, 1978).
 J. L. CARR: *Robespierre* (Londra, 1972).

- N. HAMPSON: Danton (Londra, 1978).
- G. RUDE: Robespierre (Londra, 1975).
- J. M. THOMPSON: Robespierre and the French Revolution (Londra, 1952).
- M. LYONS: France Under the Directory (Cambridge, 1975).
- R. B. HOLTMAN: The Napoleonic Revolution (Philadelphia, PA., 1967).
- J. BOWLE: Napoleon (Londra, 1973).
- V. CRONIN: Napoleon (Londra, 1971).
- P. GEYL: Napoleon, For and Against (Londra, 1949).
- M. HUTT (haz.): Napoleon (Englewood Cliffs, N.J., 1972).
- R. BEN JONES: Napoleon: Man and Myth (Londra, 1977).
- F. MARKHAM: Napoleon (Londra, 1963).
- J. M. THOMPSON: Napoleon Bonaparte: His Rise and Fall (Oxford, 1953).
- E. TARLÉ: Napoleon's Invasion of Russia (Londra, 1942).
- H. A. L. FISHER: Bonapartism.
- J. GODECHOT, B. HYSLOP ve D. DOWD: The Napoleonic Era in Europe (New York, 1971).
- I. COLLINS (haz.): Government and Society in France, 1814-1848 (Londra, 1970).
- J. ve M. LOUGH: An Introduction to Nineteenth-Century France (Londra, 1978).
- J. M. MERRIMAN (haz.): 1830 in France (New York ve Londra, 1975).
- P. H. BEIK: Louis Philippe and the July Monarchy (Princeton, N.J., 1965).
- T. E. B. HOWARTH: Citizen King (Londra, 1961).
- R. PRICE (haz.): 1848 in France (Londra, 1975).
- R. PRICE (haz.): Revolution and Reaction. 1848 and the Second Republic (Londra ve New York, 1975).
- P. GUEDALLA: The Second Empire (Londra, 1946).
- J. M. THOMPSON: Louis Napoleon and the Second Empire (Oxford, 1954).
- T. ZELDIN: Émile Ollivier and the Liberal Empire of Napoleon III.
- T. ARONSON: The Fall of the Third Napoleon.
- W. H. C. SMITH: Napoleon III.
- G. P. GOOCH: The Second Empire (Londra, 1960).
- M. HOWARD: The Franco-Prussian War (Londra, 1961).
- A. HORNE: The Fall of Paris (Londra, 1965).
- R. L. WILLIAMS: The French Revolution of 1870-1871 (Londra, 1969).
- J. P. T. BURY: Gambetta and the Making of the Third Republic (Londra, 1973).
- R. D. ANDERSON: France 1870-1914 (Londra, 1977).
- D. W. BROGAN: The Development of Modern France (1870-1939) (Londra, 1940).
- D. THOMSON: Democracy in France since 1870 (Oxford, 1946).
- M. CURTIS: Three Against the Republic (Princeton, N.J., 1959).
- J. HAMPDEN JACKSON: Clemenceau and the Third Republic (Londra, 1946).

- D. R. ROBSON: Georges Clemenceau. A Political Biography (Londra, 1974).
 R. KEDWARD: The Dreyfus Affair (Londra, 1965).
 D. JOHNSON: France and the Dreyfus Affair (Londra, 1966).
 H. TINT: France since 1918 (Londra, 1970).
 P. OUSTON: France in the Twentieth Century (Londra, 1972).
 J. NÉRE: The Foreign Policy of France from 1914 to 1945, çeviri (Londra, 1975).
 W. L. SHIRER: The Collapse of the Third Republic (Londra, 1970).
 J. P. T. BURY: France: The Insecure Peace (Londra, 1972).
 A. ADAMTHWAITE: France and the Coming of the Second World War (Londra, 1977).
 W. KNAPP: France: Partial Eclipse (Londra, 1972).
 S. HOFFMAN: Decline or Renewal? France since the 1930s (New York, 1960).
 H. TINT: French Foreign Policy Since the Second World War (Londra, 1972).
 S. SERFATY: France, De Gaulle, and Europe (Baltimore, 1968).
 P. M. WILLIAMS ve M. HARRISON: Politics and Society in De Gaulle's Republic (Londra, 1971).
 P. AVRIL: Politics in France (Londra, 1969).
 D. L. HANLEY, A. P. KEBR, N. H. WAITES: Contemporary France, Politics and Society since 1945 (Londra ve Boston, 1979).

ALMANYA

- A. RAMM: Germany 1789-1919 (Londra, 1967).
 H. W. KOCH: A History of Prussia (Londra, 1978).
 E. J. FEUCHTWANGER: Prussia: Myth and Reality (Londra, 1970).
 A. J. P. TAYLOR: The Course of German History (Londra, 1954).
 E. J. PASSANT: A Short History of Germany 1815-1945 (Cambridge, 1959).
 W. CARR: A History of Germany 1815-1945 (Londra, 1969).
 H. HOLBORN: A History of Modern Germany, cilt 3, 1840-1945 (Londra, 1969).
 G. A. CRAIG: Germany 1866-1945 (Oxford, 1978).
 G. L. MOSSE: The Crisis of German Ideology (Londra, 1964).
 W. M. SIMON (haz.): Germany in the Age of Bismarck (Londra, 1968).
 T. ARONSON: The Kaisers (Londra, 1971).
 A. PALMER: Bismarck (Londra, 1976).
 F. B. M. HOLLYDAY (haz.): Bismarck (Engelwood Cliffs, N.J., 1970).
 A. J. P. TAYLOR: Bismarck: The Man and The Statesman (Londra, 1955).
 O. PFLANZE: Bismarck and the Development of Germany (Princeton, N.J., 1963).
 W. N. MEDLICOTT: Bismarck and Modern Germany (Londra, 1965).
 W. N. MEDLICOTT ve D. K. COVENEY: Bismarck and Europe (Londra, 1971).
 D. CALLEO: The German Problem Reconsidered (Cambridge, 1978).

- E. EYCK: Bismarck and the German Empire (Londra, 1950).
- H. BÖHME (haz.): The Foundation of the German Empire. Select Document (Oxford, 1971).
- K. S. PINSON: Modern Germany (New York, 1954).
- J. J. SHEEHAN (haz.): Imperial Germany (New York ve Londra, 1976).
- H. KURTZ: The Second Reich (Londra, 1970).
- M. BALFOUR: The Kaiser and His Times (Londra, 1964).
- A. PALMER: The Kaiser (Londra, 1978).
- K. H. JARAUSCH: The Enigmatic Chancellor. Bethmann Hollweg and the Hubris of Imperial Germany (New Haven, Conn. ve Londra, 1973).
- J. ROHL: From Bismarck to Hitler (Harlow, Essex, 1970).
- V. R. BERGHAHN: Germany and the Approach of War in 1914 (Londra, 1973).
- H. C. MEYER (haz.): Germany from Empire to Ruin 1913-1945 (Londra, 1973).
- E. FEUCHTWANGER (haz.): Upheaval and Continuity. A Century of German History (Londra, 1977).
- A. J. RYDER: Twentieth-Century Germany: from Bismarck to Brandt (Londra, 1973).
- V. R. BERGHAHN ve M. KITCHEN (haz.): Germany in the Age of Total War (Londra ve New Jersey, 1981).
- E. EYCK: A History of the Weimar Republic, 2 Cilt (Londra ve Cambridge, Mass., 1962).
- A. NICHOLLS ve E. MATTHIAS (haz.): German Democracy and the Triumph of Hitler (Londra, 1971).
- J. HİDEN: Germany and Europe 1919-1939 (Londra, 1977).
- J. R. P. MCKENZIE: Weimar Germany 1918-1933 (Londra, 1971).
- A. J. NICHOLLS: Weimar and the Rise of Hitler (Londra, 1968).
- M. GILBERT: Britain and Germany between the Wars (Londra, 1964).
- S. DELMER: Weimar Germany (Londra, 1972).
- A. ASHKENASI: Modern German Nationalism (Cambridge, Mass, 1976).
- R. KNAUERHASE: An Introduction to National Socialism 1920-1939 (Columbus, OH., 1972).
- J. NOAKES (haz.): Government Party and People in Nazi Germany (Exeter, 1980).
- K. D. BRACHER: The German Dictatorship, çeviri (Londra, 1970).
- A. BULLOCK: Hitler: a Study in Tyranny (Londra, 1952).
- W. CARR: Hitler: A Study in Personality and Politics (Londra, 1978).
- J. C. FEST: Hitler, çeviri (Londra, 1974).
- N. STONE: Hitler (Londra, 1980).
- W. L. SHIRER: The Rise and Fall of the Third Reich (Londra, 1960).
- E. B. WHEATON: Prelude to Calamity: The Nazi Revolution 1933-35 (Londra, 1968).
- P. D. STACHURA (haz.): The Shaping of the Nazi State (Londra, 1978).

K. D. BRACHER: A.g.e.

D. ORLOW: The History of the Nazi Party, 2 Cilt (Pittsburgh, 1969, 1973).

H. GLASER: The Cultural Roots of National Socialism (Londra, 1978).

J. C. FEST: The Face of the Third Reich, çeviri (Londra, 1970).

K. HILDEBRAND: The Foreign Policy of the Third Reich, çeviri (Londra, 1973).

E. M. ROBERTSON: Hitler's Pre-War Policy (Londra, 1963).

J. P. STERN: Hitler. The Führer and the People (Londra, 1975).

R. GRUNBERGER: A Social History of the Third Reich (Londra, 1971).

K. SONTHEIMER: The Government and Politics of West Germany, çeviri (Londra, 1972).

M. BALFOUR: West Germany (Londra, 1968).

T. PRITTIE: Konrad Adenauer 1876-1967 (Londra, 1974).

T. PRITTIE: Willy Brandt. Portrait of a Statesman (Londra, 1974).

G. SMITH: Democracy in Western Germany (Londra, 1979).

İMPARATORLUK RUSYASI / S.S.C.B.

B. PARES: A History of Russia (Londra, 1926).

B. H. SUMNER: Survey of Russian History (Londra, 1944).

G. VERNADSKY: A History of Russia (New Haven, Conn., 1929).

L. KOCHAN: The Making of Modern Russia (Londra, 1962).

B. DMYTRYSHYN (haz.): Imperial Russia. A Source Book, 1700-1917 (Hinsdale, Ill., 1974).

M. T. FLORINSKY: Russia: A History and Interpretation, 2 Cilt (Londra, 1953).

H. SETON-WATSON: The Russian Empire 1801-1917 (Londra, 1967).

J. N. WESTWOOD: Endurance and Endeavour. Russian History 1812-1971 (Oxford, 1973).

M. RAEFF: Plans for Political Reform in Imperial Russia 1730-1905 (Englewood Cliffs, N.J., 1966).

W. LAQUEUR: Russia and Germany. A Century of Conflict (Londra, 1965).

A. PALMER: Alexander I (Londra, 1974).

W. BRUCELINCOLN: Nicholas I (Londra, 1978).

W. E. MOSSE: Alexander II and the Modernization of Russia (Londra, 1958).

D. FIELD: The End of Serfdom. Nobility and Bureaucracy in Russia 1855-1861 (Cambridge, Mass. ve Londra, 1976).

R. F. BYRNES: Pobedonostsev. His Life and Thought (Bloomington, Indiana, 1968).

H. SETON-WATSON: The Decline of Imperial Russia 1855-1914 (Londra, 1952).

T. G. STAVROU (haz.): Russia under the Last Tsar (University of Minnesota Press, Minneapolis, 1969).

B. PARES: The Fall of the Russian Monarchy (Londra, 1939).

- M. T. FLORINSKY: The End of the Russian Empire (New York, 1931).
- R. CHARQUES: The Twilight of Imperial Russia (Londra, 1965).
- D. FLOYD: Russia in Revolt (Londra, 1969).
- G. KATKOW: Russia 1917. The February Revolution (Londra, 1967).
- E. WILSON: To the Finland Station (Londra, 1940).
- A. ULAM: Lenin and the Bolsheviks (Londra, 1966).
- L. KOCHAN: Russia in Revolution 1890-1918 (Londra, 1967).
- H. SHUKMAN: Lenin and the Russian Revolution (Londra, 1966).
- G. KATKOV ve H. SHUKMAN: Lenin's Path to Power (Londra, 1971).
- M. C. MORGAN: Lenin (Londra, 1971).
- P. DUKES: October and the World (Londra, 1979).
- L. FISCHER: The Life of Lenin (Londra, 1965).
- L. SCHAPIRO ve P. REDDAWAY (haz.): Lenin, The Man, The Theorist, The Leader (Londra, 1969).
- A. RABINOWITCH: The Bolsheviks Come to Power (New York, 1976).
- R. MEDVEDEV: The October Revolution (Londra, 1979).
- J. L. H. KEEP: The Russian Revolution. A Study of Mass Mobilization (Londra, 1976).
- E. H. CARR: The Russian Revolution from Lenin to Stalin, 1917-1929 (Londra, 1979).
- E. H. CARR: The Bolshevik Revolution 1917-1923, 3 Cilt (Londra, 1950).
- E. H. CARR: The Interregnum 1923-1924 (Londra, 1954).
- E. H. CARR: Socialism in One Country 1924-1926, 3 Cilt (Londra, 1958).
- E. H. CARR ve R. W. DAVIES: Foundations of a Planned Economy 1926-1929, 3 Cilt (Londra, 1969).
- I. DEUTSCHER: The Prophet Armed; Trotsky: 1879-1921 (Oxford, 1954).
- I. DEUTSCHER: The Prophet Unarmed; Trotsky: 1921-1929 (Oxford, 1959).
- I. DEUTSCHER: The Prophet Outcast; Trotsky: 1929-1940 (Oxford, 1963).
- W. LAQUEUR: The Fate of the Revolution. Interpretations of Soviet History (Londra, 1967).
- R. PIPES: The Formation of the Soviet Union (Cambridge, Mass., 1954).
- J. BRADLEY: Allied Intervention in Russia (Londra, 1968).
- J. NETTL: The Soviet Achievement (Londra, 1967).
- I. DEUTSCHER: The Unfinished Revolution 1917-1967 (Oxford, 1967).
- A. ULAM: A History of Soviet Russia (New York, 1976).
- G. F. KENNAN: Soviet Foreign Policy 1917-1941 (Princeton, N.J., 1960).
- G. F. KENNAN: Russia and the West Under Lenin and Stalin (New York, 1960).
- T. H. RIGBY (haz.): Stalin (Englewood Cliffs, N.J., 1966).
- I. DEUTSCHER: Stalin. A Political Biography (Oxford, 1949).
- I. GREY: Stalin. A Political Biography (Oxford, 1949).
- R. HINGLEY: Joseph Stalin: Man and Legend (Londra, 1974).
- R. PAYNE: The Rise and Fall of Stalin (Londra, 1966).

- A. B. ULAM: Stalin. The Man and his Era (Londra, 1973).
- R. V. DANIELS: The Stalin Revolution. Fulfilment or Betrayal of Leninism? (Lexington, Mass., 1965).
- A. SEATON: Stalin as Warlord (Londra, 1976).
- A. NOVE: Stalinism and After (Londra, 1975).
- R. CONQUEST: The Great Terror (Londra, 1968).
- E. CRANKSHAW: Khrushchev (Londra, 1966).
- A. BRUMBERG (haz.): Russia Under Kruschev (Londra, 1962).
- A. BROWN ve M. KASER (haz.): The Soviet Union Since then Fall of Khrushchev (New York, 1975).
- A. DALLIN ve T. B. LARSON (haz.): Soviet Politics Since Khrushchev (Englewood Cliffs, N.J., 1968).
- D. R. KELLY: Soviet Politics in the Brezhnev Era (New York, 1980).
- L. PIETROMARCHI: The Soviet World, çeviri (Londra, 1965).
- G. M. CARTER: The Government of the Soviet Union (New York, 1949).
- R. W. DAVIES: The Soviet Union (Londra, 1978).
- A. Z. RUBINSTEIN: Soviet Foreign Policy Since World War II (Cambridge, Mass., 1981).
- N. V. SIVACHEV ve N. N. YAKOVLEV: Russia and the United States (Chicago, 1979).
- A. G. MAZOUR (haz.): Soviet Economic Development. Operation Outstrip 1921-1965 (Princeton, N.J., 1967).
- M. DOBB: Soviet Economic Development since 1917 (Londra, 1966).
- R. J. HILL ve P. FRANK: The Soviet Communist Party (Londra, 1981).

HABSBURG İMPARATORLUĞU, AVUSTURYA, ÇEKOSLOVAKYA, MACARİSTAN

- A. KANN: A History of the Habsburg Empire 1526-1918 (Los Angeles ve Londra, 1974).
- A. J. P. TAYLOR: The Habsburg Monarchy 1809-1918 (Londra, 1948).
- C. A. MACARTNEY: The Habsburg Empire 1790-1918 (Londra, 1969).
- C. A. MACARTNEY: The House of Austria. The Later Phase 1790-1918 (Edinburgh, 1978).
- A. PALMER: Metternich (Londra, 1972).
- A. MILNE: Metternich (Londra, 1975).
- E. F. KRAEHE (haz.): The Metternich Controversy (New York, 1971).
- R. J. RATH: The Viennese Revolution of 1848 (New York, 1957).
- F. R. BRIDGE: From Sadowa to Sarajevo (Londra, 1972).
- A. J. MAY: The Passing of the Habsburg Monarchy 1914-1918, 2 Cilt (Philadelphia, PA, 1966).
- Z. A. B. ZEMAN: The Break-up of the Habsburg Empire 1914-1918 (Londra, 1961).

- Z. A. B. ZEMAN: *Twilight of the Habsburgs* (Londra, 1971).
 E. CRANKSHAW: *The Fall of the House of Habsburg* (Londra, 1963).
 K. R. STADLER: *Austria* (Londra, 1971).
 L. VALIANI: *The End of Austria-Hungary, çeviri* (Londra, 1973).
 E. BARBER: *Austria 1918-1972* (Londra, 1973).
 M. KITCHEN: *The Coming of Austrian Fascism* (Londra, 1980).
 J. W. BRUEGEL: *Czechoslovakia Before Munich* (Cambridge, 1973).
 E. STEINER: *The Slovak Dilemma* (Cambridge, 1973).
 S. H. THOMSON: *Czechoslovakia in European History* (Princeton, N.J., 1943).
 R. W. SETON-WATSON: *A History of the Czechs and Slovaks* (Londra, 1943).
 J. KORBEL: *Twentieth-Century Czechoslovakia* (New York, 1977).
 W. V. WALLACE: *Czechoslovakia* (Londra, 1976).
 C. A. MACARTNEY: *Hungary. A Short History* (Edinburgh, 1962).
 D. SINOR: *A History of Hungary* (New York, 1959).

İTALYA

- D. MACK SMITH: *Italy. A Modern History* (Ann Arbor, Michigan, 1959).
 D. MACK SMITH (haz.): *The Making of Italy 1796-1870* (Londra, 1968).
 S. J. WOOLF: *The Italian Risorgimento* (Londra, 1969).
 D. MACK SMITH: *Cavour and Garibaldi 1860* (Cambridge, 1954).
 M. SALVADORI (haz.): *Cavour and the Unification of Italy* (Princeton, N.J., 1961).
 D. BEALES (haz.): *The Risorgimento and the Unification of Italy* (Londra, 1971).
 D. MACK SMITH (haz.): *Garibaldi* (Englewood Cliffs, N.J., 1969).
 C. HIBBERT: *Garibaldi and his Enemies* (New York, 1965).
 J. RIDLEY: *Garibaldi* (Londra, 1974).
 SIR I. KIRKPATRICK: *Mussolini. Study of a Demagogue* (Londra, 1964).
 M. GALLO: *Mussolini's Italy, çeviri* (New York, 1973).
 R. COLLIER: *Duce! The Rise and Fall of Mussolini* (Londra, 1971).
 E. M. ROBERTSON: *Mussolini as Empire-BUILDER* New York, 1977).
 M. GALLO: *Mussolini and Italy, çeviri* (Londra, 1973).
 C. C. BAYNE-JARDINE: *Mussolini and Italy* (Londra, 1966).
 C. HIBBERT: *Mussolini* (Harmondsworth, Middx, 1975).
 D. MACK SMITH: *Mussolini's Roman Empire* (Londra, 1976).
 J. WOOLF (haz.): *The Rebirth of Italy 1943-1950* (Londra, 1972).

İSPANYA

- S. G. PAYNE: *A History of Spain and Portugal, 2 Cilt* (University of Wisconsin Press, Wisconsin, 1973).

- W. C. ATKINSON: A History of Spain and Portugal (Harmondsworth, Middx, 1960).
- H. LIVERMORE: A History of Spain (Londra, 1958).
- R. M. SMITH: Spain. A Modern History (Michigan, 1965).
- R. CARR: Spain 1808-1939 (Oxford, 1966).
- R. CARR: The Spanish Tragedy (Londra, 1977).
- R. FRASER: Blood of Spain (Londra, 1979).
- G. HILLS: Franco (Londra, 1967).
- D. A. PUZZO (haz.): The Spanish Civil War (New York, 1969).
- R. PAYNE: The Civil War in Spain 1936-1939 (Londra, 1962).
- S. G. PAYNE: The Spanish Revolution (Londra, 1970).
- R. A. H. ROBINSON: The Origins of Franco's Spain (Londra, 1970).
- H. THOMAS: The Spanish Civil War (Londra, 1961).
- R. CARR ve J. P. F. AIZPURUA: Spain: Dictatorship to Democracy (Londra, 1979).
- M. GALLO: Spain Under Franco, çeviri (Londra, 1973).

DiĞER DEVLETLER

- O. HOLECKI: A History of Poland (Londra, 1978).
- R. F. LESLIE (haz.): The History of Poland Since 1863 (Cambridge, 1980).
- M. B. PETROVICH: A History of Modern Serbia, 2 Cilt (New York ve Londra, 1976).
- S. K. PAVLOWITCH: Yugoslavia (Londra, 1971).
- S. CLISSOLD (haz.): A Short History of Yugoslavia (Cambridge, 1966).
- S. G. EVANS: A Short History of Bulgaria (Londra, 1960).
- G. J. BOBANGO: The Emergence of the Romanian National State (New York, 1979).
- E. H. CROSSMAN: The Low Countries 1780-1940 (Oxford, 1978).
- T. K. DERRY: A History of Scandinavia (Londra, 1970).
- J. CAMPBELL ve P. SHERRARD: Modern Greece (Londra, 1968).
- S. J. SHAW ve E. K. SHAW: A History of the Ottoman Empire and Modern Turkey. Cilt II: Reform, Revolution and Republic: The Rise of Modern Turkey, 1808-1975 (Cambridge, 1977).

AVRUPA TARİHİNDEN KESİTLER

Stephen J. Lee

Türkçesi: Savaş Aktur

Fransız Devrimi'nden çağdaş tarihsel devinimlere kadar Avrupa'nın yaklaşık iki yüzyıllık evriminin temel taşları. Farklı tarihçilerin farklı tarihsel kesitler hakkındaki görüşleri üzerine kurulu genel bir çerçeve. Çağdaş Avrupa'yı yaratan başlıca dinamiklerin çözümlendiği, tüm etkilerin karşılıklılık ilişkileri çerçevesinde ele alındığı konu başlıkları. Her dönemi kapsayan açık ve kapsamlı bir referans ağı, her dönem için özel olarak hazırlanmış okuma önerilerinden oluşan özlü bir kaynakça. Tarihsel bütünlüğü içinde özgün bir Avrupa portresi.

tarih

askeri tarih, akisat tarihi, sigüet

ISBN 975-298-018-X

9 789752 980181